

EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

EGE Coğrafya DERGİSİ

Aegean Geographical Journal

Editörler/*Editors*

Şevket IŞIK
İlkay SÜDAŞ
M. Kirami ÖLGEN
Ecmel ERLAT
İsmail KERVANKIRAN

Haziran / *June*
2022

Cilt/*Volume* **31**

Sayı/*Number* **1**

e-ISSN 2636-8056

Baş Editör / Chief Editor	Prof. Dr. Şevket IŞIK	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: sevket.i@ege.edu.tr
Yardımcı Editörler Associate Editors	Doç. Dr. İlkey SÜDAŞ	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: ilkay.sudas@ege.edu.tr
	Doç. Dr. İsmail KERVANKIRAN	Süleyman Demiral Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Isparta-Türkiye e-mail: ismailkervankiran@sdu.edu.tr
	Prof. Dr. Ecmel ERLAT	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: ecmel.erlat@ege.edu.tr
	Prof. Dr. M. Kirami ÖLGEN	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: kirami.olgen@ege.edu.tr

Dergi Adres

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
35100 Bornova – İZMİR-TÜRKİYE
Tel : 0 232 311 13 75
Fax: 0 232 388 11 02
e-mail: ege.cografya.dergisi@gmail.com

Amaç ve Kapsam

Ege Coğrafya Dergisi, yılda iki kez yayımlanan (Haziran ve Aralık) hakemli bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergi, coğrafya disiplininin farklı alanlarında, bilimsel ve güncel coğrafi bilgi üretimi ve paylaşımına katkı sağlamayı amaçlar.

Coğrafya disiplini çerçevesinde, öncelikli olarak beşeri ve ekonomik coğrafya ile fiziki coğrafya alanlarında olmak üzere, bilimsel (ampirik ya da derleme) makalelere yer verilir. Ege Coğrafya Dergisi, ekonomik coğrafya, kültür coğrafyası, kırsal ve kentsel coğrafya, turizm coğrafyası, nüfus coğrafyası, mekânsal analiz ve modelleme, iklim ve iklim değişimi, uzaktan algılama, coğrafi bilgi sistemleri, jeomorfoloji, hidroğrafya, paleocoğrafya ve coğrafya eğitimi gibi coğrafyanın ve diğer mekânsal bilimlerin farklı alanlarından yazılara açıktır.

Aims and Scope

The Aegean Geographical journal is a peer-reviewed journal. The journal is published twice a year, in June and December.

Official languages of the Journal are Turkish and English. The Journal aims at contributing and disseminating contemporary scientific geographical knowledge.

Scientific articles, both empirical and review, are published, primarily in the areas of physical geography and human geography.

Aegean Geographical Journal is open the diverse articles on the sub-branches of geography such as economic geography, cultural geography, rural and urban geographies, tourism geography, population geography, spatial analysis and modelling, climatology, remote sensing, GIS, geomorphology, hydrography, paleogeography and as well as on geographical education and other spatial disciplines.

EGE COĞRAFYA DERGİSİ
Aegean Geographical Journal

e-ISSN 2636-8056

EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

EGE
Coğrafya
DERGİSİ

Aegean Geographical Journal

Haziran / June 2022
Cilt / Volume 31
Sayı / Number 1

e-ISSN 2636-8056

Yayın Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Prof. Dr. Şevket IŞIK	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, TÜRKİYE
Prof. Dr. M. Kirami ÖLGEN	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, TÜRKİYE
Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR	Ankara Üniversitesi DTCF, Coğrafya Bölümü, Ankara, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ayhan KAYA	İstanbul Bilgi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Uluslararası İ. Bl., İstanbul, TÜRKİYE
Prof. Dr. Theano TERKENLİ	University of the Aegean, Department of Geography, Mytilíni, GREECE
Prof. Dr. Mustafa YAKAR	Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Coğrafya Bölümü, Isparta, TÜRKİYE
Doç. Dr. İlkey SÜDAŞ	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, TÜRKİYE
Doç. Dr. Tolga GÖRÜM	İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, TÜRKİYE
Doç. Dr. İsmail KERVANKIRAN	Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Isparta, TÜRKİYE
Uwe KRAUSE	Fontys University, NETHERLANDS
Dr. Tibor MADLEŇÁK	Matej Bel University Department of Geography and Geology, Banská Bystrica SLOVAKYA

İçindekiler / Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 1 COVID-19 PANDEMİSİNİN TURİZM ESNAFINA ETKİLERİ: MARMARİS ÖRNEĞİ**
The Effects of The Covid-19 Pandemic on Tourism Small Businesses: The Case of Marmaris1-15
Funda VARNACI UZUN
- 2 GELENEKSEL PERAKENDECI BAKKALLARIN REKABETÇİ STRATEJİLERİ: DEĞER ZİNCİRİ ANALİZİ**
The Competitive Strategies of Traditional Grocery Stores (Bakkals): Value Chain Analysis.....17-32
Utku Eren BAĞCI - Nuri YAVAN
- 3 ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ (AHS) İLE DELİBEKİRLİ (KIRIKHAN/HATAY) HAVZASI'NIN HEYELAN DUYARLILIK ANALİZİ**
*Landslides Susceptibility Analysis Of Delibekirli (Kırıkhan/Hatay) Basin
By Analytical Hierarchy Process (AHP)..... 33-53*
Mahsum BOZDOĞAN - Ergin CANPOLAT
- 4 TÜRKİYE'DE DERİ SANAYİSİNİN MEKÂNSAL DAĞILIŞI**
Spatial Distribution of The Leather Industry in Turkey55-68
Hüsniye DOLDUR – Murat KARTAL
- 5 A TYPE OF LAND USE SPECIFIC TO TOURISM URBANIZATION IN KUŞADASI: TOURISM BUSINESS DISTRICT**
Kuşadası'nda turizm kentleşmesine özgü bir arazi kullanım türü: Turizm iş alanı.....69-82
Çetin Furkan USUN – Şevket IŞIK
- 6 BİLİŞSEL VE ÖRGÜTSEL YAKINLIĞIN BİLİMSEL İŞ BİRLİKLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE'DEKİ COĞRAFYA DERGİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA**
*The Effect of Cognitive and Organizational Proximities on Scientific Collaborations:
An Empirical Research on Geography Journals in Turkey83-99*
Fatih ALTUĞ
- 7 LAND COVER CHANGE ANALYSIS WITH OBJECT-BASED CLASSIFICATION IN BODRUM PENINSULA AEGEAN REGION, TURKEY**
Bodrum Yarımadası ve Çevresinde Arazi Örtüsü Değişiminin Obje Tabanlı Sınıflandırma Yöntemi ile Belirlenmesi.....101-119
Beyza USTAOĞLU

Cilt / Volume 31

Sayı / Number 1

Haziran / June 2022

- 8 KARMA ARAZİ KULLANIMI VE ARAZİ KULLANIM ÇEŞİTLİLİĞİNİN ÖLÇÜLMESİ**
Mixed Land-Use and Measuring Diversity of Land-Use121-137
Esra KUT GÖRGÜN - K. Mert ÇUBUKÇU
- 9 DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİNİN MEKÂNSAL PERSPEKTİFTEN İNCELENMESİ**
Investigation of International Student Mobility in the World and Turkey from a Spatial Perspective.....139-154
Mehmet Kadri TEKİN
- 10 NEOLİBERAL KENTLEŞME VE “YAŞANAN YERİN TERCİHİ” ÜZERİNE ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI**
Scale Development Study on Neoliberal Urbanization and “Preference of Living Place”155-174
Pervin AKSAK - Arife KARADAĞ
- 11 BÜYÜK ÖLÇEKLİ KENTSEL PROJELER OLARAK İZMİR’DE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN MEKÂNSAL GELİŞİMİ**
Spatial Development Of Shopping Centers In Izmir As Large-Scale Urban Projects.....175-192
Eylem BAL – Didem AKYOL ALTUN
- 12 AFET RİSKİ OLAN BÖLGELERDE YERLEŞİM YERİ SEÇİMİNİN ÖNEMİ: AYANCIK BABAÇAY KÖYÜ ÖRNEĞİ**
Importance of Location Selection in Regions with Disaster Risk: The Case of Ayancık Babacay Village.....193-206
Mutlu KAYA – Cevdet YILMAZ – Harun Reşit BAĞCI

Derleme / Review

- 13 NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN MEKÂNSAL YANSIMASI OLARAK GÜVENLİKLİ SİTELER VE TÜRKİYE**
Gated Communities as Spatial Reflections of Neoliberal Urbanization and Türkiye..... 207-220
Arife KARADAĞ – Zehra DURUKAN

COVID-19 PANDEMİSİNİN TURİZM ESNAFINA ETKİLERİ: MARMARİS ÖRNEĞİ

The Effects of The Covid-19 Pandemic on Tourism Small Businesses: The Case of Marmaris

Funda VARNACI UZUN

Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Aksaray-Türkiye
fundavarnaci@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-4915-9894

(Teslim: 7 Nisan 2022; Düzeltme: 4 Mayıs 2022; Kabul: 16 Mayıs 2022)
(Received: April 7, 2022; Revised: May 4, 2022; Accepted: May 16, 2022)

Abstract

With the outbreak of the Covid-19 pandemic, many countries in the world have taken measures to restrict human mobility and especially to stop international travel. The measures taken by countries to prevent the spread of the disease have led to the termination of demand for tourism in all countries. The decrease in tourism demand also directly affects the tourism-related sectors. In the current study, it is aimed to evaluate the opinions of small-scale businesses, who directly and only earn income from tourism in Marmaris, on the economic effects of the Covid-19 pandemic.

The study employed the qualitative research method. The study group consists of shop owners selling imitation brand textile products and souvenir shop owners serving tourism in Marmaris. The semi-structured interview form was used to collect data. In the analysis of the collected interview data, content analysis was used.

As a result of the analysis, four different themes were determined as economic situation, tourism, administration and views about 2021. On the basis of the opinions expressed by the shop owners, it was determined that the biggest impact of the pandemic occurred in the economic field. In the centre of Marmaris, tourism activities are generally carried out for foreign tourists. In particular, the fact that the shop owners interviewed do not sell a product group that can appeal to domestic tourists causes them to be more deeply affected by the crises experienced in international tourism.

Keywords: Pandemic, Covid-19, Tourism, Small Business, Marmaris

Öz

Covid-19 pandemisinin ortaya çıkışıyla Dünya'daki pek çok ülke insan hareketliliğini kısıtlama ve özellikle ülkeler arası seyahatleri durdurma önlemine başlamıştır. Ülkelerin hastalığın yayılmasını önlemek üzere aldığı önlemler tüm ülkelerde uluslararası turizm talebinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Turizm taleplerindeki azalma da doğrudan turizmle ilgili sektörleri etkilemektedir. Bu çalışmada da, Marmaris'te doğrudan ve sadece turizmden gelir elde eden küçük esnafın Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubunu, Marmaris'te turizme yönelik hizmet veren taklit marka tekstil ürünleri satan dükkan sahipleri ve hediyelik eşya dükkanı sahipleri tercih edilmiştir. Çalışmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Değerlendirmeler sonucunda, ekonomik durum, turizm, yönetim ve 2021 yılı görüşleri şeklinde dört farklı tema belirlenmiştir. Esnafın görüşleri doğrultusunda pandeminin en büyük etkisinin ekonomik anlamda olduğu tespit edilmiştir. Marmaris'in merkezinde turizm faaliyetleri genellikle yabancı turistlere yönelik olarak gerçekleşmektedir. Özellikle görüşülen esnafın yerli turistlere hitap edebilecek bir ürün grubunun satışını yapmaması dış turizmde yaşanan krizlerden daha derin olarak etkilenmesine neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Covid-19, Turizm, Küçük Esnaf, Marmaris

1. GİRİŞ

Ekonomik anlamda krizler, ekonomik faaliyet gösteren bir organizasyonun faaliyetlerini aksatan, hem finansal hem de itibar anlamında tehdit oluşturan ani ve beklenmedik olaylardır (Alves ve diğerleri, 2020). Depremler, sel, kuraklık, savaşlar, terör saldırıları, salgın hastalıklar ekonomiyi etkileyen önemli ve beklenmedik olaylardır (Papanikos, 2020).

İlk olarak 2019 yılı Aralık ayında, Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde tespit edilen ve kısa sürede pandemiye dönüşen Covid-19 dünyada daha önce yaşanan krizlere göre çok daha karmaşıktır (Alves ve diğerleri, 2020). Hastalığın salgın hâline gelmesi tüm ülkeleri çeşitli önlemler almaya zorlamıştır. Dünyadaki pek çok ülke insan hareketliliğini kısıtlama ve özellikle ülkeler arası seyahatleri durdurma önlemine başvurmuştur. Ülkeler sınırlarını zorunlu hâller dışında kapatmış, tüm uluslararası uçuşlarını durdurmuştur (İnce, 2020). Ülkelerin hastalığın yayılmasını durdurmak üzere aldığı önlemler pek çok ülkede ekonomik krizi beraberinde getirmiştir. Covid-19 pandemisi sosyal fobi, işsizlik, tedarik zincirinin bozulması, borsa çöküşleri, ekonomik kilitlenme ve küreselleşmeden uzaklaşma dâhil olmak üzere her düzeyde önemli sosyal ve ekonomik sorunlar yaratmıştır (Alves ve diğerleri, 2020). Covid-19 pandemisi tüm dünyaya beklenmedik bir hızla yayılması milyonlarca kişiyi etkilemiştir. Pek çok ülkenin ekonomisi sert bir düşüşe geçmiş ve finansal kriz yaşamaya başlamıştır. Üretim sektörleri, ülkelerin kısıtlamaları sebebiyle ticaret zincirlerinin kırılmasını takiben hammadde sıkıntısı, ihracat siparişlerinin iptali ve nakliye kesintileri ile karşı karşıya kalmıştır. Tüm dünyada inşaat, otomotiv, kişisel hizmetler, restoranlar, ulaşım, giyim gibi tüm sektörlerde aktif işletme sayılarında düşüşler yaşanmıştır (Kalogiannidis, 2020).

Covid-19 ile birlikte gelen önlemler ve değişimler turizm sektöründe derin ve uzun vadeli yapısal ve dönüşümsel değişikliklere yol açabilecek niteliktedir. Covid-19'un dünya turizmi üzerindeki etkileri tahminlerin çok üzerinde ve uluslararası boyutta gerçekleşmektedir (Sigala, 2020). Sınırların kapatılması, yolcu gemilerinin demirlenmesi, hava filolarının durması, oteller, restoranlar ve tüm turistik yerlerin kapatılması ile dünya turizmi durma noktasına gelmiştir (Zenker & Kock, 2020). Ülkelerin turist girişi çıkışlarını engellemiş olması, ülkelerin dış ticaret gelirlerinde büyük kayıplara neden olmaktadır, ayrıca turizm sektöründeki işten çıkarmaların oranı daha önce benzeri görülmemiş şekilde gerçekleşmektedir. 2020 yılında uluslararası turist hareketliliğinde %74'lük düşüş yaşanmıştır. Yaklaşık 1.3 trilyon dolar

turizm gelirlerinde azalma görülürken, turizmle doğrudan ilgili 100-120 milyon kadar iş risk altında kalmıştır (UNWTO, 2022). Ayrıca, turizmle doğrudan ilişkili küçük sektörlerde de ekonomik kriz daha etkili olmuştur. Uluslararası seyahatlerin azalması havayolu denizyolu firmalarını etkilediği gibi araç kiralama, transfer hizmetleri veren firmalar gibi yerel düzeydeki seyahat sektörünü de etkilemiştir (Kalogiannidis, 2020; Sharma & Nicolau, 2020). COVID-19'un ekonomik etkileri, yiyecek-içecek firmaları, küçük ölçekli konaklama tesisleri dâhil olmak üzere turizm endüstrisindeki küçük işletmeler için endişe verici bir ortam yaratmıştır (Abhari ve diğerleri, 2021). Turizmde hizmet veren küçük işletmeler turizmin kırılgan yapısı içinde krizlere karşı en savunmasız durumda olanlardır (Ntounis ve diğerleri, 2022). Pandemiyle birlikte oluşan kriz ortamında turizm odaklı hizmet veren küçük işletmeler, bir başka deyişle küçük esnafın kapalı kaldıkları süreyi atlatabilmeleri için sahip oldukları nakit genellikle yetersiz kalmıştır (Kalogiannidis, 2020). Bu süreçte, krize ilişkin bir kurtulma planı oluşturamayan ya da değişime ayak uydurabilecek yeni uygulamalar geliştirmeyi başaramayan işletmeler tamamen kapanmak zorunda kalmışlardır (Sobaih ve diğerleri, 2021). Bir kısmı da dükkân kiralarnı ödememe, çalışanları işten çıkarma ya da çalışan maliyetlerini düşürmek için güvencesiz işçi çalıştırma gibi önlemlere başvurmuştur (Kalogiannidis, 2020). Pandeminin görünen etkisi çalışanlar üzerinde çok hissedilmiş olmakla birlikte, aslında doğrudan etki çeşitli büyüklüklerdeki işletmeler, esnaf ve zanaatkarlar gibi işyeri sahipleri üzerinde görülmüştür. İşyeri kapanan, faaliyetlerini durduran ya da ara veren işyerleri bu durumdan etkilenmiş ve kriz yönetimini gerçekleştiremeyen, krize dayanamayan işyerlerinde çalışanlar da işsiz kalmışlardır (Balcı & Çetin, 2020).

Bazı küçük işletmeler ise kriz ortamına hızlı adaptasyon sağlayarak, yeni pazarlama stratejileri geliştirmiş ve internet üzerinden satışlara başlamıştır (Cihangir & Demirhan, 2021). Ancak, turizm işletmeleri turizm bölgelerindeki turizmi yeniden canlandırmak ve destinasyonların imajlarını yenilemek için çeşitli girişimlerde bulunmalarına rağmen, turizm daha çok yüz yüze gerçekleştirilen bir eylem olduğu için turizmdeki küçük esnafın internet satışları gibi yenilikçi uygulamalar geliştirmesi çok mümkün olamamaktadır (Moreno-Luna ve diğerleri, 2021). Tüm bunların yanında, dünyadaki pek çok ülke küçük esnafa yönelik çeşitli destekler sağlamıştır. Turizmde hizmet veren küçük işletmelerin bir kısmı da bu desteklerden yararlanmış (Sobaih ve diğerleri, 2021). Türkiye'de de pandeminin ilk dönemlerinde hükümet tarafından küçük esnafa yönelik çeşitli destek paketleri açıklanmıştır. Bu destek paketlerinde öne

çıkan çıkanlar arasında işletmelerin ödemekte olduğu kredilerinin ötelenmesi, esnaflara kamu bankalarından çeşitli kredi imkânları verilmesi, kredi ödemelerindeki gecikmelere faiz uygulanmaması, esnaflara üç ay süreyle kira desteği verilmesi gibi önlemler yer almıştır (Soylu, 2020). Kiracı olan esnafın mülk sahibi tarafından bu süreçte mülkten çıkarılamaması da alınan önlemler arasındadır. Küçük işletmeler için kısa çalışma ödeneği, asgari çalışma desteği gibi destekler sağlanmıştır (Balcı & Çetin, 2020b). Çalışanlarını işten çıkarmayan firmalara ise düşük faizli kredi imkânları verilmiştir (Nakiboğlu & Işık, 2020).

Pandeminin ilk ortaya çıktığı ve kısa süreli etkilerinin hissedildiği dönemde açıklanan ve uygulamaya konulan destek paketlerinin devam eden süreçte devamlılığı sağlanamamıştır. Özellikle turizmin Türkiye'nin en önemli dış ticaret getirilerinin başında bir sektör olduğu göz önünde bulundurulursa, turizmde krize karşı önlemlerin uzun vadeli bir planlamaya ve devamlılığa ihtiyacı olduğu aşikârdır (Yüksek & Kalyoncu, 2021). Bununla birlikte, andemi sürecinde sağlanmaya çalışılan desteklerden her sektör ve her esnaf aynı ölçüde yararlanamamıştır. Esnafa kredi verilmesi ve kredilerdeki ötelemeye kamu bankaları dışında az sayıda özel banka katılım göstermiştir. Bu sebeple, pek çok küçük esnaf kredi öteleme desteğinden yararlanamamıştır. Turizm sektöründe de, seyahat firmalarının erken ödeme, ön ödeme, avans gibi ödemeleri geri istemesiyle kredi ihtiyacı ortaya çıkan turizm işletmelerinin ekonomik sıkıntıları giderilememiştir (Demir ve diğerleri, 2020).

1.1. İlgili literatür

Covid-19 pandemisiyle birlikte dünyada yaşanan değişim ve bu durumun turizm faaliyetleri ve turizm sektöründeki ekonomik etkileri, hızlı bir şekilde hissedilmeye başlamıştır. Bu etkilere ilişkin çalışmalar da literatürde hızla yer almaya başlamıştır. Bu alanda yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

Acar (2020), çalışmasında pandeminin turizm faaliyetleri üzerindeki mevcut ve gelecek dönemlerdeki muhtemel etkilerinin tespit edilmesini amaçlamıştır. Bu çalışma kapsamında, Dünya Sağlık Örgütüne (WHO) ait resmî web sitesinde sürekli güncellenen ve anlık olarak paylaşılan veriler ve talimatlar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada, yeni koronavirüsün ülke ekonomilerinde etkileri uzun süre hissedilebilecek türden zararlar oluşturacağı ve turizm sektörünün de bu zararlardan olumsuz bir şekilde etkileneceği vurgulanmıştır (Acar, 2020). Literatürdeki diğer bazı çalışmalarda, pandeminin ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkileri (Ahmad ve diğerleri, 2020) ve pandeminin turizm üzerindeki etkileri (Atay, 2020) değerlendirilmiştir.

Altınay Özdemir (2020) çalışmasında, Covid-19 pandemisi sonrasında alınan önlemlerle turizm sektöründe yaşanacak muhtemel senaryolardan bahsetmektedir (Altınay Özdemir, 2020). Bahar ve Çelik İlal (2020) tarafından yapılan çalışmada, Covid-19 pandemisinin turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri kavramsal olarak ortaya konulmaktadır. Çalışmada öncelikle daha önce yaşanmış olan krizlerin turizme etkileri üzerinde durulmuştur ve ekonomik verilerle Covid-19 pandemisinin turizme yönelik olası etkileri değerlendirilmiştir (Bahar & Çelik İlal, 2020). Çıtak & Çalış (2020), yaptıkları çalışmada, pandeminin Türkiye turizmüne finansal etkilerini konu edinmiştir.

Gössling ve diğerleri, (2020) yaptıkları çalışmada, pandemi, turizm ve küresel değişim konularının Covid-19 kapsamında hızlı bir değerlendirmesini gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanında, Covid-19'un etkileri, daha önceki pandemi ve diğer küresel kriz türleriyle karşılaştırılmaktadır.

Kıvılcım (2020), tarafından yürütülen çalışmada, Covid-19 pandemisiyle ilgili genel bilgilere yer verilmiş, Covid-19'un turizm sektörüne etkileri ele alınmış ve Covid-19 sonrası turizm sektöründe meydana gelebilecek muhtemel değişimler ve yenilikler hakkında öngörülerde bulunulmuştur. Çalışmada, turizm sektöründe artık yeni bir dönemin başlayacağı, temassız dijital işlemler, sosyal mesafeli turlar ve izole tatillerin ön planda olacağı düşüncesi ifade edilmiştir. Özaltın Türker (2020)'nin yaptığı araştırmada pandeminin turizm sektörü üzerindeki olası etkilerinin, akademik bir perspektifle değerlendirilmesi amacıyla Türkiye'de turizm alanında eğitim veren öğretim üyeleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Literatürdeki bir başka çalışmada, Çin'in Makao Özel İdari Bölgesi'nde otel ve konaklama, toptan ve perakende, emlak, özel eğitim, profesyonel hizmet ve yiyecek ve içecek gibi sektörleri kapsayan altı küçük işletme özelinde küçük işletmelerin pandeminin yarattığı kriz ortamında hayatta kalma stratejileri belirlenmeye çalışılmıştır. Az sayıda küçük işletmenin kriz planı ve stratejisi olduğu tespit edilmiştir (Alves ve diğerleri, 2020). Bir diğer çalışmada ise, COVID-19'un küçük konaklama tesisleri, küçük restoranlar gibi küçük turizm işletmelerinin dayanıklılıkları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Çalışmada ayrıca, küçük turizm işletmelerinin dayanıklılıkları, performansları ve sürdürülebilir turizm gelişimi arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemek için bir model oluşturulmuştur (Sobaih ve diğerleri, 2021). Papanikos (2020) çalışmasında, Avrupa destinasyonlarının uluslararası ön rezervasyonlarına ilişkin bilgilere dayanarak, pandeminin uluslararası

Yunan turizm gelirleri üzerindeki ekonomik etkisini incelerken; Bayat (2020), COVID-19'un Türkiye'deki turizm sektörüne ve otel işletmelerine etkilerini değerlendirmektedir. Literatürde yapılan çalışmalar arasında; pandeminin, Malezya'daki yiyecek ve içecek, turizm ve konaklama endüstrisindeki küçük işletmeler üzerindeki ekonomik etkilerini (Abhari ve diğerleri, 2021) ve Fethiye'de pandemisinin turistik hizmet sağlayan konaklama işletmelerine olan etkisini değerlendiren (Doğru & Koçak, 2021) çalışmalar da bulunmaktadır.

Literatürde; pandeminin Türkiye'de turizm sektörü üzerindeki gelişimini ortaya koymak, etkisini analiz etmek ve sonuçlarını değerlendirme amaçlı olarak turizm alanında havayolu işletmeleri, otel işletmeleri, tur operatörleri ve seyahat acentaları, yat ve tekne işletmeleri, yiyecek-içecek işletmelerinin üst düzey yöneticileri/sahiplerinin görüşlerinin alındığı (Demir ve diğerleri, 2020) ve Marmaris'te faaliyet gösteren yat turizmi işletmelerinin Covid-19 pandeminden etkilenme sürecini yat işletmecilerinin görüşleri doğrultusunda değerlendiren (Bilgiçli & Yıldırğan, 2020) çalışmalar da yer almaktadır.

Küçük işletmeler ve küçük esnafın pandemiden etkilenme sürecine yönelik olarak da literatürde; İngiltere kasabalarındaki küçük turizm işletmelerinin dayanıklılığının değerlendirildiği (Ntounis ve diğerleri, 2022); Bitlis esnafının pandeminin yarattığı ekonomik krizden etkilenme sürecinin ortaya konulduğu (İnce, 2020) ve Türkiye'deki küçük ve orta boy işletme (KOBİ) sahiplerinin pandeminin ekonomik etkileri ile ilgili görüşlerinin belirlendiği (Nakiboğlu & Işık, 2020) çalışmalar da bulunmaktadır.

Covid-19 pandemisinin ortaya çıkışı ile pandeminin etkilerine yönelik olarak çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı salgınların etkileri ve bu pandeminin olası etkileri üzerine kavramsal bilgileri içermektedir. Pandeminin ilerleyen dönemlerinde ise, alanda yapılan, çeşitli grupların görüşlerinin alındığı çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Literatürde de belirtildiği gibi pandemiden en fazla etkilenen sektörlerin başında turizm gelmektedir. Turizm taleplerindeki azalma da doğrudan turizmle ilgili sektörleri etkilemektedir. Bu çalışmada da, Marmaris'te doğrudan ve sadece turizmden gelir elde eden küçük esnafın Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Çalışma alanı: Marmaris

Marmaris, Türkiye'nin güneybatı ucunda Muğla ili sınırları içinde bulunan 95.849 nüfuslu turistik bir ilçedir. Marmaris'in kuzeyinde Ula, doğusunda Köyceğiz, güneyinde ve batısında Akdeniz

bulunmaktadır. İlçenin büyük bir kısmını kaplayan tepelikler, denize dik olarak uzanarak kıyıda dar düzlükler meydana getirmektedir. Sıcak ve kurak yazları, ılık ve yağışlı kışları ile tipik Akdeniz ikliminin egemen olduğu Marmaris'te dağların uzanışına bağlı olarak kış aylarında yağış miktarı oldukça fazladır. Yaz sıcaklık değerlerinin ve deniz suyu sıcaklığının yüksek olması, güneşlenme süresinin uzunluğu ve bulutluluk oranının düşüklüğü Marmaris'te kıyı turizminin gelişmesinin başlıca sebeplerinden biridir. Ayrıca, dağların uzanışına bağlı olarak Marmaris kıyılarının girintili çıkıntılı yapısı Marmaris'te kıyı turizmi ile birlikte yat turizminin de gelişimini sağlamıştır (Doğaner, 2001).

1970'lere kadar tarım, arıcılık ve balıkçılıkla geçimini sağlayan küçük bir kasaba görünümündeki Marmaris'te ilk turizm yatırımları 1971 yılında Turizm Bankası tarafından tamamlanan Marmaris (Turban) Tatil Köyü ile başlamıştır. 1988 yılına kadar tek büyük turizm yatırımı olan Turban Tatil Köyü'nden sonra 1988 yılında Altınyunus Tatil Köyü hizmete açılmıştır. Daha sonraki yıllarda Türkiye'de turizme yapılan yatırımların ve teşviklerin de artmasıyla Marmaris'te sınırlı alanda yapılan turizm faaliyetleri alansal olarak yayılış göstermiştir. Günümüzde Marmaris'te, Armutalan, Beldibi ve İçmeler mahallelerini de tamamen kaplayacak şekilde yoğun bir turistik yapılaşma bulunmaktadır. Marmaris kent merkezinde, Armutalan ve Beldibi mahallelerinde daha çok ikinci konutlar, pansiyon ve apart tipindeki yapılar bulunmaktadır. Beş ve dört yıldızlı lüks oteller ise, daha çok İçmeler ve Siteler mahallelerinde sahil boyunca yer almaktadır. 2020 yılı itibarıyla Marmaris'te işletme belgeli olarak 3 adet Tatil Köyü, 18 adet beş yıldızlı otel, 23 adet dört yıldızlı otel, 33 adet üç yıldızlı otel, 10 adet 2 yıldızlı otel, 25 adet apart otel bulunmaktadır (Muğla İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

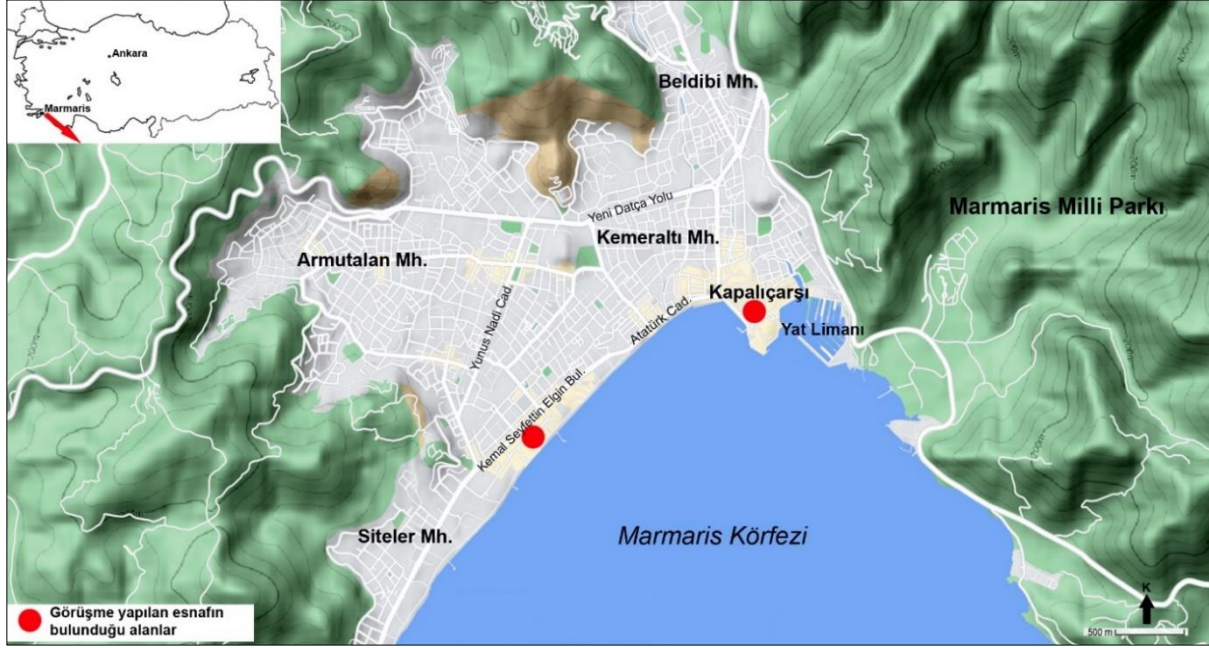
Marmaris merkezi deniz-kum-güneş üçlüsüne bağlı olarak gelişme gösteren ve daha çok dış turizme hizmet veren bir kitle turizmi destinasyonudur. Marmaris'in köylerinin kırsal turizm ve tarım turizmi potansiyeli olmasına rağmen buralar da, turistik ürün çeşitliliğinde zayıf kalmakta ve kitle turizmine bağımlılığını devam ettirmektedir.

Marmaris'i ziyaret eden turistlerin toplamı içinde yabancı turistler daha fazla paya sahiptir. 2000 yılında Marmaris'e gelen yabancı ziyaretçilerin payı %45 civarında, 2009 yılında bu oran %76'ya yükselmiştir (Südaş, 2012).

Marmaris'e giriş yapan yabancı turistlerin belirlenmesinde Dalaman Havalimanı ve Marmaris Limanı kayıtları incelenmiştir. Dalaman Havalimanı'ndan giriş yapanların tamamı Marmaris

destinasyonuna ulaşmamaktadır. Ancak, Marmaris’de en yakın havalimanı olması sebebiyle genel durum hakkında fikir vermektedir. 2019 ve 2020 yıllarında Dalaman Havalimanı ve Marmaris Limanı’ndan giriş yapan yabancı turistlerin aylara göre dağılımını içeren tablo incelendiğinde, 2020 yılında turist talebindeki

dramatik düşüş net olarak görülmektedir. Türkiye’de ilk vakaların görüldüğü Mart ayından itibaren gelen turist sayıları çok ani olarak düşüş göstermiştir (Tablo 1). Bu durumda pandemi sebebiyle sınır kapılarının zorunlu haller dışında kapalı olması etkili olmuştur.

Şekil 1- Marmaris ilçe merkezi haritası

Figure 1- Map of Marmaris town

Tablo 1- Dalaman Havalimanı ve Marmaris Limanı’ndan giriş yapan yabancı turistlerin yıllara göre değişimi (2019-2020-2021)

Table 1- The change of foreign tourist arrivals in Marmaris by years (2019-2020-2021)

Yıllar	2019		2020		2021	
Giriş kapıları	Dalaman Havalimanı	Marmaris Limanı	Dalaman Havalimanı	Marmaris Limanı	Dalaman Havalimanı	Marmaris Limanı
Aylar						
Ocak	1.159	779	209	1.105	100	21
Şubat	958	778	1.505	821	48	197
Mart	5.798	2.626	697	1.201	924	82
Nisan	89.348	6.660	883	216	2.025	142
Mayıs	233.915	22.051	0	18	17.286	178
Haziran	289.482	23.113	942	854	37.102	3.054
Temmuz	326.745	26.611	32.922	82	103.364	8.823
Ağustos	327.495	37.412	159.867	291	103.316	17.512
Eylül	275.044	28.691	184.227	167	112.783	11.466
Ekim	145.622	15.971	46.834	370	104.461	11.475
Kasım	2.652	8.481	1.450	204	2.396	5.269
Aralık	380	5.593	36	456	35	391
Toplam	1.698.608	178.766	429.572	5785	483.840	58.610

Kaynak. Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022.

Tablo 2- 2020 ve 2021 yıllarında Dalaman Havalimanı ve Marmaris Limanı'ndan giriş yapan yabancı turistlerin ilk beş ülkeye göre dağılımı
 Table 2- Distribution of foreign tourists coming to Marmaris in 2020-2021 according to the top five countries

	Giriş kapıları	Dalaman Havalimanı	Marmaris Limanı	Toplam
2020	Ülkeler			
	İngiltere	252.496	165	252.661
	Rusya Federasyonu	82.837	146	82.983
	Ukrayna	60.523	146	60.669
	Almanya	7.973	59	8.032
	İrlanda	4.160	7	4167
2021	Giriş kapıları			
	Ülkeler			
	Rusya Federasyonu	191.440	923	192.363
	Ukrayna	128.688	1.268	129.956
	İngiltere	52.617	4.717	57.334
	Almanya	41.217	2.142	43.359
	Lübnan	9.419	48	9.467

Kaynak. Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022.

2021 yılı tablosu incelendiğinde de, pandeminin etkilerinin devam etmesi, bazı ülkelerin Türkiye'ye ziyaretleri sınırlamış olması sebebiyle yine turist girişlerinin düşük olduğu görülmektedir. 2021 yılında yabancı turist girişlerinde Mayıs ayında hareketlenme başlamış, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında yüksek seyretmiştir. Ancak, yaz aylarında giriş yapan turist sayıları 2019 yılı ile karşılaştırıldığında yaklaşık %70'lik bir azalma olduğu göze çarpmaktadır. Toplam turist sayılarında da, 2021 yılında 2020 yılına göre %24'lük bir artış gerçekleşmiştir (Tablo 1).

Marmaris'e gelen turistlerin geldikleri ülkelere göre dağılışı incelendiğinde, 2020 yılında gelen ziyaretçilerin büyük kısmının İngiltere, Rusya ve Ukrayna'dan olduğu görülmektedir (Tablo 2). Bunun nedeni, Türkiye'nin turizm gelirine olan bağımlılığı sebebiyle normalleşme hareketlerini hızla gerçekleştirmiş olması, güvenli turizm politikasıyla uluslararası turist akışına açılmış olmasıdır. Diğer Akdeniz ülkelerinin kapılarını kapalı tutuyor olması da, Türkiye'nin önemli bir destinasyon haline gelmesini sağlamıştır. Ancak, 2021 yılında gelen turistlerin milliyetlerine göre dağılımı incelendiğinde ilk sırada Rusya Federasyonu, ikinci sırada ise Ukrayna'dan gelenler olduğu görülmektedir. İngiltere'nin 2021 yılında üçüncü sıraya düşmesinin sebebi, İngiltere hükümetinin Eylül 2021 sonuna kadar Türkiye'yi pandemi açısından kırmızı listede kabul etmiş olması ve vatandaşlarının seyahatlerine izin vermemiş olmasıdır. Nitekim İngiltere vatandaşlarına seyahate izin verdiği tarihten itibaren İngilizlerin Marmaris'i ziyareti yine yoğun şekilde gerçekleşmiştir. 2021 Ekim ayında Marmaris'e giriş yapan toplam yabancı turist sayısı 61.384 iken, bu

sayının 46.677'sini İngilizler oluşturmuştur (Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022). Lübnanlı yabancı turistlerin Marmaris'i tatil destinasyonu olarak tercih etmesi de, pandemi öncesi başlayan ve talebin gittikçe artış gösterdiği bir durumdur.

1980'li yılların sonlarından itibaren Marmaris'te turizmin hızla gelişmesine bağlı olarak ekonomik faaliyet alanları da, turizmle ilişkili olarak şekillenmiş ve gelişme göstermiştir. İlçede çok sayıda konaklama tesisi, yeme-içme mekânı, yerel ulaşım firması, kara ve deniz tur operatörü, su sporu firmaları, giyim mağazası, hediyeleşme eşya dükkânı, mobilyacı, kuaför, market turizme bağlı olarak gelişmiş ve sayıca artmıştır. Turizme hizmet eden bu faaliyet alanları içinden bu çalışmada turistlere yönelik faaliyet gösteren küçük esnaf çalışma grubu olarak seçilmiştir. Küçük esnaftan da, Marmaris'te mekânsal olarak birbirine yakın olarak konumlanmış olan ve turizm sezonu olmadığı dönemde açık olmayan taklit marka ürünlerin satıldığı giyim dükkânları ile hediyeleşme eşya dükkânları seçilmiştir.

Bu dükkânlar, pandemi öncesi süreçte yabancı turist ziyaretlerinin başladığı Mart ayından, yabancı turist ziyaretlerinin bittiği Ekim sonuna kadar açık kalan, yerli turistlerin ya da yerel halkın çok fazla tercih etmediği, genellikle yabancı turistlerin tercih ettiği küçük işletmelerdir.

Marmaris'in merkezinde bulunan Kapalı Çarşı'nın tamamında yan yana ve Siteler mahallesinde Kemal Seyfettin Elgin Bulvarı ve Cumhuriyet Bulvarı boyunca yan yana olarak şekilde konumlanmışlardır (Fotoğraf 1, Fotoğraf 2, Şekil 1).

Fotoğraf 1- Kapalı Çarşı'daki giyim dükkânlarından görünüm, Marmaris (Kaynak: Yazar; 03.09.2020)
Photo 1- View from clothing shops in Grand Bazaar (Photo by Author, Sep. 3, 2020)

Fotoğraf 2- Siteler'deki giyim dükkânlarından görünüm, Marmaris (Kaynak: Yazar; 02.09.2020)
Photo 2- Views from clothing shops in Siteler (Photo by Author, Sep. 2, 2020)

2. YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışma, Marmaris'te turizm sektöründe yer alan esnaf üzerine gerçekleştirilmiştir. Marmaris'in bir turizm kenti olması, bu kentte yer alan tüm esnafı aynı zamanda turizm esnafı konumuna getirmektedir. Ancak, bu çalışmada sadece turizmin aktif olduğu aylarda açık olan, yerli halkın tercih etmediği, sadece turistlere yönelik satış yapan, taklit marka tekstil ürünleri satan

dükkân sahipleri ve hediyelik eşya dükkânı sahipleri tercih edilmiştir. Tercih edilen esnaf turistik hareketlerin durumundan doğrudan etkilenen ve farklı kazanç alternatifleri olmayan esnaf grubudur.

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeler, 2020 Ağustos-Eylül aylarında 27 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Pandeminin etkilerinin devam ediyor olması sebebiyle de, 2021 Ağustos ayında 8 kişiyle daha görüşülmüştür. Görüşmeler, gönüllülük

esasına dayalı olarak yüz yüze gerçekleştirilmiş ve 20 ile 40 dakika arasında sürmüştür. Görüşmecilere, pandeminin kendilerini ne yönde etkilediği, Marmaris turizmüne etkileri, olumsuz etkileri bertaraf etmek için aldıkları önlemler, dükkân kiralaları, sezon açılışı, yerli turistlere yönelik düşünceleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Görüşmenin seyrine göre sorular geliştirilmiştir. Görüşmeciler izin vermediği için ses ve video kaydı yapılamamış, not tutulmuştur.

Görüşmelerden elde edilen verilerin değerlendirilmesinde Nvivo 10.0 programı kullanılmıştır. Veriler, içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Veriler, görüşmecilerin vurguladıkları konulara göre temalar altında toplanarak kodlanmıştır. Oluşturulan temalar proje haritaları şeklinde şematize edilerek sunulmuştur. Her bir temaya ilişkin kodlanma sıklıkları da, şema üzerinde gösterilmiştir. Ayrıca, kodlamalara ilişkin değerlendirmeler yapılırken görüşmelerden doğrudan alıntılar da yapılarak bulgular desteklenmiştir.

Çalışma, Aksaray Üniversitesi, İnsan Araştırmaları Etik Kurulu, 21.10.2020 tarih, 09 sayılı toplantı ve 2020/34 karar no'lu etik kurul kararı uyarınca, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

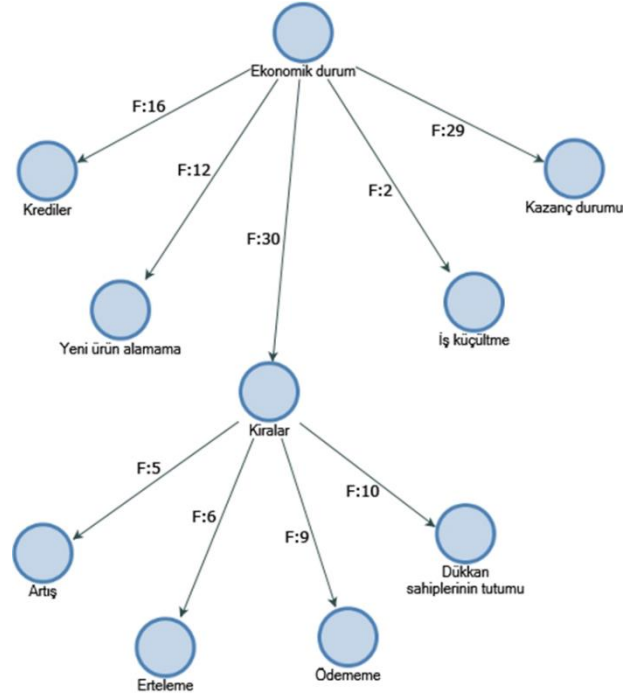
3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde Marmaris turizm esnafı ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilecektir. Çalışma kapsamında farklı dönemlerde 35 kişi ile görüşülmüştür. Görüşülen bireylerin tamamı erkektir. Yaşları 25-65 arasında değişmektedir.

Görüşmeler nitel analiz tekniklerinden içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda, 2020 yılındaki görüşmelerden ekonomik durum, turizm, yönetim temaları oluşturulurken, sonraki yıl için 2021 yılı görüşleri şeklinde toplam dört farklı tema belirlenmiştir.

Pandeminin ilk yılına ait ekonomik durum teması altında, krediler, yeni ürün alamama, kiralar, iş küçültme ve kazanç durumu kodları belirlenmiştir (Şekil 2).

Krediler kodu görüşmeciler tarafından 16 defa dile getirilmiştir (Şekil 2). Bu kod altında esnaf pandemiyle birlikte düşen kazançlarına geçici çözüm olarak bankalardan kredi çekme şeklinde çözüm bulduklarını belirtmişlerdir. Ancak bir kısmı, kredilerin geri ödemesi ile ilgili kaygılarından da bahsetmişlerdir. Bu konu ile ilgili görüşmecilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Şekil 2- Ekonomik durum temasına ait şema

Figure 2- Scheme of the economic situation theme

“Ertelemeli kredi çektim, ödeyemezsem, borç alırım, tefecilere giderim.” Kapalı çarşı, giyim dükkânı 40 yaş

“Önceden kredim var diye yeni kredi de vermiyorlar. Esnaf çok sıkıntılı bu süreçte.” Kapalı çarşı, hediyelik eşya, 60 yaş

“Çekleri ödemek için 100 bin TL kredi çektim. Kışın geçinebilmek için bir daha kredi çekeceğim herhalde. Ama nasıl öderiz bilmiyorum, ödeyemeyiz sanırım.” Sitel, giyim dükkânı, 32 yaş

Görüşmecilerin ekonomik durum teması altında, 30 defa ile en fazla fikir belirttikleri konu dükkân kiralalarıyla ilgilidir. Görüşmecilerin dükkân kiralalarıyla ilgili görüşleri, kiraların artışı, kiraları erteleme, kirayı ödeyememe ve dükkân sahiplerinin tutumu şeklinde dört kodlama ile gösterilmiştir. Marmaris’te turizm esnafının dükkânları çoğunlukla kiralıktır ve pandemiyle birlikte dükkân kiralaları turizm esnafının önündeki en önemli sorunlardan biri hâline gelmiştir. Görüşmeciler bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmişlerdir:

“Mal sahibi sezon sonu tüm kirayı zamlı istiyor ama ödeyemeyeceğiz.” Kapalı çarşı, hediyelik eşya dükkânı, 25 yaş

“Kiralarda hiç indirim yapmadılar.” Sitel, hediyelik eşya dükkânı, 36 yaş

“Yıllık öderdik normalde, şimdi aylık teklif edeceğiz bakalım dükkân sahibinin insafına kalmış artık.” Kapalı çarşı, hediyelik eşya dükkânı, 47 yaş

“Dükkân kiramız dövizle, ödeyebilecek miyiz bilmiyorum.” Siteler, hediyelik eşya dükkânı, 34 yaş

“Kira işleri Cumhurbaşkanı'nın dediği gibi olmadı. Bu yıl yarısı seneye yarısı demişti ama dükkân sahipleri kabul etmiyor ki.” Kapalı çarşı, hediyelik eşya dükkânı, 25 yaş

“Hükümet kira almayın diyor ama resmi olmadığı için dükkân sahipleri istiyor kiralalarını.” Kapalı çarşı, giyim dükkânı, 55 yaş

“Kırayı geçen yıl peşin ödemiştım. Ama önümüzdeki yıl ne olur bilmiyorum. Bazı dükkân sahipleri yarısını aldı kiranın. Bakalım, biz daha konuşmadık.” Kapalı çarşı, hediyelik eşya dükkânı, 61 yaş

“Dükkân sahibi kiradan vazgeçmiyor. Ben Urfalıyım, bu sene de bir şey kazanamazsam artık bırakıp gideceğim memleketime.” Siteler, giyim dükkânı, 52 yaş

Görüşmecilerin ifadeleri incelendiğinde, kiracılara yönelik uygulamaların farklılaştığı görülmektedir. Bazı dükkân sahipleri kiralaları erteleme, artış yapmama ya da yarısını alma gibi uygulamalar yaparken, bazıları kiralalarını zamlı olarak talep etmektedir. Esnaf da, kiralaları ödeyememe endişesi yaşamaktadır. Bu konuda, hükümet tarafından alınan önlemlerin yetersiz olduğunu ve her mülk sahibinin uygulamadığını belirtmektedirler.

Ekonomik durum teması kapsamında öne çıkan diğer konular ise, 12 defa ile yeni ürün alamama, 29 defa ile kazanç durumları ve 2 defa ile iş küçültme şeklinde kodlanmıştır. Görüşmecilerin bu üç kodlama ile ilgili görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Şu an çarkı döndürüyoruz az da olsa ama İngiltere vatandaşlarına karantina kararı çıkarırsa biz biteriz. Hiçbir turist gelmez o zaman. 2 ay açık kalabilirsek kat kanaat kışı geçiririz.” Siteler, hediyelik eşya dükkânı, 27 yaş

“Zaten günde bir iki müşteri ancak geliyor. Günde 500 TL bile alamıyoruz. Elektrik paraları çok yüksek değil. Bu yıl ki kazancımızla işin dönmesini belki sağlarız. Bize bir kazanç kalmaz.” Kapalı çarşı, giyim dükkânı, 48 yaş

“En son akşamüzeri 5'te bir şeyler sattım, bak saat 22.30 olmuş, bir daha bir şey satamadım.” Kapalı çarşı, hediyelik eşya, 60 yaş

“İşler geçen yılın çeyreği bile değil. Rodos'tan çok gelen olurdu, onlar da kesildi tabii. Arkada barlar sokağına giden gençler çok alış veriş yapardı. Şimdi barlar kapalı.” Kapalı çarşı, giyim dükkânı, 61 yaş

“3-5 yabancı turist var gezen. Geçen yıla göre çok kötü durumdayız. Dükkânı açtım, çekleri belki kurtarırım diyordum ama o da olmayacak gibi.” Siteler, giyim dükkânı, 52 yaş

“Her ay 40-50 bin ciro yapmazsak burası dönmez ki. Biz 6 ay kazandığımızı tüm yıl harcıyoruz.” Siteler, hediyelik eşya dükkânı, 35 yaş

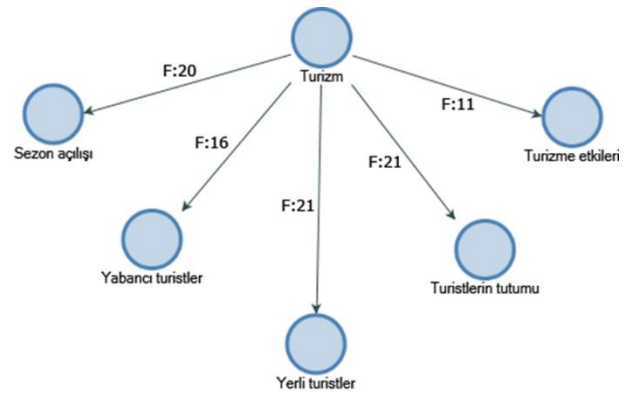
“Yeni mal da getirmediğimiz zaten paramız yok. Eskileri satacağız, ne kurtarırsak kar diye düşündük.” Kapalı çarşı, hediyelik eşya dükkânı, 25 yaş

“Bu yıl borca yeni mal aldım. Ama nasıl ödeyeceğimi bilmiyorum.” Siteler, giyim dükkânı, 35 yaş

“5 kişi çalıştırıyordum, şimdi 3'e düşürdüm. O bile fazla..” Kapalı çarşı, giyim dükkânı, 42 yaş

Görüşmelerden yapılan alıntılara göre, turizm esnafının Covid-19 pandemisiyle birlikte kazançları çok düşmüştür. Görüşmeciler kazançlarının önceki yılların çok altında kaldığını vurgulamaktadır. Kazançlarının düşük olması sebebiyle de, sezonda satış yapmak için yeni ürün alamadıklarını ya da alsalar da borç karşılığı aldıklarını belirtmişlerdir. Genellikle personel çalıştırma konusunda kısıtlamaya gitmişlerdir.

Turizm teması altında turizm esnafının görüşlerine yönelik olarak beş farklı kod belirlenmiştir. Bu kodlar; sezon açılışı, yabancı turistler, yerli turistler, turistlerin tutumu ve turizme etkileri şeklinde isimlendirilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3- Turizm temasına ait şema

Figure 3- Scheme of tourism theme

Sezon açılışı kodu görüşmeciler tarafından 20 farklı kez vurgulanmıştır. Görüşmecilerin bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

“Sezon çok geç başladı. Biz 15 Temmuz'da açtık, baktık hiç iş yok. Kapattık. Ağustos başında tekrar açtık.” Siteler, hediyelik eşya dükkânı, 31 yaş

“*Martta açardık dükkânı bu yıl 15 Temmuz’da açtık.*” Kapalı çarşı, hediyelik eşya dükkânı, 47 yaş

“*Normal zamanda 15 Mart’ta açardık, ekim sonuna kadar sürerdi sezon. Bu yıl Temmuz’un sonunda açtık.*” Siteler, giyim dükkânı, 52 yaş

Turizm esnafının görüşlerinde de belirttiği gibi yabancı turistlerin Marmaris’i daha fazla tercih etmesi sebebiyle, pandemi öncesinde turizm sezonu Mart ayında başlayıp Ekim ayının sonuna dek sürmekteydi. 2020 yılında dünyadaki seyahat kısıtlamalarına bağlı olarak yabancı turistler Ağustos ayına kadar Türkiye’ye gelememiştir. Bu durum da, Marmaris’te doğrudan yabancı turiste hitap eden dükkânların bir kısmının Temmuz ortasında, bir kısmının Ağustos ayı başında açılmasına sebep olmuştur. 2020 yılı turizm sezonu altı ay yerine ancak yaklaşık 3 ay sürebilmiştir.

Yabancı turistler kodu, görüşmeciler tarafından 16 defa söz konusu edilmiştir. Bu kod altında esnaf daha çok yabancı turistlerin Marmaris için öneminden ve pandemi ile yabancı turistlerin durumunda yaşanan değişimden bahsetmişlerdir. Konuyla ilgili olarak turizm esnafının görüşleri şu şekildedir:

“*Bu sene sadece Ruslar ve İngilizler geldi. Almanlar, Hollandalılar ve Araplar gelmedi. Lübnanlılar çok iyiydi.*” Kapalı çarşı, hediyelik eşya dükkânı, 61 yaş

“*En iyisi İngiliz turistler. Otele para ödeseler de, dışarda yemek yerler. Bizim dükkânlardan çuval çuval alış veriş yaparlar. Ama onlar da bu sene İspanya kapalı diye geldiler. Yoksa azalmıştı İngiliz turist. Ruslar, Ukraynalılar gelmese daha iyi. Otelden hiç çıkmazlar. Bedava içki peşindeler sürekli. Toplasan 10bin TL kazanamayız Ruslardan.*” Siteler, giyim dükkânı, 37 yaş

“*Şu an sadece İngilizler ve Ruslar var. Geçen yıllarda, Alman, Hollandalı, Norveçli, Belçikalı hepsi olurdu.*” Siteler, giyim dükkânı, 52 yaş

“*Şu an en iyisi İngilizler. Paraları da 10 kat değerli. Çok kolay para harcıyorlar. İngiltere vatandaşlarına karantina kararı çıkarırsa biz biteriz. Hiçbir turist gelmez o zaman.*” Siteler, hediyelik eşya dükkânı, 34 yaş

Görüşme alıntılarında da anlaşılacağı üzere pandemiyle birlikte ülkelerin seyahat kısıtlamaları yönünde aldıkları kararlar Marmaris’e gelen yabancı turistlerin sayısı ile birlikte ülke çeşitliliğini de azaltmıştır. 2020 yılı yaz aylarında sadece Rusya ve İngiltere vatandaşlarının Türkiye’ye ziyaretlerine izin verilmiştir. Almanya görüşmelerin yapıldığı tarihten daha sonra seyahat izni vermeye başlamıştır. Marmaris turizm esnafı ise İngiliz turistlerden elde ettikleri kazancın daha fazla olduğunu, Rus turistlerden gelir

elde edemedikleri için Rusların ziyaretlerinden çok da memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde yerli turistler kodu 21 defa vurgulanmıştır (Şekil 3). Haziran 2020 itibariyle Türkiye’de seyahat kısıtlamalarının ve sokağa çıkma yasaklarının kaldırılması sonrası iç turizmde hareketlenme yaşanmaya başlamıştır. Ancak buna rağmen Marmaris’te hediyelik eşya dükkânı, giyim dükkânı gibi işletmeler Ağustos ayına kadar açılmamıştır. Yerli turistler olduğu halde esnafın dükkânlarını açmama sebeplerine ilişkin soruya karşılık verdikleri cevaplar yerli turistler kodu altında toplanmıştır. Turizm esnafı yerli turistlerin Marmaris’i çok fazla tercih etmediklerini, tercih edenlerin ise turizm esnafına çok katkısı olmadığını şu ifadelerle belirtmişlerdir:

“*Marmaris’e gelen yerli turist Kapalıçarşı’ya girmez. Belki otelciler kazanır yerli turistten.*” Kapalı çarşı, giyim dükkânı, 48 yaş

“*Yerli turist bize yaramaz, bedavacı. Sahilde çadırda uyuyorlar. Hiç para harcamaz yerli turist.*” Siteler, giyim dükkânı, 39 yaş

“*Yerli turist girmez buralara, o yüzden dükkân açmaya da gerek yoktu. Zaten yerli turist daha çok Selimiye, Bozburun, Datça ve Akyaka’ya gidiyor. Oralar daha çok kazandı.*” Kapalı çarşı, hediyelik eşya dükkânı, 34 yaş

“*Yerli turist daha çok bayramda gelir ama bizden çok az alış veriş yapar.*” Kapalı çarşı, giyim dükkânı, 55 yaş

Turizm ana teması altında 21 defa belirtilen bir diğer kodlama ise turistlerin tutumu olarak adlandırılmıştır (Şekil 3). Bu kod içeriğinde turizm esnafı turistlerin Covid-19’a karşı alınan önlemlere ilişkin tutumlarını ve bunun kendilerine etkilerini değerlendirmişlerdir. Bu konudaki görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“*Turistler maskeyi hastalık korkusundan değil de ceza var diye takıyorlar.*” Kapalı çarşı, giyim dükkânı, 48 yaş

“*Mesafeyi korumalıyız diyorlar. Ama hiçbir yerde mesafe yok. Restoranlar dolu, dip dibe turistler. Hiçbiri maske takmıyor.*” Siteler, giyim dükkânı, 32 yaş

“*Bizim dükkâna girerken de maske takmıyor bazıları, uyarınca “hava sıcak” diyorlar ama zabıta bize ceza kesiyor.*” Siteler, giyim dükkânı, 39 yaş

“*Çoğu zaman kurallara da uymuyorlar. İngilizler rahat, köylü gibiler. Maske taktıramıyoruz, müşteridir diye bir şey de diyemiyoruz. Ama zabıta görürse bize ceza yazar.*” Siteler, giyim dükkânı, 52 yaş

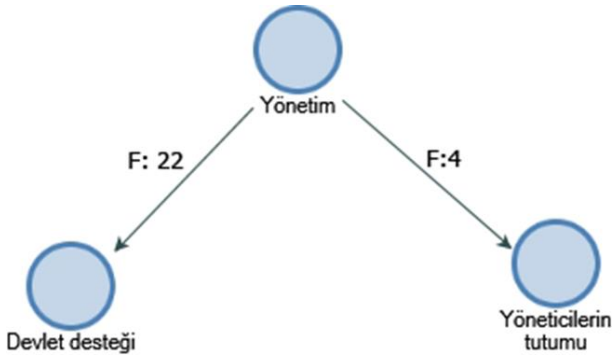
“Turistler hiç korkmuyor hastalıktan, uyarınca kurallara uyuyorlar. Ama bazıları sarhoş oluyor onlara laf anlatılmıyor.” Siteler, giyim dükkânı, 43 yaş

“Turizm bölgelerindeki vakaları göstermiyorlar. Turistler de inanıp geliyor. Paramla tatil yapıyorum rahatlığında bir de turistler, kurallara uymak istemiyorlar.” Siteler, hediyelik eşya dükkânı, 34 yaş

Görüşmelerde turistlerin Covid-19 hastalığına karşı daha rahat oldukları ve tatilde olmaları sebebiyle kısıtlamalara uymak istemedikleri belirtilmiştir. Ancak, turistlerin bir kısmının kurallara uymaması ya da uymak istememesi, cezalar dolayısıyla esnafı zor duruma düşürmektedir.

Turizm temasındaki son kodlamada görüşme yapılan esnaf pandemisinin en fazla turizm sektörünü etkilediğini, Marmaris’in 2016 yılındaki darbe girişiminden de çok etkilendiğini ve bu etkilerin yeni düzelmeye başladığı zaman ortaya çıkan hastalık ile yeniden turizmde gerileme yaşadıklarını 11 defa dile getirmişlerdir.

Görüşmelerden elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile belirlenen bir diğer tema ise yönetim adını taşımaktadır. Yönetim teması altında devlet desteği ve yöneticilerin tutumu şeklinde iki kod belirlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4- Yönetim temasına ait şema
Figure 4- Scheme of governance theme

Görüşmelerde 22 defa devlet desteğinden bahsedilmiştir. Ancak, görüşmeciler devletin destek yapacağını söylemesine rağmen herhangi bir destek ya da yardım görmediklerini şu sözlerle belirtmişlerdir:

“5 bin TL hibe verilecek dediler ama biz görmedik bir şey.” Kapalı çarşı, hediyelik eşya dükkânı, 61 yaş

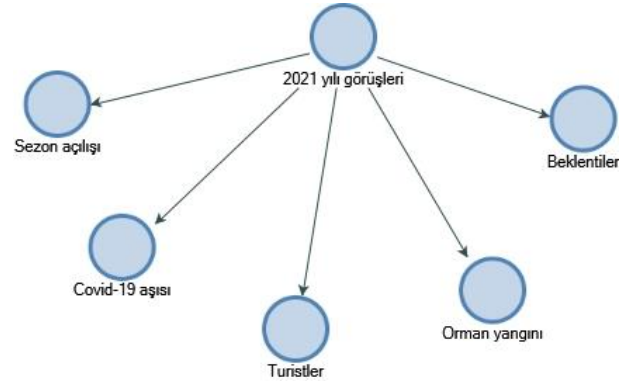
“5-10 bin TL yardım yapsalar da bizi kurtarmaz ki.” Kapalı çarşı, giyim dükkânı, 50 yaş

“Sigortaları ödeyemedik ama hükümetin sağladığı erteleme işimize yaradı.” Siteler, hediyelik eşya dükkânı, 48 yaş

“Devlet desteği alamadık.” Siteler, giyim dükkânı, 38 yaş

Görüşmelerde, 4 defa ifade edilen “yöneticilerin tutumu” ise yönetim teması kapsamındaki diğer koddur (Şekil 4). Bu kodlamada esnaf, turistlere hiçbir yaptırım olmadığından ancak turistlerin kurallara uymamasının cezasını bile kendilerinin çektiğinden bahsetmiş ve bu konudaki mağduriyetlerini dile getirmişlerdir.

2021 yılı Ağustos ayında esnafı tekrar görüşmeler yapılmıştır. Yapılan bu görüşmeler 2021 yılı görüşleri teması olarak belirlenmiştir. Bu tema altında, sezon açılışı, Covid-19 aşısı, turistler, orman yangını ve beklentiler şeklinde 5 farklı kodlama yapılmıştır (Şekil 5).

Şekil 5- 2021 yılı görüşleri temasına ait şema
Figure 5- Scheme of opinions of the year 2021 theme

Yapılan görüşmelerde esnaf, 2021 yılında Türkiye’de yerli halk için sokağa çıkma kısıtlamaları olmasına rağmen yabancı turistlerin sokağa çıkma uygulamalarından muaf olması sebebiyle sezonu önceki yıla göre daha erken açtıklarını belirtmişlerdir. Genellikle turizm esnafı dükkânlarını 2021 yılı Mayıs sonunda açmıştır.

Sezon açılışının erken olmasına rağmen turizm esnafı turistler kodlaması altında gelen turistlerin uyrukları ve kendilerine sağladığı kazancın yetersizliğinden bahsetmektedir. Bu konuda görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Bu yıl turist erken geldi, doğru. Ama gelenler sadece Ruslar. Onlar da hiç para harcamazlar. Bedava plaja gider sabahdan akşama kadar boş yatarlar. Bize yine faydası yok.” Siteler, Giyim dükkânı, 40 yaş.

“Ruslar, Ukraynalılar geldi. Başka hiçbir ülkeden gelen turist yok. Hepsi yasaklanmış Türkiye’yi. Esnaf kan ağlıyor.” Siteler, Giyim dükkânı, 35 yaş.

"Bayramda yerli turist de çok geldi. Ama kaç tanesinin biz faydası oldu ki. Yerli turist nasıl ucuz tatil yaparım, nasıl para harcamam, onu düşünüyor. Parası çok olan, Selimiye'ye gidiyor zaten. Şu çarşıda bir tur atıyorlar. Ama nerdeyse hiç biri dükkândan içeri adım atmıyor." Kapalı çarşı, Hediyelik eşya dükkânı, 32 yaş.

Görüşmelerin değerlendirilmesi ile ortaya çıkan Covid-19 aşısı kodlamasında esnaf aşılarını olduklarını, bu sebeple geçen yıla göre daha rahat olduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca, turistlerin pandemi önlemleri konusunda çok rahat davrandıklarını, bu sebeple de kendilerini korumanın iyi olduğunu belirtmişlerdir.

2021 yılında Marmaris turizmini etkileyen tek sebep pandemi olmamıştır. 29 Temmuz 2021 günü başlayan ve yaklaşık 1 hafta süren orman yangınları da, Marmaris'te turizmi ve turizm esnafını etkilemiştir. Esnaf bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

"Pandemi zaten Marmaris turizmini bitirmiştir. Yangınla birlikte her şey bitti. Yangında bütün oteller aynı gün boşaldı. Üstünden neredeyse 3 hafta geçti, hala oteller, plajlar, restoranlar boş. Biz turizmle geçiniyoruz. Başka gelirimiz yok. Kış için çok endişeliyiz." Siteler, hediyelik eşya dükkânı, 45 yaş.

"Bu yıl sadece Ruslar ve Ukraynalılar geliyordu. Hala İngilizlere izin çıkmadı. Yangından sonra yeni rezervasyon yapılmadığını söylüyor otelci arkadaşlar." Kapalı çarşı, Hediyelik eşya dükkânı, 32 yaş.

"Bu Siteler tarafı günlerce duman altında kaldı. Yanık kokusu sardı her tarafı. Bırakın turistleri yerli halk bile sokağa çıkamadı o günlerde. Şimdi de turistler korkuyor. Yerli turist zaten gelmez artık, okullar açılacak." Siteler, Giyim dükkânı, 35 yaş.

2021 yılı görüşlerindeki son kodlama ise beklentiler üzerinedir. Bu kodlamada turizm esnafı hem pandemi hem de yangın ile yaşadıkları kazanç kayıplarının bir miktar düzelebilmesi için özellikle İngiliz turistlere Türkiye'ye gelme izni verilmesini beklediklerini dile getirmişlerdir:

"İngilizleri bekliyoruz. Onlara izin çıkmazsa bu yıl bittik biz. Kapatıp gitmemiz lazım." Siteler, Giyim dükkânı, 40 yaş.

"Bu yıl geçen yıldan daha kötü geçti. Corona vurmuştu zaten, bir de yangın oldu. İngiltere, Türkiye'yi kırmızı listeden çıkarırsın diye umuyoruz. İngilizler gelirse bir nebze rahatlarız." Siteler, Giyim dükkânı, 52 yaş.

"Ah İngiltere, yaktı bizi. Bir gönderse artık vatandaşlarını. İngilizler en iyisidir. En çok alışverişini onlar yapar. İngilizlere izin çıkarsa Kasım'a kadar

sürer sezon. Yoksa Eylül sonuna kadar bekleyeceğim, gelmezlerse kapatacağım dükkânı." Siteler, Giyim dükkânı, 35 yaş.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ortaya çıktığı Aralık 2019'dan itibaren tüm dünyayı hızla etkisi altına alan Covid-19 pandemisi pek çok sektörü etkilemiştir. Turizm, ülkelerin aldıkları seyahat kısıtlamaları nedeniyle ekonomik kayıpları en fazla olan sektörlerin başında gelmektedir. Turizm ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki hâlindeki pek çok sektör de talebin azalması ve ekonomik kayıplardan etkilenmiştir. Bu çalışmada da, Marmaris'te doğrudan ve sadece turizmden gelir elde eden küçük esnafın Covid-19 pandemisinin etkilerine ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar ve literatür ile tartışılması şöyledir:

- Pandeminin en büyük etkisinin ekonomik anlamda olduğu belirlenmiştir. Pandeminin ilk yılında yabancı turistlerin Ağustos 2020'ye kadar Marmaris'e gelememesi sebebiyle sezon başlamamıştır. Yerli turistlerin Haziran'dan itibaren Marmaris'e seyahat ediyor olması da, esnafın dükkânlarını açmasını sağlamamıştır. Aslında literatüre göre; pandemi sürecinde iç turizmin, bazı bölgeler için "can damarı" olabileceği (Joo ve diğerleri, 2021) ve kritik durumdaki destinasyonlar için bir fırsat olacağı (Moreno-Luna ve diğerleri, 2021) öne sürülmüş olmasına rağmen, Marmaris'te iç turizmin varlığı, sadece yabancı turiste hitap eden ürün çeşitliliği sebebiyle görüşme yapılan esnaf için bir anlam ifade etmemiştir.
- Görüşme sonuçlarına göre, esnafın ekonomik anlamda en fazla vurguladığı konular kiralarnı ödeyemedikleri ve kredi çekerek sezonu geçirmeye çalıştıkları yönünde olmuştur. Devletin esnafa yönelik sağladığı desteklerden sadece kredi erteleme ya da vergileri erteleme ile ilgili olanlardan yararlanabilirlerken, doğrudan desteklerden yararlanmalarının genel olarak mümkün olmadığı belirlenmiştir. Dünyada ve Türkiye'de küçük esnafa yönelik yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar görülmektedir. Yunanistan, İspanya, Malezya, Mısır, Çin (Macau) gibi turizmin temel ekonomik faaliyetlerin başında geldiği ülkelerde de esnaf, pandemiden ekonomik olarak çok etkilenmiştir (Papanikos, 2020; Kalogiannidis, 2020; Zenker & Kock, 2020; Sobaih, Elshaer, Hasanein, & Abdelaziz, 2021; Abhari, Jalali, Jaafar, & Tajaddini, 2021; Moreno-Luna, Robina-Ramírez, Sánchez-Oro Sánchez, & Castro-Serrano, 2021). Türkiye'de esnafa ya da turizm işletmesi sahiplerine yönelik yapılan

çalışmalarda da, Marmaris'teki duruma benzer ekonomik sorunların yaşandığı ve en önemlisinin devletin verdiği desteklerden yararlanamamaları olduğu görülmektedir (Bilgiçli & Yıldırğan, 2020; İnce, 2020; Cihangir & Demirhan, 2021; Doğru & Koçak, 2021; Güven Lisaniler & Bhatti, 2021; Nakiboğlu & Işık, 2020; Yüksek & Kalyoncu, 2021).

- Marmaris'te esnaf turizmde yaşanan gelir kayıpları karşısında yeni ürün almama ve çalışan sayısını azaltma gibi sürdürülebilirliği olmayan önlemlere başvurmak zorunda kalmıştır. Yapılan bazı çalışmalarda, işten çıkarmaların işletmelerin en sık başvurduğu yöntem olduğu görülürken (Kalogiannidis, 2020; Güven Lisaniler & Bhatti, 2021) bazı esnafın da, yaşadıkları kriz karşısında internet üzerinden satış yapmak, sosyal medya ve interneti tanıtım amaçlı aktif kullanmak gibi daha yenilikçi ve pandemi koşullarına uygun önlemler geliştirdikleri görülmüştür (İnce, 2020; Abhari, Jalali, Jaafar, & Tajaddini, 2021; Cihangir & Demirhan, 2021).
- Marmaris'in merkezinde turizm faaliyetleri yabancı turistlere yönelik olarak gerçekleşmektedir. Özellikle görüşülen esnafın yerli turistlere hitap edebilecek bir ürün grubunun satışını yapmaması dış turizmde yaşanan krizlerden daha derin olarak etkilenmesine neden olmaktadır. Marmaris esnafı, pandeminin yarattığı kriz ortamında yenilikçi uygulamalar gerçekleştiremeyip, dış ülkelerin aldığı, alacağı kararlara bağımlı olmak zorunda kalmışlardır.
- Esnafın görüşlerine göre; uyruklarına göre turistlerin harcama davranışları değişmektedir. İngiliz turistler harcama potansiyeli en yüksek olan turist grubudur. Rus ve Ukraynalı turistlerin küçük esnafa katkıları çok olmamakta, konaklama işletmesi sahipleri bu gruptan gelir elde edebilmektedir. Lübnanlı turistler de, harcama miktarları yüksek olması sebebiyle daha çok gelir getiren grup olarak görülmektedir. Turistlerin harcama davranışlarının farklı olması pandemi döneminde esnafın, ülkelerin aldığı kararlardan daha fazla etkilenmesine neden olmuştur. 2021 yılı yaz ayları boyunca İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik seyahat yasağını kaldırmaması 2021 yılında da, kazançların yaz boyu düşük kalmasına neden olmuştur.
- 2021 yılı yazında Marmaris'te gerçekleşen orman yangınları da, pandemiyle birlikte turizmi çok büyük ölçüde etkilemiştir. Yangın başladıktan kısa

süre sonra ilçede bulunan turistlerin neredeyse tamamı kenti terk etmiş ve uzun bir süre yeni rezervasyonlar yapılamamıştır.

- Marmaris merkezinde turizmin neredeyse tamamen dış turizme bağlı olması dış krizlerden daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır. İçinde bulunulan dönemde yaşanmakta olan Rusya-Ukrayna savaşının da, 2020 ve 2021 yıllarında Marmaris'e en fazla gelen turistler arasında Rus ve Ukraynalılar olduğu düşünüldüğünde, Marmaris turizmini 2022 yılında derinden etkileyeceği tahmin edilmektedir. Bir başka düşünce de, ülkelerin pandemiye karşı önlemlerini kaldırmış olması ve Türk parasının değer kaybetmesi sebebiyle Türkiye'nin ve Marmaris'in yabancı turistler tarafından daha fazla tercih edilebileceğidir.

Tüm bu sonuçlar doğrultusunda Marmaris'te turizme yönelik çalışan esnafın alabileceği temel önlemlerden birinin yerli turistleri de çekebilecek turistik ürünlerin tanıtım ve pazarlama çalışmaları yapmaları olduğu söylenebilir. Ayrıca, yabancı turistlere yönelik olarak, Türkiye'ye özgü ve kaliteli ürünlerin geliştirilmesi ve satışı, kazançlarını daha da yükseltecektir. Bunun yanında, yerel ve ulusal yönetim seviyesinde de, pandemi sonrası ekonomik etkileri azaltmaya yönelik çeşitli önlemler geliştirilmelidir. Bunlar arasında; esnafın kira, kredi, kredi erteleme ve hibe desteği kapsamında eşit olarak desteklenmesi sayılabilir. Yerel yönetim tarafından esnafın krizler sonrası kendini güncellemesi, yeni düzene uyum sağlaması, krizin yarattığı ekonomik, sosyolojik ve psikolojik etkilerin azaltılması adına turizm esnafına yönelik danışmanlık ve eğitim hizmetleri verilmelidir. Yine, yerli turistlerden ve farklı ülkelerden gelen turistlerden elde edilen kazançları yükseltmek amacıyla pazarlama, ürün çeşitliliği gibi konularda esnafa eğitimler verilmelidir.

Bu çalışmada sadece küçük esnaftan hediyeelik eşya ve giyim dükkânı sahipleri örneklem olarak seçilmiştir. Ancak bilindiği üzere pandemiden turizmle doğrudan ya da dolaylı ilişkili pek çok sektör ekonomik olarak olumsuz yönde etkilenmiştir. Gelecek çalışmalarda turizmle ilgili konaklama, yeme-içme, eğlence gibi farklı sektörlerin Covid-19 krizinden etkilenme ve dönüşüm süreçleri, turizmde kadın çalışanların durumu, turizm kentlerinde gayrimenkullerin kira ve satış değerlerindeki değişiminin incelendiği çalışmalar yapılabilir.

REFERANSLAR

- Abhari, S., Jalali, A., Jaafar, M., & Tajaddini, R. (2021). The impact of Covid-19 pandemic on small businesses in tourism and hospitality industry in Malaysia. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship, ahead-of-print*(ahead-of-print), 1-17. <https://doi.org/10.1108/JRME-07-2020-0091>
- Acar, Y. (2020). The Novel Coronavirus (Covid-19) Outbreak and Impact on Tourism Activities. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21. <https://doi.org/doi:10.32572/guntad.703410>
- Ahmad, T., Haroon, Baig, M., & Hui, J. (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Pandemic and Economic Impact. *Pak J Med Sci.*, 36(S4), 73-78. <https://doi.org/10.12669/pjms.36.COVID19-S4.2638>
- Altınay Özdemir, M. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Alınan Önlemlerle Turizm: Muhtemel Senaryolar. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(2), 222-238. <https://doi.org/10.31771/jrtr.2020.62>
- Alves, J., Tan Cheng, L., Luo, Y., & Hao, W. (2020). Crisis challenges of small firms in Macao during the COVID-19 pandemic. *Frontiers of Business Research in China*, 14(26), 1-23. <https://doi.org/10.1186/s11782-020-00094-2>
- Atay, L. (2020). COVID-19 Salgını ve Turizme Etkileri. *Journal of Travel and Hospitality Management*, 17(1), 168-172. <https://doi.org/10.24010/soid.723581>
- Bahar, O., & Çelik İlal, N. (2020). The economic effects of Coronavirus (COVID-19) in the tourism industry. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 125-139. <https://doi.org/10.24289/ijsser.728121>
- Balcı, Y., & Çetin, G. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisinde İstihdam ve Çalışma Hayatı Üzerindeki Etkileri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Balcı, Y., & Çetin, G. (2020b). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), 40-58.
- Cihangir, E., & Demirhan, Ö. (2021). Van Tarihi Peynirciler Çarşısı'nın Turizm Sektörü ve Yerel Turizm Girişimciliği Açısından Restorasyon ve Covid-19 Sürecinde Değerlendirilmesi. *Kent Akademisi*, 14(3), 705-727. <https://doi.org/https://doi.org/10.35674/kent.973685>
- Çıtak, N., & Çalış, Y. (2020). Financial Effects of COVID-19 Epidemic on Tourism Sector. *İda Academia*, 3(2), 110-132.
- Demir, M., Günaydın, Y., & Şen Demir, Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisinin Türkiye'de turizm üzerindeki öncülleri, etkileri ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 80-107. <https://doi.org/10.24289/ijsser.734263>
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Çantay Kitabevi.
- Doğru, E., & Koçak, E. (2021). Covid-19 pandemisinin konaklama işletmelerine etkisi (Fethiye örneği). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26(45), 107-124.
- Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. (2020). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Güven Lisaniler, F., & Bhatti, F. (2021). Covid 19'un İşletmelere Etkisi Anketi Sonuç Raporu: Devlet küçük esnafın daha çok yanında dursun: En azından bir cansuyu olarak devlet maddi yardımda bulunursa biz de çarkı döndürüz. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası üyelerine yönelik Covid 19'un İşletmelere Etkisi Anketi.
- İnce, C. (2020). Küresel Afetin Yerel Yansımaları: Covid-19'un Bitlis Esnafı Üzerindeki Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 130-145.
- Joo, D., Xu, W., Lee, J., Lee, C.-k., & Woosnam, K. (2021). Residents' perceived risk, emotional solidarity, and support for tourism amidst the COVID-19 pandemic. *Journal of Destination Marketing & Management*, 19(2021), 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100553>
- Kalogiannidis, S. (2020). Covid Impact on Small Business. *International Journal of Social Science and Economics Invention*, 6(12), 387-391. <https://doi.org/10.23958/ijsssei/vol06-i12/257>
- Kıvılcım, B. (2020). Probable Effects of COVID-19 (New Coronavirus) Pandemic on Tourism Sector. *International Journal of Western Black Sea Social and Humanities Sciences*, 4(1), 17-27. <https://doi.org/10.46452/baksoder.727208>
- Moreno-Luna, L., Robina-Ramírez, R., Sánchez-Oro Sánchez, M., & Castro-Serrano, J. (2021). Tourism and Sustainability in Times of COVID-19: The Case of Spain. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2021(18), 1-21. <https://doi.org/10.3390/ijerph18041859>

- Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2022). *Turizm İstatistikleri*. <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-271192/turizm-istatistikleri.html>
- Nakiboğlu, A., & Işık, S. (2020). Kovid-19 Pandemisinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye’de İşletme Sahipleri Üzerinde Bir Araştırma. *Turkish Studies*, 15(4), 765-789. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43368>
- Ntounis, N., Parker, C., Skinner, H., Steadman, C., & Warnaby, G. (2022). Tourism and Hospitality industry resilience during the Covid-19 pandemic: Evidence from England. *Current Issues in Tourism*, 25(1), 46-59. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1883556>
- Özaltın Türker, G. (2020). How Covid-19 pandemic affects tourism sector? An evaluation from tourism academics perspective. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 207-224. <https://doi.org/10.24289/ijsser.760790>
- Papanikos, G. (2020). The Impact of the Covid-19 Pandemic on Greek Tourism. *Athens Journal of Tourism*, 7(2), 87-100. <https://doi.org/10.30958/ajt.7-2-2>
- Sharma, A., & Nicolau, J. (2020). An open market valuation of the effects of COVID-19 on the travel and tourism industry. *Annals of Tourism Research*, 83(2020), 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102990>
- Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, 117(2020), 312-321. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.015>
- Sobaih, A., Elshaer, I., Hasanein, A., & Abdelaziz, A. (2021). Responses to COVID-19: The role of performance in the relationship between small hospitality enterprises’ resilience and sustainable tourism development. *International Journal of Hospitality Management*, 94(2021), 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102824>
- Soylu, Ö. (2020). Türkiye Ekonomisinde Covid-19’un Sektörel Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 169-185.
- Südaş, İ. (2012). *Avrupa Ülkelerinden Türkiye’nin Batı Kıyılarına Yönelik Göçler: Marmaris Kuşadası Ve Ayvalık İlçelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- UNWTO. (2022). *Tourism and Covid-19–Unprecedented Economic Impacts*. <https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts>
- Yüksek, G., & Kalyoncu, M. (2021). Covid-19 Küresel Pandemisinin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 4(1), 85-101. <https://doi.org/10.33083/joghat.2021.60>
- Zenker, S., & Kock, F. (2020). The coronavirus pandemic – A critical discussion of a tourism research agenda. *Tourism Management*, 81(20), 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104164>

GELENEKSEL PERAKENDECI BAKKALLARIN REKABETÇİ STRATEJİLERİ: DEĞER ZİNCİRİ ANALİZİ

The Competitive Strategies of Traditional Grocery Stores (Bakkals): Value Chain Analysis

Utku Eren BAĞCI¹

Osnabrück University

ubagci@uni-osnabrueck.de

ORCID: 0000-0002-5257-2620

Nuri YAVAN

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü

nuri.yavan@ankara.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6752-6598

(Teslim: 25 Ekim 2021; Düzeltme: 2 Şubat 2022; Kabul: 4 Şubat 2022)
(Received: October 25, 2021; Revised: February 2, 2022; Accepted: February 4, 2022)

Abstract

Traditional grocery stores (Bakkals) have the largest share among the actors that make up the grocery retail sector in Turkey. However, with foreign retailers entering the market and especially national chains gaining strength, chain stores have become an important threat to grocery stores in recent years. In the field of retail geography, traditional food retailers' resistance and coping strategies against modern chains are generally analyzed from the resilience perspective, while in this study, the competitive strategies of grocery stores are analyzed from the value chain perspective. In this regard, the aim of this study is to reveal the competitive advantages of grocery stores in Eskişehir with the value chain analysis model proposed by Porter. In line with this goal, a total of 40 in-depth interviews were conducted with grocery stores, local/regional/national/global market chains and non-firm actors in Eskişehir, and the data obtained were analyzed using qualitative methods. The competitive strategies that grocery stores employ against organized retail chains are determined in this way. According to the findings, the roles of grocery stores have changed with the spread of organized retail chains. Grocery retailers had to implement new strategies especially in their primary and support activities in order to create and/or increase value. However, these strategies are not sufficient for grocery stores to remain competitive and so there is need to intervention of the regulatory framework. In conclusion, the analysis of retail spaces shows that the value chain approach offers a new perspective for economic geography.

Keywords: Retail Geography, Traditional Grocery Retailing, Value Chain, Competitive and Coping Strategies, Economic Geography

Öz

Türkiye'de gıda perakende sektörünü oluşturan aktörler arasında bakkallar sayıca en büyük paya sahiptir. Ancak zincir marketler yabancı perakendecilerin pazara girmesi ve özellikle de ulusal zincirlerin güç kazanmasıyla birlikte son yıllarda bakkallar için önemli bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Perakende coğrafyası alanında geleneksel gıda perakendecilerinin modern zincirlere karşı izlediği direnme ve baş etme stratejileri genellikle dayanıklılık (resilience) perspektifinden incelenirken, bu çalışmada bakkalların rekabet stratejileri değer zinciri perspektifinden analiz edilmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı Eskişehir ölçeğinde bakkalların rekabetçi avantajlarını Porter'ın önerdiği değer zinciri analizi modeliyle ortaya koymaktır. Bu hedef doğrultusunda Eskişehir'de bakkallar, yerel/bölgesel/ulusal/küresel market zincirleri ve firma dışı aktörler ile toplam 40 derinlemesine görüşme yapılmış ve elde edilen veriler nitel yöntemlerle analiz edilmiştir. Buna göre bakkalların, organize market zincirleri karşısında kullandığı rekabetçi stratejiler saptanmıştır. Elde edilen bulgulara göre organize market zincirlerinin yaygınlaşmasıyla bakkalların rollerinde bir değişim meydana gelmiştir. Bakkallar, değer yaratmak ve/veya artırmak için esas ve destekleyici faaliyetleri başta olmak üzere faaliyetlerinde yeni stratejiler uygulamak durumunda kalmıştır. Ancak bakkalların rekabetçiliklerini koruyabilmeleri için bu stratejiler yeterli olmamakta ve bu nedenle düzenleyici çerçevenin müdahalesi gerekmektedir. Sonuç olarak perakende mekanlarının analizi değer zinciri yaklaşımın ekonomik coğrafya için yeni bir perspektif sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Perakende Coğrafyası, Geleneksel Gıda Perakendeciliği, Değer Zinciri, Rekabet Stratejisi, Ekonomik Coğrafya

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ilk yarısında tüm dünyada gıda perakende sektöründe küçük ölçekli, düşük sermayeli, bağımsız ve kurumsal olmayan ve genellikle aile işletmeleri olarak sınıflandırılan işletmeler hakimdi (Wrigley & Lowe, 2002). Gelişmiş ülkelerde sayıları az olsa da daha büyük ölçekli, günümüzde market sınıflandırmasına dâhil edebileceğimiz perakendeciler de bulunmaktaydı. 20. yüzyılın ikinci yarısına girildiğinde gelişmiş ülkelerdeki süpermarketler (Carrefour, Tesco, Wal-Mart, Lidl, Aldi vb.) hızla zincirleşmeye başlamış ve ülke geneline yayılarak ulusal zincirler haline gelmiştir. Ulusal pazarların doygunluğa ulaşması ve diğer ülkelerde yeni fırsatların oluşmasıyla zincir marketler ulusötesi yatırımlar yaparak küreselleşme adımları atmıştır (Wrigley, 2000; Reardon vd., 2003; Coe, 2004). 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çatısı altında düzenlenmiş olan ve "Hizmet Ticareti Genel Anlaşması" (GATS) olarak kayıtlara geçen anlaşma başta olmak üzere, ülkeler arası düzenlenen serbest ticaret anlaşmaları gıda perakende sektörünün küresel yayılımını hızlandırmıştır (Kulke & Suwala, 2016). Reardon vd.,(2007) ve Humphrey (2007), süpermarketlerin gelişmekte olan pazarlara doğru gerçekleştirmiş olduğu bu küresel yayılımı "Süpermarket Devrimi" olarak nitelendirmiştir.

Zincir marketlerin küresel yayılımının, Türkiye gıda perakende sektörü üzerinde çok önemli etkileri olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında, küresel eğilimlere benzer bir şekilde Türkiye'de de gıda perakende sektöründe de küçük ölçekli, düşük sermayeli, bağımsız, geleneksel gıda perakendecileri (bakkallar) hâkimdi (Gürün, 2010). Ancak Türkiye'de gelişmiş ülkelerden farklı olarak ulusal ölçekte zincir marketlerin gelişimi 20. yüzyılın son çeyreğinde başlamıştır. 1954 yılında Migros'un İstanbul Belediyesi tarafından Türkiye'ye davet edilmesi bu anlamda bir kırılma noktasıdır. Nitekim Franz vd. (2013) Migros'un Türkiye'ye geldiği ve aynı zamanda Yabancı Sermayeyi Teşvik Sanayi Kanunu'nun çıkarıldığı (Yavan, 2010) yıl olan 1954'ü, Türkiye'de modern gıda perakendeciliğinin başladığı yıl olarak değerlendirmiştir. 1980'lerden sonra ve özellikle 1990'lara girildiğinde ise Türkiye'de ulusal ölçekte zincirler emekleme çağına başlamıştır. 1990'larda Türkiye'ye Metro (1990) ve Carrefour (1991) giriş yapmış, ŞOK (1995) ve BİM (1995) indirim marketi formatında kurulmuştur. 2000'li yıllarda ise pazara yeni oyuncular dâhil olmuş ve artan birleşme ve satın alma faaliyetleriyle ulusal ölçekte rekabet kızgınlaşmıştır. Tüm bu süreçler, küçük ölçekli ve düşük sermayeli geleneksel perakendeci olan bakkallar üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş ve hatta

binlerce bakkal rekabete dayanamayıp kapanmıştır. Nitekim sadece 2010-2018 arasında Türkiye genelindeki geleneksel bakkal ve market sayısı 240,555'ten 162,183'e düşmüştür (TESK, 2018).

Zincir marketlerin mekânsal yayılımının bakkallar üzerindeki etkileri ve bakkalların büyük zincir marketler karşısında rekabetçiliklerini korumak için uyguladıkları yöntemler literatürde sınırlı sayıda çalışmada incelenmiştir (Coe, 2004; Coe & Wrigley, 2007). Bu bağlamda uluslararası literatürde Güney Amerika'da D'Andrea vd. (2006), Fas'ta Ikram vd. (2017), Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Klemz vd. (2006) ve Makhitha (2016), Zimbabwe'de Chikweche (2015) ve Hindistan'da Ramakrishnan (2010), Sangvikar vd. (2019) Pathak ve Kandathil (2020) ve Ray vd. (2020) küçük ölçekli bağımsız geleneksel gıda perakendecilerinin içinde buldukları mücadeleleri, ayakta kalmak için geliştirdikleri başa çıkma yollarını ve izlemiş oldukları rekabet stratejilerini değerlendirmiştir. Diğer yandan Türkiye'de de bakkallar ve bağımsız küçük ölçekli marketlerin karşılaştığı problemler ve rekabetçiliklerini korumaya yönelik attıkları adımlar sınırlı sayıda da olsa literatürde yerini almıştır (Bocutoğlu & Atasoy, 2001; Yükselen vd. 2007; Ersun & Arslan, 2008; Pıçak & Bilen, 2009; Candemir, 2010). Ancak vurgulanan hiçbir çalışmada değer zinciri yaklaşımının benimsenmediği ve meseleye ekonomik coğrafya perspektifinden bakılmadığı saptanmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle, Porter'ın (1985) geliştirmiş olduğu değer zinciri analizi yaklaşımı kullanılacaktır.

Porter (1985), değer zinciri yaklaşımı ile bir firmayı bütün olarak değerlendirmek yerine firmanın esas ve destekleyici faaliyetlerini tek tek değerlendirmenin daha verimli olacağını, böylelikle firmanın rekabetçi güçlerinin nerede olduğunun daha iyi saptanabileceğini ileri sürmüştür. Porter'ın değer zinciri analizi birçok kurum ve araştırmacı tarafından gerek bir endüstri kolunun gerekse bir hizmet sektörünün rekabet üstünlüğünün analizinde çok yaygın şekilde kullanılmıştır (Kaplinsky, 2000). Swoboda vd. (2008) değer zinciri yaklaşımının giderek uluslararasılaşan perakende firmaları için önemli bir perspektif sunduğunu belirtmesine rağmen söz konusu teorik çerçeve perakende sektörünün rekabetçilik analizinde nadir olarak kullanılmıştır. Nitekim değer zinciri yaklaşımını benimseyen sınırlı çalışmaların da perakendenin gıda-dışı alanlarında, örneğin medya (Feldmann, 2002) ve moda sektörü (Riot vd., 2013) ile müzik endüstrisi (Schübler vd., 2014) ve organik pamuk üretimi (Rieple & Sing, 2010) gibi alanlarda yoğunlaştığı, buna karşın gıda perakendeciliği alanında çok sınırlı biçimde (Reddy vd., 2010; Aygün & Oeser, 2017) uygulama alanı

bulduğu, özellikle geleneksel perakendecilerin rekabetçilik analizinde ise henüz hiç kullanılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma değer zinciri yaklaşımını kullanarak geleneksel gıda perakendeciliği alanında söz konusu çerçeveyi ilk kez test etmektedir. Öte yandan Porter'ın değer zinciri çerçevesi, Dicken'in (1986) çok uluslu şirketler çalışması sayesinde ekonomik coğrafyaya girmiş ve sonrasında bölgesel kalkınma ve Küresel Üretim Ağları (GPN) üzerine geniş bir literatür yoluyla ekonomik coğrafyada yaygınlık kazanmıştır (Hess & Yeung, 2006).

Perakende coğrafyası alanında küçük ölçekli informal geleneksel gıda perakendecilerinin ulusal ve küresel modern perakende firmalarına karşı izlediği direnme ve baş etme stratejileri genellikle "dayanıklılık" (resilience) perspektifinden incelenirken (Franz, 2010; Erkip vd., 2014; Bağcı, 2018; Ray vd., 2020), bu çalışmada bakkalların rekabet stratejileri, güçlü ve zayıf yanları ve gelecekte karşılaşmaları muhtemel fırsat ve tehditler değer zinciri perspektifinden değerlendirilmiş ve böylece ekonomik coğrafya literatürü için yeni bir perspektif önerilmiştir.

Bu makale beş bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın amacı, kapsamı ve gerekçesini içeren giriş bölümünü takiben ikinci bölümde Porter'ın değer zinciri analizi yaklaşımı kuramsal bir çerçeve olarak ortaya konulmakta ve bu yaklaşım Türkiye'deki bakkalların rekabet stratejilerini değerlendirirken kullanılacak bir analitik çerçeve olarak önerilmektedir. Üçüncü bölümde ise bu çalışmada benimsenmiş olduğumuz yöntem ve kullandığımız veri kaynakları sunulmakta; bunu saha çalışmasından elde edilen bulguların ortaya konulduğu dördüncü bölüm izlemektedir. Çalışma, söz konusu bulguların değerlendirildiği ve tartışıldığı beşinci bölüm ile sonuçlanmaktadır.

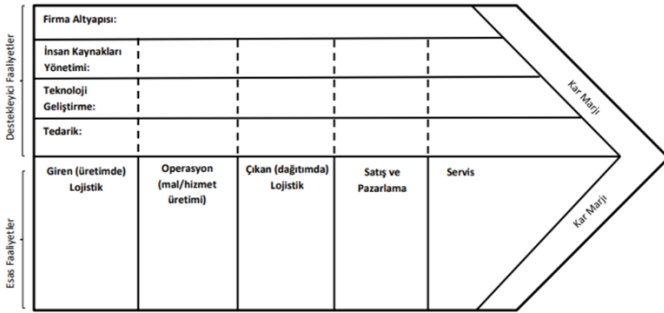
2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer Zinciri Analizi Yaklaşımı

Porter, 1985 yılında ilk kez değer zinciri yaklaşımını literatüre kazandırmıştır. Porter'a göre (1998) değer kavramı, alıcıların firmanın kendilerine sunmuş oldukları ürün veya hizmet için ödemeye gönüllü oldukları miktarı yansıtmaktadır. Değer zinciri ise toplam değeri yansıtmakta; kar marjı ve değer aktivitelerinden oluşmaktadır. Biraz daha yakından bakmak gerekirse değer zinciri, bir ürün veya hizmetin tasarım aşamasından son tüketiciye ulaştığı aşamaya kadar gereken tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Porter, bir işletmenin rekabetçi avantajlarını tüm bu faaliyetleri ayrı ayrı değerlendirerek daha hassas bir şekilde

bulabileceğimizi öne sürmüştür. Çünkü rekabet üstünlüğü bir işletmenin Ar-Ge, tasarım, üretim, dağıtım, pazarlama ve destek hizmetleri gibi katma değer zincirinde yer alan ana yetkinlik alanlarında gerçekleştirmekte olduğu önemli operasyonları rakiplerinden daha iyi yapabilme becerisinden doğmaktadır. Bir başka deyişle, bir işletmenin rekabetçi avantajlarını belirlemek için işletmeyi bir bütün olarak değil, değer zincirini oluşturan bir dizi faaliyete bölerek değerlendirmek gerekmekte ve böylece işletmenin rekabetçi avantajlarının hangi faaliyet veya faaliyetlerde bulunduğu ortaya konulabilmektedir (Porter, 1998). Porter (1985, 1998), bu faaliyetleri "esas faaliyetler" ve "destekleyici faaliyetler" olarak ikiye ayırmıştır. Buna göre giren (üretimde) lojistik, operasyon (mal/hizmet üretimi), çıkan (dağıtımda) lojistik, satış ve pazarlama ve servis faaliyetleri işletmenin esas birincil faaliyetleri olarak değerlendirilirken, firma altyapısı, insan kaynakları, teknoloji geliştirme ve tedarik faaliyetleri ise işletmenin destekleyici faaliyetleri olarak değerlendirilmektedir (Şekil 1). Firmalar rakiplerinden kendilerini ayırtmak ve rekabetçi üstünlük sağlamak için bu faaliyetlerde ya maliyetlerini düşürmeli, ya da rakiplerden kendilerini farklılaştıracak değer yaratmalıdır (Kumar & Rajeev, 2016). Çünkü Porter'a göre (1998) bir firmanın rekabetçi üstünlüğü belirleyen üç faktör/strateji vardır. Bunlardan ilki olan (1) "maliyet liderliği" firmanın ürün ve hizmetlerini rakiplerinden daha ucuz maliyet ile üretmesine bağlıdır. Firma rakiplerine kıyasla yüksek verimlilik yoluyla maliyet liderliğine sahip olur. İkincisi (2) "farklılaşma" olup firmanın sahip olduğu ürün ve hizmetleri rakiplerinden farklılaştırarak yüksek kalite ve performansta, benzersiz şekilde sunabilme yeteneğine bağlıdır. Farklılaşma firmanın rakiplerine kıyasla üstün değer yaratması, eşsiz kalitede ama yüksek fiyatta mal ve hizmet üretmesi veya iş modeline sahip olması yoluyla olmaktadır. (3) Ya da işletmenin belirli bir hedefe (dar bir alıcı/müşteri grubuna, belli ürün/pazar segmentine veya seçilmiş coğrafi alana/bölgeye) çok iyi odaklanmasına bağlıdır. Burada firma ya maliyete odaklanmayı ya da farklılaştırmada odaklanmayı benimsemek suretiyle dar bir pazar, ürün ya da bölgede uzmanlaşmakta ve gücünü bu kesime yoğunlaştırmaktadır. Diğer yandan değer zinciri analizi, firmaların mevcut rekabetçi durumları hakkında da bir çıkarım yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Firmaların değer zinciri faaliyetlerini, bu faaliyetlerde yer alan diğer aktörlerle olan ilişkilerini, işletmenin uygulamış olduğu mevcut stratejileri değer zinciri analizi ile değerlendirmek mümkündür (Kuyucak & Şengür, 2009). Kısacası Porter (1985), değer zinciri analizinin rekabetçi avantajları daha iyi

anlamak, müşteri değerinin nerede arttığını veya azaldığını belirlemek ve firmanın tedarik zincirindeki diğer aktörlerle olan ilişkilerini daha iyi ortaya koymak için kullanılan bir stratejik araç olarak tanımlamaktadır. Porter (1998) işletmelerin rakiplerine karşı sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlayabilmeleri için söz konusu üç stratejiden birini özellikle de maliyet liderliği ile farklılaşma arasında bir tercih yapmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Eğer işletmeler üç stratejiyi de aynı zamanda kullanmaya çalışırlarsa başarılı olamayacaklar ve “arada sıkışıp kalan işletmeler” halini alacaklardır.

Şekil 1- Porter'ın Değer Zinciri Modeli (Porter, 1998)

Figure 1- Porter's Value Chain Model (Porter, 1998)

Şekil 1'de görüldüğü üzere Porter'ın Değer Zinciri Modeline göre (1985, 1998), firma faaliyetleri esas (temel) faaliyetler ve destekleyici faaliyetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Özellikle imalatçı firmaların faaliyetlerine göre oluşturulan bu modele göre bir firmanın *esas faaliyetleri* giren (üretimde) lojistik, operasyon (mal/hizmet üretimi), çıkan (dağıtımda) lojistik, satış ve pazarlama ve servis faaliyetlerinden oluşmaktadır (Porter, 1998). Lojistik faaliyetlerini giren ve çıkan olmak üzere ikiye ayıran Porter'a göre giren lojistik alım, depolama, envanter yönetimi, araç planlaması gibi faaliyetleri kapsarken çıkan lojistik ise yine depolama, alıcılara ürünü dağıtma, teslimat operasyonları, sipariş yönetimi gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Operasyon ise giren ve çıkan lojistik faaliyetleri arasında yer alan ve girdilerin son ürün haline getirilme, paketlenme, montaj, ekipman yönetimi gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Dördüncü esas faaliyet olarak satış ve pazarlama faaliyetleri ise alıcıların ürünleri satın almalarını sağlayacak adımların atıldığı ve fiyatlama, reklam ve kampanyalarla alıcıyı ürünleri satın almaya ikna etme aktivitelerini kapsamaktadır. Son olarak servis faaliyetleri ise ürün değerini korumak ve artırmak adına son kullanıcıya sağlanan kurulum, tamirat, arıza giderimi gibi destek hizmetlerin verilmesidir.

Firmaların tedariki, teknoloji geliştirme, insan kaynakları yönetimi ve firma altyapısı ise Şekil 1'de

görüldüğü üzere *destekleyici faaliyetleri* arasında sıralanmaktadır (Porter, 1998). İlk olarak tedarik, firmanın değer zincirinde ihtiyaç duyulan ham madde ve ekipman gibi girdilerin firma tarafından satın alınma işlevini kapsar. Teknoloji geliştirme ise firmaların belge hazırlama süreçlerinden, teslimat işlemlerinden ürünün kendisine kadar geniş bir değer aktiviteleri yelpazesinde kullanılan teknolojiyi ve bu teknolojinin geliştirilmesine yönelik Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri ile ürün ve süreçlerin iyileştirilmesini kapsamaktadır. Üçüncü olarak insan kaynakları yönetimi, personel alımı, eğitimi ve işçilerin yetenek ve motivasyonlarının belirlenmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Son olarak firma altyapısı ise genel yönetim, planlama, finans, muhasebe, hukuki işler ve stratejik planlama gibi diğer aktiviteleri kapsayan ve genellikle tüm değer zincirini etkileyen faaliyetleri kapsamaktadır.

Porter değer zinciri modelini her ne kadar başlarda sadece imalatçı firmaların faaliyetlerindeki değer zincirini analiz etmek amacıyla tasarlamış olsa da daha sonra tedarik zincirinde yer alan diğer aktörlere de uygulanması için geliştirilmiştir (Simatupang vd., 2017). Bir başka deyişle değer zinciri modelini çeşitli sektörlerde yer alan çeşitli aktörlere uyarlamak mümkündür. Nitekim literatürde havacılık sektöründen (Kuyucak & Şengür, 2009; Üçler & Martin-Domingo, 2015) savunma sektörüne (Altay, 2020); otomotiv sektöründen (Sturgeon vd., 2008; Sturgeon & Biesebroek, 2011) perakende sektörüne (Crain & Abraham, 2008; Riot vd., 2013; Aygün & Oeser, 2017) birbirinden farklı sektörlerde değer zinciri analizi kullanılmıştır.

2.2. Türkiye'de Bakkalların Rekabet Stratejileri

Zincir perakendecilerin 2000'li yıllarda mekânsal olarak hızla yayılması, rekabet koşullarını yükseltmiş ve birçok bakkalı zor durumda bırakmıştır. Hatta birçok bakkal rekabete yenik düşüp kapanmıştır. Bakkalların karşı karşıya kaldığı bu zorlu rekabet koşulları literatürde yeterince ilgi görmemiştir. Türkiye'de bakkalları odak noktasına alarak yapılan çalışmalar sayıca az ve genellikle işletme alanındadır. Yükselen vd. (2007), zincir marketlerin Türkiye genelinde hızla yayıldığını ve diğer yandan geleneksel bakkalların pazar paylarını kaybetmekte olduğunu vurgulamış ve bakkallar için gelecekteki tehditlere yönelik önerilerde bulunmuştur. Ersun ve Arslan (2008) ise doğrudan geleneksel gıda perakendecilerinin rekabet güçlerinin artırılmasına yönelik bir çalışma yürüterek İstanbul'da değişen rekabet koşullarına karşın bakkal ve marketlerin rekabetçi güçlerini değerlendirmiştir. İzmir'de kent bakkallarını odak noktasına alan Candemir (2010) ise zincir marketlerin yarattığı sert rekabet koşullarının

bakkalların rekabetçi güçlerini nasıl düşürdüğünü ortaya koymuştur. Her üç çalışmada da bakkalların zayıf ve güçlü yanları belirlenmiş ve gelecekte karşılaşmaları muhtemel fırsat ve tehditler değerlendirilmiştir. Böylece bakkalların rekabetçiliklerinin güçlendirilmesine yönelik birtakım öneriler geliştirilmiştir. Diğer yandan bazı çalışmalar da düzenleyici çerçevenin bakkalların rekabetçilikleri üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Pıçak ve Bilen (2009), Diyarbakır'daki bakkalların zincir marketler karşısındaki ekonomik ve hukuki sorunlarını ortaya koymuş ve bu sorunların bakkalları kapanma noktasına getirdiğini ileri sürmüştür. Diğer yandan Kompil ve Çelik (2009), büyük zincir marketlerin kentsel mekândaki kontrolsüz yayılımının bir yasal düzenlemeyle kısıtlanmadığını belirterek Avrupa ve ABD'de bu problemin genellikle yasal düzenlemelerle önlenerek küçük esnafın korunduğunu ortaya koymuştur. Son olarak Bocutoğlu ve Atasoy (2001), Trabzon'da bakkallar başta olmak üzere geleneksel perakendecilerin yaşamış olduğu zorlu rekabeti vurgulamış ve bakkalların rekabetçiliklerini korumaya yönelik yasal düzenleme önerilerinde bulunmuştur.

Geleneksel perakendeci olan bakkalların ayakta kalma yöntemlerini ve sorunlarını ele alan yukarıdaki ampirik literatür kritik olarak değerlendirildiğinde, belirtilen çalışmalardan hiçbirisinin değer zinciri yaklaşımının benimsenmediği, meseleyi sistematik şekilde bir modele dayalı olarak analiz etmediği ve aynı zamanda ekonomik coğrafya perspektifinden konuya yaklaşmadığı görülmektedir. Dahası söz konusu çalışmalar bakkalların rekabetçiliği meselesine çoğunlukla negatif perspektiften dar bir ufukla yaklaşmakta, ya yasalarla bakkalların korunmasını istemekte ya da zincirlerin durdurulmasını/engellenmesini talep etmektedir. Oysa bu çalışma rekabetçiliği değer zincirinin doğasına uygun olarak firmalar/bakkallar düzeyinde ele almakta ve bakkalların sadece zayıf yönlerini ve onları tehdit eden olumsuzlukları değil, aynı zamanda onların geliştirdiği rekabetçi avantajları ve üstünlüklerini, güçlü yanlarını ve sahip oldukları fırsatları ortaya koyarak daha kapsamlı ve bütünlüklü sistematik bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

3. VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada Eskişehir'de faaliyet gösteren bakkallar araştırma evrenini oluşturmaktadır. Araştırma veri toplama ve analiz yöntemi bakımından nitel bir araştırma tasarımına dayanmaktadır. Öncelikle bu çalışmada nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme tekniği kullanılarak örneklem seçimi yapılmıştır. Dolayısıyla bu tekniğin genelleme yapma ve evreni objektif olarak temsil etme

kaygısı yoktur ancak bilindiği üzere bu yöntem ile söz konusu örneklemeden sağlıklı çıkarım yapılabilir, genele ilişkin bazı izlenimler elde edilebilir (Yavan, 2014). Bu doğrultuda, araştırmadan elde edilen bulgular, Eskişehir'de Mart-Nisan 2018 döneminde yapılan saha çalışmasında 13 bakkal, 11 yerel/bölgesel market zinciri, 12 ulusal/küresel market zinciri ve 4 firma dışı olmak üzere toplam 40 aktörle yapılan yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden derlenmiştir (Tablo 1).

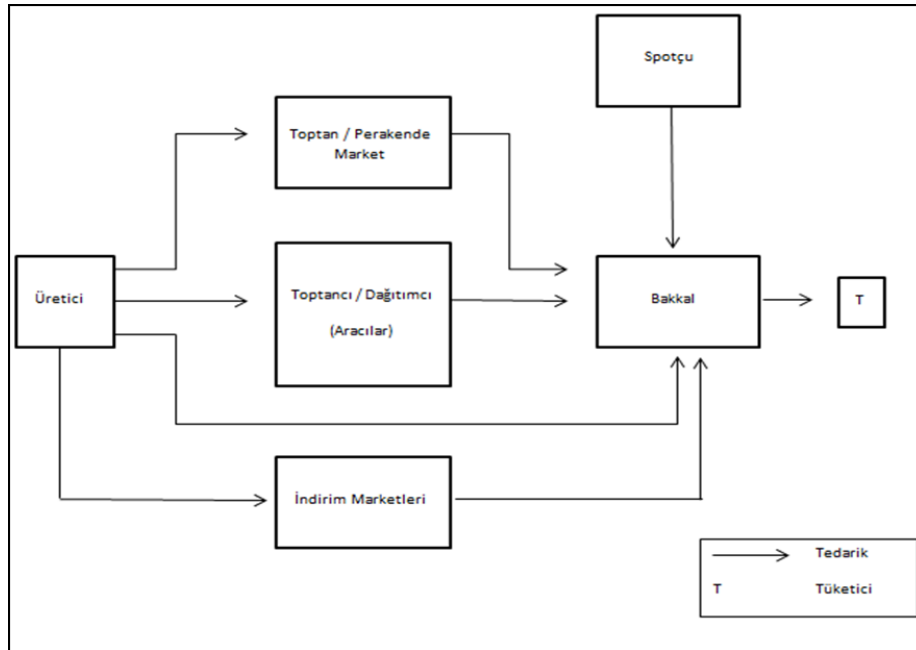
Tablo 1- Mülakat Yapılan Görüşmecilerin Profilleri
Table 1- The Profiles of the Interviewees

No.	Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş
1	Bakal İşletmecisi, 1	Erkek	24
2	Bakal İşletmecisi, 2	Erkek	27
3	Bakal İşletmecisi, 3	Erkek	51
4	Bakal İşletmecisi, 4	Kadın	54
5	Bakal İşletmecisi, 5	Erkek	26
6	Bakal İşletmecisi, 6	Erkek	56
7	Bakal İşletmecisi, 7	Erkek	31
8	Bakal İşletmecisi, 8	Erkek	24
9	Bakal İşletmecisi, 9	Kadın	27
10	Bakal İşletmecisi, 10	Erkek	49
11	Bakal İşletmecisi, 11	Erkek	55
12	Bakal İşletmecisi, 12	Erkek	38
13	Bakal İşletmecisi, 13	Erkek	62
14	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 1	Kadın	30
15	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 2	Erkek	40
16	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 3	Kadın	39
17	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 4	Erkek	36
18	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 5	Erkek	60
19	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 6	Erkek	43
20	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 7	Erkek	42
21	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 8	Erkek	44
22	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 9	Erkek	45
23	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 10	Erkek	46
24	Yerel/Bölgesel Perakendeci, 11	Erkek	42
25	Ulusal/Küresel Perakendeci, 1	Erkek	33
26	Ulusal/Küresel Perakendeci, 2	Erkek	36
27	Ulusal/Küresel Perakendeci, 3	Erkek	28
28	Ulusal/Küresel Perakendeci, 4	Erkek	29
29	Ulusal/Küresel Perakendeci, 5	Erkek	32
30	Ulusal/Küresel Perakendeci, 6	Erkek	35
31	Ulusal/Küresel Perakendeci, 7	Erkek	24
32	Ulusal/Küresel Perakendeci, 8	Erkek	24
33	Ulusal/Küresel Perakendeci, 9	Erkek	28
34	Ulusal/Küresel Perakendeci, 10	Erkek	32
35	Ulusal/Küresel Perakendeci, 11	Erkek	38
36	Ulusal/Küresel Perakendeci, 12	Kadın	32
37	Kamu Kurumu/STK Katılımcı, 1	Kadın	43
38	Kamu Kurumu/STK Katılımcı, 2	Kadın	38
39	Kamu Kurumu/STK Katılımcı, 3	Erkek	40
40	Kamu Kurumu/STK Katılımcı, 4	Erkek	46

Böylece bakkalların yanı sıra değer zincirini oluşturan sektördeki diğer aktörler ve firma dışı kurumlarla da görüşülerek konu değer zinciri analizinin doğasına uygun olarak araştırılmak istenmiştir. Firma dışı aktörlerle yapılan görüşmeler

ile düzenleyici çerçevenin bakkallar üzerindeki etkileri daha sağlıklı değerlendirilmiş ve böylece yeni perakende coğrafyası (Wrigley & Lowe, 2002) literatürünün önerileri izlenmiştir. Dört farklı mülakat formu oluşturularak yürütülen saha çalışmasında katılımcıların sorulara verdiği yanıtlar katılımcının izin verdiği durumda ses kaydı ile izin vermediği durumda ise alınan notlarla kayıt altına alınmıştır. Daha sonra deşifre edilen nitel veriler kodlama ve temalaştırma teknikleriyle betimsel olarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Ayrıca görüşmelerden elde edilen bulgular bir kurumun, durumun veya sürecin güçlü ve zayıf özellikleri ile gelecekte karşılaşması olasılığı bulunan fırsat ve tehditleri ortaya koyarken kullanılan GZFT yöntemi kullanılarak nitel bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Son olarak çalışmaya katılan görüşmecilerin kimliği etik kurallar gereği Tablo 1’de görüldüğü gibi anonim olarak kodlanmış ve bulgular bölümünde katılımcı kodlarıyla birlikte verilmiştir.

4. BULGULAR

Şekil 2- Eskişehir’de Bakkalların Tedarik Zinciri (Kaynak: Yazarlar)

Figure 2- The Supply Chains of the Bakkals in Eskişehir (Source: Authors)

Bakkalların temel tedarik kaynağı aracı firmalardır (Şekil 2). Herhangi bir yüzde vermek mümkün görünmese de bakkalların ürün yelpazesi büyük bir oranla aracılardan sağladığı ürünlerden oluşmaktadır. Aracılar yoluyla ürün tedariki, sıcak satış ve soğuk satış olarak iki şekilde sağlanmaktadır.

Sıcak satış, aracı firmaların bakkallara halihazırda ürünle gelip, faturayı kestikten sonra ürünleri anında

Geleneksel perakendeci olan bakkalların rekabetçi stratejilerini değer zinciri analizi ile ortaya koyma hedefleyen bu çalışmada yapılan saha çalışmasından elde edilen bulgulara dayanarak öncelikle Eskişehir’deki bakkalların tedarik zinciri yapısı ortaya koyulmuş, sonrasında ise bakkalların rekabetçiliklerini korumak ve güçlendirmek için izlemiş oldukları stratejiler Porter’ın (1985, 1998) değer zinciri modeli kullanılarak GZFT yöntemiyle analiz edilmiştir.

4.1. Bakkalların Tedarik Zinciri

Saha çalışmasından elde edilen bulgular ile Eskişehir’de bakkalların tedarik zinciri ortaya çıkarılmış ve Şekil 2’deki gibi görselleştirilmiştir. Buna göre bakkalların araçlar, üreticiler, toptan/perakende marketler, indirim marketleri ve spotçular olmak üzere başlıca beş farklı tedarik kaynağı olduğu belirlenmiştir. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, her bakkal için bu tedarik ağı aynen geçerli değildir.

teslim ettiği bir tedarik yoludur. Bisküvi, çikolata ve diğer atıştırmalık ürünlerin tedariki genellikle sıcak satış ile sağlanmaktadır. Firmalar tarafından görevlendirilen plasiyerlerin sipariş alıp, ertesi gün araçlar ile sipariş edilen ürünlerin teslimatının yapıldığı tedarik yolu ise soğuk satış olarak tanımlanmaktadır. Görüşülen bir katılımcı bu sistemi “...firmaların zaten haftanın belli günleri, hepsinin

geleceği günler belli, geliyorlar. Bazı firmalar sıcak sipariş yapıyor. Geldiği gün siparişi veriyorsun, arabadan malı çekiyor. Bazıları öbür gün sabahtan getiriyor.” (Bakkal İşletmecisi, 8) sözleriyle ifade etmektedir.

Bakkallar, küçük ölçekli perakendeciler olduğu için üretici firmalardan doğrudan ürün tedarik edememektedir. Buna karşın birtakım istisnalar bakkalların üretici firmalardan doğrudan ürün tedarik etmesini mümkün kılmaktadır. Ekmek tedariki, ekmek fırınlarından bakkallara sipariş üzerine doğrudan tedarik edildiği için bu duruma gösterilebilecek en yaygın örnektir.

Bakkallar gerek finansal problemler gerekse tedarikte yaşanan diğer problemler dolayısıyla alternatif tedarik yöntemlerine yönelmektedir. En çok kullanılan alternatif tedarik yolları toptan/perakende satış yapan marketler, indirim marketleri ve spotçulardır (Şekil 2). Bu alternatif tedarik yollarının temel farkı, düzenli ve planlı bir siparişe dayanmamasıdır. Bakkal işletmecileri uygun fiyata ürün tedarik etme stratejilerinin bir parçası olarak veya karşılaştıkları finansal problemler nedeniyle aracı firmalara ödeme yapamadığı durumlarda bu alternatif kaynaklardan kendi imkanlarıyla ürün tedarik etmektedir.

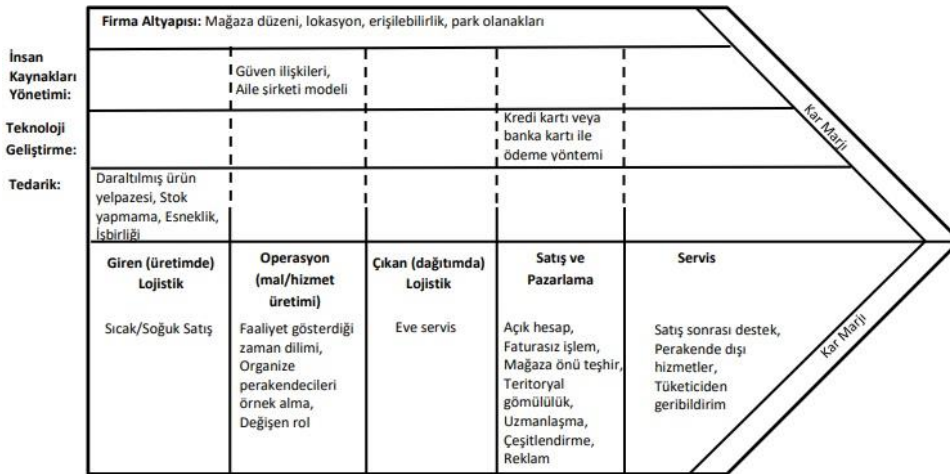
4.2. Değer Zinciri Analizine Göre Bakkalların Güçlü Yanları ve Fırsatları

Bu bölümde, yapılan saha çalışmasından elde edilen bulgular GZFT yöntemiyle değer zinciri modeli

kullanılarak analiz edilmiştir. Bu doğrultuda GZFT analizinin ilk adımı olarak bakkalların güçlü yanları ve fırsatları, değer zincirinin iki temel ayağı olan firmanın esas faaliyetleri ve destekleyici faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilmiştir (Şekil 3).

Esas faaliyetler

Porter'in değer zinciri modeline göre bir firmanın esas/temel faaliyetleri giren ve çıkan lojistik, operasyon, pazarlama ve satış ile servis faaliyetlerinden oluşmaktadır. Buna göre bakkalların değer zincirinin güçlü yanları ve fırsatları değerlendirilirken (Şekil 3) lojistik faaliyetleri değer zinciri modeline göre giren lojistik (inbound logistic) ve çıkan lojistik (outbound logistic) olmak üzere iki farklı faaliyet olarak değerlendirilecektir. Bu minvalde giren lojistik, bakkalların tüketicilere pazarlamış oldukları ürünleri işletmelerine tedarik etme sürecini ifade etmektedir. Bakkalların tedarik zincirlerini değerlendirirken değindiğimiz üzere araçlar bakkallara sıcak ve soğuk satış olmak üzere iki farklı şekilde tedarik yapmaktadır. Böyle bir tedarik sisteminde bakkalların lojistik faaliyetleri kapsamında bir maliyeti olmamaktadır. Bakkalların sağlamış olduğu eve servis hizmeti ise çıkan lojistik çerçevesinde değerlendirilmektedir. Büyük market zincirlerinin teknolojik altyapısıyla birlikte online alışveriş ve eve servis hizmetleri sağlamasına karşın bu hizmet mahalle bakkallarında sepet veya telefon ile sipariş yöntemiyle çok daha eskiden beri verilmektedir.

Şekil 3- Değer Zinciri Modeline Göre Eskişehir'de Bakkalların Güçlü Yanları ve Fırsatları (Kaynak: Yazarlar)

Figure 3- Strengths and Opportunities of Bakkals in Eskişehir According to the Value Chain Model (Source: Authors)

Operasyonel anlamda bakkalların faaliyetlerinde değer yarattığı en önemli aktivitelerden biri zincir marketlerin açılış saatlerinden önce dükkanlarını açmak ve yine zincir marketlerin kapanış

saatlerinden sonra dükkanlarını kapatmaktır. Böylece bakkallar, zincir marketlerin rekabetçi güçlerinden minimum düzeyde etkilendikleri bir zaman dilimi yaratmaktadır. Diğer yandan bakkallar, zincir

marketlerin profesyonel faaliyetlerini gözlemleyerek öğrendiklerini kendi işletmelerinde uygulamaya başladığında verdikleri hizmet kalitesini artırmış olacak ve daha fazla tüketici çekme potansiyeline sahip olacaktır. Son olarak, zincir marketlerin kentsel mekanda yayılmasının bir sonucu olarak tüketicilerin alışveriş eğilimlerinde de birtakım değişimler meydana gelmiş ve bu da bakkalların rollerinin değişmesine yol açmıştır. Bakkallar geçmişte temel alışveriş mekanları olarak faaliyet gösterirken, günümüzde tüketiciler ekmek, sigara, sakız, alkollü içki gibi belli başlı ürünler için veya marketten almayı unuttukları, markette bulamadıkları ürünler için bakkalları tercih etme eğilimindedir. Bakkallar bu değişen rollerine göre ürün yelpazelerini düzenleyerek rekabetçiliklerini korumaktadır.

Bakkalların en çok değer yarattığı ve yaratabileceği faaliyetler arasında satış ve pazarlama faaliyetleri başta gelmektedir. Geçmiş yıllarda daha çok uygulanan ancak günümüzde de mahalle bakkallarının halen uygulamakta olduğu açık hesap stratejisi, bakkalların sahip olduğu en önemli rekabetçi avantajlardan biridir. Bakkallar “deftere yazdırma” olarak bilinen açık hesap yöntemiyle tüketicileri hem kendisine bağlamakta hem de onlara bir tür vadesiz kredi vermiş olmaktadır. Bu hizmet, kredi kartı gerektirmediği gibi kredi kartı kullanımından daha esnek bir ödeme planı imkanı da sunmaktadır. Bakkallar diğer yandan uzmanlaşma ve çeşitlendirme stratejileri uygulayarak da değer yaratabilmektedir. Bazı bakkalların, kuruyemiş, alkollü içki veya manav gibi alanlarda uzmanlaşma eğilimleri gösterdiği gözlemlenirken, çeşitlendirme stratejileri olarak ise bakkallar, ulaşım kartı dolmuş hizmeti, kontrollü telefon, fatura yatırma, fotokopi çekme gibi değer yaratan hizmetler sunmaktadır. Diğer yandan broşür gibi reklam aktiviteleri ise bakkallar tarafından neredeyse hiç kullanılmayan ancak kullanıldığı takdirde değer yaratma potansiyeli olan hizmetler arasındadır. Son olarak bakkallar, rekabetçiliklerini korumak adına zaman zaman fiş kesmeden ürün satışı yapma, mağaza önü teşhirinde bulunarak kaldırım işgal etme gibi stratejilere de başvurmaktadır.

Bakkalların hem pazarlama ve satış faaliyetlerinde hem de genel hizmet faaliyetlerinde etkili olan en önemli rekabetçi avantajlarından biri ise teritoryal gömülülüktür². Bakkallar, zincir marketlere

göre yerelde daha fazla gömülüdür. Özellikle mahalle bakkalları müşterileriyle ticari ilişkilerinin yanı sıra daha samimi ve yoğun sosyal ilişkiler kurmaktadır. Hatta öyle ki bazı müşterilerinin hangi saatte uğradıklarını, hangi marka sigara kullandıklarını bile bilmektedirler. Hatta bu durum, bakkalların perakende dışı bazı hizmetler vermesini sağlamaktadır. Derinlemesine görüşme yapılan bir bakkal işletmecisi, teritoryal gömülülüğün pratikteki yansımalarını şu şekilde dile getirmiştir:

“Bakkalların birinci görevi para bozmak. Evinin anahtarını sana bırakacak, çocuğu anahtarını unuttuğundur, evden aceleyle çıkmıştır, bir dolmuş parası verir misin, bana kargo gelecek alır mısın, hastalanmıştır yukarıda, ambulansla erkek yok, aman abi yardım edin, kargosu gelmiştir sen ödemesini yap ben sana öderim vb. Ama gidip de oraya [zincir markete] anahtarını teslim edemiyorsunuz. (...) Danışmanlık veriyorum burada... kocasıyla kavga eden, karısıyla kavga eden vs. dertlerini dinliyorum. (...) ama alışverişte öbür taraftalar.” (Bakkal İşletmecisi, 3)

Katılımcının sözleri, bakkalların tüketiciler ile tam bir güven ilişkisi kurduğu ve buna dayalı olarak kurulan dostluk, komşuluk gibi sosyal ilişkiler sayesinde tüketicilere bir zincir marketin sağlayamayacağı perakende dışı hizmetleri sunduklarını göstermektedir. Ancak katılımcılar, tüketicilerin bakkallarla kurdukları teritoryal gömülülüğe dayalı sosyal ilişkileri sürdürseler de büyük ölçekli alışverişlerini genellikle zincir marketlerden yapma eğiliminde olduklarını vurgulamaktadır. Bu durum bakkalların sahip oldukları en büyük rekabetçi avantajlardan biri olan teritoryal gömülülüğün günümüzde ve özellikle gelecekte bakkallara kattıkları değeri sorgulatmaktadır.

“bugün gelen bir bakkalım 45 yıldır mahalle bakkallığı yapıyor, (...) o bakkala hala mahallelinin, komşuların güveni tamdır. Anahtarını teslim eder, oğlu gelecektir parasını teslim eder. (...) Benim mahalle bakkalımın kazancı olmadığı zaman anahtarını teslim etmişim, kurtarmıyor yani. Adam bir taraftan anahtarını teslim eder vs. ama öbür taraftan A101 poşetiyle sallaya sallaya geçiyor.” (Kamu Kurumu/STK Katılımcı, 3)

Hess (2004), bu gömülülük halini teritoryal gömülülük olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre belirli bir yerde bakkalların teritoryal gömülülüğünün, organize market zincirlerinden daha fazla olması beklenir.

² Teritoryal gömülülük (territorial embeddedness) kavramı ekonomik coğrafyada dolayısıyla da perakende coğrafyası çalışmalarında en sık kullanılan kavramsal çerçevelerinden birisidir. Buna göre bir aktör, belirli bir yerde (territory), o yerin mevcut dinamiklerini özümseyerek veya bu dinamikler tarafından şekillendirilerek hatta kısıtlanarak gömülü hale gelir.

Satış sonrası hizmet çerçevesinde ise bakkalların tarihi geçmiş ürün, bozuk ürün gibi şikâyetler sonrasında ürünlerinin arkasında durmaları rekabetçilikleri açısından önemlidir. Yapılan görüşmelerde üretici firmaların hatalı, tarihi geçmiş, bozuk ürünleri sorunsuz geri almaları üzerine bakkalların da tüketicilere karşı aynı tutumu sergilediği görülmüştür. Bakkallar, kurmuş oldukları yoğun ve yakın ilişkiler aracılığıyla tüketicilerin şikâyetlerini dikkate almanın yanı sıra taleplerini ve önerilerini de dikkate alarak tüketicilerden geribildirim alma fırsatını yakalamaktadır.

Destekleyici faaliyetler

Porter'in değer zinciri modeline göre firmaların tedariki, teknoloji ve insan kaynakları yönetimi ile sahip olduğu altyapısı *destekleyici faaliyetler* kapsamında yer almaktadır. Buna göre değerlendirildiğinde (Şekil 3) iç mekân dizaynı, bakkallara zincir marketler karşısında önemli bir avantaj kazandırmaktadır. Tüketiciler su, sakız, sigara vb. ürünler satın almak için market reyonları arasında dolaşmak ve kasada sıra beklemek yerine bir bakkaldan çok daha kısa sürede ve kolayca satın alabilmektedir. Mağaza düzeni bu doğrultuda bakkalların fiziki altyapılarının sağladığı önemli bir güçtür. Köşe parselde, yaya ve araç trafiğinin yoğun olduğu bir konumda, kısacası görünür bir konumda yer almak, tüketiciler açısından kolay erişilebilir fiziki altyapıya sahip olmak, daha fazla tüketiciye hitap etmeyi sağlayan diğer önemli rekabetçi stratejiler arasındadır. Bir katılımcı, lokasyonun önemini “...biz, hemen şu yan dükkânda fotoğrafçı var ya orada başladık, 1,5 yıl orada durduk, 5 sene önce de buraya geçtik (...) burası köşe ya. Yan kapıyı da açıyoruz mesela yazın. İşler üç dört kat arttı.” (Bakkal İşletmecisi, 1) sözleriyle belirtmektedir. Son olarak, park olanakları da kuşkusuz bakkalların erişilebilirliğini etkileyen önemli bir faktördür. Vakit kaybetmeden alışveriş yapmak isteyen tüketiciler, araçlarını bakkalın önüne park etmeyi ve zamandan kazanmayı tercih edebilirler.

Bakkalarda kurumsal insan kaynakları yönetimi bulunmamaktadır. Genellikle aile şirketi modelinde işletilen bakkalarda bu nedenle resmi olmayan, güven ilişkilerine dayalı bir insan kaynaklarından söz edilebilir. Bu durum, zincir marketlerin insan kaynakları yönetiminde karşılaşılan problemlerin, personel problemlerinin, bakkalarda görece daha az görülmesini sağlamaktadır.

Ödeme yöntemi olarak kredi kartı veya banka kartı günden güne daha sık kullanılmaktadır. Bu doğrultuda teknolojik gelişmelere ayak uydurarak kredi kartı ve banka kartı ile alışveriş hizmeti sunan

bakkallar, önemli bir rekabetçi avantaja sahip olmaktadır.

Son olarak bakkalların tedarik sisteminde geçmişten günümüze önemli birtakım değişimler meydana gelmiştir. Geçmiş yıllarda temizlik ve hijyen ürünleri de dahil olmak üzere daha geniş ve zengin bir ürün yelpazesine sahip olan bakkallar, günümüzde tüketicilerin değişen taleplerini karşılamak ve maliyetlerini düşürmek amacıyla ürün yelpazelerini daraltmıştır. Çok geniş bir ürün aralığına sahip olan zincir marketlerin sayısı arttıkça tüketicilerin bakkallardan yaptıkları alışveriş daha dar bir yelpazeye inmiştir. Bu durumun bakkallar üzerinde hem negatif hem pozitif etkileri olmuştur. Daraltılmış ürün yelpazesi ve stok yapmamak, bakkalların depolama maliyetini düşürmekte ve ürün yelpazelerinde sirkülasyonu hızlandırmaktadır. Diğer yandan bakkallar, araçlarla yaşamış oldukları tedarik problemi, finansal sorunlar veya diğer problemler karşısında büyük zincir marketlere göre daha kolay çözüm üretebilmekte ve bu esneklik onlara bir avantaj sağlamaktadır. Bakkallar bu doğrultuda alternatif tedarik yöntemi olarak araçlara, toptan veya perakende satış yapan marketlere, spotçulara ve hatta indirim marketlerine yönelmektedir. Son olarak tedarikte maliyetleri düşürerek bakkallar için çok önemli bir fırsat yaratacak strateji ise sektördeki diğer aktörlerle iş birliği yaparak toptan ürün siparişi vermek ve bu sayede toptancılardan yüksek iskonto almaktır. Ancak Eskişehir ölçeğinde böyle bir iş birliği geleneğinin gelişmediği, bir dönem Eskişehir Bakkallar ve Bayiler Esnaf Odası önderliğinde denenmiş olsa da başarıya ulaşamadığı gözlemlenmiştir.

4.3. Değer Zinciri Analizine Göre Bakkalların Zayıf Yanları ve Tehditleri

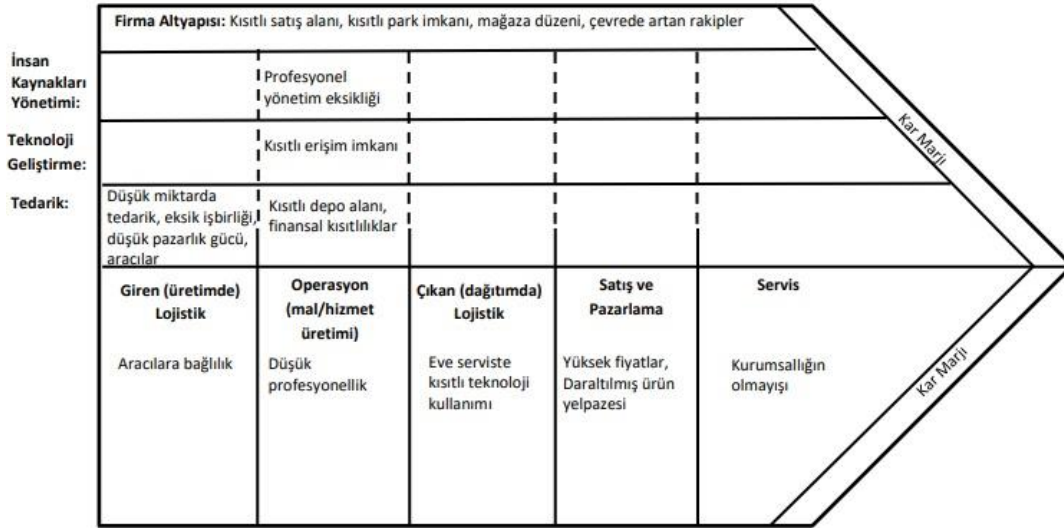
Bu bölümde, GZFT analizinin ikinci ve son adımında Eskişehir'deki bakkalların zayıf yanları ve tehditleri, Şekil 4'te görüldüğü üzere değer zinciri modeli üzerinden bakkalların esas faaliyetleri ve destekleyici faaliyetleri ana başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Esas faaliyetler

Değer zinciri modeline göre giren lojistik ve çıkan lojistik olmak üzere iki farklı faaliyet olarak değerlendirilen lojistik faaliyetlerinde bakkalların önemli zayıflıkları ve gelecekte bakkalları bekleyen önemli tehditler bulunmaktadır (Şekil 4). Bakkalların genellikle kendi lojistik araçları olmaması nedeniyle araçların lojistik hizmetine bağlı olması bakkalları zincir marketlere karşı zayıf duruma düşürmektedir. Bu durum, araçların yanlış ürün getirmesi, istenilenden farklı sayıda ürün getirmesi ya da geç

getirmesi gibi problemler yaratabilir. Çıkan lojistik faaliyetlerinde ise eve servis hizmetinin olmaması ya da bu hizmetin teknolojik altyapıya bağlı olmaması değer kaybına neden olmaktadır. Türkiye’de zincir marketlerin internet üzerinden sipariş hizmeti 1997 yılında Migros tarafından başlatılmıştır (Appel, 2016). Daha sonra diğer marketler tarafından da uygulanan internet veya mobil uygulama üzerinden eve sipariş hizmeti, özellikle Covid-19 pandemisi ile birlikte hızla yaygınlaşmıştır. Bunun yanı sıra kurulu bir perakende

mağazası bulunmayan ve sadece eve servis hizmeti veren firmalar sektöre girmiştir. Bakkalların eve sipariş hizmetlerinde kısıtlı teknoloji kullanmaları, bu zorlu rekabet koşulları karşısında onların rekabetçi güçlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Son olarak yapılan gözlemler ve görüşülen bakkallardan edinilen izlenimler doğrultusunda Eskişehir’de bakkalların eve servis hizmetinin çok yaygın bir hizmet olmadığını söylemek mümkündür.

Şekil 4- Değer Zinciri Modeline Göre Eskişehir’de Bakkalların Zayıf Yanları ve Tehditleri (Kaynak: Yazarlar)

Figure 4- Weaknesses and Threats of Bakkals in Eskişehir According to the Value Chain Model (Source: Authors)

Operasyonel tüm faaliyetlerinde bakkalların kurumsallık ve profesyonellik anlamında zincir marketler karşısında eksiklikleri olduğu gözlemlenmektedir. Yani bakkalların lokasyon seçimleri, tedarik zinciri yönetimi, insan kaynakları yönetimi gibi tüm ticari aktivitelerindeki kararlar zincir marketlerin aksine profesyonel bir şekilde verilmez. Bununla birlikte hükümetin zincir marketlerin operasyonlarına yönelik bir düzenlemede bulunmaması, geleceğe yönelik olarak bakkalların rekabetçi gücünü olumsuz olarak etkileyen en büyük tehditlerden biridir. Nitekim görüşülen bazı bakkal işletmecileri ve firma dışı aktörler hükümetin zincir marketlerin operasyonlarına yönelik yapmış oldukları düzenlemeleri yetersiz bulduklarını belirtmiştir. Zincir marketlerin kapanış saatlerine yönelik bir düzenleme yapılmasını öneren bir bakkal işletmecisi bu önerisini “Belki marketler 20:00’de kapasalar, biz de 22:00’de kapasak o şekilde yürüyebilirdi, bize de iki saat faydası olurdu ama marketlerin çok gücü var.” (Bakkal İşletmecisi, 11) sözleriyle aktarmıştır.

Bir kamu kurumu/STK temsilcisi ise yine zincir marketlerin kapanış saatlerine yönelik bir

düzenlemenin gerektiğini ve bu doğrultuda Avrupa’daki benzer yasal düzenlemelerin Türkiye’de uyarlanması için küçük ölçekli işletmelerin rekabetçiliğini koruyabileceğini belirtmiştir.

“Bayilerin 22.00 yasağı hala uğraştığımız bir yasa. En azından 00.00’a çekilmesi için. Mesela biz Eskişehir’de uğraştık bir ara, bunun dilekçelerini falan verdik, bu olmayacaksa eczanelerdeki gibi 24 saat açık kalacak bayi sistemi oluşturalım. Onun dışında 2015’te çıkan büyük marketler yasa tasarısı ile ilgili ek madde istedik, bu işte nedir, büyük marketlerin, zincir marketlerin kapanış saatiyle ilgili. Biraz daha geriye çekilsin, benim bakkalım, yerelim iş yapsın. İşte Avrupa standartlarına uyarlıysak bunu cumartesi öğleden sonra kapatsın, Pazar günü de kapalı kalsın. Benim esnaf ve sanatkârimin önü açılsın.” (Kamu Kurumu/STK Katılımcı, 3)

Bakkal işletmecilerinin yasal düzenlemeye ihtiyaç duyduğu bir diğer konu ise zincir marketlerin kent içindeki yayılımlarının kısıtlanmasıdır. Bir bakkal işletmecisi, bulunduğu lokasyondan örnekler vererek bu konuda bir yasal düzenleme gerektiğini belirtmiştir.

“ben şunu anlamıyorum şimdi, ŞOK market açıldı, 5-6 bina gidiyorsun bir tane daha ŞOK var. 6 bina gidiyorsun BİM, karşı çaprazında tekrar BİM, onlar da bakkal gibi açılıyor, tamam açılın ama yan yana yan yana açılmasın. Arada biz zaten kaynayıp gidiyoruz, hiç gerek yok. Desin ki her Migros arasında şu km. olsun desin. O arada küçük esnaflar var, benden de küçükleri var.” (Bakkal İşletmecisi, 5)

Bakkalların tedarik faaliyetlerinde sahip oldukları bazı dezavantajlar satış ve pazarlama faaliyetlerine de yansımaktadır. Bakkalların üreticiden doğrudan tedarik edememesi ve tedarikte yüksek ıskontodan yararlanamaması tüketiciye sundukları ürünlerin market fiyatlarından daha yüksek fiyatta olmasına neden olmaktadır. Diğer yandan ürün yelpazelerinin dar olması, günümüzde tüm alışverişini tek bir noktadan yapma eğiliminde olan tüketicilerin bakkalları tercih etmemesine neden olmaktadır.

Son olarak hizmet faaliyetlerinde kurumsallığın olmaması, kurumsal bir müşteri hizmetleri departmanlarının bulunmaması da bakkalların zincir marketler karşısındaki zayıf yanlarından biridir. Buna karşın bakkalların tüketicilerle yakın ilişkiler kurmasının onların hizmet aktivitelerini olumlu etkilediği gözlemlenmiştir. Teritoryal gömülülüklerinden kaynaklanan bu özellikleri bakkalların hizmet faaliyetlerinde gücünü korumaktadır. Diğer yandan üretici firmaların ürünlerinin arkalarında durması nedeniyle bakkallar satış sonrası hizmet faaliyetlerinde de görece pek zayıf değildir. Ancak hizmet kalitesi bakkaldan bakkala değişkenlik gösterdiği için bakkallar hizmet faaliyetlerinde zincir marketler gibi öngörülebilir değildir.

Destekleyici faaliyetler

Değer zinciri modeline göre zayıf yanlar ve tehditler değerlendirildiğinde (Şekil 4) küçük ölçekli işletmeler oldukları için bakkallar birçok fiziki kısıtlılık ile karşılaşmaktadır. Bu kısıtlılıkların başında ise kısıtlı satış alanı gelmektedir. Bakkallar yetersiz satış alanı nedeniyle ürün sayısını ve çeşitliliğini düşük tutmakta, dükkân içerisindeki hareket alanı ise marketlerdeki kadar rahat bir alışveriş imkânı tanımamaktadır. Bu kimi zaman mağaza düzenine de yansımakta ve dükkânda kaotik bir görüntü oluşturmaktadır. Ürünlerin düzeni, fiyat etiketlerindeki eksiklikler ve temizlik gibi diğer faktörler de mağaza düzenini negatif etkilemekte, tüketici kaybına yol açabilmektedir. Diğer yandan araç için park imkânının kısıtlı olması ya da araçla erişim imkânı olmaması da potansiyel tüketicileri kaybetme, yani değer kaybı riski oluşturmaktadır.

İnsan kaynakları yönetimi, bakkalların küçük ölçekli ve genellikle aile işletmeleri olmaları nedeniyle

profesyonel olarak uygulanmamakta, yukarıda da vurgulandığı gibi güven ilişkilerine dayalı bir süreç yürütülmektedir. Ancak aile işletmesi olmayan bakkallarda da profesyonel insan kaynakları yönetiminden söz etmek mümkün değildir. Bu durum zaman zaman işletmeyi değer kaybına uğratabilecek para çalma, tüketici ile kötü iletişim kurma vb. personel problemlerine yol açmaktadır.

Bakkallar, teknolojinin sunduğu imkânları zincir marketlere kıyasla kısıtlı ölçüde kullanabilmektedir. Zincir marketler tedarik ve lojistikte, satış, reklam ve pazarlamada teknolojiyi bakkallardan son derece üstün bir şekilde kullanmaktadır. Buna karşın bakkalların yetersiz finansal kaynakları nedeniyle teknoloji konusunda zincir marketlerle rekabet edebilecek bir gücü yoktur.

Tedarik faaliyetlerinde bakkallar yine bir dizi dezavantaja sahiptir. Kısıtlı satış alanları, kısıtlı depo imkânları ve kısıtlı bütçeleri nedeniyle zincir marketlerin sunduğu kadar geniş bir yelpazede ve sayıda ürün sunamamaktadırlar. Bu durum, özellikle son yıllarda tüketicilerin tek bir yerden tüm alışveriş ihtiyacını giderme eğilimi ile birlikte değerlendirildiğinde bakkallar için büyük bir dezavantaj ve değer kaybı oluşturmaktadır. Diğer yandan bakkallar ürün tedarik ederken zincir marketlerinin yararlandığı ölçek ekonomilerinden yararlanamamakta, düşük miktarda sipariş verdikleri için zincir marketler kadar ıskonto alamamaktadır. Görüşülen bir bakkal işletmecisi bu durumdan oldukça şikâyetçi olduğunu ve bunun haksız rekabeti doğurduğunu belirtmiştir.

“Onlar daha çok mal alıyorlar, ıskontosunu da daha fazla alıyorlar. Biz bir koli alıyorsak onlar bin koli alıyorlar, üreticiler de onlara özel ıskonto veriyorlar. Mal alırken de kazanıyorlar, rafla girerken de raf bedeli altında bedeller alıyorlar. Bunlar ne kadar yasaklansa da hala var. Ya mal fazlası veriyor ya da özel ıskonto uyguluyorlar. Haksız rekabet dediğimiz şey doğuyor.” (Bakkal İşletmecisi, 3)

Bununla birlikte zincir marketlerin tedarikçiler üzerinde yüksek pazarlık gücü olmasına karşın bakkalların pazarlık gücü çok azdır. Bakkalların tedarikte yaşanan ölçek ekonomilerinden yararlanamama ve düşük pazarlık gücü sorunu sektördeki diğer bakkallar ile yapılabilecek bir iş birliği ile çözülebilir. Trabzon’da “bakkalım” uygulaması ile bakkalların bu sorunu görece çözdüğü görülmekle birlikte Eskişehir’de bu anlamda bir iş birliği yapılmamaktadır (Bakkalım A.Ş., 2017).

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye gıda perakende sektöründe organize zincir marketlerin son yıllarda agresif bir mekânsal yayılma örüntüsü ortaya koyması ile geleneksel gıda perakendecileri, bakkallar, güçlü bir rekabetçi baskıyla karşılaşmıştır. Sektörü on yıllardır domine eden bakkalların bir bölümü bu zorlu rekabetçi ortama dayanamamış ve faaliyetlerine son vermiştir. Öte yandan bakkalların diğer bir bölümü ise söz konusu yoğun rekabet ortamına uyum sağlayarak, bir takım yeni avantajlar ve stratejiler geliştirerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Organize zincir marketlerin bakkallar üzerindeki etkileri ve yarattığı sorunlar bazı çalışmalar tarafından da (Bocutoğlu & Atasoy, 2001; Yükselen vd., 2007; Ersun & Arslan, 2008; Pıçak & Bilen, 2009; Candemir, 2010) vurgulanmış olmakla birlikte, bu çalışma, bakkalların tedarik zincirlerini ekonomik coğrafya bakışıyla ortaya koyarak ve bakkalların sahip oldukları rekabetçi avantaj ve dezavantajları Porter'ın (1985) önermiş olduğu değer zinciri analizi ile ilk kez değerlendirerek ve son olarak dünyada bakkalların izlediği stratejilerle bir karşılaştırma yaparak literatürde diğer çalışmaların eksik bıraktığı önemli boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede bu çalışmada bakkalların izlemiş oldukları rekabetçi stratejiler, değer zinciri yaklaşımıyla değerlendirilmiş ve bakkalların sahip oldukları güçlü yönler ve fırsatlar ile zayıf yönler ve tehditler her bir faaliyet için tek tek saptanmıştır. Bu değerlendirme sürecinde bakkalların ticari faaliyetlerinde geçmişten günümüze birtakım değişimler meydana geldiği, yeni eğilimlerin ortaya çıkmaya başladığı gözlemlenmiştir. Buna göre ilk olarak bakkalların rollerinde bir değişim meydana gelmiş, bakkallar geçmişte olduğu gibi temel ihtiyaçları karşılama görevini organize market zincirlerine devretmiştir. Günümüzde bakkallar daha dar ancak daha hızlı sirkülasyona sahip bir ürün yelpazesine sahiptir. Bu eğilim Candemir'in (2010) Türkiye ölçeğindeki saptamalarıyla ve Makhithta'nın (2016) Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yürütmüş olduğu çalışmanın bulgularıyla da örtüşmektedir. Buna göre bakkalların tedarik faaliyetlerinde izlemiş oldukları en önemli rekabetçi avantajları stok yapmamak ve ürün yelpazelerini daraltmaktır. Tedarik faaliyetlerinde karşılaştıkları en büyük problem ise doğrudan üreticiden ürün tedarik edememek ve organize market zincirleri gibi ölçek ekonomilerinden faydalanamamaktır. Bu problemi aşmanın en önemli yolu bakkalların bir STK önderliğinde iş birliği kurarak toplu alım gerçekleştirmesidir. Fas (Ikram vd., 2017) ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Makhtitha, 2016) yürütülen çalışmalarda da iş birliği çerçevesinde toplu alım yapmanın bu problemi çözebileceği

sonucuna varılmıştır. Nitekim Türkiye'de de Trabzon'da Bakkalım A.Ş. bünyesinde birçok bakkal birleşerek toplu alım gerçekleştirmiş ve ölçek ekonomilerinden faydalanmaya başlamıştır (Bakkalım A.Ş., 2017). Eskişehir'de de daha önce Eskişehir Bakkal ve Bayiler Esnaf Odası'nın önderliğinde benzer bir girişim denenmiş ve başarısız olunmuştur. Bu da bakkalların dünya genelinde her ne kadar benzer avantaj ve dezavantajları bulunsa da mekânsal farklılıkların etkisinin ihmal edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Bakkalların hem Türkiye'de hem diğer gelişmekte olan ülkelerde (D'Andrea vd., 2006; Sangvikar vd., 2019) pazarlama ve satış faaliyetlerinde izlediği en önemli strateji ise açık hesap yöntemidir. Açık hesap yöntemi tüketicilere kredi kartından daha esnek bir ödeme imkânı tanımaktadır. Açık hesap yönteminin özellikle mahalle bakkallarında daha çok uygulanan bir yöntem olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra bakkalların ulaşım kartı satma, kontrollü telefon, fatura ödeme hizmeti gibi hizmetler sunarak faaliyetlerini çeşitlendirdikleri ve pazarlama ve satış faaliyetlerinde değer yarattığı saptanmıştır. Erkip vd. (2014) tarafından bu çeşitlendirme faaliyetleri perakende sektöründeki son gelişmelerin yaratmış olduğu dinamik ortamda bakkalların benimsediği dayanıklılık (resilience) stratejilerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Bakkalların benimsemiş olduğu bir diğer strateji ise, yine Erkip vd. (2014) tarafından dayanıklılık stratejisi olarak değerlendirilen ve organize market zincirlerinden çok daha önce uygulamaya başladıkları eve servis hizmetidir. Eve servis hizmeti Hindistan'da da bakkalların başvurduğu en önemli rekabetçi stratejiler arasındadır (Sangvikar vd., 2019). Ancak Türkiye'de eve servis hizmetinin son yıllarda azalan bir eğilimde olduğu ve yeni tehditlerle karşı karşıya olduğu gözlemlenmektedir. 1997'de Migros'un uygulamasıyla başlayan online perakendecilik, günümüzde Türkiye'de giderek yaygınlaşmaktadır ve özellikle büyük metropollerde bakkaldan ve marketten yapılan alışverişin yerini almaktadır. Market zincirlerinin online alışveriş hizmetlerinin yanı sıra sadece online sipariş hizmeti veren perakendecilerin gelişmeye başlamasıyla ortaya çıkan Getir, Banabi vb. firmalar da eve servis hizmetinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bakkallar buna göre eve servis hizmetlerinde teknoloji kullanımını geliştirmeli ve web veya mobil uygulama tabanlı sipariş hizmetlerine adapte olmalıdır. Nitekim özellikle son dönemlerde bakkaldan sipariş odaklı yeni mobil uygulamalar geliştirilmektedir.

Son olarak teritoryal gömülülük bakkalların sahip olduğu en önemli rekabetçi avantajlardan biridir. Bakkallar buldukları mekâna organize market

zincirlerinden daha fazla gömülüdür. Bunun anlamı, bakkalların tüketiciler için sadece bir bakkal olmaktan çıkıp sohbet etmeye gelinen, anahtar bırakılan, mal emanet edilen, sosyal etkileşimde bulunulan ticari işletmeler haline gelmiş olmasıdır. Tüketicilerle bakkal arasındaki bu tür sosyal ilişkiler işletme için rekabetçi güçtür. Ancak Türkiye’de teritoryal gömülülüğün bakkallar için ne kadar büyük bir rekabetçi avantaj olduğu sorgulanmalıdır. Nitekim Erkip vd. (2014) de geleneksel değerler olarak değerlendirdikleri karşılıklı güven ve komşuluk ilişkilerinin hem sektörde hem de toplum nezdinde azaldığı sonucuna varmıştır. Bakkallar her ne kadar gömülü olmanın avantajlarını yaşasalar da tüketiciler son dönemlerde toplu alışverişlerini organize market zincirlerinden yaparken günlük basit alışverişlerini bakkallardan yapma eğilimindedir. Düzenleyici çerçevenin organize market zincirlerinin mekânsal yayılma faaliyetlerini kısıtlamamasıyla mahalle aralarına kadar giren indirim marketleri bu çerçevede tüketicilerin alışveriş eğilimlerini etkilemiştir (Bocutoğlu & Atasoy, 2001; Yükselen vd., 2007; Kompil & Çelik, 2009; Pıçak & Bilen, 2009; Candemir, 2010; Bağcı, 2018; Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, [TESK], 2018).

Bakkallar, ticari faaliyetlerinde sahip oldukları rekabetçi güçlerini kullanarak, fırsatları değerlendirerek karşılaşmış oldukları rekabetçi baskıların üstesinden gelebilir. Bunun başarılı bir örneği Bakkalım A.Ş. tarafından Trabzon’da yürütülmektedir. Ancak bakkalların gücü ve yetkisi dâhilinde olmayan birtakım kısıtlayıcı ve düzenleyici önlemler ise düzenleyici çerçevenin yetki ve sorumluluğundadır. Bu anlamda 2015 yılında TBMM’de “Perakende Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı” görüşülmüş ve bu doğrultuda perakendecilik sektörüne yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenleme her ne kadar organize market zincirlerine yeni sorumluluk ve kısıtlamalar getirirse de mekânsal faaliyetleri üzerinde bir kısıtlama getirmemiştir. Buna göre gelecekte hem Türkiye’de hem de Eskişehir ölçeğinde mevcut rekabetçi ortamın daha da kızışacağı ve bakkal sayısının gelecek yıllarda da düşüş eğiliminde olacağı beklenmektedir. Ama bu demek değildir ki geleneksel perakendeciler ve onun en büyük temsilcisi olan bakkallar, modern perakende zincirleri karşısında tümüyle savunmasız olup yok olacaklardır. Bu çalışmanın sonuçları bakkalların değer zincirinin farklı aşamalarında rekabete uyum sağlamak için yeni bir takım stratejiler ve taktikler geliştirerek zor da olsa ayakta kalmaya devam edeceğini de göstermektedir.

REFERANSLAR

- Altay, M. (2020). Savunma sektöründe değer zinciri analizi algısı ve değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (IJEAS)*, 6(1), 34-50. doi: <https://doi.org/10.29131/uiibd.691511>
- Appel, A. (2016). Embeddedness and the (re)making of retail space in the realm of multichannel retailing: the case of Migros Sanal Market in Turkey, *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 98(1), 55–69. doi: <https://10.1111/geob.12089>
- Aygün, T. & Oeser, G. (2017). Challenges and opportunities of Turkish food retail in Germany from a value chain perspective. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 45(3), 308-327.
- Bağcı, U. E. (2018). *Yerel Perakendecilerin Dayanma, Yeniden Uyarlanma ve Direnme Stratejileri: Eskişehir Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bakkalım A.Ş. (2017). 22. Kasım 2020 tarihinde <http://bakkalimas.com/bakkal-amcayi-bizim-bakkal-kurtardi/> adresinden edinilmiştir.
- Bocutoğlu, E. & Atasoy, Y. (2001). Yükselen süpermarket olgusu karşısında bakkaliye sektörünün yeri ve Trabzon örneği, *Trabzon Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (TESOB) Yayınları*, 1-13.
- Candemir, A. (2010). Perakendecilik sektöründe kent bakkalların rekabet gücünün analizi: İzmir örneği, *Ege Akademik Bakış*, 10(1), 211-238.
- Chikweche, T. (2015). Independent retail and grocery shops in Zimbabwe: Survival and demise in a crisis and post-crisis era. *Journal of Marketing Channels*, 22(2), 121-136.
- Coe, N. M. (2004). The internationalisation/globalisation of retailing: Towards an economic-geographical research agenda. *Environment & Planning A*, 36(9), 1571–94.
- Coe, N. M., & Wrigley, N. (2007). Host economy impacts of transnational retail: The research agenda. *Journal of Economic Geography*, 7(4), 341–71.
- Crain, D. W. & Abraham, S. (2008). Using value-chain analysis to discover customers' strategic needs, *Strategy & Leadership*, 36(4), 29-39.
- D'Andrea, G., Lopez-Aleman, B. & Stengel, A. (2006). Why small retailers endure in Latin America. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 34(9), 661-673.
- Dicken, P. (1986). *Global shift: Industrial change in a turbulent world*. Harpercollins.
- Erkip, F., Kızılgün, Ö., & Akinçi, G. M. (2014). Retailers' resilience strategies and their impacts on urban spaces in Turkey. *Cities*, 36, 112-120.
- Ersun, N. & Arslan, K. (2008). Değişen rekabet koşullarında geleneksel gıda perakendecilerinin rekabet gücünün artırılması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 49-67.
- Feldmann, V., (2002). Competitive strategy for media companies in the mobile internet. *Schmalenbach Business Review*, 54(4), 351-371.
- Franz, M. (2010). The role of resistance in a retail production network: protests against supermarkets in India. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 31(3), 317-329.
- Franz, M., Appel A. & Hassler, M. (2013). Short waves of supermarket diffusion in Turkey, *Moravian Geographical Reports*, 21(4), 50-63.
- Gürün, B. A. (2010). Türkiye'de değişen tüketim mekanları ve alışveriş merkezleri, *Dosya 22*, Kasım 2010, 16- 30.
- Hess, M. (2004). 'Spatial' relationships? Towards a reconceptualization of embeddedness. *Progress in Human Geography*, 28(2), 165-186.
- Hess, M., & Yeung, H. W. C. (2006). Whither global production networks in economic geography? Past, present, and future. *Environment and Planning A*, 38, 1193-1204.
- Ikram, B., Nam, Y. & Kim, K. (2017). Analysis of policy for independent grocery stores in Morocco, *Journal of International Trade & Commerce*, 13(5), 181-206.
- Humphrey, J. (2007). The supermarket revolution in developing countries: tidal wave or tough competitive struggle?, *Journal of Economic Geography*, 7, 433-450.
- Kaplinsky, R. (2000). Globalisation and unequalisation: what can be learned from value chain analysis?. *Journal of development studies*, 37(2), 117-146.

- Klemz, B.R., Boshoff, C. & Noxolo-Eileen, M. (2006). Emerging markets in Black South African townships: small local independently owned versus large national retailers, *European Journal of Marketing*, 40(5/6), 590-610.
- Kompil M. & Çelik, H. M. (2009). Türkiye’de batı tarzı büyük ölçekli tüketim mekanlarının gelişimi ve kentsel perakende alanlarının yasal ve yapısal olarak düzenlenmesi gayretleri, *Megaron*, 4(2), 90-100.
- Kulke, E. & Suwala L. (2016). Internationalisation of grocery retailing in the Global South: general conditions, formats and spatial expansion patterns of selected MNEs, *Die Erde*, 147 (3), 187-200.
- Kumar, D. & Rajeev, P. V. (2016). Value chain: A conceptual framework. *International Journal of Engineering and Management Sciences*, 7(1), 74-77.
- Kuyucak, F. & Şengür, Y. (2009). Değer zinciri analizi: Havayolu işletmeleri için genel bir çerçeve, *KMU İİBF Dergisi*, 11(16), 132-147.
- Makhitha, K. M. (2016). Challenges impacting on small independent retailers performance in Soweto, Johannesburg in South Africa, *Investment Management and Financial Innovations*, 13(3), 258-266.
- Pathak, A. A., & Kandathil, G. (2020). Strategizing in small informal retailers in India: Home delivery as a strategic practice. *Asia Pacific Journal of Management*, 37, 851–877.
- Pıçak, M. & Bilen, A. (2009). Artan süpermarket rekabeti karşısında bakkalların ekonomik ve hukuki durumları, *T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)*, 1(2), 25-37.
- Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. The Free Press.
- Porter, M. E. (1998). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance, with a new introduction*. The Free Press.
- Ramakrishnan, K. (2010). The competitive response of small, independent retailers to organized retail: Study in an emerging economy. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 17(4), 251-258.
- Ray, N., Clarke, G., & Waley, P. (2020). The rise of corporate retailing and the impacts on small-scale retailing: the survival strategies of Kirana stores and informal street vendors in Durgapur, India. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 41(2), 269-283.
- Reardon, T., Henson, S., & Berdegué, J. (2007). ‘Proactive fast-tracking’ diffusion of supermarkets in developing countries: Implications for market institutions and trade. *Journal of Economic Geography*, 7(4), 399–431.
- Reardon, T., Timmer, C. P., Barrett, C. B. & Berdegue, J. (2003). The rise of supermarkets in Africa, Asia, and Latin America. *American Journal of Agricultural Economics*, 85, 1140–1146.
- Reddy, G. P., Murthy, M. R. K., & Meena, P. C. (2010). Value chains and retailing of fresh vegetables and fruits, Andhra Pradesh. *Agricultural Economics Research Review*, 23, 455-460.
- Rieple, A., & Singh, R. (2010). A value chain analysis of the organic cotton industry: The case of UK retailers and Indian suppliers. *Ecological Economics*, 69(11), 2292-2302.
- Riot, E., Chamaret, C., & Rigaud, E. (2013). Murakami on the bag: Louis Vuitton's decommo-ditization strategy. *International Journal of Retail & Distribution Management*. 41 (11/12), 919-939.
- Sangvikar, B. & Kolte A. & Pawar, A. (2019). Competitive Strategies for Unorganised Retail Business: Understanding Structure, Operations, and Profitability of Small Mom and Pop Stores in India, *International Journal on Emerging Technologies*, 10(3), 253-259.
- Schüßler, E., Dobusch, L., & Wessel, L. (2014). Backstage: Organizing events as proto-institutional work in the popular music industry. *Schmalenbach Business Review*, 66(4), 415-437.
- Simatupang, T. M., Piboonrungraj, P. & Williams, S. J. (2017). The emergence of value chain thinking, *International Journal of Value Chain Management*, 8(1), 40-57.
- Sturgeon, T. J. & Biesebroeck, J. V. (2011). Global value chains in the automotive industry: an enhanced role for developing countries?, *International Journal of Technological Learning, Innovation and Development*, 4(1/2/3), 181-205.
- Sturgeon, T. J., Biesebroeck, J. V. & Gereffi, G. (2008). Value chains, networks and clusters: Reframing the global automotive industry, *Journal of Economic Geography*, 8(3), 297-321.
- Swoboda, B., Foscht, T., & Cliquet, G. (2008). International value chain processes by retailers and wholesalers: A general approach. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 15(2), 63-77.
- TESK, 2018. 29 Aralık 2020 tarihinde <https://tesk.org.tr/view/haber/goster.php?Guid=d6c3c97e-2263-11ea-9eaf-000c29b32a855> adresinden edinilmiştir.

- Üçler, Ç. & Martin-Domingo, L. (2015). Traveler's idle time and the value chain at airports, *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 8(2), 25-33.
- Wrigley, N. & Lowe M. (2002). *Reading Retail: A geographical perspective on retailing and consumption spaces*. Arnold.
- Wrigley, N. (2000). The globalization of retail capital: Themes for economic geography. In G. L. Clark, M. Feldman, and M. S. Gertler (Eds), *The Oxford handbook of economic geography*, (s. 292–313). Oxford University Press.
- Yavan, N. (2010). The location choice of foreign direct investment within Turkey: An empirical analysis, *European Planning Studies*, 18(10), 1675-1705.
- Yavan, N. (2014). Örneklem ve Örneklem Yöntemleri. Y. Arı ve İ. Kaya (Eds) içinde, *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, (s. 155-174). Coğrafyacılar Derneği Yayınları.
- Yükselen, C., Oflazoğlu, S. & Apaydın, E. M. (2007). Tüketicileri alışverişte süpermarket ve bakkallara yönelten faktörler, Antakya'da iki araştırmanın sonuçları ışığında bir değerlendirme, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7).

ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ (AHS) İLE DELİBEKİRLİ (KIRIKHAN/HATAY) HAVZASI'NIN HEYELAN DUYARLILIK ANALİZİ

Landslides Susceptibility Analysis of Delibekirli (Kırıkhan/Hatay) Basin By Analytical Hierarchy Process (AHP)

Mahsum BOZDOĞAN

*Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Hatay-Türkiye*

*mahsumbozdogan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6624-4188*

Ergin CANPOLAT¹

*Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Hatay-Türkiye*

*ergincanpolat@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2123-3551*

*(Teslim: 7 Ocak 2022; Düzeltme: 13 Mayıs 2022; Kabul: 16 Mayıs 2022)
(Received: January 7, 2022; Revised: May 13, 2022; Accepted: May 16, 2022)*

Abstract

The economic and human losses, caused by landslides, are related with processes of different origins and scales is quite high. Detecting the potential of landslides that may occur in any area and considering these determinations in land use plans will prevent possible losses due to landslides. In this study, Delibekirli basin, which covers an area of approximately 52 km², located in the middle of the Amanos Mountains, was examined in terms of its natural and human characteristics that may be related to landslides. The lowest point is 170 m and the highest point is 1795 m. In addition to these high relief values, the area covered by lithologically different rocks is tectonically fragmented by many faults. The geomorphological development of the Delibekirli basin, which has a rich vegetation diversity with an annual precipitation of 579 mm and an average temperature of 21.1°C (according to Kırıkhan meteorology station data) continues under the influence of tectonism, karstification, stream erosion, climate, vegetation and hydrographic processes and anthropogenic processes. In this study, it was aimed to perform landslide susceptibility analysis for the basin and the Analytical Hierarchy Process (AHP) method was used. Stream network, tectonism, slope, aspect, elevation, slope shape, NDVI, soil, climatic features, distance to the roads, land use and lithological features were selected as input data. According to the Analytical Hierarchy Process, the landslide susceptibility of the Delibekirli Basin is 32,1% for the fall type in medium, high and very high grade landslides; for the slip type it is 30,2%. The overlap of field observation findings with the results of the AHP method supports the reliability and applicability of the method.

Keywords: Analytical Hierarchy Process (AHP), Hatay, Landslides Susceptibility Analysis, Geographic Information Systems (GIS)

Öz

Birbirinden farklı köken ve ölçekteki faktörlerin oluşturduğu süreçlerle gerçekleşen heyelanların yol açtığı can kayıplarının sayısı ile ekonomik kayıpların miktarı oldukça fazladır. Herhangi bir sahada yaşanabilecek heyelan potansiyelinin önceden tespit edilmesi ve bu tespitlerin arazi kullanım planlamalarında göz önünde bulundurulması heyelanlarla olması muhtemel kayıpların önüne geçilmesini sağlayacaktır. Bu çalışmada, Amanos Dağları'nın orta kesiminde yer alan yaklaşık 52 km² alan kaplayan Delibekirli Havzası heyelanları ile ilişkili olabilecek doğal ve beşerî özellikleri bakımından irdelenmiştir. Kısa mesafeler içerisinde yükselti farkının çok fazla değiştiği havzada en alçak yer 170 m en yüksek yer 1795 m'dir. Bu yüksek relief değerlerinin yanı sıra litolojik olarak farklı kayaların kapladığı saha tektonik olarak çok sayıda fay ile parçalanmıştır. Kırıkhan meteoroloji istasyonu verilerine göre yıllık 579 mm yağış ve ortalama 21,1 °C sıcaklık değerleri ile zengin bir bitki örtüsü çeşitliliği arz eden Delibekirli havzasının jeomorfolojik gelişimi, tektonizma, karstlaşma, akarsu aşındırması, iklim, bitki, hidrografik süreçler ve antropojenik süreçlerin etkisi altında sürmektedir. Bu çalışmada, havzaya yönelik heyelan duyarlılık analizinin yapılması amaçlanmıştır ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemi kullanılmıştır. Akarsu ağı, tektonizma, eğim, baki, yükselti, eğim şekli, NDVI, toprak, iklimik özellikler, ulaşım yolları, arazi kullanımı ve litolojik özellikler girdi veri olarak seçilmiştir. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre Delibekirli Havzası'nın heyelan duyarlılığı orta, yüksek ve çok yüksek dereceli heyelanlarda düşme tipi için %32,1; kayma tipi için %30,2'dir. Arazi gözlem bulgularının AHS yöntemindeki sonuçlarla örtüşmesi yöntemin güvenilirliğini ve uygulanabilirliğini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), Hatay, Heyelan Duyarlılık Analizi, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Doğal çevre şartlarından en verimli şekilde yararlanmaya ve ihtiyaçlarını gidermeye çalışan insan, yine doğal çevrede oluşan tehlikeler ile karşı karşıya kalmaktadır. İnsanların doğal ortamdan yararlanarak gidermeye çalıştıkları ihtiyaçları ile doğal çevrede çeşitli faktörlerin tesiri altında gelişen tehlikeler, yaşamın devamlılığı için bazı planlamaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bir kaya, moloz veya toprak kütesinin bir yamaçtan aşağı hareketi anlamına gelen heyelan (Cruden 1991; Varnes, 1996) zaman zaman afet boyutuna ulaşarak can ve mal kayıplarına neden olmaktadır (Görüm & Fidan, 2021). Heyelan sınıflandırmasında literatürde farklı sınıflamalar (Güner, 1991; Epoch, 1993; Monroe vd., 1995; Cruden & Varnes, 1996; Erinç, 2002) yer alsa da en yaygın olan sınıflandırma, heyelanları malzeme türü ve harekete bağlı olarak sınıflandıran Cruden & Varnes (1996)'in sınıflandırmasıdır (Tablo 1). Hareket türüne bağlı olan sınıflandırma; düşme, yuvarlanma, kayma, yanıl yayılma, akma ile karmaşık hareket biçimlerini içermektedir. Düşme hareketleri 48°-70° eğim değerleri arasında daha çok litoloji ve yapı faktörlerine bağlı gerçekleşmektedir. Kayma hareketleri ise 18°-40° eğim değerleri aralığında, NDVI, yola uzaklık, eğim gibi topoğrafik koşulların denetimi altında gerçekleşmektedir.

Heyelanlar aktivitenin gerçekleşme durumuna göre de sınıflandırılmaktadır. WP/WLI (1993), heyelanları aktif, duraklamış, yeniden aktif olan, aktif olmayan, eski, durağan, kalıntı heyelanlar şeklinde sınıflandırılmıştır.

Heyelanlar yaşam için tehlike oluşturabildiklerinden üzerinde durulması gereken ve planlama yapılmasını gerektiren olaylardan biridir. Cruden ve Varnes (1996)'e göre heyelana neden olan faktörler arasında; bozunmuş, dirençsiz ve gevşek tutturulmuş malzemeden oluşan zeminler (litolojik özellikler), tektonik yükselme (jeolojik faktörler), erozyon, sağanak yağış (klimatik faktörler) ve yol yapımı, yamaç kazıları, sulama (beşeri faaliyetler) gibi faktörler yer almaktadır. Buna bağlı olarak, doğal tehlike ve sürdürülebilirlik amacıyla planlamaların yapılabilmesi için ilgili sahanın tüm yönleriyle (drenaj özellikleri, tektonizma, eğim, bakı, yükselti, eğim şekli/eğrisellik (iç bükey, dış bükey veya düz topoğrafya), bitki örtüsü, toprak, iklimatik özellikler, ulaşım yolları, arazi kullanımı ve litolojik özellikler gibi) bilinmesi ve haritalanması gerekmektedir. Heyelan duyarlılık haritalarıyla, kütle hareketleri açısından hassas olan sahaları önceden tespit etmek mümkündür. Bundan hareketle olası heyelanların zararları minimal düzeye indirilebilir (Varnes, 1984; Yalçın, 2007).

Tablo 1- Heyelan sınıflandırması (Cruden & Varnes, 1996)
Table 1- Landslide classification (Cruden & Varnes, 1996)

Hareket Türü	Malzeme Türü		
	Kaya	Toprak	
		Kaba (İri) Taneli	İnce Taneli
Düşmeler	Kaya Düşmesi	Moloz Düşmesi	Toprak düşmesi
Yuvarlanmalar	Kaya Yuvarlanması	Moloz Yuvarlanması	Toprak Yuvarlanması
Kaymalar	Rotasyonel	Moloz Kayması	Toprak Kayması
	Düzlemsel		
Yanal Yayılmalar	Kaya Yayılması	Moloz Yayılması	Toprak Yayılması
Akmalar	Kaya Akması	Moloz Akması	Toprak Kayması
	Derin Sürünme (Krip)	Sürünme (Krip)	
	Karmaşık	İki veya daha fazla türdeki heyelanın birlikte oluşması	

Genelde Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS); özelde ise Çok Kriterli Değerlendirme (ing. Multi Criteria Evaluation) adı altında yapılan bu duyarlılık haritaları, birbirine göre bazı ağırlık değerlerine sahip parametrelerin üst üste çakıştırılmasıyla elde edilmektedir (Saaty, 1990). Birçok araştırmacı, AHS ile üretilen haritalar baz alınmak suretiyle gerek afet

yönetimi özelinde gerekse de arazi kullanımı özelinde birtakım planlamaların yapılabileceğini mümkün görmektedir (Klimes & Escobar, 2010; Das vd., 2013; Kayastha vd., 2013). Aynı zamanda bazı araştırmacılar, AHS yönteminin arazideki verilerle uyumlu olduğu kanaatindedir (Komac, 2006; Bhatt vd., 2013). Son yıllarda giderek geliştirilen Coğrafi

Bilgi sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) teknolojileri ise bu haritaların yapımında önemli avantajlar sağlamaktadır. Mekansal veri toplama aşamasında, fiziksel temas gerektirmeden veri toplayan ve topladığı verileri CBS'de istatistiksel metodlarla analize tabii tutmayı sağlayan UA veri sistemi ise kullanıcılara zaman, maliyet ve güvenilirlik açısından kolaylıklar sağlamaktadır.

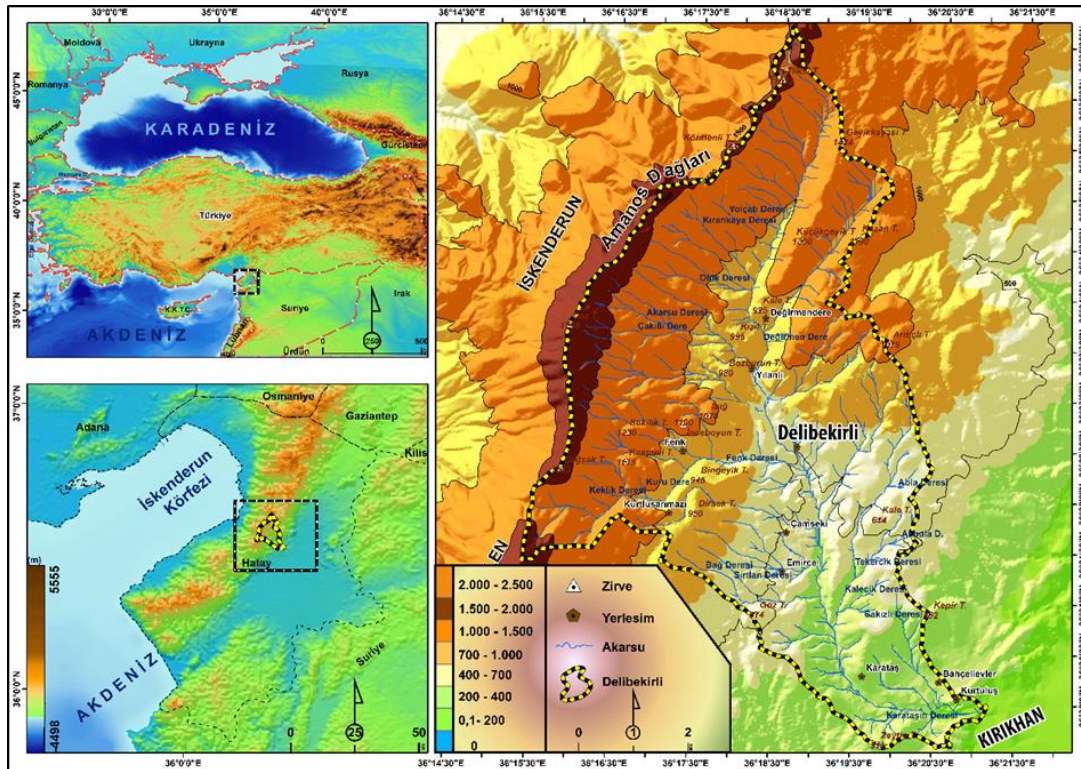
Delibekirli (Kırıkhan/Hatay) Deresi Havzası'nda Cruden ve Varnes'in 1996 (Tablo 1) sınıflandırmasına göre kayma tipi heyelan olarak toprak kayması ve düşme tipi heyelan olarak kaya düşmesi görülmektedir. Sahadaki heyelan duyarlılığının tespiti için CBS teknolojileri kullanılarak, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem için sahanın drenaj, tektonizma, eğim, bakı, yükselti, eğim şekli, bitki örtüsü, toprak, iklimik özellikler, ulaşım yolları, arazi kullanımı ve litolojik özellikleri temel veri seti olarak kullanılmıştır.

2. ÇALIŞMA SAHASI

Akdeniz Bölgesi'nde, Amanos Dağları'nın orta kesiminde (Orta Amanoslar) yer alan Delibekirli Havzası; idari olarak Hatay'ın Kırıkhan İlçesi'ne bağlıdır. Küresel Konumlama Sistemi'ne göre; 36° 36' 48"- 36° 29' 51" Kuzey enlemleri ile 36° 18' 32"- 36° 21' 10" Doğu boylamları arasında yer almaktadır.

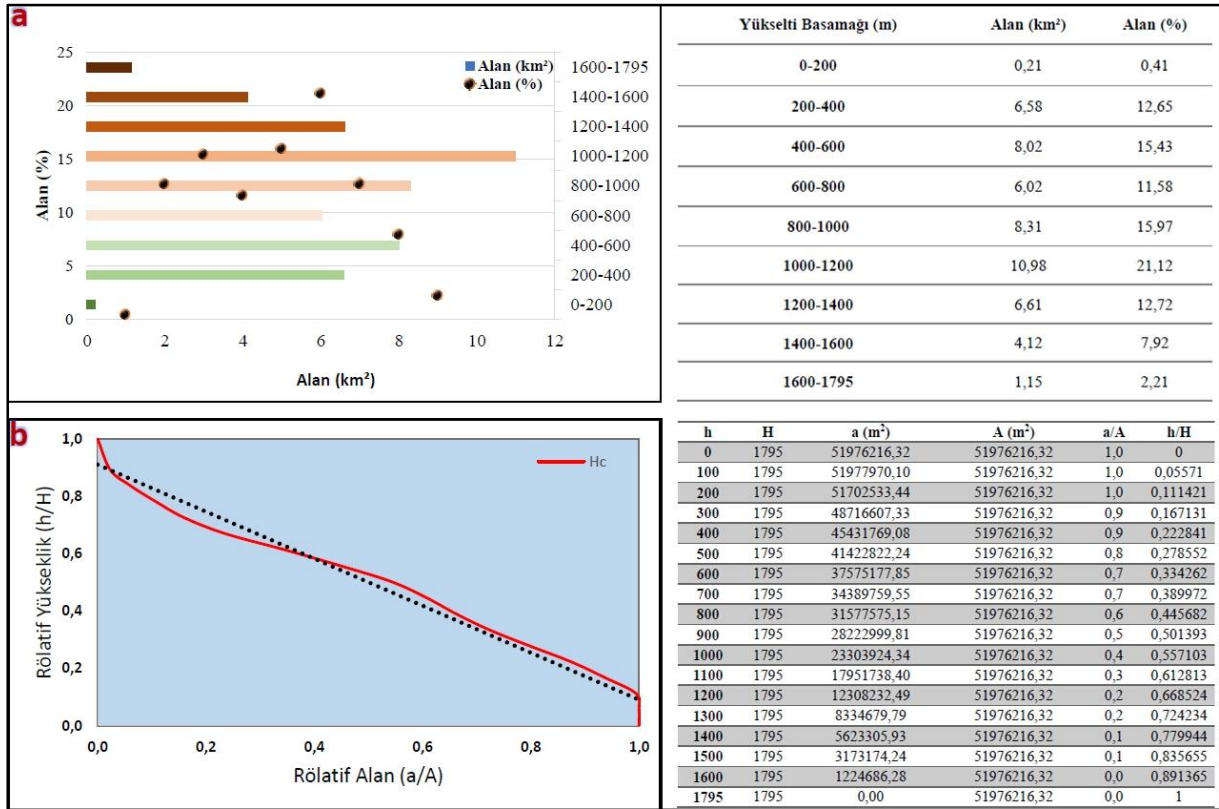
Toplamda 52 km²'lik su toplama alanına sahip olan havzanın en alçak noktası; 170 m olup; bu nokta (alan), havzadaki akarsuların Amik Ovası'na deşarj olduğu kesimdedir. Havzanın en yüksek noktası ise; havzanın batı sınırını oluşturan Daz Tepesi (1795m)'dir. Havza; Kuzeyde ve Kuzeybatıda İskenderun, Güneybatıda Belen ve Doğu ile Güneyden Kırıkhan ilçeleri ile çevrilidir. Havza sınırlarının (su bölümü çizgisi) kuzeyini Tilkili T. (1572m) doğusunu Ardıçlı T. (1079m) batısını Daz T. (1795m) oluşturmaktadır. Genel hatlarıyla KD-GB yönlü uzanan çalışma sahasının büyük eksenini kuzeydeki Tilkili Tepe ile güneydeki Zeytin Tepesi arasında uzanır ve 13 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Batıdan Daz Tepesi ve doğudan Ardıçlı Tepe ile sınırlı olan çalışma sahası, bu ekseninde (doğu-batı) 6 km'lik bir uzunluğa sahiptir (Şekil 1).

Delibekirli Havzası, farklı litolojik özellikteki kayalardan oluşmakta olup; jeomorfolojik gelişimi, tektonik hareketler, iklim, karstlaşma, akarsu aşındırması ve antropojenik faktörlerin etkisi altında sürmektedir. Havzaya uygulanan eğim analizi, yükselti frekans analizi, hipsometrik eğri (Şekil 2), hipsometrik integral, havza şekli ve oranı, vadi uzunluğunun vadi genişliğine oranı gibi morfometrik özellikler, havzanın genç-olgun bir saha olduğuna işaret etmektedir. Havzanın jeomorfolojisi ve yeryüzü şekillerinin oluşması da bu ekseninde sürmektedir.

Şekil 1- Çalışma sahasının lokasyon haritası

Figure 1- Location map of the study area

Şekil 2- Çalışma sahasının yükselti frekans analizi (a) ve hipsometrik eğri grafiği (b)

Figure 2- Altitude frequency analysis of the study site (a) and hypsometric curve graph (b)

Akdeniz fitocoğrafya bölgesinde yer alan Delibekirli Havzası, engebeli topografya, bakı ve eğim gibi faktörlere bağlı olarak zengin bir bitki örtüsü tür çeşitliliği arz eder. Delibekirli Havzası'nın bitki örtüsü gelişimi ve dağılışı üzerinde tarım ve yerleşim alanı açma gibi beşerî; iklim, bakı, eğim, yükselti ve toprak gibi doğal faktörler etkili olmuştur. Çalışma sahasının uzun yıllar yıllık ortalama toplam yağış miktarı 579 mm; ortalama sıcaklık değeri ise 21,1 °C'dir.

Sahanın jeomorfolojik bakımdan genç-olgun aşınım evresinde olmasına ek olarak, MTA'nın 1/25.000 ölçekli jeoloji haritasına göre tektonik açıdan aktif fayların bulunması ve fayların oluşturduğu eğim kırıklıkları, tektonik hareketler ve yol açma, teraslamalarla tarım alanı açma gibi antropojenik faaliyetlere bağlı olarak yamaç duraylılığı bozulmaktadır. Bu tür faaliyetler, düşme ve kayma tipi heyelanların sayısını arttırmaktadır. Hatta bunlara bağlı olarak yaşanan doğal afetler, 2000'li yıllardan önce çalışma sahasındaki bazı yerleşim yerlerinin yer değiştirmesine sebep olmuştur (Fotoğraf 1). Buradaki heyelan üzerinde yaptığımız değerlendirme, boyut olarak 101400 m³ miktarda malzemenin yer değiştirdiğini göstermektedir. Afet risklerinin fazla olduğu Tepe Mahallesi (Delibekirli)'ne yönelik 1980 ve 1990'lı yıllarda devlet destekli 60 tane afet konutu inşa edilerek yerleşimin yeri değiştirilmiştir. Yine

çalışma sahasında heyelana maruz kalmasına rağmen yeri değişmemiş çok sayıda yerleşme bulunmaktadır (Dinç vd., 2021).

Fotoğraf 1- Düşme tipi heyelan riskinin yüksek olduğu sahalarda (a-b) ve düşme tipi heyelanlardan dolayı yer değiştiren yerleşmeden (c- sarı ok) görünüm

Photo1- Areas with high risk of fall type landslides (a-b) and view from the settlement displaced due to fall type landslides (c- yellow arrow)

3. METOD VE MATERYAL

3.1. Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi

Son yıllarda yaygın olarak kullanılan Analitik Hiyerarşi Süreci fikrini Alpert ve Myers 1968 yılında ortaya atmış; 1977 yılında Saaty tarafından “çok ölçülü karar verme sorunlarının çözümü” için model haline dönüştürülmüştür. Saaty, gerek yöneylem araştırmalara gerekse de matematik disiplinine teorik manada birçok katkı yapmış ve Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemini büyük ölçüde geliştirmiştir.

Çok kriterli problem öğelerini öncelik durumuna göre belirli bir akış ve yapı içerisinde sistematik bir şekilde belirlemeye yarayan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), problem olduğu düşünülen öğeleri kendi içerisinde parçalara ayırmaktadır. Parçalara ayırdığı bu öğeleri ikili bir biçimde karşılaştırır; hiyerarşik olarak ağırlıklarını (etki gücü) belirler ve tutarlı bir şekilde işlemeye başlar (Akıncı, 2011).

Modelde, problem olarak düşünülen faktöre yönelik bir amaç ve bu amaca (Geçen, 2019) yönelik ölçütler, alt ölçütler ve seçenekler belirlenir; akışa dahil edilen problemin kriterlerine ağırlık değeri atanır. Hiyerarşi içerisinde her bir kriter, aslında kendisinden bir önceki kritere bağlı olarak çalışır ve bu kritere göre ağırlığı hesaplanarak modele dahil edilir. Bu kriterlere yönelik ağırlık puanının ve çift karşılaştırmalı matrisin (Denklem 1) oluşturulmasında Saaty (1980)'in geliştirdiği tercih ölçeği kullanılmaktadır (Tablo 2). Çift karşılaştırma matrisindeki her bir n öğesi için n (n-1)/2 adet karşılaştırma oluşturulur (Malczewski, 1999; Öztürk & Batuk, 2010).

Tablo 2- Saaty' in tercih ölçeği (Saaty, 1980)
 Table 2- Saaty's preference scale (Saaty, 1980)

Önem Derecesi	Açıklama
1	Kriterler eşit öneme sahip
3	1. kriter, 2. kritere göre biraz daha önemli
5	1. kriter, 2. kritere göre fazla önemli
7	1. kriter, 2. kritere göre çok fazla önemli
9	1. kriter, 2. kritere göre en kuvvetli öneme sahip
2, 4, 6, 8	İki faaliyet arasında kalan ara değerler

Çift karşılaştırmalı matrisi;

$$A = \begin{matrix} & a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ & a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{matrix} \quad (I)$$

yapısında olup ‘k’ sütun; ‘r’ satır sayısı olmak üzere $a_{kr} = \frac{1}{a_{rk}}$, $a_{rk} \neq 0$ ’dır. Eğer $k=r$ ise $a_{rk} = 1$ dir (Montis, Toro, Franke, Omann, & Stagl, 2005).

Her kriterin AHS’ye göre çıktı değerini bulmak için aşağıdaki eşitlikten (Denklem 2) yararlanılır (Saaty, 1980);

$$A_{AHS} = \sum_j^n a_{ij} w_j \quad i = 1, 2, 3, \dots, n \quad (2)$$

Burada;

a_{ij} : j kriterinin i seçeneğine göre bağlı önemi,

w_j : kriterin, çift karşılaştırmayla belirlenen ağırlık değeridir.

Çift karşılaştırma matrisinin belirli bir standarda oturtulması, karşılaştırılması yapılacak olan kriterlerin önem derecesine bağlı olarak yapılmaktadır. Standart (Normalize) çift karşılaştırma matrisi, matrisin sütun elemanları, matristeki her bir sütunun toplamına bölünmesiyle elde edilmektedir (Denklem 3).

$$a'_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}, \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Neticede matriste yer alan satır elemanların toplanıp eleman sayısına bölünmesiyle elemanların etki gücü (ağırlık vektörü) elde edilir (Tombuş, 2005; Kavas, 2009). Genel toplamı 1 olan ağırlık vektörünün ($w_1 + w_2 + w_3 + \dots + w_n = 1$) her bir elemanı 0-1 aralığında değişmektedir (Malczewski, 1999; Öztürk & Batuk, 2010; Akıncı, Yavuz Özalp, & Turgut, 2012) (Denklem 4).

$$w_i = \left(\frac{1}{n} \right) \sum_{j=1}^n a'_{ij}, \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Analitik Hiyerarşi Sürecinde ortaya çıkabilecek olası tutarsızlıklar, Saaty (1980) tarafından geliştirilen Consistency Ratio- CR (tutarlılık oranı) kullanılarak değerlendirilebilir. Consistency Ratio kullanılarak tutarlılık oranı hesaplanır ve esasında literatürde bu değer üst limiti 0.10 (%10)’dur. Şöyle ki, ikili karşılaştırma parametreleri arasındaki değer 0.10 veya bu değerden daha düşük ise genel olarak ilgili parametreler arasında bir tutarlılığın; bilakis değer 0.10 veya bu değerden daha fazla ise genel olarak ilgili parametreler arasında bir tutarsızlığın olduğu söylenebilir. Böyle bir durumda kriterler arasındaki ağırlık oranları düşürülerek veya artırılarak bu değer optimize edilmelidir.

Tutarlılık oranı belirlenirken, matristeki satır toplamalarının elde edilebilmesi için; ilgili kriterdeki ağırlık değerinin matris sütunlarıyla sırasıyla çarpılması gerekmektedir (n. öğe ağırlığı* n. sütun). Böylece ağırlıklı toplam vektörün ağırlık değerine bölünmesiyle tutarlılık vektörü ortaya çıkar (Denklem 5).

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n-1} \rightarrow \lambda_{\max} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{\sum_{j=1}^n a_{ij} w_j}{w_i} \right) \rightarrow A \times W = \begin{bmatrix} 1 & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21}=1/a_{12} & 1 & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1}=1/a_{1n} & a_{n2}=1/a_{2n} & \dots & 1 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{bmatrix} \quad (5)$$

$$d_i = \frac{x_i}{w_i}, \quad i=1,2,\dots,n$$

$$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n d_i}{n}$$

Söz konusu vektörün ortalama değeri ile genel ölçüt sayısı baz alınarak tutarlılık indeksi (CI) (Denklem 6) elde edilir. Tutarlılık oranı (Denklem 7) ise; tutarlılık indeksinin tesadüflük göstergesine (CR) (Tablo 3) bölümünün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Malczewski, 1999).

$$CI = \frac{\lambda - n}{n-1} \quad (6)$$

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (7)$$

Formülde;

CR: Çift karşılaştırma matrisinin tutarlılık indisi

RI: Tesadüflük Göstergesi

Gerek aktif gerekse de fosil heyelanların oluşumunda etkin rol oynayan farklı türdeki parametreler tespit edilerek bundan sonra oluşabilecek olası potansiyel heyelanların alansal tespiti yapılabilmektedir. Yine farklı türdeki parametreler bir araya getirilerek ve her parametreye etki gücü oranında ağırlık değerleri atanarak heyelana duyarlı sahaların tespiti yapılabilmektedir (Dağ, 2007; Delikanlı, 2010; Aksoy, 2011; Özşahin, 2014).

Tablo 3- Tesadüflük göstergesi (Saaty, 1980)
Table 3- Indicator of randomness (Saaty, 1980)

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0.00	0.00	0.58	0.90	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49	1.51	1.48	1.56	1.57	1.59

3.2. AHS Analizi için Girdi Veriler ve Verilerin Hazırlanması

Çellek vd. (2015), heyelan duyarlılığı ile ilgili yapılmış 300'e yakın çalışma incelemiş ve heyelan duyarlılığı ile ilgili en çok tercih edilen 21 parametreyi ön plana çıkarmıştır. Bu çalışma kapsamında Çellek vd. (2015)'in önerdiği 21 parametreden, büro ve arazi çalışmaları yapılan değerlendirmeler neticesinde kayma niteliğindeki heyelanlar için 12 parametrenin kullanılması kararlaştırılmışken; düşme tipi hareket için parametre sayısı 10 olarak belirlenmiştir. Arazi çalışmaları kapsamında yakın geçmişte heyelan yaşanan ve heyelan açısından aktif sahalar tespit edilebilmiştir. Bunlar; Delibekirli Mahallesi'nde doğu yamaçlarda kayma ve düşme niteliğinde, Yılanlı Mahallesi'nin doğu kesiminde, Değirmendere çevresinde düşme şeklinde, Keklik Deresi çevresinde kayma şeklindeki kütle hareketleridir. Delibekirli Havzası'nda yüksek eğim değerlerinin arttırdığı

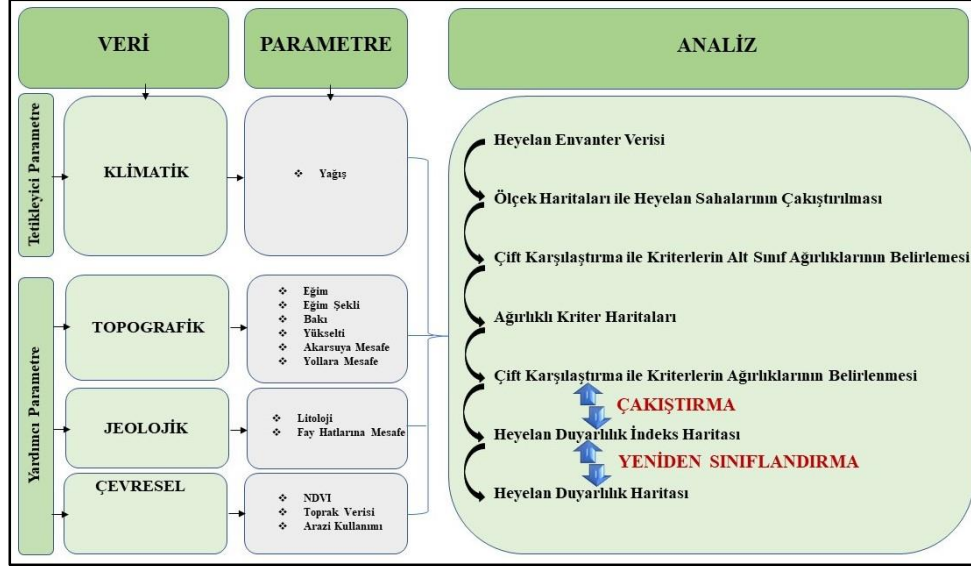
erozyon kısa süre içerisinde topoğrafya üzerinde değişiklikler oluşturmaktadır. Bu değişikliklere ek olarak tarihi görüntü, vaka incelemesi ve veri eksikliği heyelan envanteri çıkarılmasını güçleştirmiştir. Heyelan duyarlılığının belirlenmesinde kullanılan parametreler, sahada tespiti yapılmış heyelanların tipleri ve heyelana yol açan sebepler değerlendirilerek seçilmiştir.

Düşme tipi hareketler için parametreler tetikleyici ve yardımcı parametreler olmak üzere 2 alt gruba ayrılmıştır. Yağış, tetikleyici parametre klasmanında yer alırken eğim, eğim şekli, bakı, yükselti, akarsuya mesafe, yollara mesafe, litoloji, fay hatlarına mesafe, NDVI, toprak ve arazi kullanımı yardımcı parametreler klasmanında yer almaktadır (Şekil 3). Kayma tipi heyelanlarda yine aynı parametreler temel alınmış fakat bakı ve toprak parametresi işleme tabii tutulmamıştır. Kayma tipinde diğer parametrelerin yanında sahanın morfolojik

yapısı göz önünde tutularak ağırlıklı olarak eğim parametresi ön planda tutulmuştur.

İlgili parametrelerden yağış verisi Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden; eğim, eğim şekli, baki, yükselti ve akarsu verisi 1:25.000 topoğrafya haritalarından; yol verisi OpenStreetMap'ten; litoloji

ve faylar MTA tarafından oluşturulmuş 1:25.000'lik jeoloji paftalarından; NDVI, Landsat 8 OLI/TIRS C2 L2 görüntüsünden; toprak verisi Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 1:100.000 ölçekli Toprak ve Arazi kullanımı haritalarından; arazi kullanımı ise CORİNE verisinden temin edilmiştir.

Şekil 3- Düşme tipi heyelanlar için seçilen parametreler

Figure 3- Selected parameters for fall type landslides

3.2.1. Litoloji

Litoloji, heyelanların oluşmasında etkili olan faktörlerin başında yer almaktadır (Dai, Lee, Li, & Xu, 2001; Yalçın, 2008; Özşahin, 2015; Cihangir & Görüm, 2016) ki heyelan, esasında kayacın ayrışma özelliği ve litolojisiyle yakından ilişkilidir. Aynı zamanda her bir litolojik birim farklı duyarlılık değerine sahip olduğundan litoloji, heyelan için önem arz etmektedir (Pachauri & Pant, 1992; Dai, Lee, Li, & Xu, 2001). Çalışma sahasında izlenen heyelanlar Gossage (1959)'in "Terbüzek red beds" olarak tanımladığı, Bryant (1960)'in "Terbüzek formation" adıyla yeniden tanımladığı ve çalışma sahasında alt dokanağı gözlenemeyen Terbüzek Formasyonu (Fotoğraf 2) içerisinde yer alan kumtaşı, çamurtaşı, kireçtaşı ve bu formasyonun üzerine tektonik uyumsuzlukla gelen (Herece, 2008) Karadut formasyonu olarak tanımlanan olistostromların kontakt noktalarında yer almaktadır. Çalışma sahasında Perinçek (1978) tarafından Hoya formasyonu olarak tanımlanan çörtlü kireçtaşı birimi yer almaktadır. Bu birim, taban çakıltaşı ile başlayıp kireçtaşı, killi kireçtaşı, pelajik kireçtaşı, dolomit ve çört yumrulu kireçtaşı ile temsil edilir.

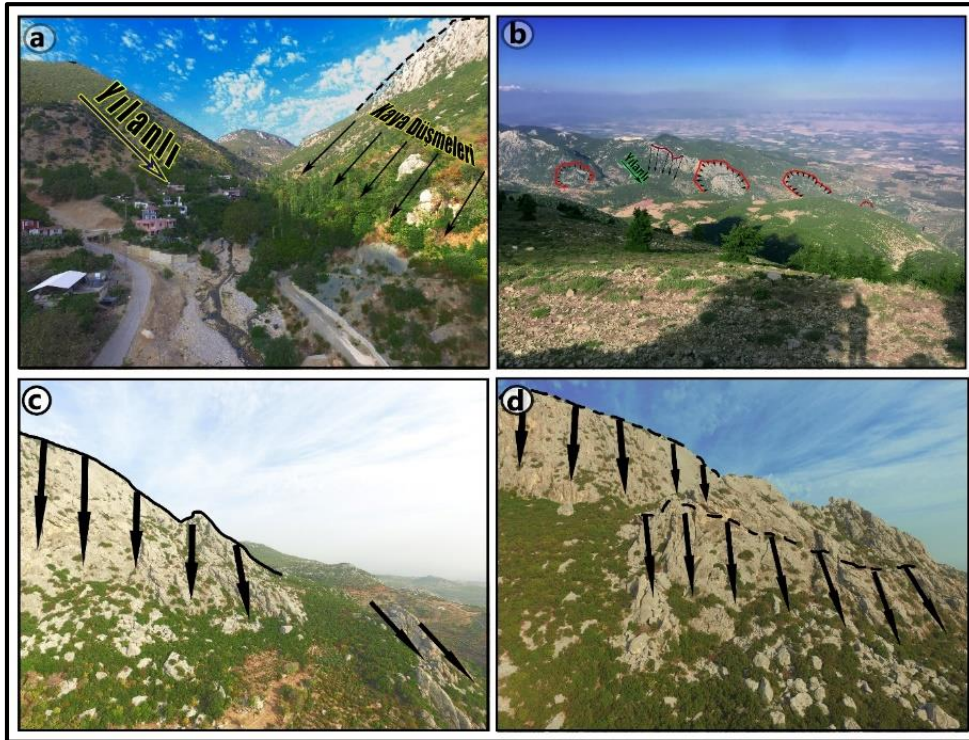
Formasyonun kapsadığı çörtler genelde gri, kahvems renkli, yumru ve bantlar şeklinde olup silisçe zengin hidrotermal akışkanların bünyesindeki silislerin kireçtaşı içerisindeki boşluklara veya tabaka aralarına yerleşmesiyle meydana gelmişlerdir (Beyazpirinç & Usta, 2018). Hoya formasyonu sığ deniz, resifal ortam ve zaman zaman derinleşen havza yamaç ortamında çöklemiştir. Kireçtaşı, kumtaşı ve çamurtaşı gibi litolojinin yaygınlık gösterdiği sahalarda heyelanların yoğunlaşması; aslında bu birimlerin heyelan için elverişli şartlar sunmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık eğimin ve yükseltinin azaldığı havzanın güney kesimindeki ofiyolit ve alüvyal birimlerin üzerinde heyelanların sayısı ya düşüktür ya da hiç yoktur.

3.2.2. Eğim

Eğim, şev stabilitesini konu alan çalışmaların ana parametresini (Lee & Min, 2001; Yalçın, 2007) oluşturduğu gibi heyelanların oluşum ve gelişimini kontrol etmektedir. Yamaç eğimleri ile yerçekimi kuvveti pozitif bir korelasyon içerisindedir. Eğim değerleri arttıkça ve buna bağlı olarak yamaç duraylılığının bozulmasıyla yamaçtaki malzemenin dengesi bozulur ve yamaç boyunca kaymalar meydana

Fotoğraf 2- Terbüzek formasyonundan görünüm
Photo 2- View from terbüzek formation

Fotoğraf 3- Çalışma sahasındaki kütle hareketlerinden görünüm (a, c, d: Düşme tipi, b: Kayma tipi heyelan örnekleri)
Photo 3- View from the mass movements in the study area (a, c, d: Falling type, b: Sliding type landslide examples)

gelir (Smith & Petley, 2008). Aynı zamanda killi serilerin yaygın olduğu sahalarda su koşulları da elverişli ise heyelanın gelişme potansiyeli artmaktadır. Çalışma sahasındaki eğim değerleri Varnes (1984)'in eğim skalasına göre sınıflandırılmış olup bu skalaya

göre eğimin %15'ten fazla olduğu yerlerde kütle hareketlerinin duyarlılığı da artmaktadır. Çalışma sahasında özellikle kuzey kesimde Delibekirli deresinin doğu ve batı yamaçlarında eğim değerleri genel olarak %25'ten daha fazladır. Özellikle Amanos

Dağlarının zirve hattının doğusundaki yamaçlarda eğim değerleri %30 civarındadır. Bu kesimlerde artan eğim değerleri kayma ve düşme tipinde heyelanların gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır (Fotoğraf 3).

3.2.3. Eğim Şekli

Eğim özelliklerini içbükey, dışbükey ve düz alanlar şeklinde tanımlamaya yardımcı olan eğim şekli parametresi, drenaj özelliklerinin heyelan oluşmasındaki etkisini ortaya çıkarmak için kullanılmaktadır. Eğim şekli, diğer bir deyişle eğrilik (curvature) havza şeklini ve akış faktörünü kontrol etmekte bu durum ise heyelanı etkilemektedir. Nitekim eğrilik; yerel noktaya dayalı değişkenler olan plan, profil veya enine eğrilik ifadelerine karşılık gelmektedir ve yerçekimi alanında tanımlandığından (Canpolat & Turoğlu, 2019) heyelan üzerinde etkili bir faktördür. Fakat bu parametre heyelan oluşmasında tek başına değil; diğer parametrelerle birlikte ele alındığında sonuç vermektedir. Öyle ki, heyelan duyarlılık haritalarına bakıldığında (Şekil 5-6) hem dışbükey sahalarda hem de içbükey sahalarda heyelan duyarlılığının olduğu görülmektedir.

İçbükey yamaçlarda görülen zayıf drenaj koşullarından dolayı yüzey suları, düz ve dışbükey yamaçlara göre daha fazla sızma özelliği göstermektedir. Bu sızma faaliyetlerine bağlı içbükey yamaçlarda heyelana karşı bir duyarlılık ortaya çıkar. Neticede içbükey alanların kayma tipi heyelanlarda kopma yüzeylerine; dışbükey alanların ise malzemenin biriktiği topuk kısmına denk geldiğini söyleyen araştırmacılar da mevcuttur (Jakob, 2000; Özdemir, 2007; Akıncı vd., 2015). Buna karşılık olarak birçok araştırmacı (Hoek & Bray, 1977; Van Westen & Bonilla, 1990; Juang vd. 1992; Guzzetti vd. 1999; Fernandez vd. 1999) dışbükey alanların, içbükey alanlara göre daha duyarlı olduğunu ifade etmektedir. Sonuç olarak literatürde, bu parametreye dair belirsizlikler bulunmaktadır (Gökçeoğlu & Ercanoğlu, 2001). Bu belirsizliklere istinaden eğim şekli parametresine frekans analizi uygulanmış ve sonuçta bu analize göre ağırlık değerleri atanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4- Eğim şekli parametresinin frekans oranları
Table 4- Frequency ratios of curvature parameter

	Toplan alan yüzdesi	Çok yüksek heyelanlı alan yüzdesi	Frekans oranı
İçbükey	25,8	6,06	0,23
Düz	43,7	4,17	0,10
Dışbükey	30,5	3,17	0,10

3.2.4. Yağış

İklim koşulları heyelan oluşmasında büyük bir öneme sahiptir. Özellikle yağış şartları, heyelanı belirli bir oranda etkilemektedir. Kayastha vd. (2013), heyelan duyarlılık analizi için yıllık ortalama yağış değerlerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Neticede bazı durumlarda heyelanların ön hazırlık aşamasında akiferin doygun hale gelmesi ve buna bağlı olarak su tablasının yükselmesi gerekmektedir. Akarsuların bazı dönemlerde yer değiştirmesine sebebiyet veren bol yağışlar, aynı zamanda yamaçtaki topuk kısımlarının aşınmasına da neden olmaktadır. Aşınan bu topuk kısmı ise zaman içerisinde heyelanların meydana gelmesine neden olmaktadır (Öner & Çiçek, 1987). Çalışma sahasının yağış verileri için, Kırıkhan Meteoroloji İstasyonu'nun iklim verileri baz alınmıştır. Havza içerisindeki lokal alanlarda yağış değerlerini ortaya çıkarmak için havzada rastgele istasyonlar belirlenmiş ve bu istasyonlara (Kırıkhan Meteoroloji İstasyonu'nun verileri baz alınmak suretiyle) Schreiber (1904) metoduyla ($Ph=Po+54xh$) yağış değerleri atanmıştır. Denizden yüksekliği 250 m olan Kırıkhan meteoroloji istasyonunun uzun yıllar ortalama 579 mm olan yıllık yağış değerine Schreiber formülü uygulandıktan sonra IDW (Inverse Distance Weighting) enterpolasyon yöntemi uygulanmıştır. IDW, enterpolasyonun gerçekleştirileceği sahada, yakındaki noktaların uzaktaki noktalara oranla daha fazla ağırlığa sahip olduğunu göz önünde bulundurmaya dayanmaktadır (Özdemir, 2007; Turoğlu, 2008; Çılğın, 2019). Bunun sonucunda havzada yağış değerlerinin çoğunlukla 700 mm ve üzeri olduğu görülmüştür. Bu özellik heyelanların oluşmasında yağış koşullarının etkili olabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

3.2.5. Bakı

Bakı, esas itibarıyla yeryüzündeki bütün coğrafi olayları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Aynı zamanda bakı faktörü, iklimik koşullar üzerinde de yönlendirici bir etkiye sahip olup yamaçların farklı güneş radyasyonuna maruz kalmasına sebebiyet vermektedir. Bazı yazarlar ise (Neuland, 1976; Carrara, 1983; Wiczorek vd., 1996; Avcı, 2015) yamaca düşen yağış miktarının, bakıya bağlı olduğunu, bunun toprak ve litolojik birimin su içeriğini ve bitki örtüsü özelliklerine tesir ettiği, böylece bakının heyelanı etkilediği şeklinde değerlendirmeler yapmıştır. Bu tür etkilerinden dolayı bakı faktörü, diğer parametrelerle beraber değerlendirildiğinde aslında heyelanı kontrol etme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Çalışma sahası için bakı faktörü, 4 sınıfa (kuzey, güney, doğu-batı, düzlük sahalara) ayrılmış ve böylece bu

parametrenin heyelan üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmıştır. Havzayı derene eden Delibekirli deresi topoğrafik yönelimi genel olarak KD-GB'dir. Buna bağlı olarak bakı yönü KB ve GD olan yamaçlar geniş yer kaplamaktadır.

3.2.6. Fay Hatlarına Mesafe

Fay hatları, heyelanı etkileyen bir diğer önemli parametredir. Fay düzlemi sahaları, kütle hareketlerinin oluşmasına zemin hazırlayacak belirli yükseltideki ve eğimdeki sahalardır. Gökçeoğlu ve Aksoy (1996)'un Mengen (Bolu) ile ilgili yaptıkları çalışmada, Kuzey Anadolu Fay'ı baz alınmak suretiyle 10 km'lik zon içerisinde heyelanın büyük bir kısmının (%88) faya 250 m'den daha yakın mesafede oluştuğunu saptamışlardır. Çalışma sahası morfolojik açıdan Avrasya, Arabistan ve Afrika levhalarının göreceli hareketlerinin etkilerini yansıtan coğrafi bir konumda (Kuzucuoğlu, Cine & Kazancı, 2019); tektonik açıdan ise, Ölü Deniz Fayı, Karasu Fayı ve Kıbrıs-Antakya Transform Fayı'nın karşılaştığı noktada yer almaktadır. Ayrıca saha içerisinde çok sayıda tali fay bulunmakta olup bu faylar sahayı şekillendirmiştir. MTA tarafından üretilen 1/100 000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası verilerine göre çalışma sahasındaki faylar, büyüklükleri ve yapısal unsurlara mesafeleri oranında heyelan süreçlerini kontrol etmektedir.

3.2.7. Akarsuya Yakınlık

Akarsular, yamaçtaki materyalin doygunluğu ve duraylılığı üzerinde etkili olup bu sayede heyelan oluşumunu da kontrol etmektedir. Yamaçta yer alan malzeme, akarsular tarafından nemlendirildiği oranda yamacın stabilitesini bozmakta ve heyelana neden olmaktadır.

Literatürdeki bazı çalışmalar, havzaların akarsular tarafından parçalanma derecesini veren drenaj yoğunluğu (D_d), düşük değerlerde ise suların yeraltına sızdığını; yüksek değerlerde ise aşındırmanın olduğunu ifade etmektedir (Patton, 1988; Özdemir, 2011) (Denklemler 5).

Drenaj yoğunluğu;

$$D_d = \frac{\sum L}{A} \quad (4)$$

formülüyle elde edilir. Formülde;

D_d : Drenaj Yoğunluğu

$\sum L$: Drenaj Uzunluğu (km)

A: Alan (km²)

Bu formüle göre Delibekirli havzasında D_d değeri 1,25 gibi bir değere karşılık gelmektedir. Drenaj yoğunluğunda sonucun 1 rakamının üzerine çıkması

yoğun drenaja işaret etmektedir (Patton, 1988). Sahanın akarsularca fazlaca parçalanması ise topoğrafik pürüzlülüğünün artması anlamına gelmektedir ki bu durum da heyelanı tetikleyen bir özelliktir.

3.2.8. Yollara Mesafe

Esasında heyelanın meydana gelmesinde önemli bir parametre olan yol hatları, yoldan geçen araçların ağırlıkları nispetinde yaptıkları titreşimler heyelan oluşumuna etki etmektedir. Aynı zamanda yamaç boyunca yapılan yol çalışmaları, yamacın topuk kısmında yükün azalmasına neden olmaktadır. Bu azalmayla beraber yamacın gerisinde gerilmeler artmakta ve bu sahalarda gerilme çatlakları gelişmektedir. Dolayısıyla bu çatlaklar, yeraltına su girişlerini kolaylaştırmakta ve yamaç boyunca duraysızlıklar meydana getirmektedir (Yalçın, 2007). Çalışma sahasında yoğun bir yol ağı bulunmamaktadır. Buna rağmen özellikle Delibekirli, Yılanlı, Değirmendere mahalleleri gibi yerleşim yerlerinden yol ağı geçmekte ve buradaki yollar yamaç duyarlılığını bozmaktadır. Bu nedenle çalışma sahasındaki yol parametresi 500 m aralıkla buffer metoduna tabii tutularak diğer parametrelere eklenmiştir.

3.2.9. Arazi Kullanımı

Heyelan duyarlılığını aktif bir şekilde kontrol eden bir diğer parametre de arazi kullanım özellikleridir. Corine 2018 verilerine göre; Delibekirli Havzası'nda ormanlık alanlar %29, mera alanları %39, tarımsal alanlar %25, çıplak kayalık alanlar %8, yerleşim alanları %2 yer kaplamaktadır. Havzaya göre alan kaplama oranı az olsa da dağınık haldeki yerleşim alanları, yaylalar, ulaşım ağları, madencilik faaliyetleri topoğrafya yüzeyine müdahalelerin olduğu kesimleri oluşturmaktadır. Çalışma sahasında özellikle güney kesimlerde zeytin yetiştiriciliği için alan oluşturma amacıyla çok eğimli yamaçlarda teraslamalar yapılmıştır. Bu özellikler heyelanın tetiklenmesine sebebiyet verebilmektedir.

3.2.10. Toprak

Toprak örtüsü özellikleri tür, diziliş ve tane büyüklüğü oranında heyelanı tetikleyen bir diğer parametredir (Gökçeoğlu & Aksoy 1996). Çalışma sahası sınırları içerisindeki başlıca toprak tipleri incelendiğinde; Kireçsiz Kahverengi Orman Toprağı (40 km²), Kahverengi Orman Toprağı (9 km²) Kolüvyal Toprakların (2 km²) yayılış gösterdiği görülmektedir. Kireçsiz Kahverengi Orman Toprağı en fazla 75 cm kadar olan kalınlığa rağmen genelde ultrabazik kayalar üzerinde geliştiklerinden yüksek oranda kil içermektedir. Bu toprak tipinde yoğun oranda kil içeriğine ek olarak, eğim değerlerinin ve ani yükselti artışlarının olduğu sahalarda heyelanların

sayısı fazla olabilmektedir. Yine kolüvyal depolar duraysız özelliklerinden dolayı heyelan açısından hareketli ortamlar oluşturmaktadır.

3.2.11. Yükseklik

Yağış, bitki örtüsü, ayrışma ve çözülme gibi faktörlerinin dolaylı etkisini yansıtan yükseklik, heyelan oluşumuna doğrudan bir etkide bulunmaz (Yüksel, 2007). Diğer yandan yüksek sahalarda dik kesimlerinde sismik ivmenin yatay bileşeninin vadilere göre 1,2-1,5 kat daha yüksek olması heyelan duyarlılığını arttırmaktadır (Zolotraev, 1976). Çalışma sahası 170 m ile 1795 m arasında değişen yükselti değerleri ile kısa mesafeler içerisinde yükselti artışlarına ilişkin özellikler sunmaktadır. Özellikle batı kesimde Amanos Dağları'nın zirve hattına doğru artan yükselti, eğim değerlerinin de artmasına ve heyelan için uygun şartların oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

3.2.12. NDVI

(Normalize Edilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi)

Yağışla beraber akışa geçen su miktarı üzerinde büyük rol oynayan bitki örtüsü heyelan, sel ve taşkın gibi afetlerin oluşmasında yönlendirici bir etki yapar. Bu parametrenin yamaç duraylılığı üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır. Şöyle ki, güçlü ve büyük kök sistemleri ile bitki örtüsünün yoğun olduğu orman alanları, çıplak ve kayalık sahalarda tarım alanlarına oranla derin olmayan heyelanlardan daha az etkilenmektedir (Bhatt vd., 2013). Diğer taraftan bu kök sistemleri, yüzeyin geçirgenliğini artırır ve böylece yüzey sularının yeraltına doğru intikal etmesine neden olmakta ve bu da heyelan duyarlılığını arttırmaktadır (Dağ & Bulut, 2012). Sığ heyelanların oluşmasını kısmen engelleyen ağaçlar ve diğer bitki formasyonları derin heyelanların ve kütle hareketlerinin oluşmasını tetikler (Eker & Aydın, 2014). Yakın kızılötesi ve elektromanyetik spektrumun görünür bandlarının fark ve toplamının oranlanmasıyla elde edilen NDVI (Denklem 6), bitki

örtülerinin yeşillik miktarını belirlemektedir (Sellers, 1985; Melesse & Jordan, 2003; Wang & Tenhunen, 2004; Özdemir, 2007). NDVI, güneşten ve bakıdan kaynaklanan değişik aydınlanma özellikleri ve gölge etkisinin büyük çoğunluğunu ortadan kaldırır (Holben & Fraser, 1984; Sotomayor, 2002; Özdemir, 2007).

$$\text{Landsat 8 OLI/ TIRS C2 L2} = \frac{\text{Band5} - \text{Band4}}{\text{Band5} + \text{Band4}} \quad (5)$$

Çok düşük NDVI değerleri (açık kahverengi olarak gösterilen 0.1 ve altı) çorak, kum veya kar alanlarına karşılık gelir. Orta değerler (0.2 ila 0.3 açık yeşil olarak gösterilir) çalılık ve otlakları temsil ederken, yüksek değerler (0.5 ila 0.9 koyu yeşil olarak gösterilir) yoğun ormanlık alanları temsil eder (<https://www.esri.com/en-us/home>). Güncel veri olması açısından seçilen ve işleme tabii tutulan Landsat 8 OLI/TIRS C2 L2 görüntüsünün 15.06.2021 tarihli verisine göre çalışma sahasının büyük kısmında bitki örtüsü az veya hiç yoktur. Seçilen her bir parametreye çift karşılaştırma matrisine göre AHP Template yazılımının Microsoft Excel versiyonu kullanılarak ağırlık değerleri atanmış ve bu parametreler ArcGIS 10.8 yazılımı kullanılarak analiz işlemine tabii tutulmuştur. Parametrelerin birbirine göre ağırlık değerleri, saha gözlemleri sonucu belirlenmiştir.

Yönteme dahil edilen vektör veri yapısındaki girdiler düşme ve kayma tipi heyelanlar göz önünde bulundurularak ayrı ayrı parametreler olmak üzere haritaların öznetelik bilgilerine işlenmiş ve yüzdelik alan dağılımları tespit edilmiştir (Tablo 5, Tablo 6). Bu bilgiler temel alınmak suretiyle 10 m çözünürlüklü raster veri yapıları elde edilmiştir. Elde edilen bu veri yapıları işleme tabii tutularak sahanın heyelan duyarlılık haritası üretilmiş ve her bir derecenin yüzdelik alan hesapları yapılmıştır. Heyelan duyarlılığı kendi içerisinde "çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek" olarak sınıflandırılmıştır.

litolojik faktörlerin de etkisiyle düşme tipi heyelanların sayısını arttırmaktadır. Kayma tipi heyelanlar ise eğimin görece azalmasıyla sahasının doğu kesiminde yoğunlaştığı görülmektedir. Hoya formasyonu olarak bilinen çörtlü kireçtaşının görüldüğü yerlerde düşme tipi heyelanların duyarlılığı 5 (çok yüksek) dereceye kadar çıkmaktadır. Güney kesimindeki alüvyal ve ofiyolitlerin yer aldığı sahalarda, yükselti ve eğimin de azalmasıyla beraber bu sahalarda gerek kayma gerekse de düşme tipi heyelanlar azalmaktadır. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki litolojik birimlerin tutarlılık oranı her iki tip için de %4'tür.

2. Eğim ve heyelan duyarlılık haritaları göz önünde bulundurulduğunda gerçekten de eğimin %15 ve üstü olduğu sahalarda hem düşme hem de kayma tipi heyelanların duyarlılığı da artmaktadır. Çalışma sahası, KD-GB yönlü faylar tarafından parçalanmış ve yarılmıştır. Bunun sonucu olarak da sahada bir yandan yüksek eğim değerleri görülürken diğer yandan eğim değerleri kısa mesafeler içerisinde farklılık göstermiştir. Eğimin 25° üzeri olduğu yerler sahadaki en geniş yayılım alanına sahiptir (%32,8). Kaldı ki bu sahalarda heyelan duyarlılığı fazladır. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki eğim değerlerinin tutarlılık oranı düşme tipi heyelan için %5; kayma tipi heyelan için %1'dir.

3. Havzanın kuzey kesiminde içbükey eğim şekilli yamaçlar yüksek eğim değerleri ile birlikte hem kayma hem de düşme tipi heyelanları tetiklemektedir. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki eğim şekli parametresinin tutarlılık oranı her iki tip için de %1'dir.

4. Havzada özellikle yağış değerlerinin 700-+mm olduğu sahalarda heyelan duyarlılık derecesinin yüksek olduğu görülmektedir. Yağış ve eğim değerlerinin düşük olduğu havzanın güney kesimlerinde ise doğal afetler açısından kütle hareketlerinin yerini taşkınlar almaktadır. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki yağış parametresinin tutarlılık oranı her iki tip için de %2'dir.

5. Heyelan duyarlılık haritasına bakıldığında, heyelanların duyarlılık derecesinin arttığı yerlerin daha çok sahanın çarpılma yönelimine paralel olacak şekilde KD-GB yönünde yoğunlaştığı görülmektedir. Aynı zamanda KD-GB yönlü uzanan yamaçların yükseltisi fazla olduğu için bu sahalarda nemlilik fazla ve kar erimeleri görülmektedir. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki bakı parametresinin tutarlılık oranı %1'dir. Bakı parametresi, kayma tipi heyelanların oluşumunda görece yüksek etkiye sahip olmadığı için bu parametre

kayma tipi heyelanların bir parametresi olarak ele alınmamıştır.

6. Tektonik açıdan aktif bir sahada yer alan çalışma sahasında MTA tarafından çok sayıda fay işaretlenmiştir. Düşme tipi heyelanlar, kayma tipi heyelanlara oranla daha yüksek derecelere sahip sahalarda gerçekleştiği için fay parametresi düşme tipi heyelanların olduğu sahalarda daha anlamlı bir sonuç vermiştir. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki fay hatlarına mesafe parametresinin tutarlılık oranı düşme tipi heyelanlar için %1; kayma tipi heyelanlar için %5 olarak hesaplanmıştır.

7. Çalışma sahasındaki akarsu parametresi düşme tipi heyelanlar için 500 m; kayma tipi heyelanlar için 100 m yükselti değeri temel alınarak buffer metoduna tabii tutulmuş, diğer parametrelere eklenmiştir. Düşme tipi heyelan duyarlılık haritasına göre, 500 m içerisinde ve akarsuyun sürekli koluna yakınlığı oranında duyarlılığın arttığı; kayma tipi heyelan duyarlılık haritasına göre ise, duyarlılık faktörünün akarsuların kaynak kesimlerinde arttığı görülmektedir. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki akarsuya yakınlık parametresinin tutarlılık oranı düşme tipi heyelan için %7; kayma tipi heyelan için %1'dir.

8. Gerek kayma gerekse de düşme tipi heyelan duyarlılık haritasına bakıldığında; çalışma sahasında yol mesafesinin ~500 m olduğu sahaların bir kısmında heyelan duyarlılığı yüksek çıkmıştır. Çalışma sahasının orta-güney kesimlerine denk gelen bu sahaların dışında kalan sahalarda heyelan duyarlılığının düşük çıkması, diğer parametrelerin etkisinden dolayıdır. Diğer yandan yola yakın olup düşme tipi heyelan riskinin yüksek olduğu sahalarda yer yer istinat duvarları inşa edilmiştir (Foto 4a, b, c). Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki yollara yakınlık parametresinin tutarlılık oranı düşme tipi heyelan için %4; kayma tipi heyelan için %1'dir.

9. Arazi kullanımına göre çoğunluğunu mera, orman ve tarımsal alanların oluşturduğu havzada, kayma tipi heyelanların çoğunlukla tarımsal alanlarda (kuru tarım) gerçekleştiği görülmektedir. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre arazi kullanımı parametresinin tutarlılık oranı her iki tip için de %4'tür.

10. Toprak parametresi değerlendirildiğinde heyelanların iklim, bitki örtüsü ve ana kayanın etkisi altında oluşan zonal toprak grubunun üyesi olan kireçsiz kahverengi orman topraklarında yoğunlaştığı görülmektedir. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki toprak parametresinin tutarlılık oranı %2'dir.

11. Gerek kayma gerekse de düşme tipi heyelan duyarlılık haritası incelendiğinde çalışma sahasında, yükseklik ile heyelan duyarlılığı pozitif bir korelasyon içerisinde (diğer parametrelerin sabit olduğu varsayımıyla) olup heyelan duyarlılık sahaslarının 700-+ m'den itibaren yoğunlaştığı görülmektedir. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki yükseklik parametresinin tutarlılık oranı her iki tip için de %3'tür.

12. 15.06.2021 tarihli LandSat 8 OLI/TIRS C2 L2 verisi temel alındığında havzanın büyük kısmında bitki örtüsü az veya hiç yoktur. Bu sahalarda, hem düşme hem de kayma tipi heyelanlar için yüksek duyarlılığa sahiptir. Analitik Hiyerarşi Sürecine göre çalışma sahasındaki NDVI parametresinin tutarlılık oranı her iki tip için de %2'dir.

Bütün bu parametrelerin tutarlılık dereceleri incelendiğinde genelde CI/RI değerlerinin 0,10 'den düşük olması parametreler arası tutarlılığın olduğunu göstermektedir (Tablo 7).

Analitik Hiyerarşi Sürecine göre Delibekirli Havzası'nda düşme tipi heyelanlar %32,1; kayma tipi heyelanlar %30,2 oranında orta, yüksek ve çok yüksek duyarlılık derecesinde bir sonuç vermiştir. Çalışma

sahasında heyelan duyarlılığı olmayan veya az duyarlı derecede olan alanlar, düşme tipinde % 67,9; kayma tipinde ise % 69,8'lik bir alan kaplamaktadır (Şekil 5, Şekil 6).

Tablo 7: Parametrelere ait tutarlılık indeksleri (CI) ve tutarlılık oranları (CI/RI)

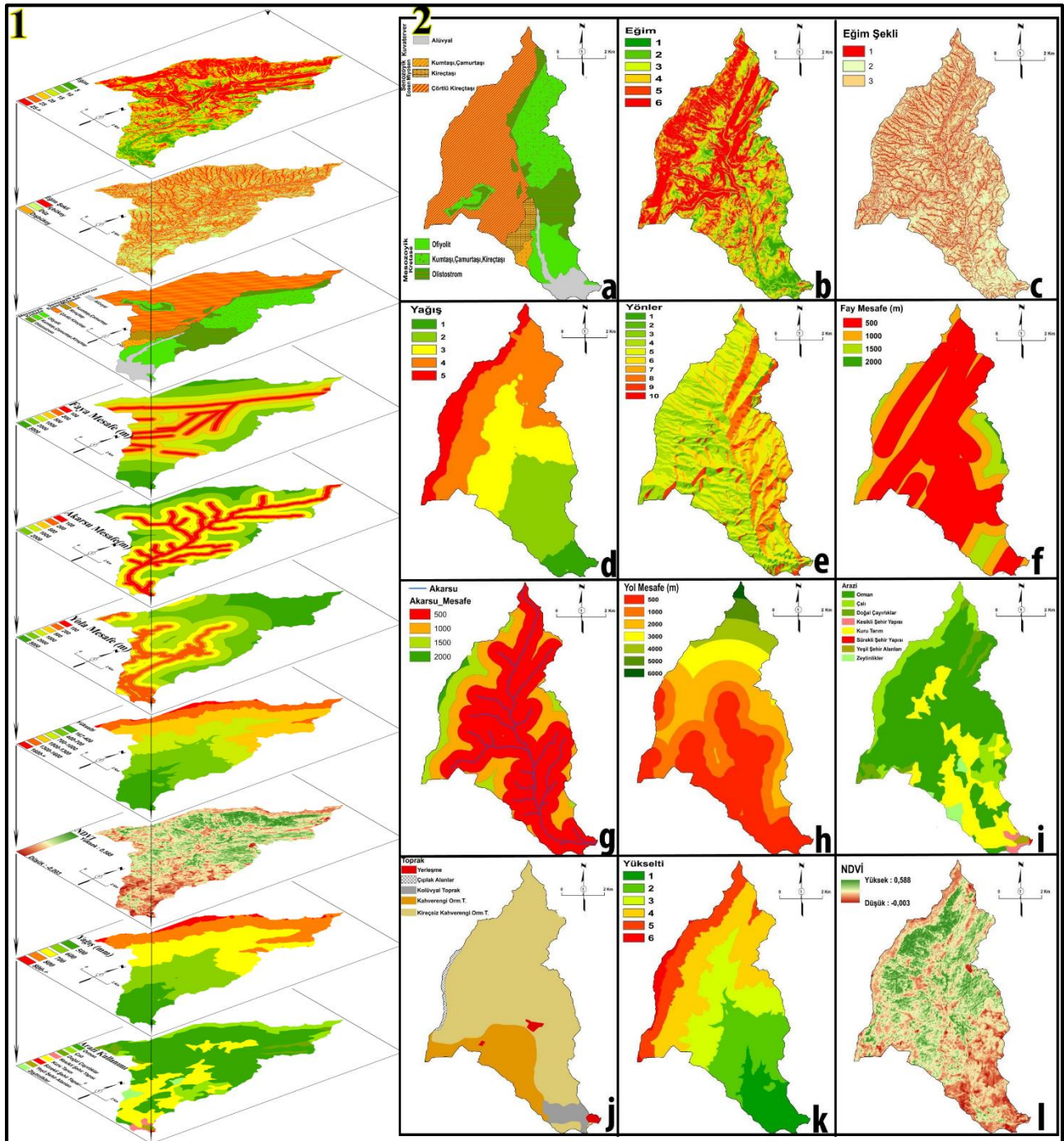
Table 7: Consistency indexes (CI) and consistency ratios (CI/RI) of the parameters

Parametreler	Kayma Tipi			Düşme Tipi		
	λ	CI	CI/RI	λ	CI	CI/RI
Litoloji	7,3	0,04	0,04	7,2	0,04	0,04
Eğim	6,08	0,02	0,01	6,3	0,06	0,05
Eğim Şekli	3,01	0,00	0,00	3,1	0,005	0,009
Yağış	5,03	0,00	0,00	5,09	0,02	0,02
Bakı				4,03	0,01	0,01
Fay Hatlarına Mesafe	6,3	0,06	0,05	4,03	0,01	0,01
Akarsulara Mesafe	5,16	0,04	0,03	4,17	0,05	0,06
Yollara Mesafe	6,08	0,01	0,01	7,27	0,04	0,03
Arazi Kullanımı	5,15	0,03	0,03	5,15	0,03	0,03
Toprak				5,09	0,02	0,02
Yükseklik	6,08	0,01	0,01	6,16	0,03	0,02
NDVI	5,03	0,00	0,00	5,09	0,02	0,02

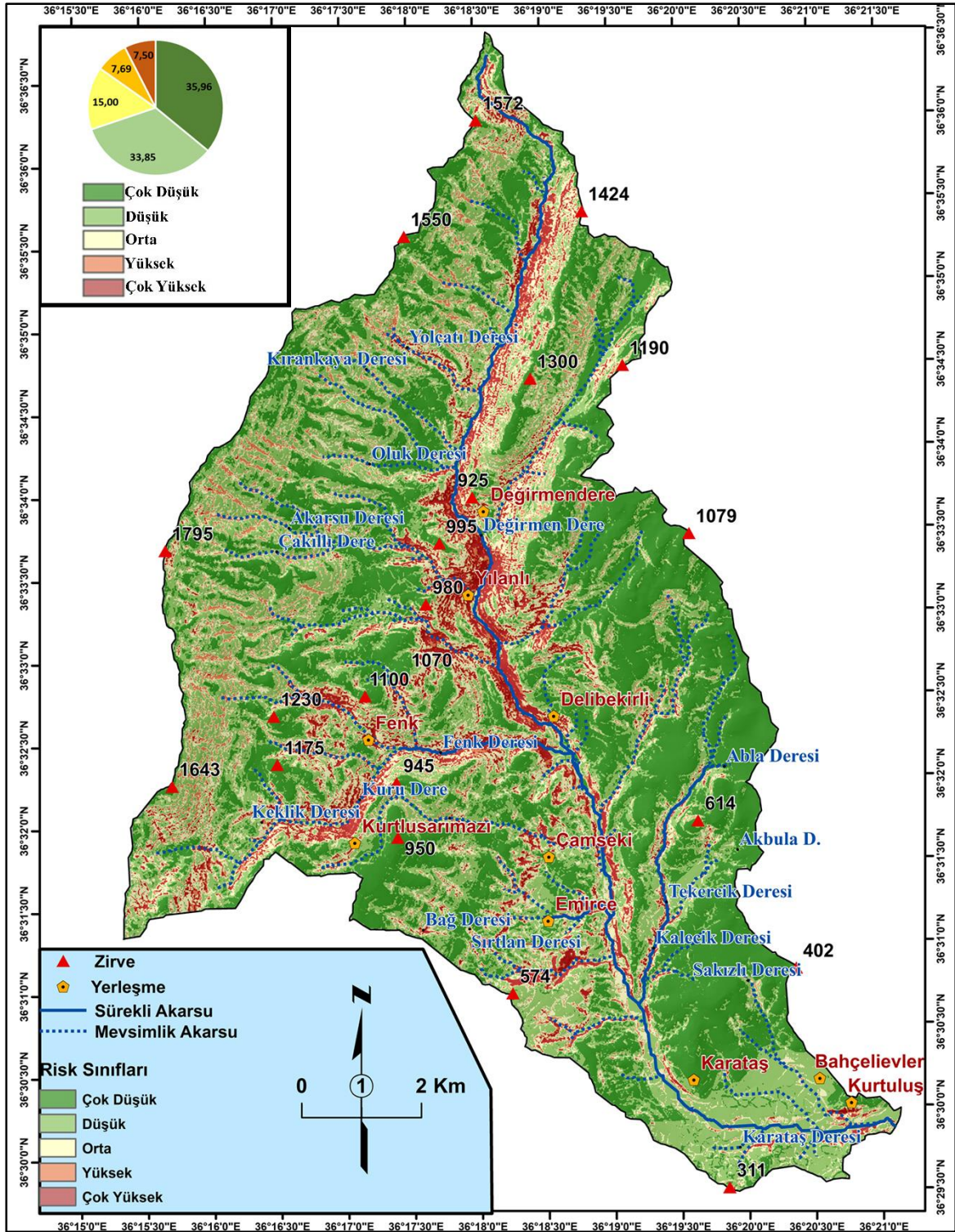
Fotoğraf 4- Düşme tipi heyelan riskinin yüksek olduğu sahalarda drone görüntüsü (a) ve bu sahalara yönelik inşa edilen istinat duvarları (b-c) (Oklar kaya düşmelerinin fazla olduğu alanları göstermektedir)

Photo 4- Drone view of areas with high risk of fall type landslides (a) and retaining walls built for these areas (b-c) (Arrows indicate areas of high rockfall)

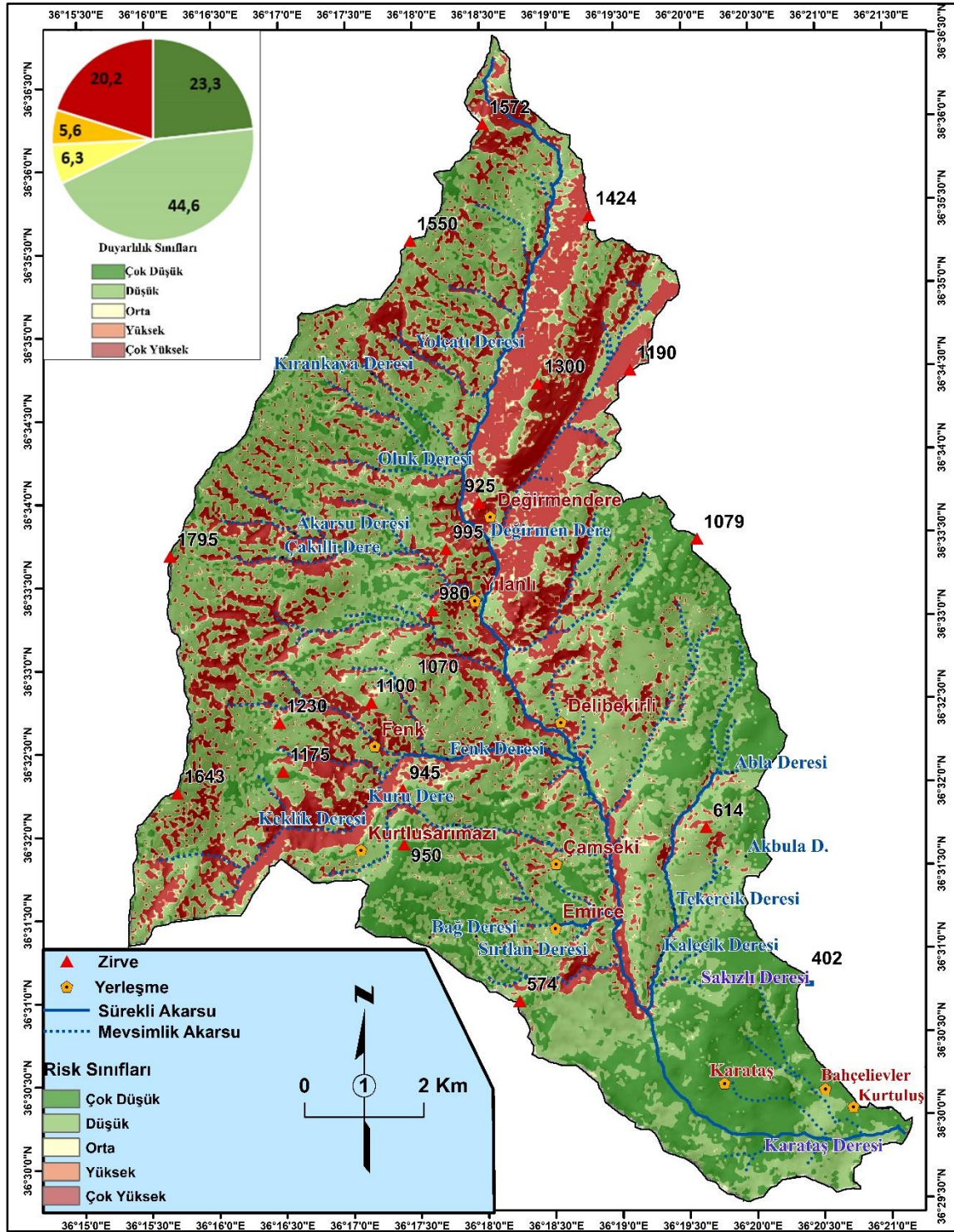
Şekil 4- Kayma tipi heyelanlar için kullanılan parametreler (1), düşme tipi heyelanlar için kullanılan parametreler: Litoloji (2a), eğim (2b), eğim şekli (2c), yağış (2d), bakı (2e), fay hatlarına mesafe (2f), akarsuya mesafe (2g), yollara mesafe (2h), arazi kullanımı (2i), toprak (2j), yükselti (2k), NDVI (2l)

Figure 4- Parameters used for sliding type landslides (1), parameters used for falling type landslides: Lithology (2a), slope (2b), curvature (2c), precipitation (2d), aspect (2e), distance to faults (2f), distance to stream (2g), distance to roads (2h), land use (2i), soil (2j), elevation (2k), NDVI (2l)

Şekil 5- AHS yöntemine göre çalışma sahasının kayma tipi heyelan duyarlılık haritası

Figure 5- Slip type landslide susceptibility map of the study area according to the AHP method

Şekil 6- AHS yöntemine göre çalışma sahasının düşme tipi heyelan duyarlılık haritası
Figure 6- Falling slip type landslide susceptibility map of the study area according to the AHP method

5. SONUÇ

Çalışma sonucunda üretilen ve kayma şeklinde heyelanların duyarlılık haritası incelendiğinde; özellikle havzanın doğu kesiminde yüksek alanlarda ve litolojik açıdan çıplak kaya yapılarının yer aldığı kesimlerin oldukça duyarlı olduğu görülmektedir. Delibekirli Havzası'nın batı kesimi ise kayma tipi heyelanlar bakımından orta ve yüksek duyarlı sınıftadır. Ancak Amanos Dağları zirve hattının hemen doğusundaki dik yamaçlarda kayma tipi heyelan değerleri yer yer yüksek duyarlı olarak tespit edilmiştir. Havza genelinde Delibekirli deresine yakın kesimlerde ve sahanın güneyine doğru heyelan duyarlılığı derecesi azalmaktadır.

Düşme tipi heyelan duyarlılığı sonuç haritası incelendiğinde; Değirmendere kuzey kesiminde, Yılanlı-Değirmendere arasında, Delibelirli Mahallesi kuzey kesimlerinde yüksek duyarlı heyelan derecesine sahip lokasyonların sayısının fazla olduğu görülmektedir. Havzanın batı yamaçlarında Keklik Dere, Tesbihli Dere civarlarında orta ve çok yüksek duyarlı kategorileri taşıyan sahalara yer almaktadır. Yine Amanos Dağları zirve hattının doğusunda 1300-1600 metre yükselti aralığında bazı vadilerin yamaçlarında heyelan duyarlılığı yüksek derecelerde olduğu anlaşılmaktadır. Düşme tipi heyelanlarda da sahanın güneyine doğru duyarlılık derecesi azaldığı görülmektedir. Her iki heyelan tipinde sahanın güneyine doğru heyelan duyarlılığının azalmasının

sebebi, bu sahalarda bitki örtüsünün nispeten yoğun olması ve eğimin azalmasından ileri gelmektedir. Çalışma sahasında Değirmendere ve Fenk Deresi tarafından derin bir şekilde yarılan vadilerin eğim değerleri çok yüksek olup bu sahalarda da aynı zamanda AHS'ye göre heyelan duyarlılık derecesi yüksek çıkmıştır.

Her iki heyelan tipinde çoğunlukla kireçtaşı, kumtaşı ve çamurtaşı gibi litolojinin yaygın olduğu, eğimin %15'ten fazla olduğu, yağış değerlerinin 700 mm'den fazla olduğu ve yükseltinin 700 m'nin üzerinde olduğu sahalarda özellikle KD-GB uzanımları boyunca heyelan duyarlılık derecesinin arttığı görülmektedir.

Arazi gözlemleriyle ulaşılan heyelan bulgularının, AHS yöntemindeki sonuçlarla örtüşmesi yöntemin güvenilirliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu analizler sonucunda çalışma sahasındaki heyelanların, eğim, fay, yağış, litoloji, bakı, drenaj yoğunluğu ve arazi kullanımı parametrelerine göre yoğunluk kazandığı görülmüştür.

Havzada yerleşim yerleri göz önünde bulundurulduğunda Delibekirli, Yılanlı, Değirmendere mahallerinde yerleşim yerlerinde ve yakın çevrelerinde heyelan duyarlılık dereceleri daha çok düşükten çok yüksek duyarlıya doğru değişmektedir. Bu yerleşim yerlerinde ve yakın çevrelerinde heyelan kaynaklı doğal afet risklerine karşı tedbirli olunması önem arz etmektedir.

REFERANSLAR

- Akıncı, H., Doğan, S., Kılıçoğlu, C., & Temiz, M. S. (2011). Production of landslide susceptibility map of Samsun (Turkey) city center by using frequency ratio method. *International Journal of the Physical Sciences*, 6 (5), 1015-1025.
- Akıncı, H., Yavuz Özalp, A., & Turgut, B. (2012). AHP yöntemi ile tarıma uygun alanların belirlenmesi. *IV. Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu* 16-19 Ekim (UZAL-CBS 2012), Zonguldak.
- Aksoy, G. (2011). *Arhavi (Artvin) ve çevresinin heyelan duyarlılık analizi*. Yüksek lisans tezi, KATÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Avcı, V. (2015). Bingöl Çayı Havzası'nın (Bingöl) heyelan duyarlılık analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-26.
- Beyazpırınç, M., & Usta, D. (2018). *Türkiye jeoloji haritaları serisi. MTA, Jeoloji Etütleri Dairesi. Ankara.*
- Bhatt, B. P., Awasthi, K. D., Heyojoo, B. P., Silwal, T., & Kafle, G. (2013). Using geographic information system and analytical hierarchy process in landslide hazard zonation. *Applied Ecology and Environmental Sciences*, 1 (2), 14-22.
- Bryant, G.F. (1960). *Stratigraphic report of the Amanus Mountains area, Petroleum Districts VI and VII, Southeast Turkey [American Overseas Petroleum (AMOSEAS) Report]. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü Teknik Arşivi Kutu No: 398, Rapor No: 3, s. 67.* [Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü Arama Grubu Rapor No: 906, Ankara (yayımlanmamış)].
- Canpolat, E., & Turoğlu, H. (2019). Isparta güneyi ve güneybatısındaki volkanik sahanın jeomorfolojik gelişiminin çizgisellik ve dairesellik analizleri ile yorumlanması. *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, (2), 23-36.
- Çılğın, Z. (2019). CBS kullanılarak Munzur Dağları'nın ve yakın çevresinin sıcaklık ve yağış özelliklerinin belirlenmesi. Ebru A., & Mehmet Fatih, D. (Eds) İçinde, Coğrafya Araştırmalarında Coğrafi Bilgi Sistemleri Uygulamaları (287-310). Pegem Akademi.
- Carrara, A. (1983). Multivariate methods for landslide hazard evaluation. *Math. Geo*, 15 (3), 403-426.
- Cihangir, M., & Görüm, T. (2016). Kelkit Vadisi'nin aşağı çıkırında gelişmiş heyelanların dağılım deseni ve oluşumlarını kontrol eden faktörler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (66), 19-28.
- Copernicus, (2021). <https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover>.
- Cruden, D.M., Varnes, D.J., (1996). Landslide types and processes. Landslides investigation and mitigation, Special Report 247. In: Turner, A.K. and Schuster, R.L. (eds.), 36-75.
- Dağ, S. (2007). *Çayeli (Rize) ve çevresinin istatistiksel yöntemlerle heyelan duyarlılık analizi*. Yüksek lisans tezi, KATÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Dağ, S., & Bulut, F. (2012). Coğrafi Bilgi Sistemleri tabanlı heyelan duyarlılık haritalarının hazırlanmasına bir örnek: Çayeli (Rize, KD Türkiye). *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 36 (1), 35-62.
- Dai, F. C., Lee, C. F., Li, J., & Xu, Z. W. (2001). Assessment of landslide susceptibility on the natural terrain of Lantau Island, Hong Kong. *Environmental Geology*, 43 (3), 381-391.
- Das, H. O., Sönmez, H., Gökçeoğlu, C., & Nefeslioğlu, H. A. (2013). Influence of seismic acceleration on landslide susceptibility maps: A case study from NE Turkey (the Kelkit Valley). *Landslides*, 10, 433-454.
- Delikanlı, M. (2010). *Coğrafi Bilgi Sistemi ile Yaka (Gelendost, Isparta) Bölgesi'nin heyelan duyarlılık incelemesi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Dinç, Y., Canpolat, E., & Ceylan, M. A. (2021). *Hatay İli'nde doğal ve beşeri nedenlerle yer değiştiren yerleşmeler (1. b.)*. Pegem Akademi.
- Eker, R., & Aydın, A. (2014). Ormanların heyelan oluşumu üzerindeki etkileri. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 84-93.
- Erinç, S. (2002). *Jeomorfoloji I (6. b.)*. Der Yayınları.
- Fernandez, C.I., Del Castillo, T.F., El Hamdouni, R., & Montero, J.C. (1999). Verification of landslide susceptibility mapping: A case study. *Earth Surface Process and Landforms*. 24, 537-544.
- Fraedrich, K. (2010). A Parsimonious Stochastic Water Reservoir: Schreiber's 1904 Equation. *Journal of Hydrometeorology*, 11, 575-578.

- Geçen, R. (2016). Hatay İli'nde güneş enerjisi potansiyeli ve güneş enerjisi santrali kurulacak alanlarının belirlenmesi. *Turkish Studies*, 14(6): 3031-3054.
- GIS Mapping Software, Location Intelligence & Spatial Analytics, (2021). <https://www.esri.com/en-us/home>.
- Gossage, D. W. (1959). *Stratigraphic observations in the Tut area of district VI, Southeast Turkey: N.V. Turkse Shell*. Report no: GRT. 18-48.
- Gökçeoğlu, C., & Aksoy, H. (1996). Landslide susceptibility mapping of the slopes in the residual soils of the Mengen Region (Turkey) by deterministic stability analyses and image processing techniques. *Eng. Geo*, 44, 147-161.
- Gökçeoğlu, C., & Ercanoğlu, M. (2001). Heyelan duyarlılık haritalarının hazırlanmasında kullanılan parametrelere ilişkin belirsizlikler. *Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni*, 23, 189-207.
- Görüm, T., & Fidan, S. (2021). Spatiotemporal variations of fatal landslides in Turkey. *Landslides* 18, 1691–1705 <https://doi.org/10.1007/s10346-020-01580-7>
- Guzzetti, F., Carrara, A., Cardinali, M., & Reichenbach, P. (1999). Landslide hazard evaluation: A review of current techniques and their application in a Multi-Scale Study, Central Italy. *Geomorphology*, 31, 181-216.
- Güner, R. (1991). Heyelanların önlenmesi ve düzenlenmesi. *Yağış, Sel, Heyelan Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TMMOB, 1991, 171-204.
- Herece, E. (2008). Doğu Anadolu Fayı (DAF) Atlası. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Özel Yayın Serisi 13*, Ankara.
- Holben, B. N., & Fraser, R. S. (1984). Red and near infrared response to off Nadir Viewing. *International Journal of Remote Sensing*, 5, 145-160.
- Jakob, M. (2000). The impacts of logging on landslide activity at Clayoquot Sound, British Columbia. *Catena*, 38, 279-300.
- Juang, C.H., Lee, D.H., & Sheu, C. (1992). Mapping slope failure potential using fuzzy sets. *Journal of Geotechnical Engineering ASCE*, 118 (3), 475-494.
- Kavas, E. (2009). Analitik hiyerarşik süreç yöntemiyle İzmir İli'nde heyelan duyarlılığının coğrafi bilgi sistemleri tabanlı incelenmesi. *TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi*, 02-06 Kasım 2009 (CBS2009). İzmir.
- Kayastha, P., Dhital, M. R., & De Smedt, F. (2013). Evaluation of the consistency of landslide susceptibility mapping: A case study from the Kankai Watershed in East Nepal. *Landslides*, 10, 785-799.
- Klimes, J., & Escobar, V. R. (2010). A landslide susceptibility assessment in urban areas based on existing data: An example from the Iguana Valley, Medellin City, Colombia. *Natural Hazards Earth Syst. Sci*, 10, 2067-2079.
- Komac, M. (2006). A landslide susceptibility model using the analytical hierarchy process method and multivariate statistics in Perialpine Slovenia. *Geomorphology*, 74, 17,28.
- Kuzucuğlu, C., Çiner, A., & Kazancı, N. (2019). The geomorphological regions of Turkey. C. Kuzucuğlu, A. Çiner, & N. Kazancı içinde, *Landscapes and Landforms of Turkey* (s. 41-180). Springer.
- Lee, S., & Min, K. (2001). Statistical analysis of landslide susceptibility at Yongin, Korea. *Environmental Geology*, 40, 1095-1133.
- Malczewski, J. (1999). *GIS and Multicriteria Decision Analysis*. John Wiley and Sons.
- Melesse, A. M., & Jordan, J. M. (2003). Spatially distributed watershed mapping and modelling: Thermal maps and vegetation indices to enhance land cover and surface microclimate mapping: Part 1. *Journal of Spatial Hydrology*, 3 (2).
- Montis, A., Toro, P., Franke, B. D., Omann, I., & Stagl, S. (2005). Assessing the quality of different MCDA methods. M. Getzner, C. L. Spash, & S. Stagl in: *Alternatives for Environmental Valuation* (s. 99-184). Routledge.
- Neuland, H. (1976). A prediction model of landslides. *Catena*, 3, 215-230.
- Open Street Map, (2021). <https://www.openstreetmap.org/#map=9/50.0634/14.4660>.
- Öner, E., & Çiçek, İ. (1987). Heyelan olayları ve Karadeniz kıyı şeridinden örnekler. *Jeomorfoloji Dergisi*, 15, 53-64.
- Özdemir, H. (2007). *Havran Çayı Havzası'nın (Balıkesir) CBS ve Uzaktan Algılama yöntemleriyle taşkın ve heyelan risk analizi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul.
- Özdemir, H. (2011). Havza morfometrisi ve taşkınlar. D. Ekinci (Ed.) içinde, *Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistemik ve Bölgesel* (s. 457-474). Türk Coğrafya Kurumu Yayınları.

- Özşahin, E. (2014). Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve analitik hiyerarşi süreci (AHS) kullanılarak Antakya (Hatay) Şehri'nde kütle hareketleri duyarlılığının değerlendirilmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23/2, 19-35.
- Özşahin, E. (2015). Coğrafi Bilgi Sistemleri yardımıyla heyelan duyarlılık analizi: Ganos Dağı örneği (Tekirdağ). *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 7 (1), 47-63.
- Öztürk, D., & Batuk, F. (2010). Konumsal karar problemlerinde analitik hiyerarşi yönteminin kullanılması. *Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 28, 124-137.
- Pachauri, A. K., & Pant, M. (1992). Landslide hazard mapping based on geological attributes. *Engineering Geology*, 32, 81-100.
- Patton, P. (1988). Drainage Basin Morphometry and Floods. In: Baker, V., Kochel, R. & Patton, P., Eds., *Flood Geomorphology* (s. 51-65). Wiley.
- Perinçek, D. (1978). V-VI-Ix. Bölge (Güneydoğu Anadolu Otokton-Allokton Birimler) Jeoloji Sembolleri. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü Arama Grubu, Arşiv No: 6657, Ankara (yayımlanmamış).
- Saaty, T. L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority Setting, Resource Allocation*. McGraw-Hill International Book Company.
- Saaty, T. L. (1990). *Multicriteria Decision Making: The Analytic Hierarchy Process*. 2nd Ed. RWS Publications.
- Sellers, P. J. (1985). Canopy reflectance, photosynthesis and transpiration. *Int. J. Remote Sensing*, 6, 1335-1372.
- Smith, K., & Petley, D. N. (2008). *Environmental hazards (Assessment Risk and Disaster)* (5. Edt). Routledge.
- Sotomayor, A. I. (2002). *A spatial analysis of different forest cover types using GIS and remote sensing techniques; A Case study in Shivapuri area, Nepal*. Master of Science Thesis, ITC, Nepal.
- Tombuş, F. E. (2005). *Uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak erozyon risk belirlemesine yeni bir yaklaşım, Çorum İli örneği*. Eskişehir: Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Anabilim Dalı.
- Turoğlu, H. (2008). *Coğrafi bilgi sistemlerinin temel esasları* (Genişletilmiş 2. Baskı). Çantay Kitabevi.
- Van Westen, C.J., & Bonilla, J.B.A. (1990). Mountain hazard analysis using a PC-based GIS. *Proceedings of the 6th International Congress of Engineering Geology*. 6-10 August 1990, Amsterdam, Netherlands, D.G. Price (ed.), Balkema, 265-271.
- Varnes, D.J. (1984). Landslide hazard zonation: a review of principles and practice, Commission of landslides of the IAEG, UNESCO", *Natural Hazards*, 3, 61.
- Wang, Q., & Tenhunen, J. D. (2004). Vegetation mapping with multitemporal NDVI in North Eastern China Transect (NECT). *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, 6, 17-31.
- Wieczorek, G. F., Gori, P. L., Jager, S., Kappel, W. M., & Negussey, D. (1996). Assessment and management of landslide hazards near Tully Valley landslide, Syracuse, New York, USA. *Proc. VII Int. Symp. Landslides*, (s. 411-416). Trondheim.
- WP/WLI (Working Party on World Landslide Inventory), (1993). A suggested method for describing the activity of a landslide, *IAEG Bull.* 47, 53-57.
- Yalçın, A. (2007). Heyelan duyarlılık haritalarının üretilmesinde analitik hiyerarşi yönteminin ve CBS'nin kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22 (3), 1-14.
- Yalçın, A. (2008). GIS-Based landslide susceptibility mapping using analytical hierarchy process and bivariate statistics in Ardesen (Turkey): Comparisons of results and confirmations. *Catena*, 72, 1-12.
- Yüksel, N. (2007). *Coğrafi bilgi sistemleri tabanlı heyelan duyarlılık haritalarının oluşturulmasında istatistiksel yöntemlerin ve yapay sinir ağlarının kullanılması: Kumluca-Ulus (Bartın) Bölgesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ankara.
- Zolotraev, W. H. (1976). Present day problems in the engineering geological investigation of landslides, falls and mudflows in Mountainous Folded Regions. H. JN in: *Geological factors and mechanism involved in the development of landslides, falls and mudflows* (s. 5-34.). Paris: UNESCO.

TÜRKİYE'DE DERİ SANAYİSİNİN MEKÂNSAL DAĞILIŞI¹ *Spatial Distribution of The Leather Industry in Turkey*

Hüsniye DOLDUR²

*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü İstanbul-TÜRKİYE*

*hdoldur@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3984-7298*

Murat KARTAL

*mrtkartal79@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3398-5427*

*(Teslim: 29 Nisan 2022; Düzeltme: 20 Mayıs 2022; Kabul: 28 Mayıs 2022)
(Received: April 29, 2022; Revised: May 20, 2022; Accepted: May 28, 2022)*

Abstract

The origin of leather activities in Turkey as a traditional craft goes back to the periods of Seljukian and Ottoman. Mostly performed in İstanbul in early years of the Republic, these activities have also developed in the cities such as İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu and Denizli after 1950s. Today, looking at the geographical distribution of the leather industry in Turkey, we notice that while a large part of it is located in the Marmara and Aegean regions with powerful transportation utilities and wide marketing opportunities, a smaller part of it is in the regions of Central Anatolia, Mediterranean and Black Sea with poor transportation utilities and marketing opportunities. Various factors such as market, transportation, workforce, capital, energy resources, personal decisions, governmental policies and urbanizations all have played roles in the formation of this pattern of spatial distribution. The objective of this study is to determine geographical distribution of the leather industry activities in Turkey and examine the factors which have been effective in this distribution. A variety of geographical methods and techniques (in addition to literature studies, surveys, interviews, etc., field studies and factory visits were also carried out) have been used to identify the factors which have been influential in finding location for the leather industry and associated activities.

Keywords: Turkey; leather industry; import; export

Öz

Türkiye'de dericilik faaliyetlerinin kökeni geleneksel bir zanaat kolu olarak Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ne kadar gitmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ağırlıklı olarak İstanbul'da yürütülen faaliyetler, 1950'den sonra İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu ve Denizli gibi şehirlerde de gelişmiştir. Günümüzde Türkiye'de deri sanayinin coğrafi dağılışı incelendiğinde, faaliyetlerin büyük bölümünün güçlü ulaşım altyapısı ve geniş pazar olanaklarına sahip Marmara ve Ege bölgelerinde, daha küçük bölümünün ise ulaşım alt yapısı ve pazar olanakları açısından zayıf olan İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde yer aldıkları görülmüştür. Bu mekânsal dağılışı kalıbının oluşmasında; pazar, ulaşım, işgücü, sermaye, enerji kaynakları, kişisel kararlar, devlet politikaları ve şehirleşme gibi çeşitli faktörlerin etkisi olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de deri sanayi faaliyetlerinin coğrafi dağılışı belirlemek ve bu dağılışı etki eden faktörleri incelemektir. "Deri sanayi ve bağlantılı faaliyetlerin yer seçiminde etkili olan faktörleri belirlemede, literatür çalışması, anket, mülakat yanında, arazi çalışmalarını ve fabrika ziyaretlerini de içeren çeşitli coğrafi yöntem ve teknikler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye; deri sanayi; ithalat; ihracat

¹ Bu makale, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda 2021 yılında tamamlanan "Türkiye'de tabii deri sanayisinin coğrafi dağılışı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Deri insanoglunun ilkçağlardan beri günlük yaşamında çeşitli amaçlar için kullandığı materyallerden biri olmuştur. Başlangıçta en doğal haliyle kullanılan deri, sonraki dönemlerde geliştirilen çeşitli yöntemlerle (bitkisel tabaklama) işlemden geçirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Böylece başlayan dericilik faaliyeti bir zanaat kolu olarak pek çok medeniyet tarafından geliştirilmiş ve deri, giysi dışında günlük yaşamın diğer alanlarında da kullanılmıştır. 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi yarattığı teknolojik yeniliklerle diğer alanlarda olduğu gibi dericilik faaliyetlerinin de gelişmesini sağlamıştır. Sanayi devriminin getirdiği teknolojik yeniliklerle dericilik faaliyetlerinde muazzam değişiklikler meydana gelmiş, daha önce ağırlıklı olarak insan gücüne dayanan deri imalatı, çeşitli deri makinaları, kimyasal tabaklama yöntemleri ve dikiş makinalarının icadıyla büyük bir dönüşüm yaşamıştır.

Deri üretiminin bir sanayi kolu halini alması 19. yüzyılın ortalarında İngiltere’de gerçekleşmiştir. İngiltere’nin ardından Fransa ve ABD’de gelişen deri sanayi, daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde de geliştirilmiştir. Örneğin Almanya ve İtalya’da siyasi birliğin 1880’lerde sağlanmasının ardından deri işleme tesisleri açılarak deri sanayinin gelişimi desteklenmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2016). 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika deri sanayisinin dünyadaki ana merkezleri olmuştur. Zamanla İtalya ve Almanya’nın da dericilik alanında gösterdikleri gelişmelerle deri sanayisi, küresel ölçekte üretim yapan sanayi kollarından biri olmuştur (URL 1).

Sanayi devriminin yarattığı teknolojik gelişmelere ulaşım (demiryolları ve karayollarının yaygınlaşması, deniz ve havayollarındaki gelişmelerle) alanında yaşanan muazzam gelişmeler de eklenince imalat süreci tamamlanan mamul deriler çok daha kısa sürelerde ve daha büyük miktarlarda uzak mesafelere taşınabilmektedir. Bu gelişmelere ülkeler arasındaki uluslararası ticareti arttıran anlaşmaların da eklenmesiyle küresel deri ticaretinde muazzam artışlar yaşanmıştır (Ateş, 2008).

Deri sanayisinin ortaya çıkması ve gelişmesinde büyük katkıları olan İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya gibi Batılı ülkelerin 1980’lerden itibaren deri işleme sektöründen çekilerek, kâr oranı çok daha yüksek olan deri makinaları, deri kimyasalları ve deri konfeksiyon ürünlerinin imalatına yoğunlaşmalarıyla, 1980’lerden itibaren deri üretim sanayisinin ana merkezi Avrupa ve ABD’den Asya kıtasına kaymıştır (Riello, 2002). Burada Çin, Hindistan, Pakistan, Endonezya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler

dünyanın önemli deri üretim merkezleri haline gelmişlerdir. Bu ülkelerden Çin, 1990’larda tek başına küresel pazarlardaki en büyük üretici ve ihracatçı ülke konumuna erişmiştir (UNIDO, 2006).

Türkiye’de dericilik faaliyetleri her ne kadar 1980’ler sonrasında önemli gelişmeler kaydeden bir sektör olsa da, geleneksel bir zanaat kolu olarak tarihi Selçuklulara kadar dayanmaktadır (Mater ve Gönençgil, 1995). Selçuklulardan sonra Osmanlı Dönemi’nde de dericilik hem ordunun hem de halkın ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir imalat faaliyeti olarak geliştirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında dericilik faaliyetleri Osmanlıdan devralınan yıkık dökük deri kuruluşlarıyla sürdürülmüştür (Semiz ve Toplu, 2019). 1960’lara kadar basit tekniklerle sürdürülen dericilik faaliyetleri, 1960 sonrasında uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları kapsamında bir sanayi kolu olarak geliştirilmiştir. 1980’e kadar daha çok iç pazara yönelik olarak yapılan üretim, 1980 sonrasında dış pazarlara yönelik olarak da sürdürülmüştür. Türkiye’nin dış pazarlara yönelmesinde 1980 sonrası Batı Avrupa ülkeleri ve ABD’nin deri tabaklama sektörden çekilmelerinin etkisi olmuştur. Batılı ülkelerin deri üretim sektöründen çekilmeleri Türkiye için bir fırsat olmuş ve Türkiye üretimden çekilen bu ülkelerin ihtiyaç duyduğu ham derileri üreterek küresel pazarda yer almıştır. 1983’te uygulamaya konulan “*İmalat Sanayii Yönetmeliği*” sayesinde ise deri kuruluşları ihtiyaç duydukları ham deriyi yabancı pazarlardan ithal etme şansını elde ederek uluslararası pazarda daha iyi rekabet edebilme şansını yakalamıştır (DPT, 2000: 14). Bu gelişmeler Türkiye’de deri sanayi faaliyetlerinin yaygınlaşmasına neden olmuş İstanbul, İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu, Denizli ve Isparta deri sanayinin önemli merkezleri haline gelmişlerdir (DPT, 1991).

Türkiye deri sanayisinin ana ihraç pazarlarını ağırlıklı olarak Avrupa ve Rusya oluştursa da, yakın yıllarda Ortadoğu (Irak ve Suudi Arabistan), Kuzey Afrika (Fas, Cezayir ve Tunus) ve Uzakdoğu (Japonya, Güney Kore ve Hong Kong) ülkeleri de önemli ihraç pazarları haline gelmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Türkiye’den küresel pazarlara ihraç edilen deri mamuller arasında % 57’lik payla deri ayakkabı ilk sırada yer almaktadır. Onu % 20,7’lik payla saraciyelik (deri eşya) ürünler ve % 9,8’lik payla postlar ve kürkler izlemektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020). Deri sanayisi, Türkiye ekonomisine sağladığı büyük miktarda döviz girdisiyle bir yandan ekonominin önemli dengeleyici sektörlerden biri olurken, diğer yandan yarattığı iş olanaklarıyla istihdama katkı sağlamaktadır. 2019 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’de deri sanayi sektöründe

9.627 tesis faaliyet göstermekte ve 89.326 kişiye istihdam sağlanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2020). Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin sektörel bazdaki ihracat rakamlarına göre deri sanayi ihracatı (2020 yılında 1.333.274 milyar dolar) hazır giyim (konfeksiyon) sektörüyle birlikte ülke ekonomisine en fazla girdi sağlayan *ikinci büyük sektör* (otomotiv sektöründen sonra) durumundadır (TİM, 2020).

Türkiye'de faaliyet gösteren deri kuruluşlarının coğrafi dağılımları incelendiğinde bu kuruluşlarının büyük bölümünün güçlü ulaşım altyapısı ve geniş pazar olanaklarına sahip Marmara ve Ege bölgelerinde yer aldıkları görülmektedir. Az sayıdaki tesislerin ise ulaşım alt yapısı ve pazar olanakları açısından daha zayıf olan İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde yer aldıkları görülmüştür.

Türkiye ekonomisine önemli katkısı olan deri sanayi ile ilgili çok farklı alanlarda araştırmalar (Schnitzer, 1935; Tümertekin, 1957; Morgan, 1983; Leonard, 1988; Akengin, 1994; Mater ve Göneçgil, 1995; Güler, 1995; Tatenhove, 2000; Riello, 2002; Özdemir, 2007; Yusubov, 2007; Ateş, 2008; Doğan, 2013; Südaş ve Mutluer, 2013; Koizhaiganova vd., 2015; Şahin vd., 2016; Corradini vd. 2016; Semiz ve Toplu, 2019; Kahraman, 2019) yapılmış ve yayınlanmış olsa da deri sanayinin dağılışı ile coğrafi şartlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların azlığı bu makalenin hazırlanmasını teşvik etmiştir.

2. VERİ VE YÖNTEM

Türkiye'deki deri sanayinin mekânsal dağılışı ve başlıca özelliklerini ele alan bu çalışma literatür analizi, alan çalışması ve gözleme dayalı olarak tasarlanmıştır. Deri sanayi ve bunlarla bağlantılı olan tesisler lokasyonlarına göre haritalandırılarak coğrafi dağılımları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak monografik kaynaklar (tezler, kitaplar, makaleler vb.), yerli ve yabancı gazete arşivleri, elektronik belge kaynakları, deri kuruluşları ve kamu kurumlarının raporları gibi çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır.

Türkiye'de ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşan deri sanayi tesislerinin kuruluş yeri seçiminde hangi faktörlerin etkili olduğu ve tesislerin çevre üzerinde yarattıkları değişimler arazi çalışmaları ve fabrika gezileri yapılarak incelenmiştir. Arazi çalışmaları kapsamında Türkiye'deki tüm deri organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ve bağımsız kuruluşlardan oluşan toplam 428 adet deri sanayi kuruluşu ziyaret edilmiştir. Ayrıca deri sanayi kuruluşlarının özelliklerini belirlemeye yönelik anket (444 adet)

çalışması da yapılmıştır. Anketlerde ağırlıklı olarak tesislerin kuruluş yeri seçerken hangi kriterleri göz önünde bulundurdıklarına dair sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplar doğrultusunda tesislerin bölgesel dağılımlarında hangi faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca anketlerde tesislerin buldukları yerden memnun olup olmadıkları, yaşadıkları sorunlar ve gelecekle ilgili planlamalarına dair sorulara da yer verilmiş ve alınan cevapların değerlendirilmesiyle Türkiye Deri Sanayinin geleceğine dair öngörülerde bulunulmuştur.

3. TÜRKİYEDE DERİ SANAYİSİNİN GELİŞİMİ

Türkiye'de deri sanayisinin gelişimine geçmeden önce deri sanayisinin tanım ve kapsamı hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır. Deri sanayi, çeşitli hayvan derilerini bir takım fiziksel ve kimyasal işlemlere tâbi tutarak ham, yarı mamul ve mamul ürünler haline dönüştüren bir sanayi koludur. Bu sanayi kolu derinin çok çeşitli kullanım alanlarıyla bağlantılı olarak bazı alt sektörler ayrılmaktadır. Bu sektörler; **a) Ham Deri İşleme (Tabaklama) Sektörü** (ham deri depolama, kireçleme, kıl giderme, sepilme gibi işlemleri kapsar), **b) Deri Konfeksiyon Sektörü** (ceket, pantolon, manto, palto, etek, mont, pardösü vb. giyim eşyalarının üretimi), **c) Deri Saracıye Sektörü** (çanta, bavul, cüzdan, alet kutusu, kayış, spor ve büro malzemeleri, hediyelik eşya kutuları vb. üretimi) ve **d) Deri Ayakkabı Sektörü** (bot, çizme, terlik, sandalet vb. üretimi) dür.

Türkiye'de deri sanayi her ne kadar 1980'ler sonrasında önemli gelişmeler kaydeden bir sektör olsa da, bu faaliyetin kökeni geleneksel bir zanaat kolu olarak Selçuklulara kadar dayanmaktadır. Selçuklulardan sonra Osmanlı Dönemi'nde de dericilik faaliyetleri hem ordunun hem de halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Cumhuriyetinin ilk yıllarında ise dericilik faaliyetleri Osmanlıdan devralınan yıkık dökük deri kuruluşlarıyla devam etti. Bu dönemde İstanbul (Kazlıçeşme Haliç ve Beykoz) başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde faaliyet gösteren küçük ölçekli deri sanayi kuruluşları, ağırlıklı olarak giyim eşyası, ayakkabı ve çeşitli deri mamulleri üretmekteydiler (Tümertekin, 1958; Özgüç, 1986; Doldur, 1993; Doğan, 2013).

Bu durum 1950 yılında kadar sürdü. 1950 sonrasında ise Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye yapılan mali yardımların bir kısmı, deri sanayini geliştirmek üzere değerlendirildi. Bu kapsamda Almanya, Fransa ve İngiltere'den deri makinaları satın alındı. Ancak 1954'te yaşanan şiddetli kuraklık hayvan sayılarında dramatik düşümlere neden olunca deri sanayisinde hedeflenen üretim miktarı

yakalanamadı (Yücel, 2015). Tüm olumsuzluklara rağmen 1950’li yıllar boyunca üretim teknolojilerinde bazı yenilikler de yaşandı ve bu sayede dericilik faaliyetleri İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu ve Denizli gibi şehirlerde geliştirildi. 1960’lara kadar deri sanayisini geliştirme adına çeşitli kararlar alınmış olsa da, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar alınan kararların uygulamaya konulmasına engelledi. Dericilik faaliyetlerinin bir sanayi kolu olarak gelişimini sürdürmesi ancak 1960 sonrasında uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planlarıyla gerçekleştirilebilmiştir. Beş yıllık kalkınma planlarında deri sanayisinin geliştirilmesi için alınan kararlarla deri sanayinin gelişimi sürdürülmüştür. Zaman içerisinde ülkenin ekonomik yapısının tarımdan sanayiye evrilmesi ve şehirselleşmenin hız kazanması ile günlük yaşamda deri ürünlerine olan talebin artması da deri sanayisinin geliştirilmesinde etkili olmuştur. 1970’ler boyunca ve daha sonra 1980’ler boyunca deri sanayiye yapılan yatırımlarla Türk deri sanayi, yerel pazarlardaki talebi karşılamanın yanında küresel pazarlara da deri mamulleri ihraç eden bir yapıya kavuşturulmuştur (Doğanay, 2011; Kartal, 2021).

Türk deri sanayini etkileyen en önemli gelişme ise 1980’den itibaren Batı Avrupa ülkeleri (İngiltere, Fransa ve Almanya) ve ABD’nin deri tabaklama sektöründen çekilmeleri olmuştur. Ortaya çıkan boşluğun doldurulması için dünyanın gelişmekte olan bazı ülkeleri (Çin, Hindistan, Pakistan, Endonezya gibi) harekete geçmiştir. Bunlardan biri de Türkiye olmuştur. Türkiye, hızlı hareket ederek kısa sürede aldığı önemli kararlarla deri sanayisinin geliştirilmesinde ihracat odaklı bir politika izlenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda alınan kararlardan en önemlisi 1983’te uygulamaya konulan “*İmalat Sanayii Yönetmeliği*” olmuştur. Bu yönetmelikle deri kuruluşları, ihtiyaç duydukları ham derileri yabancı pazarlardan da ithal etmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde deri sanayi üretim teknolojilerinin yenilenmesinin de sağlanmasıyla, Türk deri sanayinin üretim hacmi artırılarak küresel pazarlara giderek artan miktarlarda ihracat yapma kabiliyeti kazandırılmıştır.

1980’li yıllarda deri sanayini ilgilendiren önemli kararlardan biri de bu alanda üretim yapan tesislerin, oluşturulacak organize sanayi bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmeye zorlanmaları olmuştur. Çünkü o yıllarda Türkiye’nin değişik bölgelerinde faaliyet gösteren deri sanayi kuruluşları, üretim sırasında oluşan zararlı kimyasal atıklarını arıtmadan çevreye gelişigüzel bırakmakta, bu durum da başta tarım arazileri ve içme suyu olmak üzere çevre

üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktaydı. Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi için deri sanayi kuruluşlarının deri organize sanayi bölgelerinde toplanmaları karara bağlanmıştır. Ancak alınan bu karar ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğazlar sebebiyle ancak 1990’larda uygulamaya koyulabilmiştir. 1990’lar boyunca deri sanayisinin geliştirilmesi için bir yandan deri sanayi kuruluşlarının deri organize sanayi bölgelerinde toplanmaları sağlanırken, diğer yandan da deri üretim mekanizmalarının modernize edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde (1994’te) Çevre Bakanlığı ile deri sanayicileri arasında imzalanan “çevre protokolü” sayesinde, deri sanayi alanında faaliyette bulunan işletmelerin en geç 1998’e kadar arıtma sisteminin aktif olduğu bir deri organize sanayi bölgesinde yer almaları ya da kendi arıtma sistemlerini kurmaları istenmiştir. Alınan kararlarla Türk Deri Sanayi daha çevreci bir anlayışla gelişimini sürdürmüştür (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016).

1980’li yıllarda Türk Deri Sanayini etkileyen bir diğer önemli gelişme ise Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşanan terör olaylarının etkisidir. Bu dönemde terör nedeniyle bölge çiftçilerine mera ve yayla yasaklarının getirilmiş olması bölgedeki hayvancılık faaliyetine büyük darbe vurmuştur. Bu durum Türkiye’deki canlı hayvan sayılarında dramatik düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. Hayvan sayısındaki azalmalar da Türk Deri Sanayinin yerli hammadde kaynaklarında sıkıntı yaşanmasına neden olmuştur (Kartal, 2021).

Deri sanayini etkileyen bir diğer önemli gelişme ise 1960’lardan itibaren hızla gelişen teknoloji sayesinde suni deri üretiminin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Suni deri üretimi tüm dünya tabii deri üreticisi ülkeleri gibi Türkiye’yi de etkiledi. Tabii deriye göre daha kolay üretilen ve daha ucuz olan suni deri ürünlerin (özellikle saraciye) 1980’lerden itibaren piyasaya sunulması ile tabii ürünlere olan talep azaldı. Bu alanda özellikle Çin’in büyük miktarlarda suni deri mamulleri küresel pazarlara sunması tabii deri ürünlerine olan ilgiyi azalttı (Tatenhove, 2000). 1980’lerde başlayan, 1990’lar ve sonrasında ciddi artışlarla piyasalarda yer alan suni deri ürünler, tüm tabii deri üreticisi ülkelerin üretimlerini olumsuz yönde etkiledi. Türk deri sanayi de bu durumdan olumsuz etkilendi. Sektörde çok sayıda işçi çıkarmalar yanında bazı fabrikalar kapanmak zorunda kaldılar. Türkiye deri sanayisi bu olumsuz etkileri azaltabilmek ve küresel pazarlarda tutunabilmek için, olabildiğince düşük fiyatlarla ve orta kalitedeki tabii deri ürünlerle küresel pazarlarda rekabet etti ve bu sayede sektörde var olmayı sürdürdü (DPT, 2007).

2000'li yıllar deri sanayinin zorlu bir süreçten geçtiği yıllar oldu; 1994 dünya ekonomik krizinin etkileri, 1998 Rusya'da yaşanan ekonomik krizin etkileri, 1999 Marmara ve Düzce depremlerinin etkileri ve dönemin siyasetleri arasında yaşanan gerginlikler deri sanayini olumsuz yönde etkiledi (İstanbul Sanayi Odası, 2015). Ayrıca bu yıllarda tabii deri mamulleri yerine suni deri mamullerinin daha uygun fiyatlarla yerli ve yabancı pazarlara daha fazla sürülmesi, deri sanayisinin içinde bulunduğu sorunları daha da derinleştirmiştir. Bu zorlu koşullardan bazı deri sanayi kuruluşları başarıyla çıkarken, çok sayıda deri kuruluşu (yetkili kuruluşlarca hayvancılığa ve deri sektörüne gerekli önemin verilmemesi, dericiliğin kârlı bir iş olmaktan çıkması gibi nedenlerle) kapanmış ya da ortaklıklar kurmak yoluyla ayakta kalmayı başarmıştır. Bu dönemde Türkiye, küresel pazarda İtalya, Çin, Vietnam ve Hindistan gibi ülkelerle rekabet ederek yerini korumaya çalışmıştır. Bütün olumsuzluklarına rağmen 2000'li yıllarda deri üretim sektörü, küresel pazarlarda daha uygun fiyatlara daha kaliteli ürünler sunmayı başarsa da hedeflenen üretim ve ihracat rakamlarını tutturamamıştır (Yusubov, 2007).

Türkiye'de deri sanayisinin kuruluş ve işleyişinde etkili olan faktörleri pazar, ulaşım, sermaye, iş gücü, ham madde, su kaynakları, enerji, devlet politikaları, kişisel kararlar ve şehirleşme olarak sıralamak mümkündür. Bu faktörlerden en önemlisinin pazar faktörü olduğunu belirtmek gerekir. Yıllar içerisinde Türkiye'de pazar şartlarının (Avrupa pazarlarına yakınlık, Türkiye'nin Avrupa Gümrük Birliği'ne girmesi, ulaşım alt yapısının güçlenmesi) iyileşmesinin de etkisiyle deri kuruluşlarının büyük bölümü kuruluş yeri olarak Marmara ve Ege bölgelerini tercih etmişlerdir.

Günümüzde Türk Deri Sanayisi, büyük çoğunluğu orta ve küçük ölçekli işletmelerden oluşmakta; yerel pazar ihtiyacını karşılama yanında küresel ölçekte de üretim yapan bir yapıdadır (TÜİK, 2020). Başlıca ihracat pazarlarını Avrupa ülkeleri (İtalya, Almanya, Fransa, Ukrayna) ve Rusya başta olmak üzere Ortadoğu (Irak ve Suudi Arabistan), Kuzey Afrika (Fas, Cezayir ve Tunus) ve Uzakdoğu (Japonya, Güney Kore ve Hong Kong) ülkeleri oluşturmaktadır (T.C Ticaret Bakanlığı, 2019). Türk Deri Sanayi küresel pazarlara geniş bir yelpazede (deri konfeksiyon ürünleri, ayakkabı, deri eşya ve post ve kürk) ihracat yapmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020) ve yarattığı yaklaşık 1.5 milyar dolarlık katma değerle Türkiye ekonomisinin önemli sektörleri arasındadır (TÜİK, 2020).

4. DERİ SANAYİNİN MEKÂNSAL DAĞILIŞI VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Türkiye'de faaliyet gösteren deri kuruluşlarının coğrafi dağılımları incelendiğinde bu kuruluşlarının büyük bölümünün güçlü ulaşım altyapısı ve geniş pazar olanaklarına sahip Marmara ve Ege bölgelerinde, az sayıdaki tesislerin ise ulaşım alt yapısı ve pazar olanakları daha zayıf olan İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde faaliyetlerini sürdürdükleri görülmüştür. Türkiye'de deri sanayinin bugünkü coğrafi dağılım düzenini kazanmasında şehirleşme, pazar, ulaşım, sermaye, iş gücü, hammadde, enerji, su kaynakları, devlet teşvikleri ve kişisel kararlar gibi faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerden bazılarının zaman içerisinde etkisinin artmasına ya da azalmasına bağlı olarak deri sanayinin coğrafi dağılım düzeninde değişiklikler meydana gelmiştir.

Türkiye'de deri sanayinin dağılımında etkili olan faktörlerin en önemlilerinden birini şehirleşme oluşturmaktadır. Türkiye'de dericilik faaliyetlerinin bir sanayi kolu olarak gelişme gösterdiği 1960 yıllarda deri kuruluşlarının neredeyse tamamı şehir merkezlerinin yakınındaki boş ve geniş arazilerde faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Ancak 1980 sonrası Türkiye'de yaşanan hızlı şehirleşme süreci, diğer sanayi kollarında olduğu gibi, şehir merkezlerinin yakınındaki boş alanların kısa sürede yoğun şekilde şehrsel kullanımlara dönüşmesine neden oldu. Bu durum şehir merkezlerinde sıkışıp kalan deri kuruluşları için; a) şehir içi arazilerin pahalılaşması, b) kira ve konut bedellerinin artması ve c) deri kuruluşlarının şehir içerisinde yarattığı çevresel kirlilikler ve trafik yoğunluğu gibi çeşitli sorunlar yarattı. Bu sorunların çözümü için, yerel yöneticiler diğer sanayi kollarında olduğu gibi deri sanayi kuruluşlarının da şehir dışına çıkarılmasına karar verdiler (Koç, Şenel & Kaya 2018; Yulu & Doldur, 2018; Yulu & Doldur, 2019). Ancak deri sanayi kuruluşlarının çevreyi rahatsız edici atıklarının (kötü koku ve kirliliği sular gibi) fazlalığı nedeniyle bu kuruluşların şehir dışına çıkışlarına bazı zorunluluklar getirildi. Buna göre şehir merkezinden ayrılan işletmeler, şehirlerin dışında oluşturulacak deri organize sanayi bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmışlardır. Böylece Türkiye'de şehirleşmenin baskısıyla oluşturulan ilk deri organize sanayi bölgesi, 1982'de İstanbul Tuzla'da (Orhanlı-Aydınlı mevkiinde) 92.000 m²'lik alan üzerinde kurulan İstanbul Deri Organize Sanayi Bölgesi olmuştur (URL 2). Kurulduğu yıllarda İstanbul'un oldukça uzağında yer alan İstanbul Deri Organize Sanayi Bölgesi; 1) sanayi tesislerinin rahatlıkla genişleme imkânı bulabilecekleri ucuz, boş ve geniş

arazilerin varlığı, 2) ihracatı kolaylaştıran karayolu ağlarına (TEM otoyolu-2 km) yakınlığı, 3) Tuzla Limanı'na erişimin kolay olması ve 4) devlet teşvikleri gibi avantajlarla, İstanbul'un merkezi kesimlerindeki (Kazlıçeşme, Haliç, Beykoz gibi) pek çok deri sanayi kuruluşunu kendisine çekmiştir (DPT, 2010).

Türk deri sanayinin bugünkü dağılışı düzenini kazanmasında etkili olan gelişmelerden biri de 1980'lerin başında ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin çevresel kaygılar, işçilik ve diğer üretim maliyetlerindeki artışlar sebebiyle deri üretim alanından çekilmeleri olmuştur. Bu durum küresel deri ticaretinde büyük bir boşluk yaratmış ve Türkiye bu boşluktan yararlanarak hızla ihracat odaklı bir politika izleyerek küresel pazarlara daha çok miktarlarda deri mamulleri ihraç etmeye başlamıştır. Bu dönemde İstanbul, İzmir, Gerede, Çorlu, Gönen, Çanakkale ve Manisa gibi Türkiye'nin farklı şehirlerinde yer alan sanayi sitelerinde üretim miktarlarında muazzam artışlar olmuştur (Koç, Şenel & Kaya 2018).

1990'lı yıllara gelindiğinde şehirleşmenin ülke genelinde yaygınlaşmasıyla daha önce İstanbul'da yaşanan sorunlar, Türkiye'nin diğer şehirlerindeki deri sanayi kuruluşları için de geçerli olmuş ve bu kuruluşların da şehirlerin dışında oluşturulan yeni deri organize sanayi bölgelerine taşınmalarına karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında şehirleşmenin yarattığı baskılar yanında, Türkiye'nin küresel pazarda giderek önemli bir üretici haline gelmesinin de katkısı vardır. Deri sanayi kuruluşlarının güçlü üretim altyapılarına sahip deri organize sanayi bölgelerinde yer almaları ile üretim artışı sağlanarak Türkiye küresel pazarlarda daha iyi rekabet edebilmesi de hedeflenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda yeni oluşturulacak organize deri sanayi bölgeleri için ideal kuruluş yerleri olarak Marmara ve Ege bölgeleri (Avrupa pazarlarına yakınlığı ve ana karayolu güzergâhları ile limanlara erişimin kolay olması vb.) tercih edilmiştir. 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'de 6 tane deri organize sanayi bölgesi; İzmir (1993), Isparta (1993), Uşak (1994), Balıkesir (1994), Tekirdağ (1997), ve Bolu (1997) faaliyete geçirilmiştir. Daha sonra deri sanayinin gelişmesine paralel olarak 2000'li yıllarda da yeni deri organize sanayi bölgeleri (Niğde (2006), Bursa (2008) ve Denizli (2012) oluşturulmuştur (URL 3). Günümüzde Türkiye'de faaliyet gösteren deri organize sanayi bölgelerinin sayısı 10'a ulaşmıştır. Türkiye'de deri sanayi faaliyetleri, organize sanayi bölgeleri dışında küçük sanayi siteleri (7 adet) ve bağımsız kuruluşlar tarafından da sürdürülmektedir. 1990 ve 2000'li yıllar boyunca oluşturulan deri organize sanayi bölgeleri ve üretimle ilgili alınan kararlarla, deri sanayi hem

yapısal olarak hem de mekânsal olarak bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır.

Türkiye'de deri sanayisinin mekânsal dağılışı ve başlıca özellikleri, deri organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ve bağımsız tesisler incelenerek ele alınmıştır.

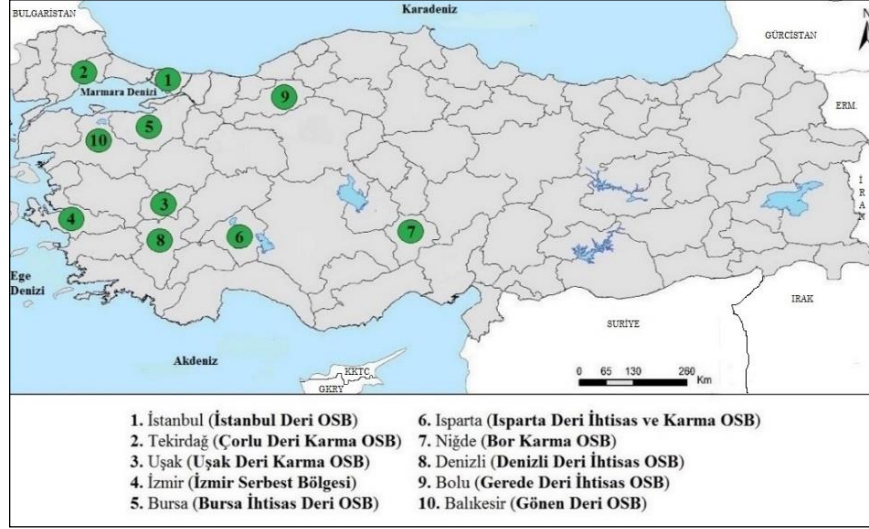
4.1. Deri Organize Sanayi Bölgelerinin Mekânsal Dağılışı ve Başlıca Özellikleri

Türkiye'de deri organize sanayi bölgeleri kuruluş yeri özellikleri açısından değerlendirildiğinde, bölgelerin bir kısmı kıyı kesimlerde (İstanbul, Çorlu, Bursa, Balıkesir ve Çanakkale) yer alırken, bir kısmının ise iç kesimlerde (Bolu, Uşak, Niğde, Denizli ve Isparta) bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye'de toplam 10 adet deri organize sanayi bölgesi faaliyet göstermektedir. Bunların Türkiye geneline dağılışlarına baktığımızda sahip olduğu 4 organize deri sanayi bölgesi ile Marmara Bölgesi (İstanbul, Tekirdağ, Bursa ve Balıkesir) ilk sırada yer alırken, onu 3 organize deri sanayi bölgesi ile Ege (İzmir, Uşak ve Denizli) ve birer organize deri sanayi bölgesi ile Akdeniz (Isparta), İç Anadolu (Niğde) ve Karadeniz (Bolu) bölgeleri izlemektedir (Şekil 1). Şekil 1'de de görüldüğü gibi Türkiye'de deri organize sanayi bölgeleri ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi'nde yer almaktadırlar. Bu dağılışın oluşmasında Marmara Bölgesi'nin sahip olduğu; **a)** Avrupa pazarlarına yakınlık **b)** güçlü ulaşım ağı (kara, demir ve hava yolları yanında ihracat için elverişli limanları), **c)** gelişmiş sanayi alt yapısı, **d)** su kaynaklarının bolluğu ve **e)** büyük sermayedarların varlığı gibi etkenlerin rolü vardır.

Marmara Bölgesi'nin ardından deri organize sanayi bölgeleri en fazla Ege Bölgesi'nde yer almaktadırlar. Burada da; **a)** Avrupa pazarlarına yakınlık, **b)** güçlü ulaşım altyapısı sayesinde iç pazarlara erişimin kolay olması, **c)** bölgenin deri sanayisinde sahip olduğu tecrübe ve **d)** zengin iş adamlarının varlığı etkili olmuştur. Marmara ve Ege bölgeleri dışında Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Isparta Deri Organize Sanayi Bölgesi; **a)** iç pazar potansiyelinin yüksekliği (Antalya, Mersin ve Adana gibi şehirleri ile) ve **b)** dış pazarlara ihracatta Mersin Limanı'nın kullanılabilmesi gibi avantajlarla deri sanayi kuruluşları için bir çekim merkezi olmuştur. Aynı şekilde İç Anadolu Bölgesi'nde Niğde'de yer alan deri organize sanayi bölgesi; **a)** iç pazar potansiyelinin yüksekliği (Ankara ve Konya gibi şehirler sayesinde), **b)** sanayi tesislerinin üzerinde rahatlıkla genişleyebilecekleri geniş arazilerin varlığı ve **c)** gerektiğinde İzmir ve Mersin limanları kullanılarak ithalat ve ihracat yapma olanakları ile sanayi kuruluşlarını kendisine çekmiştir. Karadeniz

Bölgesi'nde Bolu'da oluşturulan deri organize sanayi bölgesi ise; a) bölgenin sahip olduğu iklim ve bitki örtüsü koşullarının hayvancılığa uygun olması nedeniyle hammadde elde etmenin kolay olması, b) hayvancılık için uygun ve geniş yayla ve meraların

varlığı ve c) Marmara Bölgesine yakınlığı sayesinde bölgenin ulaşım alt yapısından (kara yolu ağı ve limanları) yararlanma olanaklarıyla deri sanayi tesisleri için çekici olmuştur (Kartal, 2021).

Şekil 1- Türkiye'de Deri Organize Sanayi Bölgelerinin Coğrafi Dağılışı, 2020.

Figure 1- Geographical Distribution of Leather Organized Industrial Zones in Turkey, 2020.

Fotoğraf 1- Bursa Deri Organize Sanayi Bölgesi (Kaynak: M. Kartal)

Photo 1- Bursa Leather Organized Industrial Zone (Source: M. Kartal)

Deri organize sanayi bölgeleri sahip oldukları elverişli konumları yanında sanayi tesislerine sundukları kredi imkânları, vergi indirimleri, kamu hizmetleri ve enerji indirimleri gibi pek çok avantaja da deri kuruluşlarını kendilerine çekmişlerdir.

Türkiye'de faaliyet gösteren deri organize sanayi bölgeleri çoğunlukla pazar ve ulaşım şartlarının gelişmiş olduğu, geniş, düz ve etrafı boş arazilerde kurulmuşlardır. Marmara ve Ege bölgelerindeki deri organize sanayi bölgeleri çoğunlukla dış pazarlara yönelik üretim yaparken, diğerleri ağırlıklı olarak iç pazar için üretim yapmaktadırlar (Fotoğraf 1). Deri organize sanayi bölgelerinde üretilen ürünlerin büyük bölümü dış pazarlara (İspanya, İtalya, Fransa, Romanya, Yunanistan, Bulgaristan, Bosna Hersek,

Rusya, Irak ve S. Arabistan) ihraç edilirken, daha az bölümü iç pazarlara (İzmir ve Ankara) verilmektedir. En fazla ihracat yapılan ülkeler Rusya, İtalya, İspanya, Almanya, Ukrayna, Romanya ve Yunanistan'dır. İhracat için ağırlıklı olarak karayolu tercih edilmesine rağmen, bazen de Tuzla, Halkalı ve Tekirdağ limanları yanında Sabiha Gökçen Havalimanı da kullanılmaktadır (Kartal, 2021).

Türkiye'deki deri organize sanayi bölgeleri sahip oldukları elverişli konumları (pazar ve ulaşım koşulları) yanında sundukları konforlu üretim olanaklarıyla da dikkat çekmektedirler. Üretim faaliyetleri genellikle iki ya da üç katlı geniş mekânlarda gerçekleştirilmekte ve ham derilerin yıkanması, kurutulması, depolanması için ek üniteler

bulunmaktadır. Ayrıca tüm organize sanayi bölgelerinde arıtma tesisleri, otopark, güvenlik hizmetleri, restoran, yeşil alanlar ve dinlenme tesisleri gibi üniteler de yer almaktadır. Deri organize sanayi bölgeleri sahip oldukları elverişli koşullar sayesinde kış aylarında (mamul derilere olan talebin artması nedeniyle) ve kurban bayramı sonrasında yerel pazarda oluşan ham deri fazlalığından kaynaklı iş yoğunluklarını (vardiyalar şeklinde çalışma sistemiyle) da çözebilme kapasitelerine sahiptirler.

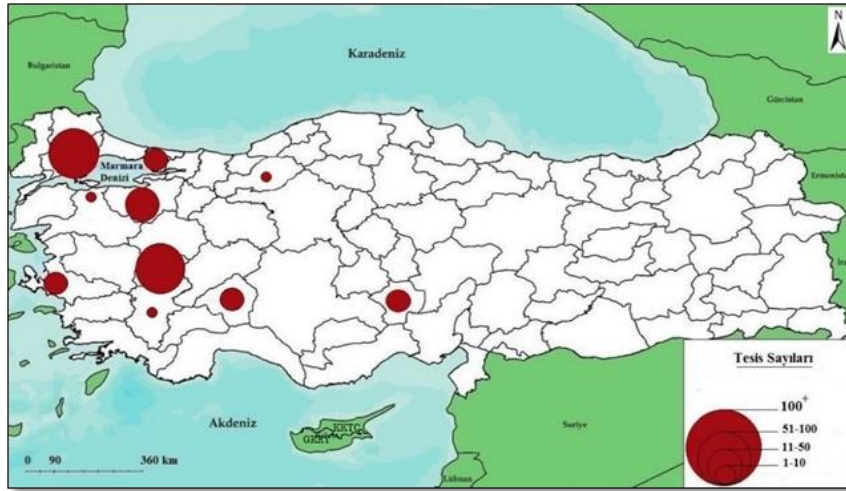
Organize sanayi bölgeleri şehir dışındaki konumları sayesinde, ham derilerin getirilmesi ve mamul maddelerin pazarlara ulaştırılması için kullanılan araçların bölgelere giriş-çıkışlarını da kolaylaştırmaktadırlar (Kartal, 2021).

Organize deri sanayi bölgelerinde 2020 yılı itibarıyla toplam 441 tesis faaliyet göstermektedir. Bu tesislerin büyük bölümü Marmara Bölgesi'nde (% 49)

yer alırken, onu Ege Bölgesi (% 38), Akdeniz (% 8), İç Anadolu (% 4) ve Karadeniz (% 1) bölgeleri izlemektedir. Marmara ve Ege bölgeleri tüm deri organize sanayi bölgelerindeki tesislerin %87'sine sahiptirler (Şekil 2).

Deri organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren deri kuruluşlarının büyük kısmı yeterli teknolojik altyapıya sahip, büyük ölçekli üretim yapan sanayi tesisleridir. Bu kuruluşlar Türkiye deri sanayi toplam üretiminin % 85'ini, küresel pazarlara yapılan ihracatın ise % 95'ini gerçekleştirmektedirler.

Deri organize sanayi bölgeleri, deri sanayi tesisleri yanında deri sanayi işgücünün de önemli bir kısmına sahiptirler. Türkiye'de toplam 89.326 deri sanayi çalışanın % 45'i deri organize sanayi bölgelerinde istihdam edilmektedir (Şekil 3) (TÜİK, 2020).

Şekil 2-Türkiye'de Deri Organize Sanayi Bölgelerindeki Tesis Sayıları, 2020

Figure 2- Number of Facilities in Leather Organized Industrial Zones in Turkey, 2020

Şekil 3- Türkiye'de Deri Organize Sanayi Bölgelerinde İstihdam Edilenler Sayısı, 2020.

Figure 3- Number of Employees in Leather Organized Industrial Zones in Turkey, 2020.

Deri organize sanayi bölgelerindeki işgücünün bölgelere dağılışına baktığımızda ise Marmara Bölgesi'nin % 63'lük payla birinci sırada yer almaktadır. Onu sırasıyla Ege (% 29), Akdeniz (% 5) İç Anadolu (% 2) ve Karadeniz (% 1) bölgeleri izlemektedir.

4.2. Küçük Sanayi Sitelerinin Mekânsal Dağılışı ve Başlıca Özellikleri

Türkiye'de deri sanayi faaliyetleri deri organize sanayi bölgeleri dışında çeşitli bölgelerde yer alan küçük sanayi sitelerinde de sürdürülmektedir. Türkiye'de faaliyette bulunan toplam 7 küçük deri sanayi sitesinin ülke geneline dağılışına baktığımızda, bunların da deri organize sanayi bölgeleri gibi büyük bölümünün Marmara (Çanakkale ve Balıkesir) ve Ege (Manisa ve Aydın) bölgelerinde yer aldıkları görülmektedir. Marmara ve Ege bölgeleri dışında Akdeniz (Hatay), İç Anadolu (Niğde) ve Karadeniz (Gerede) bölgelerinde de birer tane küçük sanayi sitesi bulunmaktadır (Şekil 4).

Küçük sanayi siteleri başlangıçta her ne kadar yerleşim alanlarının dışındaki bölgelerde faaliyetlerine başlamış olsalar da günümüzde tamamı yerleşim alanlarının içerisinde kalmışlardır. Bu durum küçük sanayi siteleri için pek çok sorunu (kiralardan yüksekliği, trafik yoğunluğu, çevre kirliliği vb.) da beraberinde getirmektedir. Çoğunlukla ham deri işleyen bu sanayi tesislerinin büyük kısmı 1980'lerden kalma üretim teknikleriyle faaliyetlerini sürdürmektedirler. Ayrıca küçük sanayi sitelerinde arıtma sistemi, restoran, kafe, otopark ve yeşil alanlar gibi donanımlar da bulunmamaktadır (Fotoğraf 2). Sermaye sıkıntısının yoğun şekilde yaşandığı bu bölgeler, altyapı yetersizliklerinden kaynaklı sorunlarıyla (zararlı atık sularını kanalizasyon veya yakındaki derelere vermek suretiyle) buldukları alanlarda çevresel kirliliklere neden olmaktadır (Kartal, 2021).

Türkiye'deki küçük deri sanayi sitelerini üretim, ihracat ve istihdam büyüklüklerine göre büyükten küçüğe doğru; *Gerede* (Bolu), *Gönen* (Balıkesir), *Kula* (Manisa), *Bor* (Niğde), *Antakya Küçük Sanayi Sitesi* (Hatay), *Karacasu* (Aydın) ve *Biga* (Çanakkale) şeklinde sıralayabiliriz. Küçük sanayi siteleri işledikleri ham derilerin büyük bölümünü Sivas, Malatya, Ankara ve Eskişehir'den sağlarken, ihtiyaç durumunda İtalya, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkelerden de ithal etmektedirler. Ağırlıklı olarak yerel pazarlar için üretim yapan bu siteler, ürettikleri malların büyük kısmını (% 60'ı) İstanbul, Konya, Gaziantep, İzmir, Manisa, Adana ve Hatay gibi yerel pazarlara gönderirken, bir kısmını (% 40) da Türkmenistan,

Ukrayna, Polonya, Rusya ve Bulgaristan gibi yurtdışı pazarlara göndermektedirler. Küçük deri sanayi siteleri hammadde ve mamul maddelerin sevkiyatında ağırlıklı olarak karayolunu kullanmaktadırlar.

Küçük deri sanayi sitelerini sahip oldukları tesis sayılarına göre değerlendirdiğimizde *Gerede*'nin % 42 payla (80 tesis) en fazla tesise sahip sanayi sitesi olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla *Gönen* % 28 (44 tesis), *Kula* % 15 (23 tesis) ve *Bor* % 8 (13 tesis) izlemektedir (Şekil 5).

Fotoğraf 2- *Gerede Küçük Sanayi Sitesinden Bir Görünüm.* (Kaynak: M. Kartal)

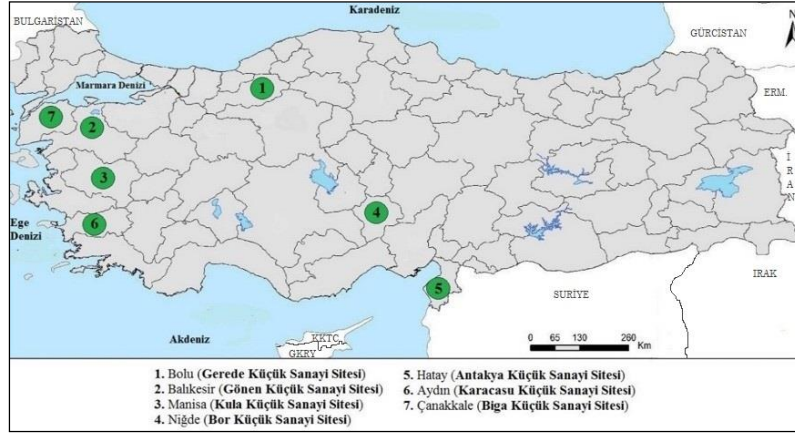
Photo 2- *A view from Gerede Small Industrial Site.* (Source: M. Kartal)

Küçük deri sanayi siteleri yarattıkları iş olanaklarıyla aynı zamanda istihdama da katkı sağlamaktadırlar. Toplam deri sanayi çalışanının % 5'i bu bölgelerde istihdam edilmektedir (TÜİK, 2020). Küçük deri sanayi sitelerindeki iş gücünün büyük kısmı (tesis sayısının da çoğuna sahip olan) *Gerede Küçük Deri Sanayi Sitesi*'nde (% 53) istihdam edilmektedir. İstihdam açısından *Gerede*'yi, *Gönen* (% 29) ve *Kula* (% 7) izlemektedir (Şekil 6).

Küçük deri sanayi sitelerinde faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarının yaşadıkları sorunların başında sermaye yetersizlikleri gelmektedir. Bu durum işletmelerin buldukları yerden ayrılarak deri organize sanayi bölgelerine taşınmalarını engellemektedir. Küçük sanayi sitelerinin karşı karşıya oldukları ve kendi olanaklarıyla çözemedikleri önemli sorunlarından biri de atık su arıtma sistemlerinin olmamasıdır. Arıtma sistemleri olmadığı

için tabakhanelerden çıkan ve zararlı kimyasallar içeren sular arıtılmadan yakındaki derelere verilmektedir. Sanayi sitelerinin içinde buldukları sorunların çözümü için düşük faizli kredilerle

desteklenmeleri, hem deri sanayinin gelişimi hem de doğal çevrenin korunması açısından son derece önemlidir.

Şekil 4-Türkiye’de Küçük Deri Sanayi Sitelerinin Coğrafi Dağılışı, 2020.

Figure 4- Geographical Distribution of Small Leather Industry Sites in Turkey, 2020.

Şekil 5- Türkiye’de Küçük Sanayi Sitelerindeki Tesis Sayıları, 2020.

Figure 5- Number of Facilities in Small Industrial Sites in Turkey

Şekil 6- Türkiye’de Küçük Deri Sanayi Sitelerinde İstihdam Edilenler Sayısı, 2020

Figure 6- Number of Employees in Small Leather Industry Sites in Turkey, 2020

4.3. Bağımsız Küçük İşletmelerin Mekânsal Dağılışı ve Başlıca Özellikleri

Türkiye’de deri sanayi faaliyetleri organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri dışında, çeşitli illerde faaliyet gösteren küçük bağımsız kuruluşlar tarafından da sürdürmektedirler. Bu işletmelerin Gaziantep (3 tesis), Elazığ (1 tesis) ve Nevşehir’de (1 tesis) faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir (Şekil 7).

Üretim hacmi ve pazarlama olanakları açısından oldukça düşük kapasitede olan bu işletmeler, çoğunlukla yerel pazarlara yönelik üretim yapmaktadırlar. İhtiyaç duydukları ham derileri, Erzurum, Kars, Sivas, Malatya Şanlıurfa, Kilis, Diyarbakır ve Mardin gibi hayvancılığın gelişmiş olduğu illerden tedarik etmektedirler. Ayrıca ihtiyaç duyulması halinde Irak, Suriye, İran ve

Azerbaycan’dan da karayolu ile ham deri tedarik etmektedirler.

Bağımsız işletmeler çoğunlukla yerel pazarlar için üretim yaptıklarından üretim hacimleriyle bağlantılı olarak yarattıkları istihdam olanakları da sınırlıdır. Nitekim bu işletmelerden Gaziantep’teki tesislerde toplam 16 kişi istihdam edilirken, Elazığ’da 6 kişi ve Nevşehir’de de 5 kişi istihdam edilmektedir (Şekil 8). Çalışanların tamamını erkek işçiler oluşturmaktadır.

Bağımsız olarak faaliyet gösteren işletmelerin tamamı faaliyetlerini kendilerine ait binalarda sürdürmektedirler. Her tesisin kendine ait depolama, tabaklama, kurutma, dikim ve kesim gibi üniteleri bulunmaktadır (Fotoğraf 3). Tesislerin arıtma sistemleri bulunmadığından tabaklama işlemleri sonrası ortaya çıkan kimyasal içerikli sıvı atıklar kanalizasyon sistemine verilmektedir.

Şekil 7- Deri Sektöründe Faaliyet Gösteren Bağımsız İşletmelerin Mekânsal Dağılışı, 2020.
Figure 7- Spatial Distribution of Independent Businesses Operating in the Leather Industry, 2020.

Şekil 8- Bağımsız İşletmelerde İstihdam Edilenler Sayısı, 2020.
Figure 8- Number of Employed in Independent Businesses, 2020.

Bağımsız işletmeler ürettikleri derileri ise Ankara, Konya, Malatya, Adana, Kayseri, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Adıyaman gibi pazarlara sevk edilmektedirler. Üretilen mamul maddeler pazar bölgelerine üstü kapalı kargo araçlarıyla ve ağırlıklı olarak karayolu kullanılarak ulaştırılmaktadır. Bazen de havayolu tercih edilmektedir (Kartal, 2021).

Fotoğraf 3- Gaziantep'te Faaliyet Gösteren Bağımsız İşletmelerden Biri (Kaynak: M. Kartal)

Photo 3- One of the Independent Businesses Operating in Gaziantep. (Source: M. Kartal)

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de dericilik faaliyetleri her ne kadar 1980’ler sonrasında önemli gelişmeler kaydeden bir sektör olsa da, bu faaliyetlerin kökeni geleneksel bir zanaat kolu olarak Selçuklulara kadar dayanmaktadır. Selçuklulardan sonra Osmanlı Döneminde de dericilik faaliyetleri hem ordunun hem de halkın ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise dericilik faaliyetleri Osmanlıdan devralınan yıkık dökük deri kuruluşlarıyla sürdürülmüştü. Başlangıçta ağırlıklı olarak İstanbul’da (Kazlıçeşme, Haliç ve Beykoz) yürütülen faaliyetler, 1950 sonrasında üretim teknolojisindeki yeniliklerle İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu ve Denizli gibi şehirlerde de yoğunlaşmıştır. 1960’lara kadar basit tekniklerle sürdürülen dericilik faaliyetleri 1960 sonrasında uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları kapsamına alınarak bir sanayi kolu olarak geliştirilmiştir. 1980’e kadar daha çok iç pazara yönelik yapılan üretim, 1980 sonrasında dış pazarlara yönelik olarak da sürdürülmüştür.

1990’lı yıllara gelindiğinde şehirleşmenin yaygınlaşmasıyla Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde dağınık halde faaliyet gösteren deri sanayi kuruluşları, şehir içinde sıkışıp kalmanın çeşitli sorunlarını yaşamaya başlamışlardır. Bu sorunların çözümü için yerel yöneticiler, sanayi tesislerinin şehirlerin dışında oluşturulacak deri organize sanayi bölgelerine taşınmalarına karar vermişlerdir. Bu amaçla ilk olarak

İstanbul’daki deri sanayi kuruluşlarının şehir dışında (Tuzla) oluşturulan deri organize sanayi bölgesine taşınması sağlanmıştır. Ardından diğer şehirlerdeki deri sanayi kuruluşları da yeni oluşturulan organize sanayi bölgelerine taşınmıştır. Böylece deri sanayi kuruluşları 1990’lı ve 2000’li yıllar boyunca şehir merkezlerinden yeni oluşturulan deri organize sanayi bölgelerine taşınmışlardır. Bu gelişmelerle bir yandan deri sanayinin mekânsal dağılışı değiştirilirken, diğer yandan da güçlü üretim altyapılarına sahip organize sanayi bölgelerinde üretim yapmanın sağladığı avantajlarla deri sanayi yapısal olarak bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır.

Günümüzde Türkiye’de deri sanayi faaliyetlerinin coğrafi dağılışı incelendiğinde; bu faaliyetlerin büyük bölümünün güçlü ulaşım altyapısı ve geniş pazar olanaklarına sahip Marmara ve Ege bölgelerinde, daha az kısmının ise ulaşım alt yapısı ve pazar olanakları açısından daha zayıf olan İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde yer aldıkları görülmektedir. Türkiye’de deri sanayinin bugünkü coğrafi dağılışı düzenini kazanmasında şehirleşme, pazar, ulaşım, sermaye, iş gücü, hammadde, enerji, su kaynakları, devlet teşvikleri ve kişisel kararlar gibi faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerden bazılarının zaman içerisinde etkisinin artmasına ya da azalmasına bağlı olarak deri sanayinin coğrafi dağılışı düzeninde değişiklikler meydana gelmiştir. Türkiye’de deri sanayi faaliyetleri deri organize sanayi bölgelerinde, küçük sanayi sitelerinde ve bağımsız olarak faaliyet gösteren tesislerle yürütülmektedir.

Türkiye’de deri sanayi gösterdiği gelişmelere rağmen hâlâ bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar en yoğun şekilde küçük sanayi sitelerinde yaşanmaktadır. Buradaki işletmeler genellikle küçük ölçekli işletmelerdir ve ciddi şekilde sermaye yetersizliklerinden kaynaklı sorunlarla faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu sorunların en önemlilerini üretim teknolojilerini yenileyememek ve arıtma sistemlerinin olmayışı oluşturmaktadır. Sorunların çözümü için tesislerin ihtiyaç duydukları sermaye desteğinin düşük faizli kredilerle sağlanması, hem deri sanayi üretimini arttıracak hem de çevrenin korunmasına katkı sağlayacaktır. Küçük sanayi sitelerinde yaşanan sorunlar çeşitli illerde bağımsız olarak faaliyet gösteren küçük işletmeler için de geçerlidir. Bu işletmelerin de uygun kredi destekleriyle, deri organize sanayi bölgeleri ya da küçük sanayi sitelerine taşınmalarının sağlanması, hem deri sanayinin gelişimi hem de çevre sorunlarının yaşanmaması açısından oldukça önemlidir.

Türkiye’de deri sanayinin önemli sorunlarından biri de potansiyelinin yüksekliğine rağmen, Türkiye’nin küresel pazarda yeterince rekabet

edememesidir. Bunun en önemli nedenini deri sanayi alanında yeterince AR-GE yatırımlarının yapılmaması oluşturmaktadır. Günümüzde Türk Deri Sanayi bünyesinde sadece bir tane AR-GE merkezi (İstanbul Deri İhtisas Sanayi Bölgesi'nde) faaliyet göstermektedir. Bu merkez de kaynak yetersizliği nedeniyle beklentileri karşılamaktan uzaktır. Oysa en azından her deri organize sanayi bölgesinde, mali açıdan ciddi şekilde desteklenen AR-GE merkezlerinin oluşturulması, deri sanayinin rekabet gücünün artmasını sağlayacaktır. Ayrıca genç modacılar ve yetenekli gençlere fırsatlar sunularak, oluşturulacak marka değeri yüksek ürünlerle küresel pazarda daha iyi bir yer edinilebilir.

Türkiye'nin küresel pazarda uzun yıllar varlığını sürdürebilmesi için alınacak tedbirlerden

birisi de 1990'lardan beri gerileyen hayvancılık sektörünün desteklenmesi olmalıdır. Bu sayede deri kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu kaliteli ham derilerin daha ucuza üretilmesiyle Türkiye'nin küresel pazarda rekabet gücü daha da artacaktır.

Sonuç olarak, Türk Deri Sanayii, yarattığı yaklaşık 1.5 milyar dolarlık katma değer ve 89.326 kişiye sağladığı istihdamla Türkiye ekonomisinin önemli sektörleri arasındadır. Türkiye aynı zamanda sahip olduğu deneyim ve üretim miktarıyla küresel pazarın önemli aktörlerinden biridir. Sahip olduğu deneyimi teknolojik gelişmelerle desteklemeyi sürdürmesi halinde Türkiye, gelecekte küresel deri ticaretine yön veren ülkelerden biri olma potansiyeline de sahiptir.

REFERANSLAR

- Akengin, H. (1994). Samsun'da Sanayi Faaliyetlerinin Dağılışı, Gelişme Alanları ve Başlıca Sorunları, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9.
- Ateş, D. (2008). *Industrial Revolution: Impetus Behind the Globalization Process*, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi, 15 (2), 31-48.
- Corradini, P., Gallo, S. & Gesualdi, F. (2016). *A Tough Story of Leather*, Santa Croce, Italy
- DPT, (1991). *Deri ve Deri Mamulleri Sanayii*, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Ankara.
- DPT, (2000). *Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- DPT, (2010). *Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları ve Uygulamaları*, Ankara.
- Doğanay, H. (2011). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Pegem Akademi, Ankara.
- Doğan, M. (2013). Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27), 511-550.
- Doldur, H. (1993). *Bomonti Sanayi Bölgesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, M. (1995). Türk Dericilik Sanayi ve Beykoz Fabrikası, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 71-75.
- International Labour Organisation, (1992). *Employment and working Contidions and Competitiveness in the Leather and Footwear Industry*, Report II, Geneva.
- İstanbul Deri Organize Sanayi Bölgesi*, (2020). Kurumsal, <http://www.ideriosb.org.tr>, adresinden alındı.
- İstanbul Sanayi Odası, (2015). *Deri ve Deri Ürünleri İmalat Sanayi*, İstanbul.
- Kahraman, M. (2019). Çorlu Deri Sanayisinin Gelişimi ve Çorlu Şehrine Olan Etkileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 64.
- Kartal, M. (2021). *Türkiye'de Tabii Deri Sanayisinin Coğrafi Dağılışı*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koç, E., Şenel, M., C., & Kaya, K. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de Sanayileşme I- Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları. *Mühendis ve Makine* 59, 1-26.
- Koizhaiganova, M., Koyuncu, A., & Coşkun, S. (2015). *Geçmişten Günümüze Dericilik Faaliyetleri*, Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Komisyonu Birimi, *Turkish Studies*, (10), 603-618.
- Leonard, H., J. (1988). *Pollution and The Struggle For The World Product: Multinational Corporations, Environment and International Comparative Advantage*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

- Liberty Leather Goods, (2020). *The Incredible History of Leather*, <https://www.libertyleathergoods.com/history-of-leather/>, adresinden alındı.
- Mater, B., Gönençgil, B. (1995). Biga’da Dericiliğin Çevresel Yükü ve Çözüm Önerileri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 30, 7-11
- Morgan, D. (1983). *Strategic Materials In The World*, Bureau Of Mines, U.S.A.
- Özdemir, M. (2007). Türk Kültüründe Dericilik Sanatı, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 66-82.
- Özgüç, N. (1986). Türkiye’de Sanayi Faaliyetlerinin Gelişmesi, Yapısı ve Dağılışı, İ.Ü, Edebiyat Fakültesi *Coğrafya Bölümü Dergisi*, (2), 34-70.
- Riello, G. (2002). *The Boot And Shoe Trades in London And Paris In The Long Eighteenth Century*, University College London PhD Thesis In History, England.
- Sanayi Gazetesi, (2020). *Kuruluş Yıllarına Göre OSB’ler*, <http://portal.sanayigazetesi.com.tr/osbler/KurulusYili.htm>, adresinden alındı.
- Schnitzer, J. G. (1935). *Leather World Production And International Trade*, Trade Promosion Series.157, Washington, USA.
- Semiz, Y., Toplu G. (2019). Cumhuriyet Dönemi’nde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, SUTAD 45*: 29-59.
- Südaş, İ. & Mutluer, M. (2013). Beşeri ve Ekonomik Özellikleri Açısından İzmir, *Profesör Doktor Asaf Koçman’a Armağan*, Ed. Öner Ertuğ, Ege Üniversitesi Yayını, Yayın No.180.
- Şahin, A., Şahin, M. & Gürbüz M. (2016). Kahramanmaraş Organize Sanayi Bölgesi’nin Çevresindeki Yerleşmelere Etkileri, *Türk Coğrafya Dergisi*, (66), 71-81.
- Tatenhove, J. V. (2000). *Political Modernisation and the Environment: The Renewal of Environmental Policy Arrangements*, Netherlands.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, (2016). *Deri ve Deri Mamulleri Sektörü*, İhracat Genel Müdürlüğü Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri Daire Başkanlığı, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, (2019). *Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Raporu*, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, (2020). *Deri Ve Deri Mamulleri Sektör Raporu*, Ankara.
- TİM, 2020. *İhracat Rakamları*, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, adresinden alındı.
- TÜİK, (2020). *Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri*, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=sanayi-114&dil=1>, adresinden alındı.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2016). *Ekonomik Coğrafya-Küreselleşme ve Kalkınma*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Tümertekin, E. (1957). Türkiye Sanayiinin Bünyesi ve Dağılışı, *Türk Coğrafya Dergisi*, (17).
- Tümertekin, E. (1958). Sanayiinin Kuruluş Yeri, *İkinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No. 79, 33-48.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi, (2020). *İhracat Rakamları*, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, adresinden alındı.
- UNIDO, (2006). *Annual Report 2005*: Industrial Development Board, Thirty-First Session, Vienna.
- URL 1. <https://www.libertyleathergoods.com/>
- URL 2. <http://www.ideriosb.org.tr>
- URL 3. <http://portal.sanayigazetesi.com.tr>
- Yücel, T. (2015). *Cumhuriyet Türkiye’si’nin Sanayileşme Öyküsü*, İŞKUR Matbaacılık Kağ. San. Ve Tic. Ltd. Şti. Ankara.
- Yulu, A., Doldur, H. (2018). Türkiye’de otomotiv sanayisinin mekânsal dağılışı. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 218-233.
- Yulu, A., Doldur, H. (2019). Türkiye’de otomotiv sanayisinin kuruluş ve işleyişinde etkili olan faktörler. *Türk Coğrafya Dergisi* 73, 17-28.
- Yusubov, A. (2015). *Türk Dış Ticaretinde Deri Sektörünün Yeri ve Rus Deri Sektörü ile Karşılaştırmalı Analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

A TYPE OF LAND USE SPECIFIC TO TOURISM URBANIZATION IN KUŞADASI: TOURISM BUSINESS DISTRICT¹

Kuşadası'nda Turizm Kentleşmesine Özgü Bir Arazi Kullanım Türü: Turizm İş Alanı

Çetin Furkan USUN²

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Hatay, Türkiye
cfusun@mku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5205-8752

Şevket IŞIK

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, Türkiye
sevket.i@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4127-7527

(Teslim: 10 Şubat 2022; Düzeltme: 8 Nisan 2022; Kabul: 8 Nisan 2022)
(Received: February 10, 2022; Revised: April 8, 2022; Accepted: April 8, 2022)

Abstract

Tourism urbanization is a consumption-based urbanization model, which is unusual in terms of urbanization history. For this reason, it is necessary to discuss the concrete reflections of tourism urbanization on urban space through city and consumption. The present study aimed to draw the theoretical framework of "land use difference in tourism cities", which is evaluated within the spatial differentiation parameter as one of the indicators of tourism urbanization. In addition, the study also aimed to put forth conceptual and functional approaches towards the tourism business district. The city of Kuşadası, where the study's empirical analyzes were carried out, was chosen as the research area in line with these purposes. In the study, first, a meta-analysis of the literature addressing the land use difference in tourism cities was conducted, and a field study was carried out by determining the boundaries of the tourism business district of Kuşadası. Then, the Kuşadası tourism business district map was drawn after making the functional classification of the businesses in the research area. The findings revealed that the Kuşadası tourism business district is appropriate for the models in the literature in terms of form, structure, and functional characteristics.

Keywords: Tourism urbanization, tourism business district, recreational business district, land use, Kuşadası

Öz

Turizm kentleşmesi, kentleşme tarihi açısından alışlagelmışin dışında, tüketime dayalı bir kentleşme modelidir. Bu sebeple turizm kentleşmesinin kentsel mekân üzerindeki somut yansımalarını kent ve tüketim üzerinden ele almak gerekir. Bu çalışmada turizm kentleşmesinin göstergelerinden biri olarak mekânsal farklılık parametresi içerisinde değerlendirilen "turizm kentlerindeki arazi kullanım farklılığının" kuramsal çerçevesini çizerek, konunun Kuşadası örneğinde incelenmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan turizm iş alanına yönelik kavramsal ve fonksiyonel yaklaşımlarda bulunulması çalışmanın bir diğer amacıdır. Ampirik analizlerin gerçekleştirildiği Kuşadası kenti söz konusu amaçlar doğrultusunda araştırma alanı olarak seçilmiştir. Çalışmada öncelikle turizm kentlerindeki arazi kullanım farklılığını ele alan literatürün meta-analizi yapılmış, Kuşadası turizm iş alanının sınırları belirlenerek alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Daha sonra araştırma sahasındaki ticarethanelerin fonksiyonel sınıflandırmaları yapılarak Kuşadası turizm iş alanı haritası hazırlanmıştır. Elde edilen bulgular Kuşadası turizm iş alanının form, yapı ve fonksiyonel özellikler açısından literatürdeki modellere uygun olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm kentleşmesi, turizm iş alanı, rekreasyonel iş alanı, arazi kullanımı, Kuşadası

¹ Bu çalışma, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yürütülen "Postmodern bir kentleşme örneği olarak Kuşadası'nda turizm kentleşmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. INTRODUCTION

Urbanization movements in Turkey have occurred due to different reasons. Industrialization, political reasons, developments in the tourism sector, direct and indirect effects of terrorist incidents, the establishment of universities constitute the main ones of these dynamics. The urbanization literature in Turkey has addressed the periods of rapid urbanization (1950-1960-1970s) (Darkot, 1966; Tümertekin, 1973; Emiroğlu, 1975). In addition, it is noteworthy that there are also studies that took into account the neo-liberal urbanization processes experienced after the 1980s and examined the urbanization phenomenon by dividing it into certain periods. These studies classified urbanization into the urbanization of the nation-state (1923-1950), the urbanization of the labor force (1950-1980), and the urbanization of the capital (after 1980) (Eraydın, 1988; Şengül, 2009; Keleş, 2015; Uğur & Aliaoğlu, 2018). Some studies put forth the basic dynamics of urbanization using certain models. Işık (2005) discussed the urbanization models in our country under three headings, namely urbanization models based on industrialization, tourism, and terrorism.

One of the urbanization models seen in international tourism centers in our country, especially in the Aegean and Mediterranean coasts, is the “tourism urbanization” model (Işık & Zoğal, 2017). According to Mullins (1991), one of the first to use the concept of tourism urbanization in the literature, tourism urbanization refers to a type of urbanization that offers a wide variety of consumption opportunities to tourists, especially entertainment, pleasure and rest, and to the rapid development and growth of settlements where most of these services are aimed to be consumed in a short time. In other words, it is possible to define this urbanization model as the increase/intensification of the population of a settlement that emerged/developed with the development of tourism, the change in its socio-economic and socio-cultural structure, the spatial expansion, and the transformation of its spatial texture.

The relationship between city-urbanization and tourism activities has attracted a lot of attention in recent years (Young, 1983; Emekli, 1994; Gladstone, 1998; Allen, Lu, & Potts, 1999; Dökmeci & Terzi, 2003; Timor, 2004; Bozyer, 2008, Akış, 2011; Pekpak, 2012; Baidal, Sanchez, & Rebollo, 2013; Kapluhan, 2014; Sauter, 2014; Sabancı, 2016; Işık & Zoğal, 2017; Ridolfi, Puyol, Ippolito, Saradakou, & Salvati, 2017; Kapan, 2018; Kapan & Timor, 2018; Akengin & Dinç, 2020b). Although interest and awareness regarding this subject have increased recently, the studies on tourism urbanization in the literature are

surprisingly limited considering that tourism is one of the fastest-growing industries in the world and affects urbanization (Mullins, 1991).

A few studies emphasized the conceptual framework of tourism urbanization and revealed the effects of tourism on urbanization in terms of demographic, social, economic, and spatial aspects. However, it is known that tourism cities have their own characteristics. Some studies addressing tourism urbanization put forth this through parameters (Mullins, 1991; Işık & Zoğal, 2017; Akengin & Dinç, 2020b). The parameters in question can be listed as “spatial differentiation” (spatial development/morphological difference/land use difference), “different population and migration structure” (rapid population growth and high internal migration with the development of tourism), “mass and special pleasure consumption”, “foreign population activity”, “rapid growth and structural change of the labor force” and “touristic indicators”.

One of the issues that should be addressed under the heading of spatial differentiation, which is an important parameter of tourism urbanization, is the land use difference in tourism cities. The land use difference in tourism cities reveals the changes and transformations stemming from tourism (Akengin & Dinç, 2020a). The most important of the areas where land use difference in tourism urbanization is effective is undoubtedly the commercial districts that form the core of tourism cities. At this point, it is possible to state that a shopping center/business district with a different structure has developed in the land use of tourism cities, mostly in the resort settlements by the sea (Özgüç, 1977).

These concrete changes in the use of space in tourism cities have begun to draw attention in the literature, and an effort has been made to introduce special concepts that can be related to each other and can be memorable such as “city-tourism-business district”. Ironically, shopping districts in tourism cities have received little attention in the tourism literature (Mckercher, 2020).

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK: TOURISM BUSINESS DISTRICT

In the literature, business districts where tourist-oriented businesses are clustered, mainly consisting of food and beverage facilities, entertainment venues, souvenir shops, and hotels, serving visitors for their leisure, pleasure, and entertainment are defined as *tourism business district* (TBD) (Getz, 1993), *tourist shopping habitat* (TSH) (Bloch, Ridgway, & Dawson, 1994; Yüksel, 2007), *leisure business district* (LBD) (Maguire, 1995), *central tourist district* (CTD) (Zhu,

Liu, Chen, Lin, & Tao, 2015), *recreational business district* (RBD) (Stansfield, 1969; Stansfield & Rickert, 1970; Taylor, 1975; Pigram 1977; Meyer-Arendt, 1987; Meyer-Arendt, 1990; Smith, 1992; Meyer-Arendt, 1993; Weaver, 1993; Brent, 1997; Bao & Gu, 1998; Andriotis, 2003; Li & Tao, 2003; Boniface & Cooper, 2005; Özgüç, 2007; Liu, 2014; Battino, Borruso, & Donato, 2014; Battino, Borruso, & Donato, 2015; Zhu, Liu, Wang, & Ma, 2017), *tourism shopping district* (TSD) (Mckercher, 2020).

The first definitions of the recreational business districts, which are consumption-trade oriented commercial districts and different from central business districts (CBD) that are production-trade oriented, were introduced by Stansfield and Rickert (Stansfield, 1969; Stansfield & Rickert, 1970). The authors named the commercial district formed by the linear aggregation of seasonal businesses such as hotels, food and beverage facilities (restaurants, cafes, bars, pubs), souvenir and clothing shops, and jewelers serving tourists in tourism cities as RBD (Stansfield & Rickert, 1970:215).

Proximity to places where sea-sand-sun attractions are offered free of charge to tourists is important in determining the location of the recreational business district (Mullins, 1991). According to Stansfield (1969), the food and beverage, accommodation, and entertainment facilities in a tourism city and the attractions of that settlement attract each other like magnets. Proximity to the beach and promenades are the greatest determining factors in choosing the location of RBD. Thus, recreational business districts in the tourism cities on the seaside are located in the area where the tourists take a walk for eating and drinking, shopping, having fun, and watching the scenery, right next to the facilities (on the beach) where they spend the night after their swimming and sunbathing are over. The purpose of the recreational business district is not to be located in an appropriate and wide-area where visitors can come using transportation, but to serve visitors in their spare time by being located very close to both visitors and attractions.

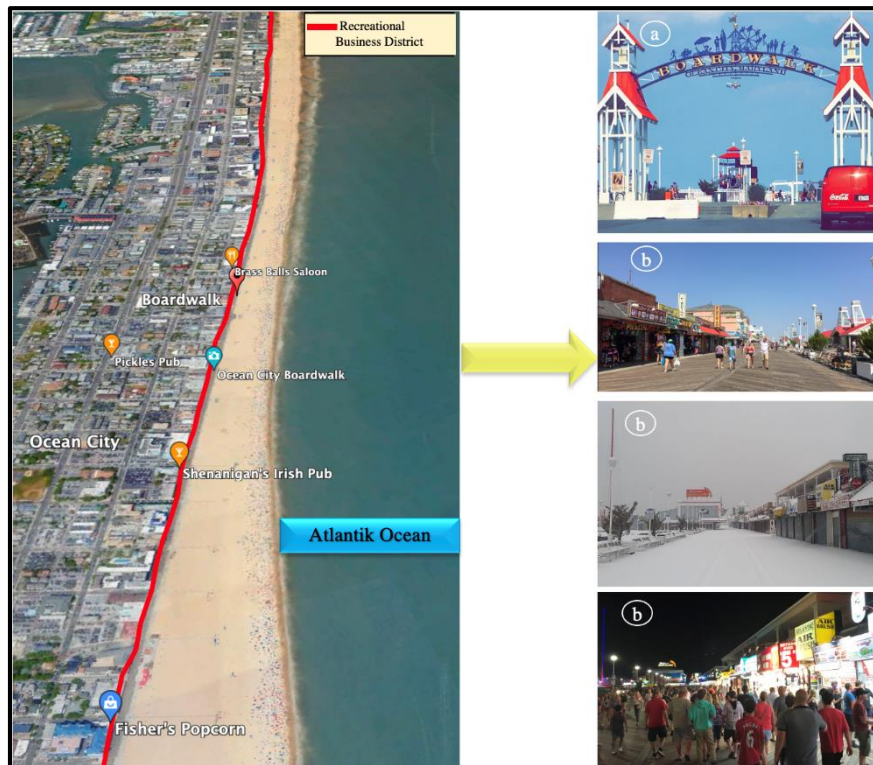

Figure 1- The Current View of the recreational business district in Ocean City Examined by Stansfield & Rickert (1970) in Their Field Study (a; Google Earth, Street View, 2020, b; www.foursquare.com)

Since its conceptualization by Stansfield & Rickert (1970), the recreational business district has attracted attention from various branches of academia. The formation and development of the recreational business district bring a new perspective to the city and urbanization studies (Liu, 2014) since the recreational business district has become a new way of urban land

use in tourism cities (Li & Tao, 2003). However, the literature stated that although the recreational business district is an important indicator of different land use in tourism cities, it is a neglected subject (Stansfield, 1969; Stansfield & Rickert, 1970). Stansfield & Rickert (1970) expressed that tourism cities have unique landscapes and economic structures. They also

argued that the fact that entertainment and recreation facilities in settlements that develop with tourism reflect the basic economic function of that city has been relatively ignored by geographers and the academicians who conduct recreation studies (Stansfield & Rickert, 1970).

The examination of the current views of the first recreational business district examples that were built 50 years ago shows that the features emphasized in the literature in those years can still be distinguished today. In Figure 1, the features Stansfield & Rickert (1970) addressed in their field studies such as *linearity*, *boardwalk*, *the difference between the day and night population density*, and *seasonality* can be distinguished.

As can be seen, in the literature, the concept of “recreational business district” has been preferred while addressing commercial districts for tourism/tourists. However, the examination of the related studies shows that the concepts of “tourism business district/recreational business district/leisure business district” have the same characteristics. Thus, although they are perceived as different concepts, they are essentially similar to each other and their starting points are based on “consumption-trade-tourism” (pleasure/leisure/entertainment/free time consumption). Furthermore, in this study, the commercial district for tourists in Kuşadası is described as a “tourism business district (TBD)” for reasons such as recreation and tourism complementing each other, the facilitation of tourism by the development of recreation, and the existence of accommodation, and tourism being expressed as recreational travel (Emekli, 1998). In the end, it does not matter whether the commercial districts in tourism cities are referred to as tourism business district, recreational business district or leisure business district, the fact remains that this district is developed with a focus on pleasure/entertainment/recreation consumption, and the commercial establishments housed within it serve these functions (Table 1).

Kuşadası, the subject of this field study, is one of the first centers opened to coastal tourism in our country. Kuşadası, with its many attractions, hosts different types of tourism, especially sea-sand-sun and cruise tourism. In addition, with its proximity to destinations on the UNESCO world heritage list such as the Ancient City of Ephesus, it is also at a fortunate location in terms of faith and cultural tourism. With its advantageous location, it is one of the important points in our country where sea-sand-sun and cultural tourism are integrated (Figure 2).

Table 1- Some common characteristics of the tourism business/recreational business/leisure business/tourism shopping districts

Mostly seasonal
Activity starts with the sunset
Located near tourist attractions
Linear parallel to the shore
Being visitor/tourist oriented
Being at the fore forefront with pleasure/entertainment/recreation consumption
A gathering of recreation-oriented business such as food & beverage/souvenir etc.
Aiming to provide maximum response in a limited space, having high concentration, covering 1-3% of the city

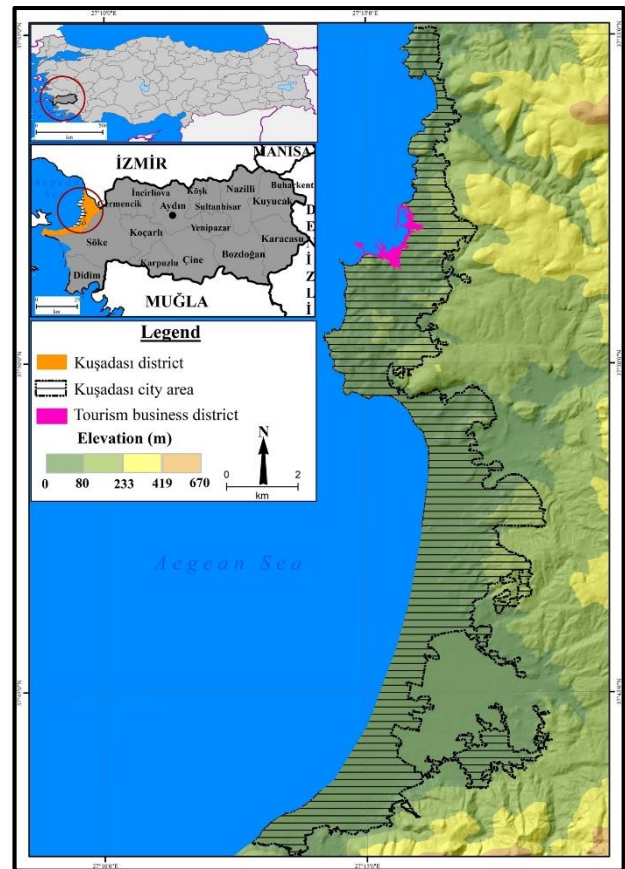

Figure 2- Kuşadası city area

3. PURPOSE AND METHOD

The purpose of this study was to address the land use difference as one of the indicators of tourism urbanization, which is discussed within the spatial differentiation parameter, through the elements that make up the relevant difference using the Kuşadası case. Therefore, the main study question was: “How much does the Kuşadası tourism business district reflect the characteristic features of tourism business districts in cities that have developed with tourism urbanization?”

The study also aimed to make conceptual and functional approaches to the tourism business district to draw the theoretical framework of the "*land use difference in tourism cities*", which is evaluated within the spatial differentiation parameter as one of the indicators of tourism urbanization.

To analyze the aforementioned purpose empirically, Kuşadası was chosen. The reason behind this was the fact that Kuşadası was one of the first places to open to tourism among the international tourism centers in Turkey and the experience of the city in this regard.

In the field studies carried out on different dates between 2018-2021, first, the boundaries of the tourism business district of Kuşadası were determined. While determining boundaries, the characteristic features of tourism business districts (being seasonal, being made up of recreation-oriented businesses for tourists, etc.) were used. At this point, it is useful to state that it is not possible to draw the boundaries of tourism business districts very clearly. There were tourism-oriented businesses in Kuşadası outside the boundaries of the tourism business district. However, since these businesses were not concentrated in a certain area close to the beach like the tourism business district, and did not integrate with it, they have left out the boundaries of the tourism business district of Kuşadası. Then the business and commercial spaces operating in this district were classified according to the functions they served. While making the said classification, the classification of Stansfield & Rickert (1970) from in the literature was taken into account.

Kuşadası tourism business district land use map was drawn using geographic information systems package program ArcMap10.3. First, the drawing of the blank map of the Kuşadası tourism business district was completed. Afterward, using the field studies, Google Earth Street View and Kuşadası Municipality City Information System, the functional use in each polygon was processed into the attribution tables. In addition, the market value map was drawn using the "*Market Value Search*" application in the database of Kuşadası Municipality, and the areas with the lowest and highest land value in the entire city and tourism business district were determined. Finally, the relationship of these spaces with the spaces where the tourism sector is used intensively was established.

4. FINDINGS

4.1. Kuşadası Tourism Business District

The boundaries of Kuşadası tourism business district are Güvercinada in the west, Setur Marina in the north, the intersection of İnönü Boulevard and Hacıosmanoğlu Street in the south, and the commercial offices located on Atatürk Boulevard in the east (Figure 3). The tourism business district is located within the borders of the four central neighborhoods of the city. The neighborhoods in question are Hacifeyzullah, Dağ, Camikebir, and Türkmen Neighborhoods.

Tourists coming to Kuşadası city center can perform many activities, especially on the coastline (Atatürk Boulevard) between Güvercinada and the marina (Setur Marina). The said coastline is also a strip preferred by tourists for walking, cooling off, and watching the scenery. The tourism business district of the city has developed along this strip. Emekli (2001) stated that a fast souvenir has developed in this region for tourists and that the shops are closed except for the tourist season, and are only open on the days when the ships that bring excursionists arrive or on weekends.

The Kuşadası tourism business district covers an area of 44 hectares and constitutes 0.97% of the total urban area (4520 ha). Therefore, the very small rate coverage seen in tourism business districts is also valid for the Kuşadası tourism business district. However, the Kuşadası tourism business district covering such a small area has different function spaces. Various businesses (1004 in total), from shopping to entertainment, from jewelers to eating and drinking, create an attraction in the business district in question (Table 2).

The examination of the distribution of businesses in the Kuşadası tourism business district showed that businesses that specialize in the same operation types are generally clustered in certain regions. The clothing shops, which have an important place in the Kuşadası tourism business district, are located in the area called Kaleiçi (Old Town Bazaar) adjacent to and opposite each other (Figure 4; Photo 1). In this region, the tourism business district expands even 400 meters away from the sea. This, as Boniface & Cooper (2005) stated, is an example of the tourism business district being located in the historical centers of the city such as castles and cathedrals, where the history of touristic settlements goes back like most cities in Europe. Kaleiçi is followed by clothing shops designed as "bazaars" (touristic bazaars) which are clustered in Orient Bazaar and Grand Bazaar, close to the port.

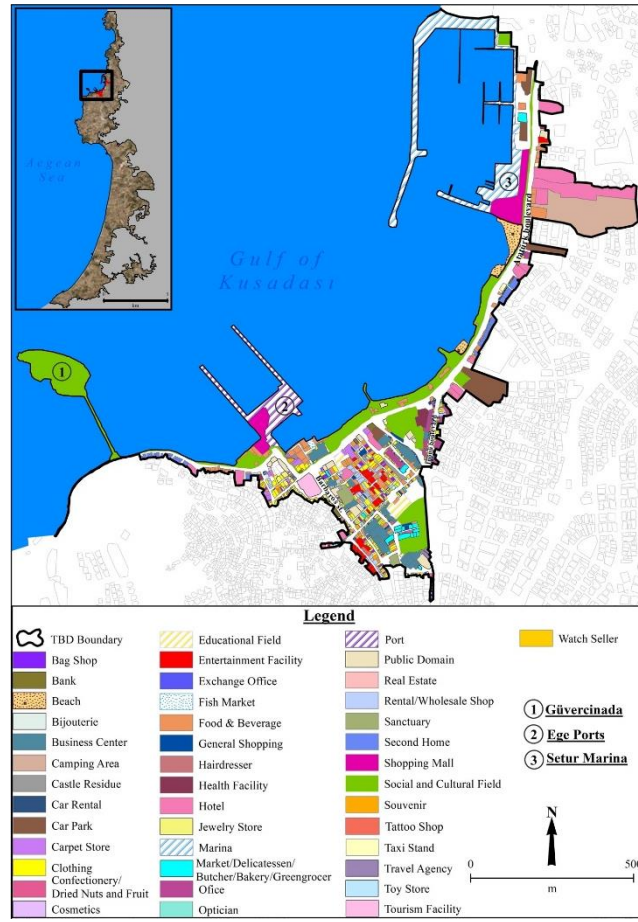

Figure 3- Kuşadası Tourism Business District (2019)

Table 2- Businesses in the Kuşadası Tourism Business District*

Operation Type	Number of Business	Rate (%)	Operation Type	Number of Business	Rate (%)
Clothing	220	21,9	Travel Agency	11	1,1
Food & beverage	160	15,9	Confectionery/ Dried Nuts and Fruit	10	1,0
Rental/wholesale shop	75	7,5	Hairdresser	11	1,1
Souvenir	55	5,5	Car Rental	9	0,9
Market/delicatessen/ butcher/bakery/greengrocer	53	5,3	Watch Seller	9	0,9
General shopping	52	5,2	Cosmetics	8	0,8
Jewelry Store	51	5,1	Taxi Stand	8	0,8
Bag Shop	44	4,4	Exchange Office	7	0,7
Bijouterie	34	3,4	Car Park	5	0,5
Entertainment Facility	34	3,4	Real-estate	5	0,5
Office	24	2,4	Toy Store	4	0,4
Business Center	23	2,3	Shopping Mall	2	0,2
Optician	20	2,0	Port	2	0,2
Bank	18	1,8	Camping Area	1	0,1
Carpet	17	1,7	Marina	1	0,1
Hotel	16	1,6	Fish Market	1	0,1
Tattoo Shop	14	1,4	Tourism Facility	1	0,1
Total				1004	100,0

*Stansfield & Rickert (1970) was used while categorizing the businesses in the tourism business district.

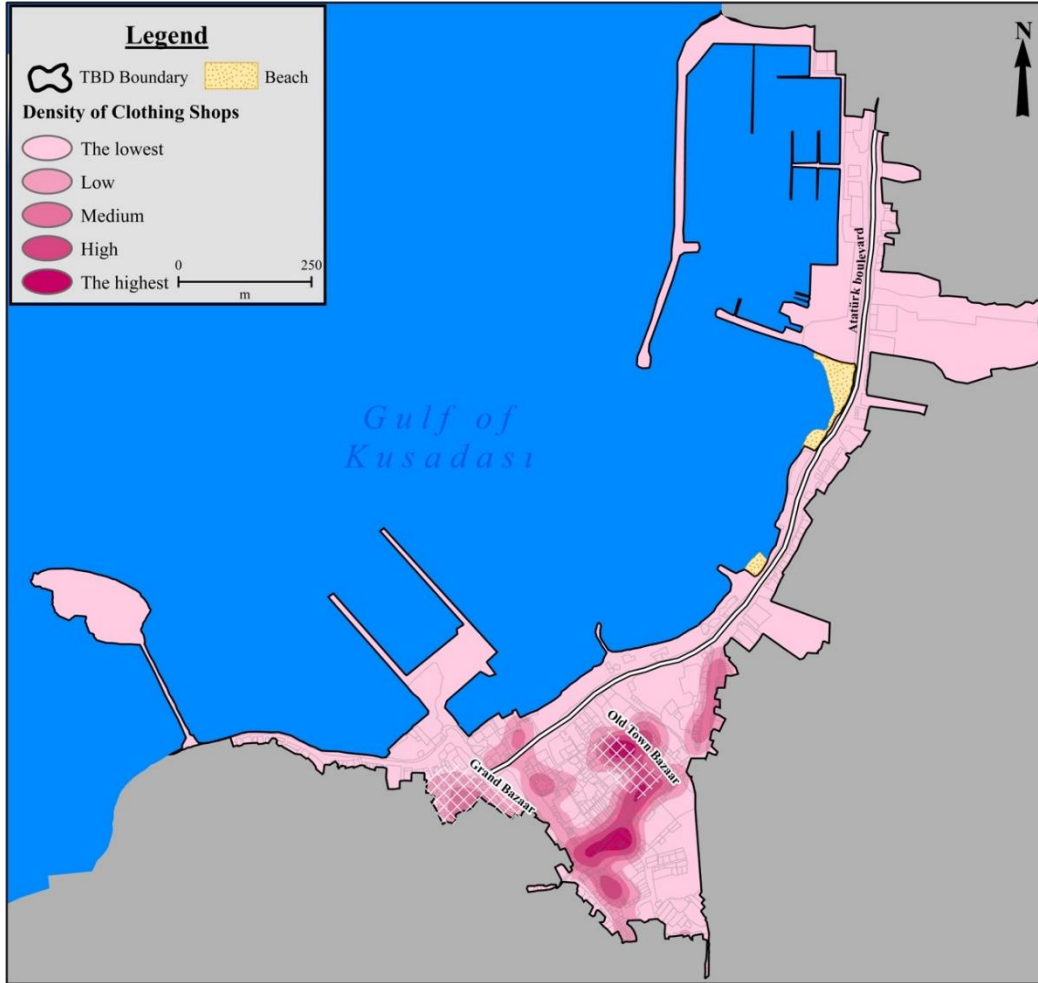

Figure 4- Clothing Shops Clustered in Kuşadası Tourism Business District

Photo 1- Clothing Shops Clustered in the Kaleiçi Region of Kuşadası Tourism Business District

With a significant proportion within the Kuşadası tourism business district, the food and beverage businesses, coming second after the clothing shops, are lined up against the sea in Kaleiçi and along Atatürk Boulevard (Figure 5; Photo 2). Unlike clothing shops, the fact that the tourists desire to spend a long time eating and drinking while watching the view with the sea was influential in these shops being clustered especially on the seaside. While almost all of the restaurants serve seafood, restaurants with different cultural themes can also be seen with the effect of cultural diffusion and globalization. Also, ice cream shops, cafes, and pubs can be seen frequently along the coast. Tourists can eat and drink both in these facilities and while walking.

Photo 2- Food & Beverage Facilities Lined Along the Coast in Kuşadası Tourism Business District

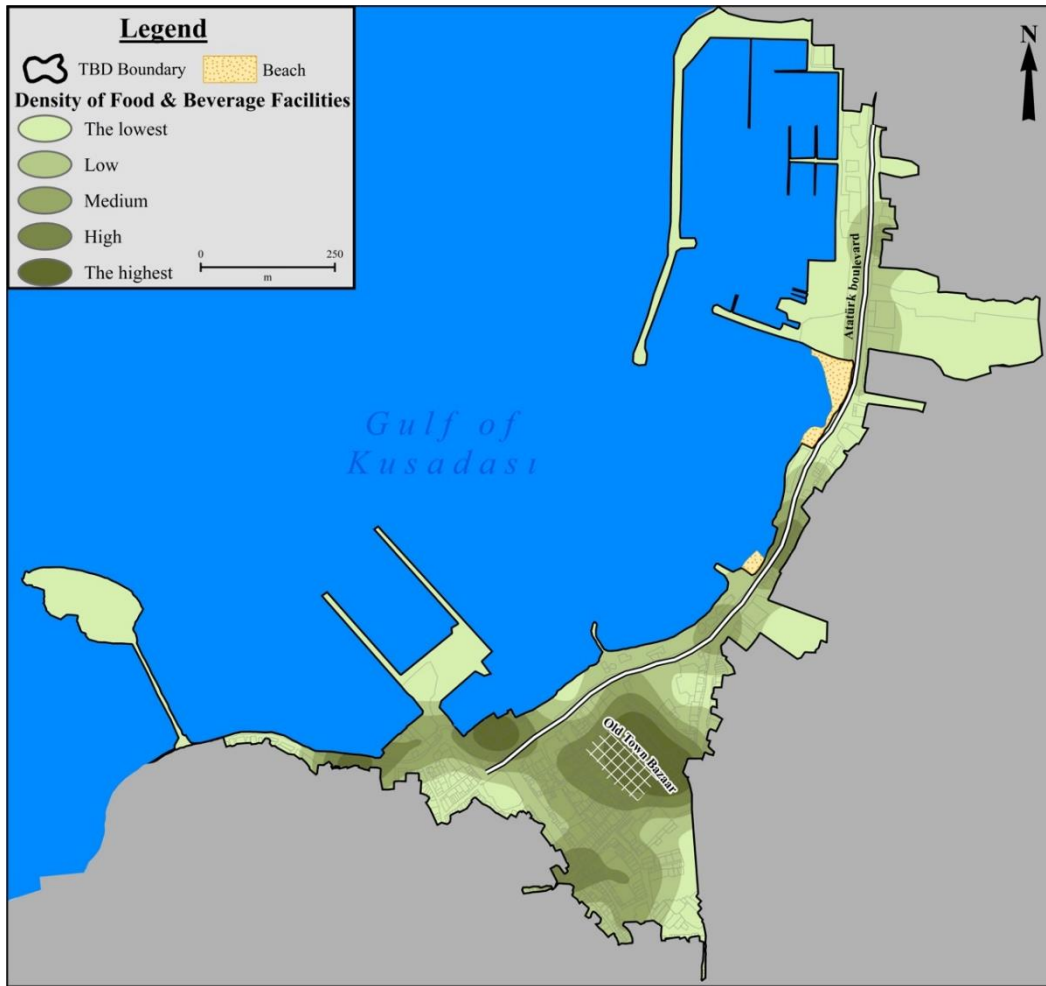

Figure 5- Clustered Food & Beverage Facilities in Kuşadası Tourism Business District

Frequently encountered in the tourism business district of Kuşadası, jewelers and carpet sellers, are generally located in an area close to the cruise port. Appealing to individuals from upper socioeconomic status to a large extent, these products (hand-woven antique carpets, diamonds, jewelry, etc.) can be offered for sale within the same business, especially in tourism cities such as Kuşadası (Photo 3).

Photo 3- A View of the Carpet Sellers and Jewelers in the City

There are two malls within the boundaries of the Kuşadası tourism business district. One of them, Setur Marina Mall, is adjacent to the marina, whereas Scala Nuova Mall is located in Kuşadası Ege Ports. As can be seen, both of the malls are intertwined with the two ports in the city. The main reason for this is the desire to integrate the tourists in the city with both ports, to meet their entertainment and shopping needs, and to meet the needs of tourists on yachts and ships (Photo 4).

Photo 4- a. Scala Nuoava Mall b. Setur Marina Mall (Google Earth, 2020)

The most typical equivalent of the "seasonal entertainment street" in a tourism city is the "bars street" in the Kuşadası tourism business district, where entertainment facilities are lined along the street. In

stark contrast to the central business districts, Bars Street is the most prominent example of recreational business district in the city where *the population density increases especially at night and the daily pedestrian traffic has a different rhythm* (Stansfield & Rickert, 1970). The liveliness on the street starts late at night (23:00-00:00) and continues intensely until the first light of the morning. While the street and the inside of the entertainment facilities host a large crowd at these hours, almost no one visits the street during daylight hours, and the entertainment facilities are even closed during the day (Photo 5).

Photo 5- Night and Day Views of the Bars Street in Kuşadası Tourism Business District

Defining the tourism business district as "tourism facilities", Taylor (1975), in short, stated that the businesses that directly serve the tourists within the sectors that make up the tourism business district should not be less than 50% of the total business. On the other hand, Stansfield & Rickert (1970) determined that directly tourism-oriented (food and beverage, entertainment facilities, and gift shops) commercial businesses in the three cities (Ocean City, Wildwood, and Niagara Falls) they examined in their field research made up 70,8%, 77% and 92,7% of the total recreational business districts, respectively. Within the Kuşadası tourism business district, 697 tourism-oriented businesses (accommodation, food

and beverage, entertainment facilities, etc.) were identified. This number corresponds to 69.4% of the total businesses in the tourism business district (Table 3).

Table 3- Directly Tourism-Oriented Businesses in Kuşadası Tourism Business District

Operation Type	Number of Businesses	Rate (%)
Clothing	220	21,9
Food & beverage	160	15,9
Souvenir	55	5,5
Jewelry	51	5,1
Bag Shop	44	4,4
Bijouterie	34	3,4
Entertainment Facility	34	3,4
Optician	20	2,0
Carpet Seller	17	1,7
Hotel	16	1,6
Tattoo Shop	14	1,4
Confectionery/Dried Nuts and Fruit	10	1,0
Watch Seller	9	0,9
Exchange Office	7	0,7
Mall	2	0,2
Marina	1	0,1
Port	1	0,1
Camping Area	1	0,1
Tourism Facility	1	0,1
Total	697	69,4

Stansfield & Rickert (1970) was used while identifying the directly tourism-oriented businesses

It is a known fact that there is a direct relationship between land use and land values in cities (Dinç, 2020). Unlike tourism cities, land values generally decrease from central business districts to

the periphery in cities. In tourism cities, this is different. As previously stated, tourism business districts are located in a region with low traffic density, adjacent to the touristic attractions of the settlements, with a high number of tourists, and where land market values are relatively high (Zhu, Liu, Chen, Lin, & Tao, 2015). In this context, Mullins (1991) refers to the recreational business district as the most valuable space in tourism cities. In addition, unless there is a contrary situation, the market value shows a gradual decrease from the center/core to the periphery within the boundaries of the recreational business area. Boniface & Cooper (2005) stated that the businesses/activities and land values for tourists gradually decrease in the areas behind the recreational business district (Figure 6).

Although Kuşadası tourism business district constitutes only 0.97% of the city district, due to its location in an extremely attractive area, it is one of the limited areas with the highest market values, together with the Sahil Building Complex location, where the second homes are densely located in the city. Within the boundaries of Kuşadası tourism business district, the strip extending from the marina (Setur Marina) on Atatürk Boulevard to the cruise port (Ege Ports) and the cruise port area on the intersection of Atatürk Boulevard and Barbaros Street, which can be described as the center of the tourism business district, have the highest market value. creates fields. In the Kuşadası tourism business district, there is a gradual decrease in the market value as you go inward from the seaside. This can be seen on the Kuşadası tourism business district market value map, drawn by the 2020 data from the Kuşadası Municipality Market Value Search Database (Kuşadası Belediyesi, 2020).

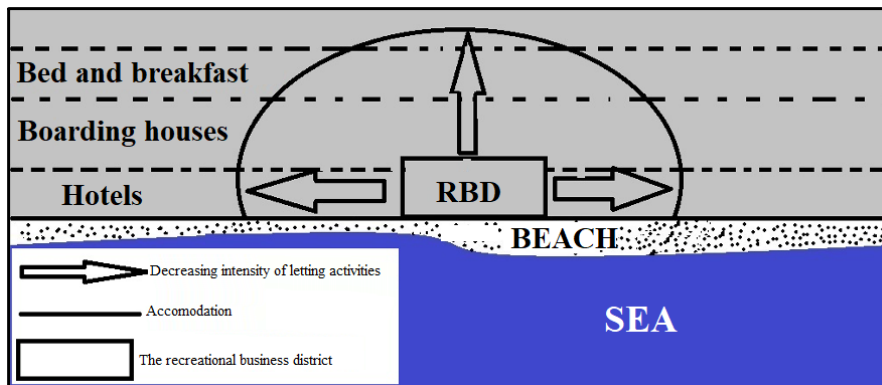

Figure 6- The Diagram Showing That the Activity Intensity Decreases From the Coast to Outer Boundaries in Kuşadası (this diagram was inspired by Boniface & Cooper (2005), referring to Lavery 1971)

The examination of the Kuşadası tourism business district market value map shows that the land value on Atatürk Boulevard is 686 TL per m². While the land value is 483 TL per m² on İnönü Boulevard, which is connected to Atatürk Boulevard, it is 550 TL on Kemal Arıkan Street, 517 TL on Sağlık Street in Kaleiçi, and 686 TL on Mahmut Esat Bozkurt Street, where the cruise port is located. In the Hacıfeyzullah

Neighborhood section of Mahmut Esat Bozkurt Street extending towards Güvercinada, the land value decreases to 412 TL. The areas with the lowest land value in the tourism business district are the intersection of Ülgen Street (311 TL) in the Türkmen Neighborhood, Aslanlar Street in the Dağ Neighborhood and Yıldırım Street (102 TL) in the Camiatik Neighborhood (Figure 7).

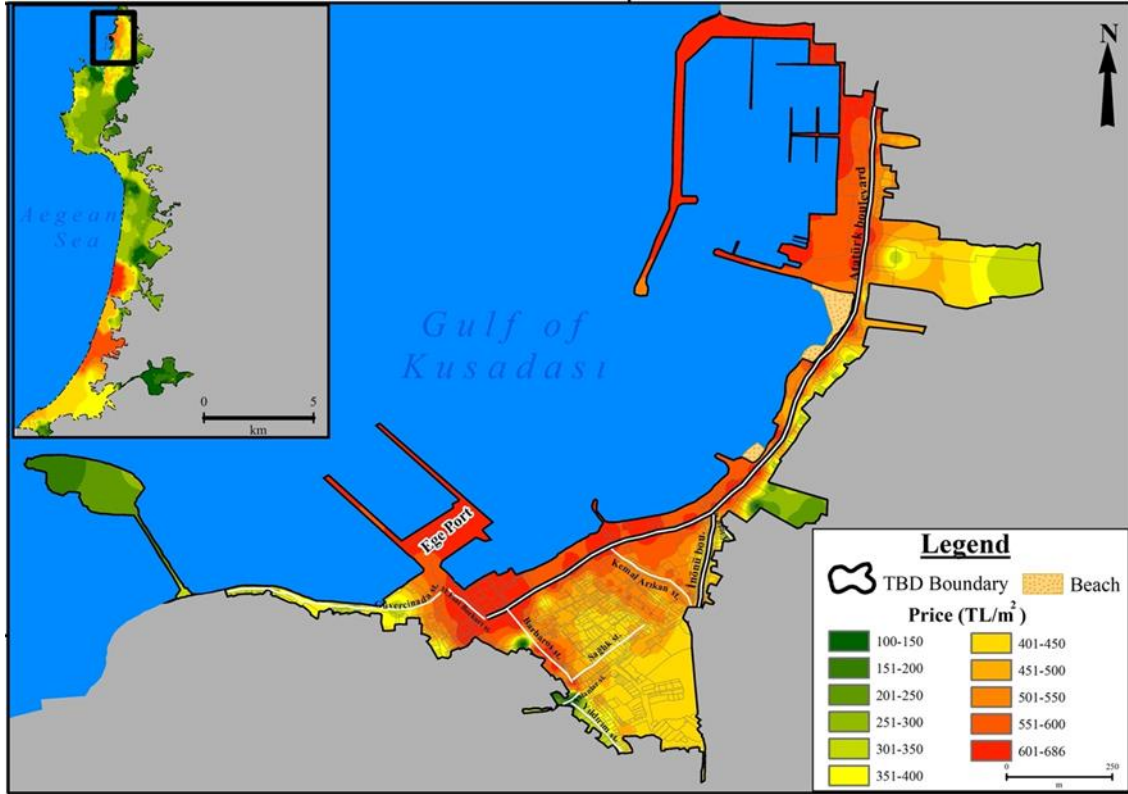

Figure 7- Kuşadası Tourism Business District Market Value Map (2020)

On January 1, 2020, the dollar rate was 5.95, while on July 1, 2020, the dollar rate was 6.85.

While the euro was 6.65 on 1 January 2020, it was 7.68 on 1 July 2020

5. DISCUSSION AND RESULT

Land use in tourism cities has a very different structure compared to other cities. This different structure constitutes the "land use differentiation" indicator of tourism urbanization. The area where the land use differentiation in tourism urbanization is most evident is the tourism business districts, where there are specialized businesses for tourists. These business districts show remarkable differences in terms of form, structure, and functional characteristics compared to cities that develop outside of tourism. As a matter of fact, in the literature, studies are revealing these characteristic features of tourism business districts with certain models. In the present study, the appropriateness of the Kuşadası tourism business

district to the models in the literature was put forth through empirical research.

The main study findings are as follows:

1) In terms of form (shape), the Kuşadası tourism business district extends linearly along the coast, starting from Güvercinada, along Atatürk Boulevard to Setur Yacht Harbor. This characteristic is similar to the business districts of Central Ocean City, Central Wildwood, Atlantic City, Galveston in the USA, Coolangatta-Tweed Heads in Australia, and Alanya and Manavgat in Turkey.

2) Another characteristic of tourism business districts is that these districts include tourism-oriented businesses directly. Taylor (1975) stated that this ratio should not be less than 50%. While Stansfield & Rickert (1970) determined these rates to be 70,8% in Ocean City, 77% in Central Wildwood, and 92,7% in

Ontario-Niagara Falls, Akengin & Dinç (2020a) determined these rates to be 51% in Alanya and 51% in Side. They found it to be 91%. Another study found that is in parallel with the literature is that the direct tourism-oriented businesses in Kuşadası have a rate of 69,4%. Indeed, shops such as cafes, restaurants, pubs, tattoo shops, and ice cream shops, which are frequently encountered in tourism business districts, are like symbols in the tourism business district of Kuşadası.

3) Another characteristic feature of tourism business districts is that they are the most valuable areas in the city. Intense demand in the tourism sector, especially for coastal areas, is the main reason for the high market value of tourism business districts developing along the coast. This situation, which is seen in many tourism cities, is also seen in Kuşadası. Also, the fact that Kuşadası port is one of the frequent destinations of cruise tourism undoubtedly increases the value of the business district much more.

It is possible to see a special type of land use that shows the character of a tourism business district in Turkey, especially in many tourism cities located on the Aegean and Mediterranean coasts. However, the number of studies discussing these business districts about cities and urbanization is quite limited. For this

reason, while examining Turkey's international tourism centers, it is important to give special importance to tourism business districts in terms of planning and use of space. Undoubtedly, the fact that tourism business districts are the most valuable areas in tourism cities is a situation that directly affects administrators (decision-makers), tourists, local people, and investors in terms of the supply-demand balance.

Although the tourism business districts, which are located at a point that can be considered as the heart of tourism cities, offer significant advantages, they bring along problems such as traffic congestion due to their location. As it is known from the examples of the United States and Europe, one of the important characteristics of tourism business districts is that they are pedestrian-oriented and there is no traffic problem. In this context, especially the "traffic calming project" recently implemented by the decision-makers in Kuşadası is valuable. Although it has not been completed yet, the arrangements made within the scope of the project (such as one-way application and pedestrian priority traffic order) along Atatürk Boulevard, where the tourism business district also extends visibly reduced the traffic in this area.

REFERANSLAR

- Akengin, H., & Dinç, Y. (2020a). Turizm şehirleşmesinin iş ve ticaret alanlarını şekillendirmesi üzerine karşılaştırmalı bir araştırma: Alanya ve Manavgat örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(2), 273-295.
- Akengin, H., & Dinç, Y. (2020b). Turizm sektörünün şehirleşmeye etkileri: Manavgat örneği. *International Journal of Geography and Geography Education*, 41, 199-220. doi: <https://doi.org/10.32003/igge.615775>
- Akış, A. (2011). Turizmin kentsel gelişim üzerine etkileri: Bir örnek inceleme Antalya-Türkiye. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(16),193-206.
- Allen, J.S., Lu, K.S., & Potts, T.D. (1999). A GIS-based analysis and prediction of parcel land-use change in a coastal tourism destination area. *World Congress on Coastal and Marine Tourism*, Vancouver, British Columbia, Canada
- Andriotis, K. (2003). Coastal resorts morphology: The Cretan experience. *Tourism Recreation Research*, 28(10), 67-75. doi: <https://doi.org/10.1080/02508281.2003.11081387>
- Baidal, J.A.I., Sanchez, I.R., & Rebollo, J.F.R. (2013). The evolution of mass tourism destinations: New approaches beyond deterministic models in Benidorm. *Tourism Management*, 34, 184-195. doi: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.04.009>
- Bao J., Gu, S. (1998). Tentative research on RBDs of cities. *Planners*, 59(14), 59-64
- Battino, S., Borruso, G., & Donato, C. (2014). Some preliminary remarks on the recreational business district in the city of Sassari: a social network approach. *Computational Science and Its Applications Proceedings Book Part II*. doi: 10.1007/978-3-319-09129-7_45
- Battino, S., Borruso, G., & Donato, C. (2015). Recreation tourist areas, an exam on recreational business districts in Olbia (Sardinia). *Computational Science and Its Applications Proceedings Book Part II*. doi: 10.1007/978-3-319-21407-8_47
- Bloch, P.H., Ridgway, N.M., & Dawson, S.A. (1994). The shopping mall as consumer habitat, *Journal of Retailing*, 70(1), 23-42

- Boniface, B., & Cooper, C. (2005). *Worldwide destinations*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann Fourth Edition.
- Bozyer, Ü. (2008). *Kent dokusunun oluşmasında turizmin etkisi: Bodrum örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Brent, M. T. (1997). *Coastal resort morphology as a response to transportation technology*. Ph.D. Thesis, Waterloo University
- Darkot, B. (1966). Türkiye’de nüfus artışı ve şehirleşme. *Mimarlık Dergisi*, 37(11), 31-36
- Dinç, Y. (2020). *Karşılaştırılmalı bir şehir coğrafyası: Alanya ve Manavgat örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dökmeci, V., & Terzi, F. (2003). Turizm ve şehirleşme, Ertekin, Ö. Yüzer, M.A. (Eds) içinde *Prof. Dr. Yücel ÜNAL’a Armağan*, (s.1-6), İTÜ Mimarlık Fakültesi Matbaası.
- Emekli, G. (1994). *Foça’da turizm ve turistik kentleşme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Emekli, G. (1998). *Bergama’da turizm ve sosyo-ekonomik etkileri*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Emekli, G. (2001). Gelişimi yapısı ve sorunlarıyla Kuşadası nüfusu. Geçmişten Geleceğe *Kuşadası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 53-67, Kuşadası, Aydın.
- Emiroğlu, M. (1975). Türkiye coğrafi bölgelerine göre şehir yerleşmeleri ve şehirli nüfus. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* (Ayrı Basım)
- Eraydın, A. (1988). Sermayenin birikim sürecinde kentler. *Değer Dergisi*, 5, 133-153
- Getz, D. (1993). Planning for tourism business district. *Annals of Tourism Research*, 20(3), 583-600. doi: [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(93\)90011-Q](https://doi.org/10.1016/0160-7383(93)90011-Q)
- Gladstone, D.L. (1998). Tourism urbanization in the United States. *Urban Affairs Review*, 1(34), 3-27. doi: <https://doi.org/10.1177/107808749803400101>
- Google Earth, (2020). Street View (Data accessed: 03.11.2020)
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, 57-71
- Işık, Ş. & Zoğal, V. (2017). Turizm kentleşmesi kavramı: Antalya Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(2), 71-94
- Kapan, K. (2018). Turizm ve Rekreasyon faaliyetlerinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Antalya Örneği. *Coğrafya Dergisi*, 3, 47-56, İstanbul.
- Kapan, K., & Timor, A.N. (2018). Turizm Gelişme Modellemeleri Açısından Antalya Şehri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 71, 53-61. doi: 10.17211/tcd.441342
- Kapluhan, E. (2014). Türkiye’de turizme bağlı kentleşmelere farklı bir örnek: Milas (Muğla). *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(5), 120-141.
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kuşadası Belediyesi (2020). Kuşadası Belediyesi Kent Rehberi. <https://ebelediye.kusadasi.bel.tr/Rayic/Index/> (Date accessed: 28.09.2021)
- Li, L., & Tao, W. (2003). Spatial structure evolution of system of recreation business district- a case of Suzhou city. *Chinese Geographical Science*, 13(4), 370-377. doi: 10.1007/s11769-003-0045-0
- Liu, Y. (2014). Study on recreation function of urban recreational business district- a case study in Guangzhou (China). *Research on Humanities and Social Sciences*, 24(4), 87-92
- Maguire, J. (1995). Using GIS to analyze leisure business districts in the Myrtle Beach of South Carolina. *Association of American Geographers*
- Mckercher, B. (2020). Anatomy of successful tourism shopping districts, *International Journal of Tourism Cities*, 6(4), 831-846, doi: 10.1108/IJTC-12-2019-0208
- Meyer-Arendt, K.J. (1987). *Resort evolution along the Gulf of Mexico littoral: historical, morphological and environmental aspects*. Unpublished Ph.D. Thesis, Louisiana University Agricultural and Mechanical College The Department of Geography and Anthropology, Louisiana.

- Meyer-Arendt, K.J. (1990). Recreational business districts in Gulf of Mexico seaside resorts. *Journal of Cultural Geography*, 1(11), 39-55
- Meyer-Arendt, K.J. (1993). Morphologic patterns of resort evolution along the Gulf of Mexico. *Culture, Form, and Place: Essays in Cultural and Historical Geography*, 32, 311-323
- Mullins, P. (1991). Tourism urbanization. *International Journal of Urban and Regional Research*, 3(15), 591-597. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1991.tb00642.x>
- Özgüç, N. (1977). Sayfiye yerleşmeleri: Gelişme ve başlıca özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 22, 142-162.
- Özgüç, N. (2007). *Turizm coğrafyası, özellikler ve bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Pekpak, H.E. (2012). *Kıyı alanlarında turizm odaklı mekânsal gelişim: Lara örneği*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım İşletmeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Pigram, J.J. (1977). Beach resort morphology. *Habitat International*, 2(5-6), 525-541. doi: [https://doi.org/10.1016/0197-3975\(77\)90024-8](https://doi.org/10.1016/0197-3975(77)90024-8)
- Ridolfi, E., Puyol, D.S., Ippolito, A., Saradakou E., & Salvati, L. (2017). An urban political ecology approach to local development in fast-growing, tourism-specialized coastal cities. *Tourism: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 12(1), 166-199
- Sabancı, S. (2016). Manavgat'ta Turizm ve Kentleşmenin Gelişme Süreci. *TURAN-SAM Dergisi*, 32, 464-471
- Sauter, G. (2014). *Resort Urbanism: Understanding the Power, Planning, and Politics of Urban Development in Bávaro-Punta Cana, Dominican Republic*. Unpublished Ph.D. Dissertation, Department of Geography and Program Planning University of Toronto, Toronto.
- Smith, R.A. (1992). Beach resort evolution implications for planning. *Annals of Tourism Research*, 19,304-322. doi: [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(92\)90083-2](https://doi.org/10.1016/0160-7383(92)90083-2)
- Stansfield, C.A. (1969). Recreational land use patterns within an American seaside resort. *The tourist Review*, 24(4), 128-136.
- Stansfield, C.A., Rickert, J.E. (1970). The recreational business district. *Journal of Leisure Research*, 2(4), 213-225. doi: <https://doi.org/10.1080/00222216.1970.11970002>
- Şengül, T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset*. İmge Kitapevi
- Taylor, V. (1975). The recreation business district: a component of the East London urban morphology. *South African Geographer*, 5, 139-144
- Timor, A. (2004). *Ayvalık: Bir sayfiye yerleşmesinin gelişme süreci*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Tümertekin, E. (1973). *Türkiye'de şehirleşme ve şehirsal fonksiyonlar*. İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1371, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No:72
- Weaver, D.B. (1993). Model of urban tourism for small Caribbean Islands. *Geographical Review*, 83(2), 134-140. doi: <https://doi.org/10.2307/215251>
- Uğur, A., & Aliğaoglu, A. (2018). *Şehir coğrafyası*. 6. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık
- Young, B. (1983). Touristization of traditional Maltese fishing-farming villages. *Tourism Management Journal*. doi: [https://doi.org/10.1016/0261-5177\(83\)90048-1](https://doi.org/10.1016/0261-5177(83)90048-1)
- Yüksel, A. (2007). Tourist shopping habitat: Effects on emotions, shopping value and behaviors. *Tourism Management*, (28), 58-69, doi: 10.1016/j.tourman.2005.07.017
- Zhu, H., Liu, J., Chen, C., Lin, J., & Tao, H. (2015). A spatial-Temporal analysis of urban recreational business districts: A case study in Beijing, China. *Journal of Geographical Sciences*, 25(12),1521-1536. doi: <https://doi.org/10.1007/s11442-015-1249-9>
- Zhu, H., Liu, J., Liu, H., Wang, X. & Ma, Y. (2017). Recreational business district boundary identifying and spatial structure influence in historic area development: A case study of Qianmen area. *Habitat International*, 63, 11-20. doi: <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2017.03.003>

Web References

<https://tr.foursquare.com/v/ocean-city-boardwalk/4a9026caf964a5203e1620e3?openPhotoId=56c1c4fb498ea4e625e47ca5>

(Date accessed: 28.09.2021)

BİLİŞSEL VE ÖRGÜTSEL YAKINLIĞIN BİLİMSEL İŞ BİRLİKLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE'DEKİ COĞRAFYA DERGİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

The Effect of Cognitive and Organizational Proximities on Scientific Collaborations: An Empirical Research on Geography Journals in Turkey

Fatih ALTUĞ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Samsun-TÜRKİYE

altugxr@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9163-6116

(Teslim: 21 Mart 2022; Düzeltme: 24 Mayıs 2022; Kabul: 2 Haziran 2022)
(Received: March 21, 2022; Revised: May 24, 2022; Accepted: June 2, 2022)

Abstract

In today's world, where information, learning, and research processes have become very complex and specific, the importance of specialization and cooperation is increasing. Especially since 1980, from information and communication technologies rapid developments and to these developments spread in the world, it provided opportunities for the establishment and development of cooperation between actors. Thanks to the opportunities offered by information and communication technologies, the number of national and international collaborations has increased rapidly. Studies on developing partnerships have revealed that information and communication technologies are important but not sufficient. In this context, our study aims to determine the effect and importance of cognitive and organizational proximities in developing scientific collaborations. For this, multi-authored articles in six geography journals in Turkey were first analyzed by bibliometric technique, and then the data obtained from there were divided into categories. Cognitive and organizational proximities were operationalized thanks to these categories, and necessary data for regression analysis was created. The results of the bibliometric analysis showed that academic collaborations gradually intensified, especially with the 2000s, and this concentration differed according to the journals. Regression analysis results showed that cognitive proximity was positive, critical, and significant; they revealed that organizational proximity is relatively less important. However, these results differ according to the journals. In today's world, where academic collaborations are encouraged and various programs and policies are developed for this purpose, statistically revealing the effect of affinities on these collaborations will contribute to the literature and policymakers.

Keywords: Scientific collaboration, cognitive and organizational proximities, geography, bibliometric analysis, regression analysis

Öz

Bilgi, öğrenme ve araştırma süreçlerinin oldukça karmaşık ve spesifik bir hale geldiği günümüzde uzmanlaşma ve iş birliğinin önemi giderek artmaktadır. Özellikle 1980'lerden itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve bu gelişmelerin dünyaya yayılması, aktörler arasındaki iş birliklerinin kurulması ve geliştirilmesi için fırsatlar sunmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunmuş olduğu imkânlar sayesinde ulusal ve uluslararası iş birliklerinin sayısı hızla artmıştır. İş birliklerinin gelişmesi üzerine yapılan çalışmalar bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemli olduğunu fakat yeterli olmadığını da ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışmamız bilimsel iş birliklerinin gelişmesinde bilişsel ve örgütsel yakınlığın etkisini ve önemini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için Türkiye'de altı coğrafya dergisindeki çok yazarlı makaleler önce bibliyometrik teknikle analiz edilmiş, daha sonra buradan elde edilen veriler kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler sayesinde bilişsel ve örgütsel yakınlık işlemselleştirilmiş ve regresyon analizi için gerekli veriler oluşturulmuştur. Bibliyometrik analiz sonuçları özellikle 2000'li yıllarla birlikte bilimsel iş birliklerinin giderek yoğunlaştığını, bu yoğunlaşmanın dergilere göre farklılaştığını göstermiştir. Regresyon analizi sonuçları ise bilişsel yakınlığın olumlu, önemli ve anlamlı olduğunu; örgütsel yakınlığın ise daha az önemli olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bu sonuçlar dergilere göre farklılaşmaktadır. Bilimsel iş birliklerinin teşvik edildiği, bunun için çeşitli program ve politikaların geliştirildiği günümüzde, yakınlıkların bu iş birlikleri üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak ortaya konmuş olması literatüre ve politika yapıcılara katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel iş birliği, bilişsel ve örgütsel yakınlık, coğrafya, bibliyometrik analiz, regresyon analizi

1. GİRİŞ

Bilimsel iş birliği günümüzün sosyal ve ekonomik koşulları nedeniyle hem hükümetler tarafından desteklenen bir politikaya hem de araştırmacılar tarafından giderek daha fazla ilgi gören bir olguya dönüşmüştür. Araştırmaya dayalı bilimsel iş birliklerinin günümüze ait bir olgu olmadığı bilinmekle beraber, bu tür iş birliklerinin yoğunluğunun artmasında ulaşım, haberleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin büyük bir payının olduğu söylenebilir. Şöyle ki bilgi ve haberleşme ile ilgili teknolojilerin henüz yeterince gelişmediği, var olanların ise hızının oldukça düşük fakat maliyetlerinin fazla olduğu 19. yüzyıl öncesindeki bilimsel çalışmalarda bireysel araştırmaların daha fazla olduğu; bunun hem o dönemin geleneksel bilim yapma pratiği ile hem de iş birliği imkanlarının yetersiz olması ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenlerle bilimsel araştırma süreçleri açısından 19. yüzyıl öncesi dönem “bireysel dönem” olarak kavramsallaştırılmıştır (Olechnicka vd., 2019). Nitekim 1665-1800 yılları arasında yayımlanan bütün bilimsel makalelerin yaklaşık %10’unu örneklem olarak yapılan bir çalışma, bunların sadece %2,2’sinin ortak yazarlı olduğunu ortaya koymuştur (Beaver & Rosen, 1978). 19. yüzyılla birlikte ulaşım ve haberleşme teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ulaşım ve iletişim süresini kısaltmış, erişebilirliği artırmış ve maliyetleri nispeten düşürmüştür. Bu sayede konferans, sempozyum ve seminer gibi bilimsel faaliyetlerin sayısı artarken, iş birlikçi araştırmalar için de uygun ortamlar oluşmaya başlamıştır (Olechnicka vd., 2019).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küreselleşmenin hızlanması, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler bilimsel ve bireysel olarak uluslararasılaşmayı hızlandırmış; buna bağlı olarak iş birliklerinin yoğunluğunu da artırmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının henüz küresel bir olguya dönüşmediği, fakat iş birlikçi araştırmaların sayısının hızla artmaya başladığı bir dönemde, iş birlikçi araştırmaların niteliği üzerine yapılan bir çalışma bu artışı şu şekilde ifade etmektedir: “son birkaç on yılda iş birlikçi araştırmaların dramatik büyümesi açıkça belgelenmiştir” (Presser, 1980: 95). 1976-77 döneminde uluslararası indeksli bir sosyal bilim dergisine¹ gelen makalelerin örneklem olarak alındığı bu çalışmada, dergiye gönderilen ve hakem sürecine

girmeye hak kazanan 242 makalenin %55’i çok yazarlı çalışmalardan oluştuğu için yazar iş birlikçi çalışmalardaki dramatik artışın belgelendiğini ifade etmiştir. Hakem süreci tamamlanarak yayınlanmış makalelerde ise bu oran %78’e kadar çıkmaktadır (Presser, 1980). Aynı derginin günümüzdeki sayılarını (2019-2021) incelediğimizde yayınlanmış makalelerde ortak yazarlı çalışmaların oranının %60’lar civarında olduğunu görmekteyiz. Peki bilimsel iş birliklerindeki artışın temelinde hangi dinamikler yatmaktadır? Bilim insanları neden giderek daha fazla iş birliğine önem vermektedirler?

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi iş birlikçi araştırmaların sayısındaki artışta elbette ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin büyük payı bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmalar iş birlikçi araştırmaların sayısındaki artışın temelde dört nedene bağlı olduğunu ortaya koymuştur (Katz & Hicks, 1997; Olechnicka vd., 2019). Birincisi, disiplinler arası uzmanlaşmanın derinleşmesi ve alt disiplinlerin ortaya çıkması nedeniyle araştırma süreçlerinde farklı disiplinlerdeki araştırmacılara ihtiyaç duyulmasıdır. İkincisi, bilimsel araştırmalar için gerekli olan alt yapı ve tesis maliyetlerinin yüksek olması kaynakların bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde daha fazla bir araya getirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu durum farklı araştırma kuruluşlarından araştırmacıları daha yoğun bir şekilde iş birliği yapmaya zorlamaktadır. Üçüncüsü, araştırma süreçlerinin ve araçlarının giderek daha fazla spesifik, karmaşık ve girift hale gelmesi, belli konularda uzmanlaşmış kişilere daha fazla ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır (Gordon, 1980; Olechnicka vd., 2019). Bu durum özellikle araştırmaya dayalı projelerde daha fazladır. Dördüncüsü ise, iş birlikçi araştırmaların desteklenmesi, bunun için politikalar, kurumlar ve araştırma fonlarının oluşturulmasıdır. Başta Avrupa Birliği (AB), ABD ve Çin olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ulus üstü bölgesel ölçekte bir araştırma alanı oluşturmak amacıyla uluslararası bilimsel iş birliklerini teşvik etmektedirler (Olechnicka vd., 2019). Nitekim temeli 1954 yılında atılan ve bugünkü adıyla Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi ya da bilinen adıyla CERN Avrupa Birliği’ne üye 23 üye devlet tarafından uluslararası bilimsel iş birliklerinin geliştirilmesi, karşılıklı bilgi alış verişinin sağlanması amacıyla oluşturulmuştur (www.home.cern).

Diğer taraftan söz konusu bu dört nedenin tarihsel arka planını da vurgulamak gerekmektedir.

¹ Social Psychology Quarterly

Nitekim 19. yüzyılın başlarında Almanya'da başlayan yükseköğretim reformu neticesinde araştırma üniversitelerinin (Humboldt Tipi) gelişmeye ve yayılmaya başlaması; akademik çalışmaların piyasa odaklı olması (Altuğ, 2021a; Anderson, 2017); buluş ve icatlar çağının başlaması ve rekabetin üst düzeyde olması; özellikle araştırma teknik ve teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak çalışmaların daha spesifik hale gelmesi, temel bilimlerin oğul vermesine ve yeni disiplinlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Snow'un (2012) "iki kültür" şeklinde kavramsallaştırdığı bu süreçte bilimsel uzmanlaşma giderek derinleşmiş; toplumsal problemler daha karmaşık hale gelmiştir. Bu durum problemlerin çözümünde uzman çeşitliliğini zorunlu kılmıştır.

Bilimsel iş birliklerinin artmasının nedenlerini ortaya koyduktan sonra bu iş birliklerinin verimliliğinin de literatürde sıkça tartışılan konulardan biri olduğunu söyleyebiliriz. 1990'lara kadar literatürün genel olarak iş birlikçi çalışmaların yapısına odaklandığı görülmektedir (Katz & Hicks, 1997; Pritchard, 1969). Bu dönemden itibaren iş birlikçi çalışmaların verimliliğini ve imkanlarını araştıran çalışmaların sayısının artmaya başladığını; bu çalışmalarda aktörler arası ağlar, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sürece etkileri ve araştırmacılar arasındaki ilişkilerin biçiminin odağa yerleşmeye başladığı görülmektedir (Cantner & Rake, 2014; Gui vd., 2019; Ponds vd., 2007).

İş birlikçi araştırmalarda iş birliğinin gelişmesini sağlayan temel faktörlerin neler olduğunu belirlemeye çalışan araştırmalar aktörler ve kurumlar ölçeğinde bireysel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ağların bu ilişkilerin temel yapısını oluşturduğunu göstermişlerdir (Bergé, 2017; Uddin, Hossain ve Rasmussen, 2013; Luukkonen, Tijssen, Persson vd., 1993). Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla yayıldığı bir dönemde araştırmacılar arasındaki iş birlikleri daha yoğun hale gelmiş, ulusal ve bölgesel ağlar/network uluslararası düzeye erişmiş, bu ağlar zamanla adeta bilgi otobanına dönüşmüştür (Wang & Newkirk, 1988). Buna karşılık bilgi otobanlarında aktörler arasında paylaşılan bu bilgilerin niteliği, özgünlüğü, aktörlerin bu bilgileri özümsemesi, anlaması ve anlamlandırması, analitik süzgeçten geçirip bir senteze varması gibi konu ve/veya sorunlar iş birliklerinin verimliliğinin ve niteliğinin tartışılmasını sağlamıştır. Bu durum gündeme etkileşim ve iletişimin türlerini getirmiş, yüz yüze etkileşimler ile aktörler arasındaki ilişkilerin öneminin literatürde tartışılmaya başlamasını sağlamıştır (Balland vd., 2015; He vd., 2020; Katz & Hicks, 1997; Kiesler & Cummings, 2002; Olechnicka vd., 2019;

Ponds vd., 2007). Bu çalışmalar bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeye rağmen, özellikle proje bazlı çalışmalarda daha özgün ve yenilikçi/innovatif sonuçlara ulaşmak için aktörlerin know-how becerilerinin ve örtük bilginin transferinin önemini ortaya koymuştur. Dolayısıyla coğrafi yakınlığın iş birliklerinin oluşmasında, maliyetlerin düşürülmesinde ve araştırma süreçlerinin daha verimli olmasında hala önemli olduğunu ortaya koymuş, verimli iş birlikleri için ilişkisel yakınlıkları da öne çıkarmıştır (Boschma, 2005).

Yakınlıkların iş birlikçi araştırmalarda etkisini daha iyi anlamak için araştırma gruplarının odaklandığı konulara ve hatta araştırma ortamı, tekniği, süreci ve hedeflerine bakılması gerekmektedir (Ponds vd., 2007). Söz konusu araştırma sanayi odaklı, inovasyon hedefli ya da piyasaya yönelik ise oluşacak iş birliğinin niteliği, motivasyonu ve teşvik unsuru ile; amacı akademik yayın yapmak suretiyle bilgi stoğuna yeni bilgiler eklemek ve bunu yaymak olan araştırmalarda (Partha & David, 1994) yakınlıkların etkisi ve önemi de farklılaşacaktır. Nitekim sanayi ve akademi bilginin yayılımı konusunda tamamen birbirlerine zıt davranışlar sergilerler. Akademik aktörler bilgilerinin yayılmasını en üst düzeye çıkarmayı isterken, sanayi ve/veya özel sektör bilgi yayılımını en aza indirmek isterler (Ponds vd., 2007). Çünkü sanayi sektöründe özellikle inovatif nitelikteki stratejik bilgi firmaların rekabet gücünün de temelidir (Liu vd., 2021).

Bilimsel iş birlikleri ile ilgili uluslararası literatürde bu tartışmalar yaşanırken ulusal literatürde bilimsel iş birlikleri ile ilgili çalışmaların sınırlı olduğunu, son dönemlerde az da olsa bu yönde çalışmaların ortaya çıkmasına rağmen henüz literatürün olgunlaşmadığını söyleyebiliriz. Bu çalışmaların bazılarının sosyal ağ analizleri ve istatistiksel modellemelerle akademik iş birliklerini anlamaya çalıştıkları görülmüştür (Bürhan & Resul, 2017; İnce & Karcı, 2019). Daha çok mühendislik fakültelerindeki araştırmacılar tarafından geliştirilen bazı yazılım ve modelleri test etmeye yönelik bu çalışmaların disiplinler kaygılardan ziyade ampirik amaçla deneysel bir malzeme olarak kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmalarda doğrudan iş birliğine katılan aktörlerin ilişkilerini kolaylaştıran, geliştiren ve devamlılığını sağlayan faktörler üzerine odaklanılmadığını ifade edebiliriz.

Uluslararası literatürde olduğu gibi belli bir disiplin seçilerek disiplin içindeki iş birliklerini, bunları etkileyen faktörlerin tespitini fırsatları ve tehditleri istatistiksel yöntemler kullanarak açıklayan çalışmalara ulusal literatürde rastlanmamıştır. Buna

rağmen örneğin coğrafya disiplini olduğu gibi, bir disiplinin gelişimi ve dönüşümü, uluslararası camiadaki görünürlüğü açısından yayın performansının genel olarak değerlendirildiği, disiplinindeki paradigma değişimlerinin ve bu değişimlerin disiplinin geleceğini etkileme gücünün ciddi şekilde irdelendiği görülmüştür (Bekaroğlu & Sarış, 2017; Bekaroğlu & Yavan, 2013, 2018; Özgür, 2018, 2021; Özgür & Yavan, 2013; Tuysuz, 2012). Ayrıca disiplinler arası iş birliği bağlamında coğrafya disiplinin en fazla ilişkili olduğu ve bilgi transferi yaptığı disiplinlerin belirlenmesi (Yazan & Bekaroğlu, 2018); ve coğrafya dergilerindeki yayınların genel hatlarıyla betimsel olarak analiz edildiği çalışmalar da bulunmaktadır (Özdemir, 2015). Fakat bilimsel iş birliklerinin aktörler bağlamında ele alındığı ve istatistiksel bir model üzerinden iş birliklerinin oluşması ve devamlılığının analiz edildiği çalışmalara rastlanmamıştır.

Bu bağlamda çalışmamız akademik bilgi üretmek, bilgi stoğuna yeni bilgiler eklemek ve bunu yaymak suretiyle bilimsel bilginin gelişimini sağlamaya çalışan bilim insanlarının bilimsel iş birliklerinin gelişmesinde bilişsel ve örgütsel yakınlığın etkisini Türkiye’de yayın yapan altı coğrafya dergisi kapsamında ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için bilişsel ve örgütsel yakınlığın coğrafi bilgi üretimi yapan bilim insanlarının iş birlikleri üzerinde etkisinin olup olmadığı; bu etkinin altı farklı dergiye göre değişip değişmediği araştırma hipotezlerinin test edilmesiyle belirlenecektir.

Çalışmanın amacına uygun olarak Türkiye’de akademik yayın yapan; coğrafi bilginin yayılmasında önemli misyonlar üstlenen altı coğrafya dergisindeki çalışmalara (2021 yılına kadar yayınlanmış makaleler) bibliyometrik ve istatistiksel analiz teknikleri uygulanmıştır. Bibliyometrik analiz ile veriler betimsel hale getirilmiş, değişkenler işlemselleştirilmiştir. Böylece istatistiksel analize uygun hale gelen veriler çoklu regresyon analizine tabii tutularak oluşturulan model üzerinden araştırma hipotezleri test edilmiştir. Bu bakımdan çalışmamız pozitivist bakış açısına sahiptir. Bu bakış açısı olaylar ve olgular arasındaki ilişkileri istatistiksel olarak ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışmamız bilimsel iş birliklerinin gelişmesinde yakınlıkların etkisini betimlemenin ötesine taşıyarak ampirik kanıtlarla açıklamaktadır. Fakat yorumlamacı bakış açısıyla bu iş birliklerinin niteliği, iş birliğine katılan araştırmacıların deneyimleri ve görüşlerinin de belirlenmesi önemli görülmektedir.

Çalışmamız gerek ontolojik gerek metodolojik gerekse sonuçları itibarıyla literatüre önemli katkılar sunmayı hedeflemektedir. Özellikle bilimsel iş birliklerinin gelişmesinde yakınlık faktörünün önemini belirleyerek araştırmacılara, kurumlara ve politika yapıcılara yol göstermesi beklenmektedir. Diğer taraftan coğrafya disiplini içinde akademik iş birliklerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve ortaya konması disiplinin geleceği açısından önem arz etmektedir.

2. BİLGİNİN YAYILMASI VE ARAŞTIRMA İŞ BİRLİKLERİNİN GELİŞMESİNDE YAKINLIKLARIN ETKİSİ

Yakınlık türlerinin bilgi yayılımı, transferi ve inovasyon süreçleri ile aktörler arasındaki iş birliklerinin gelişmesi ve bu iş birliklerinin verimliliği üzerindeki etkileri, başta ekonomik coğrafyacılara olmak üzere çeşitli disiplinlerdeki bilim insanları tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu konuda son 20-25 yıl içerisinde önemli bir literatür meydana gelmiştir. Söz konusu literatürde farklı yakınlık sınıflandırmalarının yapıldığını ve çalışmalarda bu sınıflandırmaların dikkate alındığını görmekteyiz (Boschma, 2005; Gilly & Wallet, 2001; Knoblen & Oerlemans, 2006; Torre & Rallet, 2005). Bunlar içerisinde Boschma'nın (2005) yaptığı beşli sınıflandırmanın (coğrafi, bilişsel, kurumsal, sosyal ve örgütsel) diğerlerine göre (Altuğ, 2021b; Altuğ & Yılmaz, 2018; Balland vd., 2015; Cassi vd., 2015; Cunningham & Werker, 2012; Gui vd., 2018; Koopmann vd., 2021) daha fazla referans alındığını söyleyebiliriz.

Aktörler arasında iş birliklerinin gelişmesi, sürdürülmesi ve etkili bir bilgi transferi için coğrafi yakınlığın önemli olduğu ortaya konmuştur (Balland vd., 2015; Boschma, 2005). Özellikle yerelde gömülü olan rekabetin, inovasyonun ve yeni fikirlerin anahtarı olarak görülen ve aktörlerin rakiplerine göre fark yaratmasını sağlayacak olan örtük bilgi ve know-how becerilerine erişim coğrafi yakınlığı daha da önemli hale getirmektedir. Çünkü bu bilgi ve yeteneklerin ortaya çıkması bağlama bağlıdır ve bu bağlamın yakalanması için aktörlerin aynı mekanda ve sürekli olarak etkileşim halinde olması gerekir (Altuğ, 2020, 2021b; Altuğ & Yılmaz, 2018; Balland vd., 2015; Boschma, 2005).

Coğrafi yakınlık bilimsel iş birliklerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için de önemli bir faktördür. Özellikle aktörler arasında temasın sağlanması ve bunun artırılması, karşılıklı güven ve anlayışın geliştirilmesi ve özellikle koordinasyon sorunlarının azaltılması coğrafi yakınlığın önemli

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle bilimsel iş birliklerinin geliştirilmesinde ve disiplinler arası iş birliğinin teşvik edilmesi için gerekli planlama ve politika süreçlerinde coğrafi yakınlığın dikkate alınması önerilmektedir (Stephens & Cummings, 2021). Peki, coğrafi yakınlık bütün bu süreçlerin gelişmesi için yeterli midir?

Yakınlık türlerini kavramsallaştıran Boschma (2005) her ne kadar coğrafi yakınlığın diğer yakınlık türleri için bir havuz görevi gördüğünü ifade ederek onu bir basamak üste taşısa da, dinamik bir karaktere sahip olan bilgi transferi, öğrenme ve iş birliği süreçleri için bunun yeterli olmayacağını da belirtmektedir. Aktörler arasındaki iş birliği çalışmaları da bu yönde kanıtlar sunmaktadır. Örneğin Marek vd. (2017) Ar-Ge iş birliklerinde coğrafi yakınlığın önemli; fakat sosyal, kurumsal, örgütsel ve bilişsel yakınlıklarında bu iş birliklerinin gelişimi ve verimliliğinde etkili olduklarını ampirik olarak ortaya koymuşlardır. Hatta Hewitt-Dundas (2013) özel sektörün üniversiteler ile iş birliğinde yakındaki yerel üniversiteden ziyade daha uzaktaki kapasitesi yüksek üniversitelerle iş birliği yapma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Yani yakın olmak belli bir seviyeye kadar önemliyken, aktörler arasındaki bilgi transferi ve iş birliklerinde verimlilik daha önemlidir. Bu etkileşimin veya ilk temasın sağlanmasında coğrafi yakınlığın önemi yadsınamaz, fakat etkileşimin verimliliği, bu verimliliğin seviyesi için diğer yakınlık türlerinin sürece dahil olması gerekmektedir.

Bilgi paylaşımı ve iş birliğinin gelişmesi ve bunun etkili bir şekilde gerçekleşebilmesi için aktörlerin buna gönüllü ve hazır olmaları gerekmektedir. Bu gönüllük ya da hazır olma durumu ise karşılıklı güven ile sağlanabilir. Güvenin tesis edilmesi uzun bir süreç içinde belli koşullar sağlanırsa ancak mümkün olabilir (Balland vd., 2015; Gertler, 2003). Sosyal yakınlık bu koşulların sağlanmasında büyük bir paya sahiptir. Sosyal yakınlık, aktörler arasındaki ilişkilerin belli bir ölçüye kadar daima sosyal bir bağlama sahip olduğunu; aktörler arasındaki ağsal ilişkilerin gelişmesini sağlamak suretiyle güvenin tesis edilmesini sağlayabileceğini ifade etmektedir (Altuğ, 2020; Boschma, 2005).

Aktörlerin coğrafi olarak yakın olması ve aralarında optimum sosyal yakınlığın bulunması iş birliği süreçlerinin tam anlamıyla verimli olacağı anlamına gelmemektedir. Bu verimliliğin tesisi için aktörlerin benzer ya da aynı bilgi tabanlarında ortalama bir bilgi seviyesine sahip olması gerekmektedir. Aktörlerin hazır bulunmuşluk seviyeleri, emme kapasiteleri ya da bilişsel kapasiteleri, etkileşim süreci boyunca meydana

gelecek bilgi ve iş birliği bağlarının gücünü belirleyecektir (Altuğ, 2020; Altuğ & Yılmaz, 2018; Balland vd., 2015; Boschma, 2005). Nitekim coğrafi olarak aynı mekanı paylaşan aktörlerin iş birliği yapabilmesi için bilişsel yakınlığın ve sosyal bağlantıların daha etkili olduğu ortaya konmuştur (Koopmann vd., 2021). Bilimsel iş birliklerinde bilginin tanımlanması, bilinmesi, anlaşılması ve yeni bilginin keşfedilmesi ve başarılı bir iş birliğinin gerçekleşebilmesi için aktörlerin aynı bilgi tabanında olması gerektiği gösterilmiştir (Gui vd., 2018). Benzer şekilde üniversite-sanayi iş birliklerinde bilgi transferi ve paylaşımında bilişsel yakınlığın önemli olduğu bulgusu da (Santos vd., 2021) bilişsel yakınlığın önemini göstermektedir.

Aktörlerin etkileşimi ve bunun verimliliği üzerinde etkili olan bir başka faktör ise onların aynı örgütsel şemsiye altında, aynı düzenlemelere maruz kalmaları ve örgütsel yapıdır. Örgütsel bir yapı siyasi partilerden kent konseylerine, firmalardan üniversitelere kadar çok geniş bir yelpazede ele alınmaktadır (Edquist & Johnson, 1996; North, 1990). Örgütsel yakınlık ise bir organizasyon ya da örgüt içerisinde yer alan üyelerin ilişkilerinin paylaşımı olarak ifade edilmektedir (Boschma, 2005). Buna göre örgütsel yakınlık, bir örgütün üyeleri arasında meydana gelen iletişim yeteneği sayesinde aktörlerin daha kolay etkileşime geçebilmelerini sağlar. Organizasyon içerisindeki örgütsel düzenlemelerin biçimi üyelerin etkileşimini ve etkileşimin verimini önemli ölçüde belirler. Nitekim yukarıdan aşağıya (top-down) ya da hiyerarşik bir yönetim biçiminin verimliliği düşürdüğü, buna karşılık katılımcı, şeffaf ve esnek yönetim yapısının ise artırdığı görülmüştür (Altuğ, 2020; Balland vd., 2015; Rallet & Torre, 2017). Örgütsel yakınlığın farklı kanallar vasıtasıyla bilginin farklı formlarına erişmede de etkili olduğu tespit edilmiştir (Slavtchev, 2013).

Bilgi transferi, iş birliği ve verimli bir etkileşim için sosyal ve örgütsel yakınlıkla çok güçlü bağlara sahip olan kurumsal yakınlık da önemlidir (Boschma, 2005). Kurum kavramı bireyler ya da gruplar arasındaki ilişkiler ve etkileşimler için kurumsallaşmış pratikler, kurallar, kanunlar, rutinler ve alışkanlıklar setini kapsamakta olup (Boschma, 2005; Edquist & Johnson, 1996) formel ve informal olarak ikiye ayrılmaktadır (North, 1990). Formel kurumlar kanunlar, yönetmelikler ve resmi düzenlemeleri; informal kurumlar ise alışkanlıklar, adetler, kültür gibi toplumsal normları kapsamaktadır (Boschma, 2005; Kaygalak, 2013; North, 1990; Tuysuz, 2017). Dolayısıyla kurumsal yakınlık, hem kültürel alışkanlıklar ve değerler bütünü hem de oyunun aynı

kurumsal ya da resmi kurallarını paylaşan aktörleri kapsamaktadır (Boschma, 2005). Benzer kurumsal pratiklere sahip olan aktörlerin verimli etkileşimler inşa ettikleri bilinmektedir (Altuğ, 2018, 2020).

Sonuç olarak bilimsel iş birlikleri, bilgi transferi ve öğrenme etkinliklerinin verimliliği, sürdürülebilirliği, koordinasyonu ve planlaması açısından coğrafi ve ilişkisel yakınlıkların önemli olduğu literatür tarafından ortaya konmuştur.

3. VERİ VE YÖNTEM

3.1 Değişkenlerin işlemselleştirilmesi ve veri üretme süreci

Çalışmamızda akademik iş birlikleri ve bu iş birliklerine bağlı olarak ortaya çıkan etkileşim, öğrenme ve bilgi transferi süreçlerine yakınlık türlerinin etkileri araştırılmaktadır. Akademik iş birliklerinin sayısı bağımlı değişkenimizi; bilişsel ve örgütsel yakınlıklar ise bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır. Yakınlığın diğer boyutları çalışmamızın kapsamı dışında yer almaktadır. Çünkü veri setinin özellikleri diğer yakınlık türlerinin işlemselleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Hatta bunların işlemselleştirilmesi yapılmış fakat aralarında yüksek derecede korelasyonun ortaya çıkması nedeniyle regresyon analizinin koşulları sağlanamamıştır. Bu nedenle diğer üç yakınlık türü analiz dışı bırakılmıştır.

Bilimsel iş birliklerinde yakınlık türlerinin etkisini araştıran çalışmaların yakınlık türlerini işlemselleştirmede iki teknik kullandığı görülmüştür. Bunlardan ilki anket tekniğidir. Bu çalışmalarda aktörlere yöneltilen çeşitli sorular ya da aktörlere ait bilgiler (doktorayı nerede yaptığı gibi, çalıştığı kurum, çalışma konuları, geçmişte yaptıkları iş birlikleri vs.) yakınlık türleri ile ilişkilendirilerek kavramsallaştırılmış veya işlemselleştirilmiştir. Örneğin aynı eyalette bulunmak aynı yasalara maruz kalmak olarak belirtilmiş ve kurumsal yakınlık olarak kategorize edilmiştir (Slavtchev, 2013).

İkincisi ve en yaygını ise bibliyometrik tekniktir. Bu tekniğin kullanıldığı çalışmalarda coğrafi yakınlık daha çok aktörler ya da kurumlar arasındaki fiziksel mesafe/uzaklık dikkate alınarak işlemselleştirilmiştir (Cassi vd., 2015; Fernandez vd., 2016; Gui vd., 2018; Katz, 1994). Sosyal yakınlık ortak dil ve kültür bağlamında (Gui vd., 2018), bilişsel yakınlık ise ortak yazarlı çalışmalarda yazarların

uzmanlaşma alanları dikkate alarak işlemselleştirilmiştir (Fernandez vd., 2016). Bilimsel iş birliği yapan aktörlerin aynı organizasyonda (kurum, üniversite ya da araştırma merkezi) bulunmaları örgütsel yakınlık olarak işlemselleştirilmiştir (Cunningham & Werker, 2012). Bu çalışmalar göstermiştir ki yakınlık türlerinin işlemselleştirilmesi veri türüne, veri setine ve en önemlisi araştırmanın bağlamına göre farklılaşmaktadır. Çalışmamızdaki değişkenler de bibliyometrik teknik kullanılarak işlemselleştirilmiştir.

Bilindiği gibi bibliyometrik yöntem matematik ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara, dergilere ve diğer iletişim ortamlarına uygulanmasıdır. Bir disiplinin gelişimine ışık tutmak, yazılı iletişimin çeşitli yönlerini saymak ve analiz etmek suretiyle geliştirilmiştir (Pritchard, 1969: 1). Çalışmamızda Türkiye'deki çeşitli coğrafya bölümleri (Ege Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Marmara Üniversitesi) ya da coğrafya kurumları (Türk Coğrafya Kurumu, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi) tarafından yayınlanan; dijitalleşme ve kurumsallaşma süreciyle birlikte yayın süreçlerini TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark platformunda devam ettiren altı coğrafya dergisindeki makaleler (araştırma ve derleme ayrımı yapılmamıştır) bibliyometrik analize tabii tutulmuşlardır.² Bu dergilerin ULAKBİM DergiPark sisteminde yer alan ve 2021 yılına (Aralık ayı) kadar yayınlamış olan bütün sayıları analiz edilmiştir. İlk etapta dergilerin hem akademik hayata başlama yıllarının farklı olduğu hem de bazı sayılarının sistemde yer almadığı tespit edilmiştir (Tablo 2).

Daha sonra değişkenleri işlemselleştirme sürecine geçilmiştir. Bunun için literatürdeki benzer çalışmalar incelenmiş ve dergilerdeki makaleler tek ve çok yazarlı olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bir derginin her bir sayısındaki çok yazarlı makale sayısı çalışmanın bağımlı değişkenini oluşturmuştur. Çok yazarlı çalışmalar da kendi içinde beş kategoriye ayrılmıştır: bölüm ve anabilim dalları, görev yaptıkları üniversite/kurumlar, çalışma, ilgi ya da uzmanlık alanları, birden fazla ortak yayınlarının bulunup bulunmaması ve geçmişte aynı kurumda bulunup bulunmadıkları. Bibliyometrik yöntemin temelini oluşturan sayım yöntemi kullanılarak (Katz, 1994) bu kategorilerin frekansları tespit edilmiştir. Bu işlem

² Diğer taraftan günümüzde coğrafyacıların daha fazla uluslararasılaşma eğiliminde olduğunu ve uluslararası dergilerde yayın yaptığını belirtmek gerekir (Yavan, 2019). Aynı şekilde kapsamı ve hedefi farklı olan ulusal dergilerde ve editörlü

kitaplarda da yayınlar yapmaktadırlar. Bu nedenlerle çalışmanın kapsamı ilerde daha da genişletilebilir.

sonra kategorilerin literatürdeki kavramsal ve işlemsel karşılıkları netleştirilmiştir.

Buna göre bilimsel iş birliği yapmak suretiyle ortak makale yayınlamış yazarların aynı anabilim dalında olmaları (aynı ya da farklı üniversitede), benzer konularda (ortak ya da bireysel olarak) başka çalışmalarının bulunması, doktorada çalıştıkları konular, kısaca uzmanlık ve ilgi alanlarının birbirine benzer olması durumu bilişsel yakınlık; yazarların aynı kurum ya da üniversitenin örgütsel şemsiyesi altında bulunmaları ise örgütsel yakınlık olarak ele alınmış ve kavramsallaştırılmıştır. Son olarak bu kavramlar çerçevesinde sayım yöntemi ile değişkenlerin frekansları tespit edilmiş ve işlemselleştirme süreci tamamlanarak değişkenler istatistiksel analizlere hazır hale getirilmiştir.

İstatistiksel analize uygun hale getirilen değişkenlerden yola çıkarak Türkiye'deki coğrafya dergileri bağlamında ortak yayın yapan yazarların iş birliklerinin gelişmesinde bilişsel ve örgütsel yakınlığın önemi ampirik olarak ortaya konacaktır. Bunun için aşağıdaki araştırma hipotezleri oluşturulmuştur. Hipotezler:

H_a : Bilişsel ve örgütsel yakınlık arttıkça coğrafi bilgi üreten bilim insanları arasındaki iş birliği artar.

H_{a0} : Bilişsel ve örgütsel yakınlık coğrafi bilgi üreten bilim insanları arasındaki iş birliğini etkilemez.

H_b : Bilişsel ve örgütsel yakınlığın etkisi ve önemi üretilen coğrafi bilgilerin yayıldığı coğrafya dergilerine göre farklılaşır.

H_{b0} : Bilişsel ve örgütsel yakınlığın etkisi ve önemi üretilen coğrafi bilginin yayıldığı coğrafya dergilerine göre farklılaşmaz.

3.2. Analiz

Bibliyometrik analizler dergilerin ULAKBİM DergiPark platformunda yer alan ve 2021 yılına kadar yayınlamış olan makaleleri kapsamaktadır. Ancak dergilerin yayın hayatına başlama tarihlerinin farklı olması ve yayın hayatı uzun olan bazı dergilerin DergiPark platformunda bütün sayılarının bulunmaması nedeniyle 2003-2021 yılları arasındaki veriler istatistiksel analizlere uygun hale getirilmiştir. Bibliyometrik teknikler kullanılarak işlemselleştirilen değişkenler SPSS 26 paket programı yardımıyla regresyon analizine tabi tutulmuşlardır.

Regresyon analizi iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin varlığını, nedenselliğini ve birbirlerini etkileme derecesini matematiksel eşitlik ile açıklamakta (Tabachnick & Fidell, 2015) ve bağımsız

değişken sayısına bağlı olarak basit ve çoklu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Büyüköztürk, 2009). Bu çalışmada birden fazla bağımsız değişken olduğu için çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Çoklu regresyon analizi, bağımsız değişkenler tarafından bağımlı değişkende açıklanan toplam varyansın yorumlanmasına, açıklanan varyansın istatistiksel anlamlılığına, bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılığına ve bağımsız değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki ilişkinin yönüne ilişkin yorum yapma imkânı sağlar (Büyüköztürk, 2009: 92-98). Bir çoklu regresyon analizi;

$$Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + \dots + b_kX_k \quad (1)$$

biçiminde ele alınan doğrusal bir modelde parametre tahmini yapmayı amaçlar (Özdamar, 2015: 498).

Ancak değişkenlerin belirlenmesi ve regresyon modelinin oluşturulması analiz yapmak için yeterli değildir. Çoklu regresyon analizinin gerçekleştirilebilmesi için veri setinin bazı koşulları sağlaması gerekmektedir. Bunlardan ilki bağımlı değişkeni oluşturan verilerin normal dağılıma sahip olması koşuludur. Verilerin normalliğini belirlemek için farklı testler bulunmaktadır. Sosyal bilimlerde normal dağılım için genelde çarpıklık/skewness ve basıklık/kurtosis değerlerine bakılır. George & Mallery (2003) çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2,00 +2,00 arasında olması durumunda veri setinin normal dağılım gösterdiğini belirtmişlerdir.

İkinci koşul ise bağımsız değişkenler arasındaki çoklu korelasyon problemi. Çoklu korelasyonun saptanmasında VIF ($VIF = 1$ ise çoklu korelasyon yok, $1 < VIF \leq 5$ orta düzeyde, $1 < VIF \leq 10$ ise yüksek düzeyde çoklu korelasyon vardır), (Özdamar, 2015) ve Durbin-Watson (genellikle 1,5-2,5 civarında olan D-W testi değeri otokorelasyon olmadığını gösterir) istatistiklerine bakılır (Küçükşille, 2017). Çalışmamızın bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin bu koşulları sağladığı görülmüş (Tablo 1) ve analiz aşamasına geçilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi çalışmamızın bağımlı değişkenini coğrafya dergilerindeki çok yazarlı makalelerin frekansı (Y_{COLLOB}); bağımsız değişkenlerini ise bilişsel ($b_2X_{COGPROX}$) ve örgütsel yakınlıklar ($b_1X_{ORGPROX}$) oluşturmaktadır. Bu bağlamda altı coğrafya dergisinin her biri için ayrı ayrı uygulanacak olan çoklu regresyon modeli şu şekilde formüle edilmiştir:

$$Y_{COLLOB} = a + b_1X_{COGPROX} + b_2X_{ORGPROX} \quad (2)$$

Tablo 1- Değişkenlere ait istatistikler.
Table 1- Statistics of variables.

Dergi Adı	Çarpıklık	Basıklık	VIF	Durbin-Watson
Türk Coğrafya Dergisi (TCD)	0,881	-0,194	5,066	1,165
Ege Coğrafya Dergisi (ECD)	0,894	-0,454	2,601	1,495
Coğrafya Dergisi (CD)	1,056	1,735	1,976	2,169
Doğu Coğrafya Dergisi (DCD)	0,756	0,017	4,773	1,699
International Journal of Geography and Geography Education** (IGGE)	0,932	0,386	2,987	1,502
Coğrafi Bilimler Dergisi (CBD)	0,224	-0,045	2,392	2,031

4. BULGULAR

4.1 Bibliyometrik analiz sonuçlarına ait bulgular

DergiPark platformundaki makalelerin bibliyometrik analizi ile elde edilen verilere göre en fazla sayı, doğal olarak yayın süresi en uzun olan TCD'de yer almaktadır. Platformdaki 77 sayıda toplam 660 adet makale yayınlanmış olup, sayı başına ortalama 8,6 makale düşmektedir. Dergiler içerisinde en fazla makale sayısı 720 makale ile IGGE'dedir. Makale sayısı en az olan ise CBD olmasına karşın (223), ortak yazarlı makale oranı en fazla (%48,4) olan dergidir (Tablo 2).

Coğrafya dergilerindeki makale sayısını dikkate alarak Türkiye'deki coğrafyacıların yayın performansına baktığımızda, toplam makale sayısının yıllar itibariyle giderek arttığını görmekteyiz. 2000'li yılların başına kadar sınırlı sayıda olan bilimsel iş birliğine dayalı ortak makale sayısının 2015 yılından sonra bireysel çalışmaları geçtiği tespit edilmiştir (Şekil 1).

Bilimsel iş birliğine dayalı makalelerin dergilere göre dağılımına baktığımızda ise farklı bir durumla karşılaşmaktadır. Yıllara göre değişmekle birlikte iş birliğine dayalı ortak çalışmaların sayısının en fazla IGGE ve DCD'de; en az ise CBD ve ECD'de olduğu görülmektedir (Şekil 2; Tablo 2).

Coğrafya dergilerinde iş birliğine dayalı ortak yayınlanmış makalelerin bibliyometrik analizleri beş farklı kategoriye ve her bir dergi için ayrı ayrı yapılmıştır. Bu kategorilerden ilki iş birliğine dayalı ortak çalışmalarda yer alan yazarların aynı disiplinden olup olmadıkları ile ilgilidir. Buna göre 2003-2021 yılları arasında altı coğrafya dergisinde toplam 960 adet iş birliğine dayalı ortak çalışma yayınlanmıştır. Bu çalışmalardaki yazarlardan 640 (%66,9) tanesi

aynı, 320 (%33,3) tanesi ise farklı anabilim dalı ya da farklı disiplinlerdendir. Anabilim dalı ya da disiplin çeşitliliğinin en fazla olduğu dergiler IGGE, DCD ve ECD iken, homojenliğin fazla olduğu dergiler ise CBD, TCD ve CD'dir (Şekil 3/A)³.

İkinci kategori iş birliği yapan yazarların aynı üniversitede ya da diğer bir ifade ile aynı örgütsel yapı altında bulunma durumlarıdır. Yine 960 çalışmadaki yazarların 563'ü (%58,8) aynı, 396'sı (%41,2) farklı üniversitelerde ya da örgütsel yapılarda görev yapmaktadırlar. Aynı kurumlarda olan yazarların en fazla yayın yaptığı dergiler DCD, TCD ve CBD; en az ise ECD, CD ve IGGE'dir (Şekil 3/B).

Üçüncü kategori yazarların uzmanlık, ilgi ve araştırma alanlarını kapsamaktadır. 960 ortak yayından 635 (%66,1) tanesindeki yazarların uzmanlık, ilgi ve araştırma alanları aynı ya da benzerken, 325 (%33,9) tanesinin farklı çıkmıştır. Uzmanlık alanları aynı olan yazarların en fazla yayın yaptığı dergiler CBD, TCD ve CD; en az ise DCD, IGGE ve ECD'dir (Şekil 4/A).

Dördüncü kategori yazarların geçmişte aynı kurumlarda bulunup bulunmadıkları ile ilgilidir. 960 ortak yayından 555 (%57,8) tanesindeki yazarlar geçmişte aynı üniversite ya da örgütsel yapılarda bulunmuşlar, 405 (%42,2) tanesi ise bulunmamıştır. Aynı kurumlarda bulunmuş yazarların en fazla yayın yaptığı dergiler CBD, ECD ve TCD; en az ise IGGE, DCD ve CD'dir (Şekil 4/B).

Son kategori ise yazarların birden fazla ortak çalışmalarının bulunma durumudur. 960 ortak çalışmadaki yazarların 467'si (%48,7) birden fazla ortak çalışma yapmış, 493 (%51,3) tanesi ise bir ortak çalışma yapmıştır. Bu durum oldukça dikkat çekici görünmektedir. İş birlikçi çalışmaların uzun süre devam ettirilemediği görülmüş olup bu durumun ayrı

³ Birinci gruptaki dergiler (IGGE, DCD ve ECD) nispeten farklı disiplinlerden araştırmacıların da yayın yaptığı, dışa açık dergiler olarak ifade edilebilir. İkinci gruptaki dergilerde (CBD, TCD ve CD) ise yoğun olarak coğrafya bölümlerindeki araştırmacıların

yayın yaptığı nispeten alansal uzmanlaşmanın olduğu ve içe dönük dergilerdir.

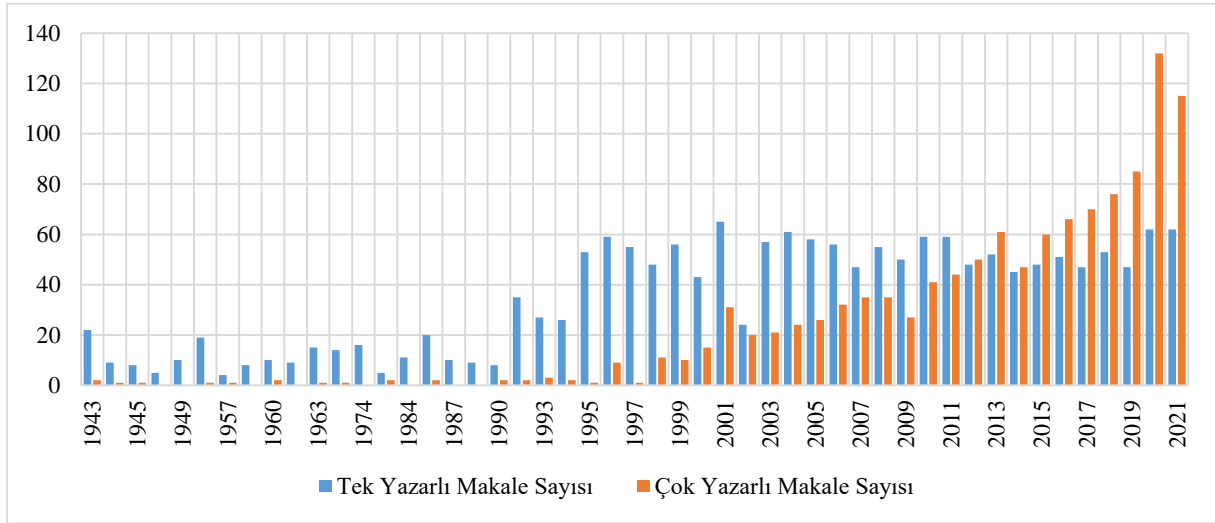
bir çalışmada değerlendirilmesi önemli görülmektedir. DCD, TCD ve IGGE'de; en az ise ECD, CD ve Diğer taraftan birden fazla ortak çalışmanın en fazla CBD'dedir (Şekil 5).

Tablo 2- Türkiye'de coğrafya adıyla yayın yapan dergilere ait yayın istatistikleri*.
Table 2- Publication statistics of journals published with the name of geography in Turkey*.

Dergi Adı	Yayın Yılı Aralığı	Toplam Sayı	Tek yazarlı makale sayısı	Ortak yazarlı makale sayısı	Toplam Makale Sayısı	Sayı Başına Makale Ortalaması	Ortak Yazarlı Makalelerin Oranı (%)
TCD	1943-2021	77	460	200	660	8,6	30,3
ECD	1983-2021	40	183	106	289	7,2	36,7
CD	1985-2021	41	209	114	323	7,9	35,3
DCD	1995-2021	44	356	283	639	14,5	44,3
IGGE**	1996-2021	44	386	344	720	16,4	47,8
CBD	2003-2021	36	115	108	223	6,2	48,4

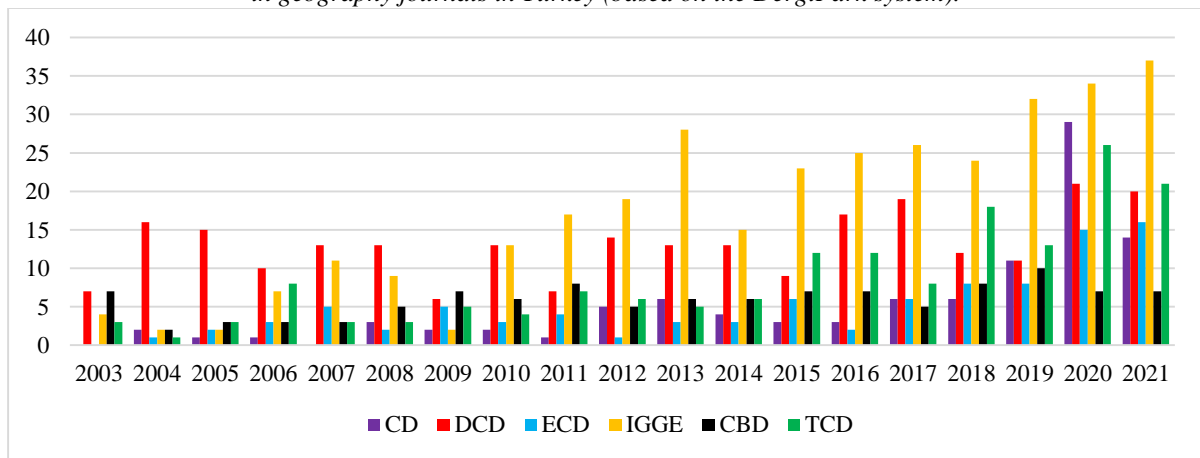
*DergiPark platformundaki sayılar dikkate alınarak düzenlenmiştir. Daha detaylı bilgiler için bkzn. (Özdemir, 2015; Yazan & Bekaroğlu, 2018).

**1996-2018 yılları arasında Marmara Coğrafya Dergisi adıyla yayın yapmıştır.

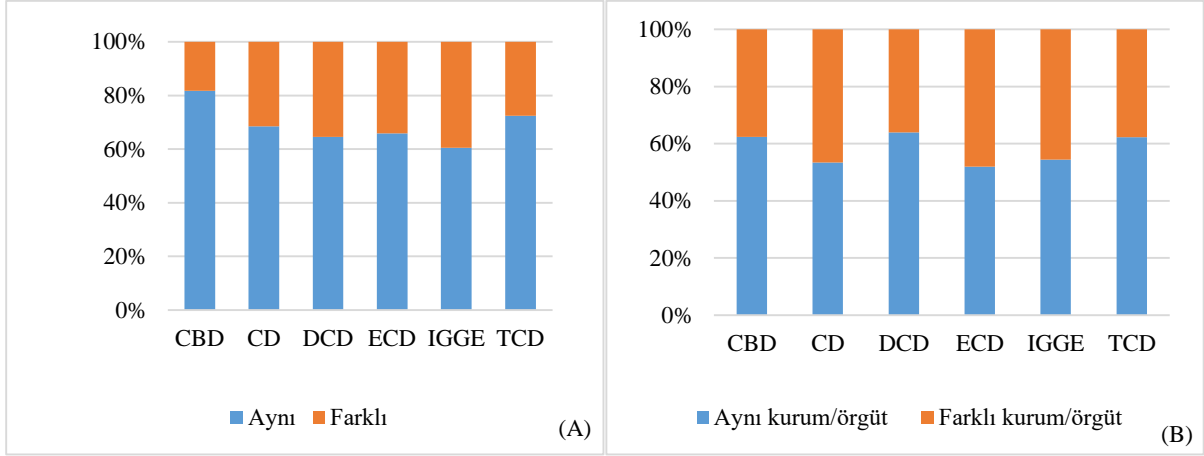
Şekil 1- Türkiye'deki coğrafya dergilerinde yayınlanmış bilimsel iş birliğine dayalı makale sayılarının yıllara göre değişimi (DergiPark sistemi baz alınmıştır).

Figure 1- The publication performance of geographers according to the number of articles published in geography journals in Turkey (based on the DergiPark system).

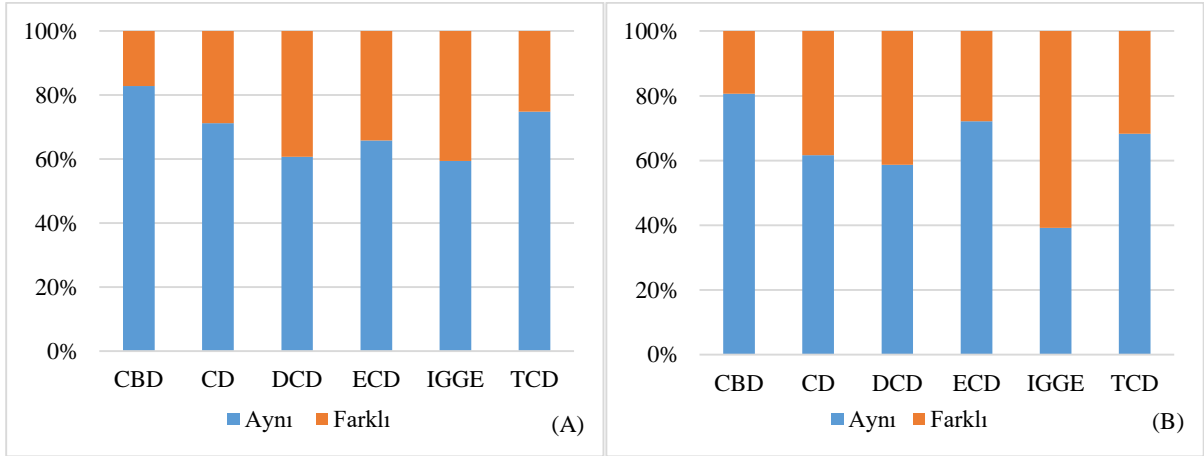
Şekil 2- İşbirliğine dayalı ortak çalışmaların yıllara ve altı coğrafya dergisine göre dağılımı.

Figure 2- Distribution of collaborative studies base on collaboration studies by years and six geography journals.

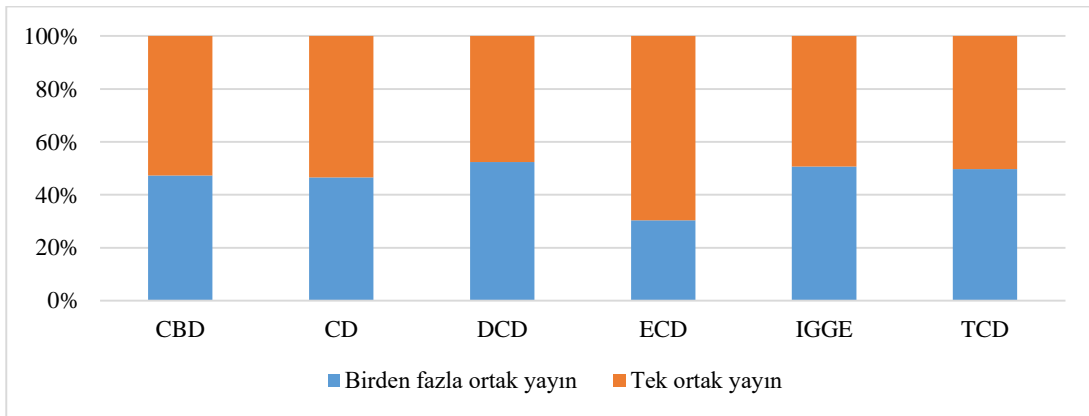
Şekil 3- İş birliği yapan yazarların aynı anabilim dalı (A) ve aynı üniversitede (kurum, örgüt) (B) olma durumları ve dergilere göre dağılımı.

Figure 3- Collaborating authors' being in the department (A) and the same university (institution, organization) (B) and distributions according to the journals.

Şekil 4- İş birliği yapan yazarların uzmanlık alanları ve geçmiş yıllarda aynı üniversite ya da örgütsel yapılarda bulunma durumları ve dergilere göre dağılımı.

Figure 4- The areas of expertise of the partner authors, their presence in the same university or organizational structure in the past years, and their distribution by journals.

Şekil 5- İş birliği yapan yazarların birden fazla ortak çalışmada yer alma durumları.

Figure 5- The status of collaborating authors participating in more than one collaborative work.

4.2 Regresyon analizine ait bulgular

Çok yazarlı ya da iş birliğine dayalı ortak yayınların bağımlı, iş birliği yapan yazarların bilişsel ve örgütsel yakınlığının ise bağımsız değişken olduğu çoklu regresyon modeli enter yöntemi kullanılarak altı dergi için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Analiz sonucunu gösteren model özeti tablosu (Tablo 3) incelendiğinde oluşturulan genel modelin altı dergi için de istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($P=0,000$) görülmüştür. Modelin bütün dergiler için önemli olduğu (F change), fakat önem derecesinin dergilere göre farklılaştığı

görülmektedir. Modelin önem derecesinin en yüksek olduğu dergi TCD ($F=307,115$), en düşük olduğu dergi ise DCD ($F=77,972$)'dir.

Modeldeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini gösteren R^2 değerleri oldukça yüksek çıkmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisinin en fazla olduğu dergi IGGE ($R^2=0,940$) olmuştur. Onu sırasıyla TCD ($R^2=0,932$), ECD ($R^2=0,908$), CBD ($R^2=0,837$), DCD ($R^2=0,792$) ve CD ($R^2=0,795$) izlemektedir (Tablo 3).

Tablo 3- Model 1'e ait özet tablosu.
Table 3- The table of model summary.

Model/ Dergi	R	R ²	\bar{R}^2	Std. Tahmin Hatası	Change Statistics				Durbin- Watson İstatistiği	
					R Kare Değişimi	F Değişimi	df1	df2		Anlamlılık F Değişimi (P)
CD	0,892 ^a	0,795	0,781	0,41575	0,795	54,384	2	28	0,000	1,165
DCD	0,890 ^a	0,792	0,782	1,20253	0,792	77,972	2	41	0,000	2,031
ECD	0,953 ^a	0,908	0,903	0,69869	0,908	188,148	2	38	0,000	1,502
IGGE	0,970 ^a	0,940	0,937	1,48457	0,940	305,336	2	39	0,000	1,699
CBD	0,915 ^a	0,837	0,828	0,60604	0,837	90,118	2	35	0,000	2,169
TCD	0,965 ^a	0,932	0,929	0,77692	0,932	307,115	2	45	0,000	1,495

a. Bağımsız Değişkenler: (Sabit), Bilişsel Yakınlık ($b_2X_{COGPROX}$), Örgütsel Yakınlık ($b_1X_{ORGPORX}$)
b. Bağımlı Değişken: Ortak Yayın (Y_{COLLOB})

Tablo 4- Model 1'e ait katsayı değerleri.
Table 4- Coefficient values of Model 1.

Katsayılar ^a		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standart Katsayılar	t	Anlamlılık	Korelasyonlar			Doğrusallık İstatistikleri	
Model		B	Std. Hata	Beta	istatistiği		Sıfır sıralı	Kısmi	Parça	Tolerans	VIF
CD	(Sabir terim)	0,138	0,100		1,374	0,180					
	Bilişsel	0,170	0,049	0,669	3,474	0,002	0,885	0,549	0,297	0,197	5,066
	Örgütsel	0,088	0,070	0,242	1,256	0,219	0,841	0,231	0,107	0,197	5,066
DCD	(Sabir terim)	1,711	0,419		4,081	0,000					
	Bilişsel	0,695	0,118	0,649	5,891	0,000	0,870	0,677	0,420	0,418	2,392
	Örgütsel	0,341	0,130	0,289	2,625	0,012	0,785	0,379	0,187	0,418	2,392
ECD	(Sabir terim)	0,256	0,159		1,612	0,115					
	Bilişsel	0,859	0,094	0,778	9,158	0,000	0,946	0,830	0,450	0,335	2,987
	Örgütsel	0,309	0,127	0,206	2,425	0,020	0,840	0,366	0,119	0,335	2,987
IGGE	(Sabir terim)	0,926	0,375		2,466	0,018					
	Bilişsel	0,671	0,091	0,630	7,347	0,000	0,955	0,762	0,288	0,210	4,773
	Örgütsel	0,635	0,149	0,366	4,267	0,000	0,926	0,564	0,167	0,210	4,773
CBD	(Sabir terim)	0,506	0,203		2,491	0,018					
	Bilişsel	0,927	0,099	0,894	9,325	0,000	0,915	0,844	0,636	0,506	1,976
	Örgütsel	0,037	0,116	0,030	0,315	0,755	0,658	0,053	0,021	0,506	1,976
TCD	(Sabir terim)	0,495	0,179		2,756	0,008					
	Bilişsel	0,819	0,071	0,725	11,542	0,000	0,949	0,865	0,450	0,384	2,601
	Örgütsel	0,392	0,086	0,285	4,544	0,000	0,854	0,561	0,177	0,384	2,601

a. Bağımlı Değişken: Ortak Yayın (Y_{COLLOB})

Modeli oluşturan bağımsız değişkenlerin modeldeki ağırlıkları da farklılık göstermektedir. CD’de bilişsel yakınlık olumlu ve anlamlı ($\beta=0,669$, $p=0,000$, $t=3,474$) iken örgütsel yakınlık olumlu fakat anlamsız ($\beta=0,242$, $p=0,219$, $t=1,256$) çıkmıştır (Tablo 4). DCD’de bilişsel yakınlık olumlu ve anlamlıdır ($\beta=0,649$, $p=0,000$, $t=5,891$); örgütsel yakınlık değişkeni de olumlu ve anlamlı çıkmıştır ($\beta=0,289$, $p=0,012$, $t=2,625$). ECD’de bilişsel yakınlık olumlu ve anlamlı ($\beta=0,778$, $p<0,000$, $t=9,158$); örgütsel yakınlık da olumlu ve anlamlıdır ($\beta=0,206$, $p=0,020$, $t=2,425$). IGGE’de bilişsel yakınlık olumlu ve anlamlı ($\beta=0,630$, $p=0,000$, $t=7,347$); örgütsel yakınlık da aynı şekilde olumlu ve anlamlıdır ($\beta=0,366$, $p=0,000$, $t=4,267$). CBD’de bilişsel yakınlık olumlu ve anlamlı ($\beta=0,894$, $p=0,000$, $t=9,325$); örgütsel yakınlık olumlu fakat anlamsızdır ($\beta=0,030$, $p=0,755$, $t=3,474$). TCD’de bilişsel yakınlık olumlu ve anlamlı ($\beta=0,725$, $p=0,000$, $t=11,542$); örgütsel yakınlık olumlu ve anlamlıdır ($\beta=0,285$, $p=0,000$, $t=4,544$), (Tablo 4).

4.3 Bulguların değerlendirilmesi

Bibliyometrik analizler neticesinde Türkiye’de coğrafi bilginin yayılım kanallarının, yani dergi sayısının ve coğrafi bilgi stoğuna eklenen bilginin günümüze yaklaştıkça niceliksel olarak arttığı görülmüştür. Bunun Türkiye’deki yükseköğretim politikalarına paralel olarak üniversite sayılarının ve coğrafi bilgi üreten bilim insanlarının sayısının artmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Yükseköğretim Kurumu istatistiklerine göre 1990’ların sonunda sadece 10 olan aktif coğrafya bölümlerinin sayısı, 2021 yılı sonu itibariyle 57’ye yükselmiştir. Bu bölümlerde 129’u kadın, 327’si erkek olmak üzere toplam 456 akademisyen görev yapmaktadır (Yükseköğretim Kurulu, 2022b). Bu rakamlara eğitim, turizm, şehir ve bölge planlama, coğrafi bilgi sistemleri gibi disiplinlerde araştırmalarını sürdüren coğrafyacılar dahil değildir. Kaldı ki coğrafi bilgi üretimi farklı disiplinler tarafından da yapılmakta ve coğrafya dergilerinde de yayınlanmaktadır.

Bibliyometrik analizler coğrafya dergileri bağlamında 2000’li yıllara kadar bireysel çalışmaların daha fazla olduğunu; 2000’li yıllarla birlikte bilimsel iş birliklerinin arttığını ve özellikle 2010 yılından sonra bu artışın daha fazla ivme kazandığını göstermiştir. Bu artışların gerçekleşmesinde birçok parametrenin etkisi söz konusudur. Bunlardan ilki bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) yaygınlaşması, kolay erişilebilir olması ve ucuzlamasıdır. Örneğin internet ağının genişlemesi sayesinde 1990’larla birlikte kurumsal, 2000’lerden sonra bireysel abone sayısının hızla artması ulusal ve uluslararası iş

birliklerini kolaylaştırmıştır (Cantner & Rake, 2014; Karaboğa, 2019). Bunun en önemli delillerinden birinin 2020 ve 2021 yılında iş birliğine dayalı çalışmaların sayılarındaki artış gösterilebilir. Covid-19 pandemisi nedeniyle yüz yüze etkileşimlerin en aza indiği bu dönemde ortak çalışmaların sayısındaki artış BİT ile açıklanabilir.

İkincisi yeni kurulan üniversitelerin akademisyen ihtiyacını karşılamak amacıyla çeşitli politika araçlarının devreye sokulmasıdır. Bu programlardan en fazla bilineni ise Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP)’dir. Yükseköğretim Kurulu tarafından ilk defa 2002 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesinde başlatılan bu program (Yükseköğretim Kurulu, 2022a) 2010 yılına kadar geliştirilmiş ve bu tarihten sonra yaygınlaştırılmıştır (daha sonraları 35. Madde ile görevlendirmeler de gerçekleşmiştir). ÖYP’ye göre yeni kurulan (daha sonra kapsam genişletilmiştir) ve lisansüstü eğitim programı olmayan üniversitelerin akademisyen ihtiyacını karşılamak amacıyla merkezi yerleştirme puanı ile YÖK tarafından araştırma görevlileri, ihtiyacı olan üniversitelere yerleştirilmiştir. Bu araştırma görevlileri daha sonra YÖK tarafından belirlenmiş ve yetki verilmiş üniversitelere lisansüstü eğitimlerini gerçekleştirmek üzere görevlendirilmişlerdir (Yükseköğretim Kurulu, 2022a). Eğitim sürecini tamamlayan akademisyenler daha sonra kadrolarının bulunduğu üniversitelere dönmüşlerdir. Bu süreç esnasında akademisyenler arasında etkileşimler ve iş birliklerinin gelişebilmesi için uygun ortamlar oluşmuş, bu ise yayın performansına yansımıştır (Şekil 4/B) (Turan vd., 2019). Yüksek lisans ve doktora eğitim süreleri dikkate alındığında aktörler arasında güvene dayalı ilişkilerin gelişmesi, sosyal yakınlığın artması sonraki süreçler için de iş birliğinin devamlılığı açısından önemlidir.

Üçüncü faktör ise akademik atama ve yükselme kriterlerinin yayın yapmayı zorunlu hale getirmesi ve akademik teşvik gibi akademik performansı artırmaya yönelik politikaların uygulanmasıdır. Nitekim bu konuda yapılan çalışmalar akademik teşviklerin nicel olarak yayın sayısını ve akademik performansı artırdığını ortaya koymaktadır (Ültay & Ültay, 2018).

Dördüncüsü, 19. yüzyıldan itibaren bilimsel uzmanlaşmanın başlaması (Snow, 2012) ve giderek derinleşmesi aynı disiplin içerisinde dahi olsalar farklı anabilim dallarındaki bilim insanlarının bilişsel olarak uzlaşmalarına neden olmuştur. Fakat sosyal, ekonomik ve kültürel olayların giderek karmaşıklaşması; insan etkinlikleri neticesinde çevresel problemlerin artması ve çözüm yollarının

aranması ve en önemlisi de bütün bu olay ve olguların girift hale gelmesi uzman bilim insanlarının iş birliği yapmasını zorunlu hale getirmiştir (Gordon, 1980; Olechnicka vd., 2019). Son olarak bilimsel faaliyetlerdeki (sempozyum, kongre, konferans vb.) artışlar bilim insanlarının etkileşimini artırmıştır. Bu sayede iş birliklerinin gelişmesi için uygun ortamlar oluşturmuştur (Olechnicka vd., 2019).

İstatistiksel analizlerden elde edilen bulgular modeli oluşturan değişkenlerin gücü ve etkisinin dergilere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. R^2 değerleri dikkate alındığında modelin en güçlü olduğu dergi IGGE olup, bağımlı değişkendeki varyansın %94'ü ($R^2=0,940$) bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Buna göre modeldeki her iki bağımsız değişken bağımlı değişkeni olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir. IGGE'de sabit terim (Constant) 0,926 olarak çıkmıştır. Bunun anlamı bilişsel ve örgütsel yakınlık sıfır bile olsa IGGE'deki ortak yazarlı çalışmalarda 0,926 birimlik bir artış meydana gelir. Ancak diğer değişkenlerin etkileri sabit tutulduğunda ortak yazarlı çalışmalar bağlamında akademik iş birliklerinde meydana gelecek 1 birimlik artışta bilişsel yakınlık %67,1 ($B=0,671$), örgütsel yakınlık %63,5 ($B=0,635$) etki edecektir. Dolayısıyla her iki değişken IGGE'deki akademik iş birliklerinde önemli bulunmuştur.

Modelin güçlü olduğu ikinci dergi ise TCD'dir. TCD'de bağımlı değişkendeki varyansın %93,2'si ($R^2=0,932$) bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Buna göre modeldeki her iki bağımsız değişken bağımlı değişkeni olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir. TCD'de sabit terim (Constant) 0,495 olarak çıkmıştır. Bunun anlamı bilişsel ve örgütsel yakınlık sıfır bile olsa TCD'deki ortak yazarlı çalışmalarda 0,495 birimlik bir artış meydana gelir. Ancak diğer değişkenlerin etkileri sabit tutulduğunda ortak yazarlı çalışmalar bağlamında akademik iş birliklerinde meydana gelecek 1 birimlik artışta bilişsel yakınlık %81,9 ($B=0,819$), örgütsel yakınlık %39,2 ($B=0,392$) etki edecektir. Dolayısıyla her iki değişken TCD'deki akademik iş birliklerinde önemli bulunmuştur.

Modelin güçlü olduğu üçüncü dergi ise ECD'dir. ECD'de bağımlı değişkendeki varyansın %90,8'i ($R^2=0,908$) bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Buna göre modeldeki her iki bağımsız değişken bağımlı değişkeni olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir. ECD'de sabit terim (Constant) 0,256 olarak çıkmıştır. Bunun anlamı bilişsel ve örgütsel yakınlık sıfır bile olsa ECD'deki ortak yazarlı çalışmalarda 0,256 birimlik bir artış meydana gelir. Ancak diğer değişkenlerin etkileri sabit

tutulduğunda ortak yazarlı çalışmalar bağlamında akademik iş birliklerinde meydana gelecek 1 birimlik artışta bilişsel yakınlık %85,9 ($B=0,859$), örgütsel yakınlık %30,9 ($B=0,309$) etki edecektir. Dolayısıyla her iki değişken ECD'deki akademik iş birliklerinde önemli bulunmuştur.

Modelin uygulandığı ve güçlü olduğu dördüncü dergi CBD'dir. CBD'de bağımlı değişkendeki varyansın %83,7'si ($R^2=0,837$) bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Modeli oluşturan değişkenlerden sadece bilişsel yakınlık bağımlı değişkeni olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir. Örgütsel yakınlık olumlu etki etmesine rağmen anlamlı çıkmamıştır. CBD'de sabit terim (Constant) 0,506 olarak çıkmıştır. Bunun anlamı bilişsel ve örgütsel yakınlık sıfır bile olsa CBD'deki ortak yazarlı çalışmalarda 0,506 birimlik bir artış meydana gelir. Ancak diğer değişkenlerin etkileri sabit tutulduğunda ortak yazarlı çalışmalar bağlamında akademik iş birliklerinde meydana gelecek 1 birimlik artışta bilişsel yakınlık %92,7 ($B=0,927$) etki edecektir. Bu etki diğer dergilere kıyaslandığında en yüksek oran olup CBD'deki iş birliklerinde bilişsel yakınlık önemli bulunmuştur.

Modelin uygulandığı ve diğer dergilere göre görece daha zayıf olduğu iki dergiden biri olan CD'nde bağımlı değişkendeki varyansın %79,5'si ($R^2=0,795$) bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Modeli oluşturan değişkenlerden sadece bilişsel yakınlık bağımlı değişkeni olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir. Örgütsel yakınlık olumlu etki etmesine rağmen anlamlı çıkmamıştır. CD'de sabit terim (Constant) 0,138 olarak çıkmıştır. Bunun anlamı bilişsel ve örgütsel yakınlık sıfır bile olsa CD'deki ortak yazarlı çalışmalarda 0,138 birimlik bir artış meydana gelir. Ancak diğer değişkenlerin etkileri sabit tutulduğunda ortak yazarlı çalışmalar bağlamında akademik iş birliklerinde meydana gelecek 1 birimlik artışta bilişsel yakınlık %17 ($B=0,170$) etki edecektir. Bu etki diğer dergilere kıyaslandığında en düşük orandır.

Modelin uygulandığı ve diğer dergilere göre görece en zayıf olduğu dergi DCD'dir. DCD'de bağımlı değişkendeki varyansın %79,2'si ($R^2=0,792$) bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Modeli oluşturan değişkenlerden her ikisi de bağımlı değişkeni olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir. DCD'de sabit terim (Constant) 1,711 olarak çıkmıştır. Bunun anlamı bilişsel ve örgütsel yakınlık sıfır bile olsa DCD'deki ortak yazarlı çalışmalarda 1,711 birimlik bir artış meydana gelir. Bu değer diğer dergiler içerisinde en yüksek olanıdır. Diğer değişkenlerin etkileri sabit tutulduğunda ortak yazarlı

çalışmalar bağlamında akademik iş birliklerinde meydana gelecek 1 birimlik artışta bilişsel yakınlık %69,5 (B=0,695), örgütsel yakınlık %34,1 (B=0,341) etki edecektir. Dolayısıyla her iki değişken DCD'deki akademik iş birliklerinde önemli bulunmuştur.

Regresyon analizi sonuçlarına göre H_a : *Bilişsel ve örgütsel yakınlık arttıkça coğrafi bilgi üreten bilim insanları arasındaki iş birliği artar* hipotezi ve H_b : *Bilişsel ve örgütsel yakınlığın etkisi ve önemi üretilen coğrafi bilgilerin yayıldığı coğrafya dergilerine göre farklılaşır* hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar bilimsel iş birliklerinde yakınlıkların etkili olduğunu ortaya koyan ampirik literatürü desteklemektedir (Cassi vd., 2015; Cunningham & Werker, 2012; Hautala, 2011; He vd., 2020).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye'deki altı coğrafya dergisinde ortak yayın yapan bilim insanlarının çalışmalarından yola çıkarak akademik iş birlikleri üzerinde bilişsel ve örgütsel yakınlığın etkisini belirlemeye çalışan bu çalışmada bibliyometrik ve istatistiksel teknikler birlikte uygulanmıştır. Bibliyometrik analiz sonuçlarının değerlendirilmesi neticesinde coğrafya dergileri bağlamında Türkiye'de bilimsel iş birliğindeki artış eğilimi ile dünyadaki eğilimin dönemselsel olarak farklı olduğu görülmüştür. Nitekim 1970'li yıllarda uluslararası sosyal bilim alanında ortak çalışma oranlarının %55-60 seviyesinde olduğu (Presser, 1980); Türkiye'de ise bu oranın 2015 yılından sonra yakalanmaya başladığı tespit edilmiştir (Şekil 1). Bilimsel iş birliği oranlarının %2-3 seviyesinde olduğu 19. yüzyıl ve öncesi dönemi (Beaver & Rosen, 1978) ifade etmek için Olechnicka vd. (2019)'nın kullandığı "bireysel dönem" bu çalışma bağlamında Türkiye ve özelinde coğrafya disiplini için 2000 yılı öncesi döneme karşılık gelmektedir.

Benzer şekilde istatistiksel analizlerden elde edilen bulgular Türkiye bağlamında önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Genel itibariyle her iki değişkenin de iş birlikleri üzerinde etkisinin olduğu; bilişsel yakınlığın etkisinin daha fazla olduğu görülmüştür. Ancak bu etki dergilere göre değişmektedir. Dergilere göre yakınlık türlerinin etkisinin ve öneminin değişmesinin bu dergilerin yayın politikaları,

kurumsal kimlikleri ve temsil ettikleri akademik gelenek ile ilişkili olabilir. Bu durumun kesin olarak belirlenebilmesi için nitel araştırma yönteminin uygulandığı bir çalışmanın yapılması daha uygun olacaktır.

Türkiye'deki coğrafyacılar ve coğrafya bilimi için iş birliklerinin yoğunluğunun arttığı 2000'li yıllar disiplinin geleceği açısından bir dönüm noktası olma niteliği taşımaktadır. Bu yıllar Türkiye'deki coğrafya disiplinin ontolojik, metodolojik ve epistemolojik gelişimi ile Türkiye'deki coğrafyacıların bilim yapma pratiklerinin gelecekte nasıl bir patika üzerinde ilerleyeceği hususunda önemli ip uçları sunmaktadır (Özgür, 2018). Nitekim şekil 1'de gösterildiği gibi 2000'li yıllara kadar coğrafya disiplinin ulusal yayın performansı oldukça düşüktür. Sonrasında ise hem iş birliğine dayalı yayınların sayısı artmış hem de bunun neticesinde genel yayın performansında oldukça ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu durum iş birliklerinin artması ile yayın performansının arttığını göstermektedir ki coğrafya disiplinin görünürlüğü açısından önemlidir. Diğer taraftan iş birliklerinin gelişmesinde bilişsel yakınlığın istatistiksel açıdan daha önemli olduğu bulgusu ise disiplin içindeki uzmanlaşmanın derinleşmesi açısından önemlidir. Bu durum Türkiye'deki coğrafya disiplinin ontolojik, metodolojik ve epistemolojik olarak gelişmesi bakımından önemlidir. Fakat bu gelişmenin uluslararası gündemi yakalamada önemli olup olmadığı bu bulgulardan çıkarılabilecek bir husus değildir. Bunun için Türk coğrafyacıların uluslararası çalışmalarını da içine alan farklı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir.

Genel olarak, bu sonuçlar aslında aynı disiplinlerdeki bilim insanlarının buluşma ve bilgi yayma platformu olan akademik dergilerdeki kısmi ayrışmalarını da göstermektedir. Buna rağmen çalışmamız bilişsel ve örgütsel yakınlıkların akademik iş birliklerinin gelişimini olumlu yönde etkilediğini, bunların güçlendirilmesinin akademik iş birliklerinin yoğunluğunu artırabileceğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle iş birliklerinin artırılmasına yönelik politikalar belirlenirken her iki değişkenin de dikkate alınması önerilmektedir.

REFERANSLAR

- Altuğ, F. (2020). İnovasyonun coğrafyası: Coğrafi ve ilişkisel yakınlıkların bilgi yayılması ve öğrenme süreçlerine etkisi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 151-165.
- Altuğ, F. (2021a). *Bölgelerin Kalkınması ve Şehirlerin Gelişmesinde Üniversitelerin Etkileri: Teori Politika ve Uygulamalar-Giresun Üniversitesi Örneği*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Altuğ, F. (2021b). Bölgesel inovasyon kümeleri teknoparklarda coğrafi ve ilişkisel yakınlıkların bilgi ve inovasyon süreçlerine etkileri: Erciyes Teknopark örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(2), 265-288.
- Altuğ, F., & Yılmaz, M. (2018). Farklı bilgi tabanlarına sahip sektörlerde yakınlık türlerinin bilgi, öğrenme ve yenilik/inovasyon süreçlerine etkisi: Eskişehir örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 844-881.
- Anderson, R. D. (2017). The German (Humboldtian) University Tradition. P. Teixeira & J. C. Shin (Eds.) in, *The encyclopedia of international higher education systems and institutions*. (pp. 1-6). Springer.
- Balland, P.A., Boschma, R., & Frenken, K. (2015). Proximity and innovation: From statics to dynamics. *Regional Studies*, 49(6), 907-920.
- Beaver, D., & Rosen, R. (1978). Studies in scientific collaboration: Part I. The professional origins of scientific co-authorship. *Scientometrics*, 1(1), 65-84.
- Bekaroğlu, E., & Sarış, F. (2017). Türkiye'de fiziki coğrafya: değişen disiplinler pratiğinin ampirik bir analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*(35), 40-54.
- Bekaroğlu, E., & Yavan, N. (2013). Modern Türk coğrafyasının tarihsel gelişiminde batılı coğrafya okullarının etkisi: Ampirik bir analiz. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), 51-66.
- Bekaroğlu, e., & Yavan, N. (2018). Türk Coğrafyacılığında dört gelenek; Ampirik Bir Analiz. *Marmara Coğrafya Dergisi*(37), 79-93.
- Bergé, L. R. (2017). Network proximity in the geography of research collaboration. *Papers in Regional Science*, 96(4), 785-815.
- Boschma, R. (2005). Proximity and innovation: A critical assessment. *Regional Studies*, 39(1), 61-74.
- Bürhan, Y., & Resul, D. (2017). Akademik veritabanlarından yazar-makale bağlantı tahmini. *Politeknik Dergisi*, 20(4), 787-800.
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademik Yayıncılık.
- Cantner, U., & Rake, B. (2014). International research networks in pharmaceuticals: Structure and dynamics. *Research Policy*, 43(2), 333-348.
- Cassi, L., Morrison, A., & Rabellotti, R. (2015). Proximity and scientific collaboration: Evidence from the global wine industry. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 106(2), 205-219.
- Cunningham, S. W., & Werker, C. (2012). Proximity and collaboration in European nanotechnology. *Papers in Regional Science*, 91(4), 723-742.
- Edquist, C., & Johnson, B. (1996). Institutions and organizations in systems of innovation. In C. Edquist (Ed.) in, *System of Innovation. Technologies, Institutions and Organizations* (pp. 41-63). Pinter.
- Fernandez, A., Ferrándiz, E., & León, M. D. (2016). Proximity dimensions and scientific collaboration among academic institutions in Europe: The closer, the better? *Scientometrics*, 106(3), 1073-1092.
- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. (4th ed.). Allyn & Bacon.
- Gertler, M. S. (2003). Tacit knowledge and the economic geography of context, or the undefinable tacitness of being (there). *Journal of Economic Geography*, 3(1), 75-99.
- Gilly, J. P., & Wallet, F. (2001). Forms of proximity, local governance and the dynamics of local economic spaces: The case of industrial conversion processes. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(3), 553-570.
- Gordon, M. (1980). A critical reassessment of inferred relations between multiple authorship, scientific collaboration, the production of papers and their acceptance for publication. *Scientometrics*, 2(3), 193-201.

- Gui, Q., Liu, C., & Du, D. (2018). International knowledge flows and the role of proximity. *Growth and Change*, 49(3), 532-547.
- Gui, Q., Liu, C., & Du, D. (2019). Globalization of science and international scientific collaboration: A network perspective. *Geoforum*, 105, 1-12.
- Hautala, J. (2011). Cognitive proximity in international research groups. *Journal of Knowledge Management*. 15(4), 601–624
- He, C., Wu, J., & Zhang, Q. (2020). Research leadership flow determinants and the role of proximity in research collaborations. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 71(11), 1341-1356.
- Hewitt-Dundas, N. (2013). The role of proximity in university-business cooperation for innovation. *The Journal of Technology Transfer*, 38(2), 93-115.
- İnce, K., & Karcı, A. (2019). Akademik işbirliklerinin yeni bir çizge olarak modellenmesi ve istatistiki analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 34(1), 439-460.
- Karaboğa, H. A. (2019). *Örgütsel davranış araştırmalarının bibliyometrik analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Katz, J. (1994). Geographical proximity and scientific collaboration. *Scientometrics*, 31(1), 31-43.
- Katz, J., & Hicks, D. (1997). How much is a collaboration worth? A calibrated bibliometric model. *Scientometrics*, 40(3), 541-554.
- Kaygalak, İ. (2013). Kaygalak, İ. (2013). Kurumsal ekonomik coğrafya yaklaşımı: Tanımı, kavramsal çerçevesi ve içeriği. E.Öner (Ed.) içinde, *Prof. Dr. Asaf Koçman'a Armağan*, (s.347-360). Ege Üniversitesi Yayınları.
- Kiesler, S., & Cummings, J. N. (2002). What do we know about proximity and distance in work groups? A legacy of research. *Distributed Work*, 1, 57-80.
- Knoben, J., & Oerlemans, L. A. (2006). Proximity and inter-organizational collaboration: A literature review. *International Journal of Management Reviews*, 8(2), 71-89.
- Koopmann, T., Stubbemann, M., Kapa, M., et.al., (2021). Proximity dimensions and the emergence of collaboration: A HypTrails study on German AI research. *Scientometrics*, 126(12), 9847-9868.
- Küçüksille, E. (2017). Çoklu doğrusal regresyon modeli. Ş. Kalaycı (Ed.) in, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (s. 258-269). Dinamik Yayınları.
- Liu, F., Dutta, D. K., & Park, K. (2021). From external knowledge to competitive advantage: absorptive capacity, firm performance, and the mediating role of labour productivity. *Technology Analysis & Strategic Management*, 33(1), 18-30.
- Luukkonen, T., Tijssen, R., Persson, O., & Sivertsen, G. (1993). The measurement of international scientific collaboration. *Scientometrics*, 28(1), 15-36.
- Marek, P., Titze, M., Fuhrmeister, C., & Blum, U. (2017). R&D collaborations and the role of proximity. *Regional studies*, 51(12), 1761-1773.
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
- Olechnicka, A., Ploszaj, A., & Celińska-Janowicz, D. (2019). *The geography of scientific collaboration*. Taylor & Francis.
- Özdamar, K. (2015). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi (Cilt 1)*. Nisan Kitapevi.
- Özdemir, H. (2015). Türk Coğrafya Dergisi'ndeki yayınlar hakkında (1943-2014). *Türk Coğrafya Dergisi*(63), 51-56.
- Özgür, E. M. (2018). Türk beşeri coğrafyasında yenileşme eğilimleri: Değişim aktörlerinin perspektifinden bir değerlendirme. *International Journal of Geography and Geography Education*, (38), 142-170.
- Özgür, E. M. (2021). Türk beşeri coğrafyasında ihmal edilmiş bir paradigma: Hümanist coğrafya. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 205-224.
- Özgür, E. M., & Yavan, N. (2013). Türk coğrafyacılarının iç hesaplaşması: Neden başaramadık, nasıl başarabiliriz. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), 14-38.
- Partha, D., & David, P. A. (1994). Toward a new economics of science. *Research Policy*, 23(5), 487-521.
- Ponds, R., Van Oort, F., & Frenken, K. (2007). The geographical and institutional proximity of research collaboration. *Papers in Regional Science*, 86(3), 423-443.

- Presser, S. (1980). Collaboration and the quality of research. *Social studies of Science*, 10(1), 95-101.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Rallet, A., & Torre, A. (2017). Geography of innovation, proximity and beyond. H. Bathelt, P. Cohendet, S. Henn, L. Simon (eds) in, *The Elgar Companion to Innovation and Knowledge Creation*, (pp. 421–439). Edward Elgar.
- Santos, E. G., Garcia, R., Araujo, V., Mascarini, S., & Costa, A. (2021). Spatial and non-spatial proximity in university–industry collaboration: Mutual reinforcement and decreasing effects. *Regional Science Policy & Practice*, 13(4), 1249-1261.
- Slavtchev, V. (2013). Proximity and the transfer of academic knowledge: Evidence from the spatial pattern of industry collaborations of East German professors. *Regional Studies*, 47(5), 686-702.
- Snow, C. P. (2012). *İki kültür* (Çev. T. Birkan). TÜBİTAK Yayınları.
- Stephens, B., & Cummings, J. N. (2021). Knowledge creation through collaboration: The role of shared institutional affiliations and physical proximity. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 72(11), 1337-1353.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. (Çev. M. Baloğlu). Nobel Akademi Yayıncılık.
- Torre, A., & Rallet, A. (2005). Proximity and localization. *Regional Studies*, 39(1), 47-59.
- Turan, Ş. A., Esra, D., & Sağır, P. M. (2019). Performans odaklı bir üniversitede akademisyenlerin çalışma deneyimleri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 17(33), 59-84.
- Tuysuz, S. (2017). Kurumsal ve ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımları ve işlemselleştirilmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(2), 1-16.
- Tuysuz, S. & Yavan, N. (2012) Bölgesel coğrafya yaklaşımı ve Türk coğrafyasındaki etkileri üzerine kritik bir değerlendirme. TÜCAUM VI. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s.390-405). TÜCAUM.
- Uddin, S., Hossain, L., & Rasmussen, K. (2013). Network effects on scientific collaborations. *PLoS one*, 8(2), e57546.
- Ültay, E., & Ültay, N. (2018). Akademik teşvik ödeneğinin bilimsel faaliyetlere etkisi hakkındaki akademisyen görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*(1), 162-171.
- Wang, F., & Newkirk, R. (1988). A knowledge-based system for highway network extraction. *IEEE Transactions on Geoscience and Remote sensing*, 26(5), 525-531.
- www.home.cern
- Yavan, N. (2019). Türkiye'deki coğrafyacıların uluslararası yayın performansı (1945-2015): Son 10 yılda (2005-2015) ne değişti? *International Journal of Geography and Geography Education*, (39), 121-150.
- Yazan, S., & Bekaroğlu, C. E. (2018). Türk coğrafyacılığının disiplinler ilişkileri üzerine ampirik bir araştırma. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(1), 37-67.
- Yükseköğretim Kurulu, Y. (2022a). *Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) Tarihçesi ve Bugünkü Durumu*. Erişim tarihi 21 Mart 2022. <https://oyp.yok.gov.tr/oyp-tarihce>
- Yükseköğretim Kurulu, Y. (2022b). *Yükseköğretim Bilgi Sistemi Yönetimi*. Erişim tarihi 11 Şubat 2022. <https://istatistik.yok.gov.tr/>

LAND COVER CHANGE ANALYSIS BETWEEN 1990 AND 2021 USING LANDSAT IMAGES AND OBJECT-BASED CLASSIFICATION: A CASE STUDY IN BODRUM PENINSULA, AEGEAN REGION, TURKEY

Beyza USTAOĞLU

Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Sakarya-Türkiye

bustaoglu@sakarya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9876-3027

(Teslim: 13 Mart 2022; Düzeltme: 23 Mayıs 2022; Kabul: 3 Haziran 2022)
(Received: 13 March 2, 2022; Revised: May 23, 2022; Accepted: June 3, 2022)

Abstract

Bodrum Peninsula is one of the most important tourism centers of Turkey with its geographical location, coastal and marine tourism, natural and cultural features. It has been determined that the winter population has also increased in Bodrum in recent years, and it is thought that this may cause an increasing permanent resident population and urbanization. The objective of this study is to determine the changes in land cover due to the rapid increase in urbanization in Bodrum Peninsula. For this purpose, object-based classification analysis was applied to Landsat 4-5 TM 1990, 2000, 2010 and Landsat 8 OLI 2021 multispectral satellite images. Within the scope of the analysis, the objects were created by applying the segmentation process to satellite images. Secondly, land cover classes were determined according to the Corine land cover classification with levels 1-2-3. Thirdly, the classification process based on a decision tree was carried out with the classes defined using the threshold values determined for spectral and texture properties of the objects using multiresolution segmentation. In the last stage, accuracy assessment analysis was applied to the classification results. According to the results, it is obtained that while Urban Fabric and Burnt Areas are increased in 32 years, Forest and semi-natural areas are decreased. As a result of population pressure due to tourism, Urban Fabric areas have moved closer to Forests and Semi-Natural Areas. Wildfires with the effect of heatwaves were increased, biodiversity has been endangered in the study area located in the Mediterranean basin, where human-related climate change is most clearly detected. Significantly, there has been a wildfire in Bodrum in August 2021, which lasted for days and caused severe degradation on the land cover. For this, sustainable land cover management is recommended to protect the natural ecosystem by minimizing the risks that cause land degradation in the Bodrum peninsula.

Keywords: Remote sensing, Object-based classification, land cover change, Bodrum Peninsula, Turkey

1. INTRODUCTION

Rapid and uncontrolled land use/land cover (LULC) changes can seriously affect climate, biodiversity, soil quality, water bodies, urbanization rate, and population pressure and many other environmental systems (Lambin, Turner, & Geist, 2001; Thuiller, Lavorel, & Araujo, 2015; Cürebal, Efe, & Soykan, 2019; Ustaoglu, İkiel, & Dutucu, 2021; Topaloğlu, Aksu, & Ghale, 2021; Firath, Dervisoglu, & Yagmur, 2022). The Eastern Mediterranean Basin is one of the most sensitive and vulnerable areas in the world in terms of climate change (Koc, Biltekin, & Ustaoglu, 2021). According to the latest, Six Assessment Report of the IPCC (The

Intergovernmental Panel on Climate Change), the Mediterranean Basin is stated as one of the regions where climate change and its effects (drought, forest fire, etc.) are seen most effectively (IPCC, 2021). In recent years, frequency, extent, and severity of wildfires have increased in the Mediterranean Basin due to land use change and global warming (Mitri & Gitas, 2006). Particularly drought, heat waves, wind speed and Pinus bruita Ten., which is the climax type of the Mediterranean Phytogeographical Region, increase the possibility of fire (Atalay, Sezer & Çukur, 1998; Atalay, 2015; Baylan & Ustaoglu, 2020). According to the recent studies, frequency and extent of large wildfires will increase throughout the Mediterranean Basin 14% by the end of the century

(2071–2100) under the RCP4.5 scenario, and by 30% under the RCP8.5 (Ruffault, Curt, & Moron, 2020). Determining the LULC classes and examining their spatial distributions is an important data source for analyzing the effects for different problems using actual and accurate geographical information. Satellite images provide the opportunity to determine the spatial distribution or transformation of each LULC class with different resolution data in monitoring the current conditions of large areas or their changes over time (Sertel, Musaoğlu, & Alp, 2018; Mishra & Rai, 2021).

There are many studies that determine LULC with opensource Landsat images effect on forest cover (Yavaşlı, Masek, & Franks, 2013), water resources (Cüceloğlu, Şeker, & Tanık, 2021), vegetation (İkiel & Koç, 2015), geomorphology (Ölgen, 2004) and soil salinity (Aksoy, Yıldırım, & Gorji, 2022). In recent years, there are a lot of studies in which Object-based classification is used in determining the LULC (Sertel & Akay, 2015; Alganci, Sertel, & Kaya 2018; Esetlili, Bektas Balcik, & Balik Sanli, 2018; Karabulut, Ceylan, & Bahar, 2021).

Object-based classification method gives higher accuracy values specifically for the classification of high-resolution satellite images and selected as the classification approach for this study. In this method, homogeneous image objects consisting of pixels with similar spectral properties are created. The images are classified by considering the spectral, statistical, texture and geometric properties defined for the objects. Bodrum is one of the coastal tourism centers located in the Aegean Region, in the Mediterranean Basin. Coastal tourism benefits significantly from the sea with a wide variety of recreational activities and provides services such as accommodation depending on the coast. Coastal tourism primarily chooses sparsely populated coasts with natural beauty, mild climate, and natural vegetation as far as the shore (Doğaner, 2001). Bodrum Peninsula, with various cultural features and transport facilities and the suitability of the natural environment, have become one of Turkey's most important tourism centers in recent years. In addition to touristic facilities, the demand for summer residences are increased. A rapid urbanization has been observed in Bodrum harbor and its surroundings and on the coasts of Turgutreis, Gündoğan, Akyarlar, Torba, Yalıkavak, Göltürkbükü and Ortakent. In the Bodrum peninsula, which has a rich history dating back to ancient times, the people's main economic activities in the early 20th century were fishing, sponge fishing, and agriculture. Population growth is the most important factor in the development and sprawl of settlements (Bhatta, 2010).

Tourism has started to develop since the mid-1960s in Bodrum. International Bodrum-Milas airport, marinas such as the Milta Bodrum Marina, D-Marin Turgutreis Marina and Palmarina have been effective in the transportation of domestic and foreign tourists after the 1990s with the development of tourism.

The population has shown an increasing trend in the last 15 years in Bodrum (URL 2). The most important factor in the increase of the population is the increase of summer houses, and second houses and the residents of these sites continue to live not only in summer but also in winter. According to the population projections, it has been stated that the population growth will continue to increase in the next ten years and will reveal the problem of drinking and usage of water (Bakış & Arı, 2010). Human factors such as population, tourism, etc., and natural disasters such as forest fire, drought, etc. and their effects caused by climate change and its effects have caused significant changes in land cover in recent years. According to this the purpose of this study is to determine the changes in land cover by using Landsat 4-5 TM and Landsat 8 OLI satellite images and object based classification method in the Bodrum Peninsula between 1990- 2000- 2010- 2021 for 32 years.

1.1. Study area

Bodrum peninsula is located in the south-west of Turkey with coordinates of the 36°57'N - 37°17'N, 27°13'E - 27°58'E (Figure 1). The peninsula is surrounded by the Aegean Sea in the north, south, and west directions and is connected to Anatolia from the east. Volcanic rocks are located in the west of this area, with a hilly morphology of medium slopes, while limestone rocks are common in the east. There are many large and small karstic holes on the limestone rocks, and the streamline is weak. While there are many bays on the western and northern coasts of the peninsula, the southern coasts have flat terrains. Bodrum harbor and settlement are located in the southwest of the study area, protected by Karaada (İkiel, 2004). Mediterranean climate characteristics, Csa in the Köppen-Geiger Classification, are observed in Bodrum Peninsula. The summer season is hot and dry, the winter season and the spring is rainy. Annual mean temperature is 20 °C. The average temperature between May and October is above 20 °C. Average annual precipitation is 710 mm. This precipitation mostly occurs in winter, spring and autumn seasons. Snowfall is rare. The annual average wind speed is 3.9 m/s and northerly winds are dominant. Wind speeds increase in the afternoon during the day (İkiel, 2005). The research area is located in the Mediterranean Phytogeography region depending on the climatic conditions. Due to the destruction of the *Pinus brutia*

Ten. forests that constitute the natural vegetation, maquis vegetation is generally seen in the coastal areas and around the settlement areas. Garig vegetation has developed in areas where maquis vegetation has been destroyed. There are local *Pinus brutia* Ten. communities in high areas (İkiel, 2004). The 7 month period between May and October offers ideal conditions for coastal and marine tourism, depending on the temperature, relative humidity, average wind speed, and sea surface temperatures in the study area (İkiel, 2005). Yacht tourism has developed since the bays suitable for yacht tourism are close to each other in terms of climate conditions and coastal geomorphology, there are winds suitable for yachting,

and this coast is close to the islands of Kos, Patmos, and Rhodes, where yachts are most visited (Doğaner, 2001). The population of the Bodrum peninsula, which was 16,387 in 1904 and 15,694 in 1927 (Kodal, 2008) reached 25,811 in 1965, 97,826 in 2000, 124,820 in 2010, and 175,435 in 2019 (Figure 2). In addition to the population increase, the number of tourists visiting Bodrum and its surroundings has increased year by year (URL 3). In addition to these, Bodrum and its surroundings have turned into an area that accommodates and serves a population well above the population with those on yachts and boats, those who come for a day, those who stay in summer houses.

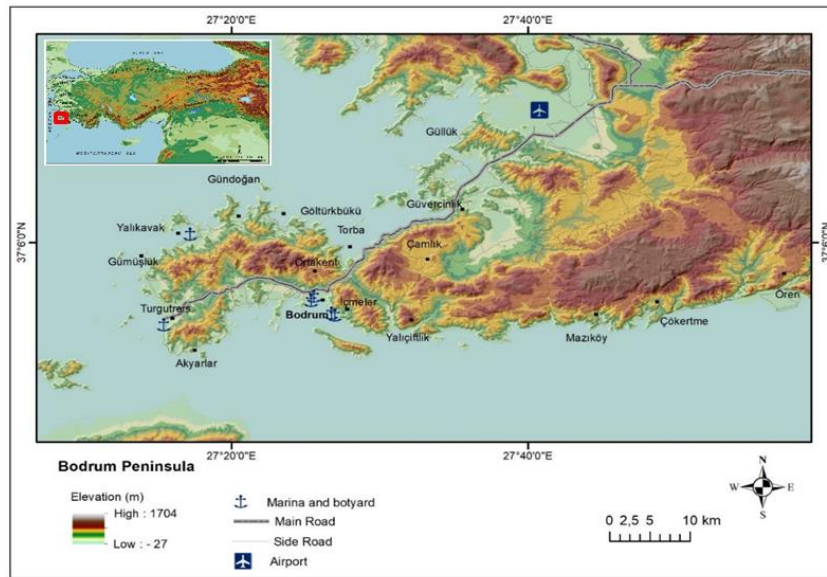

Figure 1- Location Map of Bodrum Peninsula

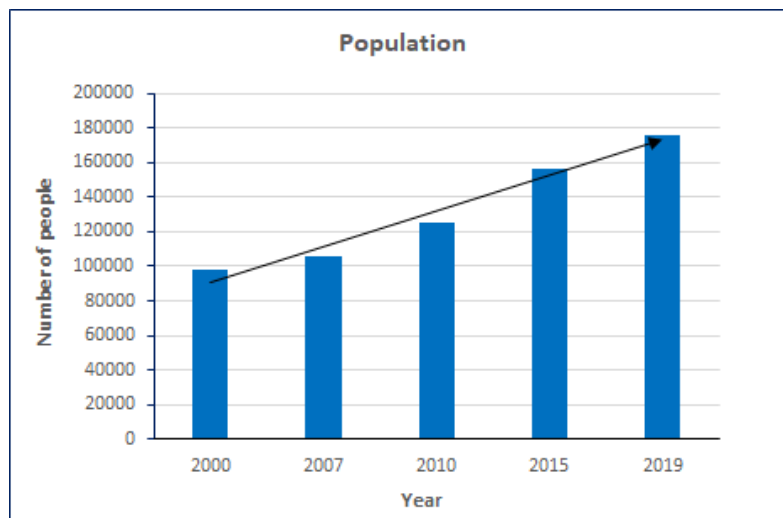

Figure 2- Population change in Bodrum

2. MATERIAL AND METHOD

In this study 30 m. spatial resolution multispectral Landsat 4-5 TM 1990 (16.08.1990), 2000 (26.07.2000), 2010 (06.07.2010) and 15 m. spatial resolution panchromatic image and Landsat 8 OLI (21.08.2021) image ([URL 4](#)) used with Trimble eCognition Developer software. Fieldwork was carried out in July 2019 and 2020. Images were prepared using the Bodrum Peninsula boundary vector data, and pre-processing was completed. Corine land cover classification was used for determining land cover classes. CORINE (Coordination of Information on the Environment) is the LULC data produced by computer-aided visual interpretation method over satellite images according to the LULC Classification defined by the European Environment Agency ([URL 5](#)). There are different classification systems (Anderson, Ernest, & John, 1976; [URL 6](#)) besides Corine, in all member countries of the European Environment Agency, including Turkey, an accessible Corine database has been created, and Corine classes are used to make comparisons in studies on Turkey ([URL 7](#)).

In this study, 9 main and subclasses were determined using Level 1, Level 2 and Level 3. The land cover classes determined for this study are Level 1.1 Urban Fabric, Level 1.3: Mine, Dump and Construction Sites, Level 1.2.3: Port areas, Level 1.2.4: Airports; Level 2: Agricultural Areas, Level 3: Forests and Semi-Natural Areas, Level 3.3.4 Burnt Areas, Level 4: Wetlands, Level 5: Water Bodies. The workflow chart prepared for the study is given in Figure 3.

2.1 Object-Based Classification

Image classification is the most commonly used method to extract information about remotely sensed images. The classification is separating pixels into user-defined classes by using the reflection and brightness values of each pixel on the image. In general, pixel-based and object-based classification methods are used in the classification process. In recent years, the object-based classification method has been used instead of the traditional pixel-based classification method. The most important reason for this can be shown that the rich information content available with the increase in the spatial resolution of satellite image data and aerial photographs in recent years cannot be fully reflected in the products obtained from the pixel-based approach (Navulur, 2007). Object-based classification uses both spectral and spatial patterns for image classification. This is a two-step process involving dividing and classifying the image into separate objects. Object-based

classification is the opposite approach of traditional pixel and sub-pixel-based classification processes. It is based on the grouping of pixels with similar spectral characteristics on the image, not with individual pixels, to create image objects representing these pixels and classifying the objects in question instead of pixels (Blaschke, 2010; Myint, Gober, & Brazel, 2011; Esetlili, Bektaş, & Balık, 2018; Kavak, 2018). Instead of millions of pixels on the image, the objects representing them are classified with this process. In the object-based classification approach, structure, texture, spectral information, and sizes of objects are taken into account in the classification process (Avashia, Parihar, & Garg, 2020), and a lot of additional information can be extracted from image objects.

Pixel-based approaches work on each pixel and extract information from remotely sensed data based on spectral information (Gupta & Bhadauria 2014). The main purpose of this method is to automatically combine each pixel in the image according to the terrain attributes. The problems encountered by pixel-based approaches are overcome by object-based image classification. Object-based information interprets an image not only according to a single pixel, but also in meaningful image objects and interrelationships.

Object-based information extraction depends not only on spectrum character but also on geometry and structure information (Wei, Chen, & Ma, 2005). In addition, the object-based approach gives more meaningful and positive results for the thematic class than the pixel-based approach since it uses many properties of these segments such as color, frequency, and neighborhood by grouping pixels in the segmentation stage. At the same time, object-based classification process has a structure that can be updated continuously with the decision set or fuzzy logic algorithms it uses. eCognition Developer software, which is the most used object-based image analysis software, offers a similar approach to pixel-based approach with its nearest neighbor classification method and gives the same meaningful results in a more practical way (Hofmann, 2001; Kalkan & Maktav 2010). It is seen in the literature that pixel-based classification algorithms are frequently used to determine the current state of land cover (Efe, Soykan, & Cürebal, 2012; İkiel, Ustaoğlu, & Kılıç, 2013; Dutucu & İkiel 2016; Alevkayalı & Tağıl 2018; Sekertekin, Marangoz, & Akcin, 2017; İkiel, Ustaoğlu, & Dutucu, 2019; Mishra, Rai, & Rai, 2020). On the other hand, object based classification, is a classification algorithm that is used extensively after the widespread use of very high resolution satellite images, and its use in medium spatial resolution data

such as Landsat has also become widespread (Sertel & Algancı, 2016; Algancı, 2018; Aahlaad, Mozumder, & Tripathi, 2021; Sang, Guo, & Wu, 2021). In recent years, there have been many studies in which pixel-based and object-based classifications have been made comparatively. The results obtained from these studies show that; the accuracy analysis results obtained from Object Based classification, which is based on both classification and segmentation principles, are higher than the accuracy analysis results obtained from pixel-based classification (Tampubolon, Abdullah, & Hwee, 2013; Phiri & Morgenroth 2017; Avashia, Parihar, & Garg, 2020). Object-based classification process consists of two stages. In the first step, the segmentation of a multi-layered data set represents a meaningful earth object alone or in groups. Scale, color, shape, and texture parameters are taken into consideration in the segmentation process. In the second stage, the segments are classified within hierarchical or relational definitions, taking into account their reflection, shape, and texture characteristics. In this study, eCognition Developer v.10.0 software was used for object-based classification process (Algancı, 2018).

contrast segmentation algorithms. The second strategy of the segmentation process is bottom-up segmentation. In this approach, small pieces are obtained as large pieces by taking specific criteria into account. The most important method used for bottom-up strategy is the "Multiresolution Segmentation" method (Baatz & Schape 2000; Benz, Hofmann, & Willhauck, 2004; Witharana & Civco 2014). With the multi-resolution segmentation algorithm, three parameters given as scale, shape and density in segmentation are determined by the user. The most important of these three parameters is the scale parameter. In the multi-resolution segmentation phase, the scale parameter, color / shape parameter and softness / density parameters should be determined as close to reality as possible. Color / shape and softness / density parameters complement each other to 1. After the segmentation step, different parameters are set for the image data used, classification is made, and the desired detail extraction is performed.

2.3 Classification

At this stage, it is aimed to assign objects with similar characteristics from the image objects obtained by the segmentation process by evaluating them with different parameters such as homogeneity, size, texture and color. eCognition software provides two basic classifiers, namely the nearest neighbor classifier and fuzzy membership functions. While the closest neighbor classifier defines the classes that will emerge with the help of sample objects determined according to the class hierarchy through the segments formed, fuzzy membership functions are based on the definition of a decision set to be created for the related classes of the properties of the objects and their equivalent values (Kavzaoglu & Yildiz 2014).

2.4 Accuracy Assessment

Classification accuracy in remote sensing is obtained by investigating the compatibility between the actual class of objects assigned to several classes in the post-classification image. This research is performed visually by comparing it with reference data and/or statistically. For this purpose, the compatibility of these pixels / segments with the reference data is examined by selecting the pixels / segments during the classification or over the classified data. As reference data, data obtained from aerial photographs, existing maps and plans or GPS measurements can be used.

The most common way to describe the degree of accuracy is to create an error matrix. Error matrix is a quadratic pattern of numbers arranged in rows and columns of the number of pixels/segments assigned to a particular land cover type according to the actual land cover. The classification results of this table are

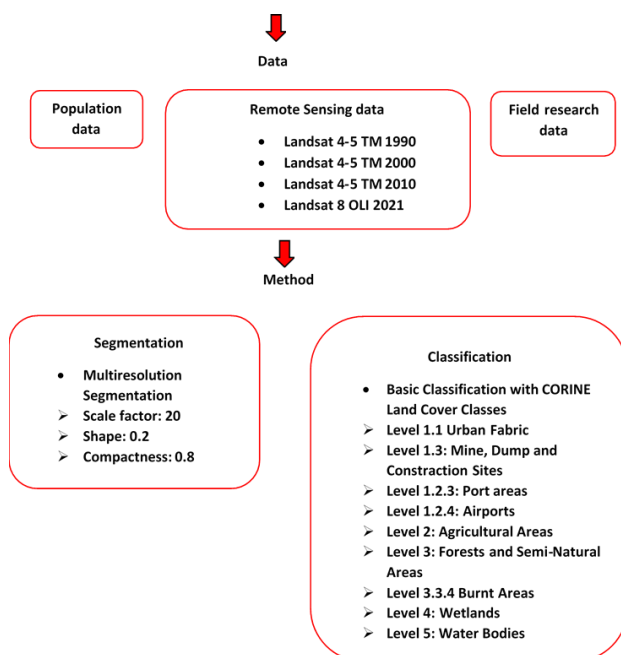

Figure 3- The flowchart of the methodology

2.2 Segmentation

The segmentation process works in two different methods: top-down and bottom-up. The basis of the top-down method is the process of breaking the whole into the smallest pieces. There are other top-down segmentation methods. These; chessboard segmentation, quadtree-based segmentation, and

shown with rows and columns; rows represent class data, representing location facts based on sample points (Sertel & Yay 2014; Algancı, Besol, & Sertel, 2018). Many criteria for the correctness of the classification can be derived from the error matrix. The most common of these is the calculation of the percentage of correctly separated categories. The ratio of individual accuracies of classes, the sum of pixels/segments correctly assigned to a class, to the sum of all pixels/segments belonging to that class can be found by deriving from the error matrix (Foody, 2002). User and producer accuracy and kappa statistics are derived from these matrices. The number of random control points in each class was determined by considering the class priority, the area covered by the class, and the homogeneity of the class (Cohen, 1960; Story & Congalton 1986; Van Deusen, 1996; Foody, 2020).

3. RESULTS AND DISCUSSIONS

The multi-resolution segmentation algorithm was used for the segmentation process, which is the first step of the analysis. The algorithm aims to determine the most suitable scale parameter for the land, based on the necessity of expressing different objects in different scales according to their size and texture characteristics, especially in working areas with heterogeneous cover types (Li & Shao 2012; Kavzaoğlu & Yıldız 2015). The scale parameter controls the spectral variation of the group of pixels that will create the object and the resulting segment size. The first of the two complementary parameter sets in the segmentation process is the shape - color component. The shape and color are defined so that they complement the other to the value 1. It is determined according to this weighting which parameter will be more important in determining the object boundaries. The shape properties are also determined by the compactness and softness sub-parameters. In the second stage, determining the threshold values of the classes and defining the class relationships by using the spectral and texture parameters of the pixels that make up the segments was initiated. In this context, the most suitable segmentation is provided with the parameter set defined by a scale factor: 20, shape: 0.2, and compactness: 0.8.

After the segmentation process, the classification stage was started. Following the purpose of the study, first of all, the settlement class was defined. The classification process has been made with the nearest neighborhood. The nearest neighborhood algorithm primarily calculates the mean value vectors representing the classes within the training set. Then,

spectral distances between the estimated class average vectors of the candidate pixel to be classified are calculated. According to the calculated spectral distances, the pixel is assigned to the sample class at the closest distance (Lillesand, Kiefer, & Chipman, 2007). Afterward, open areas with shrub, forest, and water bodies were defined, respectively. Object-based classification results were transformed into vector data with the "export" menu in the Trimble eCognition software and saved as a file with the extension of "*.shp". The saved file was opened with Arc Map 10.5 software as a "*.shp" extension file, and maps were created (Figure 4-5). For the accuracy analysis on the classification results, a total of 365 randomly selected control points were taken from the Landsat 4-5 TM August 1990 image, 70 in Urban Fabric, 80 in Agricultural Areas, 80 in Forests and Semi-Natural Areas, 30 in Wetlands, 25 in Water Bodies, 65 in Mine, Dump and Construction Sites, 5 in Port areas, 10 in Burnt Areas. There was no airport level class in 1990 because Milas Bodrum International Airport was built after 1990. In the Landsat 4-5 TM August 2000 image, a total of 390 randomly selected control points were taken. 80 in Urban Fabric, 80 in Agricultural Areas, 80 in Forests and Semi-Natural Areas, 40 in Wetlands, 20 in Water Bodies, 70 in Mine, Dump and Construction Sites, 10 in Port areas, 10 in Airport. There was no burnt area level class in 2000. Because there have been no forest fires in this year. A total of 420 randomly selected control points were taken from the Landsat 4-5 TM August 2010 image, 90 in Urban Fabric, 80 in Agricultural Areas, 80 in Forests and Semi-Natural Areas, 40 in Wetlands, 20 in Water Bodies, 70 in Mine, Dump and Construction Sites, 10 in Port areas, 10 in Airport, 20 in Burnt Areas. In the Landsat 8 OLI 2021 image, a total of 450 randomly selected control points were taken. 90 in Urban Fabric, 80 in Agricultural Areas, 80 in Forests and Semi-Natural Areas, 40 in Wetlands, 20 in Water Bodies, 70 in Mine, Dump and Construction Sites, 10 in Port areas, 10 in Airport and 50 in Burnt Areas (Table 1-2-3-4).

Error matrices have been created with the class labels of these points and their corresponding control references (Table 1-2-3-4). Within the scope of the study, Google Earth web map service was used because it provides high-resolution satellite data for all the years mentioned as verification reference data. User accuracy for the year 1990, respectively; 78,6% in Urban Fabric, 75% in Agricultural Areas, 87,5% in Forests and Semi-Natural Areas, 100% in Wetlands, 100% in Water Bodies, 84,6% in Mine, Dump and Construction Sites, 100% in Port areas, 100% in Burnt areas. Producer accuracy has been calculated as respectively; 78,6% in Urban Fabric, 80% in

Agricultural Areas, 87,5% in Forests and Semi-Natural Areas, 100% in Wetlands, 100% in Water Bodies, 78,6% in Mine, Dump and Construction Sites, 100% in Port areas, 100% in Burnt areas. According

to accuracy assessment results, overall accuracy of the classification is 84.9 % with a kappa value of 0.82 (Table 1). User accuracy for the year 2010, respectively; 87,5% in Urban Fabric, 76,3% in

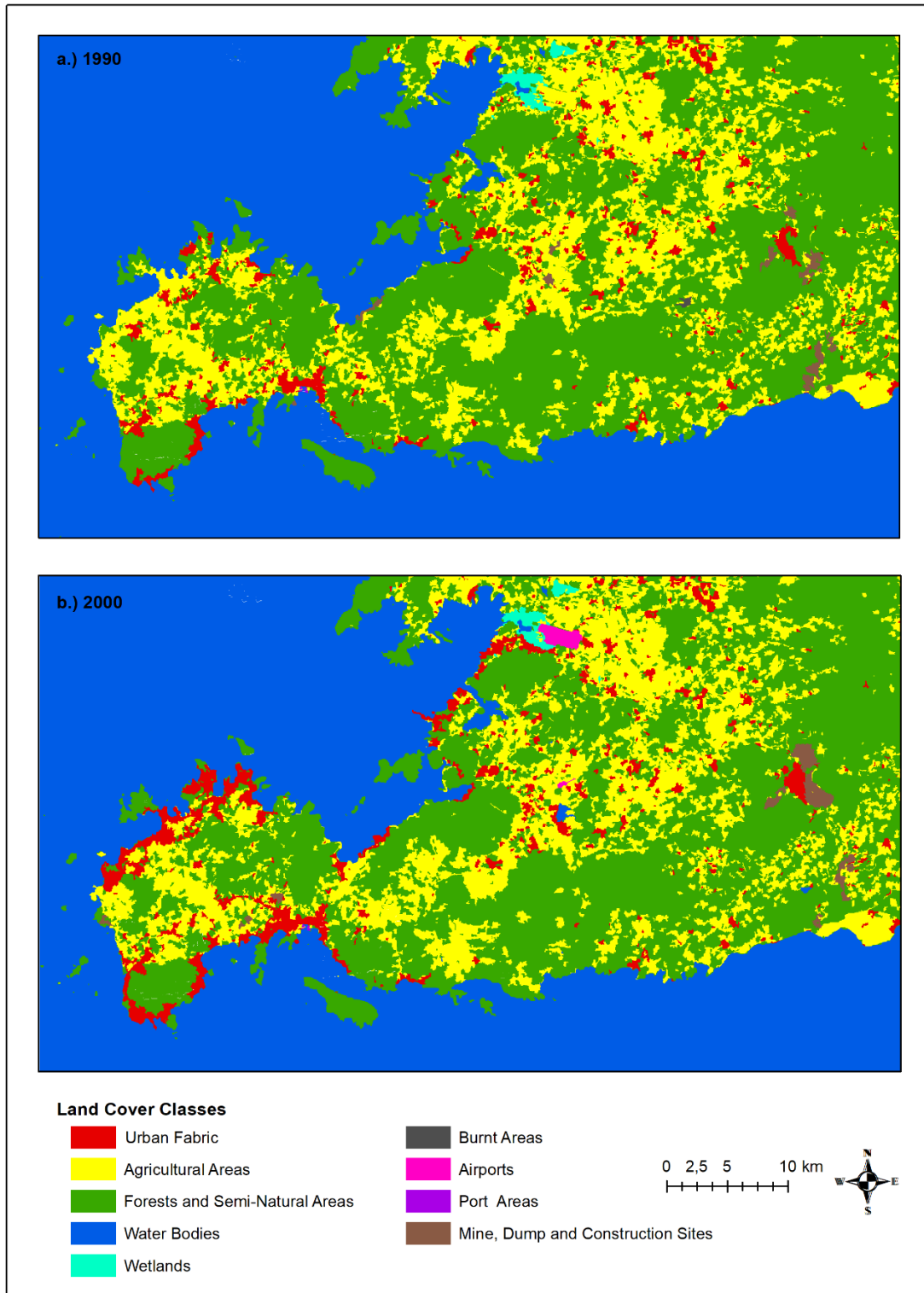

Figure 4- Land Cover Map of Bodrum Peninsula, Landsat 4-5 TM 1990-2000

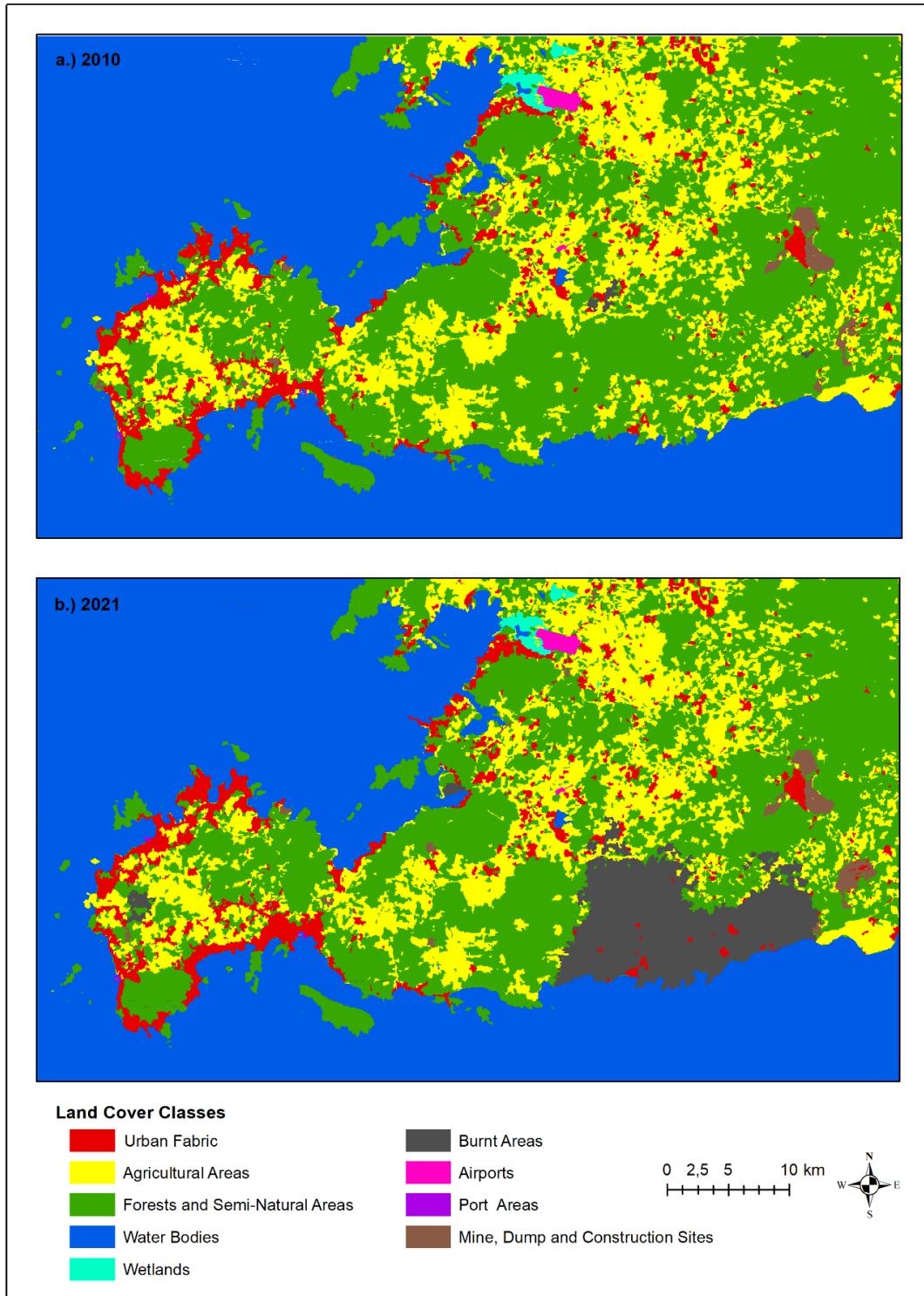

Figure 5- Land Cover Map of Bodrum Peninsula, Landsat 4-5 TM 2010- Landsat 8 OLI 2021

Table 1- Accuracy Assessment Results of Landsat 4-5 TM 1990

Land Cover Classes 1990	Urban Fabric	Agricultural Areas	Forests and Semi-Natural Areas	Wet lands	Water Bodies	Mine, Dump and Construction Sites	Port Areas	Air ports	Burnt Areas	Total	User Accuracy (%)
Urban Fabric	55	10	0	0	0	5	0	0	0	70	78,6
Agricultural Areas		60	10			10			0	80	75,0
Forests and Semi-Natural Areas	5	5	70	0	0	0	0	0	0	80	87,5
Wetlands	0	0	0	30	0	0	0	0	0	30	100,0
Water Bodies	0	0	0	0	25	0	0	0	0	25	100,0
Mine, Dump and Construction Sites	10	0	0	0	0	55	0	0	0	65	84,6
Port Areas	0	0	0	0	0	0	5	0	0	5	100,0
Airports	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Burnt Areas	0	0	0	0	0	0	0	0	10	10	100,0
Total	70	75	80	30	25	70	5	0	0	365	100,0
Producer Accuracy (%)	78,6	80,0	87,5	100,0	100,0	78,6	100,0	0,0	100,0	100,0	100,0
<i>Overall Classification Accuracy: 84.9 %</i>			<i>Kappa Statistics: 0.82</i>								

Table 2- Accuracy Assessment Results of Landsat 4-5 TM 2000

Land Cover Classes 2000	Urban Fabric	Agricultural Areas	Forests and Semi-Natural Areas	Wet lands	Water Bodies	Mine, Dump and Construction Sites	Port Areas	Air ports	Burnt Areas	Total	User Accuracy (%)
Urban Fabric	70	2	0	0	0	8	0	0	0	80	87,5
Agricultural Areas		61	10			9			0	80	76,3
Forests and Semi-Natural Areas	5	3	72	0	0	0	0	0	0	80	90,0
Wetlands	0	0	0	40	0	0	0	0	0	40	100,0
Water Bodies	0	0	0	0	20	0	0	0	0	20	100,0
Mine, Dump and Construction Sites	10	0	0	0	0	60	0	0	0	70	85,7
Port Areas	0	0	0	0	0	0	10	0	0	10	100,0
Airports	0	0	0	0	0	0	0	10	0	10	100,0
Burnt Areas	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Total	85	66	82	40	20	77	10	10	0	390	100,0
Producer Accuracy (%)	82,4	92,4	87,8	100,0	100,0	77,9	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0
<i>Overall Classification Accuracy: 87.9 %</i>			<i>Kappa Statistics: 0.85</i>								

Agricultural Areas, 90% in Forests and Semi-Natural Areas, 100% in Wetlands, 100% in Water Bodies, 85,7% in Mine, Dump and Construction Sites, 100% in Port areas, 100% in Airports. Producer accuracy has been calculated as respectively; 82,4% in Urban Fabric, 92,4% in Agricultural Areas, 87,8% in Forests and Semi-Natural Areas, 100% in Wetlands, 100% in Water Bodies, 77,9% in Mine, Dump and Construction Sites, 100% in Port areas, 100% in Airports. According to accuracy assessment results, overall accuracy of the classification is 87.9 % with a kappa

value of 0.85 (Table 2). User accuracy for the year 2010, respectively; 88,9% in Urban Fabric, 83,8% in Agricultural Areas, 90% in Forests and Semi-Natural Areas, 100% in Wetlands, 100% in Water Bodies, 84,3% in Mine, Dump and Construction Sites, 100% in Port areas, 100% in Airports, . Producer accuracy has been calculated as respectively; 82,4% in Urban Fabric, 92,4% in Agricultural Areas, 87,8% in Forests and Semi-Natural Areas, 100% in Wetlands, 100% in Water Bodies, 77,9% in Mine, Dump and Construction Sites, 100% in Port areas, 100% in Airports and 65%

in Burnt areas. According to accuracy assessment results, overall accuracy of the classification is 88.3 % with a kappa value of 0.86 (Table 3). User accuracy for the year 2021, respectively; 91,9% in Urban Fabric, 85 % in Agricultural Areas, 87,5% in Forests and Semi-Natural Areas, 100% in Wetlands, 100% in Water Bodies, 85,7% in Mine, Dump and Construction Sites, 100% in Port areas, 100% in Airports, 88% in Burnt areas. Producer accuracy has been calculated as

respectively; 89,1% in Urban Fabric, 91,9% in Agricultural Areas, 84,3% in Forests and Semi-Natural Areas, 100% in Wetlands, 100% in Water Bodies, 89,6% in Mine, Dump and Construction Sites, 100% in Port areas, 100% in Airports and 81,5 % in Burnt areas. According to accuracy assessment results, overall accuracy of the classification is 89.8 % with a kappa value of 0.88 (Table 4).

Table 3- Accuracy Assessment Results of Landsat 4-5 TM 2010

Land Cover Classes 2010	Urban Fabric	Agricultural Areas	Forests and Semi-Natural Areas	Wet lands	Water Bodies	Mine, Dump and Construction Sites	Port Areas	Air ports	Burnt Areas	Total	User Accuracy (%)
Urban Fabric	80	2	0	0	0	8	0	0		90	88,9
Agricultural Areas		67	10						3	80	83,8
Forests and Semi-Natural Areas	0	3	72	0	0	0	0	0	5	80	90,0
Wetlands	0	0	0	40	0	0	0	0	0	40	100,0
Water Bodies	0	0	0	0	20	0	0	0	0	20	100,0
Mine, Dump and Construction Sites	11	0	0	0	0	59	0	0	0	70	84,3
Port Areas	0	0	0	0	0	0	10	0	0	10	100,0
Airports	0	0	0	0	0	0	0	10	0	10	100,0
Burnt Areas	0	4	3	0	0	0	0	0	13	20	65,0
Total	91	76	85	40	20	67	10	10	21	420	100,0
Producer Accuracy (%)	87,9	88,2	84,7	100	100	88,1	100	100	61,9	100	100,0
<i>Overall Classification Accuracy: 88.3 %</i>			<i>Kappa Statistics: 0.86</i>								

Table 4- Accuracy Assessment Results of Landsat 8 OLI 2021

Land Cover Classes 2021	Urban Fabric	Agricultural Areas	Forests and Semi-Natural Areas	Wet lands	Water Bodies	Mine, Dump and Construction Sites	Port Areas	Air ports	Burnt Areas	Total	User Accuracy (%)
Urban Fabric	82	1	0	0	0	7	0	0		90	91,1
Agricultural Areas		68	9						3	80	85,0
Forests and Semi-Natural Areas	0	3	70	0	0	0	0	0	7	80	87,5
Wetlands	0	0	0	40	0	0	0	0	0	40	100,0
Water Bodies	0	0	0	0	20	0	0	0	0	20	100,0
Mine, Dump and Construction Sites	10	0	0	0	0	60	0	0	0	70	85,7
Port Areas	0	0	0	0	0	0	10	0	0	10	100,0
Airports	0	0	0	0	0	0	0	10	0	10	100,0
Burnt Areas	0	2	4	0	0	0	0	0	44	50	88,0
Total	92	74	83	40	20	67	10	10	54	450	100,0
Producer Accuracy (%)	89,1	91,9	84,3	100	100	89,6	100	100	81,5	100,	100,0
<i>Overall Classification Accuracy: 89.8 %</i>			<i>Kappa Statistics: 0.88</i>								

Table 5- Results of land cover change from 1990 to 2021

Land Cover Classes	1990		2000		2010		2021		1990-2021
	Area (ha)	Area (%)	Area (ha)	Area (%)	Area (ha)	Area (%)	Area (ha)	Area (%)	Area (ha)
Urban Fabric	7387,2	2,5	11127,3	3,8	12232,4	4,2	13421,3	4,6	6034,1
Agricultural Areas	48178,2	16,4	46883,1	15,9	46245,4	15,7	42446,3	14,4	-5731,8
Forests and Semi-Natural Areas	103292,8	35,1	99985,0	34,0	99102,4	33,7	86021,3	29,3	-17271,5
Wetlands	791,3	0,3	773,2	0,3	773,2	0,3	768,1	0,3	-23,2
Water Bodies	133335,1	45,3	133482,2	45,4	133430,9	45,4	133430,9	45,4	95,9
Mine, Dump and Construction Sites	989,9	0,3	1283,8	0,4	1447,4	0,5	1833,6	0,6	843,7
Port Areas	17,0	0,0	17,0	0,0	53,9	0,0	53,9	0,0	36,9
Airports	0,0	0,0	500,0	0,2	500,0	0,2	500,0	0,2	500,0
Burnt Areas	59,9	0,0	0,0	0,0	265,8	0,1	15576,1	5,3	15516,2
Total	294051,4	100,0	294051,4	100,0	294051,4	100,0	294051,4	100,0	0,0

4. CONCLUSION

The most significant change between 1990 and 2021 occurred in Urban Fabric, Forests and Semi-Natural Areas, and Burnt areas (Table 5). IPCC Sixth Assessment Report 2021 clearly states that human activities have a direct impact on climate change. In recent years, in which the effects of climate change have been clearly seen, the number of forest fires has increased all over the world, in the Mediterranean Basin and in Turkey, together with the heat waves. In particular, 2021 has been the year with the most fire incidents of the last 40 years and spread over large areas. In the study area, where the Mediterranean climate and vegetation are typical, the land cover has been destroyed, and the biodiversity is endangered. The main reason for the increase in Urban Fabric areas is the population pressure caused by tourism activities (Figure 6). As a matter of fact, depending on the demands in tourism, an airport was built in the study area after 1990 (Fig 7), and the number of marinas gradually increased after the 2000s. While there was only the Marina in Bodrum city center before, Turgutreis D Marin Port and Yalikavak Palmarina Port were built after the 2000s (Figure 8). Population growth in the last 15-20 years after 2010 was also reflected in the statistics. This situation has caused the settlements to move from the city center to natural areas (Figure 6). As a matter of fact, while the number of forest fires was negligible during the study period, a wide range of forest fires occurred in 2021 due to natural and human activities, a decrease in forest areas and an increase in burned areas. It was observed that there were fires especially in the northeast (Figure 9) and southeast (Figure 10) of the study area.

In this study, land cover change due to the development of tourism activities in Bodrum Peninsula, where fishing, sponge fishing, and agricultural activities were common in the early 20th century, has been analyzed. Medium resolution satellite images were analyzed as data in the study. These data were analyzed using object-based classification method in eCognition Developer software, and high accuracy segments were produced. It is thought that the results and the proposed method of the study can be useful in the periodic provision of spatial base data that can be used in the administrative activities of decision-makers, owing to the capacity to quick and reliable detection of time-dependent changes.

According to the satellite image analysis results in the period studied (1990-2021), it was determined that while the Urban Fabric and Burnt areas increased in the research area where marine and coastal tourism developed, Forests and Semi-Natural Areas, are decreased. Significant spatial changes occurred along the shores of the study area, especially with the urbanization in the western part of the peninsula. As a result of the urbanization along the coast, when the land to be built decreases, it moves towards the back slope terrains.

As a result of population pressure due to tourism, Urban Fabric areas have moved closer to Forests and Semi-Natural Areas. Forest fires with the effect of heat waves were increased, biodiversity has been endangered, forest areas have decreased, and burning areas have increased in the study area located in the Mediterranean basin, where human-related climate change is most clearly detected.

According to obtained results, climate change has caused forest fires in the region with the effect of heatwaves. In the following years, again with the effect of heatwaves, it will mainly affect human health, thermal comfort, water resources, drinking and utility water, agricultural areas and food safety.

Within the framework of the United Nations Convention to Combat Desertification and Sustainable

Development Goals, the issue of balancing land degradation is considered to become a global aim. In this context, the outputs obtained from the study for sustainable land management in the study area located in the Mediterranean Basin, which is one of the most vulnerable hot and sensitive points to land degradation are to be shared with decision-makers.

Figure 6- Land Cover Change in Urban Fabric, Bodrum city center from 1990 to 2021

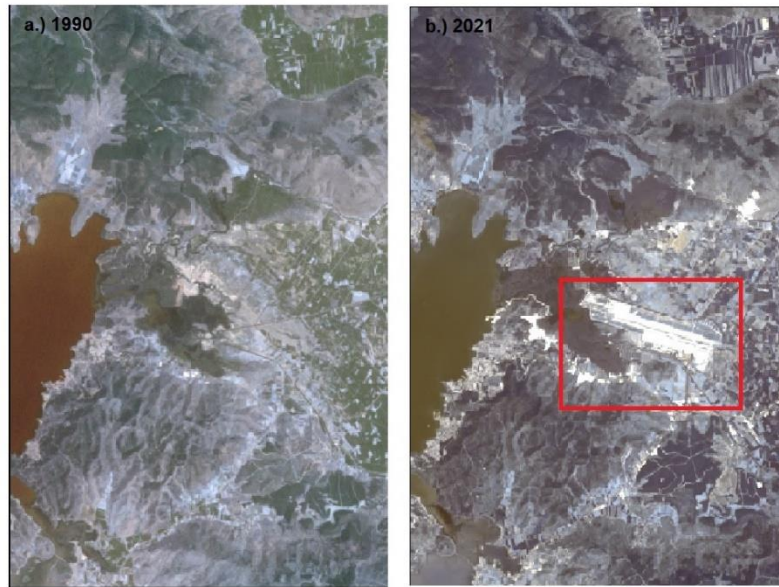

Figure 7- Land Cover Change in Airport, Milas Bodrum International Airport, Bodrum 1990 to 2021

Figure 8- Land Cover Change in Port areas, Turgutreis D-Marin Port and Yalıkavak Palmarina Port from 1990 to 2021

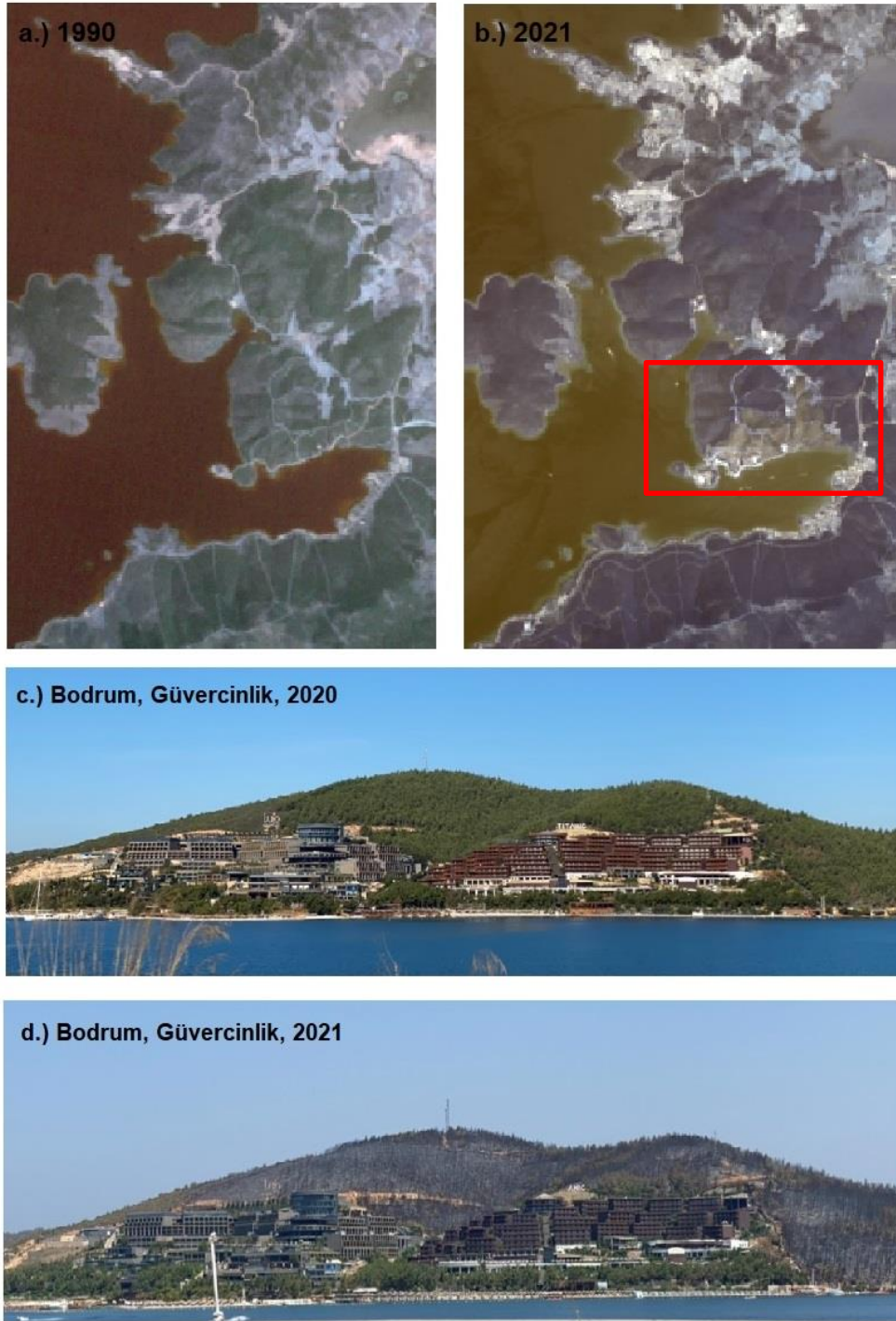

Figure 9- Land Cover Change in Burnt Area, Güvercinlik from 1990 to 2020 and 2021

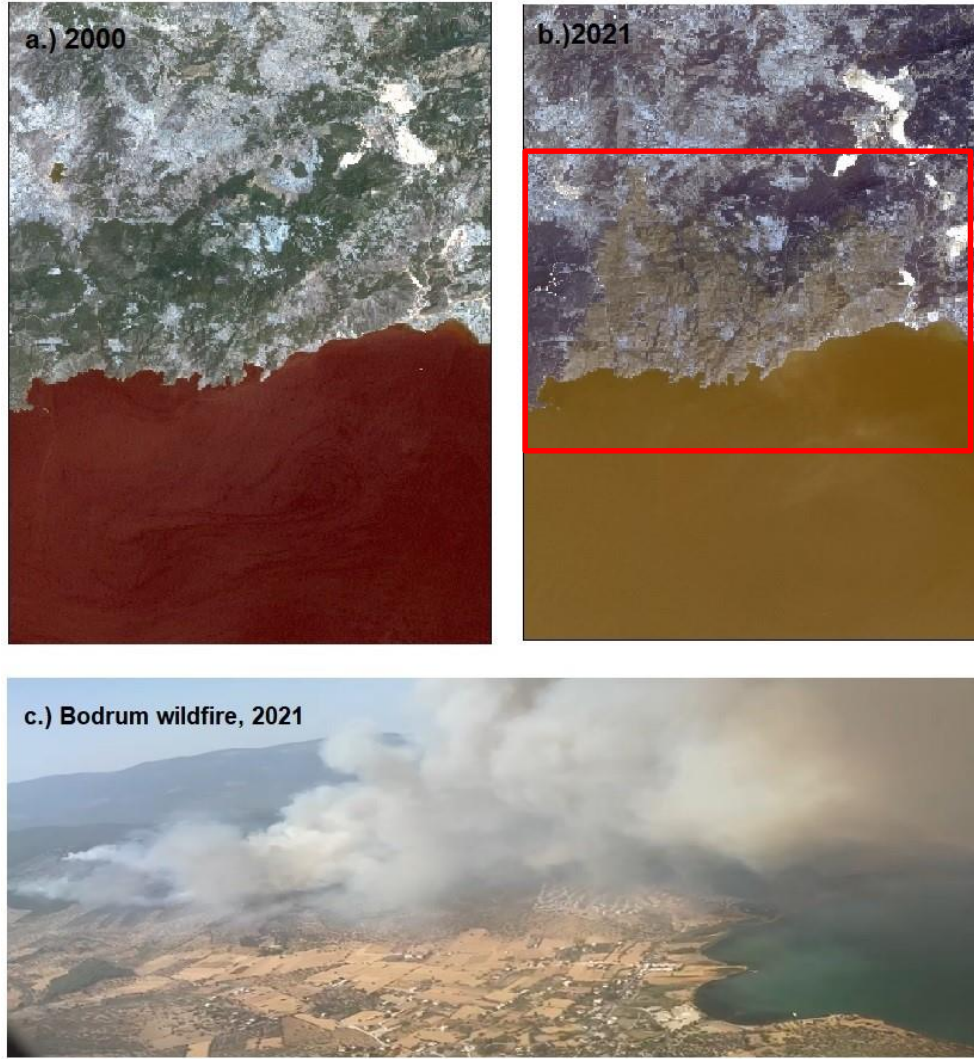

Figure 10- Land Cover Change in Burnt Area, Bodrum Wildfire from 2000 to 2021

Acknowledgments: I would like to thank the editor, reviewers and Assoc. Prof. Dr. Cercis İkiel for their constructive comments and useful recommendations that helped improve the quality of the paper.

Funding: Not applicable

Conflicts of interest/Competing interests The author declare that she has no competing interest.

REFERANSLAR

- Aahlaad, M., Mozumder, C., Tripathi, N., & Pal, I. (2021). An Object-Based Image Analysis of WorldView-3 Image for urban flood vulnerability assessment and dissemination through ESRI Story Maps. *J Indian Soc Remote Sens.* <https://doi.org/10.1007/s12524-021-01416-4>
- Aksoy S, Yildirim A, Gorji T, Hamzehpour N, Tanik AG, Sertel E (2022). Assessing the performance of machine learning algorithms for soil salinity mapping in Google Earth Engine Platform using Sentinel-2A and Landsat-8 OLI data. *Adv Space Res* 69(2):1072–1086
- Alevkayalı, Ç., & Tağıl, Ş. (2018). Ortak malların trajedisi üzerine teoriler: Gediz Deltası'nda arazi kullanımını-arazi örtüsü değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 120-142.
- Algancı, U. (2018). Arazi örtüsü değişimlerinin çok zamanlı Landsat 8 uydu görüntüleri ile belirlenmesi: İstanbul örneği. *Harita Dergisi*, 160, 24-33.
- Algancı, U., Besol, B., & Sertel, E. (2018). Accuracy assessment of different digital surface models. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 7(114).
- Algancı, U. , Sertel, E. & Kaya, S. (2018). Determination of the Olive Trees with Object Based Classification of Pleiades Satellite Image . *International Journal of Environment and Geoinformatics* , 5 (2) , 132-139 . DOI: 10.30897/ijegeo.396713
- Anderson James R, Ernest E Hardy, John T Roach, and Richard E. Witmer (1976) A Land Use and Land Cover Classification System For Use With Remote Sensor Data. USGS Professional Paper 964. A revision of the land use classification system as presented in the USGS Circular 671.
- Avashia, V., Parihar, S., & Garg, A. (2020). Evaluation of classification techniques for land use change mapping of Indian cities. *J Indian Soc Remote Sens*, 48, 877–908. <https://doi.org/10.1007/s12524-020-01122-7>
- Atalay, İ., İl, S., & Çukur, H. (1998). *The ecologic properties of Red Pine (Pinus brutia Ten.) forests and their regioning in terms of seed transfer*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Atalay, İ. (2005). *Türkiye Vegetasyon Coğrafyası*. Meta Basım Matbaacılık.
- Baatz, M., & Schape, A. (2000). Multi resolution segmentation: an optimization approach for high quality multi scale image segmentation. In J. Strobl, T. Blaschke, & G. Griesebner (Eds.), *Proceedings of Twelfth Angewandte Geographische Informations verarbeitung* (s.12–23). Wichmann-Verlag.
- Bakış, R., & Arı, G. (2010). Bodrum Yarımadasının içme-kullanma suyu problemi ve çözüm önerileri. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(2), 71-80. 2010 ISSN: 1308-3945, E-ISSN: 1308-027X
- Baylan, K., & Ustaoglu, B. (2020). Emberger Biyoiklim Sınıflandırmasına göre Türkiye'de Akdeniz Biyoiklim katlarının ve alt tiplerinin dağılışı. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(3), 158-174.
- Benz, U.C., Hofmann, P., Willhauck, G., Lingenfelder, I., & Heynen., M. (2004). Multi-resolution object-based fuzzy analysis of remote sensing data for GIS- ready information. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 58(3-4), 239-258.
- Bhatta, B. (2010). *Analysis of urban growth and sprawl from Remote Sensing data*. Springer-Verlag. DOI 10.1007/978-3-642-05299-6
- Blaschke, T. (2010). Object based image analysis for remote sensing. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 65(1), 2-16.
- Cohen, J. (1960). A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20, 37–46
- Cüceloğlu, G. , Şeker, D. Z. , Tanik, A. & Öztürk, İ. (2021). SWAT Modeli Kullanılarak İki Farklı Arazi Kullanım Veri Kümesinin Hidrolojik Simülasyonlar Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Uluslararası Çevre ve Jeoinformatik Dergisi* , 8 (2) , 172-185 . DOI: 10.30897/ijegeo.828112
- Cürebal, İ., Efe, R., & Soykan, A. (2019). "Spatial and Temporal Change of Bursa City Settlement Area (1955-2018) and Environmental Impacts of Expansion". In V. Krystev, R. Efe, & E. Atasoy (Eds.), *Theory and practice in social sciences* (s. 213-226). St Kliment Ohridski University Press.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye turizm coğrafyası*. Çantay Kitabevi

- Dutucu, A. A., & İkiel, C. (2016). Çarşamba Ovası ve yakın çevresinde arazi örtüsü değişiminin uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleriyle analizi (1985-2013). *International Journal of Human Sciences*, 13(3), 5551-5560.
- Efe, R., Soykan, A., Cürebal, İ., & Sönmez, S. (2012). Land use and land cover detection in Karınca river catchment (NW Turkey) using GIS and RS techniques. *Journal of Environmental Biology*, 33(2 suppl), 439-447.
- Esetlili, T.M., Bektaş Balçık, F., Balık Şanlı, F., Üstüner, M., Kalkan, K., Gökse, Ç., & ... Gazioglu, C., (2018). Comparison of object and pixel-based classifications for mapping crops using Rapid Eye Imagery: A case study of Menemen Plain, Turkey. *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 5(2), 231-243.
- Fıratlı, E., Dervisoglu, A., Yagmur, N., Musaoglu, N., Tanik, A. (2022). Spatio-temporal assessment of natural lakes in Turkey. *Earth Science Informatics*, doi.org/10.1007/s12145-022-00778-8.
- Foody, G. M. (2002). Status of land cover classification accuracy assessment. *Remote Sensing of Environment*, 80, 185–201.
- Foody, G. M. (2020). Explaining the unsuitability of the kappa coefficient in the assessment and comparison of the accuracy of thematic maps obtained by image classification. *Remote Sensing of Environment*, 239. ISSN 0034-4257, <https://doi.org/10.1016/j.rse.2019.111630>.
- Gupta, N., Bhadauria, H.S. (2014). Object based information extraction from high resolution satellite imagery using eCognition. *International Journal of Computer Science Issues*, 11(3,2), 139-144.
- Hofmann, P. (2001). Detecting urban features from IKONOS data using an object-based approach. *First Annual Conference of the Remote Sensing & Photogrammetry Society* (s.28-33). 12-14 September.
- İkiel, C. (2004). Muğla ilinin coğrafi özellikleri. A. A. Çınar (Ed.) içinde, *Muğla Kitabı* (s.15-25). Muğla-İzmir.
- İkiel, C. (2005). Muğla yöresinde iklim koşullarının insan ve çevre üzerine etkileri. *Ulusal Coğrafya Kongresi (İsmail Yalçınlar anısına)* (s. 233-241). 28-30 Eylül, İstanbul, Türkiye.
- İkiel, C., Ustaoglu, B., Kılıç, D.E., & Dutucu, A.A. (2013). Remote sensing and GIS based integrated analysis of land cover change in Duzce plain and its surroundings north western Turkey. *Environmental Monitoring and Assessment*, 185 (2), 1699-1709.
- İkiel, C. & Koç, D. (2015). Analysis of The Changes in Vegetation of The Sapanca Lake Basin (in Turkey) Using Multitemporal Satellite Data. *International Journal of Human Sciences*, 12 (1), 1095-1116.
- İkiel, C., Ustaoglu, B., Dutucu, A.A., & Kılıç, D.E. (2019). Determination of land cover change in Datça and Bozburun Peninsula in Turkey (1997-2018). *2019 8th International Conference On Agro-Geoinformatics (Agro-Geoinformatics)*, doi:10.1109/Agro-Geoinformatics.
- Kalkan, K., & Maktav, D. (2010). Nesne tabanlı ve piksel tabanlı sınıflandırma yöntemlerinin karşılaştırılması (IKONOS örneği). *III. Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu* (s.153-160), 11-13 Ekim, Gebze-Kocaeli, Türkiye.
- Karabulut, A., Ceylan, N., Bahar, E. & Kurşun, İ. (2021). Crop Phenology-Based, Object-Oriented Classification Approach Using SENTINEL-2A and NDVI Time Series: Sunflower Crops in Kırklareli TURKEY. *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 8 (3), 316-327. DOI: 10.30897/ijgeo.858456
- Kavak, K.Ş. (2018). *Uzaktan algılama ve görüntü yorumlama*. Palme Yayınevi.
- Kavzoglu, T., & Yıldız, M. (2014). Parameter-Based performance analysis of object-based image analysis using aerial and QuickBird-2 images. *ISPRS Annals of the Photogrammetry Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, 11(7), 31-37.
- Kavzoglu, T., & Yıldız, M. (2015). Segmentasyonda optimum ölçek parametresi tespitinde konumsal otokorelasyon ve varyansın etkisinin analizi. *Türkiye Ulusal Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Birliği (TUFUAB) VIII. Teknik Sempozyumu*, 21-23 Mayıs, Selçuk Üniversitesi – Konya.
- Koç, D.E., Biltekin, D., & Ustaoglu, B. (2021). Modelling potential distribution of *Carpinus betulus* in Anatolia and its surroundings from the Last Glacial Maximum to the future. *Arab J Geosci* 14, 1186. <https://doi.org/10.1007/s12517-021-07444-1>
- Kodal, T. (2008). Atatürk döneminde Bodrum'un nüfus yapısı (1923-1938). *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 77-100.

- Lambin, E.F., Turner, B.L., Geist, H., Agbola, S., Angelsen, A., Bruce, J., Coomes, O., Dirzo, R., Fischer, G., Folke, C., George, P.S., Homewood, K., Imbernon, J., Lemmans, R., Li, X., Moran, E., Mortimore, M., Ramakrishnan, P.S., Richards, J.F., Dkanes, H., Steffen, W., Stone, G.D., Svedin, U., Veldkamp, T., Vogel, C., & Xu, J. (2001). The causes of land-use and land-cover change: moving beyond the myths. *Global Environmental Change*, 11, 261–269.
- Li, C., & Shao, G. (2012). Object-based classification of land use / cover using digital aerial orthophotography. *International Journal of Remote Sensing*, 33(4), 922-938.
- Lillesand, T.M., Kiefer, R.W., Chipman, J.W. (2007). *Remote Sensing and Image Interpretation*. (Sixth edition). John Wiley & Sons.
- Mishra, P.K., Rai, A., & Rai, S.C. (2020). Land use and land cover change detection using Geospatial Techniques in Sikkim Himalaya, India. *Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Sciences*, 23(2), 133-143. doi.org/10.1016/j.ejrs.2019.02.001
- Mishra, P.K., & Rai, A. (2021). Role of unmanned aerial systems for natural resource management. *J Indian Soc Remote Sens* 49, 671–679 <https://doi.org/10.1007/s12524-020-01230-4>
- Mitri, G.H., & Gitas, I.Z. (2006). Fire type mapping using object-based classification of Ikonos imagery. *Int J Wildland Fire*, 15, 457- 462.
- Myint, S.W., Gober, P., Brazel, A., Grossman-Clarke, S., & Weng, Q.H. (2011). Per-pixel vs. object-based classification of urban land cover extraction using high spatial resolution imagery. *Remote Sensing of Environment*, 115(5), 1145-1161.
- Navulur, K. (2007). *Multispectral image analysis using the object-based paradigm*. CRC Press.
- Phiri, D., & Morgenroth, J. (2017). Developments in landsat land cover classification methods: A review. *Remote Sensing*, 9(9), 967.
- Ölgen, M. K. (2004). Determining lineaments and geomorphic features using landsat 5-TM data on the lower Bakircay plain, Western Turkey . *Ege Coğrafya Dergisi* , 13 (1-2).
- Ruffault, J., Curt, T., Moron, V., Trigo, M.R., Mouillot, F., Koutsias, N., Pimont, F., Martin-Stpaul, N.K., Barbero, R., Dupuy, J., Russo, A., & Khedher, C.B. (2020). Increased likelihood of heat-induced large wildfires in the Mediterranean Basin. *Sci Rep* 10, 13790. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-70069-z>
- Sang, X., Guo, Q., Wu, X., Xie, T., He, C., Zang, J., Qiao, Y., Wu, H., & Li, Y. (2021). The effect of DEM on the land use/cover classification accuracy of Landsat OLI images. *J Indian Soc Remote Sens* 49, 1507–1518. <https://doi.org/10.1007/s12524-021-01318-5>
- Sekertekin, A., Marangoz, A.M., & Akcin, H. (2017). Pixelbased classification analysis of land use land cover using sentinel-2 and landsat-8 data Int. *Arch. Photogrammetry Remote Sens. Spatial Information Sci.*, XLII-4/W6, 91-93.
- Sertel, E., & Yay, I. (2014). Vineyard parcel identification from Worldview-2 images using object-based classification model. *Journal of Applied Remote Sensing*, 8(1), 083535. [doi:10.1117/1.JRS.8.083535](https://doi.org/10.1117/1.JRS.8.083535)
- Sertel, E. & Akay, S. S. (2015). High resolution mapping of urban areas using SPOT-5 images and ancillary data . *International Journal of Environment and Geoinformatics* , 2 (2) , 63-76 . DOI: 10.30897/ijegeo.303545
- Sertel, E., & Algancı, U. (2016). Comparison of pixel and object-based classification for burned area mapping using SPOT-6 images. *Geomatics, Natural Hazards and Risk*, 7(4), 1198-1206, doi: 10.1080/19475705.2015.1050608
- Sertel, E., Musaoglu, N., Alp, G., Algan, Y.I., Kaya, Ş., Yüksel, B., & Yılmaz, A. (2018). 1:25.000 ölçekli ulusal arazi örtüsü/kullanımı sınıflandırma sistemi ile HGK TOPOVT veritabanının karşılaştırılması. *Harita Dergisi*, 160, 34-46.
- Story, M., & Congalton, R.G. (1986). Accuracy assessment: A user's perspective. *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*, 52(3), 397–399.
- Thuiller, W., Lavorel, S., Araujo, M.B., Sykes, M.T., & Prentice, I.C. (2015). Climate change threats to plant diversity in Europe. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 102(23), 8245–8250. <https://doi.org/10.1073/pnas.0409902102>
- Tampubolon, T., Abdullah, K., & Hwee, L. (2013). Comparison of pixel and object based approaches using landsat data for land use and land cover classification in coastal zone of Medan, Sumatera. *International Journal of Tomography & Simulation*, 24(3).

- Topaloğlu, RH, Aksu, GA., Ghale, YAG., & Sertel, E. (2021). High-resolution land use and land cover change analysis using GEOBIA and landscape metrics: A case of Istanbul, Turkey, Geocarto International, DOI: 10.1080/10106049.2021.2012273
- Ustaoğlu, B., İkiel, C., Atalay Dutucu, A., & Koç, D.E. (2021). Erosion susceptibility analysis in Datça and Bozburun Peninsulas, Turkey. *Iran J Sci Technol Trans Sci* 45, 557–570 (2021). <https://doi.org/10.1007/s40995-020-01053-5>
- Van Deusen, P.C. (1996). Unbiased estimates of class proportions from thematic maps. *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*, 62(4), 409–412.
- Wei, W., Chen, X., & Ma, A. (2005). Object-Oriented Information extraction and application in high-resolution remote sensing image. In *Proceedings of the Proceedings. 2005 IEEE International Geoscience and Remote Sensing Symposium, IGARSS '05.; IEEE: Seoul, Korea, 2005; 6*, 3803–3806, [doi:10.1109/IGARSS.2005.1525737](https://doi.org/10.1109/IGARSS.2005.1525737).
- Witharana, C., & Civco, D.L. (2014). Optimizing multiresolution segmentation scale using empirical methods: Exploring the sensitivity of the supervised discrepancy measure Euclidean distance 2 (ED2). *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 87, 108-12.
- Yavaşlı, D. D. , Masek, J. G. & Franks, S. (2013). Muğla İlinde 2000-2010 Yılları Arasındaki Orman Bozunum ve Geri Kazanımının Landsat Görüntüleri İle İzlenmesi . *Ege Coğrafya Dergisi* , 22 (2) , 91-106 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ecd/issue/4866/66878>
- URL1: IPCC (2021). AR6 Climate Change 2021: The Physical Science Basis. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/#Regional>. Erişim tarihi: 09.11.2021
- URL2: Turkish Statistical Institute (TÜİK). (2020). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. Erişim tarihi: 17.08.2021
- URL2: Turkish Statistical Institute (TÜİK). (2020). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. Erişim tarihi: 17.08.2021
- URL 3: Chamber of Shipping. (2020). <https://www.denizticaretodasi.org.tr/tr/sayfalar/turkiyedeki-marinalar> Erişim tarihi: 21.06.2021
- URL 4: USGS United States Geological Survey. (2021). <https://earthexplorer.usgs.gov> Erişim tarihi: 12.05.2021
- URL 5: European Environment Agency. (2021) Corine Land Cover Classification Classes: <https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover> Erişim tarihi: 10.09.2021
- URL 6: National Remote Sensing Centre. (2012) National Land Use Land Cover Mapping using Multi-temporal Satellite Data Technical Manual (2nd Cycle) NRSC, Hyderabad. 66 p, https://ssdi.jk.gov.in/profiles/dkan/themes/nuboot_radix/templates/page/homepage/Technical%20Manual%20LULC%202nd%20Cycle.pdf Erişim tarihi: 02.11.2021
- URL 7: Republic of Turkey Ministry of Agriculture and Forestry, (2018). Corine Land Cover Data <https://corinecbs.tarimorman.gov.tr/corine>. Erişim tarihi: 17.01.2021

KARMA ARAZİ KULLANIMI VE ARAZİ KULLANIM ÇEŞİTLİLİĞİNİN ÖLÇÜLMESİ¹

Mixed Land-Use and Measuring Diversity of Land-Use

Esra KUT GÖRGÜN²

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir-TÜRKİYE

esra.kut@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1030-1002

K. Mert ÇUBUKÇU

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir-TÜRKİYE

mert.cubukcu@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3604-7014

(Teslim: 25 Ekim 2021; Düzeltme: 1 Haziran 2022; Kabul: 1 Haziran 2022)
(Received: October 25, 2021; Revised: June 14, 2022; Accepted: June 1, 2022)

Abstract

In urban planning and land use policies, the 'mixed land use' approach has been developed as an alternative to the 'zoning'. The mixed land use approach is considered as one of the components of liveable cities and considered within the framework of modern urban policies including smart growth, new urbanism, and transit-oriented development. With the increase of interest in research on mixed land use, its positive and negative aspects, measurement of the mixed land use is an important aspect. The purpose of this study is to define mixed land use; to explain the positive and negative reflections of mixed land use in the urban areas; to summarize the measurement methods; and to apply the entropy index and dissimilarity indexes, which are the two commonly used measurement methods using real data for a mid-size city in Turkey, Manisa. Finally, it is aimed to examine the spatial distribution of the differentiation of these indices using spatial autocorrelation. The results indicate that although the index values have a high correlation, differences are present, and these differences tend to cluster. It is expected that the study will help in choosing the appropriate method in measuring mixed land use.

Keywords: *Mixed land use, land use diversity, entropy index, dissimilarity index, spatial autocorrelation*

Öz

'Karma Arazi Kullanımı' (*Mixed Landuse*) yaklaşımı, kentsel planlama ve arazi kullanım politikalarında 'Bölgeleme (*Zoning*)' planlama sistemine bir alternatif olarak gelişmiştir. Karma arazi kullanımı; Akıllı Büyüme (*Smart Growth*), Yeni Şehircilik (*New Urbanism*) ve Transit Odaklı Gelişme (*Transit Oriented Development- TOD*) gibi modern kent politikaları çerçevesinde ve yaşanabilir şehirlerin bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Karma arazi kullanımı özelindeki araştırmalara, onun olumlu ve olumsuz yönlerine ilginin artmasıyla birlikte karma arazi kullanımının ölçülmesi önemli bir husus olmuştur. Çalışmanın amacı; karma arazi kullanımını tanımlamak, karma arazi kullanımının kentsel alandaki olumlu ve olumsuz yansımalarını açıklamak, ölçme yöntemlerini belirtmek ve Türkiye'de orta büyüklükteki bir şehir için Manisa'da gerçek verileri kullanarak yaygın olarak kullanılan ölçme yöntemlerinden entropi endeksi ve benzemezlik endeksini uygulamaktır. Son olarak, mekânsal otokorelasyon yöntemi kullanarak bu endekslerin farklılaşmasının mekânsal dağılımını incelemek hedeflenmektedir. Sonuçlar, endekslerin arasında yüksek bir korelasyon olmasına rağmen farklılıklarının mevcut olduğunu ve bu farklılıkların kümelenme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Çalışmanın, karma arazi kullanımının ölçülmesinde uygun yöntemin seçilmesine yardımcı olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karma arazi kullanımı, arazi kullanım çeşitliliği, entropi endeksi, benzemezlik endeksi, mekânsal otokorelasyon

¹ Bu çalışma Prof.Dr. K. Mert Çubukçu danışmanlığında yürütülen "Karma Arazi Kullanımının Kentsel Yaşam Kalitesi Algısına Etkisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Kentleşme deneyimlerinin son yıllarında, karbon salınımının azaltılması gibi çevreye duyarlı, yaşanabilir bir kent vurgusu gündemdedir. Kentsel yaşam kalitesinin artırılması, yaşanabilir bir kent oluşturulması için çeşitli arazi kullanımların bir arada yer aldığı karma kullanımlı bir yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır. Konut, ticaret, sağlık, kültürel tesis, eğitim, yeşil alan gibi birçok arazi kullanım türünün yer aldığı bölgeler karma arazi kullanımlı bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Bu tür bölgelerde, konutundan ayrılan kişi gündelik hizmet alanlarına ve istenilen kullanım türlerine yürüyerek ya da toplu taşıma kullanarak kolaylıkla erişebilmektedir. Bu nedenle karma arazi kullanımı, özel araç bağımlılığının azaltan ve dolayısıyla daha az karbon salınımına sebep olan çevreye duyarlı bir planlama yaklaşımı olarak görülmektedir. Karma arazi kullanımının çevreye çeşitli olumlu özelliklerinden dolayı daha sağlıklı ve yaşanabilir kentler oluşmasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bölgeleme (*zoning*) planlama sistemi, 1920'lerden bu yana Avrupa ve Amerika şehirlerinde oldukça tercih edilen, güvenli ve verimli bir arazi planlama politikası olarak benimsenmektedir (Zagorskas, 2016). Ancak, kentsel saçaklanmaya sebep olması, kentsel canlılığın azalması, çevresel kirliliğin artması, trafik sıkışıklığı gibi getirdiği sorunlara çözüm olarak "karma arazi kullanım" yaklaşımı önerilmektedir (Zagorskas, 2016). 1960'lardan bu yana önerilen bu yaklaşım, 1980'lerden itibaren modern kent teorilerinde yerini bulmaktadır (Kong, Sui, Tong, & Wang, 2015). Karma arazi kullanımının; Yeni Şehircilik (*New Urbanism*), Akıllı Büyüme (*Smart Growth*) ve Transit Odaklı Gelişim (*Transit Oriented Development*) gibi planlama politikalarında bir bileşen olarak önemli bir rol üstlendiği belirtilmektedir (Mateo-Babiano & Darchen, 2013; Kong, Sui, Tong, & Wang, 2015; Im & Choi, 2019). Yeni Şehircilik Kongresi ve Akıllı Gelişim Ağı platformlarında ise karma arazi kullanımıyla daha sağlıklı toplumlar inşa edilebileceği görüşüyle (Tian, Liang, & Zhang, 2017) planlama politikalarının başlıca hedeflerinden biri haline gelmektedir (Bahadure & Kotharkar, 2015).

Karma arazi kullanımı ile ulaşım arasında güçlü bir ilişki bulunmakta olup (Bahadure & Kotharkar, 2015) birçok çalışmanın araştırma konusudur (Cervero & Kockelman, 1997; Kotharkar & Bahadure, 2012; Bordoloi, Mote, Sarkar, & Mallikarjuna, 2013). Cervero (1996), arazi kullanımı ile ulaşım arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, bu ilişkinin etkilerinin bazı göstergelere göre değiştiğini belirtmektedir. Örneğin; karma arazi kullanımının yolculuk üretimine

(*trip generation*) etkisinin sınırlı olduğu, daha çok yolculuk modunun seçimi üzerinde etkisi olduğu görülmektedir (Cervero, 1996). Bahadure & Kotharkar (2015) ise farklı seviyelerdeki karma arazi kullanımının, ulaşım üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu çalışmaya göre, düşük karma arazi kullanımlı mahallelerde yaşayanlar neredeyse tüm ihtiyaçlarını karşılamak için mahallenin dışına çıkmak zorunda kaldığı, yüksek karma kullanımlı mahallelerde yaşayanların ise ulaşımına daha az ücret ödediği sonucuna ulaşılmıştır (Bahadure & Kotharkar, 2015). Dolayısıyla, ulaşım türü seçimi ve ödenen ücret gibi konularda karma arazi kullanımı ve ulaşım arasında güçlü bir ilişki bulunmakta iken yolculuk üretimindeki etkisi zayıf olabilmektedir. Karma arazi kullanımının sosyal etkileri üzerine de çalışmalar yer almaktadır (Bahadure & Kotharkar, 2012; Bahadure & Kotharkar, 2015; Trudeau, 2013). Karma arazi kullanımının aidiyet duygusu geliştirdiği (Bahadure & Kotharkar, 2015), bölge sakinleri arasında sosyal etkileşimi teşvik ettiği (Trudeau, 2013), kamusal alanların daha sık kullanımına yönelttiği ve sokakta sağladığı yüksek aktivite ve canlılık sayesinde güvende hissettirdiği (Bahadure & Kotharkar, 2015) belirtilmektedir. Karma arazi kullanımının olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Anti sosyal davranış ve gürültü gibi problemlere yol açması olumsuz etkilerindedir (Bahadure & Kotharkar, 2012). Karma kullanımın getirdiği bir etki olmasa da tek bir arazi kullanım türünün getirdiği olumsuz etkiler de görülebilmektedir. Örneğin; hapishane ve havaalanı kentliler tarafından konut yakın çevresinde istenmeyen arazi kullanım türleridir (Dempsey, 2008). Sanayi alanları ve konut alanlarının da birlikte kullanımı uygun bir yaşam çevresi oluşturulmadığı için tercih edilmemektedir. Bu nedenle karma arazi kullanımı oluşturulurken uyumlu kullanımlarının bir arada düşünülmesi gerekmektedir (Tian, Liang, & Zhang, 2017). Hangi arazi kullanım türünün yer edinmesi gerektiği ve hangi seviyede "karma" olması gerektiği üzerinde durulması gereken bir konudur. Aynı form ve karma kullanım seviyesinde olmasına rağmen farklı kentlerde farklı performans gösteren deneyimler de bulunmaktadır (Kong, Sui, Tong, & Wang, 2015). Sürdürülebilir kentsel gelişmelerin sağlanmasında sistematik bir tasarım önerisi bulunmadığından (Hachem, 2015) çalışmalar yere özgü olmalıdır. Kentlerin hepsine uygulanabilecek arazi kullanım çeşitliliğinin optimum seviyesini standardize etmek oldukça zordur.

Türkiye'deki 'Akıllı Büyüme' ve 'Sürdürülebilir Kentlerde Kompakt Kent' konularındaki çalışmalar, karma arazi kullanımını kentsel politika ve planlama yaklaşımlarının bir

bileşeni olarak görmektedir (Çalışkan, 2004; Çelik & Akin, 2011; Mikaeili & Memlük, 2013; Tosun, 2013; Erbaş, 2015; Sat, Ucer, Varol, & Yenigül, 2017; Kocalar, 2018; Baş, 2018). Bu yaklaşımlara 'Yeni Şehircilik Akımı' ile ilgili çalışma da eklenebilir (Erol & Görmez, 2020). Arazi kullanımların çeşitliliğini, kentsel saçaklanmanın önüne geçilmesini sağlamasından dolayı sürdürülebilir gelişme açısından olumlu gören çalışma da mevcuttur (Terzi & Bölen, 2009). Arazi kullanımı ve ulaşım bütünlüğündeki model önerilerinde ise karma kullanım önerisinin erişim açısından yararlı olabilmesi için bu ilke doğrultusundaki ulaşım altyapılarının önerilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Duvarcı & Alver, 2018). Ercoşkun (2016), geleneksel Türk kentlerinde sürdürülebilir kentsel planlama ve tasarım ilkelerinden biri olarak karma arazi kullanımının yer aldığı ifade etmektedir. Aslankan (2018) mega kent proje ölçeğindeki karma arazi kullanım kavramını, Tekin (2010) yeni şehircilik, Serdaroğlu Sağ (2011) akıllı büyüme, Baş (2009) karma kullanımlı proje önerilerinin fonksiyonel ve finansal açıdan değerlendirilmesinde ve Çulu (2014) gayrimenkul geliştirme konuları çerçevesinde karma arazi kullanımını aktarmaktadır. 'İstanbul'un Kentsel Saçaklanmasının Ölçülmesi' adlı çalışmada karma arazi kullanımını hesaplanmasında donatı, konut ve ticaret fonksiyonlu binaların oranı kullanılmaktadır (Terzi & Bölen, 2009).

Arazi kullanım çeşitliliğinin coğrafi ve istatistiksel analizlerini ele alan çalışmada, entropi ve benzemezlik endeksleri arasındaki ilişki de incelemektedir (Ma & Chen, 2013). Uluslararası literatürde karma arazi kullanımının planlama pratiğinde yer almasının yanı sıra endekslerle çeşitliliğin ölçüldüğü de görülmektedir. Türkiye'deki çalışmalarda karma arazi kullanımı spesifik bir konu olarak öne çıkmamakta, daha çok sürdürülebilir kent çalışmalarının bir bileşeni olarak görülmektedir. Türkiye kentlerinde, karma arazi kullanımı yaklaşımıyla oluşturulan yapının arazi kullanım politikalarındaki olumlu olumsuz yansımalarına ve ölçme yöntemlerine ilişkin ampirik bir değerlendirme henüz yapılmamıştır. Bir yerleşim özelinde arazi kullanım çeşitliliğinin farklı yaklaşımlar ile ölçülmesi ve bu farklı yöntemlerden elde edilen sonuçların ampirik olarak birbirleri ile karşılaştırılmasına yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Çalışmada, kent ve planlama politikaların hedeflerinden biri haline gelen arazi kullanım çeşitliliğinin ölçülmesinde hangi yöntemlerin kullanıldığı aktarılmakta, bu ölçme yöntemlerinden entropi endeksi ve benzemezlik endeksi Manisa örneği üzerinden uygulanmaktadır. Endeksler arasındaki

ilişki ve farklılaşma irdelenmektedir. Ayrıca mekânsal otokorelasyon yöntemlerinden biri olan Moran's I endeksi ile farklılaşmanın mekânsal dağılımının rastlantısal olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır.

2. ARAZİ KULLANIM ÇEŞİTLİLİĞİNİN ÖLÇÜLMESİNDE KULLANILAN ENDEKSLER

Arazi kullanım çeşitliliğinin ölçülmesine yönelik entropi temelli karma arazi kullanım (*Land Use Mix – LUM*) endeksi, bir diğer anlamıyla entropi endeksi önerilmektedir (Cervero & Kockelman, 1997). Kentsel arazi kullanım çeşitliliğinin ölçülmesinde kullanılan endeksler arasında daha çok entropi endeksinden uyarlanan bu karma kullanım endeksinin ve benzemezlik (*dissimilarity*) endeksinin kullanıldığı görülmektedir. Yaygınlıkla kullanılan bu iki endeks dışında literatürde başka yöntemlerin de yer almaktadır (Tablo 1).

Endekslerden bütüncü (*integral*) olanların küçük coğrafi ölçekte kullanılması ve bölünme (*divisional*) olanların büyük coğrafi ölçekte kullanılması önerilmektedir (Song, Merlin, & Rodriguez, 2013). Coğrafi ölçeğin ne olduğuna ve kullanım türü sayısına göre kullanılması gereken endeks türleri belirtilmektedir (Tablo 2).

Bahadure ve Kotharkar (2012), Nagpur kentindeki çalışmasında karma arazi kullanımının ölçülebilmesi için entropi ve benzemezlik endeksleri kullanmıştır. Karma kullanım ile sürdürülebilirlik ilişkisinin ölçüldüğü bu çalışmada; karma arazi kullanımının 2. ve 3. seviyede olduğu mahallelerin orta ve orta-yüksek derecede sürdürülebilir olduğu, en yüksek karma ve en düşük karma kullanım seviyesine sahip mahallelerin orta ve orta-düşük derecede sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmıştır. Kotharkar ve Bahadure (2012), Nagpur kentindeki bir başka çalışmada yer sakinlerinin daha çok 2. ve 3. seviyedeki karma arazi kullanımı tercih ettiğini, 1. seviyede ise (en yüksek karma kullanım seviyesi) sıkışıklık, gürültü olması ve ferah olmaması gibi sorunların yer aldığını belirtmiştir. Aynı çalışmada 4.seviyede (düşük karma kullanım seviyesi) çevre yoluna yakın olmasının getirdiği sorun, 5. seviyede (en düşük karma kullanım seviyesi) hizmetlere erişimde mesafenin artması, gözetim eksikliği, altyapı (aydınlatma gibi) sorunların olduğunu ifade etmiştir (Kotharkar & Bahadure (2012). Bunların yanı sıra her arazi kullanım türüne aynı şekilde yaklaşılmasının getirdiği kısıtlılıklarda belirtilmektedir. Im ve Choi (2019), geleneksel karma arazi kullanım endeksi (*Conventional Land Use Mix Index- CLUM*) yerine ağırlıklandırılmış karma arazi kullanım endeksinin (*Weighted Land Use Mix- WLUM*) daha etkili

olduğunu ifade etmiştir. Yaya hacmi ve karma arazi kullanım arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, %20 ticaret, %80 konut kullanımlarının yer aldığı bölge ile %20 konut, %80 ticaret kullanımlarının yer aldığı bölgede, aynı endeks değerlerine sahip olsalar da aynı derecede yaya hacmi çekme durumuna sahip olmadıkları belirtilmiştir (Im & Choi, 2019). Bir başka çalışmada mekânsal otokorelasyon ve entropi endeksi

bir arada kullanılmakta, çeşitliliğin yanı sıra farklı arazi kullanımların nasıl dağıldığının da ölçülmesinin etkili bir yöntem olduğu aktarılmıştır (Kyakuno, 2008). Genel olarak çalışmalar incelendiğinde karma arazi kullanımının ölçülmesi önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Arazi kullanım çeşitliliğinin ölçülmesinde entropi ve benzemezlik endeksleri önde gelen iki ölçme yöntemidir.

Tablo 1- Karma arazi kullanımının ölçülmesinde kullanılan endeksler
Table 1- Indices used in measure mixed land use

Endeksler	Yazarlar
Entropi Endeksi/ Karma Arazi Kullanım Endeksi (<i>Entropy index, Landuse Mix Index-LUM</i>)	Bordoloi, Mote, Sarkar, & Mallikarjuna, 2013; Bahadure & Kotharkar, 2015; Brown, Yamada, Smith, Zick, Jones, & Fan, 2009; Christian, Bull, Middleton, Knuiman, Divitini, Hooper, Amarasinghe, & Giles-Corti, 2011; Frank & Pivo, 1994; Manaugh & Kreider, 2013; Mavoa, Boulange, Eagleson, Stewart, Badland, Giles-Corti, & Gunn, 2018; Im & Choi, 2019; Song, Merlin, & Rodriguez, 2013
Benzemezlik Endeksi (<i>Dissimilarity Index</i>)	Bordoloi, Mote, Sarkar, & Mallikarjuna, 2013; Bahadure & Kotharkar, 2015
Karma Tip Endeksi (<i>Mix Type Index</i>)	Bordoloi, Mote, Sarkar, & Mallikarjuna, 2013; Song, Merlin, & Rodriguez, 2013
Alan Endeksi (<i>Area Index</i>)	Bordoloi, Mote, Sarkar, & Mallikarjuna, 2013;
Etkileşim Endeksi (<i>Interaction Index</i>)	Manaugh & Kreider, 2013
Dutch Karma Endeksi (<i>Dutch Mix Index</i>)	Inbakaran & Howes, 2011
Oran Endeksi (<i>Percentage Index</i>), Atkinson Endeksi, Denge Endeksi (<i>Balance Index</i>), Gini Endeksi, Kümelenme Endeksi (<i>Clustering Index</i>), Herfindahl-Hirshman Endeksi	Song, Merlin, & Rodriguez, 2013

Tablo 2- Arazi kullanım türü sayısı ve coğrafi ölçeğe göre endeksler (Song, Merlin, & Rodriguez, 2013).
Table 2- Number of land use types and indices according to geographic scale (Song, Merlin, & Rodriguez, 2013).

Coğrafi Ölçek	Tür Sayısı=1	Tür Sayısı=2	Tür Sayısı ≥ 3
Bütünleyici Ölçek (mahalle)	Oran Endeksi (<i>Percentage Index</i>)	Denge Endeksi (<i>Balance Index</i>)	Entropi Endeksi (Entropy Index)
Bölünme Ölçeği (şehir)	Atkinson Endeksi, Benzemezlik Endeksi (<i>Dissimilarity Index</i>)	Benzemezlik Endeksi (<i>Dissimilarity Index</i>)	Benzemezlik Endeksi (<i>Dissimilarity Index</i>)
Bilinmeyen ya da Karışık Ölçek	Kümelenme Endeksi (<i>Clustering Index</i>)	Denge Endeksi (<i>Balance Index</i>), Benzemezlik Endeksi (<i>Dissimilarity Index</i>)	Entropi Endeksi (<i>Entropy Index</i>), Benzemezlik Endeksi (<i>Dissimilarity Index</i>)

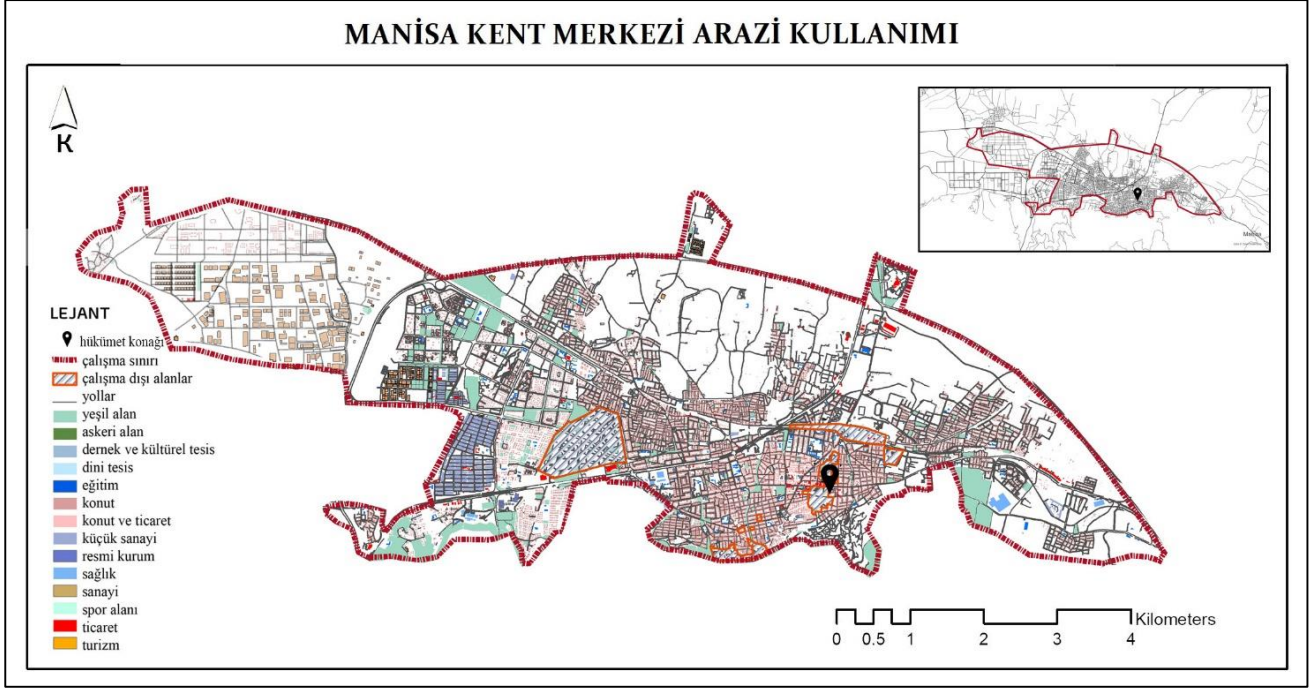
3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Çalışma Alanı

Manisa kenti; Ege Bölgesi'nde, 27 08' ve 29 05' doğu boylamları ile 38 04' ve 39 58' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır (Manisa Büyükşehir

Belediyesi, 2022). Kuzeyinde Balıkesir, batısında İzmir, güneyinde Aydın ve Denizli, doğusunda ise Kütahya ve Uşak illeri bulunmaktadır. Çalışma alanı, Manisa kent merkezini kapsamaktadır. Manisa Büyükşehir Belediyesi'nden temin edilen arazi kullanım verilerinde bazı bölgeler, analitik çalışmalar sırasında çalışma dışı alan olarak kabul edildiği için bu

bölgeler dahil edilememiştir. Çalışma alanı sınırları haritasıyla birlikte (Kashcha, 2022) Manisa kent merkezi arazi kullanım analizi Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1- Manisa kent merkezinin arazi kullanımı

Figure 1- Land use of Manisa urban center

3.2. Veri ve Yöntem

Manisa kent merkezindeki arazi kullanım çeşitliliği, yapı kullanım analizi ve açık-yeşil alanlar analiz verilerinden faydalanılarak entropi ve benzerlik endeksleriyle hesaplanmıştır. 1870 yılında Boltzmann tarafından termodinamiğin 2. yasası olarak tanımlanan Entropi kavramı, daha sonra Shannon tarafından geliştirilen formülle heterojenliğin ölçülmesinde kullanılmıştır (Kockelman, 1997). Farklı disiplinlerde de yer edinen entropi endeksi bölgesel araştırmalarda, sektörel denge araştırmalarında (Kockelman, 1997), ekoloji alanındaki çalışmalarda (Yabuki, Matsumura, & Nakatani, 2009), mimaride cephe silüetlerinin çeşitliliğini ölçmede (Stamps, 2004; Bostancı, 2008), kentsel yayılma çalışmalarında (Öztürk, 2017) ve kentsel ulaşım çalışmalarında (Cervero & Kockelman, 1997) yer almıştır. Entropi endeksi hesaplanırken belirli bir bölgedeki (mahalle, trafik zonları, yarım mil çaplı bölge gibi) arazi kullanım oranları dahil edilmektedir. Bu çalışmada çalışma birimi olarak belirlenen hücrelerdeki entropi değeri hesaplanmaktadır. Formül 1'deki gibi hesaplanan entropi endeksi (Cervero & Kockelman, 1997) 0-1 arasında değer almakta olup 1 değeri en yüksek karma derecesini ifade etmektedir.

$$Entropi\ Endeksi = [-\sum P_j \times \ln(P_j)] / \ln(k) \quad [1]$$

Burada:

P_j : Arazi kullanım içerisindeki j'ninci arazi kullanım oranı,

k : Arazi kullanım tür sayısı

Bu çalışmada analiz birimi olarak ele alınan hücre boyutu belirlenirken literatürdeki çalışmalar ve amaca uygun ölçme hassasiyetleri dikkate alınmıştır. Önceki çalışmalarda, yarım mil (yaklaşık 800 metre) uzunluğundaki hücre boyutu (Cervero & Kockelman, 1997), 1 kilometre uzunluğundaki hücre boyutu (Xu, Wang, Fu, & Kosmyna, 2017) kullanılmıştır. Benzerlik endeksinin hesaplanmasında 100x100 m. ve 500x500 m. boyutlarındaki kareler ile 20x20 m. kare boyutu kıyaslandığında, daha küçük boyuttaki kare boyutunda ölçmenin daha hassas bir sonuç gösterdiği belirtilmiştir (Bordoloi, Mote, Sarkar, & Mallikarjuna, 2013). Bu çalışma kapsamında iki endeksin karşılaştırılmasına olanak vermesi ve hassas ölçmeyi sağlayabilecek optimum seviyeyi karşılayabilmesi adına 500x500 m. hücre boyutuna karar verilmiştir.

Manisa kent merkezi arazi kullanım çeşitliliğinin ölçülmesinde, ArcGIS 10.8 programı kullanılarak yapı fonksiyonu ve açık-yeşil alan verileri

hazırlanmıştır. Arazi kullanımları, 14 arazi kullanım türü olacak şekilde (dernek ve kültürel tesis birleştirilmiş, açık-yeşil alan kullanımı eklenmiştir) tür sayısı belirlenmiştir. Entropi endeksinin hesaplanabilmesi için kullanım türlerinin alanları hesaplanmıştır. Manisa kent merkezi çalışma alanında “fishnet” aracılığıyla 500 m. kenar uzunluğu olacak şekilde kare hücrelerden oluşan bir ızgara oluşturulmuştur. Izgara sistemi içerisindeki her bir hücredeki ilgili arazi kullanım türünün alanı “intersect” aracılığıyla belirlenmiştir. Endeks hesaplama aşaması için bu bilgilerin yer aldığı tablo MS Excel formatına dönüştürülmüştür. Her hücrenin içerisindeki arazi kullanım türleri ve alanları formüle göre hesaplanarak entropi değerleri oluşturulmuştur. Hücrelerin ilgili kodları karşısına entropi değerleri gelecek şekilde hazırlanan “csv” formatındaki dosya ArcGIS’e çağırılmıştır. Arazi kullanım çeşitlilik haritası, 5 seviyede doğal dağılım (*natural breaks*) yöntemi ile oluşturulmuştur. (Şekil 3)

Arazi kullanım çeşitliliği benzemezlik endeksiyle hesaplanırken, merkez kullanım türü referans alınarak çevresindeki kullanımlardan farklılaşp farklılaşmadığına göre puanlandırılmaktadır (Formül 2). 3x3 birimlerindeki hücre ızgara sisteminde hücrelerden biridir. Her birim hücre için baskın arazi kullanım türü belirlenmektedir. Endeks 0-1 arasında değer almakta olup 1 en yüksek benzemezliği temsil etmektedir (Cervero & Kockelman, 1997).

$$\text{Benzemezlik Endeksi} = \left[\sum_j^k \sum_1^g \left(\frac{X_i}{g} \right) \right] / K \quad [2]$$

Burada:

X_i : Komşu hücreden farklı ise 1 değeri aynı ise 0 değeri,

K : Coğrafi alan içerisindeki aktif toplam hücre sayısı,

Şekil 2’deki örnekte, her renk bir kullanım türünü temsil etmekte ve “M” ile merkez hücre belirtilmektedir. Merkez hücre etrafındaki 8 hücreden farklı kullanım türlerine 1 puan, aynı olanlara 0 puan verilerek merkez hücrenin benzemezlik endeks değeri 5/8 olarak hesaplanmaktadır. Bu örnekte olduğu gibi her 9 kareden birinin kullanım türü ifade edilirken baskın arazi kullanımı esas alınmaktadır.

Manisa kent merkezindeki benzemezlik endeksinin hesaplaması için daha önce oluşturulmuş 500x500 m. ızgara sistem içerisinde yer alacak şekilde 100x100 m. (benzemezlik endeksinde analiz birimi olarak 100 m. kullanılmakta) yeni hücreler oluşturulmuştur. Manisa kent merkezindeki 10x10 m. boyuttaki vektör arazi kullanım verisi, raster veriye dönüştürülmüştür. Bu yöntemle 10 m²’deki temsil

edilen arazi kullanım türünün bulunması amaçlanmıştır. ArcGIS- ArcToolbox- Spatial Analyst Tool- Zonal- Zonal Statistic aracı kullanılarak baskın arazi kullanım türü elde edilmiştir. Excel formatına dönüştürülen veriler ilgili formüle göre hesaplanmıştır. 500x500 m. boyutundaki her hücrede, benzemezlik endeks değerlerinin ortalaması alınmıştır. Böylece ilgili hücreyi temsil eden benzemezlik endeks değerleri elde edilmiştir. Arazi kullanım çeşitlilik haritası 5 seviyede doğal dağılım (*natural breaks*) yöntemi ile oluşturulmuştur. (Şekil 6)

1	1	1
0	M	1
1	0	0

Şekil 2- Benzemezlik endeksinin hesaplanmasına örnek (Kockelman, 1997’den düzenlenerek aktarılmıştır)

Figure 2- The example of measuring the dissimilarity index (modified from Kockelman, 1997)

Arazi çeşitliliğini ölçmede faydalanılan bu iki endeks de 0-1 arasında değerler almakta ve en yüksek karma derecesi 1 değeri ile temsil edilmektedir. Arazi kullanım çeşitliliğini ölçen bu iki endeks arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve hangi yönde olduğu da çalışma konuları içerisine dahil olmuştur. Örneğin, Ma ve Chen (2013), Richmond şehrinde arazi kullanım çeşitliliği ile yolculuk arasındaki ilişkiyi araştırmış, entropi ve benzemezlik endekslerini ise yüksek derecede pozitif yönde ilişkili bulmuştur. Bu çalışma kapsamında iki endeks arasındaki ilişki R programında “Rcmdr” paketi kullanılarak “Pearson Korelasyon Katsayısı” hesaplanarak bulunmuştur.

İki endeks ilişkili olsa da farklı hesaplamalardan dolayı farklı sonuçlar verebilmektedir. Endeksler arasındaki farkın nasıl olduğu ve mekânsal olarak nasıl dağıldığı sorusuna yanıt aranması gerekmektedir. Endeksler farklı değer kümesi ile sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle, karşılaştırma yapabilmek için verilerin normalize edilmesi gerekmektedir. Değişken normalleştirme formül türlerinden “Minimum-Maksimum Normalleştirme” yöntemi kullanılmıştır (Mariani, Tweneboah, & Beccar-Varela, 2021). Bu yöntemde verilerin içerisinde en büyük ve en küçük değerler esas alınarak veriler 0-1 aralığında yayılacak şekilde sıralanmaktadır (Formül 3).

$$X_i = \frac{x_i - \min(x)}{\max(x) - \min(x)} \quad [3]$$

Burada:

X_i : Normalize edilmiş değer

x_i : Girdi değeri

$\min(x)$: Girdi değerleri arasında en küçük değer

$\max(x)$: Girdi değerleri arasında en büyük değer

Entropi ve benzemezlik endekslerinin değerleri normalize edildikten sonra farkın mekânsal dağılımını incelemek için endeks değerleri arasındaki mutlak değer farkı bulunmuştur. Endeks değerlerinin arasındaki fark arttıkça değer 0'dan uzaklaşmakta, endeks değerleri birbirine yaklaştıkça 0 değerine yaklaşmaktadır. Örneğin entropi ve benzemezlik endeksinin aynı değerler aldığı var sayıldığında fark 0'dır. Bu durumda 0 değeri endeks değerleri arasındaki farkın olmadığını bildirir. Benzer ya da farklı değerlerin nasıl dağıldığı ise R Studio ortamında "ggplot" paketiyle oluşturulan histogram grafiği sayesinde gösterilmiştir.

Mekansal otokorelasyon yöntemleri ise mekânsal dağılıma ilişkin bilgi vermekte ve gözlemler arası ilişkiyi ortaya koymaktadır. Yöntemler kendi içinde global ve yerel olmak üzere ikiye ayrılmakta, global yöntemler örnekleme bütün olarak değerlendirerek tek bir endeks değeri ile açıklamakta, yerel yöntemler ise değişken değerlerin konumlarını dikkate alınarak mekânsal dağılımları ayrı ayrı değerlendirmektedir (Çubukçu, 2015). Bu çalışmada endeksler arasındaki farklılaşmanın mekânsal olarak

dağılımını ve bu dağılımda anlamlı bir kümelenme olup olmadığını tespit edebilmek için mekânsal otokorelasyon tekniklerinden hem global yöntemlerden "Global Morans I" hem lokal yöntemlerden "Hot Spot Analysis Getis-Ord Gi" ve "Anselin Local Morans I" kullanılmıştır. Endekslerin fark değerlerinin dağılımı ArcGIS programında "Spatial Statistics Tools" altındaki analizler aracılığıyla hesaplanmıştır.

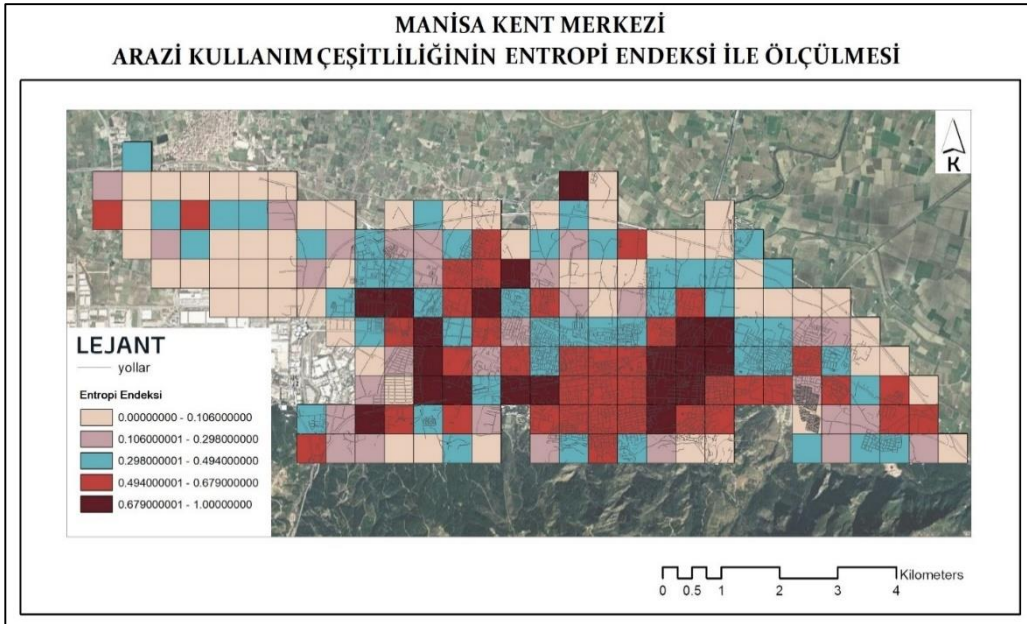
4. BULGULAR

4.1. Manisa Kent Merkezinde Entropi (Entropy) Endeksi ile Arazi Kullanım Çeşitliliğinin Ölçülmesi

Manisa kent merkezi entropi endeksi ile arazi kullanım çeşitliliği ölçülmüştür (Şekil 3). Hücre bazında hesaplanan en yüksek entropi değeri 0,671'dir. Bu hücrenin normalize edilen değeri 1'dir. En düşük entropi değeri ise 0'dır. 0 değeri alan hücrelerde tek bir arazi kullanım türünün yer aldığı görülmüştür. Sıfırdan farklı olarak en düşük entropi değeri ise 0,022 olarak bulunmuştur.

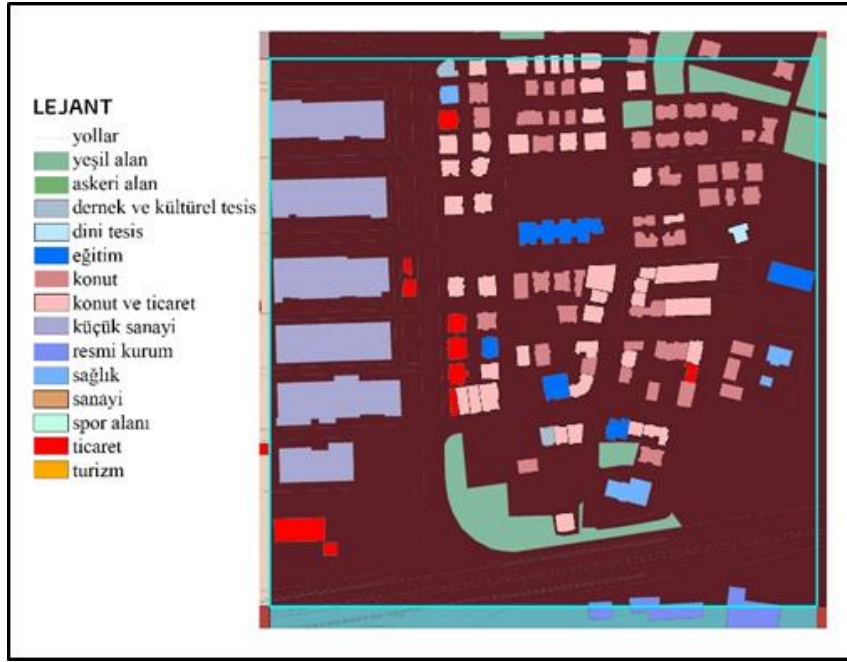
Maksimum entropi değerinin yer aldığı hücre incelendiğinde birçok arazi kullanımının yer aldığı bir bölge olduğu görülmektedir (Şekil 4).

En düşük entropi değerine sahip (0'dan farklı) hücre incelendiğinde ise tek bir arazi kullanımı dışında (sanayi) az da olsa bir başka arazi kullanım türünün (yeşil alan) varlığı da görülmektedir (Şekil 5).

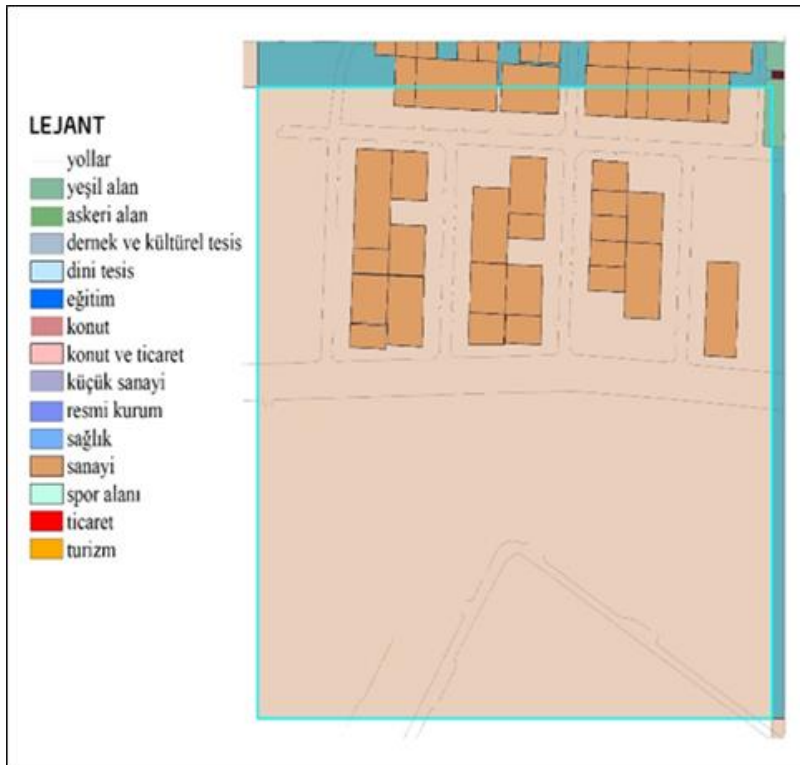
Şekil 3- Arazi kullanım çeşitliliğinin entropi endeksi ile ölçülmesi

Figure 3- Measuring land use diversity using the entropy index

Şekil 4- Manisa kent merkezindeki maksimum entropi değerine sahip hücre (normalize edilmiş değeri 1)

Figure 4- The cell with the maximum entropy value in Manisa urban center (normalized value is 1)

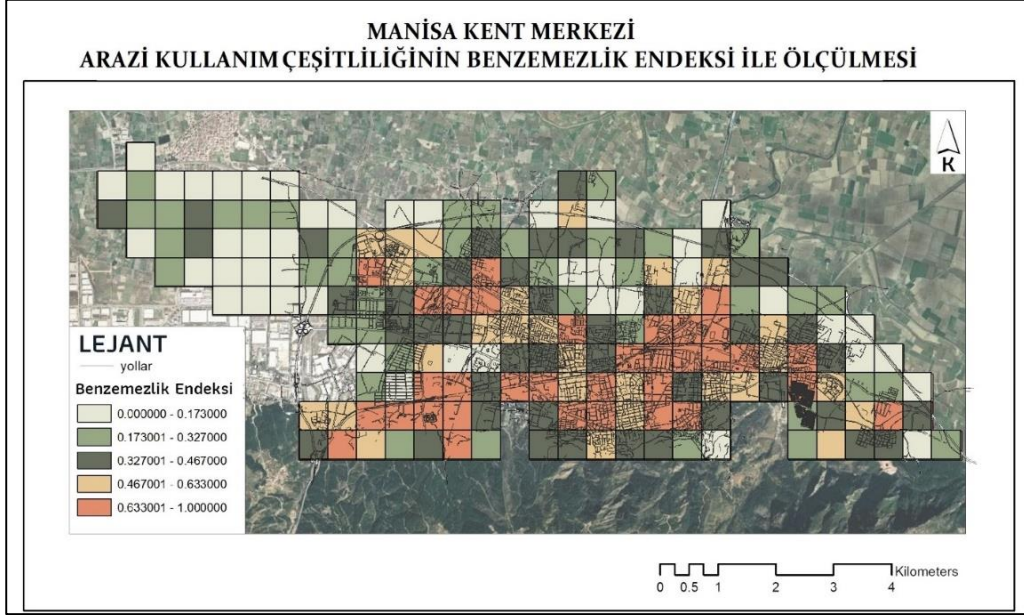
Şekil 5- Sıfırdan farklı minimum entropi değerine sahip hücre (normalize edilmiş değeri 0,033)

Figure 5- The cell with the minimum entropy value excluding zeros (normalized value is 0.033)

4.2 Manisa Kent Merkezi Benzemezlik (Dissimilarity) Endeksi ile Arazi Kullanım Çeşitliliğinin Ölçülmesi

Manisa kent merkezinde benzemezlik endeksi ile hesaplanan arazi kullanım çeşitliliği Şekil 6'da görülmektedir. Maksimum benzemezlik değeri 0,75

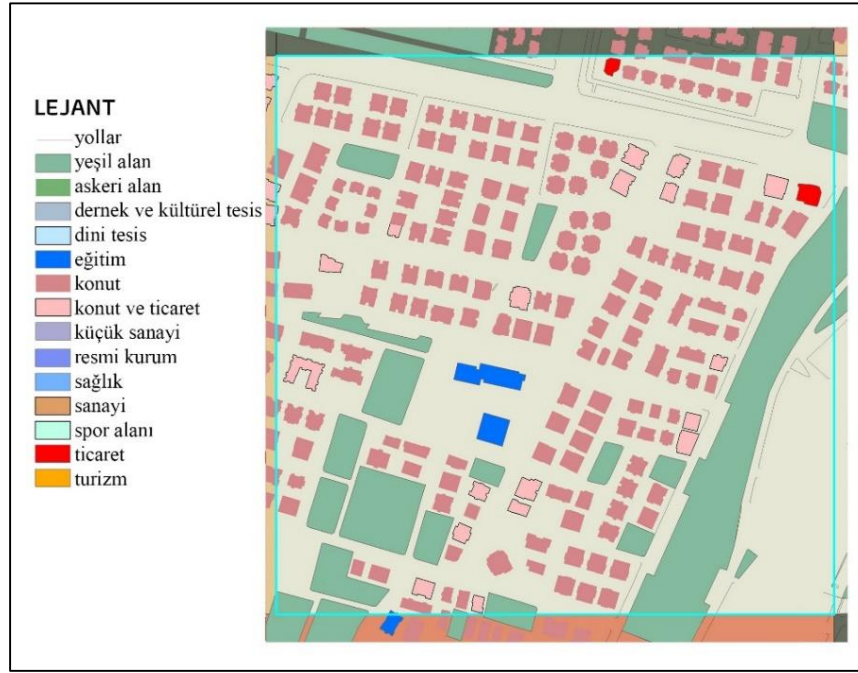
olup (Şekil 7), çeşitli arazi kullanım türlerinin yer aldığı bir bölgedir. Minimum değer 0'dır. Sıfırdan farklı minimum benzemezlik değeri 0,015, normalize edilmiş benzemezlik değeri ise 0.02'dir (Şekil 8). Çeşitli arazi kullanım türleri yer alsa da benzemezlik değerinin düşük çıkması baskın arazi kullanım türünden farklılaşmanın formüle edilmesi ile açıklanabilir.

Şekil 6- Arazi kullanım çeşitliliğinin benzemezlik endeksi ile ölçülmesi
Figure 6- Measuring land use diversity using the dissimilarity index

Şekil 7- Manisa kent merkezindeki maksimum benzemezlik endeksi değerine sahip hücre (normalize edilmiş değeri 1)
Figure 7- The cell with the maximum dissimilarity value in Manisa urban center (normalized value is 1)

Şekil 8- Sıfırdan farklı minimum benzemezlik endeksi değerine sahip hücre (normalize edilmiş değeri 0.02)

Figure 8- The cell with the minimum dissimilarity value excluding zeros (normalization value is 0.02)

4.3. Entropi ile Benzemezlik Endeksi Arasındaki İlişkinin ve Farklarının İrdelenmesi

Çalışmada, Manisa kent merkezi kapsamında her bir analiz biriminin aldığı değerler arasındaki ilişkinin korelasyonu incelenmiştir. Tablo 3'te görüldüğü gibi korelasyon değeri 0,7408'dir. Benzemezlik endeksi ile entropi endeksinin pozitif yönde ve yüksek derecede ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen sonuç $\alpha=0,05$ düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 3- Pearson korelasyon analizi
Table 3- Pearson correlation analysis

Pearson Korelasyon Analizi	Benzemezlik	Entropi
Pearson Correlation	1	,7408
N	190	190
Pearson Correlation	,7408	1
N	190	190

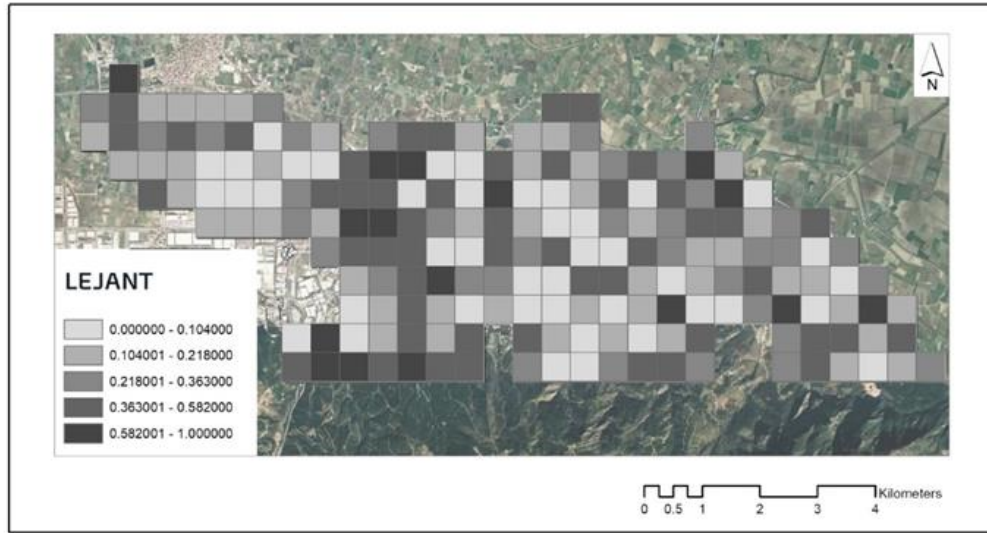
t = 15.123, df = 188, p-value < 2.2e-16

Entropi ve benzemezlik değerleri arasındaki mutlak değer farkının mekânsal dağılımı, 5 seviyede

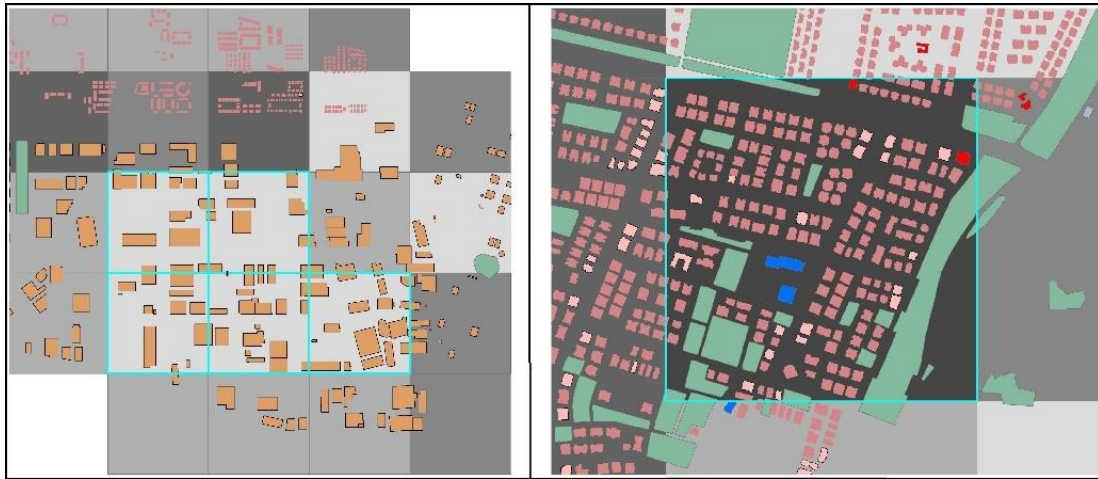
ve doğal dağılımla (natural breaks) oluşturulmuştur (Şekil 9). Değerler arasındaki fark büyüdükçe endeks değerleri arasındaki fark da artmaktadır.

Endeksler arasındaki mutlak farkın 0 (minimum değer) ve maksimum değer 1 olduğu hücre(ler) için örnekler Şekil 10'da gösterilmektedir. 0 değeri alan hücrelerin tek tip arazi kullanımının yer aldığı sanayi bölgesi olduğu görülmektedir. Burada, çeşitliliğin olmamasından ve tek bir kullanım türünün varlığından dolayı endekslerin değerleri 0'dır. Endeksler arasındaki farkın en fazla olduğu ve 1 değeri alan hücrede çeşitli arazi kullanım türleri bulunmaktadır. Ancak, endekslerin formüle edildiği yöntemlerin farklı olmasından dolayı birbirinden farklı değerlerin de ortaya çıkabileceği görülmektedir.

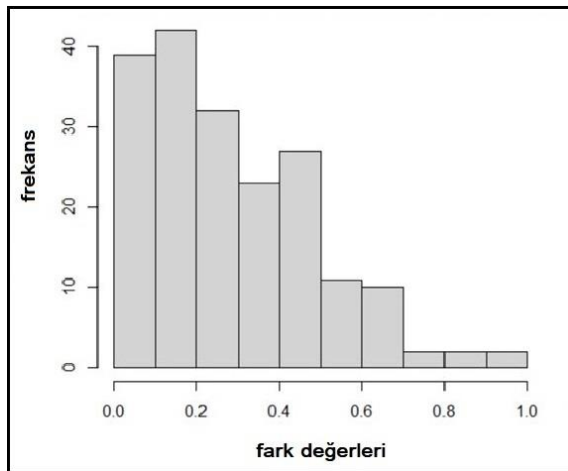
Karma arazi kullanımının ölçülmesinde kullanılan bu endekslerin arasında benzer ve farklı değer sonuçları bulunmaktadır (Şekil 11). Histogramda görüldüğü gibi düşük fark değerlerin temsil ettiği tarafta frekansın arttığı, iki endeks arasında farklılaşma olsa da daha çok benzer değerler aldığı görülmektedir.

Şekil 9- Normalize edilmiş endekslerin değer farkları
Figure 9- Value differences of normalized indices

Şekil 10- Minimum değer (solda) ve maksimum değer (sağda)
Figure 10- Minimum value (on the left) and maximum value (on the right)

Şekil 11- Endekslerin fark değerlerinin histogram grafiği
Figure 11- Histogram graph of indices difference values

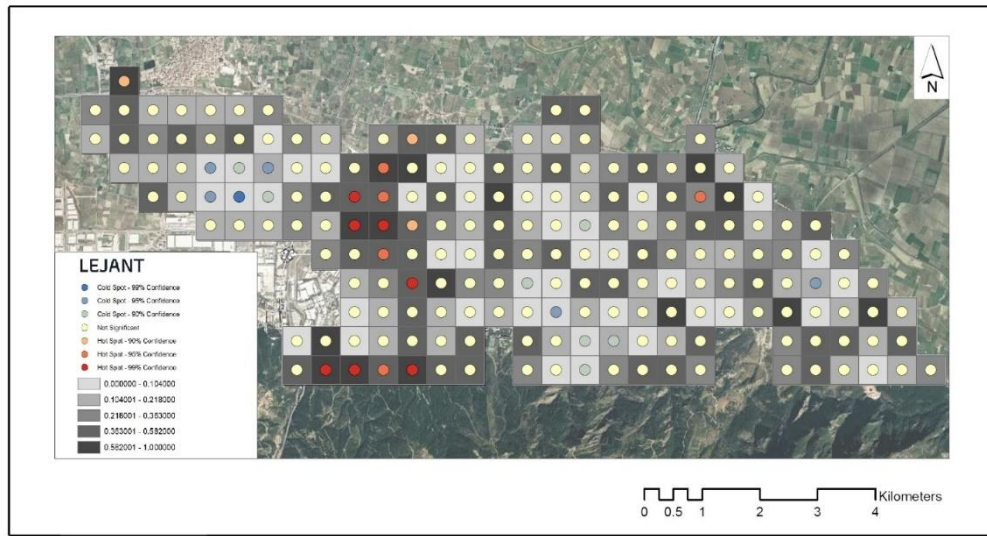
4.4. Mekansal Otokorelasyon Yöntemi ile Endeksler Arasındaki Farkın Kümelенmesinin Tespiti

Global Moran's I analiz bulgularına göre mekânsal dağılım rastlantısal değildir ve endekslerin farklılaştığı coğrafi alanların önemli derecede kümelendiği (*clustered*) bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuç $\alpha=0,05$ düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Yerel mekânsal otokorelasyon yöntemleri mekânsal konumları baz alarak değerlerin kümelendiği bölgeleri içermektedir. Şekil 12'de ve Şekil 13'te kümelенme bilgileri ve endeks değerleri farkının birlikte ifade edildiği haritalar gösterilmektedir. Endeks değer farkları 0-1 arasında yayılan değerleri hücrelerin renklendirilmesi ile ifade edilirken, kümelенme değerleri ise hücre üzerinde görünebilir kılınması için nokta ile gösterilmiştir.

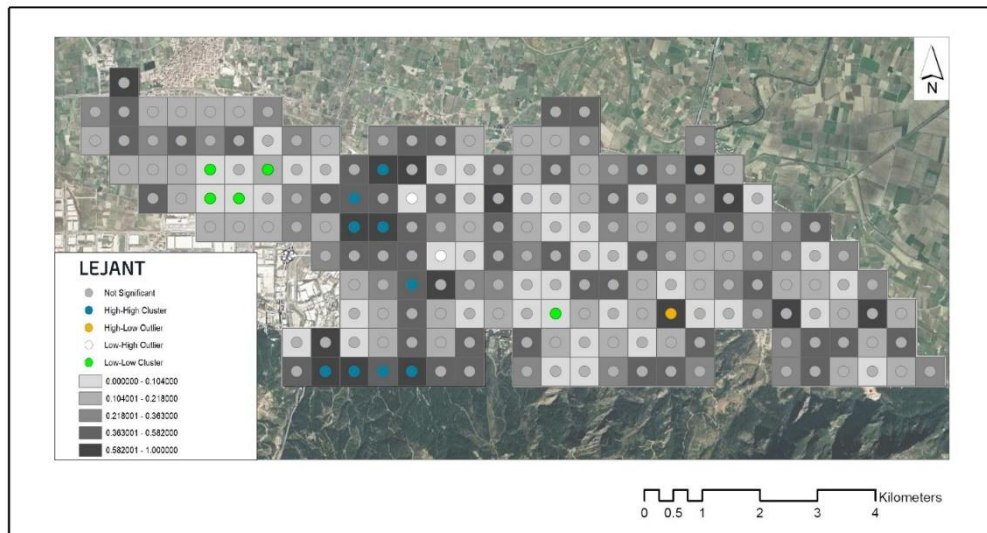
Hot Spot analizinde ve yerel Morans I analizinde benzer bölgeler var olup mekansal otokorelasyon yöntemlerinden ikisi de benzer sonuçlar vermiştir. Düşük değerlerin ve yüksek değerlerin kümelendiği bölgelere yakından bakılarak arazi kullanımlar da incelenmiştir. Arazi kullanımları ve kümelenen bölge ilişkisini ifade edebilmek adına kümelenme analizleri hücreler üzerinden gösterilmiştir. Şekil 14’de görüldüğü gibi düşük değerlerin kümelendiği soğuk bölge/düşük-düşük bölgede tek arazi kullanım türü (sanayi) görülmektedir. Şekil 15’de sıcak bölgeler/yüksek

yüksek bölgelerde ise çeşitli arazi kullanım türleri bulunmaktadır.

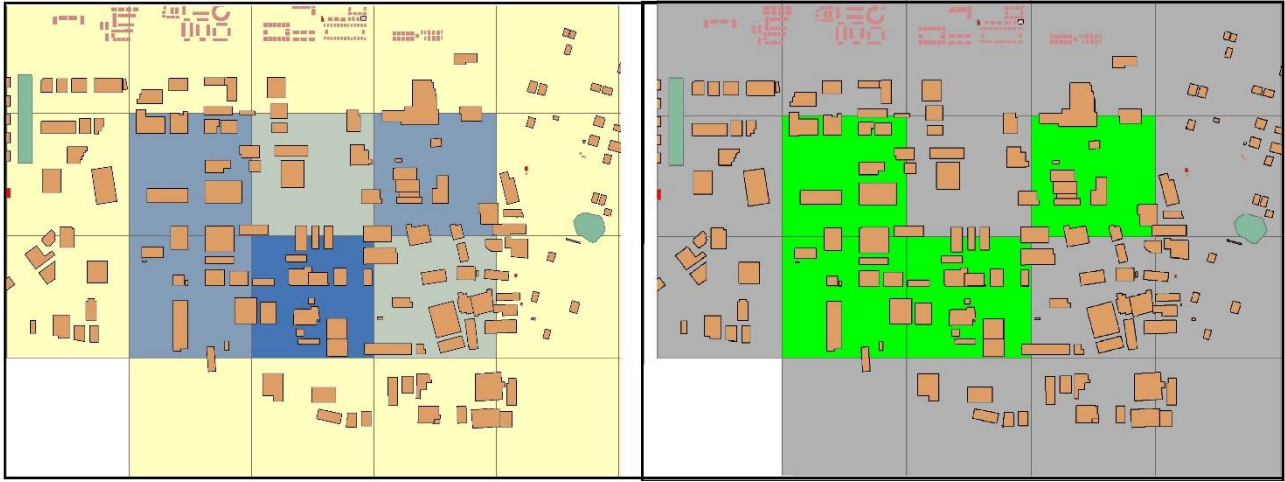
Farklı analiz tekniklerinin kullanılması sebebiyle bazı hücrelerde farklı bölgeleme durumu görülse de genel olarak benzer sonuçların varlığı söz konusudur. Düşük değerler daha çok sanayi alanında olduğu gibi tek tür arazi kullanım türünün hakim olduğu bölgelerde görülmektedir. Yüksek değerler ise çeşitli arazi kullanım türlerinin olduğu yerlerde karma arazi kullanım bölgesi oluşturmaktadır.

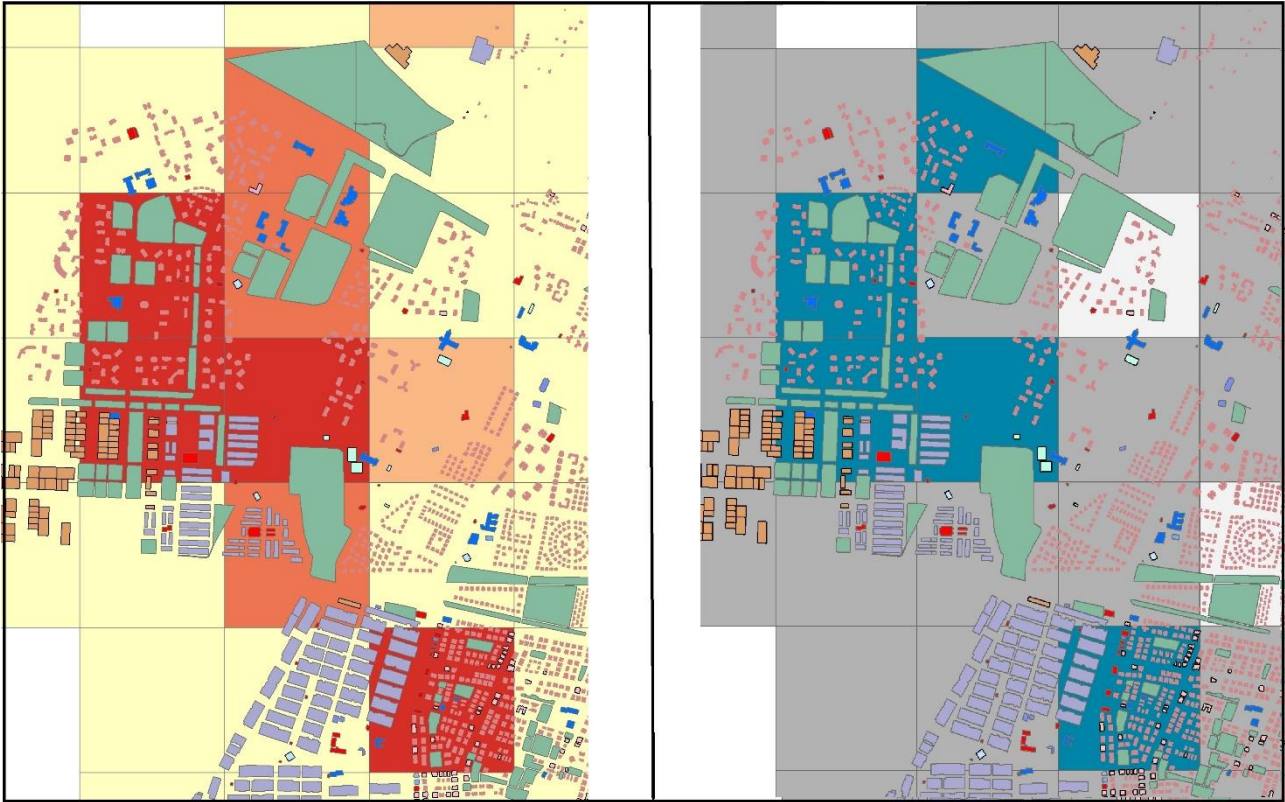
Şekil 12- Endeks değer farklarının “Hot Spot Anaylsis Getis-Ord Gi” analizi
Figure 12- “Hot Spot Analysis Getis-Ord Gi” analysis of index value differences

Şekil 13- Endeks değer farklarının “Anselin Local Morans I” analizi
Figure 13- “Anselin Local Morans I” analysis of index value differences

Şekil 14- Soğuk Bölgeler (solda) ve Düşük-Düşük Bölgelerde (sağda) arazi kullanımı
Şekil 14- Land uses in cold regions (on the left) and low-low regions (on the right)

Şekil 15- Sıcak Bölgeler (solda) ve Yüksek-Yüksek Bölgelerde (sağda) arazi kullanımı
Şekil 15- Land uses in hot regions (on the left) and high-high regions (on the right)

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kentsel planlama sistemindeki karma arazi kullanıma ilişkin literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, karma arazi kullanımının getirdiği hem olumlu hem olumsuz yönlerinin yanı sıra nasıl ölçülmesi gerektiği de bir araştırma konusu olmuştur. Çalışmada arazi kullanım çeşitliliğinin farklı

endekslerle hesaplanmasına odaklanılmıştır. Arazi kullanım çeşitliliğinin ölçülmesinde en çok kullanılanlardan “Entropi ve Benzemezlik” endeksleri ile Manisa kent merkezinin arazi kullanım çeşitliliği ölçülmüş, endekslerin arasındaki ölçme farklılıkları yanı sıra değerlerinin oluşturduğu kümelenen bölgeler de incelenmiştir.

Manisa kent merkezi özelinde yapılan çeşitlilik analizlerinde, yüksek entropi ve benzemezlik değerlerine sahip hücreler daha çok şehrin merkezi kabul edilebilecek hükümet konağına yakın çevredeki hücrelerde yer almıştır. Düşük endeks değerleri ise kuzey batıdaki sanayi bölgeleri ve konut siteleri gibi tek bir arazi kullanım türü ya da daha az sayıda kullanım türlerine sahip olduğu hücreler olarak karşımıza çıkmıştır. Genel olarak kentin merkezinde yüksek çeşitlilik değerleri görülürken, kuzey ve kuzeybatıdaki çeperele doğru çeşitliliğin azaldığı görülmüştür.

Bulgular arasında endeksler arasında pozitif yönde ve yüksek derecede ilişkili olduğu sonucuna varılsa da bazı hücrelerdeki endeks değerleri birbirinden uzak sonuçlar da vermiştir. Örneğin, minimum değer alan benzemezlik endeks değeri 0.02 iken aynı hücrenin entropi endeks değeri 0.554'tür. Benzemezlik endeksi 0'dan farklı minimum değer alırken entropi değeri yüksek olarak değerlendirilebilecek 4.derecede bir değer (0.494-0.679) almaktadır. Bu durum iki endeksin aynı hücreyi farklı hesapladığı durumu göstermektedir. Bu durum iki endeksin farklı formüle edilmeleri ile açıklanabilmektedir. Entropi endeksi mekânsal bilgiyi içermemekte, benzemezlik endeksi ise hangi arazi kullanım türünün hangi oranda yer almakta olduğu bilgisini içermemektedir. Farklı hesaplama sonuçlarının varlığı daha detaylı analizler gerektirmiştir. Endeks fark değerlerinin dağılımı incelendiğinde ise daha çok 0'a yaklaştıkça frekansın yüksek olduğu, iki endeksin daha çok birbirine yakın değerler verdiği görülmüştür. Dolayısıyla aynı hücrede iki endeksin birbirinden uzak değerler aldığı durumlar daha azdır.

Mekansal otokorelasyon sonuçlarına göre, endekslerin farklılaşmasındaki mekânsal dağılım rastlantısal değildir ve bu coğrafi alanlar kümeleşmiştir. Sıcak, yüksek-yüksek bölgeler ve soğuk, düşük-düşük bölgelerin farklı yerel mekansal otokorelasyon yöntemleri uygulansa da benzer bölgeleri oluşturmuştur. Literatürdeki endeksler arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda da bu çalışmada olduğu gibi endeksler arası pozitif ilişki bulunmuştur. Ancak bu çalışmadaki elde edilen

bulgularla arazi kullanım çeşitliliğini ölçmede, endekslerin birbiri yerine kullanılamayacağı bilgisi diğer çalışmalardan ayıran bir özelliktir.

Endekslerin bazı kısıtlılıkları mevcut olsa da karma arazi kullanımını ölçmede iyi araçlar olduğu bilinmektedir. Endekslerin kısıtlılıklarının ilerideki çalışmalarda uygulanma amaçlarına göre giderilmesi gerekmektedir. Yaya hacmi gibi spesifik bir konudaki çalışmada, yaya hacmi özelindeki arazi kullanım türleri diğerleri ile eşit ağırlıkta hesaplanmamalıdır. Ayrıca hangi arazi kullanım türlerinin bir arada olduğu da dikkate alınmalıdır. Örneğin, sanayi ve konut yan yana istenmeyen arazi kullanım türleri iken yeşil alan ile konut bir arada istenen arazi kullanım türleridir. Arazi kullanım türleri çalışmanın içeriğine göre farklı ağırlık değerlerine sahip olmalı ve istenen istenmeyen olarak ayrımları yapılmalıdır.

Kent planlarının oluşturulmasında mekânsal veri analizlerinden biri olan yapı kullanım analizinin ham bir veri olduğu gerçektir. Kent politikaları gündeminde karma arazi kullanımı yer almakta ve bu politikaları yönlendirici olması açısından arazi kullanım çeşitliliğinin endekslerle hesaplanmasının önemlidir. Manisa kent merkezinde arazi kullanım çeşitliliğinin az olduğu bölgelerde, konut kullanımı dışında yeşil alan, ticaret, kültürel tesisler gibi istenen bazı arazi kullanım türleriyle çeşitlilik oluşturulabilir. Çeşitlilik endekslerinin kullanılmasıyla hesaplanan karma arazi kullanım özelindeki bu çalışmanın, kentsel coğrafya alanına, şehir planlama disiplini çerçevesindeki analiz aşamalarına ve arazi kullanım politikalarının yönlendirilmesine katkı sağlayacağı umut edilmektedir.

Teşekkür

Arazi kullanım verilerinin paylaşılması sebebiyle Manisa Büyükşehir Belediyesi'ne teşekkür ederiz.

TÜBİTAK 2237-A Bilimsel Eğitim Etkinlikleri desteği kapsamında yürütülen 1129B371901428 proje numaralı "Arazi Çeşitliliğinin Entropi Temelli Algoritmalar ile Hesaplanması ve Haritalanması" etkinliğine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

REFERANSLAR

- Aslankan, A. (2018). The production of urban and residential language by mixed-use mega projects in İstanbul. *Megaron / Yıldız Technical University, Faculty of Architecture E-Journal*, 14, 1–10.
doi:<https://doi.org/10.5505/megaron.2018.66199>
- Bahadure, S.& Kotharkar, R. (2012). Social Sustainability and Mixed Landuse, Case Study of Neighborhoods in Nagpur, India. *Bonfring International Journal of Industrial Engineering and Management Science*, 2(4), 76-83.
- Bahadure, S. & Kotharkar, R. (2015). Assessing sustainability of mixed use neighbourhoods through residents' travel behaviour and perception: The case of Nagpur, India. *Sustainability (Switzerland)*, 7(9), 12164–12189.
<https://doi.org/10.3390/su70912164>
- Baş, M. (2009). *İstanbul zincirlikuyu-levent gayrimenkul pazar analizi büyükdere caddesi üzerinde karma kullanımlı proje önerisinin fonksiyonel ve finansal açıdan değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baş, H. (2018). Sürdürülebilir kent formu: yayılmaya karşı kompaktlaşma. “DeğişKent” Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. *Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, (s.105-115). 31 Ekim- 2 Kasım 2018, İstanbul.
- Bordoloi, R., Mote, A., Sarkar, P. P., & Mallikarjuna, C. (2013). Quantification of land use diversity in the context of mixed land use. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 104(February 2015), 563–572. doi:
<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.11.150>
- Bostancı, S.H. (2008). *Kent silüetlerinin entropi yaklaşımı ile değerlendirmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Brown, B. B., Yamada, I., Smith, K. R., Zick, C. D., Kowaleski-Jones, L. ve Fan, J. X. (2009). Mixed land use and walkability: Variations in land use measures and relationships with BMI, overweight, and obesity. *Health and Place*, 15(4), 1130–1141. doi: <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2009.06.008>
- Christian, H. E., Bull, F. C., Middleton, N. J., Knuiman, M. W., Divitini, M. L., Hooper, P., & Giles-Corti, B. (2011). How important is the land use mix measure in understanding walking behaviour? Results from the RESIDE study. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 8(1), 55. doi: <https://doi.org/10.1186/1479-5868-8-55>
- Cervero, R. (1996). Mixed land-uses and commuting: Evidence from the American housing survey. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 30(5), 361-377. doi: [https://doi.org/10.1016/0965-8564\(95\)00033-X](https://doi.org/10.1016/0965-8564(95)00033-X)
- Cervero, R., & Kockelman, K. (1997). Travel demand and the 3Ds: Density, diversity, and design. *Transportation research part D: Transport and environment*, 2(3), 199-219.
- Dempsey, N. (2008). Quality of the built environment in urban neighbourhoods. *Planning Practice and Research*, 23(2), 249–264. doi: <https://doi.org/10.1080/02697450802327198>
- Çalışkan, O (2004). Sürdürülebilir kent formu: derişik kent. *Planlama Dergisi*, (3), 33–54
- Çelik, M., & Akın, D. (2011). Arazi kullanımı-ulaşım modeli ile alternatif plan senaryolarının değerlendirilmesi: kentsel yayılma ve akıllı büyüme. Nuriye Peker Say (Ed.) içinde, *Stratejik Çevresel Değerlendirme & Planlama/Strategic Environmental Assessment & Planning Chapter* (s.243-264). TMMOB Peyzaj Mimarları Odası Yayınları 2011/2.
- Çubukçu, K.M. (2015). *Planlamada ve coğrafyada temel istatistik ve mekansal istatistik* (1.b.). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Çulu, D. (2014). *Gayrimenkul geliştirmede karma kullanım, en etkin ve verimli kullanım analizi: Sarıyer – Seyrantepe örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dempsey, N. (2008). Quality of the built environment in urban neighbourhoods. *Planning Practice and Research*, 23(2), 249–264. doi: <https://doi.org/10.1080/02697450802327198>
- Duvarcı, Y & Alver, Y. (2018). The required model for the land use and transportation planning integration. *Journal of Planning*, 28(2), 107–115. doi: <https://doi.org/10.14744/planlama.2018.06025>
- Erbaş, A.E. (2015). Sürdürülebilir mekansal gelişme ve karma arazi kullanımı. Nisan 9, 2021 tarihinde Yapı sektörünün haber portalı: http://www.yapi.com.tr/haberler/surdurulebilir-mekansal-gelisme-ve-karma-arazi-kullanimi_138179.html adresinden alındı.
- Ercoşkun, Ö. Y. (2016). Geleneksel Türk kentinden sürdürülebilirlik çıkarımları. *İdealkent*, 7(19), 522-549.

- Erol, A. M., & Görmez, K. (2020). Teoride ve Pratikte Yeni Şehircilik Akımı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 271-310.
- Frank, L. D., & Pivo, G. (1994). Impacts of mixed use and density on utilization of three modes of travel: single-occupant vehicle, transit, and walking. *Transportation research record*, 1466, 44-52.
- Hachem, C. (2015). Design of a base case mixed-use community and its energy performance. *Energy Procedia*, 78, 663–668. doi: <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2015.11.056>
- Im, H. N., & Choi, C. G. (2019). The hidden side of the entropy-based land-use mix index: Clarifying the relationship between pedestrian volume and land-use mix. *Urban Studies*, 56(9), 1865–1881. doi: <https://doi.org/10.1177/0042098018763319>
- Inbakaran, C., & Howes, K. (2011). Mixed land use index and public transport catchments. *Australasian Transport Research Forum*, (September), 1–15.
- Kashcha, A. (2021). City Roads. Ocak 21, 2022 tarihinde <https://anyaka.github.io/city-roads/> adresinden alındı.
- Kocalar, A. C. (2018). Akıllı ve ekolojik kentlerle sürdürülebilir kentsel tasarım:“Arazi bilgi yönetimi sistemi (AbyS) mülkiyet ve imar hakları aktarımı modeli (Miham)”. 26. *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu: Kentsel Tasarımda Yeni Uygulamalar, Yaklaşımlar Sempozyum Kitabı* içinde, (s.1684-1697). 24-25 Mayıs 2018, İstanbul
- Kockelman, K.M. (1997). Travel behavior as a function of accessibility, land use mixing, and land use balance: evidence from the San Francisco Bay area. *Transportation research record*, 1607(1), 116-125.
- Kong, H., Sui, D. Z., Tong, X., & Wang, X. (2015). Paths to mixed-use development: A case study of Southern Changping in Beijing, China. *Cities*, 44, 94–103. doi: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.01.003>
- Kotharkar, R., & Bahadure, S. (2012, November). Mixed Landuse and Sustainable Urban Development. In *A Case Study of Nagpur, PLEA2012-28th Conference, Opportunities, Limits & Needs Towards an environmentally responsible architecture* Lima, Peru (s. 7-9).
- Kyakuno, T. (2008). Quantitative representation of distribution and mixture of urban land use through spatial autocorrelation and information entropy. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 7(2), 427–434. doi: <https://doi.org/10.3130/jaabe.7.427>
- Ma, Y. S. & Chen, X. (2013). Geographical and statistical analysis on the relationship between land-use mixture and home– Based trip making and more: Case of Richmond, Virginia. *Journal of Urban and Regional Analysis*, 5(1), 5–44. doi: <https://doi.org/10.37043/jura.2013.5.1.1>
- Manisa Büyükşehir Belediyesi (2022). Şubat 18, 2022 tarihinde: https://www.manisa.bel.tr/s23_manisa-cografyasi.aspx adresinden alındı.
- Manaugh, K., & Kreider, T. (2013). What is mixed use? Presenting an interaction method for measuring land use mix. *Journal of Transport and Land Use*, 6(1), 63. doi: <https://doi.org/10.5198/jtlu.v6i1.291>
- Mariani, M. C., Tweneboah, O. K. & Beccar-Varela, M. P. (2021). *Data science in theory and practice: techniques for big data analytics and complex data sets* (1.b.). John Wiley & Sons.
- Mateo-Babiano, I. B., & Darchen, S. (2013). *Vertical mixed use communities: a compact city model*. (1), 1–11. Nisan 30, 2021 tarihinde: <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:312931> adresinden alındı.
- Mavoa, S., Eagleson, S., Badland, H. M., Gunn, L., Boulange, C., Stewart, J. & Giles-Corti, B. (2018). Identifying appropriate land-use mix measures for use in a national walkability index. *Journal of Transport and Land Use*, 11(1), 681–700. doi: <https://doi.org/10.5198/jtlu.2018.1132>
- Mikaeili, M. & Memlük, Y. (2013). Ekoloji ve çevre açısından kompakt kent kavramı ve uygulama örnekleri. *Anadolu Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(2), 37-50.
- Öztürk, D. (2017). Shannon entropi ve fraktal analiz ile kentsel yayılmanın incelenmesi: Samsun örneği. *16. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 3-6 Mayıs 2017 Ankara.
- Sat, N. A., Ucer, Z. A. G., Varol, C., & Yenigul, S. B. (2017). Metropolitan area-sürdürülebilir kentler için çok merkezli gelişme : Ankara metropoliten kenti için bir değerlendirme -. *Ankara Araştırmaları Dergisi Journal of Ankara Studies*, 5(1)(June), 98–107.
- Serdaroğlu Sağ, N. (2011). *Dönüşüme bağlı kentsel gelişmenin yönetilmesinde bir araç olarak akıllı büyüme; Konya kenti örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Song, Y., Merlin, L., & Rodriguez, D. (2013). Computers , Environment and Urban Systems Comparing measures of urban land use mix. *Computers, Environment and Urban Systems*, 42, 1–13. doi: <https://doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2013.08.001>
- Stamps, A. E. (2004). Entropy and visual diversity in the environment. *Journal of Architectural and Planning Research*, 239-256.
- Tekin, H. A. (2010). *Kentsel tasarımda yeni şehircilik yaklaşımı ve Kadıköy – Yeldeğirmeni örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Terzi, F., & Bolen, F. (2009). Urban sprawl measurement of Istanbul. *European Planning Studies*, 17(10), 1559–1570. doi: <https://doi.org/10.1080/09654310903141797>
- Tian, L., Liang, Y. & Zhang, B. (2017). Measuring residential and industrial land use mix in the peri-urban areas of China. *Land Use Policy*, 69, 427-438.
- Tosun, K. E. (2013). Sürdürülebilir kentsel gelişim sürecinde kompakt kent modelinin analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 103-120.
- Trudeau, D. (2013). New urbanism as sustainable development ? *Geography Compass* (7), 6. 435-448. doi: <https://doi.org/10.1111/gec3.12042>
- Xu, Y., Wang, L., Fu, C. & Kosmyna, T. (2017). A fishnet-constrained land use mix index derived from remotely sensed data. *Annals of GIS*, 23(4), 303–313. doi: <https://doi.org/10.1080/19475683.2017.1382570>
- Yabuki, T., Matsumura, Y. & Nakatani, Y. (2009). *Evaluation of pedodiversity and land use diversity in terms of the Shannon Entropy*. 10 Nisan 30, 2021 tarihinde <https://arxiv.org/abs/0905.2821> adresinden alındı.
- Zagorskas, J. (2016). GIS-based modelling and estimation of land use mix in urban environment problem formulation. *International Journal of Environmental Science*, 1, 284–293.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİNİN MEKÂNSAL PERSPEKTİFTEN İNCELENMESİ

Investigation of International Student Mobility in the World and Turkey from a Spatial Perspective

Mehmet Kadri TEKİN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

Coğrafya Bölümü, Van-Türkiye

kadritekin@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0667-6648

(Teslim: 9 Mart 2022; Düzeltme: 1 Haziran 2022; Kabul: 1 Haziran 2022)
(Received: March 9, 2022; Revised: June 1, 2022; Accepted: June 1, 2022)

Abstract

This study focuses on international student mobility, which is one of the most important components of today's human mobility. Based on the data of UNESCO (between 2000-2019) and The Council of Higher Education (YÖK) (between 2013-2021), the spatial distribution of international students was mapped in GIS using thematic methods. These produced maps were analyzed with the descriptive analysis method. Firstly, the global distribution of international students was discussed. Afterward, it was revealed from which countries the students came to Turkey. In addition, the distribution of international students in Turkey by city and university was also examined. Accordingly, it was determined that the main dynamics that determine international student mobility are the development levels of countries, regions, cities, and universities. While international students prefer more developed countries around the world, the source regions are mostly underdeveloped and developing countries. Especially in Turkey, whose numbers have increased rapidly in recent years, international students are concentrated in the cities and universities located in the western, mid-western part of the country.

Keywords: International students, Spatial distribution, Student mobility, Internationalization, Higher education

Öz

Bu çalışma, günümüz insan hareketliliğinin en önemli bileşenlerinden biri olan uluslararası öğrenci hareketliliği üzerine odaklanmaktadır. UNESCO (2000-2019 yılları arası) ve YÖK (2013-2021 yılları arası) verilerinden hareketle uluslararası öğrencilerin mekânsal dağılımları CBS'de tematik yöntemlerle haritalandırılmıştır. Üretilen bu haritalar betimsel analiz yöntemi ile irdelenmiştir. İlk olarak uluslararası öğrencilerin küresel ölçekteki dağılım durumları ele alınmış daha sonra Türkiye'ye gelen öğrencilerin hangi ülkelerden geldiği ortaya konulmuştur. Bununla birlikte Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin kent ve üniversite bazındaki dağılımları da incelendi. Buna göre uluslararası öğrenci hareketliliğini belirleyen temel dinamiklerin ülkelerin, bölgelerin, kentlerin ve üniversitelerin gelişmişlik düzeyleri olduğu belirlendi. Dünya genelinde uluslararası öğrenciler daha çok gelişmiş ülkeleri tercih ederlerken kaynak bölgelerinin daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olduğu sonucu ortaya çıktı. Özellikle son yıllarda sayıları hızla artan Türkiye'de ise uluslararası öğrenciler, ülkenin batı, orta-batı bölümünde yer alan kentlerde ve üniversitelerde yoğunluk oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası öğrenciler, Mekânsal dağılım, Öğrenci hareketliliği, Uluslararasılaşma, Yükseköğretim

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte insan hareketliliği, tüm zamanların en yoğun dönemini geçirmektedir. Bu hareketliliğin en dinamik olgularından biri olan **uluslararası öğrenci(ler) (UÖ)¹** meselesi her geçen gün daha fazla gündeme gelmektedir. Bilgi transferinin, ekonomik getiri sağlamanın, sosyal, siyasal ve kültürel sermayeyi temin etmenin ve yaymanın kolay bir yolu olarak görülen UÖ meselesi, neredeyse tüm ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Ülkeler, bu küresel sermayeden pay kapmak veya var olan paylarını daha da büyümek için çeşitli ve özendirici politikalar geliştirerek daha fazla öğrenci çekmenin yollarını aramaktadır. Bu pastadaki payın büyük bir bölümünü gelişmiş ülkeler olsa da gelişmekte olan ülkelerin de son yıllarda bu pastaya ortak oldukları görülür. Türkiye, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı verilerine göre 200 binin üzerindeki UÖ sayısı (YÖK, 2021) bu küresel arenada iddialı bir ülke olma yolunda hızla ilerliyor.

UÖ, yeni dünya düzeninde masrafsız gelir kaynağı olan büyük bir pazardır. Küreselleşme ile birlikte daha girift bir hal alan uluslararası diplomasinin bir yansıması olarak yükseköğretim kurumları giderek daha çok kitleselleşmişlerdir. Bugün UÖ meselesi milyar dolarlarla ifade edilen ve çok aktörlü bir sektör alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mobilityle birlikte yükseköğretim kurumları hızlı bir şekilde uluslararasılaşmaya başlamış ve ülkeler bu büyüyen pazardan pay kapmak için yoğun bir rekabete girmişlerdir.

UÖ sayıları, bundan 50 yıl önce binlerle ifade edilirken, eğitim ve burs programları, çeşitli iş birlikleri ve değişim programları sayesinde günümüzde milyonlarla ifade edilmektedir. Tüm dünyada eğitim amacıyla göç eden UÖ'in sayısı her geçen gün artmaktadır. Örneğin 2000'de toplam UÖ sayısı 2 milyon iken, 2010 yılında bu sayı 3.7 milyona ulaşmış ve 2019 yılında da 6 milyonun üzerine çıkmıştır (UNESCO, 2021). Küreselleşmenin, eğitim, ekonomi, sosyal ve kültürel alanlarda yaptığı değişim ve dönüşümleri dikkate aldığımızda, ileride UÖ sayısının daha da artacağını tahmin etmek zor olmasa gerek.

Yükseköğrenimini bulunduğu ülke dışında başka bir yerde sürdürmek isteyen öğrencilerin tercihleri büyük ölçüde göç kuramlarından itme ve çekme modeli (push and pull) ile teorize

edilebilmektedir (Altbach, 1998, 2004; Li & Bray, 2007; Mazzarol vd., 1996; Mazzarol & Soutar, 2002). Bununla birlikte göç çalışmalarında UÖ hareketliliğinin önemli ölçüde ihmal edildiği ve her şeyden önce kuramsallaştırması gerektiğini ve bunun da Edward Said'in "sürgün entelektüel" kavramının ödünç alınarak kuramsallaştırılabileceğini ifade eden (King & Raghuram, 2013) yine bilginin mekânsal ölçekteki üretimine ve dolaşımına odaklanan ve bunun, UÖ hareketliliğini anlamada ve göç teorileri ile ilişkilendirmede yararlı olabileceğini savunan görüşlerde vardır (Raghuram, 2013). UÖ, çoğunlukla ülkelerinde yaşadıkları dezavantajlı durumdan kaçıp onlara birçok imkân ve avantaj sağlayacak ve onları en iyi şekilde hayata hazırlayacak ülkelere yönelme eğilimindedir. Nitekim bugün UÖ alan ve gönderen ülkelere bakıldığında çekim yerlerinin gelişmiş ülkeler, buna karşılık kaynak ülkelerin ise daha çok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler oldukları görülür (Tablo 1; Tablo 2). UÖ hareketliliğinin yönü, her ne kadar bazı farklılıklar arz etse de genelde az varlıklı ülkelerden zengin ülkelere doğru gerçekleşmektedir (Shields, 2013). Örneğin 2014 verilerine göre öğrencilerin %76'sı gelişmiş ülkeleri tercih etmiştir (Hıra ve Karaca, 2021). Ayrıca yabancı dil öğrenimi, farklı arkadaşlıklar edinilmesi, özgüven artırımı, kültürlerarası anlayışın yüksek olduğu medeni ve akademik bir kimlik kazanımı gibi durumlar da UÖ'in büyük bir bölümünün ortak amacını oluşturmaktadır (Bryła, 2015). Bununla birlikte tarihi ve kültürel bağlar, coğrafi yakınlık ve ülkeler arası diplomatik ilişkiler de öğrenci tercihlerinde rol oynamaktadır (Lee & Tan, 1984; Özoğlu vd., 2012). Farklı kültür ortamlarından gelen öğrencilerin paylaştığı değerler kültürlerarasılık ve çokkültürlülük teorilerine de bu anlamda hizmet eden mükemmel bir araçtır (Donati, 2009). Ülke seçiminde olduğu gibi kent ve üniversite seçiminde de benzer koşullar söz konusudur. ABD özelinde yapılan bir çalışmada çevresiyle güçlü ekonomik ilişkiler geliştiren, mezun öğrenci istihdam oranının yüksek olduğu köklü ve başarılı üniversitelerin UÖ'ü çekmede daha yetkin oldukları saptanmıştır (Edward vd., 2001).

Ülkeler, UÖ meselesi noktasında her ne kadar farklı politikalar izliyor olsalar da hemen hemen tüm ülkelerin ekonomik olarak gelirlerini arttırmak, kültürel sermayesini yaymak ve yetişmiş kalifiye eleman ihtiyacını kolay yoldan sağlamak gibi bazı ortak hedefleri vardır. Örneğin dünyada en fazla UÖ alan ülke konumundaki ABD için büyük bir kazanç

¹ Burada uluslararası öğrenci ifadesi; Önlisans, Lisans veya Lisansüstü eğitiminin bir bölümünü veya tamamını vatandaşı olduğu ülkenin dışında başka bir ülkede tamamlayan öğrenciler için kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu kavram yükseköğretimin

farklı kademelerinde eğitim alan tüm yabancı uyruklu öğrencileri kapsamaktadır. Erasmus, Mevlâna ve Farabi gibi değişim programları vasıtasıyla gelen ve giden öğrenciler buna dahil değildir.

kapısıdır (Ortiz vd., 2015). UÖ, yeni iş alanlarının açılmasını sağlayarak yerel halkın istihdamını artırmakta (Vickers & Bekhradnia, 2007; Wilkinson vd., 2010) ve genç nüfus oranlarının düşük olduğu gelişmiş batı toplumlarında işgücü açığını kapatmak yoluyla da (Kapur & Crowley, 2008) ülke ekonomilerine doğrudan veya dolaylı olarak önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle son yıllarda ülkeler arasındaki rekabet koşulları daha da yükselince artık UÖ çekmenin tek başına yeterli bir başarı kriteri olmadığı asıl önemli olanın UÖ’i tutmak olduğu düşünülmeye başlandı (Choudaha, 2017). Nitekim ülkeler ve yükseköğretim kurumları bu minvalde eğitim programlarını değiştirip dönüştürmektedir.

Literatürden de anlaşılacağı üzere UÖ meselesi farklı içerik ve perspektifler ışığında önemli ölçüde çalışılmış bir konudur. Tüm bu çalışmalar konuyla ilgili zengin bir literatürün ortaya çıkmasına vesile olmasına rağmen konunun bir bütün olarak ve belli bazı temel başlıklar altında mekânsal olarak incelenmesi gerektiği ihtiyacını hissettirmektedir. Bu çalışma, dünyada en fazla UÖ alan ve gönderen ülkelerin hangileri olduğu, Türkiye’nin hangi ülkelere daha çok öğrenci aldığı ve hangi ülkelere öğrenci gönderdiği, yine Türkiye’ye gelen öğrencilerin kentler ve üniversiteler bağlamında nasıl bir dağılım gösterdiği gibi başlıklar özelinde UÖ’ün mekânsal dağılımlarına dair bütünlüklü bir fotoğraf ortaya koymayı amaçlıyor. Diğer bir deyişle bu araştırmanın temel gayesi hem dünyada hem de Türkiye’de (kentler ve üniversiteler özelinde) gittikçe sayıları artan ve ekonomi başta olmak üzere sosyal, kültürel ve bilimsel açıdan ülkelere önemli getirileri olan UÖ’ün mekânsal dağılımlarını tarihsel bağlamı içerisinde sistematik olarak ortaya koymaktır.

2. VERİ VE YÖNTEM

Dünyada ve Türkiye’de UÖ’ün mekânsal dağılımlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ve Yükseköğretim Kurumu (YÖK) verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın temel amacı UÖ’ün küresel ve ulusal boyuttaki dağılımına dair bir durum tespiti yapmaktır. UNESCO’nun İstatistik Enstitüsü’nden (<http://data.uis.unesco.org/>) 2000 yılından günümüze kadar verisi bulunan tüm ülkelerin almış oldukları, gönderdikleri ve net göç durumlarını gösteren UÖ sayıları ülkeler, kıtalar ve ülkelerin gelişmişlik düzeyleri bağlamında düzenlenerek oluşturulmuştur. Ayrıca Türkiye’den giden öğrencilerin tercih ettikleri ülkelerin verisi de bu siteden alınmıştır. Yine Yükseköğretim Yönetim Bilgi Sistemi’nde (<https://istatistik.yok.gov.tr/>) 2013 yılından bu yana dijital ortamda paylaşımına açık olarak

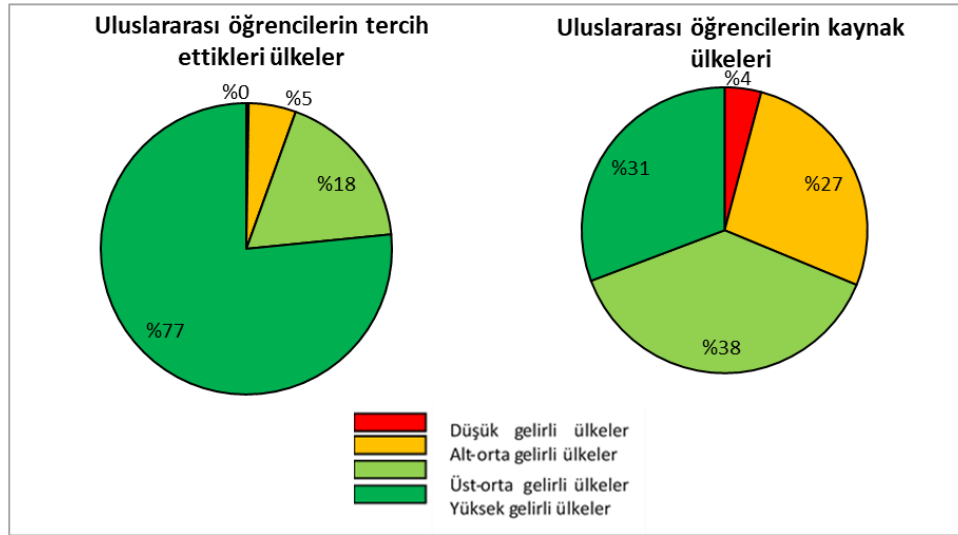
sunulan UÖ’e ait veriler tespit edilerek Türkiye’ye gelen UÖ sayıları, iller ve üniversiteler bazında UÖ’ün dağılım bilgileri düzenlenerek oluşturulmuştur. İşlenmeye hazır hale getirilen tüm veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) programında tematik yöntemlerle haritalandırılarak betimsel analiz yöntemi ile irdelenmiştir.

3. DÜNYADA ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN MEKÂNSAL DAĞILIŞI

UÖ’e yönelik politikalar, ülkeden ülkeye veya bölgeden bölgeye birtakım farklılıklar taşıyabilmektedir. Ülkelerin ve yükseköğretim kurumlarının ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik seviyeleri bu farklılaşmayı belirleyen temel ölçütlerdir. Gelişmiş ülkeler her ne kadar UÖ pazarının büyük bir bölümünü elinde tutuyor olsa da Asya kıtasındaki bazı ülkeler başta olmak üzere dünyanın gelişmekte olan ülkeleri de bu pazara ciddi anlamda ortak olmaya başlamışlardır.

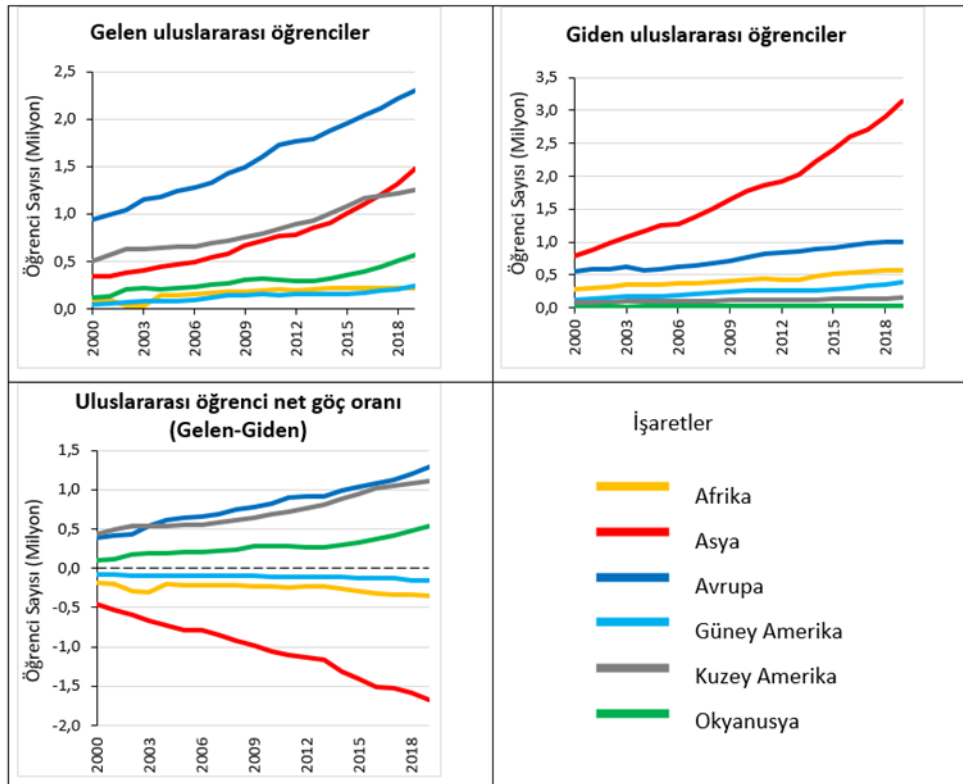
UÖ’ün göç kararlarını belirleyen birçok etmen bulunmaktadır. Öğrenciler türlü sebeplerle daha rahat edebilecekleri ve deneyim kazanabilecekleri ülkeleri tercih etme eğilimindedir. Örneğin ülkeleri gelir grubuna göre sınıflandıran Dünya Bankası (World Bank, 2022) verilerine göre 2000-2019 yılları arasında UÖ hareketliliğine katılan öğrencilerin %77’si yüksek gelirli ülkeleri, %18’i üst-orta gelirli ülkeleri ve %5’i ise alt-orta gelirli ülkeleri tercih ederlerken buna karşılık göçe kalkışan bu öğrencilerin %4’ü düşük gelirli ülkelere, %27’si alt-orta gelirli ülkelere ve %38’i ise üst-orta gelirli ülkelere gitmişlerdir. Aynı dönemde yüksek gelirli ülkelere giden öğrencilerin oranı da oldukça yüksek (%31) çıkmıştır ki bu hareketliliğin yönü büyük ölçüde kendisi gibi gelişmiş başka bir ülkeye gitme şeklinde cereyan etmektedir (Şekil 1).

UÖ’ün kıtalara göre dağılımına bakıldığında dünyanın en gelişmiş ülkelerinin bulunduğu Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya (Avustralya ve Yeni Zelanda) kıtaları daha çok ev sahibi konumunda iken Asya, Afrika ve Güney Amerika kıtalarının ise daha çok kaynak konumunda oldukları görülür (Şekil 2). Kıtaların aldıkları ve gönderdikleri UÖ sayıları önemli oranlarda değişmekle beraber Avrupa kıtası en çok tercih edilen kıta buna karşılık Asya kıtası ise belirgin bir şekilde en çok öğrenci gönderen kıtadır. Örneğin 2019 yılında Avrupa kıtasındaki ülkeleri tercih eden UÖ toplam sayısı 2 milyonun üzerinde iken, Asya kıtasında yer alan ülkelere ise 3 milyonu aşkın bir öğrenci kitlesi göç etmiştir. Zira kıtaların net göç oranlarına bakıldığında Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya kıtalarının pozitif, buna karşılık Asya, Afrika ve Güney Amerika kıtalarının ise negatif yönde oldukları görülür.

Şekil 1- Gelir düzeyine göre uluslararası öğrencilerin tercih ettiği ve menşe ülke bilgileri (2000-2019 yılları arası toplam oranlar). Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu

Figure 1- The information of preferred and origin country of international students by income level (total rates between 2000-2019) Source: Created from UNESCO data

Şekil 1- Uluslararası öğrencilerin kıtalara göre dağılımı. (Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu)

Figure 2- Distribution of international students by continent. (Source: Created from UNESCO data)

3.1. Uluslararası öğrenci alan ülkeler

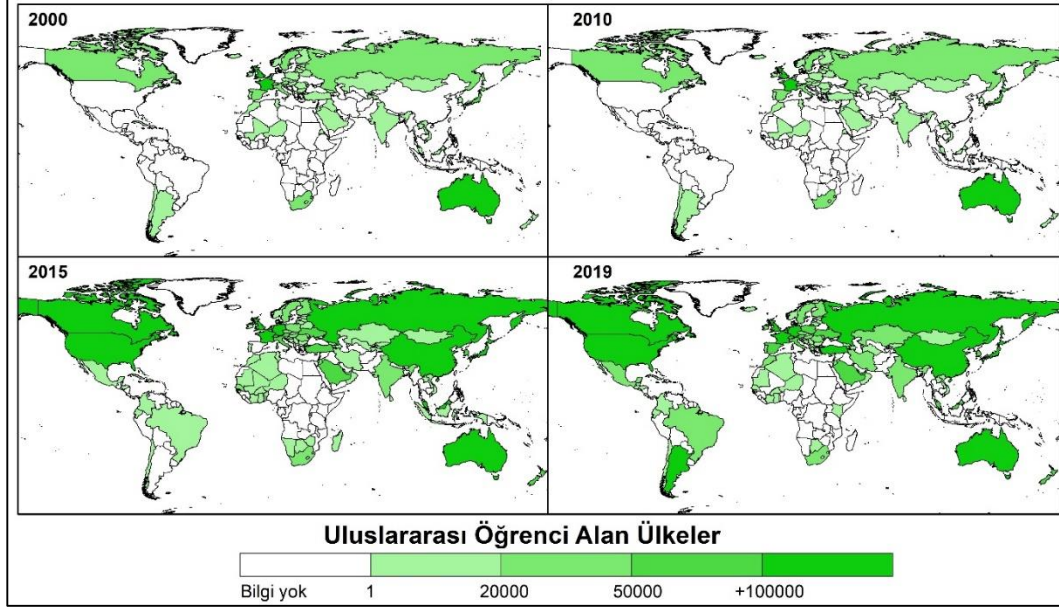
Dünyadaki UÖ'in büyük bir bölümü, gelişmiş ve büyük ekonomilere sahip özellikle de İngilizcenin konuşulduğu batı ve kuzey yarım küredeki ülkeleri tercih etmektedir (Şekil 3).

Haritadan da anlaşılacağı üzere gelişmiş ülkeler, dünyada en fazla UÖ alan yerlerdir. Bununla birlikte özellikle son yıllarda gelişmekte olan bazı ülkeler de önemli ölçüde UÖ almaya başlamışlardır. 2000'lerde UÖ alan ülke sayısı daha az iken günümüzde bu sayı önemli oranda artmıştır. Dolayısıyla süreçle birlikte

hem UÖ sayıları ciddi oranda artmış hem de daha fazla ülke bu pazara ortak olmuştur.

2019 yılı verilerine göre Avustralya dışında dünyada en fazla UÖ çeken ilk 10 ülkenin tamamı kuzey yarımkürede ve bunların da büyük bir bölümü batıda yer alan ülkelerdir. Bununla birlikte özellikle refah seviyesinin nispeten daha yüksek olduğu Japonya ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi

ülkelerin yanında ekonomik anlamda hızlı bir şekilde büyüyen Çin gibi ülkelerde de UÖ sayısı önemli oranlarda artmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) %16,1’lik oranıyla dünyada en fazla UÖ alan ülke konumundadır. Dünyada en fazla UÖ alan ilk 10 ülkenin toplam oranı ise %62,8’dir. Ayrıca ilk üçte yer alan ülkelerin resmi dillerinin İngilizce olması da dikkat çeken başka bir husustur (Tablo 1).

Şekil 3- Uluslararası öğrencilerin tercih ettikleri ülkeler. (Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu)

Figure 3- International student's preferred countries. (Source: Created from UNESCO data)

Tablo 1- Dünyada en fazla uluslararası öğrenci alan ülkeler Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu

Table 1- Countries with the highest number of international students in the world. Source: Created from UNESCO data

Sıralama	Ülke adı	2019 yılı	Oran (%)	Ülke adı	2000-2019 arası toplam	Oran (%)
1	ABD	976.853	16,1	Birleşik Krallık	7.264.599	9,6
2	Avustralya	509.160	8,4	ABD	7.044.701	9,3
3	Birleşik Krallık	489.019	8,1	Avustralya	5.087.184	6,7
4	Almanya	333.233	5,5	Fransa	4.614.744	6,1
5	Rusya	282.922	4,7	Rusya	2.634.156	3,5
6	Kanada	279.168	4,6	Japonya	2.580.308	3,4
7	Çin	261.810	4,3	Kanada	2.425.122	3,2
8	Fransa	246.378	4,1	Çin	2.298.349	3,0
9	BAE	225.339	3,7	Almanya	1.784.336	2,4
10	Japonya	202.907	3,3	İtalya	1.278.161	1,7
Toplam		2.829.936	62,8	Toplam	37.011.660	49,1

Açıklama: Koyu mavi renk, yüksek gelirli ülkeleri; açık mavi renk ise üst-orta gelirli ülkeleri ifade etmektedir

Description: Dark blue color indicates high income countries; light blue color represents upper-middle income countries

2000-2019 yılları arasında toplam en fazla UÖ alan ülkelerin de İtalya dışında yine 2019 yılında en fazla öğrenci alan ülkeler oldukları görülür. Bu durum gelişmiş ülkelerin UÖ’ün tercihlerinde zamansal ölçekte de önemini koruduğunu göstermektedir.

Gelişmiş ülkeler en çok tercih edilen ülkeler olmakla beraber, ilk 20 ülke arasında özellikle son yıllarda bazı gelişmekte olan ülkeler yer almaya başlamıştır.

Türkiye 2000-2019 yılları arasında toplam 923.200 (%1,2) UÖ’ye ev sahipliği yapmıştır (dünya

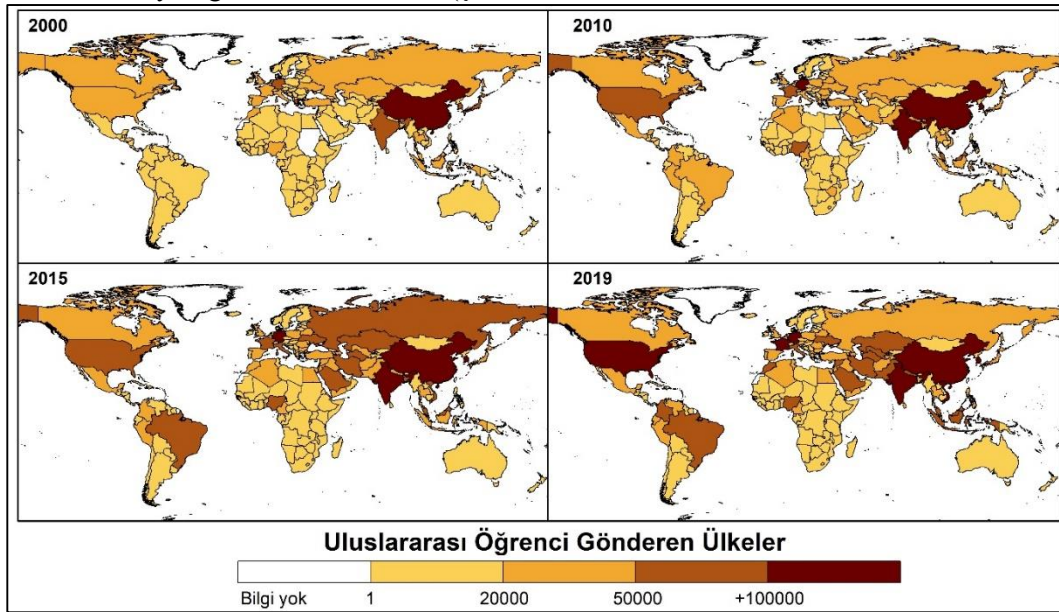
sıralamasındaki yeri 15). Yıllar itibariyle öğrenci sayılarında önemli artışlar sağlayarak dünyadaki payını yükseltmiştir. Örneğin UNESCO 2019 yılı verilerine göre Türkiye 154.505 öğrenci sayısı (%2,5) ile dünyada 11. sıraya yükselmiştir.

3.2. Uluslararası öğrenci gönderen ülkeler

Dünyada en fazla UÖ alan ülkelerin aksine kaynak ülkeler daha çok gelişmekte olanlardır. Bununla birlikte gelişmiş bazı ülkeler de önemli oranlarda UÖ göndermektedir. Örneğin ABD, Fransa ve Almanya gibi ülkeler hem hedef hem de kaynak olma özellikleriyle de ön plandadır. Asya kıtasında bulunan ve dünyanın en kalabalık nüfuslarına sahip Çin ve Hindistan en büyük gönderici ülkelerdir (Şekil

4). Haritalara bakıldığında farklı gelişmişlik seviyelerinde bulunan tüm ülkelerin değişen oranlarda UÖ gönderdikleri görülür. Dünyada en fazla UÖ alan belli bazı ülkelerin (Şekil 3) aksine hem zamansal hem de mekânsal ölçekte burada daha düzenli bir dağılışı durumu söz konusudur.

2019 yılı verilerine göre Çin %18,1 oranıyla dünyada en fazla UÖ gönderen ülke konumundadır. Hindistan'ın %7,6'lık oranıyla ikinci sırada gelmektedir. Bununla birlikte Almanya, Fransa ve ABD gibi gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerden Brezilya dışında ilk 10 içindeki ülkelerin 6'sı Asya kıtasında yer almaktadır (Tablo 2).

Şekil 4- Uluslararası öğrenci gönderen ülkeler. (Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu)

Figure 4- Countries sending international students. (Source: Created from UNESCO data)

Tablo 2- Dünyada en fazla uluslararası öğrenci gönderen ülkeler. (Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu)
Table 2- Countries sending the most international students in the world. (Source: Created from UNESCO data)

Sıralama	Ülke adı	2019 yılı	Oran (%)	Ülke adı	2000-2019 arası toplam	Oran (%)
1	Çin	1.100.454	18,1	Çin	12.213.267	16,2
2	Hindistan	461.792	7,6	Hindistan	4.109.925	5,4
3	Vietnam	126.059	2,1	Güney Kore	2.091.910	2,8
4	Almanya	122.445	2,0	Almanya	1.862.144	2,5
5	Fransa	103.161	1,7	ABD	1.374.365	1,8
6	ABD	102.246	1,7	Fransa	1.331.824	1,8
7	Güney Kore	101.493	1,7	Malezya	1.116.139	1,5
8	Nepal	93.921	1,5	Nijerya	1.063.460	1,4
9	Kazakistan	89.292	1,5	Kazakistan	969.453	1,3
10	Brezilya	81.882	1,4	Vietnam	960.414	1,3
	Toplam	2.382.745	39,3	Toplam	27.092.901	35,9

Açıklama: Koyu mavi renk, yüksek gelirli; açık mavi renk, üst-orta gelirli; turuncu renk alt-orta gelirli ülkeleri ifade etmektedir. Description: Dark blue color indicates high income countries; light blue, upper-middle income countries; orange color represents low-middle income countries

2000-2019 yılları arasında dünyada en fazla UÖ gönderen ülkelerin toplam oranı %35,9’dur. Bu yıllar arasında en çok öğrenci gönderen ülkeler ise Çin (16,2), Hindistan (%5,4), Güney Kore (%2,8), Almanya (%2,5), ABD (%1,8), Fransa (%1,8), Malezya (%1,5), Nijerya (%1,4), Kazakistan (%1,3) ve Vietnam (%1,3) gibi farklı gelişmişlik düzeylerinde bulunan ülkelerdir.

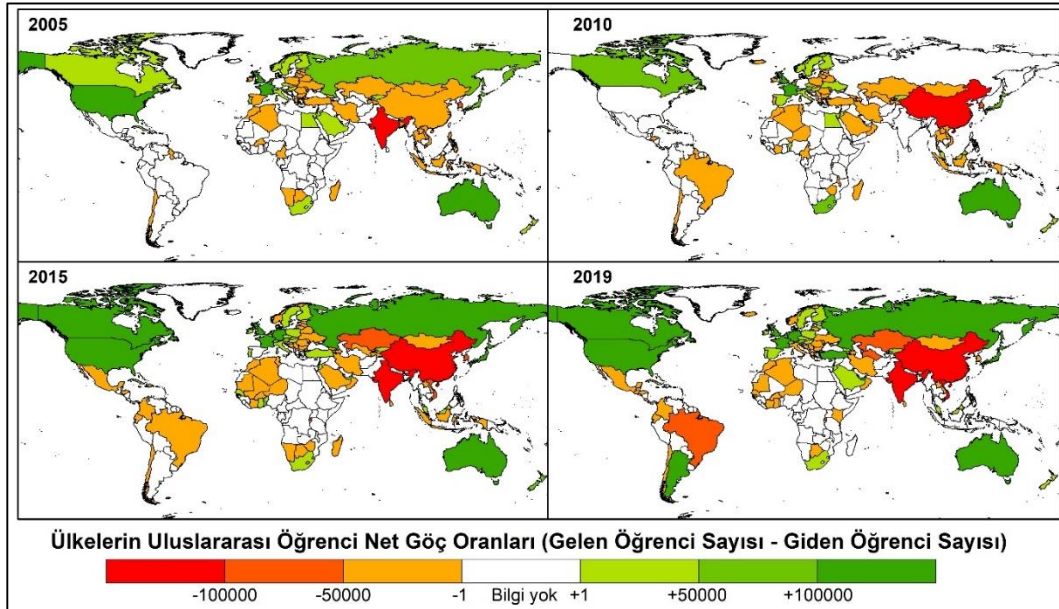
3.3. Ülkelerin uluslararası öğrenci net göç durumları

Ülkelerin UÖ net göç durumlarına bakıldığında kuzey ve batı yarım kürelerinde yer alan ülkeler ile güney ve doğu yarım kürelerinde yer alan ülkeler arasındaki belirgin fark hemen dikkat çeker. Refah seviyesinin yüksek olduğu dünyanın gelişmiş ülkelerinde UÖ sayıları pozitif yönde seyrederken az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise tablo negatif yöndedir (Şekil 5).

2019 yılı verilerine göre dünyada UÖ net göç oranlarının pozitif yönde en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla ABD, Avustralya, Birleşik Krallık, Rusya ve Kanada iken net göç oranlarının negatif yönde en yüksek olduğu ülkeler ise sırasıyla Çin, Hindistan, Vietnam, Kazakistan ve Türkmenistan’dır. 2000-2019 yılları arası toplam UÖ net göç durumlarına bakıldığında ise Fransa (pozitif yönlü) ile birlikte

Güney Kore’nin (negatif yönlü) listede yer aldıkları buna karşılık Kanada ve Türkmenistan’ın ilk beş ülke içerisinde yer almadıkları görülür (Tablo 3). Burada özellikle net göç oranlarının pozitif yönde en yüksek olduğu ülkelerin İngilizce konuşulan ülkeler olması da ayrıca dikkat edilmesi gereken başka bir husustur ki bu durum İngilizce dilinin UÖ hareketliliğinde belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.

Dünyada UÖ net göç oranının pozitif yönde en yüksek olduğu ABD, dışarıya gönderdiği öğrencilerin sekiz katından fazlasını başka ülkelere alırken UÖ net göç oranının negatif yönde en yüksek olduğu Çin ise ABD’deki durumun tam tersine aldığı sekiz katından fazlasını dışarıya göndermektedir. Burada Türkiye için de ayrı parantez açmakta fayda var. 2000 ve 2010 yılı verilerine göre oluşturulmuş haritalarda Türkiye’de UÖ net göç oranlarının negatif yönde buna karşılık 2015 ve 2019 yılının haritalarında ise pozitif yönde olduğu görülmektedir (Şekil 5). Türkiye 2019 verilerine göre UÖ net göç oranları bakımından pozitif yönde (+106.877) (%1,8) dünyada 11. sırada gelmektedir. 2000-2019 yılları arası toplam net göç oranları karşılaştırmasında ise (+105.625) (%0,1) dünyada 29. sırada gelmektedir. Bu durum özellikle son yıllarda Türkiye’nin önemli oranda UÖ aldığını göstermektedir.

Şekil 5- Ülkelerin uluslararası öğrenci net göç oranları. Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu
Figure 5- International student net migration rates by countries. Source: Created from UNESCO data

Tablo 3- Dünyada uluslararası öğrenci net göç oranlarının pozitif ve negatif yönde en yüksek olduğu ülkeler

Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu

Table 3- Countries with the highest positive and negative net migration rates of international students in the world.
Source: Created from UNESCO data

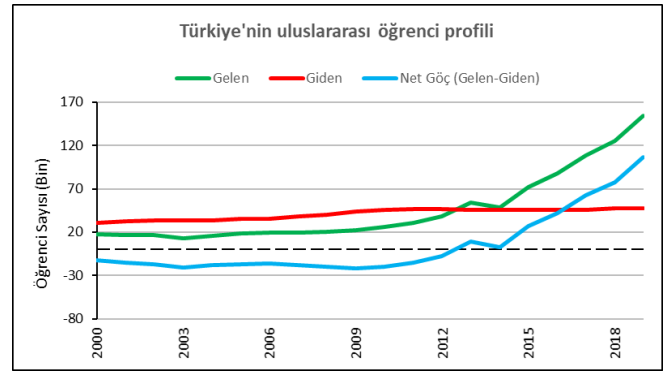
Sıralama	Ülke adı	2019 yılı	Oran (%)	Ülke adı	2000-2019 arası toplam	Oran (%)
+1	ABD	874.607	14,4	Birleşik Krallık	6.700.101	8,9
+2	Avustralya	495.892	8,2	ABD	6.393.807	8,5
+3	Birleşik Krallık	449.515	7,4	Avustralya	4.881.252	6,5
+4	Rusya	234.762	3,9	Fransa	3.282.920	4,4
+5	Kanada	230.094	3,8	Rusya	1.815.950	2,4
-5	Türkmenistan	-63.409	-1,0	Kazakistan	-734.582	-1,0
-4	Kazakistan	-66.564	-1,1	Vietnam	-759.516	-1,0
-3	Vietnam	-118.809	-2,0	Güney Kore	-1.240.900	-1,6
-2	Hindistan	-414.368	-6,8	Hindistan	-2.928.631	-3,9
-1	Çin	-838.644	-13,8	Çin	-8.562.518	-11,4

Açıklama: Koyu mavi renk, yüksek gelirli; açık yeşil renk, üst-orta gelirli; turuncu renk alt-orta gelirli ülkeleri ifade etmektedir (World Bank, 2022). Description: Dark green color indicates high income countries; light green, upper-middle income countries; orange color represents low-middle income countries (World Bank, 2022)

4. TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN MEKÂNSAL DAĞILIŞI

Türkiye, UÖ ile ilgili görünür politikaları 1990'larda geliştirmeye başlamıştır. Son yıllarda gerek yükseköğretim kurumlarında yapılan iyileştirmeler (araştırma merkezi sayısı, akademisyen sayısı) ve yürütülen politikalar (üniversite sayısı) olsun gerekse de bir ölçüde yakın coğrafyadaki siyasi atmosferin neden olduğu durumlardan ötürü olsun Türkiye'de UÖ sayıları önemli oranda artmıştır. Zira YÖK (2021) verilerine göre UÖ toplam sayısı 200 bini geçmiş ve bu anlamda küresel ölçekte önemli bir yer edinmiştir. Kuşkusuz sayının bu kadar hızlı bir şekilde artmasında YÖK, Study in Turkey, Türkiye Bursları, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türkiye Mezunları vb. birtakım kurumların yapmış oldukları faaliyetlerin rolü büyüktür (Hıra ve Karaca, 2021). YÖK'ün 2017 yılında "Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Stratejisi" ile ilgili amaçlarını gösteren belge (YÖK, 2017) aslında konunun ne derece önemsendiğini göstermektedir.

Uzun yıllar boyunca Türkiye'den başka ülkelere giden UÖ sayısı gelen UÖ sayılarına göre daha yüksekti ve yıllar itibarıyla nispeten daha istikrarlı durum vardı. Fakat 2011 yılından sonra Türkiye'deki UÖ sayıları ciddi oranda artmaya başladı. 2000 yılında Türkiye'den giden öğrenci sayısı 31.000 civarında iken 2019 yılında bu sayı 47.500'e çıkmıştır. Buna karşılık ülkeye gelen UÖ sayısı 2000'de 17.500 civarında iken 2019 yılında 155.000'e çıkmıştır. Uzun yıllar boyunca UÖ net göç oranının negatif olduğu Türkiye'de 2013 yılında UÖ net göç oranı pozitif olarak gerçekleşmiştir ki bu yıldan sonra UÖ sayıları çok hızlı bir şekilde artış göstermiştir (Şekil 6).

Şekil 6- Türkiye'ye gelen ve giden uluslararası öğrenci sayıları. Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu

Figure 6- Number of international students coming and going to Turkey. Source: Created from UNESCO data

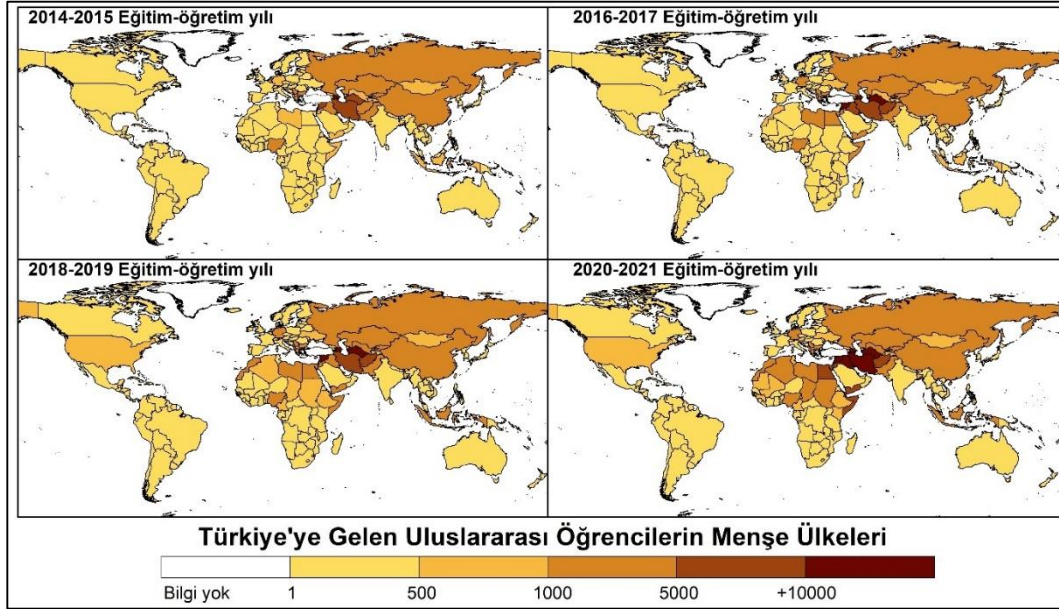
4.1. Türkiye'ye gelen uluslararası öğrencilerin menşe ülkeleri

Dünyada en fazla UÖ alan ülkeler, hemen hemen her ülkeden veya bölgeden öğrenci çekmelerine rağmen yine de belli bölgelerin veya ülkelerin ağırlığı dikkat çekmektedir. Örneğin ABD daha çok Asya'dan öğrenci alırken, Fransa Arap ülkelerinden, Almanya Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden, Birleşik Krallık ise Güneydoğu Asya ülkelerinden UÖ almaktadır. Türkiye ise daha çok kendisine yakın, tarihsel, kültürel, dilsel ve dinsel bağın olduğu ülkelere UÖ almaktadır (Şekil 7).

YÖK verilerinden hareketle oluşturulan yukarıdaki haritaya göre, Türkiye neredeyse dünyanın tüm ülkelerinden değişen oranlarda UÖ almaktadır. Yükseköğretim kurumlarının uluslararasılaşma

yolunda atmış oldukları adımlar ve izledikleri politikalar, UÖ hareketliliğinin küresel ölçekte hızlı bir artış göstermesinde en önemli sebeptir (Byun & Kim, 2011; Tsuneyoshi, 2005). Türkiye'de UÖ sayısının belirgin olarak artmaya başladığı yıllar aynı zamanda üniversite sayısının hızla arttığı, akademik anlamda birtakım iyileştirmelerin yapıldığı ve UÖ'e

yönelik faaliyetlerin yoğunlaştığı yıllara denk gelmektedir. Bununla birlikte Arap Baharı'nın neden olduğu göç hareketleri sonrasında Türkiye kentlerinde Suriyeliler başta olmak üzere süreçten etkilenen diğer ülke vatandaşları da yoğunluk oluşturmaya başlamış ki bunlar arasında üniversiteye kaydını yaptıranların sayısı da azımsanmayacak düzeydedir (Tablo 4).

Şekil 7- Türkiye'ye gelen uluslararası öğrencilerin menşe ülkeleri. Kaynak: YÖK verilerinden oluşturuldu
Figure 7- The origin country of the international student coming to Turkey. Source: Created from YÖK data

Tablo 4- Türkiye'ye en fazla öğrenci gönderen ülkeler. Kaynak: YÖK verilerinden oluşturuldu
Table 4- Countries sending the most students to Turkey. Source: Created from YÖK data

Sıralama	Ülke adı	2020-2021 eğitim-öğretim yılı	Oran (%)	Ülke adı	2013-2021 arası toplam	Oran (%)
1	Suriye	47.482	21,0	Suriye	164.529	16,4
2	Azerbaycan	23.770	10,5	Azerbaycan	126.231	12,6
3	Türkmenistan	19.384	8,6	Türkmenistan	102.762	10,2
4	Irak	14.799	6,6	İran	54.976	5,5
5	İran	11.223	5,0	Irak	48.390	4,8
6	Afganistan	8.428	3,7	Afganistan	44.168	4,4
7	Somali	8.141	3,6	Somali	24.990	2,5
8	Yemen	5.859	2,6	Almanya	23.636	2,4
9	Mısır	5.821	2,6	Yemen	18.619	1,9
10	Ürdün	5.317	2,4	Yunanistan	18.565	1,9
Toplam		150.224	66,6	Toplam	626.866	62,6

Açıklama: Koyu mavi renk, yüksek gelirli ülkeleri; açık mavi renk, üst-orta gelirli ülkeleri; turuncu renk alt-orta gelirli ülkeleri; kırmızı renk ise düşük gelirli ülkeleri ifade etmektedir (World Bank, 2022). **Description:** Dark blue color indicates high income countries; light blue, upper-middle income countries; orange low-middle income countries; the red color represents low income countries (World Bank, 2022)

Türkiye, daha çok siyasi istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı, ekonomik gelişmişlik seviyelerinin nispeten daha düşük olduğu ve aynı

inancı paylaştığı ülkelerden gelen öğrencilerin göç radarında yer almaktadır. 2020-2021 YÖK verilerine göre Türkiye, sırasıyla en çok Suriye (%21,0),

Azerbaycan (%10,5), Türkmenistan (%8,6), Irak (%6,6), İran (%5,0), Afganistan (%3,7), Somali (%3,6), Yemen (%2,6), Mısır (%2,6) ve Ürdün (%2,4) gibi ülkelerden UÖ almıştır (Tablo 4). Sadece bu 10 ülkeden gelen öğrencilerin genel toplam içindeki oranları %66,6 kadardır. Bu da özellikle Türkiye'nin büyük ölçüde yakın coğrafya ülkelerinden öğrenci aldığını göstermektedir. 2013-2021 yılları arası toplam verilere göre ise Mısır ve Ürdün yerine Almanya (%2,4) ve Yunanistan'ın (%1,9) yukarıda adı geçen ülkelerle birlikte listede yer aldıkları görülür.

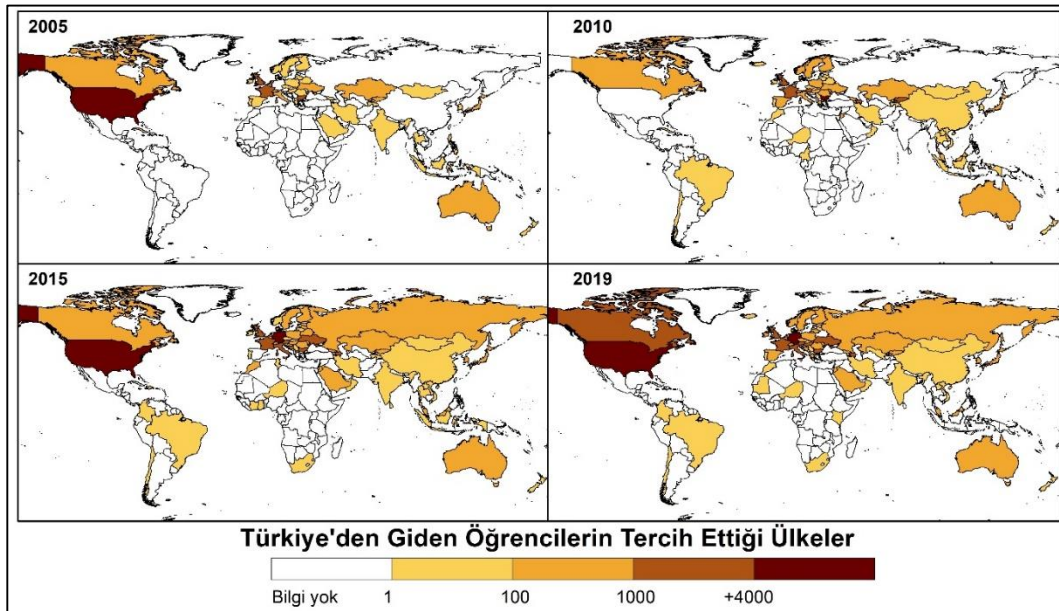
4.2. Türkiye'den giden öğrencilerin tercih ettikleri ülkeler

Türkiye her ne kadar özellikle son yıllarda almış olduğu UÖ sayısı ile ön plana çıksa da aynı zamanda diğer ülkelere göndermiş olduğu öğrenciler noktasında da küresel ölçekte önemli bir yer tutmaktadır. 2000'lerin başında nispeten daha az sayıda ve daha az ülkeye öğrenci gönderilirken zamanla birlikte bu hareketliliğe katılan hem öğrenci sayısında artışlar meydana gelmiş hem de öğrencilerin tercih ettikleri ülkeler çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Türkiye'den giden öğrenciler, dünyanın gelişmiş ülkelerini özellikle de Avrupa ve Kuzey Amerika'da yer alan ülkeleri tercih etmektedirler. Bunun yanında dünyanın farklı bölgelerinde ve farklı gelişmişlik seviyelerinde bulunan başka ülkelerinde özellikle son yıllarda

öğrenciler tarafından tercih edilmeye başlandığı söylenebilir (Şekil 8).

Türkiyeli öğrenciler 2019 yılı verilerine göre ABD (%20,5) dışında en çok Avrupa kıtasında yer alan ülkelerden Almanya (%18,6), Birleşik Krallık (%8,1), Fransa (%4,4), İtalya (%4,4) ve Avusturya'yı (%4,1) tercih etmişlerdir. Avrupa dışında Kanada (%4,2) ile birlikte Azerbaycan (%4,3) da Türkiyeli öğrencilerin tercih ettiği diğer iki önemli ülkedir. Türkiye'den giden öğrencilerin %75'i bu 10 ülkeyi tercih etmişlerdir. 2000-2019 yılları arasında Türkiye'den giden öğrencilerin en çok tercih ettiği ülkeler ise sırasıyla ABD (%14,9), Birleşik Krallık (%9,5), Bulgaristan (%8,8), Almanya (%8,0), Fransa (%8,0), Avusturya (%7,8), Azerbaycan (%7,3), Ukrayna (%3,3), Kırgızistan (%2,8) ve İtalya (%2,8) olmuştur (Tablo 5).

Türkiyeli öğrencilerin göç radarında her ne kadar batının gelişmiş ülkeleri yer alsada da hem coğrafi yakınlığı bulunan bazı ülkelerin (Bulgaristan, Ukrayna) hem de tarihsel ve dilsel bağı bulunan bazı Türki Cumhuriyeti ülkelerinin (Azerbaycan, Kırgızistan) de bulunduğu ortadadır. Küresel ekonomik dinamiklerin baskınlığını yansıtan bir durumun varlığı göze çarpsa da özellikle ortak birtakım değerlerinin (dil, din, kültür) öğrenci tercihlerinde önemli bir rol oynadığını/oynayabileceğini hatırlamak gerekir.

Şekil 8- Türkiye'den giden öğrencilerin tercih ettiği ülkeler. Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu

Figure 8- Countries preferred by students from Turkey. Source: Created from UNESCO data

Tablo 5- Türkiye’den giden öğrencilerin en fazla tercih ettikleri ülkeler. Kaynak: UNESCO verilerinden oluşturuldu
Table 5- Most preferred countries by students from Turkey. Source: Created from UNESCO data

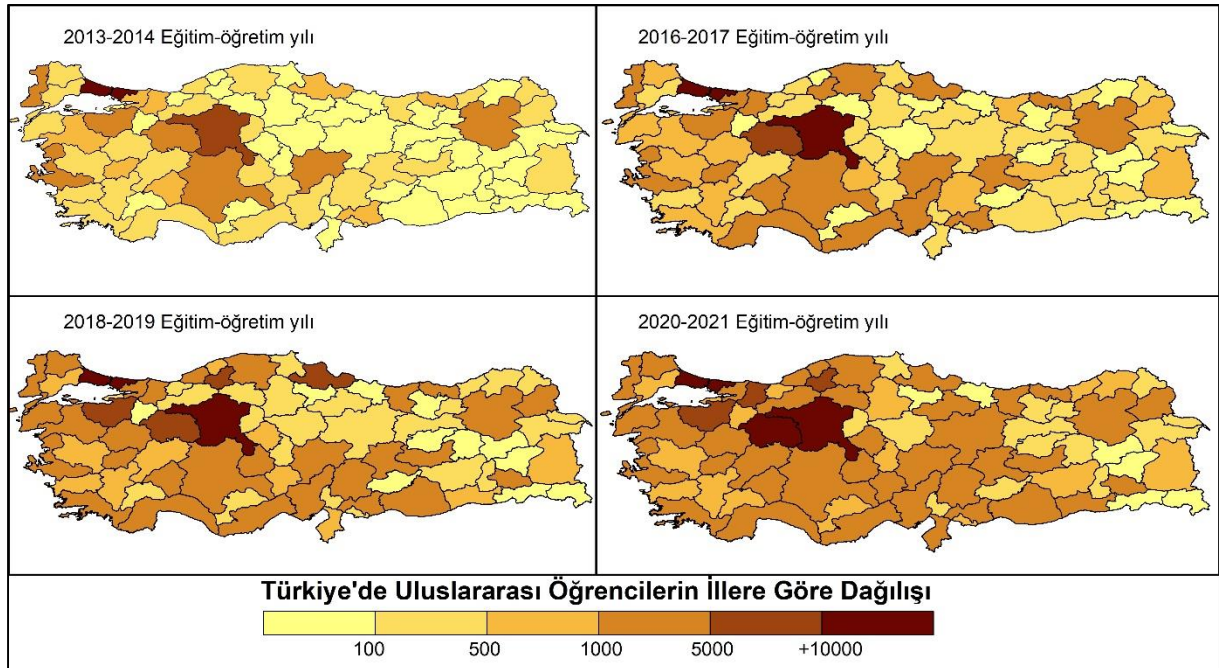
Sıralama	Ülke adı	2019 yılı	Oran (%)	Ülke adı	2000-2019 arası toplam	Oran (%)
1	ABD	9.354	20,5	ABD	82.787	14,9
2	Almanya	8.494	18,6	Birleşik Krallık	52.450	9,5
3	Birleşik Krallık	3.710	8,1	Bulgaristan	48.799	8,8
4	Fransa	2.007	4,4	Almanya	44.115	8,0
5	İtalya	2.001	4,4	Fransa	44.057	8,0
6	Azerbaycan	1.950	4,3	Avusturya	43.140	7,8
7	Kanada	1.914	4,2	Azerbaycan	40.524	7,3
8	Avusturya	1.885	4,1	Ukrayna	18.076	3,3
9	Ukrayna	1.593	3,5	Kırgızistan	15.663	2,8
10	Bulgaristan	1.317	2,9	İtalya	15.525	2,8
	Toplam	34.225	75,0	Toplam	405.136	73,2

Açıklama: Koyu mavi renk, yüksek gelirli ülkeleri; açık mavi renk, üst-orta gelirli ülkeleri; turuncu renk ise alt-orta gelirli ülkeleri ifade etmektedir (World Bank, 2022). **Description:** Dark blue color indicates high income countries; light blue, upper-middle income countries; orange color represents low-middle income countries (World Bank, 2022)

4.3. Türkiye’deki uluslararası öğrencilerin illere ve üniversitelere göre dağılımı

Türkiye’de UÖ değişen oranlarda neredeyse tüm kentlerde varlık göstermektedir. Kentlerdeki üniversite sayıları, üniversitelerin akademik başarı düzeyleri ve yabancı öğrencilere yönelik politikaları ile birlikte kentin gelişmişlik seviyesi UÖ’ün dağılımlarını doğrudan etkilemektedir. Bununla birlikte Ortadoğu’daki siyasi karışıklıkların neden olduğu göç

hareketleri sonrasında Türkiye’deki uluslararası öğrenci sayısında anlamlı bir artış ortaya çıkmıştır (Erken, 2021). Suriyeliler başta olmak üzere Ortadoğu ülkelerinden gelen öğrencilerin önemli bir kısmı büyük kentlerdeki gelişmiş büyük ve köklü üniversiteler dışında daha küçük kentlerdeki yeni kurulan üniversiteleri de tercih etmektedir. Nitekim bu durum tüm kentlerde uluslararası öğrencilerin varlık göstermesini sağlamıştır.

Şekil 9- Uluslararası öğrencilerin illere göre dağılımı. Kaynak: YÖK verilerinden oluşturuldu
Figure 9- Distribution of international students by province. Source: Created from YÖK data

UÖ, ülkenin batı ve orta-batı bölümlerinde yer alan kentlerde daha yoğunluktadır. Üniversitelerde Suriyeli öğrenci sayısının artmasıyla birlikte özellikle son yıllarda güney ve güneydoğuda yer alan kentlerde de belirmeğe başlayan bir yoğunluk göze çarpar.

2013-2021 yılları arasında en fazla UÖ alan ilk on kent sırasıyla İstanbul (%29,1), Ankara (%9,0), Eskişehir (%5,5), Karabük (%3,0), Bursa (%3,0), İzmir (%2,8), Konya (2,5), Samsun (2,5), Sakarya (%2,5) ve Gaziantep (%2,4) kentleridir. Bu kentlerin toplam 81 il içerisindeki genel oranı ise %62,3 olarak çıkmıştır. İstanbul %29,1'lik oranıyla Türkiye'de en fazla UÖ'ye ev sahipliği yapan kenttir. Bu yaklaşık olarak ilk 10 ilde öğrenim gören her iki kişiden birinin ve 81 il içerisinde de her üç kişiden birinin İstanbul'da ikamet ettiği anlamına gelmektedir (Tablo 6).

Tablo 6- Türkiye'de en fazla uluslararası öğrenci barındıran iller (2013-2021 yılları arası)

Table 6- Provinces with the highest number of international students in Turkey (between 2013 and 2021)

Sıralama	İl	UÖ Sayısı	Oran (%)
1	İstanbul	292.013	29,1
2	Ankara	90.546	9,0
3	Eskişehir	54.912	5,5
4	Karabük	30.283	3,0
5	Bursa	30.106	3,0
6	İzmir	28.590	2,8
7	Konya	25.281	2,5
8	Samsun	25.004	2,5
9	Sakarya	24.717	2,5
10	Gaziantep	23.592	2,4
	Toplam	625.044	62,3

Kaynak: YÖK verilerinden oluşturulmuştur
Source: Created from YÖK data

2015-2016 eğitim öğretim yılında ilk on içerisinde yer alan üniversitelerin toplam UÖ sayıları 1.000-6.000 arasında değişirken, 2020-2021 eğitim öğretim yılında ise sayı biraz daha yükselip 4.000-12.000 bandına çıkmıştır. Tablo 7'de yer alan üniversitelerin büyük bir bölümü ülkenin batı ve orta bölümlerindeki kentlerde bulunmaktadır. Özellikle İstanbul'daki üniversitelerin sayısı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte 2020-2021 eğitim öğretim yılında Anadolu (11.660) ve Karabük (9.768) üniversitelerinin UÖ sayılarının ciddi düzeyde yükseldiğini de belirtmek gerekir. Anadolu Üniversitesi'nin ilk sırada gelmesinde kent ve üniversitenin öğrencilere sağladığı hizmetlerin ve olanakların yanı sıra açıköğretim programının etkisi olduğu düşünülürken, Karabük Üniversitesi'nin UÖ sayısının bu kadar yüksek olmasında ise üniversitenin eğitim kalitesinin UÖ açısından ideal olması, öğrencilerin puanlarının okumak istedikleri bölüme yetmesi, kentin küçük oluşu, tanidik varlığı, bazı bölümlerde eğitim dilinin İngilizce olması, diploma denklik sisteminin ülkelerarası kriterlere uygun olması ve alımlarda sadece lise diplomasının yeterli olması şartı ile birlikte kentin başkent Ankara'ya yakın oluşunun temel etkenler olduğu düşünülmektedir (Yıldırım vd., 2016). Bununla birlikte ilgili üniversitenin Uluslararası Öğrenci Koordinatörlüğü biriminde çalışan görevli kişi ile yapılan bir telefon görüşmesinde (24.05.2022) üniversitenin, çoğunluğu Afrika kıtasında bulunan ülkeler olmak üzere (halihazırda 15 ülkede aktif) dünyanın birçok ülkesinde Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) gerçekleştirdiği ve yine ikili işbirlikleri çerçevesinde bu devletlerin ilgili kurumları ile yapılan anlaşmaların ve projelerin UÖ sayısı üzerinde önemli oranda etkisinin olduğu bilgisi aktarıldı.

Tablo 7- Türkiye'de en fazla uluslararası öğrenci barındıran üniversiteler

Table 7- Universities with the highest number of international students in Turkey

Sıralama	Üniversite	2015-2016 Eğitim-öğretim yılı		2020-2021 Eğitim-öğretim yılı	
		UÖ sayısı	Üniversite	UÖ sayısı	Üniversite
1	İstanbul Ü.	5.553	Anadolu Ü.	11.660	
2	Anadolu Ü.	3.286	Karabük Ü.	9.768	
3	Sakarya Ü.	2.900	İstanbul Ü.	8.287	
4	Gaziantep Ü.	2.382	Uludağ Ü.	5.345	
5	Ankara Ü.	2.198	Bahçeşehir Ü.	5.200	
6	Uşak Ü.	2.196	İstanbul Aydın Ü.	5.195	
7	Marmara Ü.	2.179	Altınbaş Ü.	5.080	
8	İstanbul Teknik Ü.	2.131	Atatürk Ü.	4.737	
9	Gazi Ü.	2.034	Ondokuz Mayıs Ü.	4.653	
10	Ondokuz Mayıs Ü.	1.980	Trakya Ü.	4.237	

Kaynak: YÖK verilerinden oluşturuldu
Source: Created from YÖK data

Türkiye’nin gelişmiş ve köklü üniversitelerinde UÖ heterojenliği nispeten iyi düzeyde iken yeni kurulan ve küçük taşra üniversitelerinde ise belli grupların homojenliği söz konusudur. Örneğin ilk 10 içerisinde yer alan Karabük Üniversitesi başta olmak üzere ülkenin az gelişmiş bölgelerindeki üniversitelerde Suriyeli öğrenciler baskın grubu oluşturmaktadır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Küreselleşmeyle beraber tüm dünyada yükseköğretim kurumlarında önemli değişimler ve dönüşümler yaşanmaktadır. Bu değişim ve dönüşümlerin en net şekilde görüldüğü alanlardan biri de UÖ meselesidir. Özellikle son yıllarda trendi artan bu mesele çok daha yoğun bir şekilde ve farklı mecralarda tartışılmaya başlandı. Nitekim bugün UÖ meselesi eğitim, küreselleşme (Scott, 2000) ve göç bağlamında ele alınan ve gelişen disiplinlerarası bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Collins, 2012).

Eskiden olduğu gibi günümüzde de UÖ hareketliliğinin yönü genelde az gelişmiş coğrafyalardan gelişmiş coğrafyalara doğrudur. Bu durum UÖ hareketliliğinin de küresel eşitsizlik modeli ile açıklanabileceğini göstermektedir (Altbach, 2003). Netice olarak bugün UÖ meselesi salt bir biçimde belli kurumların tahakkümünde gelişen bir alan olmayıp çokuluslu şirketlerin, devlet kurumlarının ve bağımsız ticaret örgütlerinin ilgilendiği ve hegemonya altına almak istedikleri girift bir alan olarak karşımızda yer almaktadır (Altbach, 2002; Knight, 2002; Larsen vd., 2002). UÖ’ün getirdiği ekonomik ve bilgi sermayesinin farkında olan Anglosakson ülkelerinin bu öğrencilere yönelik kapsamlı uyum programlarını devreye sokma girişimleri (Andrade, 2006), bir anlamda bu göçü kalıcı hale getirip daha çok kazanç elde etme isteklerinin olduğunu bildirmektedir. Yüksek vasıflı göç şeklinde görülen bu hareketliliğin (Suter & Jandl, 2006) ülkelerin kalkınmasında önemli rol oynadığı görüşü hâkimdir (Bergerhoff vd., 2013). Klasik göç ülkelerinin belirgin bir ağırlığı söz konusu olsa da dünyanın farklı bölgelerinde gelişmekte olan bazı ülkelerin de ciddi oranlarda UÖ almaya başladıkları ortadadır. UÖ’i çekmede yeterince başarılı olmayan gönderici ülkeler de mali havaleler, teknoloji transferi, girişimci ortaklıklar, kişisel ağlar ve diplomatik ilişkiler yoluyla bu hareketliden yararlanabilir (Gribble, 2008). Gerek küresel ölçekte olsun gerekse de ulusal boyutta olsun öğrenci hareketliliğini belirleyen temel dinamiklerin itme-çekme kuramı çerçevesinde yorumlanabileceği açıktır. Diğer bir deyişle lokasyonlar arasındaki gelişmişlik seviyesi ve küresel eşitsizlik sistemleri öğrencilerin

dağılıklarını belirleyen temel ölçüttür. Bu çalışmada ulaşılan bulgular büyük ölçüde bu yöndedir.

UÖ meselesi her ne kadar ekonomik açıdan gündeme geliyor olsa da bu hareketliliğin kültürlerarası etkileşimi artırdığı ve toplumlar arasında daha barışçıl bir anlayışın yerleşmesine öncülük ettiği de bir gerçektir (Peterson vd., 1999). Dolayısıyla UÖ meselesini salt bir biçimde ekonomik saiklerle açıklamak yerine toplumları buluşturan, kaynaştıran ve kültürlerarası etkileşimi artıran yönünü de görüp bu minvalde politikalar geliştirmek gerekir. Uluslararası ilişkiler konjonktüründen olaya bakıldığında UÖ, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal değişkenleri olumlu yönde etkilemektedir (Altbach, 1998; Barber & Morgan, 1987; Naidoo, 2006; Soo & Elliott, 2010). Bu anlamda UÖ’ün, ülkelerin dışarıya açılmasında önemli bir işleve sahip olabileceğini de görmek gerekir.

Tüm bulgular gelecekte UÖ göç hareketlerinin artacağı yönündedir. Öğrenci sayılarını ve göç rotalarını ise, ilgili kurum ve kuruluşlarının politikaları, bölgelerin siyasal atmosfer koşulları ile birlikte öğrencilere sunulacak hizmetler belirleyecektir (Altbach & Knight, 2007). Tam da buradan hareketle Türkiye’nin bu küresel sermaye pazarında nerede durduğu veyahut nerede konumlanması gerektiği meselesini tartışmaya açmak gerekir. Türkiye özellikle son yıllarda her ne kadar dünyanın çok farklı bölgelerinden UÖ çekmeye başlasa da hâlâ ağırlıklı bir biçimde kendisiyle dil, din, kültür ve coğrafik yakınlığı bulunan ülkelere öğrenci almaktadır (Arkalı Olcay & Nasır, 2016; Şekil 7). Örneğin Türkiye uzun zamandır en çok Suriye, Azerbaycan, Türkmenistan, Irak, İran, Afganistan ve Somali gibi dil, din ve kültürel bağı olan ülkelere UÖ almaktadır. Bu durum UÖ hareketliliğinde kültürel sermaye ve türevlerinin etkisinin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Buna karşılık Türkiye’den giden öğrencilerin tercih ettikleri ülkelere bakıldığında ise ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Kanada gibi refah seviyesi yüksek, dünyanın en büyük gelişmiş ekonomilerine sahip ülkeler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin bölgesel cazip kimliğini (Kondakçı vd., 2017) korumakla birlikte daha küresele hitap eden çok katmanlı ve bütünleşik bir yeni politikaya ihtiyacı vardır. Türkiye, dünyanın gelişmiş ülkelerindeki öğrencileri çekmeye yönelik politikalar geliştirip bunu başardığı takdirde hem ekonomik olarak hem de bilimsel olarak kazanç düzeyini yükseltmesi daha olasıdır. Ayrıca ekonomik kaygısı çok baskın olmayan öğrencilerin yaşam memnuniyetlerinin yüksek olabileceğini ve bu durumun da ülkeye olumlu yansıtılabileceğini hatırd tutmak gerekir. Örneğin

Türkiye’de eğitim alan Çadlı öğrenciler üzerinde yapılan bir çalışmada gelir düzeyi başta olmak üzere sosyo-kültürel koşullar bağlamında yeterli sermaye kaynaklarına sahip bireylerin yaşam memnuniyetinin yüksek olduğu (Saleh, 2020) ve yine ekonomik olarak daha rahat olan bireylerin hem ülkede kalış sürelerinin uzun olduğu hem de mezuniyet sonrasında ülkede kalmaya daha sıcak baktıkları (Karakullukçu, 2020) ifade edilmektedir. Nitekim Türkiye, bilimsel performans ve altyapısıyla bölgesel ölçekte önemli bir güç olup gelişmiş birçok ülke ile rekabet edebilecek bir durumdadır (Özoğlu vd., 2012). Bu noktada Türkiye’nin var olan potansiyelini görüp hem dış ilişkiler hem de üniversiteler ve YÖK özelinde UÖ ile

ilgili sağlıklı ve sürdürülebilir birtakım stratejiler geliştirmesi gerekmektedir (Yılmaz ve Güçlü, 2021). Bununla birlikte bu hareketliliği kalıcı göçe çevirmek istiyorsa UÖ’ün karşılaştığı/karşılaşabileceği sorunları çözme noktasında (Levent & Karavelli, 2013) güçlü bir irade ortaya koyması gerekir. Çünkü gelecekte UÖ göç hareketlerinin artan bir şekilde devam edeceği ve yine bu hareketliliğe katılacak öğrencilerin önemli bir bölümünün ise gidecekleri ülkede kalma ihtimallerinin yüksek olacağı düşünülmektedir (Bryła, 2019; Gribble, 2008; Soon, 2012).

REFERANSLAR

- Altbach P. G., & Knight, J. (2007). The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3/4), 290-305. DOI: 10.1177/1028315307303542
- Altbach, P. G. (1998). *Comparative higher education: Knowledge, the university, and development*. Hong Kong: Comparative Education Research Centre, The University of Hong Kong.
- Altbach, P. G. (2002). Knowledge and education as international commodities: The collapse of the common good. *International Higher Education*, 28, 2-5.
- Altbach, P. G. (2003). Globalization and the university: Myths and realities in an unequal world. *Journal of Educational Planning and Administration*, 17(2), 227-247.
- Altbach, P. G. (2004). Higher education crosses borders. *Change*, 36(2), 18-24.
- Andrade, M. S. (2006). International students in English-speaking universities: Adjustment factors. *Journal of Research in International Education*, 5(2), 131- 154. <https://doi.org/10.1177/1475240906065589>
- Arkalı Olcay, G., & Nasır, V. A. (2016). Yükseköğretimde uluslararasılaşma: En çok öğrenci alan ülkeler ve Türkiye perspektifinden 1999-2013 yıllarına bakış. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(3), 288-297.
- Barber, E. G., & Morgan, R. P. (1987). The impact of foreign graduate students on engineering education in the United States, *Science*, 236(4797), 33-37.
- Bergerhoff, J., Borghans, L., Seegers, P.K., & van Veen, T. (2013). *International education and economic growth*. Institute for the Study of Labor (IZA). Retrieved from: <http://ftp.iza.org/dp7354.pdf>
- Bryła, P. (2015). Self-reported effects of and satisfaction with international student mobility: A large-scale survey among Polish former erasmus students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 191, 2074-2082.
- Bryła, P. (2019) International student mobility and subsequent migration: The case of Poland, *Studies in Higher Education*, 44(8), 1386-1399. doi:10.1080/03075079.2018.1440383
- Byun, K., & Kim, M. (2011). Shifting patterns of the government’s policies for the internationalization of Korean higher education. *Journal of Studies in International Education*, 15(5), 467-486.
- Choudaha, R. (2017) Three waves of international student mobility (1999–2020). *Studies in Higher Education*, 42(5), 825-832. doi: 10.1080/03075079.2017.1293872
- Collins, F. L. (2012). Researching mobility and emplacement: Examining transience and transnationality in international student lives. *Area*, 44(3), 296-304.
- Donati, P. (2009). Beyond multiculturalism: Recognition through the relational reason. *Polish Sociological Review*, 166(2), 147-177.
- Edward, A., Baryla, J. R., & Dotterweich, D. (2001) Student migration: Do significant factors vary by region? *Education Economics*, 9(3), 269-280. doi: 10.1080/09645290110086135

- Erken, M. (2021) *Türkiye'de uluslararası öğrencilik çalışmaları*. İstanbul Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Gribble, C. (2008). Policy options for managing international student migration: The sending country's perspective. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 30(1), 25-39.
- Hıra, İ. H., & Karaca, K. (Haz.). (2021). *Sivil toplum kuruluşları için bir rehber: Türkiye'de uluslararası öğrenciler*. Türkiye Gençlik STK'ları Platformu, Ankara.
- Kapur, D., & Crowley, M. (2008). *Beyond the ABCs: Higher education and developing countries*. Center for Global Development Working Papers, No. 139. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1099934>
- Karakullukçu, A. (2020). *Uluslararası öğrenci hareketliliğinin Türkiye'de eğitim ekonomisinin gelişimi üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- King, R., & Raghuram, P. (2013). International student migration: Mapping the field and new research agendas. *Population, Space and Place*, 19(2), 127-137.
- Knight, J. (2002). *Trade in higher education services: The implications of GATS: report*. The Observatory on Borderless Higher Education, London.
- Kondakçı, Y., Çapa Aydın, Y., Oldaç, İ. Y., & Ertem, Y. H. (2017). *Türkiye'de uluslararası öğrenci hareketliliği: uluslararası öğrencilerin yaşam doyumları ve yükseköğrenim için Türkiye'yi tercih sebeplerinin modellenmesi*. Tübitak Projesi (Proje No: 114K721), Ankara.
- Larsen, K., Martin, J. P., & Morris, R. (2002). Trade in educational services: Trends and emerging issues. *World Economy*, 25(6), 849-868.
- Lee, K. H., & Tan, J. P. (1984). The international flow of third level lesser developed country students to developed countries: Determinants and implications. *Higher Education*, 13(6), 687-707.
- Levent, F., & Karaevli, Ö. (2013). Uluslararası öğrencilerin eğitimine yönelik politikalar ve Türkiye için öneriler. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 38, 97-117. doi: 10.15285/EBD.2013385569
- Li, M., & Bray, M. (2007). Cross-border flows of students for higher education: Push-pull factors and motivations of mainland Chinese students in Hong Kong and Macau. *Higher Education*, 53(6), 791-818.
- Mazzarol, T., & Soutar, G. (2002) Push-pull factors influencing international students destination choice. *International Journal of Educational Management*, 16(2), 82-90. <http://dx.doi.org/10.1108/09513540210418403>
- Mazzarol, T., Kemp, S., & Savery, L. K. (Eds.). (1996). *International students who choose not to study in Australia: An examination of Taiwan and Indonesia*. AEIF Policy, Research and Analysis Section.
- Naidoo, V. (2006). International education: A tertiary-level industry update. *Journal of Research in International Education*, 5(3), 323-345.
- Ortiz, A., Chang, L., & Fang, Y. (2015). International student mobility trends 2015: An economic perspective. *World Education News and Reviews*, 1. <https://ssrn.com/abstract=2571491> adresinden alındı.
- Özoğlu, M., Gür, B. S., & Coşkun, İ. (2012). *Küresel eğilimler ışığında Türkiye'de uluslararası öğrenciler*. SETA Yayınları, Ankara.
- Peterson, D. M., Briggs, P., Dreasher, L., Horner, D. D., & Nelson, T. (1999). Contributions of international students and programs to campus diversity. *New Directions for Student Services*, 86, 67-77.
- Raghuram, P. (2013). Theorising the spaces of student migration. *Population, Space and Place*, 19(2), 138-154.
- Saleh, A. M. (2020). *Türkiye'deki yabancı uyruklu yükseköğrenim öğrencilerinin yaşam memnuniyeti, sosyo-ekonomik ve mesleki problemleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Scott, P. (2000). Globalisation and higher education: Challenges for the 21st century. *Journal of Studies in International Education*, 4(1), 3-10.
- Shields, R. (2013). Globalization and ISM: A network analysis. *Comparative Education Review*, 57(4), 609-636.
- Soo, K. T., & Elliott, C. (2010). Does price matter? Overseas students in UK higher education. *Economics of Education Review*, 29, 553-565.
- Soon, J. J. (2012) Home is where the heart is? Factors determining international students' destination country upon completion of studies abroad. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(1), 147-162. doi: 10.1080/1369183X.2012.640026

- Suter, B., & Jandl, M. (2006). *Comparative study on policies towards foreign graduates: Study on admission and retention policies towards foreign students in industrialised countries*. International Centre of Migration Policy Development, Vienna.
- Tsuneyoshi, R. (2005). Internationalization strategies in Japan: The dilemmas and possibilities of study abroad programs using English. *Journal of Research in International Education*, 4(1), 65-86.
- UNESCO. (2021). *UIS.Stat sitesinden alınan uluslararası öğrencilere ilişkin veriler*. Kasım 2, 2021 tarihinde UNESCO: <http://data.uis.unesco.org/#> adresinden alındı
- Vickers, P., & Bekhradnia, B. (2007). *The economic costs and benefits of international students*. Higher Education Policy Institute, Oxford.
- Wilkinson, A., Merwood, P., & Masgoret, A. M. (2010). *Life after study: International students' settlement experiences in New Zealand*. Department of Labour, Wellington.
- World Bank. (2022). *Ülkelerin gelir grubuna göre sınıflandırılması*. Nisan 15, 2022 tarihinde World Bank: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/the-world-by-income-and-region.html> adresinden alındı
- Yıldıran, C., Özkan, D., & Büyükyılmaz, O. (2016). Yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin durum analizi: Karabük Üniversitesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 1(1), 20-34.
- Yılmaz, G., & Güçlü, N. (2021). Türkiye’de uluslararası öğrenci hareketliliğinin görünümü. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(1), 244-256.
- YÖK. (2017). *Yükseköğretimde uluslararasılaşma strateji belgesi 2018-2022*. https://www.yok.gov.tr/Documents/AnaSayfa/Yuksekogretimde_Uluslararasılaşma_Strateji_Belgesi_2018_2022.pdf
- YÖK. (2021). *YÖK’ün uluslararası öğrencilere ilişkin verileri*. Ekim 26, 2021 tarihinde YÖK: <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden alındı

NEOLİBERAL KENTLEŞME VE “YAŞANAN YERİN TERCİHİ” ÜZERİNE ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI¹

Scale Development Study on Neoliberal Urbanization and “Preference of Living Place”

Pervin AKSAK²

pervinaksak@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9021-6777

Arife KARADAĞ

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, İzmir-Türkiye
arife.karadag@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6489-5569

(Teslim: 20 Nisan 2022; Düzeltme: 10 Haziran 2022; Kabul: 15 Haziran 2022)
(Received: April 20, 2022; Revised: June 10, 2022; Accepted: June 15, 2022)

Abstract

After the 1970s, the political economy process dominated by neoliberal ideology changed the physical and social structure in cities. The preferences of individuals for the place where they live have also differed depending on many parameters. The aim of this study is to determine the factors affecting the place preferences experienced with neoliberal urbanization. In addition, helps to make inferences about the elements that should be given priority in the planning of cities. In accordance with this purpose in Istanbul-Kâğıthane and İzmir-Bayraklı, which have experienced neoliberal urbanization, surveys were conducted with a total of 643 people and an attempt was made to develop a scale related to “preference of living place”. To the question consisting of 21 items “5. very important, 4. important, 3. of middling importance, 2. less important, 1. not important” five-likert type answers were asked to be given. In the explanatory factor analysis (EFA) conducted with the SPSS package program, it was determined that the scale had 4 sub-dimensions (the characteristics of the district and house, proximity to public services, work-related factors, social environment relations). “Confirmatory Factor Analysis (CFA)” was performed using the Amos program. According to the CFA, it was determined that the scale was significant at the $p=0.000$ level, the 18 items and 4 sub-dimensions that make up the scale are related to the scale structure. The fact that the goodness of fit values are at an acceptable level shows that the dimensions obtained as a result of EFA are supported by CFA. In both research areas, one-way analysis of variance was applied to compare the scale sizes of the participants participating in the study according to their housing types. In Kâğıthane and Bayraklı, the reasons for choosing those living in gated community-residences are factors related to work and district-house characteristics while the factor of social environmental relations for those living in slum-old apartments has come to the fore. In addition, it has been observed that in general, individual and hedonic approaches were effective in choosing a place to live in the neoliberal period.

Keywords: Neoliberal Urbanization, Factor Analysis, Scale Development, Urban, Space.

Öz

1970’lerden sonra neoliberal ideolojinin hâkim olduğu ekonomi-politik süreç kentlerdeki fiziki ve toplumsal yapıyı değiştirmiştir. Bireylerin yaşadıkları yer tercihleri de pek çok parametreye bağlı olarak farklılaşmıştır. Bu çalışmanın amacı, neoliberal kentleşme ile yaşanan yer tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemektir. Ayrıca kentlerin planlanmasında öncelik verilmesi gereken unsurlar ile ilgili çıkarımlarda bulunulmasına yardımcı olmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, neoliberal kentleşme deneyimlerini yaşayan İstanbul-Kâğıthane ve İzmir-Bayraklı’da, toplamda 643 kişi ile anketler gerçekleştirilerek “yaşanan yerin tercihi” ile ilgili ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır. 21 maddeden oluşan soruya “5. çok önemli, 4. önemli, 3. orta derecede önemli, 2. az önemli, 1. önemi yok” beşli likert tipi cevaplar verilmesi istenmiştir. SPSS paket programı aracılığıyla yapılan açıklayıcı faktör analizinde (AFA), ölçeğin 4 alt boyutu (*semt ve evin özellikleri, kamu hizmetlerine yakınlık, işe bağlı faktörler, sosyal çevre ilişkileri*) olduğu belirlenmiştir. Amos programı kullanılarak “Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)” yapılmıştır. DFA’ya göre ölçeğin $p=0.000$ düzeyinde anlamlı olduğu, ölçeği oluşturan 18 madde ve 4 alt boyutun ölçek yapısıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olması AFA sonucunda elde edilen boyutların, DFA ile desteklendiğini göstermektedir. Her iki araştırma alanında araştırmaya katılan katılımcıların konut tiplerine göre ölçek boyutlarını karşılaştırmak için tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Kâğıthane ve Bayraklı’da, güvenli site-rezidanslarda yaşayanların tercih nedenleri işe bağlı ve semt-evin özelliklerine bağlı faktörlerken, gecekondulu-eski tip apartmanlarda yaşayanlar için

¹ Bu araştırma Ege Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, 30.09.2020 tarihinde 668 protokol no’lu kararla oybirliği ile etik açıdan uygun bulunmuştur. Bu makale, Ocak 2022’de Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamlanan “Neoliberalleşme Sürecinin Mekânsal Kümelene Üzerine Etkileri: İstanbul-Kâğıthane ve İzmir-Bayraklı Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

ise sosyal çevre ilişkileri faktörü öne çıkmıştır. Bunun yanı sıra, neoliberal dönemde genel olarak, bireysel ve hedonik yaklaşımların yaşanan yer seçiminde etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal Kentleşme, Faktör Analizi, Ölçek Geliştirme, Kent, Mekân.

1. GİRİŞ

Neoliberalizm, özellikle 1970’lerin sonunda Reagan (ABD) ve Thatcher’ın (İngiltere) uygulamalarıyla gelişmiş kapitalist ülkelerde önemli bir ekonomik ideoloji olmuş, 1980’lerin sonunda keynesyen refah devleti modelinin yerine geçmiş bir ideolojiye dönüşmüştür. “1970 sonlarından itibaren IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar küresel ekonominin yanı sıra dünya çapında kentlerin gelişimini, büyümesini ve ayrışmasını da etkilemiştir. Ekonomik kalkınmanın başlıca hedef olduğu neoliberalizmde kentsel mekân diğer tüm alınıp satılabilen mallar gibi bir metaya dönüşmüştür” (Çetin, 2012: 161-162). Neoliberal ideoloji tek, etkin bir piyasaya itaat etmek üzerine kurulu olsa da fiilen var olan neoliberalizm tüm özellikleri, soy benzerlikleri ve yapısal bağlantılarıyla gömülü olması ve siyaset yoluyla şekillendirilmesiyle açıklanmaktadır (Peck vd., 2009; Theodore vd., 2012). Fiilen var olan neoliberalizm, serbest piyasa ekonomisi, ekonomik istikrar, deregülasyon, serbest ticaretten oluşan bir yapı etrafında hayat bulmuş ve daha çok uygulamaya yönelik olmuştur (Munck, 2007). Brenner & Theodore (2002) neoliberalizmi ekonomi-politik çerçevede ele almış ve fiilen var olan neoliberalizmin mekânsallaşmasını üç tema üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Bu temaları yol bağımlılığı (*patika bağımlılığı-path depece*), yaratıcı yıkım ve kentler olarak ifade etmişlerdir. Neoliberalleşmenin yol bağımlılığı, neoliberal politikaların gerçekleştiği merkezin, kendi iç dinamiklerine göre farklılık göstermesiyle açıklanabilmektedir. Theodore vd. (2012: 33) “aslında, kentler çeşitlenerek çoğalan neoliberal denemelerin, kurumsal yeniliklerin ve siyasi projelerin stratejik hedefleri ve sınama alanları haline geldikçe, bariz bir *neoliberalizmin kentleşmesi* sürecinin ortaya çıktığını” öne sürmüşlerdir. Fiilen var olan neoliberalizmde kentlerde yaratıcı yıkım süreci sermaye grupları ve siyasi otoritenin hâkim söylemleriyle gerçekleşmiştir. Kentlerde yaşanan yaratıcı yıkım sürecinden sonra mekânsal ayrışma kaçınılmaz olmuş, en nihayetinde bireylerin sınıfsal/etnik/dini/kültürel kimliklerine göre şekillenen mekânsal kümelenmeler de ortaya çıkmıştır. Neoliberal politikaların uygulandığı kentler, fiziksel olarak bir dönüşüm yaşarken aynı zamanda toplumsal olarak da bir değişim yaşamaktadır. Bir yandan gökdelenler, iş merkezleri, rezidanslar,

güvenlikli siteler kentte yeni üretilen yaşam alanları olurken, diğer yandan ortalama gelirleri daha düşük olan bireylerin yaşadığı gecekondu, eski tip apartmanlar gibi, genellikle kentin çeperinde yer alan yaşam alanları iç içe geçmektedir. Bu durum kentleri, bir arada yaşayıp birbirine temas etmeyen, yabancılaşmanın yaşandığı (Madden & Marcuse, 2021) çelişkili mekânlara dönüştürmüştür.

Literatürde neoliberal kentleşmenin gerçekleşmesi genel olarak üç aşamada anlatılmaktadır. Buna göre ilk olarak neoliberal ekonomi politikaları ve buna uygun yasaların çıkarılması gelmekte, ardından bu politikalar doğrultusunda fiziki mekânın şekillenmesi ve üçüncü olarak da üretilen yeni mekânın toplumda nasıl karşılandığı gelmektedir. Bu literatür de göz önüne alınarak, alan araştırmaları, doküman analizleri, uzman görüşleri dikkate alınmış ve neoliberal kentleşme deneyimini yaşayan İstanbul-Kağıthane ve İzmir-Bayraklı bu araştırmanın gerçekleştirildiği ilçeler olmuştur. Neoliberal kentleşme ile kent mekânında çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler bireylerin yaşadığı yeri tercih etme nedenlerine de yansımıştır. Bu araştırmada yaşanan yeri tercih etme nedenleri odağa alınmış, anketlerden elde edilen veriler üzerinden açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılarak ölçek geliştirme denemesinde bulunulmuştur.

Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, birçok konuda ölçek geliştirmek için kullanılan araçlardan olup, pek çok çalışmanın doğru bir düzleme taşınmasına yardımcı olmuştur. Sözgelimi, Berköz (2008)’ün İstanbul’da korunaklı tek-aile konutlarına odaklanarak, konut kalitesi ve kullanıcı memnuniyetini araştırdığı çalışmada, 12 faktör ortaya çıkmıştır. Bu araştırma kapsamında, açık ve yeşil alanlardan memnuniyet boyutu ilk sırada yer alırken, bu konutların yapılış amaçlarından biri olan güvenlik boyutu ikinci, sosyal ve komşuluk ilişkileri ile erişilebilirlik üçüncü sırada yer alan boyutlar olmuştur. Demirci & Ekşi (2017) yaşanan yer algısı ile ilgili tek alt boyutlu ve 5 maddeli ölçek geliştirerek yaşanan yerin nasıl algılandığının sorgulanması konusunda yapılacak çalışmalara kolaylık sağlamıştır. Alkan-Gökler vd. (2020: 188)’nin çalışmalarında “Ankara’da yaşayanların kentleşme ve bilinç eğilimleri araştırılarak, kenti sahiplenmeleri, kamusal alanlara verdikleri değer, sosyal dayanışma ve

bütünleşme etkileri gibi konulara bakışları irdelenmiştir". Bu çalışmada kültürel faaliyetlere katılma isteği, kente aidiyet, kırsal faaliyetleri sürdürme, memleketle ilişkiyi devam ettirme isteği şeklinde başlıklandıkları 4 faktör ortaya çıkmıştır. Katılımcıların mekan aidiyeti, kentlilik bilincinde önemli bir etken olmuştur. Katılımcılar kırsal faaliyetleri sürdürme konusunda ısrarcı olarak, göç ile geldikleri kentte, daha önce yaşadıkları memleketlerine olan bağlılıklarını da sürdürmüşlerdir. Pekmezci & Südaş (2021)'in İzmir'de tek yaşayan kadınların mekansal tercihleri ile ilgili yaptıkları çalışmalarında merkezîyet/sosyal ve fiziksel kolaylıklar, sükunet, topluluk duygusu/kolektivizm, konfor/sosyal statü ve spesifik ihtiyaçlar olmak üzere 5 faktör ortaya çıkmıştır. Buna göre yer seçiminde faktörlere verilen önem kadınların çeşitli özelliklerine göre değişmektedir. Bunlardan biri de güvenli siteelerde yaşayanların konfor/sükunet faktörlerine verdikleri önemin daha fazla olmasıdır. Statü mekanı olarak görülen bu yerleşim alanlarına konfor ve sükunet arayışı nedeniyle bir eğilim söz konusu olmuştur. Bu çalışmada kadınların yer tercihi ile ilgili maddelere verdikleri önem derecesi daha sonra yapılacak çalışmalara fikir vermesi açısından önemlidir.

Bu araştırmanın, neoliberal kentleşmenin böylesine yaygın yaşandığı bir dönemde, yaşanan yerin tercih nedenlerinin sorgulanmasına yönelik çalışmalara zemin oluşturmasında önemli olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, neoliberal kentleşmenin yaşandığı yerlerde yaşanan yerin tercihi ile ilgili ölçek geliştirme denemesinde bulunmaktadır. Buna göre ilk olarak veri ve araştırmada izlenen yöntem açıklanmıştır. Daha sonra neoliberalleşmenin ikamet alanları üzerinde ortaya çıkardığı mekanlara: güvenli site, gökdelen, rezidans, toplu konutlara ve sömükleştirdiği mekanlara: gecekondu, enklav, banliyölere yer verilmiştir. Ardından neoliberal dönemde yaşanan yerin seçimi ve belirleyicilerine değinilmiştir. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri tablo ve şekiller üzerinden açıklanmış sonrasında ise tek yönlü varyans analizinin sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre, geleneksel konut tiplerinde (gecekondu, eski tip

apartman, müstakil ev) yaşayanlar daha çok sosyal çevre ilişkilerini tercih etme nedeni olarak görürken, neoliberal mekansal çıktılarda (güvenlikli site, rezidans vb.) yaşayanların tercihi işe bağlı, semt ve evin özelliklerine bağlı ve kamu hizmetlerine yakınlık olmuştur. Neoliberal dönemde neoliberal mekansal çıktılarda yaşayanların, yaşanan yer tercihinde, konforlu, hayatı kolaylaştıracak faktörleri daha fazla öncelikledikleri görülmüştür. Bu sonuca göre, neoliberal ideolojinin benimsediği bireyci ve hedonik yaklaşımın pratikte karşılık bulduğunu ifade etmek yanlış olmasa gerek. Buna karşın geleneksel konut tiplerinde yaşayanlar için komşuluk, hemşericilik, uzun süredir ikamet etme gibi unsurların daha çok önemsendiği görülmüştür.

2. VERİ VE ARAŞTIRMADA İZLENİLEN YÖNTEM

Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada anket tekniği kullanılmıştır. Anketler her iki araştırma alanında Mayıs-Temmuz-Ağustos-Ekim-Kasım 2019 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, İstanbul-Kâğıthane ve İzmir-Bayraklı ilçelerinin tüm mahalleleri oluşturmaktadır (Şekil 1 ve Şekil 2). Örneklem seçilmeden önce evren içinde tabakalaştırılma yapılmıştır. Tabakalaştırma, bireylere ait özel karakteristiklerin örneklemde temsil edilmesi ve örneklemde evrende bazı karakteristiklere sahip olan kişilerin oranını tam yansıtması anlamına gelir. Evrenden bireyler rasgele seçildiğinde, evrendeki karakteristiklerin oranları örneklemde de aynı olabileceği gibi bu oranlar farklı da olabilir; tabakalaştırma bu konuda temsil durumunu güvenceye alır (Creswell, 2017: 158-159). Bu araştırmanın evreni Kâğıthane'de toplam 437.026, Bayraklı'da toplam 311.524 (Türkiye İstatistik Kurumu, [TÜİK], 2019) olmasına karşın en düşük örneklem yaşı 18 olması nedeniyle 18 yaş ve üstü değerlendirmeye alınmıştır. Yavan (2014)'in çalışmasındaki tabaka büyüklüğüne bağlı örneklem dağıtım şekli olan orantılı tabakalı örneklem, göz önüne alınarak formüller oluşturulmuştur. Buna göre Kâğıthane'de 329.489, Bayraklı'da 237.479 kişinin, mahallelere göre oranı belirlenmiştir. Daha sonra bu oranlar üzerinden mahalle başına düşen anket sayısı, aşağıdaki hesaplamalarla belirlenmiştir.

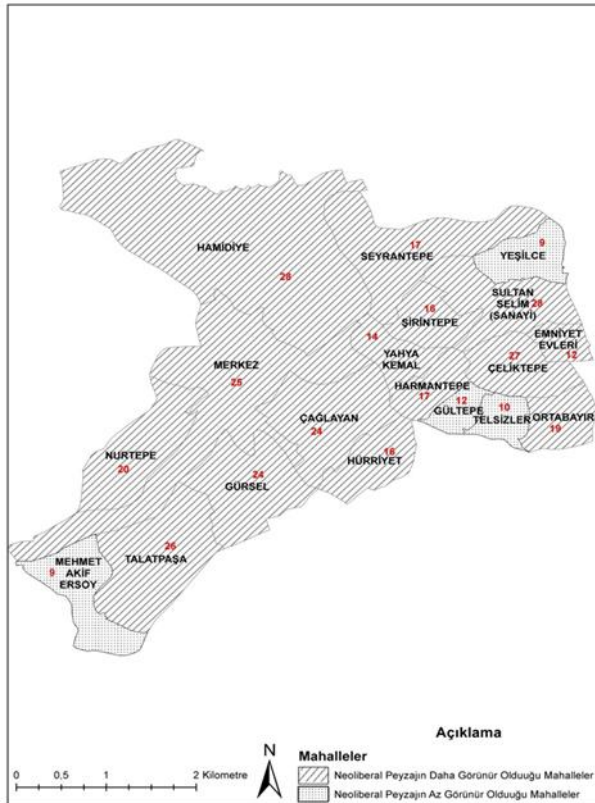
$$\text{Mahalle Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı} = \frac{\text{Mahalle nüfusu} \times 100}{\text{Mahallenin 18 yaş üstü nüfusu}} \quad (1)$$

$$\text{Anket Sayısı} = \frac{\text{Toplam Örneklem} \times \text{Mahalle Nüfus Oranı}}{100} \quad (2)$$

Bu araştırmada olasılıklı örneklem türünden rastgele örnekleme tekniği kullanılmıştır. Anketler,

İstanbul-Kâğıthane'de tüm mahallelerde 353, İzmir-Bayraklı'da tüm mahallelerde 290 olmak üzere

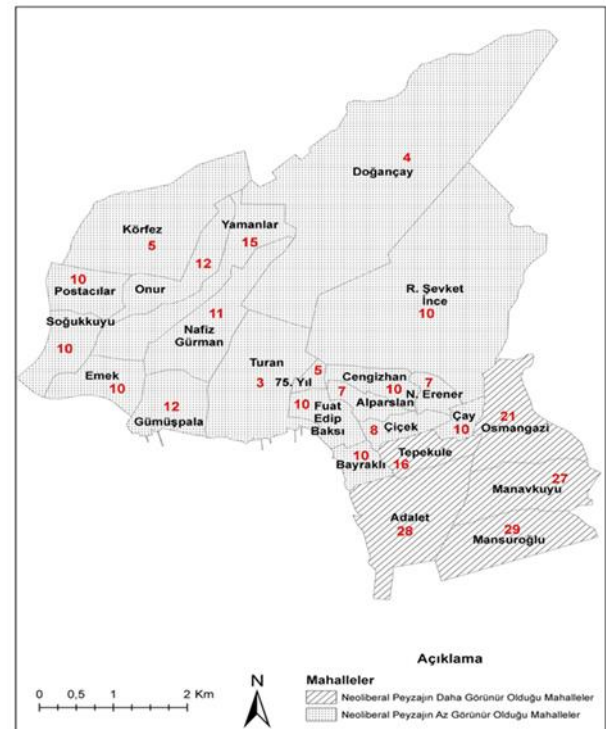
toplamda 643 kişiyle yüz yüze görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Yukarıda da söz edildiği gibi anket sayıları, mahallelerin 18 yaş ve üstü nüfusuna oranlanarak bulunmuştur. Bu noktadan hareketle bazı mahalleler kendi içinde değerlendirmeye alınmıştır. Kâğıthane’de Gültepe, Mehmet Akif Ersoy, Telsizler ve Yeşilce mahallelerinde neoliberal peyzajın diğer mahallelere göre daha az görünür olması nedeni ile bu mahalleler bir grup şeklinde değerlendirilmiştir (Şekil 1). Kâğıthane’de evren (329.489) Bayraklı’ya göre (237.479) daha büyük olduğu için mahallelere düşen anket sayısı Bayraklı’ya oranla daha fazla olmuştur. Kâğıthane’nin neoliberal kentleşme sürecine Bayraklı’dan önce dâhil olması nedeniyle neoliberal mekansal çıktılara hemen her mahallede rastlanabilmektedir. Kentsel dönüşümü erken yaşayan Kâğıthane’de her mahallenin nüfusuna göre anket sayısı belirlenmiştir. Sırasıyla en düşük nüfusa sahip mahalleler Emniyetevleri, Yeşilce, Telsizler, Mehmet Akif Ersoy mahallelerinin anket sayıları diğer mahallelere göre daha az olmuştur (Şekil 1).

Şekil 1- Kâğıthane’de anketlerin mahallelere dağılımı
Figure 1- Distribution of surveys to neighborhoods in Kâğıthane

Bu mahalleler arasından en düşük nüfusa sahip Emniyetevleri’nin anket sayısı biraz daha yüksek tutulmuştur. Bu durum Emniyetevleri Mahallesi’nin Levent-Büyükdere aksına yakın olmasından kaynaklanmıştır. Bayraklı’da 75. Yıl, Alpaslan,

Bayraklı, Cengizhan, Çay, Çiçek, Doğançay, Emek, Gümüşpala, Muhittin Erener, Onur, Org. Nafiz Gürman, Postacılar, R. Şevket İnce, Soğukkuyu, Yamanlar, Körfez, Turan mahallelerinde, neoliberal peyzajın diğer mahallelere göre daha az görünür olması nedeniyle bu mahalleler, bir grup şeklinde değerlendirilmiştir. Alan araştırması sırasında Cengizhan, Alpaslan, Gümüşpala, Onur, Yamanlar, Doğançay gibi kentin çeperinde kalan mahalleler ve merkeze daha yakın Çay, Çiçek mahalleleri gibi özellikle göçle şekillenen mahallelerde gecekonduların yerleşmelerine sıkça rastlanmıştır. Aynı zamanda apartman, müstakil ev gibi yerleşmeler de oldukça fazladır. 75. Yıl, Bayraklı, Muhittin Erener, Org. Nafiz Gürman, Postacılar, R. Şevket İnce, Soğukkuyu, Körfez mahallelerinde yer yer yeni site oluşumları olmasının yanında, tam teşekküllü güvenli site sayısı azdır. Daha çok apartman, müstakil ev ya da gecekonduların yerleşmeleri görülmektedir. Buna karşın Adalet, Mansuroğlu, Manavkuyu ve Osmangazi’nin ayrıca değerlendirilmesinin nedeni, neoliberal mekansal çıktılarının daha görünür olmasından kaynaklanmaktadır (Şekil 2). Son yıllarda yapılan gökdelen, iş merkezi, site ve rezidanslar bu mahallelerde yoğunluk göstermektedir.

Şekil 2- Bayraklı’da anketlerin mahallelere dağılımı
Figure 2- Distribution of surveys to neighborhoods in Bayraklı

Bu araştırmada örneklem, Kâğıthane’de 176 kadın, 177 erkek, Bayraklı’da 149 kadın, 141 erkek olmak üzere, toplam 643 katılımcıdan oluşmaktadır. Her iki araştırma alanında katılımcılar, genel olarak aktif nüfus içinde yer almıştır. 35-44 yaş aralığındaki

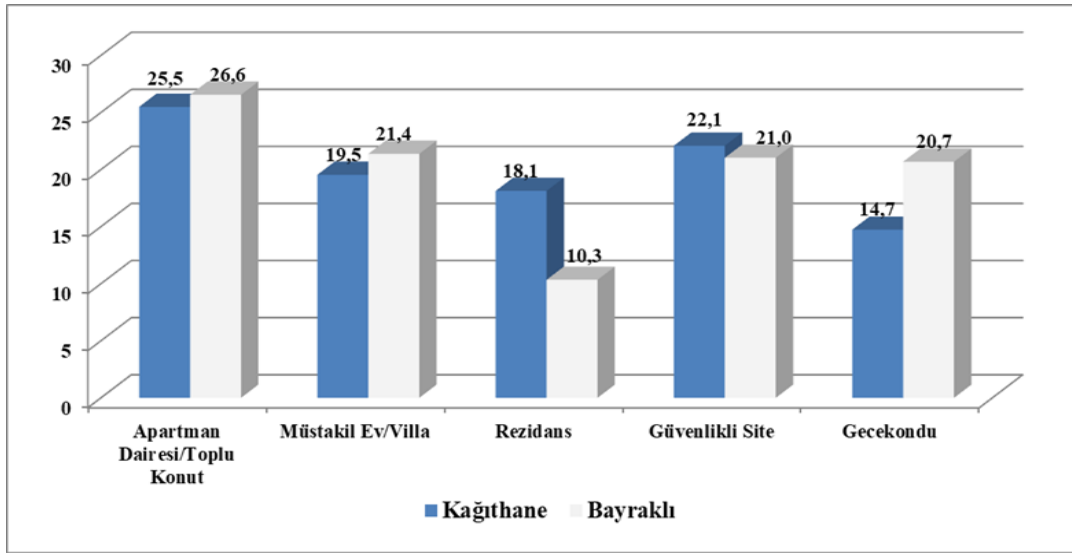
kişiler, Kâğıthane'de %30,0, 106 kişi, Bayraklı'da %30,7, 89 kişi ile ilk sırada yer almaktadır. Kâğıthane'de en yüksek orana sahip lisans grubundaki katılımcıların oranı %25,8 iken, Bayraklı'da bu oran %28,6'dır. Her iki araştırma alanı özellikle son yıllarda iş merkezlerinin adliye, sağlık, eğitim kampüslerinin yoğunlaştığı yerler olması nedeniyle beyaz yakalıların tercih ettiği merkezler olmuştur. Bu durum katılımcıların sahip oldukları mesleklere de yansımıştır. Buna göre Kâğıthane'de, %36,0, 127 kişi ile serbest meslek/işveren grubuna dâhil olanlar ilk, %23,8, 84 kişi ile profesyonel meslek grubu ikinci sırada yer almıştır. Bayraklı'da, %32,4, 94 kişi ile memur/işçi katılımcılar ilk sırada, %27,2 79 kişi ile profesyonel meslek grubu, ikinci sırada yer almıştır (Tablo 1). Farklı konut tiplerinde yaşayanların yaşadıkları yerleri tercih etmelerinin farklı motivasyonlarının olabileceği öngörüsünden hareketle farklı konut tiplerinde yaşayanlara sorular yöneltilmiştir. Bu konutlar neoliberal mekânsal çıktılar (toplu konut, güvenli site, rezidans) yanı sıra sönükleşen konut tiplerini (gecekondu, eski tip apartman dairesi) de kapsamaktadır. Kâğıthane'de, konut tipine göre örneklemin dağılımına bakıldığında, apartman dairesi/toplu konutlarda yaşayan katılımcıların oranı %25,5 ile (90 kişi) ilk sırada gelmiştir. Neoliberal mekânsal çıktılardan biri olan güvenli sitelerde yaşayan katılımcıların oranı %22,1 ile (78 kişi) ikinci sırada yer almıştır. Bayraklı'da %26,6 (77 kişi) ile apartman dairesi/toplu konutlarda

yaşayanlar ilk sırada gelmiştir. Müstakil ev/villa konut tiplerinde yaşayanlar %21,4 ile (62 kişi) ikinci sırada yer almıştır (Şekil 3).

Bu araştırmayı dayanak aldığımız çalışmada 35 sorudan oluşan açık, kapalı ve likert tipi sorular sorulmuştur. Fakat bu makalede katılımcılara yöneltilen madde listesi esas alınarak ölçek geliştirme çalışması öne çıkarıldığı için makale, madde listesi, katılımcıları betimleyen sorular ve onların analizleriyle sınırlandırılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 ve AMOS (Analysis of Moment Structures) 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. "Yaşanan yeri tercih etme nedenleri" madde listesinin yapı geçerliğini test etmek için "Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)", ve Amos programı kullanılarak "Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)" yapılmıştır. "Yaşanan yeri tercih etme nedenlerinin önem derecesi" madde listesinin uygulandığı kitlenin uygunluğu ve güvenilir olup olmadığı test edilmek üzere "Güvenilirlik Analizi", "Madde Toplam Puan Korelasyonu" uygulanmıştır. Kullanılan formun AFA sonucunda elde edilen boyutları ve genel güvenilirliği için Cronbach Alfa güvenilirlik testi kullanılmıştır. Cronbach Alfa maddelerin toplam güvenilirliği hakkında bilgi verirken, madde toplam puan korelasyonu maddelerin tek tek güvenilirliği hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 1- Katılımcıların yaş, eğitim durumu ve meslek gruplarına göre dağılışı
Table 1- Distribution of participants by age, education level and occupational groups

Özellikler	Kategoriler	Kâğıthane		Bayraklı	
		n	%	n	%
Yaş	18-24	13	3,7	14	4,8
	25-34	87	24,6	78	26,9
	35-44	106	30,0	89	30,7
	45-54	87	24,6	64	22,1
	55-64	46	13,0	31	10,7
	65+	14	4,0	14	4,8
Eğitim Durumu	Herhangi bir okula gitmedi	22	6,2	18	6,2
	İlkokul	70	19,8	55	19,0
	Ortaokul	51	14,4	47	16,2
	Lise	60	17,0	59	20,3
	Önlisans	22	6,2	11	3,8
	Lisans	91	25,8	83	28,6
	Lisansüstü	37	10,5	17	5,9
Meslek	Memur/İşçi	82	23,2	94	32,4
	Serbest meslek/İşveren	127	36,0	78	26,9
	Profesyonel meslek (doktor, avukat, akademisyen, vb.)	84	23,8	79	27,2
	Diğer (öğrenci, ev hanımı)	60	17,0	39	13,4
Toplam		353	100	290	100

Şekil 3- Katılımcıların yaşadıkları konut tipi

Figure 3- The type of housing where the participants live

Buna göre, açıklayıcı faktör analizi uygulamasından önce, örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değerinin 0.791 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç doğrultusunda, örneklem yeterliliğinin faktör analizi yapmak için “yeterli” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Bartlett Küresellik testi sonuçları incelendiğinde, elde edilen ki kare değerinin kabul edilebilir olduğu görülmüştür $\chi^2(153) = 3851.002$; $p < 0.05$). Ölçeğin faktör desenini ortaya koymak amacıyla faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi, döndürme olarak da dik döndürme yöntemlerinden varimax seçilmiştir. Her iki araştırma alanında araştırmaya katılan katılımcıların konut tiplerine göre ölçek boyutlarını (yaşanan yeri tercih etme nedenine yönelik yapılan faktör analizi) karşılaştırmak için tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizi (F) 2’den fazla bağımsız grup karşılaştırılmasında kullanılan parametrik testtir. Tek yönlü varyans analizi (F) sonucunda bağımsız gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu, fark yaratan grupları bulmak için Post Hoc testlerden Bonferroni ikili karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Uyguladığımız yöntemi açıkladıktan sonra bu çalışmanın neden yapıldığını daha iyi anlatabilmek adına, neoliberal kentleşmenin ikamet mekanları üzerinde ortaya çıkardığı ve sönmekte olduğu mekansal temsillere değinilecektir.

3. NEOLİBERAL KENTLEŞME VE MEKÂNSAL YANSIMALARI

Bilindiği gibi neoliberal ekonomi politikaları mekansallaşmasını kentler üzerinden

gerçekleştirmiştir (Peck & Tickell, 2002; Peck vd., 2009). 1970’lerden sonraki süreçte kentsel mekân üzerinde yerel, ulusal ve uluslararası sermaye grupları, merkezi ve yerel yönetim, inşaat ve gayrimenkul piyasası, STK, meslek odaları söz sahibi olan aktörler arasında yer almışlardır. Aktörler değiştikçe kentsel mekânda farklı mekansal kurguların ve temsillerin olması kaçınılmaz olmuştur. Sözelimi Harvey’e göre kentte Keynesçi dönemde, kitlesel üretim ve buna uygun tüketim şekillerinin oluşturduğu bir sistem oluşturulmuştur. Keynesçilik sonrası yani neoliberal dönemde kent mekanının özelleştirilmesi ve rant arayışı artışı bağlamın değişimini gözler önüne sermiştir (Şengül, 2009). Kentler artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak yoğunlaştığı, sınıfsal bir olgu haline gelmiştir. Artı ürününün nasıl kullanılacağına kentteki küçük bir grup olan sermaye sahipleri karar vermiştir. Bu durumda kentler sermaye sahipleri tarafından artı ürünün üretildiği mekânlar olmuştur (Harvey, 2013). Harvey’e göre (2013: 56) “Yeni şehirleşme” adı verilen hareket, artık şehre dair düşleri gerçekleştirecek bir müteahhitlik ürünü olarak mahalle ölçeğinde butik yaşam tarzının tellallığını yapmaktadır”. Bu durum neoliberal politikaların hâkim olduğu kentlerde genel olarak, gelir düzeyi yüksek üst-orta gelir grubuna sahip bireylerin korunaklı yerlerde yaşamasına, alt gelir grubuna sahip bireylerin yoksulluk mekânları olarak ayrıştırılan gecekondu ya da yeni kentsel yoksulluk mekânlarında yaşamalarını da beraberinde getirmiştir.

1970’lerden sonra özellikle neoliberalizmin yükselmesi ile devlet ve toplum arasındaki ayrıma yeniden dikkat çekilmiştir. Sivil toplum söylemi, kapitalist sistemdeki krizi aşmak için neoliberal politikalar bağlamında yeniden canlanmıştır. Sosyal

devletin küçültülmesi, özelleştirme politikaları, piyasanın, cemaatlerin, şirketlerin etkisi piyasa ekonomisinin bir gereği olarak daha da etkin bir hale gelmiştir. Sosyal devletin yapması gereken, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi kamusal görevler özelleştirilmiş, bu görevleri sivil toplum kuruluşları, özel sektör üstlenmiştir (Özbek, 2004). Bu süreçte sermayenin ve özel sektörün kamusal alanlar üzerindeki baskısı artmış ve kamusal alanlar azalmaya başlamıştır. Bu bağlamda neoliberal politikalar sonrasında şekillenen kentlerin sadece fiziki yapısı değil aynı zamanda toplumsal yapısı da değişime uğramaktadır. Ayrıca neoliberal kentleşme sonrasında ortaya çıkan mekânsal kümelerin kentin fiziki yapısındaki değişim kadar toplumsal yapıda ortaya çıkardığı değişim de sarsıcı olmaktadır (Swyngedouw vd., 2002; Enlil, 2011; Dinçer, 2011; Lovering & Türkmen, 2011; Hedin vd., 2012; Juego, 2015). Özellikle neoliberal dönemde "küresel kent" "marka kent" şeklinde pazarlama sözcüklerinin kentler için kullanılmasıyla birlikte "mega projeler" başlığıyla kentsel mekan yeniden üretim sürecine girmiş ve kentin fiziki ve toplumsal yapısında radikal değişiklikler meydana gelmiştir.

"Küresel kent" kavramının ortaya çıktığı neoliberal dönemde, küreselleşme bir yandan sınırları ortadan kaldırırken bir yandan da oluşan kent bölgeleri ile yeni sınırlar oluşturmuştur. Kent bölgelerini çok merkezli bir yerleşme sistemi olarak ifade eden Tekeli (2011)'ye göre, kent bölgenin sosyal kompozisyonu genellikle iki özelliği ile tartışılmaktadır. Bunlardan birincisi yüksek gelir eşitsizliği (Fainstein, 2001) ikincisi ise heterojenliğidir (Kasimis & Papadopoulos, 1999). Büyük kent bölgelerinde sanayi desantralizasyonun yaşanmasıyla birlikte mavi yakalılar tasviye edilmekte yerine beyaz yakalılar gelmektedir. Toplumdaki elit grupların lehine gerçekleşen sosyal ilişkiler biçimi gelişmektedir (Tekeli, 2011). Kent bölgenin ikinci özelliği olan heterojenlikte, üst-orta gelir ve alt gelir grubuna mensup bireylerin yaşam alanları birbirinden ayrırmakta ve sınırlarla çevrili, korunaklı yerleşmelerde yaşamak daha çok tercih edilen bir durum olmaktadır. Özellikle neoliberal dönemde bu şekilde ayrıştırılarak oluşan bölgeler güvenlik/koruma işlevleri görerek bireylerin ve mekânların yeni kimlikler kazanmasına ve diğerlerinden farklı tanımlanmalarına neden olmaktadır. Bu durum kentsel mekânın belirli bölümlerinin özel konut veya ticaret alanlarıyla birlikte bölgeleşerek, kümelenme alanlarının oluşumuna neden olmaktadır.

Çetin (2012: 161)'e göre "kentsel mekan sosyal bir mekandır. Süreç içerisinde toplumun sosyokültürel ve ekonomik ihtiyaçlarına ve bu ihtiyaçların karşılanma biçimine bağlı olarak üretilir. Kentsel

mekan aynı zamanda parçalanmış bir mekandır. Etnik, sınıfsal ve kültürel farklılıkların yanı sıra ekonomik işlevler ve coğrafi faktörlere göre bölgelere ayrılmıştır". Neoliberalleşmenin yaşandığı dönemde kümelenmeler ikametgah ve ekonomi ile bağlantılı mekanlar üzerinde yeni ve farklı mekansal örüntülerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum gecekondu, getto, enklav, banliyö gibi mekansal kümelenmelerin (Çetin, 2012) sönükleşmesi, aynı zamanda güvenli site, rezidans, yeni MİA'lar, AVM gibi yeni mekansal kümelenmelerin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda farklı konut tiplerinin öne çıktığı bu araştırmada, neoliberal kentleşmenin ikamet mekanları üzerinde ortaya çıkardığı ve sönükleştirdiği bazı mekansal çıktılara değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Güvenlikli Site: Kurtuluş (2011: 18)'a göre "ilk örnekleri ADB California bölgesinde 1980'lerin başlarında ortaya çıkan kapalı yerleşme olgusu, kısa zamanda ABD'nin diğer metropoliten alanlarında olduğu kadar, Avrupa, Asya, Uzak Doğu, Afrika, Orta Doğu ve Latin Amerika'nın metropoliten alanlarında da, yeni orta sınıflar için cazibe merkezleri haline" gelmiştir. Her ne kadar ilk örnekleri Amerika'da görülse de dünyada hâkim ekonomi-politik sürecin etkisiyle güvenli siteler, çeşitli parametrelere bağlı olarak üst-orta sınıfın tercih ettiği yerleşmeler olmuştur. Sermayenin tercih ettiği kentler, serbest piyasa ekonomisinin de etkisiyle hızla gelişen inşaat sektörü sayesinde, değişim mekânları olmuştur. Prestij, güvenlik, yaşam tarzı gibi faktörlere bağlı, üst-orta gelir ve alt gelir grubu arasında sınıfsal temelli sosyo-mekânsal bir ayrışma kaçınılmaz olmuştur (Musterd & Ostendorf, 1998; Lungo & Baires, 2001; Grant & Mittelsteadt, 2004; Landman, 2004). Özellikle 1980'lerden itibaren neoliberalizmin etkisiyle kentlerde sosyo-mekânsal ayrışmanın yoğun bir şekilde yaşandığı ve bunun karşılığında zenginlerin yaşadığı lüks/güvenlikli siteler, rezidansların yanı sıra, yoksul kesimin yaşadığı, gecekondu ya da yoksulluk mekânları oluşmuştur. İstanbul ve İzmir'de örnekleri görülen güvenli siteler araştırma alanlarında da (Kâğıthane-Bayraklı) (Şekil 4) görülen mekansal çıktılardan olmuştur.

Gökdelenler: Neoliberal politikalar sonrasında sanayi alanlarının kent merkezinden uzaklaştırılmasıyla, ofis, iş ve ikamet alanlarının yer aldığı gökdelenler, kent merkezlerinin yeni gözdeleri olmuştur. Sermayenin ve finans sektörünün hâkim olduğu, gökdelenler kentlerin simgeleri durumuna gelmiştir. Bir başka ifadeyle, kent bir yandan finans kapital merkezi olmuş, diğer yandan da yeni istihdam biçimlerinin mekansal formlarını yaratmıştır (Açar, 2013). Bu mekansal formlardan biri olan gökdelenler, sermayenin üretim ve dolaşımında karar alma ve

uygulama merkezleri olmuştur. Yirmi, otuz veya daha çok katlı yapılar olmakla beraber, “Amerika’da 150 m’nin üzerindeki yükseklikler için “skyscraper” (gökdelen) terimi kullanılmaktadır” (Begeç, 2008: 14). Araştırma alanlarından Kâğıthane’de bir tane gökdelen bulunurken (Fotoğraf 1), Bayraklı’nın denize kıyısının olduğu alüvyal zemin üzerinde sayılarının artış gösterdiği görülmektedir. Kâğıthane’ye çok yakın olan Levent’te gökdelenler daha fazla iken Sapphire (Emniyetevleri Mahallesi ve Levent sınırında konumlanan) buradaki tek gökdelen olma özelliğine sahiptir. 261 m yükseklikteki Sapphire, rezidans, AVM, ticari mekanlar olmak üzere, karma kullanımlı bir gökdeldendir. 2003 yılında Bayraklı Salhane Bölgesi, gökdelenler bölgesi olarak belirlenmiş, 2010 yılından sonra kent silüetinde gökdelenler daha fazla görünür olmuştur. 2010 yılında yapımı tamamlanan ilk çok katlı bina Sunucu-Martı Plaza olup sonraki yıllarda My Plaza, Megapol Tower, Folkart Towers (Fotoğraf 2), Novus-Ventus yüksek katlı yapılardan olmuştur.

Şekil 4- Araştırma alanlarının lokasyon haritası
Figure 4- Location map of the research areas

Fotoğraf 1-Sapphire’den Kâğıthane ve Levent
(Fotoğraf: Pervin Aksak)

*Photograph 1-Kâğıthane and Levent from Sapphire
(Photograph: Pervin Aksak)*

Fotoğraf 2- Bayraklı’da çelişkili mekânlar
(Fotoğraf: Pervin Aksak)

*Photograph 2- Conflicting spaces in Bayraklı
(Photograph: Pervin Aksak)*

Rezidans: Dünya’da sanayinin desantralizasyonu ile birlikte kent merkezlerinden uzaklaştırılan sanayi alanlarının yerine iş merkezleri, AVM, plazaların gelmesi ile birlikte konforlu, her türlü ihtiyaca cevap verebilecek yeni bir konut kümelenmesi şekli olan rezidanslar, oluşmaya başlamıştır. Pérouse (2012) rezidansların bazı kıstaslara sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre rezidansların 20 kattan daha yüksek ve görkemli

bir görünüme sahip olması, AVM’ye bağlantısının olabileceği gibi konut özelliğinin öncelikli olması gerektiği, spor, sağlık, güzellik, çocuk bakımı gibi işlevlerinin yanı sıra 24 saat donatı/tesis/hizmet arzının olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra kent dokusunun yoğun, merkezi bir konuma sahip olması ve ayrıcalıklı bir sınıfa hitap etmesi başlıca kıstaslardır. Kâğıthane’de ada bazında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri ile gecekondu alanları mülk

sahiplerinden alınarak, bu alanlara genellikle rezidanslar yapılmıştır. Bu şekilde yapılan bazı rezidanslar tam olarak rezidans özelliklerini taşımamakla birlikte, daha önce gecekonduda yaşayan mülk sahipleri de burada yaşayabilmektedir. Diğer rezidanslara göre daha ucuz olan bu konutlar, beyaz yakalıların, iş dünyasına mensup bireylerin, sanatçıların yanı sıra, öğrencilerin, göçmenlerin, yaşadığı konutlar olmuştur. Bunun yanı sıra, içerisinde A sınıfı ofislerin de olduğu aynı zamanda konut özelliği taşıyan lüks rezidansların sayısı da azımsanmayacak derecededir. Çevresine göre daha yüksek katlı olan bu yapılar, kent peyzajının çelişkili bir yüzünü de göstermektedir. Kağıthane'ye göre Bayraklı'da daha az rezidans bulunmaktadır. Buna karşın var olan rezidanslar beyaz yakalıların iş alanlarına yakın mahallelerde (Adalet, Mansuroğlu gibi) daha fazla yoğunlaşmıştır.

Toplu Konutlar: Neoliberal politikalar sonucunda kentlerde özelleştirmeyle birlikte devletin etkisi azalsa da kamu-özel ortaklıkları konut piyasasını hareketlendirmiş ve toplu konut tarzında kümelenmelerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. İstanbul'da ve dolayısıyla Kağıthane'de Kiptaş tarafından yapılan toplu konut örnekleri mevcuttur. Kağıthane'de Hamidiye Mahallesi'nde 1274 konuttan oluşan Başak Konutları, Kiptaş tarafından 1997 yılında tamamlanmıştır. Talatpaşa Mahallesi'nde Kiptaş tarafından yapılan bir diğer toplu konut olan Teras evler 128 teras ev ve 155 daireden oluşmaktadır. Bayraklı'da toplu konut tarzındaki yapılar, kooperatifçilikle yapılan site formundaki binalardır. Mansuroğlu, Manavkuyu, Adalet mahallelerinde daha yoğun görülmüştür. Ayrıca 30 Ekim 2020 depreminden sonra TOKİ tarafından 7 bölge'de toplu konutlar yapılmaktadır.

Neoliberal kentleşmenin ortaya çıkardığı mekânların yanı sıra geçmişte daha görünür olan ancak son yıllarda, kentleşme dinamikleri paralelinde sönükleşen mekansal çıktılar kentlerde çelişkili bir ortamı beraberinde getirmiştir. Bu mekansal çıktılar kısaca şu şekildedir:

Gecekondular: Neoliberal politikalarla birlikte kentler, mahalle kültürünün giderek azaldığı, yoksul-zengin, üst sınıf-alt sınıf çizgisinin keskinleştiği sosyo-mekânsal bir parçalanmanın yaşandığı yerler olmuştur. Neoliberalleşmenin etkisiyle inşaat sektörünün kentlerdeki gücünün artması, geleneksel mahalle kültürünün hâkim olduğu gecekondular, enklav gibi yerleşmelere yönelik kentsel dönüşüm uygulamalarını arttırmıştır. Bunun sonucunda gecekondular alanlarında yaşayan alt gelire mensup nüfus, kentsel dönüşüm politikalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Gerçekleşen kentsel dönüşüm projeleri sonrasında kentlerde, birbirine çok yakın yaşayıp,

temas etmeyen, bir yandan üst gelir grubundaki bireyler, diğer yandan alt gelir grubuna mensup bireylerin yaşadığı, sosyo-mekânsal ayrışmanın daha görünür bir hale geldiği kümelenmeler oluşmuştur. Türkiye kentleşmesinin özelliklerinden biri, 1950-1980 aralığındaki dönemde kırdan kente göçle beraber sanayileşen bölgelerin etrafında gecekonduların oluşmasıdır. Bu durum her iki araştırma alanında da gözlemlenmiştir. Gerek Kağıthane'de gerekse Bayraklı'da bu dönem oluşmuş gecekonduların izleri görülmekle birlikte bu iki araştırma alanı da gecekondular semtleri olarak gelişmiştir. Kağıthane'de 2004 yılından sonra yoğun bir kentsel dönüşüm sürecine girilmiş ve gecekondular, apartman, rezidanslara, güvenli sitelere dönüşmüştür. Buna karşın gecekondular, tamamıyla yok olmamıştır (Fotoğraf 3). Bayraklı bu süreci daha geç yaşamış bu nedenle gecekondular geleneksel mahalle dokusunun korunduğu yerleşimler Bayraklı'da daha fazladır. Ancak 30 Ekim 2020 İzmir depreminden sonra kentsel dönüşüm hızlanmıştır.

Enklavlar: Kırdan kente göçle birlikte İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere yerleşenler arkalarından gelen hemşerileriyle birlikte mahalleler oluşturmuştur. Bu mahallelerin çoğunda etnik, ırk, hemşerilik bağlarıyla kurulan enklavlar oluşmuştur. Son yıllarda özellikle neoliberal politikalar sonrasında, enklavlar giderek sönükleşen mekânlar arasına girmiştir. Bazı çalışmalarda enklav 'etrafı sınırlarla (duvar, tel, çit) korunmuş, içe-kapanık yaşam komplekslerinde', yani lüks konutlarda yaşayanları (*gated enclaves- fortified enclaves*) (Davis, 1990; Calderia, 1996; Demiral, 2017), tanımlamak için kullanılmıştır. Bu çalışmada daha çok hemşerilik bağıyla gecekondular alanlarında yaşayanları ifade etmektedir. Kentsel dönüşümün hızlı yaşandığı Kağıthane'de, enklav özelliği gösteren bölgeler neredeyse kalmamışken, Bayraklı'da Folkartların arkasında 20-25 hanelik gecekondular/baraka evlerde Diyarbakır/Bismil ve Mardin/Savurlu aileler, enklav özelliği gösteren (Fotoğraf 4) küçük bir bölge oluşturmaktadır.

Banliyöler (Süburban): Bu tarz kümelenme alanları daha çok kapitalist kentleşmenin bir çıktısı olurken, günümüzde neoliberal politikaların hâkim olduğu kentlerde postsüburbanlaşma yaşanmaktadır. Bu süreç ise şöyle açıklanmaktadır. Bu evrede şehrin banliyölerinden yenilenen şehir merkezine tersine göç yaşanması eğilimi, şehrin bütününde ayrışma ve sosyal kutuplaşma eğilimi vardır. Artan mekansal ayrışma sosyal olarak da kutuplaşmaya yol açmakta kapalı mekân konut bölgelerinin inşasıyla aralarda fakir insanların yaşadığı yoksulluk adaları oluşmaktadır (Hayır-Kanat, 2017: 37). Neoliberal kentleşme sonucunda kent merkezlerinin yenileme

alanı olması, soylulaştırma faaliyetlerinin yaygın bir şekilde görülmesiyle sonuçlanmıştır. Banliyö alanlarından kent merkezine doğru üst-orta sınıfın geri dönüş yapmasıyla merkezde yer alan alt gelir grubuna mensup kent yoksulları yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Buna göre Kâğıthane ve Bayraklı postsüburbanlaşma aşamasını yaşayan merkezlerdir. Kağıthane’de merkez de yoğunlaşan rezidans/ofis/iş merkezleri, Bayraklı’da özellikle kıyı kesiminin dahil olduğu gökdelen bölgesinde beyaz yakalıların artışı bunun göstergeleri olmuştur.

Neoliberal kentleşme ile birlikte sermayenin daha fazla söz sahibi olduğu bir sürece girilmiş, kent merkezleri finans ve ekonomi merkezleri olma yolunda dönüşüm yaşamış, gökdelenler, ofis ve iş merkezlerinin oranı her geçen gün artmıştır. İstanbul’da 1980’lerden sonra gerçekleştirilen küresel kent söyleminin etkisi merkezi iş alanlarının yeniden şekillenmesiyle sonuçlanmıştır. Buna göre İstanbul’da 1980 öncesinde geleneksel merkezi iş alanı olan Beyoğlu-Eminönü güzergâhı eski canlılığını yitirmeye başlamıştır. Beyoğlu ilçesinin topografik özelliklerinden ötürü, yüksek noktalarında modern iş merkezlerinin kurulamayışı, MİA’nın ulaşımın elverişli olduğu Büyükdere-Maslak aksına doğru kaymasına ve büyük finans, banka, gayrimenkul sektörlerinin bu bölgeye yerleşmesine neden olmuştur (Enlil, 2011; Öktem, 2011). Kâğıthane de İstanbul’un yeni MİA’sına komşu olan bir ilçe olmuştur. İzmir de özellikle 2000’lerden sonra Kemeraltı ve Konak, geleneksel MİA fonksiyonunu yitirmeye başlamıştır. 2003 yılında ilan edilen yeni kent merkezi sınırlarına giren Alsancak Liman Bölgesi, Salhane ve Turan’ı (Bayraklı sınırlarında yer almakta) kapsayan bölgede ofis, iş merkezleri, gökdelen projelerinin oluşması kaçınılmaz olmuştur. Neoliberal mekansal çıktılarının görüldüğü yerlerde yaşanan yer tercihleri de farklı parametrelere bağlı olarak değişebilmektedir. Bu bağlamda ölçek geliştirme çalışmasına geçmeden önce neoliberal mekânlarda yer seçimi ve yaşanan yerin belirleyicilerine değinmekte fayda vardır.

4. NEOLİBERAL MEKÂNLARDA YER SEÇİMİ VE YAŞANAN YERİN BELİRLEYİCİLERİ

Cresswell (2009: 170)’ın “mekan, kullanıldığında, deneyimlendiğinde ve yaşanıldığında bir “yer”e dönüşmektedir” ifadesi, yerin sadece boş bir konteynır gibi algılanmaması, içerisinde barındırdığı fiziksel yapıların yanında yaşantıların olduğu ve bunların birer anlam ifade ettiğini göstermektedir. Bu noktada kentler, sadece bir yapılar topluluğu değil, bir anlam bütünlüğü içerisinde bireylerin deneyimlerini, yaşantılarını ifade ettiği “yer”lerdir. Kentler, bir mekansal ilişkiler çıktısı, bir kesişim noktası tam anlamıyla bir yer olmakla beraber “sit’i” ve

“sitüasyon’u” vardır. Gelişen ekonomi-politik süreçlerin ardından, kentlerin sosyal yapısı da değişmektedir. Sözelimi, değişen konut türleri, kentlerde sınıfsal bir ayırımın göstergesi olabilmekte aynı zamanda değişen tüketim alışkanlıkları yeni tüketim mekânlarını (AVM, hiper marketler vb.) ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla bu durum bireylerde oluşan yer duygusunu ve yer tercihlerini de değiştirmektedir. Özellikle 1980 sonrası süreçte kentlerde sermaye ve gayrimenkul piyasasının etkisiyle üst gelir gurubuna sahip bireyler güvenli siteleri, rezidanslar, gökdelenleri tercih ederken, alt gelir gurubuna sahip bireyler gecekondular, müstakil ev ve yeni kentsel yoksulluk mekânlarını daha çok tercih etmiş ya da mecburen yaşamak zorunda kalmışlardır. Sanayinin kent merkezlerinden desantralizasyonu ile başlayan süreçte yeni MİA’lar, soylulaştırılan kent merkezleri ortaya çıkarken, geleneksel MİA’lar sönükleşmiş, mavi yakalıların yerine beyaz yakalı kent merkezine yerleşmiştir. Bu durum tüketim mekânlarının şekillenmesinde de etkili olmuş, BKP’ler, (Büyük Ölçekli Kentsel Proje) AVM’lerin sayısı giderek artmıştır. Bunun yanı sıra özelleştirmenin hâkim olduğu kentlerde özel sektörün etkisi, özel okul ve özel hastanelerin sayısındaki belirgin artışla gözlemlenmiştir. Kent mekânı bu süreçte ekonomik, teknolojik, iletişim alanındaki değişimlerle yeni işlevler ve yeni görünüm kazanmıştır. Sancar & Saygın (2000), kent mekânlarında meydana gelen değişimleri (açılma-gerilme) ve sorunları şu şekilde özetlemektedirler: “Kamu mekânları gittikçe özelleşmektedir. Kamu mekânlarına erişimde ve kullanımda denetim artmaktadır. Elektronik kameralar ya da güvenlikçilerle davranışlar denetlenmektedir. Kamu mekânlarında, ırk, sınıf ayırımı ve sosyal dışlama gittikçe artmaktadır. Mekân tasarımı yerel coğrafya ve tarihle bağlarını koparmaktadır. Tüketim ve eğlence boyutu aşırı önemsenmekte, kamu mekânlarında sosyal ilişki ve yakınlaşma ihtiyacı giderek azalmakta, kamu mekânlarında tasarım özellikleri, kullanım türleri ve kullanıcı profilinde bir homojenleşme ortaya çıkmaktadır” (aktaran Aytacı, 2017: 12-13).

Kapitalist mekân yaşanan yerin tercih nedenlerini değiştirmiş, daha bireysel ve hedonik yaklaşımlara göre tercihler öne çıkmıştır. Geleneksel aile yapısından uzak, neoliberal dünyanın “*rekabetçi toplum yapısı*”nın ortaya çıkardığı gerilimli yaşantı, insanların birbirinden uzak ve daha bireyci bir yaşam tarzını benimsemelerine neden olmuştur (Hatipoğlu, 2019). Özellikle kapalı, korunaklı yerler bu kişilerin ilk tercihleri arasında yer almıştır. Beyaz yakalıların da daha profesyonel meslek gruplarına sahip bireyler daha çok rezidans, güvenli site gibi konutları tercih etmiştir (Pérouse, 2012). Neoliberal dönemde

güvenilir, korunaklı yerleşimlerin konumuna ve çeşitli özelliklerine bakılarak yaşanan yer tercih edilmektedir. Geçmişte akraba/hemşerilik ya da iş olanakları en büyük faktörlerken günümüzde daha spesifik istekler bu tercihleri değiştirmiştir. Örneğin eski tip konutlarda ya da gecekonduda yaşayanlarda komşuluk/sosyal çevre ilişkileri hala önemli iken, kapalı konutlarda (güvenlikli site, rezidans vb.) yaşayanlarda prestij, güvenlik kaygısı, sosyal donatı alanları, konfor, sükunet öne çıkmaktadır. Bunun dışında ekonomik seviyesi yüksek olanla düşük olan bireylerin önceliği farklı olmaktadır. Sözelimi çocuğun okuluna yakın mı?, ulaşım rahat mı ya da ulaşım seçenekleri nasıl?, AVM ya da rekreasyon alanları mevcut mu?, ev lüks ve korunaklı mı?, yaşadığım yerde insanlarla aynı sosyo-kültürel özelliklere sahip miyim? sorularına aldıkları cevaplara göre yaşadıkları yeri tercih etmektedirler. Neoliberal politikalarından biri olan özelleştirme ve serbest piyasa ekonomisi ile devletin yerine getirdiği eğitim, sağlık gibi hizmetler kâr amacı güdülerek piyasalaştırılmıştır. Bu durum özel hastane ve özel okul sayılarının giderek artmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda neoliberal dönemde kendini korumaya alan birey bu hizmetlere erişimi öncelikli görebilmektedir. Postsüburbanlaşma ile kent merkezine dönüş yapan orta-üst gelir grubundaki bireyler, kent merkezinde daha fazla görülen rezidans, güvenlikli sitede yaşamakta ve bu bölgeye yakın ofis, iş merkezlerinde çalışmaktadır. Bu durum yaşanan yerde ulaşımın yoğunlaşmasını beraberinde getirmekte ve trafik sorununu doğurmaktadır. Bu soruna kendi açısından çözüm bulmaya çalışan bireyler iş yerlerine yakın mesafede oturmayı daha fazla önemseyip, ulaşım faktörünü öncelemektedir.

ÆrØ (2006)'in Aarhus (Danimarka) örneklemini üzerinden yaşam tarzı perspektifiyle konut tercihlerini incelediği çalışmada, anketlerden elde ettiği bulgular içerisinde katılımcıların tercihlerinde konutun işlevselliğini önemsemeleri dikkat çekicidir. Buna göre konutun kalitesi ve büyüklüğü, semtin rekreasyon alanlarına yakınlığı, altyapı, toplu ulaşım, kamu ve özel hizmetlere yakınlık gibi fonksiyonlar tercihleri etkilemiştir. Seo (2002) Manchester ve Glasgow'da yaşanan yer tercihleri ve memnuniyetini araştırdığı çalışmada, yaşanan yer tercihinin günlük yaşantı pratikleriyle yakından ilişkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Gerek kent merkezinde gerekse kent içindeki diğer katılımcılar, genelde ödedikleri paranın karşılığını almayı, spesifik olarak da işe yakınlık ve merkezi konumu, önemli tercih nedenleri arasında görmüşlerdir. Özetle kentin sosyal, ekonomik ve fiziksel özellikleri kentle ilgili beklentileri ve tercihleri etkilemektedir (Seo, 2002; ÆrØ, 2006; Berköz, 2008;

Bektaş, 2011). Bu bağlamda tüm bu söylemler göz önünde bulundurularak, yaşanan yeri tercih etme nedeni madde listesi hazırlanmış ve sonrasında ise analizler gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki başlıkta yapılan analizlere yer verilecektir.

4.1. Ölçek geliştirme çalışması: Yaşanan yerin tercih edilmesi ile ilgili faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi

Faktör analizi yapılırken maddelerde faktör yükünün 0.30'un altında olmamasına ve binişiklik olmamasına dikkat edilmiştir. Faktör yükü 0.30'un altında olan 13. madde ve binişik olan 10. ve 16. maddeler dikkate alınmamıştır. Bu araştırmada, yaşanan yerin tercih nedenlerine ve bu nedenlerin önem derecelerine yönelik hazırlanan madde listesi Tablo 2'deki gibi hazırlanmıştır.

Neoliberal ideoloji bireysel yaşamı öne çıkarmaktadır. Bunun sonucunda kentlerde tekil yaşamın yoğun olarak görüldüğü rezidansların sayısı giderek artmıştır. Araştırma alanlarından biri olan Kâğıthane'de rezidanslar neoliberal kentleşmenin önde gelen çıktılarından biri olmuştur. Ada ve parsel bazında gerçekleştirilen kentsel dönüşümle birlikte gecekonduların yerini genellikle rezidanslar almıştır (Fotoğraf 5). Dolayısıyla Kâğıthane geçmişte mavi yakalılarının yoğun bir şekilde yaşadığı yer iken günümüzde beyaz yakalılarının tercih ettiği bir yer haline gelmeye başlamıştır. Yaşanan yerin tercih edilmesinde de bu kişilerin hayatını kolaylaştıracak unsurların öne çıktığı görülmüştür. Bayraklı, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından 2003 yılında kabul edilen "İzmir Yeni Kent Merkezi" (YKM) başlıklı büyük ölçekli kentsel proje sınırları içerisinde yer aldıktan sonra burada neoliberal kentleşmenin mekansal çıktıları daha görünür olmuştur. Ancak İzmir'de itiraz mekanizmasının etkili olması nedeniyle YKM projesi 2010'lardan sonra etkisini daha fazla göstermiştir. Günümüzde kent silüetinde, özellikle kıyı şeridinde gökdelenler hâkim mekansal çıktılar olmuştur (Fotoğraf 6). Geçmişte Salhane Bölgesi (Bayraklı) sanayi ile şekillendiği için mavi yakalılar tarafından tercih edilen bölge iken şimdilerde beyaz yakalılarının tercih ettiği konut, ofis gökdelenlerin olduğu bir yer haline gelmiştir. Buna tezat çeperdeki mahallelerinde hâkim konut tipi gecekondular, müstakil ev, eski tip apartmanlar olmuştur. Son yıllarda neoliberal kentleşme ile daha görünür olan farklı konut tiplerinde yaşayanların, bu yerleri seçmesindeki nedenler sermayenin ve kentte söz sahibi olan aktörlerin kentleri planlamadaki tutumlarını da belirlemektedir. Aynı zamanda kentteki planlama da konut tercihlerini etkilemektedir.

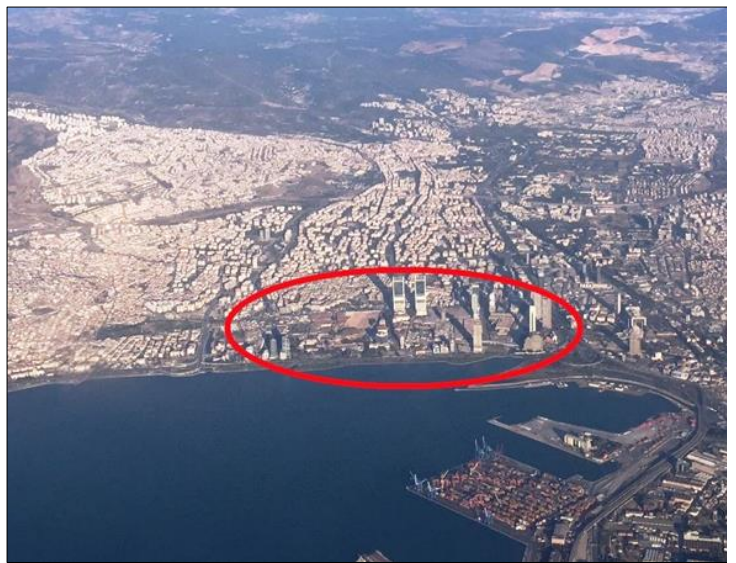
Tablo 2- Madde listesi ve önem derecesi 5. çok önemli 4. önemli 3. orta derecede önemli 2. az önemli 1. önemi yok
Table 2- List of items and degree of importance 5. very important, 4. important, 3. of middling importance, 2. less important, 1. not important

Madde Listesi	5	4	3	2	1
1. Evin konumu					
2. Semtın yaşantıma uygun olması					
3. Prestijli bir semt olması					
4. İş yerime yakın olması					
5. Eğitim kurumlarına yakın olması					
6. Sağlık kurumlarına yakın olması					
7. AVM'lere yakın olması					
8. Rekreasyon alanlarına/parklara yakın olması					
9. Güvenli bir semt olması					
10. Toplu ulaşım olanaklarına yakın olması (dolmuş, otobüs, metro, İZBAN vb)					
11. Sosyo-kültürel açıdan kendimle benzer çevreden insanların bulunması					
12. Geniş sosyal aktivite olanaklarının bulunması					
13. Evin ucuz/kiranın düşük olması					
14. Çocuk yetiştirmeye uygun bir yer olması					
15. İş yerimin burada olması					
16. Kağıthane ve Bayraklı'nın göreceli konumu (Kağıthane'nin Levent Maslak aksına yakın olması/Bayraklı'nın denize yakın olması)					
17. Akraba ve hemşerilerimin burada olması					
18. Sermayenin/İş piyasasının burada yoğunlaşması					
19. Yıllardır yaşadığım alıştığım bir yer olması					
20. Evin lüks/kullanışlı olması					
21. Komşuluk ilişkilerinin olması					

Fotoğraf 5- Kağıthane'de rezidans ve diğer Mekânsal çıktılar (Fotoğraf: Pervin Aksak)

Photograph 5- Residence and other spatial outputs in Kağıthane (Photograph: Pervin Aksak)

Fotoğraf 6- Gökdelenler bölgesi-Bayraklı (Fotoğraf: Pervin Aksak)

Photograph 6- The skyscrapers district-Bayraklı (Photograph: Pervin Aksak)

Böylesine girift bir konu, yapılan faktör analizi ve tek yönlü varyans analizi ile incelenmeye çalışılmıştır. Bu ölçek denemesi çalışmasında, ölçeğin faktör desenini ortaya koymak amacıyla yapılan açıklayıcı faktör analizinde, ölçeğin 4 alt boyutu

olduğu belirlenmiştir. Varimax döndürmesi sonuçlarında maddeler toplam 4 faktör altında toplanmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %56.227'sini açıklamaktadır. Çok faktörlü desenlerde, açıklanan varyansın %40'ın üzerinde

olması yeterli olarak kabul edilir (Tavşancıl, 2005; Büyüköztürk, 2007). Ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilirlikleri ayrı ayrı değerlendirildiğinde, güvenilirlik katsayılarının birinci boyut (0.793), ikinci boyut (0.730), üçüncü boyut (0.803), dördüncü boyut (0.707) ve ölçeğin geneli için (0.756) iyi derecede güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Cronbach Alfa değerlerinin 0.60'tan büyük olması, kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu

sonuç araştırmada kullanılan ölçeğin içsel tutarlılığının iyi olduğunu göstermektedir. Birinci faktör olan "semt ve evin özellikleri" toplam varyansın %19'unu "kamu hizmetlerine yakınlık" faktörü, toplam varyansın %13'ünü, "işe bağlı faktörler" toplam varyansın %12'sini, "sosyal çevre ilişkileri" faktörü ise toplam varyansın %12'sini açıklamaktadır (Tablo 3).

Tablo 3- Açıklayıcı faktör analizi sonuçları³
Table 3- Explanatory factor analysis results

İfadeler	Faktörler				Toplam Madde Korelasyonu
	F1: Semt ve Evin Özellikleri	F2: Kamu Hizmetlerine Yakınlık	F3: İşe Bağlı Faktörler	F4: Sosyal Çevre İlişkileri	
9. Güvenli semt olması	0,753				0,623
3. Prestijli semt olması	0,705				0,576
2. Semtin yaşantıya uygunluğu	0,694				0,500
14. Çocuk yetiştirmeye uygunluk	0,637				0,512
12. Sosyal aktiviteler	0,584				0,542
11. Benzer çevreden insanların olması	0,559				0,374
1. Evin konumu	0,534				0,453
20. Evin lüks/kullanışlılığı	0,476				0,424
5. Eğitim kurumlarına yakınlık		0,790			0,550
6. Sağlık kurumlarına yakınlık		0,756			0,640
7.AVM'lere yakınlık		0,749			0,504
8.Rekreasyon/Parklara yakınlık		0,525			0,400
15.İş yerinin burada olması			0,930		0,775
4.İş yerine yakınlık			0,920		0,774
18. Sermayenin/işyerinin burada olması			0,596		0,435
21. Komşuluk ilişkileri				0,757	0,522
17. Akraba/hemşerilerin burada olması				0,736	0,509
19. Yıllardır yaşanan alışılan yer olması				0,729	0,544
Güvenirlilik	0,793	0,730	0,803	0,707	0,756
Açıklanan Varyans (%)	18,612	13,126	12,274	12,215	56,227

KMO =0.791; $\chi^2(153) =3851.002$; Bartlett Küresellik Testi (p) = 0.000

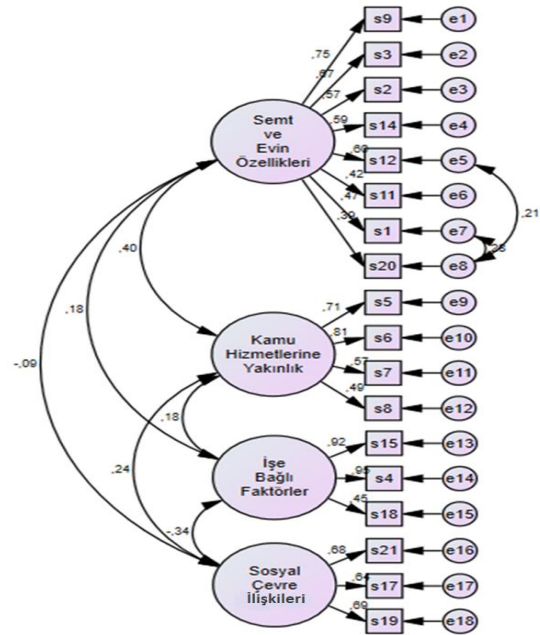
³ Kuşkusuz bir yerin kamusal alan olması için açık, erişilebilir, ücretsiz olması gibi özelliklere sahip olması gerektiği bilinmektedir. AVM'ler kamusal alan ifadesinin tam olarak karşılığı olmasa da neoliberal kentleşme döneminde kamunun sosyalleşmek için en fazla tercih ettiği merkezler olmuştur. AVM'ler ile ilgili yapılan araştırmalar, uzmanlarla yapılan tartışmalar sonrasında bu çalışmada yarı kamusal alan olarak değerlendirilmiştir. Buna istinaden yapılan faktör analizinde AVM'ler "kamu hizmetlerine yakınlık" faktörü içerisinde değerlendirilmiştir.

Yapılan AFA sonucunda elde edilen boyutlarla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin birinci düzey çok faktörlü doğrulayıcı faktör analizine ilişkin model Şekil 5’de gösterilmektedir. Ölçekte 18 madde bulunmakta ve 18 maddelik ölçek 4 boyut altında toplanmaktadır. Buna göre faktörler ve maddeler arasında uyum ve geçiş olduğu doğrulanmıştır.

Değişkenler arası korelasyonlar incelendiğinde maddelerin faktör yüklerinin 0.40’ın üzerinde olduğu ve tüm korelasyon ilişkilerinin anlamlı olduğu görülmektedir (Tablo 4). Bu durum doğrulayıcı faktör analizi sonucunda faktör yüklerinin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Doğrulayıcı faktör analizine göre ölçeğin yapısal denklem model sonucunun (Structural Equation Modeling Results) $p=0.000$ düzeyinde anlamlı olduğu, ölçeği oluşturan 18 madde ve dört alt boyutun ölçek yapısıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Modelde iyileştirme yapılmıştır. İyileştirme yapılırken uyumu azaltan değişkenler belirlenmiş, artık değerler arasında kovaryansı yüksek olanlar için yeni kovaryans oluşturulmuştur. Sonrasında yenilenen uyum indisi hesaplamalarında uyum indisleri için kabul edilen değerleri sağladığı Tablo 5’de gösterilmiştir. Uyum iyiliği değerlerinin kabul

edilebilir düzeyde olması AFA sonucunda elde edilen boyutların, doğrulayıcı faktör analizi ile desteklendiğini göstermektedir.

Şekil 5- Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin model
Figure 5- The model of confirmatory factor analysis

Tablo 4- AFA ölçeğinin ölçüm modeline ilişkin sonuçları
Table 4- The results of the EFA scale with relation to the measurement model

Faktörler	İfadeler	Parametre Tahminleri (Faktör Yükleri)	Standart Hata	t Değerleri	p Değerleri
F1: Semt ve Evin Özellikleri	Güvenli semt olması	0,750	-	-	-
	Prestijli semt olması	0,672	0,057	15,012	***
	Semtın yaşantıya uygunluğu	0,567	0,054	12,826	***
	Çocuk yetiştirmeye uygunluk	0,595	0,056	13,428	***
	Sosyal aktiviteler	0,602	0,054	13,581	***
	Benzer çevreden insanların olması	0,424	0,051	9,649	***
	Evin konumu	0,471	0,059	10,698	***
	Evin lüks/kullanışlılığı	0,389	0,056	8,734	***
F2: Kamu Hizmetlerine Yakınlık	Eğitim kurumlarına yakınlık	0,713	-	-	-
	Sağlık kurumlarına yakınlık	0,810	0,073	14,963	***
	AVM'lere yakınlık	0,566	0,064	12,234	***
	Rekreasyon/Parklara yakınlık	0,488	0,063	10,690	***
F3: İşe Bağlı Faktörler	İş yerinin burada olması	0,916	-	-	-
	İş yerine yakınlık	0,951	0,041	24,959	***
	Sermayenin/işyerinin burada olması	0,453	0,038	12,013	***
F4: Sosyal Çevre İlişkileri	Komşuluk ilişkileri	0,682	-	-	-
	Akraba/hemşerilerin burada olması	0,638	0,085	11,444	***
	Yıllardır yaşanılan alışılan yer olması	0,687	0,080	11,654	***

*** $p<0.05$

Tablo 5- AFA ölçeğinin yapısal modelinin uyum iyiliği değerleri
Table 5- Goodness of fit values of the structural model of the EFA scale

	Yapısal Modeli Değerleri	Tavsiye Edilen Değerler
χ^2/df	4,668	≤ 5
RMSEA	0,076	≤ 0.08
GFI	0,909	≥ 0.80
AGFI	0,877	≥ 0.80
CFI	0,875	≥ 0.80
NFI	0,848	≥ 0.80
SRMR	0,083	≤ 0.10

χ^2/df : ki-kare uyum testi; RMSEA: yaklaşık hataların ort. karekökü; GFI: iyilik uyum indeksi; AGFI: düzeltilmiş iyilik uyum indeksi; CFI: karşılaştırmalı uyum indeksi; NFI: normlaştırılmış uyum indeksi; SRMR: standart ort. hataların karekökü.

4.2. Tek Yönlü Varyans Analizi (F)

Kâğıthane'de yaşanan yeri tercih etme nedenlerine yönelik yapılan faktör analizinin alt boyutları puanlarının konut tipine göre farklılaşacağı öngörüsünden hareketle tek yönlü varyans analizi (F) uygulanmıştır. Analiz sonucunda, katılımcıların konut tiplerine göre semt ve evin özellikleri, kamu hizmetlerine yakınlık, işe bağlı faktörler ve sosyal çevre ilişkileri boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Fark yaratan grubu bulmak için Post Hoc testlerden Bonferroni ikili karşılaştırma testi kullanılmıştır. Bunun sonucunda, konut tipi apartman dairesi/toplu konut, rezidans ve güvenli site olan katılımcıların, semt ve evin özellikleri boyutunun puanlarının konut tipi gecekondan olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Konut tipi rezidans ve güvenli site olan katılımcıların, semt ve evin özellikleri boyutunun puanlarının konut tipi apartman dairesi/toplu konut ve müstakil ev/villa olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Konut tipi güvenli site olan katılımcıların, kamu hizmetlerine yakınlık boyutunun puanlarının konut tipi gecekondan olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Konut tipi rezidans ve güvenli site olan katılımcıların, işe bağlı faktörler boyutunun puanlarının, konut tipi gecekondan olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum daha çok bu tip konutlarda yaşayan (rezidans, güvenli site) beyaz yakalılarının iş vesilesiyle bu bölgeye yerleştiğinin bir göstergesidir. Konut tipi gecekondan olan katılımcıların, sosyal çevre ilişkileri boyutunun puanlarının konut tipi müstakil ev/villa, rezidans ve güvenli site olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Konut tipi apartman dairesi/toplu konut olan katılımcıların, sosyal çevre ilişkileri boyutunun puanlarının, konut tipi rezidans ve güvenli site olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Konut tipi müstakil ev/villa olan katılımcıların, sosyal çevre ilişkileri

boyutunun puanlarının, konut tipi rezidans olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 6). Bu sonuç gecekondan, apartman ve müstakil evlerde yaşayanların, güvenli site ve rezidanslarda yaşayanlara göre mahalle kültürüne ve mahalle yaşantısına daha fazla önem verdiğini göstermektedir. Esasında güvenli site ve rezidanslarda yaşayan katılımcıların, mahalle kültürü ve yaşantısından uzaklaşma isteği de bu konutları tercih etmelerinde etkili olmuştur.

Bayraklı için de yaşanan yeri tercih etme nedenlerine yönelik yapılan faktör analizinin alt boyutları puanlarının konut tipine göre farklılaşacağı öngörüsünden hareketle tek yönlü varyans analizi (F) uygulanmıştır. Analiz sonucunda, katılımcıların konut tiplerine göre, semt ve evin özellikleri, kamu hizmetlerine yakınlık, işe bağlı faktörler, sosyal çevre ilişkileri boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Fark yaratan grubu bulmak için Post Hoc testlerden Bonferroni ikili karşılaştırma testi kullanılmıştır. Bunun sonucunda, konut tipi apartman dairesi/toplu konut, rezidans ve güvenli site olan katılımcıların, semt ve evin özellikleri boyutunun puanlarının konut tipi müstakil ev/villa ve gecekondan olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Konut tipi güvenli site olan katılımcıların, kamu hizmetlerine yakınlık boyutunun puanlarının konut tipi apartman dairesi/toplu konut, müstakil ev/villa, rezidans ve gecekondan olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Konut tipi apartman dairesi/toplu konut, rezidans ve güvenli site olan katılımcıların, işe bağlı faktörler boyutunun puanlarının konut tipi gecekondan olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Konut tipi rezidans ve güvenli site olan katılımcıların, işe bağlı faktörler boyutunun puanlarının konut tipi apartman dairesi/toplu konut ve müstakil ev/villa olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 6- Kâğıthane’de konut tipi ve ölçek boyutlarının karşılaştırılmasının *Tek Yönlü Varyans Analizi (F)* sonuçları
 Table 6- One-way analysis of variance results of comparison of housing type and scale sizes in Kağıthane

Faktör Alt Boyutları	Kategoriler	n	\bar{X}	SS	F	p	Bonferroni
F1: Semt ve Evin Özellikleri	Apartman Dairesi/ Toplu Konut (1)	90	23,53	8,13	15,365	0.000*	1>5, 3>5, 4>5, 4>1, 4>2, 3>1, 3>2
	Müstakil Ev/Villa (2)	69	21,45	7,05			
	Rezidans (3)	64	26,94	7,10			
	Güvenlikli site (4)	78	27,90	7,36			
	Gecekondu (5)	52	19,48	6,04			
F2: Kamu Hizmetlerine Yakınlık	Apartman Dairesi/ Toplu Konut (1)	90	12,57	4,43	2,516	0.041*	4>5
	Müstakil Ev/Villa (2)	69	12,48	4,59			
	Rezidans (3)	64	11,31	4,82			
	Güvenlikli site (4)	78	12,85	4,45			
	Gecekondu (5)	52	10,65	5,39			
F3: İşe Bağlı Faktörler	Apartman Dairesi/ Toplu Konut (1)	90	9,80	4,39	5,718	0.000*	3>5, 4>5
	Müstakil Ev/Villa (2)	69	10,43	4,32			
	Rezidans (3)	64	11,88	3,87			
	Güvenlikli site (4)	78	11,27	3,94			
	Gecekondu (5)	52	8,48	5,04			
F4: Sosyal Çevre İlişkileri	Apartman Dairesi/ Toplu Konut (1)	90	11,04	3,81	28,799	0.000*	5>2, 5>3, 5>4, 1>3, 1>4, 2>3
	Müstakil Ev/Villa (2)	69	10,51	4,20			
	Rezidans (3)	64	5,88	3,55			
	Güvenlikli site (4)	78	9,23	4,22			
	Gecekondu (5)	52	12,88	2,85			

*p<0.05

Tablo 7- Bayraklı’da konut tipi ve ölçek boyutlarının karşılaştırılmasının *Tek Yönlü Varyans Analizi (F)* sonuçları
 Table 7- One-way analysis of variance results of comparison of housing type and scale sizes in Bayraklı

Faktör Alt Boyutları	Kategoriler	n	\bar{X}	SS	F	p	Bonferroni
F1: Semt ve Evin Özellikleri	Apartman Dairesi/ Toplu Konut (1)	77	24,75	7,93	36,066	0.000*	1>5, 3>5, 4>5, 1>2, 3>2, 4>2
	Müstakil Ev/Villa (2)	62	21,69	7,66			
	Rezidans (3)	30	30,67	5,93			
	Güvenlikli site (4)	61	32,85	6,14			
	Gecekondu (5)	60	19,35	6,86			
F2: Kamu Hizmetlerine Yakınlık	Apartman Dairesi/ Toplu Konut (1)	77	12,08	4,42	9,828	0.000*	4>1, 4>2, 4>3, 4>5
	Müstakil Ev/Villa (2)	62	11,31	4,40			
	Rezidans (3)	30	11,97	3,81			
	Güvenlikli site (4)	61	14,87	3,69			
	Gecekondu (5)	60	10,25	4,62			
F3: İşe Bağlı Faktörler	Apartman Dairesi/ Toplu Konut (1)	77	9,47	4,15	15,379	0.000*	1>5, 3>5, 4>5, 3>1, 3>2, 4>1, 4>2
	Müstakil Ev/Villa (2)	62	8,31	4,38			
	Rezidans (3)	30	12,87	3,22			
	Güvenlikli site (4)	61	11,03	3,90			
	Gecekondu (5)	60	6,72	4,25			
F4: Sosyal Çevre İlişkileri	Apartman Dairesi/ Toplu Konut (1)	77	10,53	3,99	41,395	0.000*	1>3, 2>3, 4>3, 5>1, 5>3, 5>4
	Müstakil Ev/Villa (2)	62	12,15	3,25			
	Rezidans (3)	30	5,03	2,74			
	Güvenlikli site (4)	61	7,89	3,18			
	Gecekondu (5)	60	12,92	2,73			

*p<0.05

Konut tipi apartman dairesi/toplu konut, müstakil ev/villa ve güvenlikli site olan katılımcıların, sosyal çevre ilişkileri boyutunun puanlarının konut tipi

rezidans olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Konut tipi gecekondu olan katılımcıların, sosyal çevre ilişkileri boyutunun

puanlarının konut tipi apartman dairesi/toplu konut, rezidans ve güvenli site olan katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Kâğıthane ve Bayraklı'da, güvenli site ve rezidanslarda yaşayanların tercih nedenlerinin daha çok işe bağlı ve semt-evin özelliklerine bağlı faktörler olması, gelir seviyesi yüksek kişilerin hayatlarını kolaylaştıracak ve konforlu hale getirecek faktörleri daha fazla önemsedikleri anlamı taşır. Buna karşın gecekondular gibi mahalle kültürüne sahip yerleşmelerde ise geleneksel yaşamı temsil eden sosyal çevre ilişkilerinin daha önemli olduğu görülmüştür.

5. SONUÇ

Neoliberal mekânsal çıktılarının görüldüğü her mekân, ekonomik, toplumsal, kültürel olarak etkilenmektedir. Teorik olarak neoliberal ideolojide "tek beden herkese uyar" söylemine göre üretilen projelerde benzer çıktılar olsa da bu çıktılar kent üzerinde fiziki, toplumsal ve ekonomik sonuçları farklılık göstermektedir. Dolayısıyla benzer neoliberal mekânsal çıktılar olsa da toplumsal, ekonomik, kültürel sonuçlarının farklı olması, "tek beden herkese uyar" mantığının uygun olmadığını göstermektedir. Bu çalışmada öncelikle neoliberal mekânsal yansımalar, ikamet alanlarında ortaya çıkan (güvenli site, rezidans, gökdelen) ve sönükleşen mekânsal çıktılar şeklinde (gecekondular, enklav, banliyö) açıklanmıştır. Ardından yaşanan yer tercihlerinin neler olduğuna değinilmiştir. Değişen ekonomi politikaları ile kentlerin yapıları çevresi ve buna bağlı bireylerin yaşadıkları yeri tercih etme nedenleri, zamanın bir getirisi olarak değişime uğramıştır. Bu çalışmada özellikle son yıllarda neoliberal kentleşmeyi deneyimleyen ve sanayinin desantralizasyonu ile fonksiyonel olarak da değişen iki ilçede farklı konut tiplerinde yaşayan katılımcıların yaşadıkları yeri tercih etme nedenleri, faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve tek yönlü varyans analizi uygulanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte yaşanan yerin tercih nedenlerine yönelik bir ölçek geliştirme denemesinde bulunulmuştur.

Geçmişte ekonomik nedenler yaşanacak yer üzerinde daha çok etkili iken günümüzde farklı parametreler belirleyici olmaktadır. Neoliberal dönemde yaşanan yer tercihinde, konforlu, hayatı kolaylaştıracak faktörler üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir. Semtin kalitesi, konutun özellikleri, sosyal donatı alanları, prestij, sosyo-kültürel benzerlikler, planlı topluluklar şeklinde yaşamak gibi faktörler, yaşanan yerin tercih edilmesinde etkili olan unsurlar olmuştur (Clark & Onaka 1983; Weidemann & Anderson, 1985; Seo, 2002; Bektaş, 2011; Kaba & Südaş, 2019). Bu çalışmada katılımcıların

yaşadıkları yeri tercih etmeleriyle ilgili hazırlanan madde listesi ile yapılan açıklayıcı faktör analizinde "semt ve evin özellikleri", "kamu hizmetlerine yakınlık", "işe bağlı faktörler", "sosyal çevre ilişkileri" olmak üzere dört faktör ortaya çıkmıştır. Faktör analizinin alt boyutları puanlarının konut tipine göre nasıl farklılaştığını bulmak için yapılan tek yönlü varyans analizine göre bazı önemli bulgulara ulaşılmıştır. Kâğıthane ve Bayraklı'da, neoliberal mekânsal çıktılarda (güvenli site ve rezidans) yaşayanların tercih nedenlerinin işe bağlı, kamu hizmetlerine yakınlık, semt-evin özelliklerine bağlı faktörler olması, gelir ve eğitim seviyesi yüksek kişilerin hayatlarını kolaylaştıracak, konforlu hale getirecek faktörleri daha fazla önemsedikleri ile açıklanabilir. Neoliberal mekânsal çıktılarda yaşayanların sosyal çevre ilişkilerini önemsememesi, mahalle yaşantısından kaçmak istemekle açıklanabileceği gibi bu konularda yaşayarak toplumsal çevrenin yaşam tarzlarına müdahalesini azaltmak ve daha özgür olmayı istedikleri izlenimini yaratmaktadır. Geleneksel konutlarda (eski tip apartman, gecekondular, müstakil ev) yaşayanlar, komşuluk ilişkileri, uzun süredir aynı çevrede yaşamış olmak, akraba ve hemşerilerinin olması gibi unsurları öne çıkararak, yaşadıkları yerin sosyal çevre ilişkilerini daha fazla önemsemişlerdir (Işık & Pınarcıoğlu 2001; Karpat, 2003; Yalçın, 2014; Aslan & Kaya, 2014). Sözelimi, Seo (2002)'nin Manchester ve Glasgow'da soylulaştırılan kent merkezinde ve kent içinde sosyal konutlarda yaşayanlarla yaptığı çalışmada, özellikle bekar, genç, beyaz yakalı, üst gelir grubuna mensup kent merkezinde yaşayan katılımcıların, %25'i "işe yakınlık", %21'i "merkezi kent konumu" faktörlerini daha fazla önemsemişlerdir. Buna karşın geleneksel sosyal konutlarda yaşayanların %9'luk kısmı "bu bölgede doğmak" ve yine %9'la "akrabalarının bu bölgede yaşıyor olması" faktörlerini öncelikle seçmişlerdir. Yalçın (2014)'ın Sarıyer'de gecekondular yerleşmelerinin yoğun bir şekilde görüldüğü Derbent ve Kazımkarabekir mahallelerinde yaptığı çalışmada, katılımcıların yaşadıkları yeri tercih etme nedenlerinde, Derbent'de %56,69'luk bir oran akrabalarına yakın cevabını verirken, Kazımkarabekir Mahallesi'nde %69,00'u bu cevabı vermiştir. Bu veriler araştırma alanlarındaki bulguların literatürle de örtüştüğünü göstermektedir. Her iki araştırma alanında geleneksel konutlarda yaşayanlar için (gecekondular, müstakil ev, eski tip apartman dairesi), sosyal çevre ilişkilerinin daha önemli olduğu bulgusu, bu konut tiplerinde yaşayanların mahalle kültürünü ve yaşantısını öncelikle seçtikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda yaşanan yerin tercih nedenleri, kentlerin planlamasını değiştirdiği gibi planlamadaki değişikliklerde tercihleri belirleyebilmektedir. Kentler

planlanırken tercihlerin bilinmesinin, uzun ve etkili kent planlamasında fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Buna karşın, neoliberal kentleşme sürecinde ihtiyaç doğrultusunda değil de rant düşüncesiyle üretilecek mega projelerin, yaşanılan yer

ile ilgili altyapı, sosyal alan eksikliği gibi sorunları doğuracağı, bütüncül bakılmazsa o yerin, cazibe merkezi yerine, kaçılacak bir yer haline geleceği gözden kaçırılmamalıdır.

REFERANSLAR

- ÆrØ, T. (2006). Residential choice from a lifestyle perspective. *Housing, Theory and Society*, 23(2), 109-130. <https://doi.org/10.1080/14036090600773139>
- Alkan-Gökler, L., Yenigül, S. B., Yalçın-Ercoşkun, Ö., & Öcalır-Akünel, E. V. (2020). Ankara’da kentlilik bilincini oluşturan değişkenlerin faktör analizi ile değerlendirilmesi. *Planlama*, 30(2), 187-197. <https://dx.doi.org/10.14744/planlama.2020.88942>
- Açar, A. (2013). *Küresel ve yerel akışlar kavşağında istanbul’da mekânın yeniden üretimi: gökdelenler örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, Ş., & Kaya, E. (2014). Aydınli: Tarımdan sanayi havzasına, sanayiden tekno-kente bir köyün konut deposuna dönüşümü, A. Türkün (Der.) içinde, *Mülk, mahal, insan İstanbul’da kentsel dönüşüm* (s. 227-266). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2017). Kent metropol ve değişen yer/mekân imajları. *Mukaddime*, 8(1), 1-23.
- Begeç, H. (2008). Yükseklik, yüksek olma ve yüksek yapıların gelişimi. *Ege Mimarlık*, 4(67), 10-15.
- Bektaş, B. (2011). Kapalı siteler üzerine yerel bir değerlendirme: Mersin örneği. *Toplum ve Demokrasi*, 11, 97-114.
- Berköz, L. (2008). İstanbul’da korunaklı tek-aile konutları: konut kalitesi ve kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi. *İtüdergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 7(1), 110-124.
- Brenner, N., & Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of actually existing neoliberalism. *Antipode*, 34(3), 349-379.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Yayıncılık.
- Calderia, T. P. R. (1996). Fortified enclaves: the new urban segregation. In J. Lin., C. Mele (Eds), *The Urban Sociology Reader* (s. 303-328). Routledge.
- Clark, W. A. V., & Onaka, J. L. (1983). Life cycle and housing adjustment as explanations of residential mobility. *Urban Studies*, 20, 47-57.
- Cresswell, T. (2009). Place. In R. Kitchin, N. Thift (Eds.) *International Encyclopedia of Human Geography* (s.169-177). Elsevier.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çeviri Ed Selçuk Beşir Demir). Eğiten Kitap.
- Çetin, İ. (2012). Kentsel ayrışma ve mekânsal kümelenme biçimleri. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 7, 160-186.
- Davis, M. (1990). *City of quartz: excavating the future in Los Angeles*. Verso.
- Demiral, S. (2017). Çok-işlevli yapı komplekslerinde yaşayan üst-orta sınıfların tüketim örüntüleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research*, 20(2), 108-151.
- Demirci, İ., & Ekşi, H. 2017. Sinop’ta huzur ve mutluluk: insanın yaşadığı yeri nasıl algıladığı huzuru ve mutluluğu ile ilişkili midir? 2. *Avrasya Pozitif Psikoloji Kongresi’nde sunulan bildiri*, 12-14 Mayıs, İstanbul.
- Diñer, İ. (2011). The impact of neoliberal policies on historic urban space: areas of urban renewal. *İstanbul, International Planning Studies*, 16(1), 43-60. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552474>
- Enlil, Z. M. (2011). The neoliberal agenda and the changing urban form of İstanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 5-25. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552475>
- Fainstein, S. S. (2001). Inequality in global city-regions. *disP-The Planning Review*, 37(144), 20-25. <https://doi.org/10.1080/02513625.2001.10556764>

- Grant, J., & Mittelsteadt, L. (2004). Types of gated communities. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 31(6), 913-930.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler* (3.b.). (Çev. Ayşe Deniz Temiz). Metis Yayınları.
- Hatipoğlu, E. (2019). Social dimension of neoliberal transformation: evaluation from micro to macro/neoliberal dönüşümün sosyal boyutu: mikrodan makroya değerlendirme. In Ö. Altındağ, O. Tatlıcıoğlu, & Y. Kryvenko (Eds), *Current Problems and Approaches in Social Work* (s. 11-25). IJOPEC Publication Limited.
- Hayır-Kanat, M. (2017). Suburbanisation and post-urbanisation process in Istanbul metropolitan arena. *International Journal of Social Science Research*, 6(2), 31-4.
- Hedin, K., Clark, E., Lundholm, E., & Malmberg, G. (2012). Neoliberalization of housing in Sweden: gentrification, filtering, and social polarization. *Annals of the Association of American Geographers*, 102(2), 443-463. <https://doi.org/10.1080/00045608.2011.620508>
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. M. (2001). *Nöbetleşe yoksulluk Sultanbeyli örneği*. İletişim Yayınları.
- Juego, B. (2015). Elite capture and elite conflicts in Southeast Asian neoliberalization. In *Inequality, Democracy and Development under Neoliberalism and Beyond* (s. 68-93). IDEAs.
- Kaba, B., & Südaş, İ. (2019). *Kapalı yerleşmelerde insan-mekân ilişkileri*. Ege Üniversitesi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2003). *Türkiye'de toplumsal dönüşüm kırsal göç, gecekondu ve kentleşme*. (Çev. Abdülkerim Sönmez). İmge Kitabevi.
- Kasimis, C., & Papadopoulos, A. C. (Eds.). (1999). *Local responses to global integration*. Routledge.
- Kurtuluş, H. (2011). Yeni bir sosyo-mekânsal form olarak kapalı yerleşmeler. *Ege Mimarlık*, 2 (77), 18-21.
- Landman, K. 2004. Gated communities in South Africa: the challenge for spatial planning and land use management. *The Town Planning Review*, 75 (2), 151-172.
- Lungo, M., & Baires, S. (2001). Socio-spatial segregation and urban land regulation in Latin American cities. *Lincoln Institute of Land Policy Conference Paper* (s. 2-21). 26-28 July, Lincoln Institute product Code: CP01A11.
- Lovering, J., & Türkmen, H. (2011). Bulldozer neo-liberalism in Istanbul: the state-led construction of property markets, and the displacement of the urban poor. *International Planning Studies*, 16(1), 73-96. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552477>
- Madden, D., & Marcuse, P. (2021). *Aşırı metalaşma çağında konutu savunmak*. (Çev. Şerife Geniş). İdealkent Yayınları.
- Munck, R. (2007). Neoliberalizm ve siyaset, neoliberalizmin siyaseti. A. Saad-Filho, & D. Johnston (Haz.), (Çev. Şeyda Başlı & Tuncel Öncel) içinde, *Neoliberalizm muhalif seçki*. (s. 106-122). Yordam Kitap.
- Musterd, S., & Ostendorf, W. (1998). Segregation, polarisation and social exclusion in metropolitan areas. in S. Musterd & W. Ostendorf (Eds), *Urban Segregation and Welfare State Inequality and Exclusion in Western Cities*. Routledge.
- Öktem, B. (2011). The role of global city discourses in the development and transformation of the Buyukdere-Maslak axis into the international business district of Istanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 27-42. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552498>
- Özbek, M. (2004). Giriş, kamusal alanın sınırları. içinde *Kamusal alan*. Hil.
- Peck, J., & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing space. *Antipode*, 34(3), 380-404.
- Peck, J., Theodore, N., & Brenner, N. (2009). Neoliberal urbanism: models, moments, mutations. *SIAS Review*, 29 (1), 49-66.
- Pekmezci, G., & Südaş, İ. (2021). *İzmir'de tek yaşayan kadınların mekansal tercihleri*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.
- Pérouse, J. F. (2012). Kapalı dikey rezidanslar ve üst sınıfların merkeze koşullu, dönüş eğilimi: eleştirel bir değerlendirme. *İdeal Kent-Kent Araştırmaları Dergisi*, 9, 84-96.
- Seo, J-K. (2002). Re-urbanisation in regenerated areas of Manchester and Glasgow new residents and the problems of sustainability. *Cities*, 19 (2) 113-121. [https://doi.org/10.1016/S0264-2751\(02\)00006-9](https://doi.org/10.1016/S0264-2751(02)00006-9)
- Swyngedouw, E., Moulaert, F., & Rodriguez, A. (2002). Neoliberal urbanization in Europe: large-scale urban development projects and the new urban policy. *Antipode: A Radical Journal Of Geography*, 34(3), 542-577.
- Şengül, T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset kapitalist kentleşme süreçlerinin eleştirisi*. İmge Yayınları.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. Nobel Yayıncılık.

- Tekeli, İ. (2011). *Türkiye’de kentleşme dinamiğinin kavranışı üzerine içinde kent, kentli hakları. kentleşme ve kentsel dönüşüm*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Theodore, N. Peck, J., & Brenner, N. (2012). Neoliberal kentçilik: kentler ve piyasaların egemenliği. (Çev. Şerife Geniş). *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 7, 21-37.
- TÜİK 2019. TÜİK-BİLGİ DAĞITIM bilgi@tuik.gov.tr. 03 Mayıs 2019.
- Weidemann, S., & Anderson, J. R. (1985). A conceptual framework for residential satisfaction. in İ. Altman, & C. M. Werner (Eds), *Home Environment* (s. 153-182). Plenum Pres.
- Yalçıntan, M. C. (2014). *Sarıyer gecekondü mahalleleri örneğinde kentsel dönüşüm süreçleri ve bu süreçlerin sosyo-ekonomik ve fiziki etkileri*. TUBİTAK Proje No:110K404.
- Yavan, N. (2014). Örneklem ve örnekleme yöntemleri. Arı Y., Kaya İ. (Ed), içinde *Coğrafya araştırma yöntemleri*. (s. 115-174). Coğrafyacılar Derneği Yayınları.

BÜYÜK ÖLÇEKLİ KENTSEL PROJELER OLARAK İZMİR'DE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN MEKÂNSAL GELİŞİMİ

Spatial Development Of Shopping Centers In Izmir As Large-Scale Urban Projects

Eylem BAL

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir-Türkiye

eylem.bal@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6868-9479

Didem AKYOL ALTUN¹

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü, İzmir-Türkiye

didem.akyol@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7938-3961

(Teslim: 15 Mayıs 2022; Düzeltme: 14 Haziran 2022; Kabul: 21 Haziran 2022)
(Received: May 15, 2022; Revised: June 14, 2022; Accepted: June 21, 2022)

Abstract

Today, among urban projects, shopping centers stand out as one of the most profitable investment areas of capital accumulation processes. With globalization, the unlimited circulation of capital in all over the world has also transformed the consumption habits. At the present, the urban space is being reorganized throughout to this dominant role of consumption, and in this organization, the consumption-oriented nodes of leisure and entertainment become prominent as large-scale shopping centers. Shopping centers is defined and presented as an alternative to the city center by isolating with their location choices, site plan organizations and spatial patterns. Thus, it has been created a reality focused only on consumption in today's shopping malls. After İstanbul, where the first shopping center was seen in Turkey, a similar development was observed in other big cities. The city of Izmir has also witnessed the production of shopping malls, especially in the 2000s with an increased momentum. Although shopping centers in Izmir have been the subject of different socio-spatial studies in the literature, there is no study that holistically focusing on the spatial development of all shopping centers. This study reveals the development processes of shopping centers in Izmir and analyses the centers in the metropolitan city with their location and location selection decisions, plan schemes and spatial organization. It has been found that the shopping centers in the city of Izmir are spread over all the main locations of the city, they are in a strong connection with the important transportation arteries, but also although they have diversified with plan typologies and plan schemes over the years, cannot integrate with the urban texture.

Keywords: Shopping Centers, Spatial Development, Izmir

Öz

Günümüzde kentsel projeler içinde alışveriş merkezleri sermaye birikim süreçlerinin en kârlı yatırım alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Küreselleşme ile birlikte sermayenin dünya coğrafyaları üzerinde sınırsız bir biçimde dolaşımı, tüketim alışkanlıkları üzerinde de önemli dönüşümler yaratmıştır. Bugün geline nokta kentsel mekân, tüketimin bu hâkim rolüne uyum gösterecek bir biçimde yeniden organize edilmekte, bu organizasyonda dinlenme ve eğlencenin tüketim odaklı düğüm noktaları ise büyük ölçekli alışveriş merkezleri olarak belirginlik kazanmaktadır. Alışveriş merkezleri, yer seçimleri, vaziyet planı organizasyonları ve mekânsal örüntüleri ile kendilerini kent merkezinden soyutlayarak, ona bir alternatif olarak tanımlamakta ve sunmaktadırlar. Böylece günümüz alışveriş merkezleri içinde sadece tüketmeye odaklı bir gerçeklik yaratılmaktadır. Türkiye'de ilk alışveriş merkezinin görüldüğü İstanbul'un ardından diğer büyük kentlerde de benzer bir gelişimin izlenmiş; İzmir kenti de özellikle 2000'li yıllarla ve giderek ivmelenen bir biçimde alışveriş merkezi üretimine sahne olmuştur. İzmir'deki alışveriş merkezleri literatürde farklı sosyo-mekânsal çalışmalara konu olmuş olsa da kentteki tüm alışveriş merkezlerinin tarihsel süreçteki mekânsal gelişimlerine bütünsel bir biçimde odaklanan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, İzmir'deki alışveriş merkezlerinin kentteki gelişim süreçlerini ortaya koymakta; metropol kent bütününde yer alan alışveriş merkezlerini, kentteki konumları, yer seçim kararları, plan şemaları ve mekânsal örgütlenmeleri bağlamında analiz ederek çıkarımlarda bulunmaktadır. Yapılan incelemelerde İzmir kentinde alışveriş merkezlerinin kentin tüm ana lokasyonlarına yayılım gösterdikleri, önemli ulaşım arterleri ile güçlü bir bağlantı içinde oldukları, yıllar içinde plan tipolojileri ve plan şemaları ile çeşitliliğe gitseler de kentsel dokuyla bütünleşemeyen bir yapısal eğilimde oldukları bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alışveriş Merkezleri, Mekânsal Gelişim, İzmir

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Neoliberal politikalar dünya genelinde politik ve ekonomik süreçler üzerinde 1970’li yıllarla birlikte etkinlik kazanmış olup, 1980 sonrası süreçte daha da güçlenerek 2000’li yıllarla birlikte etkinlik alanını pekiştirmiştir. Munck (2007) neoliberalizmin sadece bir iktisat politikası ya da ideolojiden ibaret olmadığı, içinde yaşadığımız dünyanın yönetimiyle ilgili bir strateji olduğuna dikkat çekmektedir. Söz konusu politikalar kentsel mekânı da neoliberal kentleşme dinamikleri ile birlikte belirgin bir biçimde dönüştürmektedir. Böylece kentsel mekân büyük ölçekli kentsel yatırımların temel bir öznesi haline gelmiştir. Bu çerçevede Brenner ve Theodore neoliberal politik stratejilerin seferberliği için mekansal organizasyonun bir altık olduğunu belirtmekte ve yapılı çevrenin dönüşümünde büyük ölçekli mega projelere dikkat çekmektedirler (Brenner&Theodore, 2002; Brenner&Theodore, 2005). Günümüz dünyasında sermaye birikim süreçlerinin en kârlı yatırım alanlarından birisi büyük ölçekli kentsel projeler olurken; alışveriş merkezleri (AVM) bu yapılanma içinde merkeze yerleşen kentsel yatırımlar arasında öne çıkmaktadır.

İçinde bulunduğumuz kapitalist süreçlerde tüketim üretimin önüne geçmiştir (Gottdiener, 2005). Lefebvre (1998) 20. yüzyılda kapitalizme göre şekillenen gündelik hayatın iş, eğlence ve dinlence olarak bölümlere ayrılmasına vurgu yapmıştır. Urry (1999) kısa ömürlülüğün hâkim olduğu ‘kullan-at toplumu’nda, nesnelerin metalaştırılarak mekansal mekanizmalar yoluyla tüketiciye dayatıldığından bahseder. Yani bu süreçte mekân da kapitalist üretim biçiminin bir ürünü olarak şekillenmekte; sistemin işleyişini kolaylaştıracak şekilde yeniden örgütlenmektedir (Harvey, 1997). Küreselleşme ile birlikte sermayenin dünyadaki farklı kentlerde sınırsız bir biçimde dolaşımı, tüketim alışkanlıkları üzerinde de önemli dönüşümler yaratmıştır. Kentler, uluslararası sermayeyi çekebilmek, global ölçekteki para dolaşımından pay alabilmek için rekabet eden; birer gösteri, üretim-tüketim, pazarlanma alanı haline dönüşmüşlerdir (Harvey, 1997). Kapitalizmin uluslararası düzeyde yeniden örgütlenmesiyle gelişen neoliberalizm için kentsel mekân, bir yatırım ve onun üzerinden bir değer elde etme aracıdır. Kentsel alan piyasa odaklı büyüme ve tüketim için seferber edilmekte ve sermaye kent mekânına çökelerek karlı yatırımlara dönüşmektedir (Bal, 2011). Bugün gelinen noktada kentsel mekân, tüketimin bu hâkim rolüne uyum gösterecek bir biçimde yeniden organize edilmekte, bu organizasyonda dinlence ve eğlencenin tüketim odaklı düğüm noktaları ise büyük ölçekli alışveriş merkezleri olarak belirginlik kazanmaktadır.

Harvey (2012) neoliberalizm baskısı altındaki modern kentlerde tüketiciyi çekmek üzere geliştirilen yatırımların artan oranına dikkat çekmekte ve AVM’leri birer çekim merkezi olarak kentsel yenilemeye yönelik stratejiler arasında göstermektedir. AVM’ler şehir merkezlerindeki mağazalar veya pazarlardan alışveriş yapan kitlelerin tercihlerinde kısa süre içinde değişimler yaratmış ve önemli bir ilgi odağı haline gelmiştir (Timor, 2004). Bu alanlar günümüz dünyasının özellikle büyük ölçekli kentlerinin en çok vakit geçirilen alanları arasında yer almakta, pek çok kişi için sadece bir tüketim mekânı olmanın ötesine geçerek eğlence ve dinlenme temelinde işlev kazanmaktadır. Bu doğrultuda kuramcılar tüketicinin kendini kaptırmasını sağlayacak şekilde estetik, gösterişli, coşkulu duygular oluşturacak şekilde tasarlanan AVM’leri bir ‘fantezi mekânı’ ya da ‘tüketici ütopyası’ olarak nitelendirmekte; anlamlarından ve bağlamlarından kopuk olarak bir araya getirilmiş mimari öğelerden oluşan bu bütünün “herhangi bir yere”/ “yok mekâna” dönüştüğünü ifade etmektedirler (Hopkins, 1990; Auge, 1995; Maclaran & Brown, 2005)

Modern döneme kadar, kentlerdeki ticaret alanları kentsel doku ile bütünleşik bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Antik dönem agoraları, Orta Çağ kentlerindeki dükkânlar ve geleneksel Türk çarşıları gibi, kentin merkezinde yer alan, onunla iç içe geçmiş alanlar buna örnek olarak verilebilir. Günümüz alışveriş merkezlerinin ilk nüveleri 1900’lerde ortaya çıkan büyük mağazalar ve sonrasında süpermarketler olmuş; 1950’li yılların sonrasında oluşan kapalı kutu tipi AVM’lerle alışveriş mekânı kentsel mekândan tamamen kopmuştur (Biol, 2005; Vural&Yücel, 2006). Yırtıcı (2005) alışveriş merkezlerinin 1960’lı yıllarla önem kazandığını, bu mekânların kültürel, ikonografik, toplumsal anlamlarının yanında kapitalizmin tüketimi örgütlediği mekân-zaman düzenlemeleri olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir.

20.yüzyılın sonunda kuramcılar AVM’leri, tüketimi körükleyecek şekilde kurgulanmış, hazza dayalı yeni yaşam tarzının mekansal karşılıklarından biri olarak tarif etmektedirler (Featherstone, 1996; Harvey, 1997). Dış dünyadan soyutlanmış tanımlı ve kontrollü bir alan içinde, farklı hizmetleri ve çeşitli ihtiyaçlara yönelik fonksiyonları barındıran bu alanlar; estetikleştirilmiş gündelik yaşam pratikleri ve yaşam tarzlarını, imaj ve simülasyonlarla zenginleştirerek sunmaktadırlar. Ritzer (2000) bunları postmodern dünyanın tüketim katedralleri olarak nitelendirirken; G. Debord (1996) da, toplumun işleyişindeki sorunları saklayan bir tür afyon olarak görür. Bu bağlamda AVM’ler, kapitalist dünyanın bunalımlarından kaçış

ve oyalanma için üretilmiş kurgusal mekanlar sunarlar. Yer seçimleri, vaziyet planı organizasyonları ve mekânsal örüntüleri ile kendilerini kent merkezinden soyutlayarak, ona bir alternatif olarak tanımlamakta ve sunmaktadırlar. Böylece günümüz AVM'leri içinde sadece tüketmeye odaklı bir gerçeklik yaratmaktadır. Hatta AVM'lerin tipolojik anlamda mucidi olarak kabul edilen Victor Gruen, modern çağda bireylerin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek, güvenli, iklimlendirilmiş ve yayalaştırılmış bu mekânları geleneksel kent merkezinin alternatifi olarak görmektedir (Gruen&Smith, 1960).

Öte yandan, sadece kullanım ölçeğinde değil, yatırım ölçeğinde de söz konusu tüketimin devam ettiğini söylemek mümkündür. AVM'ler ölçekleri itibariyle büyük ölçekli kentsel projeler başlığı altında değerlendirilmekte ve büyük sermaye yatırımları ile hayata geçirilen bu projelerin kentteki mekânsal gelişim süreçleri dikkat çeken bir boyut kazanmaktadır. Her geçen gün var olan listeye bir yenisi daha eklenen ve sayıları giderek artan AVM'ler özellikle büyük kentlerde neredeyse bir neoliberal mekânsal örüntü yaratmaktadır (Bal, 2011). Pek çok kuramcı AVM'leri, kamusal kent alanlarını özelleştirerek içe dönük bir yaşam tarzı öngörmeleri, bu doğrultuda izole adacıklar oluşturmaları ve parçalanmış bir kentsel dokuya neden olmaları yönünde eleştirmektedir (MacLeod&Ward, 2002).

Alışveriş merkezlerinin Türkiye'deki tarihsel gelişimine bakıldığında ilk örneğinin 1988 yılında İstanbul'da inşa edilen Bakırköy'deki Galleria Alışveriş Merkezi olduğu görülmektedir (Timor, 2004; Gökmen Köksal&Tıgılı, 2018). Amerika'nın Houston eyaletindeki aynı isimli AVM'den esinlenilerek inşa edilen yapı sonrasında, İstanbul'daki AVM sayıları çok büyük bir ivme ile artmış ve ülke geneli için bir lokomotif görevi üstlenmiştir. Franz vd. (2013), birçok ülkede perakende ticaret sektörünün mekânsal yayılımını doğrudan yabancı yatırımın ortaya çıkmasıyla ilişkilendirmiş ve Türkiye'deki ivmelenmenin 1990 sonrası Carrefour, Metro Grup ve Tesco gibi yabancı kökenli şirketlerle başladığını; bunların ürettiği süpermarket, hipermarket, outlet merkezi gibi perakende formatlarının yerel firmalar tarafından da hızla kopyalandığını belirtmiştir. Bu tarihten sonra, öncekinden farklı olarak devlet ve devlet eliyle yürütülen kooperatiflerden çok özel şirketlerin egemen olduğu bir perakende ticaret ve bunun mekânsal yayılımı söz konusudur (Franz vd., 2013). Adanalı (2011) da neoliberal politikaların yükseldiği bu süreçte yabancı ve büyük yerli sermayenin yatırımları doğrultusunda işleyen bilindik küresel(kent)leştirme stratejileriyle, devlet-sermaye-yerel yönetim ortaklığında, plazalar, rezidanslar,

AVM'ler gibi yeni varsıl mekânlar inşa edildiğinden bahsetmektedir.

Böylece İstanbul'un ardından diğer büyük kentlerde de benzer bir gelişimin izlendiği ve sürecin ivmesini artırarak devam ettiği görülmektedir. Ankara ve İzmir kentleri de özellikle 2000'li yıllarla ve giderek ivmelenen bir biçimde İstanbul'dan sonra bu kapsamda ülke genelinde başı çeken kentler olmuşlardır (Gökmen Köksal&Tıgılı, 2018; Bal, 2011, Vural Aslan, 2009).

Mekânla ilişkili disiplinlerde AVM'ler üzerine çok geniş bir literatür bulunmakla birlikte İzmir kentindeki AVM'lerin az sayıda çalışmaya konu olduğu görülmektedir. Bunların içinde kamusal ve tüketim olgusuna ilişkin genel bir çerçeve çizen çalışmalar bulunmakla birlikte (Yılmaz Saygın, 2006; Ecemiş Kılıç&Aydoğan, 2006; Bal&Dalgakıran Erdoğan, 2007; Uzun, 2008); araştırmaların çoğu belirli kavramlar özelinde bir ya da birkaç yapıya odaklanan alan çalışmaları sunmaktadırlar. Bu doğrultuda İzmir kentindeki AVM'leri, engelliler özelinde inceleyen çalışmalar (Kaya&Akyol, 2002; Özgen&Kırlar, 2014) ile peyzaj tasarım kriterlerini değerlendiren (Malkoç vd., 2013; Gülgün Aslan vd., 2018; Karadan&Birişçi, 2020) araştırmalar mevcuttur. Ancak İzmir kentindeki AVM'lerin kentsel gelişim sürecine odaklanan bir çalışma bulunmadığı gibi, mekânsal organizasyonları üzerinden bütüncül bir ele alışı eksikliği de dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda bu çalışma, İzmir'deki AVM'lerin kentteki gelişim süreçlerini ortaya koymakta; metropol kent bütününde yer alan merkezleri, kentteki konumları, yer seçim kararları, plan şemaları ve mekânsal örgütlenmeleri bağlamında analiz etmektedir.

2. İZMİR'DE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN GELİŞİMİ

Bilindiği üzere İzmir'in geleneksel ticaret merkezi, tarihi Kemeraltı Çarşısı'dır. Yüzyıllarca süregelen mekânsal ve toplumsal yapılanmanın izdüşümü olarak Kemeraltı Çarşısı, kentin ağırlıklı olarak alt ve orta gelir gruplarını da kapsayacak biçimde, tüm sınıfları için hemen hemen tüm ihtiyaçların alınabildiği oldukça zengin bir içerik sunmuştur. Alışveriş merkezlerinin İzmir'deki ilk örneği, 1997 senesinde açılan EGS Park Bornova'dır. Bu tarihten sonra günümüze dek, kentin 4 temel aksı üzerinde ardı ardına inşa edilen AVM'ler gelinen nokta itibariyle kent bütününde 20 sayısına ulaşmış olup tarihi Kemeraltı Çarşısı'na alternatif yeni dünya düzeninin çok önemli tüketim alanları olarak karşımızdadır. Günümüzde Kemeraltı tarihi çarşısı artık daha çok alt ve orta sınıflar ile özelleşmiş ürünler arayan kişilerin uğrak noktası niteliğindedir. Kentte

yaşayan orta sınıflar ve üst gelir gruplarının önemli bir bölümünün AVM'leri kullandığı dikkati çekmektedir.

Kent bütününde yer alan 20 adet AVM'nin fiziksel özellikleri Tablo 1'de sunulmaktadır. Aradaki birkaç yıllık durgunluk haricinde, 1997'den bugüne, kentte düzenli bir üretimin varlığı gözlenmektedir.

İzmir'de alışveriş merkezlerinin tarihsel olarak gelişimine baktığımızda ilk öncül gelişiminin 1997 yılında o dönemki adıyla EGS Park Bornova ve bugünkü adıyla **Park Bornova Outlet Center** olduğu görülmektedir. Söz konusu gelişmeyi kısmen de olsa, çok yakınında kısa süre önce kentteki ilk hipermarket olarak açılan Bornova Kipa'nın (1994) varlığı tetiklemiştir. EGS Park AVM, kentin çeperinde sanayi bölgesinin yakınında ve konut alanlarından kısmen uzak olması çerçevesinde etkinliğini zaman içinde yitirmiş, yatırımcı firmanın maddi sorunsalları doğrultusunda devredilerek, 2007 yılı itibariyle fabrika satış mağazası konseptine dönüştürülmüştür. Konum olarak, kent çeperinde konut alanlarından bir miktar uzakta yer almakta ancak kentin önemli üst ölçekli ulaşım bağlantıları olan Çevre yolunun Bornova-Kemalpaşa çıkışı ile Ankara Otoyolu'nun kesişimde bulunmaktadır. Öte yandan konut alanlarından yaya olarak erişim de olanaklıdır. 33.000 m² açık alan, 17.742 m² kapalı alan ve 13.000 m² kiralanabilir alana sahip yapı, basit bir dikdörtgen formun içinde, ana bir sirkülasyon aksı (*alle*) etrafına sıralanmış mağazalardan oluşan klasik bir plan şemasında ve kapalı bir AVM olarak üretilmiştir. Outlet mağazalar yanında, yeme içme mekânları, kafeler, çocuk oyun merkezi, sinema, market ve bowling gibi kullanımlar içermektedir. (URL1).

Kentte bir sonraki AVM gelişimi ise kentin kuzey aksı üzerinde izlenmiştir. Kuzeydeki çevre yolu ile Karşıyaka ilçesi sınırları içinde kalan Mavişehir çevresindeki bölgede, tarihsel olarak ve konum açısından yakın aralıklarla hayata geçen bir alışveriş merkezi gelişimi görülmektedir. Bu bölgedeki ilk AVM 1998 yılında kapalı alışveriş merkezi konseptinde açılan **Çiğli Kipa AVM**'dir. Yine dikdörtgen bir plan şeması içinde orta bir galeri boşluğu ve etrafına dizili mağazalardan oluşan ve kapalı tipteki ilk yapıda, hipermarket ve yeme içme mekânları da bulunmaktadır. (URL2). Yapı bir süre sonra talep doğrultusunda yenileme geçirmiş, ana aksa bağlanan bir alt aks ve mağazaların yanı sıra, giriş bölümündeki yarı-açık üst örtü altındaki kafeteryalar ile genişletilmiştir.

Çiğli Kipa'nın ardından 1999 yılında o günkü adıyla EGS Park olup sonrasında ismi **EGE Park Mavişehir** olarak değişen yapı kullanıma açılmıştır. 18.000 m² taban alanına sahip kapalı tip AVM içinde, hipermarket (Migros), sinema, bowling salonu, çocuk

oyun alanı ile yeme içme mekânlarını barındırmaktadır (URL3). Dikdörtgen bir geometriye yerleşen kapalı tipteki yapının planında, ilk iki örnekten farklı olarak ana sirkülasyon aksına bağlanan arka akslar mevcuttur.

İzmir'de alışveriş merkezlerinin tarihsel olarak gelişim çizgisi içinde doğu ve kuzey aksındaki gelişimi, kentin batı aksında Balçova bölgesinde, ardı ardına geliştirilen AVM'lerin izlediği görülmektedir. Balçova'daki ilk alışveriş merkezi gelişiminin öncül nüvesi 1999 yılında Mithatpaşa Caddesi üzerinde açılan **Balpa** olmuştur. Tam bir AVM niteliğinde olmasa da o dönemde bu aks üzerinde batıya doğru devam edecek AVM gelişimini tetikleyici bir lokomotif rolü taşımıştır. Sonrasında farklı sektörlerdeki dükkânların yer seçtiği, aktif bir kullanım çeşitliliği ve kapasitenin izlenemediği, orta ölçekli bir iş merkezi kimliği edinmiştir.

2001 yılında hayata geçen **Özdilek Alışveriş Merkezi** ise bölgenin denizle bütünleştiği, doğal nitelikleri kapsamında rekreatif açıdan kentlinin çok yoğun bir biçimde kullandığı ve bu yönüyle de önemli bir çekim noktası niteliği taşıyan İnciraltı bölgesinde yer seçmiştir. İzmir çevre yoluna ve Çeşme otoyoluna yakınlığı da çekim unsurları olarak sunulmaktadır. Öte yandan hemen yanında aynı holding tarafından 2003 yılında hayata geçirilen ve daha sonra 2013 yılında isim değişikliğine gidilen çok katlı bir otel kompleksi yer almaktadır (URL4).

Özdilek Alışveriş Merkezi, bulunduğu konumun avantajı ile yoğun kullanıcı çeken kapalı tip bir AVM olmakla birlikte, içinde sadece bir hipermarket, yeme içme mekânı ve açık tip mega mağaza barındıran plan şeması ile yalın bir kurgudur.

Mithatpaşa Caddesi üzerinde konumlandırılan **Balçova Kipa AVM** (2001), iki etap halinde hayata geçmiştir. Hipermarket olarak yapılandırılan ilk etabı 2001 yılında tamamlanmış olup, mağaza, sinema ve yeme içme fonksiyonlarından oluşan ikinci etabın inşaatı ise 2007 yılında tamamlanmıştır. Bu yapının planında da bir ana aks ve ona eklenen bir yan aks bulunmaktadır. 42.687 m²'lik parsel üzerinde yer alan yapının yer servis alanları ve yer altı otoparklar ile birlikte toplam inşaat alanı ise 80.644 m²'dir (URL5).

Balçova'daki bu öncül örneklerin yer seçim kararlarında, çevre yolu bağlantısı ve özellikle kentin üst, orta üst ve orta gelir gruplarının yaşadığı konut alanlarına yakınlık önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra mağazalar ve hipermarketin bir arada olduğu bir konsept mevcuttur. 2003 yılında yine Balçova Mithatpaşa Caddesi üzerinde hayata geçen **Agora Alışveriş Merkezi**, bu

Tablo 1. İzmir'deki AVM'lerin temel özellikleri (yazarlar tarafından oluşturulmuştur)
Table 1. Main features of the shopping centers in İzmir (constituted by authors)

NO	ADI	YAPI M. YILI	İLÇE /SEMIT	KONUM	ULAŞIM OLANAKLARI	PARSEL ALANI (m ²)	İÇERİĞİ DONANIMLAR (MAĞAZA DIŞINDA)						DİĞER
							KAPALI OTOPAK	AÇIK OTOPAK	HİPERMAKET	ÜST SEGMENT MAĞAZA	SİNEMA	SERVİS HİZMETLERİ*	
1	Park Bornova Outlet Center	1997	Bornova	konut dokusuna yakın ana arter kenarında	otobüs / minibus / ö.araç	33.000	-	●	●	-	●	OY / KT / T / ÜMS	-
2	Çiğli Kipa	1998	Çiğli	konut dokusuna yakın ana arter kenarında	otobüs / minibus / ö.araç	56.800	●	●	-	●	OY / KT / ÜMS	-	-
3	Ege Park (EGS Park)	1999	Mavişelir	konut dokusunun içinde	otobüs / minibus / tramvay / ö.araç	28.150	●	●	-	●	K / KT	-	-
4	Özdilek AVM	2001	İnciraltı	konut dokusundan uzakta ana arterle bağlantılı	otobüs / ö.araç	48.900	-	●	-	-	ÜMS	-	otel
5	Balçova Kipa	2001	Balçova	konut dokusuna yakın ana arter kenarında	otobüs / ö.araç	42.687	●	●	-	●	KT / OY	-	-
6	Agora AVM	2003	Balçova	konut dokusuna yakın ana arter kenarında	otobüs / ö.araç	45.700	●	-	macro	●	OY / KT / K / ÜMS	-	-
7	Palmiye AVM	2003	Balçova	konut dokusuna yakın ana arter kenarında	otobüs / ö.araç	23.500	●	-	-	●	K	-	sağlık birimi
8	Konak Pier	2004	Konak	tarihi kent merkezi ve iş alanlarına yakın ana arter kenarında	otobüs / minibus / tramvay / vapur / ö.araç	16.800	-	●	-	●	-	-	-
9	Forum Bornova	2006	Bornova	konut dokusuna yakın çevreyolu kenarında	otobüs / minibus / ö.araç	200.000	-	●	●	●	KT	KT	yapı market
10	Selway Outlet	2006	Balçova	çevreyolu kenarında	otobüs / ö.araç	55.000	-	●	-	-	ÜMS	-	-
11	Ege Park Balçova	2009	Balçova	konut dokusuna yakın ana arter kenarında	otobüs / ö.araç	23.710	●	●	-	●	OY / KT / K	OY / KT / K	otel, spor salonu
12	Asmaçanı	2011	Balçova	konut dokusuna yakın ana arter kenarında	otobüs / ö.araç	22.775	●	●	-	-	KT	KT	sağlık birimi, spor salonu
13	Optimum	2012	Gaziemir	çevreyolu kenarında	otobüs / minibus / metro / ö.araç	235.000	●	●	●	●	OY / KT / T / K	OY / KT / T / K	yapı market
14	Point Bornova	2015	Bornova	konut dokusuna yakın çevreyolu kenarında	otobüs / minibus / ö.araç	25.000	●	-	-	●	OY / KT / T / K / TS	OY / KT / T / K / TS	ofis konut
15	Mavibahçe	2015	Mavişelir	konut dokusunun içinde ana arter kenarında	otobüs / minibus / tramvay / ö.araç	43.400	●	-	macro	●	T	T	-
16	İzmirpark AVM	2015	Konak	konut dokusunun içinde ana arter kenarında	otobüs / minibus / ö.araç	32.000	●	-	-	●	KT	KT	spor birimi
17	Ege Perla	2017	Bayraklı	iş bölgesine yakın ana arter kenarında	otobüs / minibus / metro / ö.araç	18.392	●	-	-	●	KT / T / K / TS	KT / T / K / TS	ofis, konut, spor salonu
18	Westpark Outlet Center	2018	Bayraklı	çevreyolu kenarında	otobüs / minibus / ö.araç	60.000	●	●	●	●	OY / KT / T / ÜMS	OY / KT / T / ÜMS	akvaryum
19	Hilltown	2019	Mavişelir	konut dokusunun içinde ana arter kenarında	otobüs / minibus / tramvay / metro / ö.araç	90.000	●	●	●	●	OY / KT / T / K	OY / KT / T / K	-
20	İstinye Park	2021	Balçova	konut dokusuna yakın ana arter kenarında	otobüs / minibus / tramvay / metro / ö.araç	270.000	●	-	macro	●	KT / T / K / ÜMS	KT / T / K / ÜMS	otel

*OY: oto yıkama, K: kuaför, T: terzi, KT: kuru temizleme, ÜMS: ücretsiz müşteri servisi, TS: tekerlekli sandalye

kurgunun dışına çıkan ilk örnek olmuştur. Agora AVM bünyesinde mağazalar, kafe ve restoranlar, aile eğlence merkezi, oto yıkama, eczane ve sinema gibi fonksiyonlar barındırmaktadır (URL6). Plan şeması birbirine geçitlerle bağlanan dört dikdörtgenden oluşan projede, her blok bir galeri boşluğu etrafında örgütlenmektedir. Yapının önce doğudaki iki kanadı inşa edilmiş; 2008 yılında batıdaki iki kanat eklenerek kapalı alan metrekaresi 41.000 m²'den 90.000 m²'ye çıkartılmıştır.

Aynı yıl Agora Alışveriş Merkezi'nin yanında açılan **Palmyra Alışveriş Merkezi**, 15.000 m² arsa alanı üzerinde ve 23.500 m² kapalı alanda yer almakta olup, bünyesinde mağazalar ile yeme içme mekânları bulunmaktadır (URL7). İlerleyen süreç içinde farklı bir uygulama olarak alışveriş merkezinin üst katında Balçova Semt Polikliniği'ne yer verilmiştir. Kapalı tipteki yapının kare plan şemasının ortasında diyagonal olarak konumlandırılan ana bir alle ve buna açılan iki yan aks yer almaktadır. Bu ana aksın iki ucundan da giriş alınması ve yapının orta aksının bir geçiş niteliğinde olması hedeflenmiştir.

Kentin geleneksel merkezi olan tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın hemen yakınındaki gelişmelere bakıldığında; hemen çeperinde ya da içinde yer seçen ve farklı dükkanları bir araya toplayan birkaç örneğin kentteki alışveriş merkezlerinin ilk nüvelerini oluşturduğu söylenebilir. Bunlar, bir yarışma projesi sonrasında inşa edilen Salepçioğlu Çarşısı (1971), YKM, Yeni Konak gibi çoklu 'departman mağaza' niteliğindeki büyük ölçekli mağazaların yanı sıra, sinema, restoran, pastane vb. gibi işlevleri barındıran SSK Çarşısı (1970)'dir. 1990'lı yılların başında Büyük Barut Han'ın yenilenmesiyle oluşturulan Kemer Plaza, bir havuz ve bitkilendirme ile desteklenmiş orta galerili plan kurgusuyla kentteki AVM'lerin erken örneklerindedir. Aslında 1998 yılında inşa edilen ancak koruma kuruluna ilişkin süreçler sonrasında 2003 yılında açılan Pirinç Center, bölgenin içinde Kızlarağası Hanı'nın oldukça yakınında konumlanan bir alışveriş merkezidir. Bu örneklerin tümünün, geleneksel merkezin gücünden yararlanarak varlıklarını sürdürmelerine rağmen verimli ve yoğun kullanılmadıkları görülmektedir. Kemeraltı Çarşısı'nın kuzey çeperinde Gümrük bölgesindeki bir tütün deposunun yenilenmesi sonucu 2004 yılında açılan Orkide (Passtel) AVM de, çok kısa bir süre varlık göstermiş ve sonrasında kullanılmadığı için yıkılmıştır. Kemeraltı'nın hemen çeperinde yer alan **Konak Pier AVM** ise, 19. yüzyılda gümrük binası olarak inşa edilen ve ardından 1960'lı yıllarda balık haline dönüşen tarihi binanın yeniden işlevlendirilmesiyle 2004 yılında kullanıma girmiştir. İçinde mağazalar, yeme içme mekânları ve sinema gibi kullanımları barındıran yapının plan şemasında yine

ana bir aks ve ona açılan alt akslar kurgulanmıştır. Kemeraltı'nın yakınında konumlanan diğer örneklerle kıyasla günümüzde daha yoğun bir kullanım barındırdığını söylemek mümkündür.

2006 yılına gelindiğinde, İzmir'in doğu aksında kentin ilk açık plan tipolojisi ile üretilen AVM'si olan **Forum Bornova**'nın açıldığı görülmektedir. Alışveriş merkezinin bünyesinde mağazalar, yeme içme mekânları, hipermarket, sinema ve uluslararası bir marka olan IKEA mağazası yer almaktadır (URL8). 200.000 m² alan üzerine kurulan alışveriş merkezi kentin üst ölçekli ulaşım aksları açısından da kilit bir noktada yer almaktadır. Ege Üniversitesi'nin kampüs alanının yakınında yer seçen Forum Bornova, tarihi Ege/Akdeniz kasabasına gönderme yapan mimari unsurları ile geçmiş ve geleceği bir kolaj içinde sunan eklektik postmodern bir mekânsal kurguya sahiptir. Kentin iklimsel özelliklerinin de odakta tutulduğu proje, sadece kentteki kullanıcıların değil aynı zamanda hemen yakınında yer alan çevre yolu bağlantısıyla şehirlerarası yolculuk yapan kitlelerin de kullanımını hedefleyen bir strateji içermektedir. Öte yandan yapının açık kurgusu ve birbirine açılan sokaklarıyla, plan tipolojisi adına önceki örneklerden farklılaşan ve sonrasındakileri etkileyen fikirler içerdiği görülmektedir.

2006 yılındaki bir başka önemli alışveriş merkezi gelişimi ise kentin batı aksında Balçova'nın çevre yolu bağlantısı üzerinde yer seçen **Selway Outlet Alışveriş Merkezi** olmuştur. Üzerinde bulunduğu çevre yolu ile Adnan Menderes Havalimanı ve Fuar İzmir'le de bağlantıdadır. 55.000 m² toplam alanda, 35.000 m² kiralanabilir alana sahip Selway Outlet süreç içinde çevre yolunun diğer kıyasına doğru da genişletilmiş ve bir üst köprü ile bu iki alanın bağlantısı sağlanmıştır. Bünyesinde outlet mağazalar ile yeme, içme mekânları bulunmaktadır (URL9). İlk inşa edilen güney kanadında açık dolaşımı esas alan bir kurgu benimsenmiş olsa da yapı adalarının arasından taşıtın da geçebiliyor olması kullanım açısından zorluklara neden olmuştur. Kuzey kanadında ise, dik topografyanın da etkisiyle çok katlı ve açık sirkülasyonlara dayanan bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Kentin batı aksında Balçova'da, Mithatpaşa Caddesi üzerindeki diğer AVM gelişimleriyle aynı aksta yer seçen alışveriş merkezleri ise sırasıyla 2009 yılında hayata geçen **Ege Park Balçova** ve 2011 yılında hayata geçen **Asmaçatı AVM** olmuştur. 55.000 m² alan üzerine kurulan Ege Park Balçova'nın bünyesinde yeme içme mekânları ile mağazalar bulunmaktadır (URL10). Üstü açık bir iç boşluk ve ona eklemlenen iki kapalı kütleli içeren hibrid bir kurguya sahiptir. Ege'deki çardak altı sohbet konseptini temel alınarak projelendirilen Asmaçatı

AVM ise 27.775 m² arsa üzerine kurulmuş olup bünyesinde hipermarket, mağazalar ve ayrıca özel bir tıp merkezi bulundurmaktadır (URL11). Yarı açık bir üst örtü altında, kuzey güney doğrultusunda uzanan ve içinden geçişe izin veren bir ana *alle* içeren yapıda, az sayıda mağaza bulunduğu görülmektedir.

Kentin güney aksı üzerindeki alışveriş merkezi gelişimine bakıldığında ise, önceleri birkaç büyük ölçekli hipermarket ve buna eşlik eden mağazalardan oluşan hangar yapılardan (Metro, Migros, Gaziemir Kipa gibi) sonra, bölgedeki en kapsamlı örnek 2012 yılında hayata geçirilen **Optimum Alışveriş Merkezi**'dir. Optimum Alışveriş Merkezi bölgenin güçlü ulaşım bağlantısı olan Akçay Caddesi üzerinde ve İzmir çevre yolu bağlantısına oldukça yakın bir konumda yer seçmiştir. Proje Gaziemir ilçesinde yer alan Ege Serbest Bölgesi'nin karşısında ve Adnan Menderes Havalimanı'na yakın bir pozisyonadadır. 235.000 m²'lik alan üzerine kurulu olup, 86.000 m² kiralanabilir alana sahiptir. Optimum AVM içinde hipermarket, sinema, bowling, buz pateni pisti, yeme içme mekânları, mağazalar ve 3000m²'lik çocuk oyun parkı yer almaktadır (URL12). Optimum AVM de iki etaplı olarak inşa edilmiştir. Her iki tarafta da odak noktası niteliğinde büyük meydancıklar bulunmakta ve yapıya girişler bu alanlardan olmaktadır. Bu düğüm noktaları birbirine sirkülasyon aksları ile bağlanmaktadır. Yapının temel kurgusu kapalı tiptedir ancak giriş önlerinde geniş dinlenme alanları, yeme-içme mekânlarının ön alanları ve üst katlarda dış cephe boyunca açık teraslar ile desteklendiği dikkati çekmektedir.

2015 yılında kentin kuzey aksının yeniden hareketlendiği görülmektedir. Karşıyaka sınırları içindeki Mavişehir'de yer seçen, kapalı ve açık plan tipolojisini birlikte barındıran **Mavibahçe Alışveriş Merkezi**, mağazalar, yeme içme mekânları, sinema gibi kullanımları içermektedir. Ulaşım bağlantıları açısından İzmir çevre yolu ve deniz arasındaki bölgede; izban, tramvay ve kent içi otobüs gibi toplu ulaşım bağlantılarına yakın bir konumda yer seçmiştir. Ege mimarisi konseptiyle sunulan projede, İzmir'in simgesel mekânları, geleneksel evleri, köprüleri ve yine bu paralelde yere özgü bitkilendirme ve peyzaj tasarımı öne çıkarılmıştır (URL13). Dikdörtgen plan şemasına sahip yapının tam ortasında bu anlamda ele alınmış bir iç bahçe yer almaktadır. Yapının ana sirkülasyonu bu bahçeyi çevreleyecek ve katlar boyunca ona açılım verecek şekilde örgütlenmiştir. Kapalı dolaşım aksları galeri boşlukları etrafında mağazalar içerirken, açık dolaşım aksları yer yer iç bahçe, yer yer dış atmosfere (deniz manzarası) yönelecek şekilde kurgulanmıştır.

Aynı yıl, kentin doğu aksında Bornova ilçesi sınırları içinde **Point Bornova Alışveriş Merkezi**'nin

hayata geçtiği görülmektedir. Point Bornova, İzmir Otogarı'na ve çevre yoluna yakın bir noktada, oldukça güçlü ulaşım bağlantıları üzerinde yer seçmiştir. Alışveriş merkezi ve konut projesi konsepti ile karma bir proje niteliğinde olan AVM, 175.000m² alışveriş merkezi ve 125.000m² konut olmak üzere toplamda 300.000m² inşaat alanına sahiptir. İçinde mağazalar, yeme içme mekânları, çocuklar için eğlence merkezi, sinema gibi kullanımlar bulundurmaktadır (URL14). Dolayısıyla kapalı bir kurguya sahip yapı, üç ana düğüm noktası ve onları bağlayan sirkülasyon akslarından oluşmaktadır. Bu sirkülasyon aksları boyunca katlar arası görsel ilişkiyi sağlayan galeri boşlukları bulunmaktadır. Üzeri açılır şekilde planlanan bu boşluklar sayesinde proje yarı açık bir mekân kurgusu içermekle birlikte, mevcutta bu mekanizmanın kullanılmadığı bilinmektedir.

Konak Pier'den sonra Konak ilçesinde yer seçen ikinci bir alışveriş merkezi ise 2015 yılında açılan **İzmirpark AVM** olmuştur. Kent içi güçlü bir arter olan Eşrefpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapının bünyesinde mağazalar, yeme içme mekânları ile sinema bulunmaktadır. İzmirpark AVM'nin ağırlıklı olarak yakın çevresindeki konut alanlarına hizmet vermesi açısından, bu yönüyle kentteki diğer alışveriş merkezlerinden ayrıştığı söylenebilir (URL15). Yine bir dikdörtgenin ortasında galeri boşluklu ana bir sirkülasyon aksı etrafına sıralanmış mağazalardan oluşan basit bir plan şemasına sahiptir.

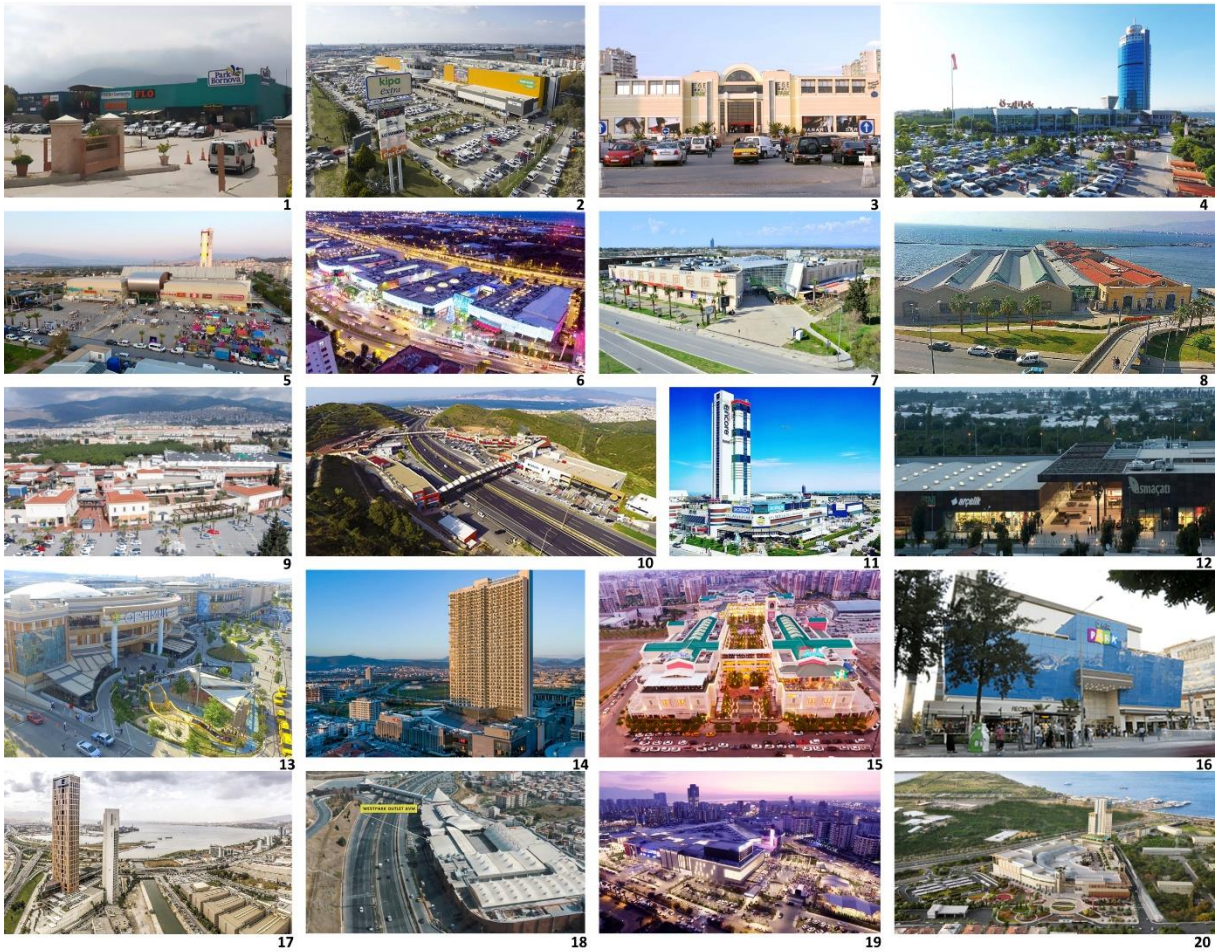
İzmir'deki alışveriş merkezlerinin gelişim sürecinde Bayraklı bölgesinde hayata geçirilen yeni kent merkezindeki mekânsal kararların etkili olduğu görülmektedir. Bu kapsamda 2017 yılında kapılarını açan **Ege Perla**, bu bölgedeki öne çıkan projelerden birisidir. 2000'li yıllardaki neoliberal kentleşme dinamikleriyle yüksek uyum becerisi gösteren ve karma projelerin güçlü bir örneği olarak gündeme gelen projede; alışveriş merkezi, rezidans ve konut bloğu bulunmaktadır. 18.392m² arsa alanı üzerinde inşa edilen proje, 23.197m² kiralanabilir alana sahiptir. Bünyesinde mağazalar, performans sanatları merkezi, yeme içme mekânları ile çocuk oyun parkı bulunmaktadır (URL16). Bir orta aks etrafında örgütlenen mekân kurgusu bodrum katında kapalı, üst katlarda ise açık bir yaklaşımda üretilen AVM, ulaşım bağlantıları açısından kentin en güçlü ulaşım akslarından Altınyol ile Anadolu Caddesi'nin kesişim alanında konumlandırılmıştır.

2018 yılında Bayraklı ilçesi sınırları içinde Karşıyaka-Bornova çevre yolu üzerinde **Bayraklı Westpark Outlet**'in hayata geçirildiği görülmektedir. Güçlü bir ulaşım bağlantısı üzerinde yer alan alışveriş merkezi içinde; mağazalar, yeme içme mekânları, dans okulu, çocuk oyun alanı ve kentteki diğer AVM'lerden farklı olarak dev bir akvaryum bulunmaktadır

(URL17). Hibrid tip bir mekân kurgusu sunan Westpark Outlet'in toplam inşaat alanı 160.000 m² olup, 70.000 m² kapalı alana sahiptir (URL18). Karayolunun iki yanına Selway Outlet AVM'ye benzer bir üst köprü ile bağlanarak yerleşen yapının güney kanadı daha geniştir. Yarı kapalı yarı açık bir orta aks etrafında örgütlenen plan şemasında, geniş galeri boşlukları ve açık holleri örten membranlar dikkat çekmektedir.

2019 yılına gelindiğinde kuzey aksında yine Mavişehir'de hayata geçirilen bir başka proje ise **Hilltown Karşıyaka** olmuştur. Aslında söz konusu parsel, kuzeydeki AVM gelişiminin erken döneminde (2000'lerin başında) üretilen hipermarket (CarrefourSA) odaklı bir başka AVM'nin yıkılarak,

alanın yeniden organize edilmesiyle hayata geçirilmiştir. Açık ve kapalı plan tipolojisini birlikte içeren yapı, bünyesinde mağazalar, hipermarket, sinema, yeme içme mekânları, çocuk oyun alanı, etkinlik alanı gibi kullanımları barındırmaktadır. Optimum AVM ile aynı firma tarafından yapılandırılan proje, ulaşım bağlantıları açısından çevre yolu bağlantısı, tramvay ve İZBAN gibi güçlü ulaşım bağlantılarına yakın bir noktada yer seçmiştir. Proje 90.000 m² alan üzerine inşa edilmiş olup, 68.000 m² inşaat alanına sahiptir (URL19). Plan şemasında ikisi açık, biri kapalı üç düğüm noktası ve bunları birbirine bağlayan ana sirkülasyon akslarının yanı sıra, parselin kuzeyinde ve güneyinde farklı noktalardan kullanıcıların dahil olabilmesine olanak tanıyan bahçe ve parklar yer almaktadır.

Fotoğraf 1. İzmirdeki AVM'lerin genel görünüşleri (yazarlar tarafından URL21'de yer alan sitelerden derlenmiştir, resimler AVM'lerle Tablo1'deki numaralandırmaya göre eşleştirilebilir.)

Photo 1. General views of shopping centers in İzmir (compiled by authors from the website in URL20, pictures can be matched with shopping malls according to the numbering in Table1)

Kentin yakın dönemde inşa edilen en yeni Alışveriş Merkezi ise 2021 yılında kentin batı aksında hayata geçirilen **İstinyepark İzmir Alışveriş Merkezi** olmuştur. 270.000 m²'lik bir inşaat alanı üzerinde yer seçen proje, oldukça önemli ulaşım

bağlantılarının kesişim noktasında yer almaktadır. Üçkuyular Meydanı'nda, tramvay, metro ve otobüs gibi toplu ulaşım bağlantılarının hemen yanında konumlandırılmıştır. Mithatpaşa Caddesi üzerinde, İzmir çevre yoluna oldukça yakın bir bağlantıda yer

seçen AVM ağırlıklı olarak kapalı tipte üretilmiş olup bu ana yapıya eklenen açık bir sokak barındırmaktadır. Kapalı ana kütle içinde, birbirine eğrisel sirkülasyon aksları ile bağlanan üç düğüm noktası yer almaktadır. Açık sokak kurgusunun ise, gerek üst segment mağazaları içermesi, gerekse yayanın biriktiği alanlardan kapıyla ayrılmış olması doğrultusunda daha izole ve ayırıştırıcı bir kurguyla ele alındığı görülmektedir. Bünyesinde, mağazalar, yeme içme mekânları, çocuk eğlence alanı, 20.000m²'lik kent parkı, sinema, otel, pazar yeri/çarşı bulunmaktadır (URL20).

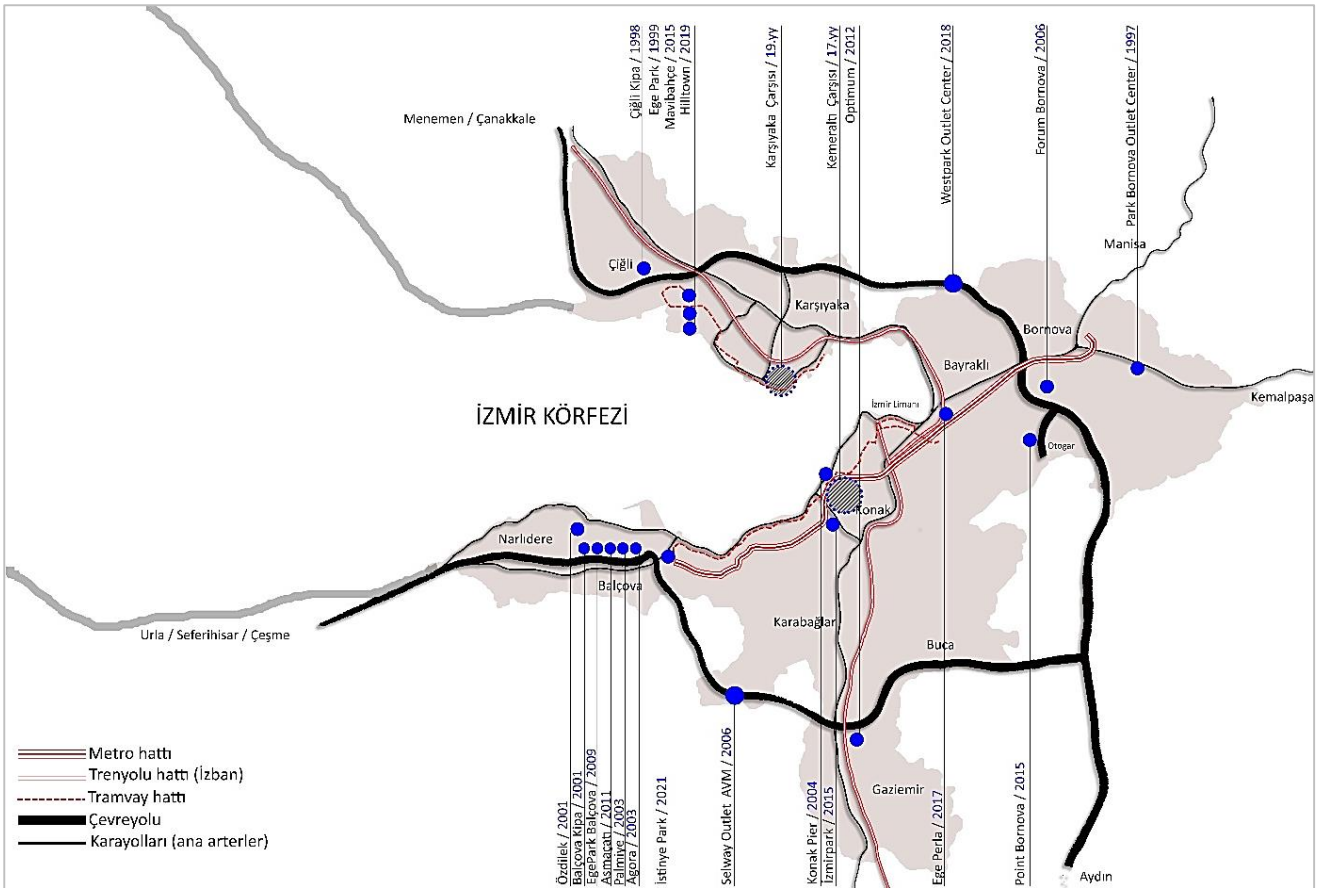
Kentteki AVM'lerin genel görünimleri Şekil 1'den izlenebilir.

2.1. İzmir'deki Alışveriş Merkezlerinin Kentteki Konumları ve Yer Seçim Kararları

İzmir'deki 20 adet alışveriş merkezinin kent genelinde ilçeler bazındaki dağılımına bakıldığında; sırasıyla 8 adet AVM'nin Balçova'da, 4 adet AVM'nin Karşıyaka'da, 3 adet AVM'nin Bornova'da, 2 adet AVM'nin Bayraklı'da, 2 adet AVM'nin Konak'ta ve 1 adet AVM'nin de Gaziemir'de yer

seçtiği görülmektedir. Bu kapsamda en fazla alışveriş merkezinin kentin batı aksında Balçova'da, ardından kuzey aksında Karşıyaka'da ve doğu aksında Bornova'da hayata geçtiği izlenmektedir. En az sayıdaki alışveriş merkezi gelişimi ise kentin güney aksındaki Gaziemir bölgesinde görülmektedir (Şekil 1).

Bu yer seçim şemasına göre kentteki en fazla AVM gelişiminin görüldüğü batı aksındaki AVM'lerin Balçova ilçesi sınırları içinde kaldığı, bu ilçeyi takip eden Narlıdere ve Güzelbahçe ilçelerinde ise herhangi bir AVM gelişimi olmadığı görülmektedir. Yüksek bir konut stokuna sahip olan ve özellikle orta üst ve üst gelir gruplarının 2000'ler sonrası çok daha yoğun bir biçimde tercih ettiği Narlıdere'nin kentsel kullanımlar açısından tercihini özellikle bu gruplara yönelik olarak artan konut talebi yönünde kullandığı, ilçede büyük alan kullanma gereksinimi duyan AVM'lere yer verilmediği dikkati çekmektedir. Güzelbahçe'de alışveriş merkezine rastlanmaması ise bu bölgenin kentin periferisinde bir ilçe olması ile açıklanabilir.

Şekil 1- İzmir'deki AVM'lerin kentsel konumları (yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Figure 1- Urban locations of shopping centers in Izmir (constituted by authors)

Balçova'daki yer seçim şemasına bakıldığında ise bu bölgedeki alışveriş merkezlerinin Fahrettin Altay Meydanı'ndan başlayan ve sonrasında Mithatpaşa Caddesi boyunca Balçova'nın ana akslarından olan Ata Caddesi'nin altındaki lokasyon boyunca neredeyse ard arda devam eden bir dizilim gösterdiği görülmektedir. Bu dizilimin ara boşlukları da popüler bir yapı market ve teknoloji ürünleri satan bir marketle doldurulmuştur. Bu dizilimde Mithatpaşa Caddesi'nin gerek Balçova'nın kendi içinde, gerekse de bu bölgenin kente bağlantısındaki en önemli aks olması temel etken olarak görülmektedir. Kent genelinde bakıldığında ise batı aksındaki yoğunlaşmayı, bu aksın tüm kentli için kentin sayfiye, tatil ve rekreatif kullanımlara yönelik olarak öne çıkan Çeşmealtı-Urla, Alaçatı ve Çeşme gibi bölgelere ulaşımında bir geçiş mekânı olmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Dolayısıyla kentin bir rahatlama aksı olarak öne çıkan batı aksının aynı zamanda bir tüketim aksı olarak da yapılandırıldığı görülmektedir. Öte yandan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçeklerden kişilerin tercihinde olan Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma Hastanesi'nin bölgede yer almasının da tüketici profilini artırmak ve çeşitlendirmek isteyen AVM yatırımlarının yer seçiminde etkili olduğu gözlenmektedir.

Oldukça önemli bir ulaşım bağlantısı olan Mithatpaşa Caddesi üzerindeki dizilimin dışında kalan iki AVM ise İnciraltı bölgesinde yer seçen Özdilek Alışveriş Merkezi ile Balçova'nın İzmir çevre yolu bağlantısı üzerinde yer seçen Selway Outlet olmuştur. Özdilek AVM'nin yer seçimi, İnciraltı bölgesinin yine tüm kentli için deniz kıyısında, tüm rekreatif kullanımları ile birlikte rahatlama, boş zaman geçirme temelinde bir cazibe merkezi olması ile yakından ilişkili görünmektedir. Nitekim İnciraltı bölgesine gelen kişilerin zamanlarının belli bir bölümünü ağırlıklı olarak buradaki alışveriş merkezinde geçirdikleri görülmektedir. Selway Outlet'in ise İzmir çevre yolu bağlantısının iki yakasına yayılım göstererek, bir üst köprü bağlantısı ile karşılıklı konumlanıp, otoyolun sağladığı konuma bağlı erişilebilirlik avantajını kullandığı gözlenmektedir.

Kentin ikinci sırada en fazla alışveriş merkezine rastlanan kuzey aksında ise karşımıza Karşıyaka ilçesinin en popüler semti olan Mavişehir bölgesi ve Çiğli ilçesi çıkmaktadır. Mavişehir'de yer seçen 3 adet alışveriş merkezi, bir körfez kenti olan İzmir'in neredeyse tüm bölgelerinden ziyaretçi almaktadır. Bu bölgedeki yoğunlaşmanın arkasındaki en güçlü etken, üç temel bileşenle açıklanabilir: Birinci olarak Mavişehir bölgesi kentteki orta üst ve üst gelir gruplarının yer seçtiği, popüleritesi gün geçtikçe daha da artan bir bölge olarak öne çıkmakta ve bölgeye getirilen alışveriş merkezi konseptleri de bu bölgede

yaşayan kitlenin talepleri ile örtüşmektedir. İkinci olarak bölge, alışveriş merkezlerinin büyük alan kullanımı gereksinimlerine yanıt verecek boşluklar sunmaktadır. Üçüncü olarak ise bölge, hem bölgedeki çevre yolu ve ana arterlere yakınlık sayesinde özel araçla; hem de toplu ulaşımın tüm biçimlerini barındırması ile kentin tüm bölgelerinden farklı gruplar için erişilebilir olma niteliği göstermektedir. Kuzey aksındaki Çiğli'de yer alan 4. alışveriş merkezi ise bu kümelenmenin kuzeybatısında ve kısmen ayrıksı kalmış olsa da diğer üç AVM ile bütünlük sergilemektedir.

Kentin üçüncü sırada en fazla alışveriş merkezine rastlanan doğu aksındaki Bornova ilçesindeki yer seçim kararlarına bakıldığında ise batı aksı ve kuzey aksından farklı olarak bir öbeklenmeden ziyade, dağınık bir yer seçimi göze çarpmaktadır. Bölgedeki her bir AVM'nin kendisi için en avantajlı unsurları bir araya getiren bir lokasyon üzerinde yer seçtiği izlenmektedir. Kentte AVM'lerin gelişimi açısından ilk öncül gelişim olarak görülebilecek Bornova Kipa bu bölgede hayata geçmiştir. Öte yandan alışveriş merkezi standartlarındaki ilk örnek de 1997 yılında yine bu bölgede hayata geçmiş olan Park Bornova Outlet Center olmuştur. Park Bornova'nın kentin en önemli arterlerinden birisi olan Ankara Caddesi üzerinde yer seçmesi AVM'lerin yer seçiminde erişilebilirliğin ne denli önemsendiğinin net bir göstergesidir.

Bornova, kentin ilk alışveriş merkezi yapılanmasına öncülük etmesinin yanı sıra kentteki en büyük kentsel yatırımlardan birisi olan ve kentin ilk açık plan şemalı AVM'si olarak inşa edilen Forum Bornova'nın da yer seçtiği alan olmuştur. Forum Bornova örneği İzmir Çevre yoluyla doğrudan bağlantılı olacak şekilde hem şehirlerarası tüketicileri hem de kentin diğer ilçelerinden çevre yolu bağlantısı ile gelecek kullanıcıları hedefleyen bir anlayışla konumlanmıştır. Öte yandan toplu ulaşım açısından metro ve otobüs kullanıcılarının kolay ulaşabileceği bir ana artere yakın şekilde yer seçmiştir. Ege Üniversitesi Hastanesi'ne de oldukça yakın bir konumdadır. Forum Bornova yapımından sonra çevresine yeni yatırım alanlarını da çekmiş ve yakın çevresinde üst gelir gruplarına yönelik müstakil lüks konut sayısında önemli oranda artış görülmüştür. Bornova'daki bir diğer alışveriş merkezi olan Point Bornova ise İzmir şehirlerarası otobüs terminalinin hemen karşısında, çevre yolu bağlantısına oldukça yakın bir konumda yer seçmiştir. Ofis ve rezidans kullanımlarının beraberinde olduğu bir kompleks olarak yapılandırılan Point Bornova bu konumu itibarıyla hem şehirlerarası hem kent içi tüketici gruplarını hedefleyen bir yapı sergilemektedir.

Kentin doğu ve kuzey aksının bir kesişim alanı olarak karşımızda olan Bayraklı bölgesine geldiğimizde ise bölgedeki alışveriş merkezlerinin yer seçim kriterleri açısından iki temel lokasyonun belirginlik kazandığı görülmektedir. Bunlardan ilki, İzmir'de 2000'li yıllardan sonraki kentleşme pratikleri açısından oldukça önemli bir yere sahip olan İzmir yeni kent merkezinin gelişimi olmuştur. İzmir körfezinin tam kalbinde Bayraklı'da 2000'li yılların neoliberal kentleşme pratikleri ile yüksek uyum becerisi gösterecek bir biçimde hayata geçirilen İzmir yeni kent merkezi, çok sayıda büyük ölçekli kentsel yatırımın yer seçtiği bir bölgedir. Çok güçlü ulaşım bağlantıları üzerinde yer seçen özellikle rezidans, ofis, iş merkezi gibi kullanımların öne çıktığı bölgede büyük ölçekli bir kentsel yatırım olarak Ege Perla Alışveriş merkezinin yer seçmesi bir tesadüf değildir. Yeni kent merkezi için getirilen yüksek yoğunluklu plan kararları, bu AVM'nin kentin merkez alanında büyük ölçekli bir arsa üzerinde ve 46 kat yüksekliğine sahip bir mimaride inşa edilebilmesini olanaklı kılmıştır. Öte yandan ilçedeki bir diğer alışveriş merkezinin (Westpark Outlet Center) ise bu alanın tam kuzeyinde, ilçenin periferisinde, İzmir çevre yolunun tam kıyısında yer seçtiği görülmektedir. Buradaki yer seçiminde alışveriş merkezini, kentin farklı bölgelerinden ve farklı şehirlerden gelmesi hedeflenen tüketiciler açısından çevre yolu bağlantısı ile ulaşılabilir kılma hedeflenmiştir. Öte yandan AVM güneyindeki büyük konut alanları da alışveriş merkezine bölge içinden gelecek tüketiciler olmaları kapsamında, AVM'nin bu bölgedeki yer seçiminde güçlü bir dayanak oluşturmaktadır.

Kentin geleneksel merkezinin bulunduğu Konak ilçesinde bulunan alışveriş merkezlerinin yer seçim kararlarına bakıldığında ise iki farklı eğilimin öne çıktığı görülmektedir. Bu eğilimlerden ilki, geleneksel merkez olan Kemeraltı Çarşısı'nın hemen yakınında, deniz kıyısında yer alan tarihi bir binanın yeniden işlevlendirilmesi sonucu oluşturulmuş bir AVM (Konak Pier), bir diğeri ise Konak bölgesinin en önemli ulaşım arterlerinden olan Eşrefpaşa Caddesi üzerinde yoğun bir kentsel dokunun içinde ağırlıklı olarak o bölgeye hizmet eden bir AVM (İzmirpark) şeklinde olmuştur. Bu iki alışveriş merkezinin gerek yer seçim, gerek mimari özellikler, gerekse de kullanıcı profili temelinde birbirinden ayrıştığı gözlenmektedir. Bu ayrışmaya rağmen ortak noktaları, her ikisi için de en avantajlı konumun tercih edilmiş olması olarak belirginlik kazanmaktadır.

Kentteki en az alışveriş merkezinin bulunduğu bölge ise kentin güney aksı olarak öne çıkmaktadır. Bu bölgedeki tek alışveriş merkezi olan Optimum AVM'nin konum olarak en avantajlı bölge üzerinde

yer seçtiği görülmektedir. Gaziemir ilçesinin girişinde, güney aksının en önemli ulaşım arteri olan Akçay Caddesi üzerinde ve İzmir çevre yolu bağlantısına oldukça yakın bir konumda yer seçen Optimum AVM aynı zamanda Gaziemir Serbest Bölgesi'nin de karşısında yer almaktadır. Bu yanı sıra hem bulunduğu bölgedeki hem de kentin diğer bölgelerindeki kullanıcıları çekme yönündeki hedefe yönelik bir konumlanışa sahip olduğu görülmektedir.

Kentteki tüm alışveriş merkezlerinin oluşturduğu genel şemaya bakıldığında; kentin bazı akslarında yer alan ilçelerde hiçbir alışveriş merkezinin yer almadığı görülmektedir. Buca, Karabağlar, Narlıdere ve Güzelbahçe ilçelerinde herhangi bir alışveriş merkezi bulunmamaktadır.

Timor (2004), AVM'leri büyüklüğü ve etki alanlarına göre üçe ayırmıştır: sadece buldukları semtlerin sakinlerine hizmet eden yerel AVM'ler (1), yerel AVM'lere oranla çekim gücü yüksek ve satış birimleri çeşitlenmiş ancak etki alanları ve büyük mağazaların sayıları ile daha küçük ölçekli yöresel AVM'ler (2), etkileri şehrin sınırlarının ötesine kadar uzanabilen bölgesel AVM'ler (3). Bu sınıflandırma temelinde İzmir AVM'lerine bakıldığında; sadece buldukları yakın çevreye hizmet veren Park Bornova Outlet Center, Palmiye AVM, Asmaçatı, İzmirpark AVM 1.kategoride; kentsel ölçekte bir çekim gücü olan ve farklı semtlerden de kullanıcının geldiği Çiğli Kipa, Ege Park (EGS Park), Özdilek AVM, Balçova Kipa, Konak Pier, Ege Park Balçova, Point Bornova 2.kategoride; yer seçimi itibarıyla İzmir'in hinterlandında ve hatta Ege Bölgesi ölçeğinde bir etki alanından bahsedebileceğimiz Forum Bornova, Agora AVM, Selway Outlet, Optimum, Mavibahçe, Ege Perla, Westpark Outlet Center, Hilltown, İstinye Park 3.kategoride değerlendirilebilir.

2.2. İzmir'deki Alışveriş Merkezlerinin Plan Şemaları ve Mekânsal Örgütlenmeleri

Alışveriş merkezleri Uluslararası Alışveriş Merkezi Konseyi (ICSC: International Council of Shopping Centers) tarafından fiziksel konfigürasyonlarına göre, **Kapalı** (Closed Mall), **Açık** (Open-Air) ve **Hibrid** (Hybrid) olmak üzere üç temel kategoride sınıflandırılmaktadırlar (Pitt&Musa, 2009). Bu biçimlenme, yapının coğrafi konumu, iklim nitelikleri ve çevresel özellikleriyle ilişkilidir.

Dünya genelinde erken dönem AVM'leri kapalı formda üretilmiştir. Burada temel hedef, özellikle sert iklim koşullarına sahip kentler için iklimlendirilmiş konforlu iç mekân koşulları sunmaktır. ABD'de 1956 yılında Victor Gruen tarafından gerçekleştirilen ve ilk alışveriş merkezi olarak kabul edilen Southdale, 24°C'ye sabitlenmiş iç ortam sıcaklığı ile "sonsuz

bahar (*eternal spring*)” temasıyla ün kazanmıştır (Gruen&Smith,1960). Öte yandan bu mekânsal örgütlenme biçimi kapitalist döngüye de ayrıca hizmet eder; kullanıcıların dış ortam ile ilişkisinin kesilmesini ve dikkatlerini dağıtmadan alışveriş eylemine odaklanmalarını sağlamaktadır. Başlarda dışarıdan yalıtılmışlık ve güvenlik duygusunu da pekiştirmek amacıyla çoğu AVM sağır duvarlarla çevrilidir (Gottdiener, 2005). Ancak zaman içinde kapalı AVM’lerde kullanılan iklimlendirme sistemlerinin enerji yükü ve olumsuz çevresel etkileri, dışarı fazlasıyla kapalı bölgeler oluşturmaları eleştirilmiş; doğal havalandırmaya ve doğal peyzaj unsurlarına yönelik talep ile farklı bir tasarım stratejisi geliştirmek gerekmiştir (Gose, 2004; Blum, 2005; Southworth, 2005; Birol, 2005). Southworth (2005), bu doğrultuda AVM’lerde kentsel mekâna ait bir unsur olan sokağın canlandırılmasını, kapalı bir kutu olan alışveriş merkezlerinin kentsel yollarla tedavisi olarak görür. Blum (2005) da, açık tipolojideki AVM’lerin dışa dönük olmaları ve sokak dokusu içermeleri çerçevesinde, tüketicilere kentte olma duygusu verdikleri için ilgi gördüklerini belirtmektedir. Böylece gerek pazardaki arz fazlasının ortaya çıkardığı işlemeyen merkezlerin sayıca artması, gerekse kapalı tipoloji üzerinden eleştiriler, genel dolaşım alanlarının açık ya da yarı-açık üst örtüler altında tasarlandığı açık tipolojiyi, kısa süre içinde de karma tipolojiyi ortaya çıkarmıştır. Karma form, farklı iklimlere uyabilecek korunaklı ortamıyla, görsel ve mekânsal açıdan daha zenginlik sunan açık sokak ortamını aynı anda sunabilmektedir.

Alışveriş merkezleri, mekânsal organizasyonlarına göre ise, sirkülasyon ağını temel alarak, 4 farklı plan tipi üzerinden sınıflandırılmaktadır: kartezyen/gridal sistem(1), *branch/ağaç* dalı sistem (2), *dumb-bell* sistem (3) ve hibrid/kümeli sistem (4) (Deb&Mitra, 2020; Verdil, 2009).

Kartezyen plan tipi, geleneksel ticaret bölgelerine de referansla, gridal alışveriş blokları ve birbirini kesen eşdeğer akslardan oluşmaktadır. İlk AVM’lerin plan şeması olan ve sonrasında yaygın olarak kullanılan *dumb-bell* sistem, lineer bir ana sirkülasyon etrafına sıralı mağazalar ve bunların uçlarında konumlandırılmış çekim potansiyeli yüksek mağazalardan ibarettir. Literatürde *anchor* olarak da adlandırılan ana kiracılar, yaya akışını yönlendirecek stratejik noktalara konumlandırılırlar; böylece müşteri potansiyeli yüksek bu dükkanlar ve önlerindeki geniş boşluklar arasında gidip gelen müşterilerin, diğer mağazaların da farkına varıp alışveriş yapmaları

sağlanır. Bazen bu boşluklar kesişimin ötesinde genişletilerek, aynı zamanda farklı etkinliklerin de gerçekleştirilebileceği meydan benzeri bir düğüm noktası olarak ele alınırlar ve düşey sirkülasyonlar da buna destek verecek şekilde konumlandırılırlar.

Branch/ağaç dalı sistem, klasik tipin geliştirilmesini ve daha karmaşık, kaybolmuşluk hissi veren bir alışveriş eyleminin devamlılığını temel alır. Ana bir sirkülasyon aksı ile ona bağlanan yan kollar halinde gruplaşmış dükkan dizilerinden oluşan sistem içerisinde düşey sirkülasyonlar farklı noktalarda tekrar ederek, dallanma prensibi katlar arasında da oluşturulur. Kartezyen şemadan farklı olarak sirkülasyonlar ve kesişimleri eşdeğer değildir, genelde bir ana sirkülasyon (*alle*) ya da odak noktası (meydan) bulunur. Son olarak hibrid sistem, *dumb-bell* ve *branch* sistemin karma halinin denendiği, birden çok düğüm noktası ve bunları bağlayan bir sirkülasyon ağını tarifler bu nedenle de kümeli bir plan organizasyonu kurulduğunu söylemek mümkündür.

Bu çerçevede İzmir’deki 19 AVM’nin fiziksel konfigürasyonlarına ve plan tipolojilerine göre analizi ve kentsel doku ile kurdukları ilişki, Tablo 2’de sunulmaktadır².

Fiziksel konfigürasyonlarına göre 9 tanesi kapalı, 3 tanesi tamamen açık, 7 tanesi ise açık ve kapalı mekânları aynı anda barındıran bir yaklaşıma sahiptir. Erken dönem örneklerin hep kapalı tip olduğu ve süreçte Forum Bornova’nın açık tipolojinin kentte yaygınlaşması için bir kırılma teşkil ettiği görülmektedir. Bu tarihten sonra yapılan AVM’lerde bu konu dikkat edilen bir parametre haline gelmiştir. Sonrasında gerçekleştirilen ve kapalı tipte üretilen Optimum ve Point Bornova gibi örnekler, yarı açık dış teraslar ya da girişle ilişkilenen açık alan kullanımlarını önemserken; eski AVM’ler parsellerinin elverdiği ölçüde, dış alanlarını mağazalarla ilişkilendirerek yeniden tasarlamışlardır. Bu yöndeki eğilim, hem açık hem de kapalı tipin bir aradalığından oluşan hibrid örneklerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Hibrid tipte, açık ve kapalı alanlara yaklaşık eşit ağırlıkta yer verilmesi, hem kışın rahat kullanımı sağlamakta, hem de ılıman iklim kuşağındaki kentte yarı açık örtülü alanlara olan ihtiyaca cevap verebilmektedir. Hilltown, Westpark, Mavibahçe, Ege Perla gibi son dönem örnekleri, her iki olanağı da bir arada sunmanın yatırımcılar tarafından giderek daha fazla tercih edildiğini ortaya koymaktadırlar.

Tablo 2’de **plan şemalarında**, açık gri renk ve kırmızı kesikli çizgiler açık/yarı-açık dolaşım

² Özdilek AVM plan şeması itibariyle, mağazalardan oluşan bir tipoloji taşımaması doğrultusunda dahil edilmemiştir.

alanlarını, beyaz renk ve düz kırmızı çizgiler kapalı dolaşım alanlarını, kırmızı noktalar düğüm noktası niteliğindeki kesişimleri, mavi noktalar düşey sirkülasyon öğelerini ifade etmektedir. Daha kalın kırmızı çizgiler, genellikle bir galeri boşluğu ile desteklenmiş *alle* niteliğindeki sirkülasyon alanlarını ifade ederken, daha ince kırmızı çizgiler buna eklenen yan yolları tariflemektedir. Plan tipolojileri bütüncül olarak değerlendirildiğinde, 1 kartezyen şema, 3 dumb-bell tipi, 8 branch/ağaç dalı tipi, 7 tane de hibrid/kümeli tip olduğu görülmektedir. Asmaçatı AVM'nin bunların dışında birbirini kesen iki açık sokak kurgusu ve buna açılan birkaç mağazası ile kartezyen/gridal tipin kentteki tek örneği olduğu, ancak bir yaya dolaşımı kurmak için oldukça küçük ölçekte kaldığı göze çarpmaktadır.

Örneklerin tamamında (tek katlı Park Bornova, Konak Pier ve tamamen açık sistemdeki Asmaçatı hariç) ana sirkülasyon arteri, katlar arası görsel sürekliliği kuran bir galeri boşluğu ile desteklenmektedir. Bunun yanı sıra ana arterler üzerinde odak niteliği taşıyabilecek bir düğüm noktası arayışının varlığı da yaygındır. Bu bölge, bazılarında (Ege Park Mavişehir, Balçova Kipa, Konak Pier, Palmiye, Ege Perla, İzmirpark) sadece sirkülasyon akslarının kesişimiyle oluşturulmuş ve giriş, kafe, sinema gibi özellikli bir kullanımla desteklenmiş; bazılarında ise (Park Bornova, Kipa Çiğli, Forum Bornova, Mavibahçe, Optimum, Point Bornova, Westpark, Hilltown, İstinyepark) bu kesişim bölgeleri genişletilmiş meydanlar olarak ele alınmışlardır. Her iki durumda da düşey sirkülasyon elemanları (ağırlıklı yürüyen merdiven) bu düğüm noktalarında yer almaktadır. Söz konusu alanlar birer çekim noktası niteliğindedir ve AVM'lerde gerçekleştirilen çeşitli etkinliklere sahne olmaktadır. Sadece Agora AVM'nin bu yaklaşımın dışında kaldığını söylemek mümkündür. Bu yapıda odak alanlar, birbirini pek çok noktada kesen sirkülasyon arterlerinin kesişim noktalarında değil, kısa yönde tekrar eden 3 galeri boşluğu ve bunların zemin kat boşlukları üzerinden kurgulanmıştır.

İzmir'deki AVM'lerin **kentsel doku ile kurdukları ilişki** değerlendirildiğinde, farklı arayışların mevcut olduğu görülse de nihayetinde buldukları çevre ile gerek ölçek, gerekse yaya sürekliliği açısından bütünleşemedikleri görülmektedir. Değerlendirilen AVM'lerin 5 tanesi konut dokusundan uzakta, diğerleri ise konut dokusunun içinde ya da yürüme mesafesi yakınlığında konumlanmaktadır.

Sadece alışveriş eylemine odaklı erken dönem örneklerinde içe dönük ve kapalı bir plan tipolojisi hedeflenen bir durum olmuştur. Zaten bu yapıların bir

kısmı, kentin gelişmekte olan çeper bölgelerinde konumlandıklarından, üretildikleri dönemde çevrelerinde mevcut bir konut dokusu bulunmamaktadır. Ancak **bu kapalı ve içe dönük mekânsal örgütlenme biçimi, özellikle geleneksel çarşılarla kıyaslandığında, yapının kentsel çevreye entegrasyonuna engel olan temel durumdur.** Geleneksel pazar ve çarşılar, buldukları konum itibarıyla pek çok kentlinin gündelik hayat rotasının bir parçasıdır; AVM'lerdeki gibi kontrollü bir geçiş içermeden kolayca dahil olunabilen kentsel doku ile bütünleşik bir alışveriş aktivitesi sunarlar. AVM'lerde de zamanla gelişen plan tipolojileri ile geleneksel ticaret bölgelerinin taşıdığı bazı özelliklerden ilham alan, geçiş/geçit, teras, bahçe, dış/iç avlu, sokak kurgularının denendiği ve kapalı tipin açık alan konfigürasyonlarla esnetilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bu arayışlar, yakın çevresindeki konut alanlarından yaya olarak gelen kentliye dahil olabileceği kamusal alt alanlar yaratma hedefini taşımaktadırlar. Ancak bunların da farklı nedenlerle çoğunlukla yetersiz kaldığı görülmektedir. Örneğin, batı aksındaki Palmiye AVM'de kapalı, Asmaçatı AVM'de açık olarak denenen geçit niteliğindeki sirkülasyon aksları, yapının bulunduğu parselin güneyini ve kuzeyini sınırlandıran geniş otoyollar nedeniyle, gerçek hayatta geçişe yönelik bir kullanım karşılığı bulamamışlardır. Zaten, tümü için düşünüldüğünde bir konum avantajı olarak değerlendirilen geniş ana arterler üzerinde yer alma durumu, söz konusu yaya hareketliliğinin temel engellerinden biri olmaktadır.

Bir diğer deneme, Optimum AVM'de net olarak gözlenen, yan bahçeler ya da teraslar aracılığıyla dışarıyla ilişkilendirme arayışlarıdır. Ancak bu alanlar, özünde AVM kullanıcısının konfor koşullarını arttırmak için içeriden dışarıya doğru bir bakışla üretilmiş alanlardır ve gerek içerideki AVM yaşantısının kentsel hayat ile entegrasyonu, gerekse kamusal adına zayıf kalmaktadırlar. Avlu ve sokak kurguları ise tamamen açık ya da kapalı ve açık birlikteliğinde üretilen tipolojilerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Forum Bornova, Hilltown, Ege Perla, Westpark ve İstinyepark'ta sokak kurgusu denenirken, Mavibahçe güçlü bir avlu/iç bahçe konseptiyle örgütlenmektedir. Çevre yolunun kenarında yer alan Westpark hariç bu örneklerin hepsi sıkı bir konut ya da iş bölgesi dokusunun içinde ya da çok yakınında konumlanmaktadır. İnşa edildikleri ilk dönemde her yönden gelen yayayı içine dahil etme hedefiyle kurgulanan iç sokaklar ya da bahçelerin kentsel alanla ilişkisi direkt olarak kurulmuştur, herhangi bir engel içermemektedir. Ancak bugün, özellikle pandeminin

Tablo 2- İzmir'deki AVM'lerin plan tipolojileri (yazarlar tarafından oluşturulmuştur)
 Table 2- Plan typologies of the shopping centers in İzmir (constituted by authors)

<p>Park Bornova Outlet Center</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: KAPALI PLAN SEMASI: DUMB-BELL</p>	<p>Çiğli Kipa</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: KAPALI PLAN SEMASI: BRANCH / AĞAÇ DALI</p>	<p>Ege Park Mavişehir</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: KAPALI PLAN SEMASI: BRANCH / AĞAÇ DALI</p>	<p>Balcova Kipa</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: KAPALI PLAN SEMASI: BRANCH / AĞAÇ DALI</p>	<p>Agora</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: HİBRİD PLAN SEMASI: BRANCH / AĞAÇ DALI</p>
<p>Palmyra</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: KAPALI PLAN SEMASI: BRANCH / AĞAÇ DALI</p>	<p>Konak Pier</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: KAPALI PLAN SEMASI: BRANCH / AĞAÇ DALI</p>	<p>Forum Bornova</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: AÇIK PLAN SEMASI: HİBRİD-KÜMELİ</p>	<p>Selway Outlet Center</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: AÇIK PLAN SEMASI: BRANCH / AĞAÇ DALI</p>	<p>Ege Park Balçova</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: HİBRİD PLAN SEMASI: BRANCH / AĞAÇ DALI</p>
<p>Asmaçatı</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: AÇIK PLAN SEMASI: KARTZYEN-GRİDAL</p>	<p>Optimum</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: KAPALI PLAN SEMASI: HİBRİD-KÜMELİ</p>	<p>Point Bornova</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: KAPALI PLAN SEMASI: HİBRİD-KÜMELİ</p>	<p>Mavibağçe</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: HİBRİD PLAN SEMASI: HİBRİD / KÜMELİ + açık avlu kurgusu</p>	<p>İzmir Park</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: KAPALI PLAN SEMASI: DUMB-BELL</p>
<p>Ege Perla</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: HİBRİD PLAN SEMASI: DUMB-BELL</p>	<p>Westpark Outlet Center</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: HİBRİD PLAN SEMASI: HİBRİD / KÜMELİ + açık sokak kurgusu</p>	<p>Hilltown</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: HİBRİD PLAN SEMASI: HİBRİD / KÜMELİ + açık sokak kurgusu</p>	<p>İstinyepark</p> <p>KENTSEL DOKUYLA İLİŞKİ: İçerideki alanlar / kentsel dokuya bitünlemiyor</p> <p>FİZİKSEL FORMU: HİBRİD PLAN SEMASI: HİBRİD / KÜMELİ + açık sokak kurgusu</p>	

getirdiği güvenlik önlemleri doğrultusunda etrafı sınırlandırılarak girişlerin kontrollü sağlanması nedeniyle, bu kamusal hedefi tamamen yitirilmiştir.

Öte yandan, plan düzleminde dışa dönük ya da kullanıcıyı içine alan mekânsal örgütlenmeler taşısalar dahi, sadece yaya erişimi ya da kamusal erişime açık bölgeler yaratılması, AVM'lerin kentsel dokuyla bütünleşmesi için yeterli olamamaktadır. Yine geleneksel bir ticari doku ile kıyaslandığında, ölçek konusu çevreyle bütünleşme adına öne çıkan bir diğer önemli parametredir. Geleneksel çarşılar, küçük ölçekli dükkânlardan oluşan sıkı dokularıyla adeta kullanıcıyı sarmalarlar. Fakat AVM'lerin çoğunda, ağırlıklı 4-5 kat yüksekliğindeki kesintisiz blokların yanı sıra, dolaşım alanlarının ve kesişim noktalarının genişliği oldukça fazladır. Buna ek olarak kente verdiği masif yüzeyler düşünüldüğünde, ölçek ve gabari açısından da kentsel dokuya yabancı olduklarını söylemek mümkündür. Aslında, herhangi bir AVM için, büyük parsellerde, büyük ölçekli ve yüksek gabari olmaları, çoğunlukla monoblok kütle artikülasyonları, konum tercihleri çerçevesinde geniş ana arterler üzerinde yer almaları ve bu anlamda kentsel mekândaki yaya hareketliliğinden uzakta bulunmaları, ister istemez içe dönük ve kentsel mekânla bütünleşemeyen bir yerleşim ortaya çıkarmaktadır.

Düşük gabarisi, parçalı bloklardan oluşan ölçekli yapılaşma dokusu, açık tipolojiyi benimsemesi ve geleneksel çarşıya göndermeler taşıyan bir sokak kurgusu barındırması nedeniyle Forum Bornova'nın bu anlamda diğer AVM'lerden ayrılan bir mekânsal kurgu içerdiği görülmektedir. Ancak dikkatli bir gözle bakıldığında; bu kurgunun da hedeflenen tüketici grubu bu alana çekebilmenin farklı bir mekânsal alternatifi olarak tasarlandığı gözden kaçmamaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında ise, büyük ölçekli kütlelerine rağmen, Ege Park Mavişehir, Mavibahçe ve Hilltown AVM'nin, çok katlı konut bloklarından oluşan, çoğunlukla kapalı siteler şeklindeki bir doku içinde yer aldıkları düşünüldüğünde, buldukları bölgeye uyum sağladıkları da düşünülebilir. Ancak söz konusu durum tekil bölge ölçeğinde değil, kent yerleşimi bütününde ele alınırsa, böylesi bir kentsel büyüme modelinin gelecek için birbirinden izole yerleşim adacıkları ortaya çıkaracağını öngörmek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan kentteki kullanıcı tercihleri üzerinden genel bir gözlem yapıldığında, açık ya da hibrid konfigürasyona ve kümeli plan tipolojisine sahip AVM'lerin daha yoğun kullanılan mekânlar olduğu söylenebilir. Forum Bornova, Mavibahçe, Hilltown, Westpark AVM'yi bu anlamda örneklemek mümkündür.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İzmir'de 1997 yılından başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte üretilen AVM'lerin mekânsal dağılımına bakıldığında; kentin kuzey, güney, doğu ve batı akslarının yanı sıra İzmir yeni kent merkezi ve Kemeraltı tarihi çarşısının yakını olmak üzere 6 temel bölgenin öne çıktığı görülmektedir. Bu gelişim bizlere alışveriş merkezlerinin kentin tüm temel lokasyonlarına yayıldığını göstermektedir. Bu bölgelerdeki konumlanışlarında ise ardışık/lineer, belirli bir lokasyonda kümelenen ve dağınık olmak üzere üç temel eğilim göstermişlerdir. Bu dağılımda her AVM'nin kendisi için en avantajlı eğilime yöneldiği izlenmektedir.

Dünya genelinde AVM'lerin yer seçim kriterlerinde erişilebilirlik/ulaşılabilirlik, görünebilirlik, rekabet ortamı, arsa/arazi durumu, altyapı olanakları, rekabet, sosyo-ekonomik ve demografik yapı, yakın çevresel etkenler temel belirleyiciler olmaktadır (Timor, 2004; Türk, 2012; Erdoğan, 2013). Bu kriterlerin önceliği kentten kente değişebilmektedir. Örneğin Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerde arazi durumu ve emlak değerleri ile ulaşılabilirlik yatırımcıların yer seçimlerinde daha önce gelen bir kriter iken (Erdoğan, 2013; Ünlükara&Berköz, 2016); Diyarbakır gibi küçük ölçekli kentlerde demografik yapı ve hitap ettiği nüfusun alım gücü (Kılıç&Tuğnel, 2010), yer seçiminde daha önemli bir belirleyici olabilmektedir.

Tüm AVM'lerin kentliler için sadece bir tüketim mekânı olmanın ötesinde boş zamanın geçirildiği birer eğlence ve dinlenme mekânı olma hedefi taşıyacak şekilde kurgulandıkları görülmektedir. Kentin farklı bölgelerinde, ayrı ayrı yer seçen kullanımlar alışveriş merkezlerinde tek bir çatı altında toplanmakta, tüketicilerin neredeyse tüm günlerini bu alan içinde geçirmeleri hedeflenmektedir. İzmir kentindeki AVM'ler de bu hedef temelinde büyük ölçekli alanlar üzerinde yapılandırılmıştır. Ancak İzmir kentinde, AVM'lerin yer seçimindeki öne çıkan temel kriterin ulaşılabilirlik/erişilebilirlik olduğu görülmektedir. Yer seçim kararları temelinde hepsi, buldukları bölgedeki en güçlü ulaşım arteri üzerinde ya da yakınında yer seçmiş, birkaç istisna dışında geriye kalanların tümü İzmir çevre yolu ile ilişkili bir biçimde konumlanmıştır. Bu yönüyle İzmir kentindeki AVM'lerin yer seçimi ülke İstanbul ve Ankara'daki örneklerden (Türk, 2012) güçlü bir biçimde farklılaşmaktadır. Yine hepsinin ortak bir diğer yönü, toplu ulaşımın farklı biçimlerinin durak noktalarına olan yakınlıklarıdır. Bu durum, Türk (2012)'ün de çalışmasında bulguladığı üzere, kentteki görece düşük araç sahipliği ve toplu taşıma kullanımına olan yönelimle ilişkilendirilebilir.

AVM'ler bir yandan bu güçlü ulaşım bağlantıları üzerinde kentin tüm noktalarından, hatta farklı şehirlerden kullanıcıları hedeflerken, diğer yandan da orta, orta üst ve üst gelir gruplarının yaşadığı konut alanlarına yakın noktalarda yer seçmektedirler.

Dünyadaki AVM tipolojilerindeki gelişim ve süreç içindeki çeşitlenme, İzmir'deki AVM'lerde de gözlenmektedir. Nitekim kapalı alışveriş merkezlerine süreç içinde açık ve hibrid plan konfigürasyonuna sahip alışveriş merkezleri eklenmiştir. Bu çeşitlenme AVM'lerin farklı tipolojilerle çeşitlilik yaratma ve tüketici gruplarının yönelimlerini aktif tutma isteği ile bütünleşmektedir. Bazı AVM'lerin bu kapsamda çeşitlilik yaratma ve tüketici gruplarının ilgi odağı olma noktasında; geleneksel çarşıların taşıdığı sokak, meydan, tarihi doku özellikleri gibi unsurları taklit eden mimari yaklaşımlara özellikle yer verdikleri görülmektedir. Öte yandan her ne kadar açık plan konfigürasyonları kapalı ile entegre edilse de AVM'nin içe dönük kurgusu varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda İzmir genelindeki AVM'ler de ölçekleri, gabarileri, plan tipleri ve mekânsal örgütlenmeleri ile ağırlıklı olarak buldukları bölgenin kentsel dokusu ile bütünleşmeyen yapısal özellikler göstermektedir. Bazıları, açık tipolojinin avantajlarını kullanarak bulunduğu bölgeyle uyum becerisi gösterse bile, kentsel yerleşimin bütünü içinde değerlendirildiklerinde; geleneksel çarşıların kucaklayıcı mekânsal kurgusu yerine kendi içine kapanan, kamusalıktan uzak, özel kentsel adacıklar olarak belirginlik kazanmaktadırlar ve bu doğrultuda dünya genelindeki örneklere paralel bir görünüm sergilemektedirler.

Öte yandan her ne kadar kent bütününde plan tipolojisinin çeşitlendiği görülse de temelde tüketime

yönelik mekân örgütlenmesi sabittir. AVM'lere özgü, iki odak arasındaki ana bir yürüyüş aksından oluşan temel plan tipi olan dumb-bell, odak sayısının artırılması ya da mimari formun farklılaştırılması (eğrisel, kırıklı, düz, vb.) gibi taktiklerle çeşitlendirilmiş; açık, yarı-açık mekân örgütlenmeleriyle desteklenmiş, farklı kentsel/mimari öğelerle zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Birol (2005)'un da çalışmasında net olarak ortaya koyduğu gibi, özünde küresel bir mekân dili barındıran bu tipoloji, AVM'nin konumu ya da içeriğinden bağımsız olarak Gruen'in 1950'lerde yaratmış olduğu ilk örneğin çeşitlemelerini sunmaktadır. Pek çok kuramcının dikkat çektiği, AVM'lerde yer hissini ortadan kalkmasının temelinde, bu standartlaşma/aynılaşma yatmaktadır.

Dolayısıyla önemli ulaşım arterleri ile güçlü bir bağlantı içinde olan, kentin merkezi bölgelerinde yayılım gösteren, yıllar içinde plan tipolojileri ve plan şemaları ile çeşitliliğe giden, kentsel dokuyla bütünleşemeyen bir yapısal eğilimle AVM'ler, tüm metropollerde olduğu gibi İzmir'de de özellikle 2000 sonrası süreçte kentin sonradan gelişen güçlü bir mekânsal pratiği ve gerçekliği olarak karşımızdadır. Bu gelişimin getirdiği trafik yükü, kendisine çektiği benzer mekânsal kullanımların yarattığı yoğunluk ve kentsel alanının özelleşmesi bağlamındaki dönüşüm, kentin geleneksel tüketim alışkanlıkları ve geleneksel çarşıları üzerinde yarattığı çözümler, oluşturdukları yapay kamusalılık ve kentsel doku üzerinde yarattıkları ayrışma gibi konular, bu alanlar üzerinde çalışmalar yapan araştırmacılar için önemli birer araştırma kulvarı sunmaktadırlar

REFERANSLAR

- Adanalı, Y. (2011). De-spatialized space as neo-liberal utopia: Gentrified Istiklal Street and commercialized urban spaces. *Red Thread*, 3(2011), 1-13.
- Auge, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an anthropology of supermodernity*. Verso Books.
- Bal E. & Dalgakıran Erdoğan A. (2007). Presentation of consumption-based spaces in a postmodern spatial restructuring within the process of globalization: Case of Forum Bornova-İzmir. *LIVENARCH III Livable Environments and Architecture 3rd International Congress*, Trabzon, Türkiye, 5-7 Temmuz 2007, 319-327.
- Bal, E. (2011). *Türkiye'de 2000 sonrası neoliberal politikalar çerçevesinde imar mevzuatındaki değişimler ve yeni kentleşme pratikleri: İstanbul örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Birol, G. (2005). Çağdaş alışveriş merkezlerinde kent dokusunun yeniden yorumlanması, *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, 20 (4), 421-427.
- Blum, A. (2005). The Mall Goes Undercover. *Slate*, Haziran 9, 2022 tarihinde <https://slate.com/culture/2005/04/the-latest-incarnation-of-the-shopping-mall.html> adresinden alındı.
- Brenner, N. & Theodore N. (2005). Neoliberalism and urban condition. *City*, 9 (1), 101-107.

- Brenner, N. & Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of actually existing neoliberalism. *Antipode*, 34 (3), 349-379.
- Deb, S. & Mitra, K. (2020). Spatial logic of shopping malls: Application of space syntax in understanding economics of architecture, *Creative Space*, 7 (2), 109–117.
- Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu*. (Çev: A. Ekmekçi, O. Taşkent), Ayrıntı Yayınları.
- Ecemiş Kılıç, S. & Aydoğan, M. (200). Alışveriş merkezleri kent ilişkisinde kronikleşen sorunlar toplu ulaşım ve yaya ulaşımı ile ilişkileri, Forum Bornova Alışveriş Merkezi örneği. *Planlama*, 2006/3, 89-95.
- Erdoğan, Ö. (2013). *Ankara kentindeki alışveriş merkezlerinin yer seçim tercihleri ve mekansal etkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. (Çev: M. Küçük), Ayrıntı Yayınları.
- Franz, M., Appel, A. & Hassler, M. (2014). Short waves of supermarket diffusion in Turkey. *Moravian Geographical Reports*, 21(4), 50-63.
- Gose, J. (2004). A golden age for lifestyle centers. *National Real Estate Investor*, 46 (11), 44- 48.
- Gottdiener, M. (2005). *Postmodern göstergeler* (1.b.). (Çev. Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur). İmge Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1995).
- Gökmen Köksal, C. & Tıgılı, M. (2018). Türkiye’de alışveriş merkezlerinde tüketim ve tüketici davranışları üzerine araştırmalar: Ulusal makaleler ve lisansüstü tezler üzerine bir içerik analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32 (4), 1189-1216.
- Gruen, V. & Smith, L. (1960). *Shopping towns USA* (1.b.), Reinhold Publishing Corporation.
- Gülgün Aslan, B. , Yazıcı, K. & Türkyılmaz Tahta, B. (2018). Kentsel doku içinde yer alan modern alışveriş merkezlerinin peyzaj tasarım kriterleri yönünden değerlendirilmesi: Manisa ili Forum Magnesia ve İzmir ili Optimum Outlet alışveriş merkezleri örneği. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 55 (4), 61-70
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu*. (Çev: S. Savran), Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin mekânları*. (Çev. B. Kıcı, D. Koç, K. Tanrıyar ve S. Yüksel), Sel Yayınları.
- Hopkins, J. (1990). West Edmonton Mall: Landscape of myths and elsewhere, *The Canadian Geographer*, 1 (34), 2-17.
- Karadan, D. & Birişçi, T. (2020). Su ögesi ve peyzaj tasarımında kullanımlarının İzmir’deki alışveriş merkezleri örneğinde irdelenmesi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 57 (4), 579-589.
- Kaya, İ. K. & Akyol, T. D. (2002). Alışveriş merkezleri ve engelliler: İzmir için bir çalışma. *Ege Mimarlık*, 40-41, 46-47.
- Kılıç, T. & Tunçel, H. (2010). Diyarbakır’daki alışveriş merkezlerinin yer seçimini etkileyen faktörler. *e-Journal of New World Sciences Academy*. (3), 137-145.
- Lefebvre, H. (1998). *Modern dünyada gündelik hayat*. (1.b.) (Çev. Işın Gürbüz). İstanbul.
- Maclaran, P., & Brown, S. (2005). The center cannot hold: consuming the utopian marketplace. *Journal of Consumer Research*, 32(2), 311-323.
- MacLeod, G., & Ward, K. (2002). Spaces of utopia and dystopia: Landscaping the contemporary city. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 84(3-4), 153-170.
- Malkoç, E., Kılıçaslan, Ç., Özeren, M. & Küçükbaş, E.V. (2013). Geleneksel, yarı geleneksel ve modern anlayışla şekillenen alışveriş mekânlarının İzmir örneğinde analizi, *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 50 (2), 213-222
- Munck, R. (2007). Neoliberalizm ve siyaset, neoliberalizmin siyaseti. A. Saad Filho ve D. Johnston (Eds.), (Çev.Ş. Başlı, T. Öncel), *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki* içinde (s. 106-122), Yordam Kitap.
- Özgen, I. & Kırklar, B. (2014). Alışveriş merkezlerinin fiziksel engeller açısından incelenmesi: İzmir örneği. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, 48-66.
- Pitt, M. & Musa, Z.N. (2009). Towards defining shopping centres and their management systems. *Journal of Retail & Leisure Property*, 8 (1), 39-55.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*, Ayrıntı Yayınları.
- Southworth, M. (2005). Reinventing main street: From mall to townscape mall. *Journal of Urban Design*, 10 (2), 151-170.

- Timor, A.N. (2004). *Yaygınlaşan bir pazarlama yöntemi: Modern alışveriş merkezleri ve Türkiye'deki durumu*. Çantay Kitabevi.
- Türk, M. (2012). *Ticari gayrimenkul geliştirme sürecinde yer seçimi analizi: Türkiye'de alışveriş merkezlerinin kuruluş yerlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, FBE, Ankara.
- Uzun, İ. (2008). *Kamusal mekân-tüketim olgusu etkileşiminin İzmir'deki alışveriş merkezleri bağlamında değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, FBE, İzmir.
- Ünlükara, T. & Berköz, L. (2016). Alışveriş Merkezlerinin Yer Seçimi Kriterleri: İstanbul Örneği, *Megaron*, 11(3), 437-448.
- Verdil, A. (2009). Transformation of space behaviour relation: A case study of shopping centres in Istanbul. In *Proceedings of 7th International Space Syntax Symposium*, Mayıs 3, 2022 tarihinde http://www.sss7.org/Proceedings/10%20Architectural%20Research%20and%20Architectural%20Design/128_Verdil.pdf adresinden alındı.
- Vural Aslan, T. (2009). Türkiye'deki alışveriş merkezleri incelemelerine eleştirel bir bakış: Yorumlar, eleştiriler, tartışmalar. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 147-159.
- Vural, T. & Yücel, A. (2006). Çağımızın yeni kamusal mekânları olan alışveriş merkezlerine eleştirel bir bakış. *İtü dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 5 (2)/1, 97-106.
- Yılmaz Saygın, N. (2006). Alışveriş merkezleri: Türk kentlerindeki yeni tüketim cennetleri. *Planlama*, 2006/3, Mayıs 15, 2022 tarihinde https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/f4477bad7af3616_ek.pdf adresinden alındı.
- Yırtıcı, H. (2005). *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*. (1.b.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- URL1: <https://www.parkbornova.com.tr/hakkimizda/>
- URL2: <https://www.kipaavm.com.tr/cigli-kipa-avm>
- URL3: <https://www.avmgezgini.com/avmler/izmir/egepark-mavisehir-avm-200.html>
- URL4: <https://www.wyndhamgrandizmir.com/tr/sayfalar/136/izmir/otel/>
- URL5: <https://www.arkiv.com.tr/proje/balcova-tesco-kipa-avm---sinema-kompleksi/1420>
- URL6: <http://agoraizmir.com/>
- URL7: <https://www.visitizmir.org/tr/destinasyon/12662>
- URL8: <https://v3.arkitera.com/h12065-forum-bornova-alisveris-ve-yasam-merkezi-12-ekimde-aciliyor.html>
- URL9: <https://selwayoutlet.com/sayfa/liste/hakkimizda>
- URL10: http://www.yapi.com.tr/haberler/ege-park-balcova-martta-aciliyor_63239.html
- URL11: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ege-nin-cardak-sohbetleri-ilham-verdi-asmacati-alisveris-merkezi-acildi-17365311>
- URL12: <https://izmiroptimum.com/tr/corporate>
- URL13: <https://www.izmirdergisi.com/tr/soylesi/2461-izmir-in-yeni-alisveris-ve-yasam-merkezi-mavibahce>
- URL14: <https://www.sozcu.com.tr/2015/emlak/point-bornova-avm-acildi-998628/>
- URL15: <https://www.hurriyet.com.tr/ege/izmir-park-kapilarini-aciyor-28001722>
- URL16: <https://www.egeperla.com.tr/kurumsal>
- URL17: <https://www.westparkoutlet.com.tr/index.php>
- URL18: <https://tankar.com.tr/tr/westpark-outlet>
- URL19: <https://www.insaatderyasi.com/karsiyaka-hilltown-avmde-hangi-magazalar-var-13423h.htm>
- URL20: <https://istinyepark.com.tr/tr/hakkimizda/>
- URL21: <https://www.avmgezgini.com/>, <https://gezicini.com/>, <https://mekan360.com/>, <https://avmdergi.com/>, <https://www.izmirmekam.net/>, <http://www.libertas.com.tr/>, <https://www.kipaavm.com.tr/>

AFET RİSKİ OLAN BÖLGELERDE YERLEŞİM YERİ SEÇİMİNİN ÖNEMİ: AYANCIK BABAÇAY KÖYÜ ÖRNEĞİ

Importance of Location Selection in Regions with Disaster Risk: The Case of Ayancık Babaçay Village

Mutlu KAYA¹

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü
Samsun, Türkiye
mutlu.kaya@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9165-0110*

Cevdet YILMAZ

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal
Bilimler Eğitimi Bölümü Samsun,
Türkiye cvilmaz@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0430-619X*

Harun Reşit BAĞCI

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya
Bölümü Samsun/Türkiye
harun.bagci@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1833-6293*

*(Teslim: 12 Nisan 2022; Düzeltme: 3 Haziran 2022; Kabul: 28 Haziran 2022)
(Received: April 12, 2022; Revised: June 3, 2022; Accepted: June 28, 2022)*

Abstract

Precautions to be taken before disaster are the most important activities that will ensure the safety of life and property in terms of reducing the damages that may be caused by disasters when disasters occur. One of the reasons for the natural events in Turkey to turn into disasters is the wrong location selection for settlements. This wrong location selection is not ordinary, and it becomes even more remarkable if it occurred during the state-sponsored resettlement.

In this study, the importance of choosing the right place in the post-disaster resettlement studies was tried to be explained by starting from the example of Babacay Village in the Ayancık district of Sinop province. As a result of the landslide that occurred in the Sarnıç District of Babacay Village in 1985, many houses became unusable, but no loss of life was experienced. Citizens whose houses were destroyed after the disaster were settled in the new settlement area built by the state in Makas District of the same village. During the flood and overflow disaster that occurred on August 11, 2021, the new settlement area was severely damaged this time, and loss of life and property occurred. The reason for these losses and the resulting damages is the wrong place chosen for the disaster victims. However, the mistake did not end there, for our citizens who were damaged by the flood of August 11, 2021, a new settlement area was determined on the opposite slope of the old settlement. According to the results of the disaster-risk analysis using GIS, the risk of landslide in this new settlement area and the possible problems related to this constitute the subject of this research.

Keywords: Sinop, Babacay, re-settlement, GIS, landslide, flood

Öz

Afet öncesinde alınacak önlemler, afetlerin verebileceği zararları azaltmak anlamında can ve mal güvenliğini sağlayacak en önemli faaliyetlerdir. Türkiye’de yaşanan doğal olayların afete dönüşme nedenlerinden biri de yerleşmeler için yanlış yer seçimidir. Bu yanlış yer seçimi sıradan olmayıp, devlet eliyle tekrar yerleştirme esnasında ortaya çıkmışsa daha da dikkat çekici hale gelmektedir.

Bu çalışmada Sinop ili Ayancık ilçesine bağlı Babaçay Köyü örneğinden yola çıkılarak afet sonrası yeniden yerleştirme çalışmalarında doğru yer seçiminin önemi açıklanmaya çalışılmıştır. Babaçay Köyü’nün Sarnıç Mahallesi’nde 1985 yılında meydana gelen heyelan sonucunda birçok ev kullanılamaz hale gelmiş fakat can kaybı yaşanmamıştır. Afet sonrası evleri yıkılan vatandaşlar aynı köyün Makas Mahallesinde devlet tarafından inşa edilen yeni yerleşim alanında iskân edilmişlerdir. 11 Ağustos 2021 tarihinde meydana gelen sel ve taşkın felaketi esnasında bu kez yeni yerleşim sahası büyük zarar görmüş, can ve mal kayıpları meydana gelmiştir. Bu kayıpların ve ortaya çıkan zararların sebebi afetzedeler için seçilen yerin yanlışlığıdır. Fakat yanlışlık bununla kalmamış, 11 Ağustos 2021 selinden zarar gören vatandaşlarımız için, eski yerleşim yerinin hemen karşı yamacında, yeni iskân sahası belirlenmiştir. CBS kullanılarak yapılan afet-risk analizlerinin sonuçlarına göre bu yeni iskân sahasının da heyelan riski taşıması ve bununla ilgili muhtemel problemler bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Babaçay, yeniden yerleştirme, CBS, heyelan, sel

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

İnsanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal yaşamı durdurarak veya kesintiye uğratarak toplumları etkileyen ve yerel imkânlarla baş edilemeyen doğal, teknolojik veya insan kaynaklı tüm olaylara afet denilmektedir. Doğa olayları toplumlar ve yerleşim birimleri üzerinde kayıplar meydana getirdiğinde veya insan faaliyetlerini kesintiye uğratarak bir yerleşim birimini etkilediğinde afete dönüşmektedir (Kadioğlu, 2008).

Afetler, aniden ortaya çıkıp hızlı geliştikleri için ölümlere, yaralanmalara ve maddi-manevi hasarlara sebep olarak ekonomik ve toplumsal yaşantımızda ciddi zararlara yol açmaktadır. Afetler farklı şiddette ve etkinlikte, uzun ya da kısa süreli, bazen farklı yerlerde meydana gelebildiği gibi, aynı yerde birden fazla olarak da görülebilmektedir. Afetler meydana geldikleri bölgelerde göçlere sebep olarak nüfus yapısını değiştirebilir, ekonomik hayatı çöküntüye uğratabilir, yerleşim yerlerini kullanılmaz hale getirebilir, eski yerleşim yerlerine yeniden yerleşme olanaklarını ortadan kaldıracak biçimde yapısal hasarlar oluşturabilir, alt yapı sistemlerini çökerterek bulaşıcı ve salgın hastalıkların ortaya çıkmasına da neden olabilirler. Toplumun uzun vadede gerçekleştirmeyi planladığı yatırımları geciktirebilir, ülke ekonomisini derinden sarsarak, bireysel ve toplumsal sorunlar ortaya çıkarabilir (Ataman & Tabban, 1977). Doğa kaynaklı afetler, her ne kadar istemsiz ve karşı konulamaz bir şekilde meydana gelse de, etkileri yine insan faktörüne bağlı olarak değişmektedir. Afetlerin sebep olduğu zararların büyüklükleri, yerleşim yerlerinin doğru konumlandırılıp konumlandırılmadığı, binaların sağlam ve dayanıklı yapıya yapılmadığı, nüfus yoğunluğu, acil yardım veyahut kurtarma aktivitelerinin etkinliği ve etkililiği gibi çeşitli değişkenlere bağlı şekilde değişebilmektedir (Avdar & Avdar, 2022).

Türkiye, coğrafi konumu ve jeolojik-jeomorfolojik yapısı nedeniyle yüzyıllardır birçok büyük doğal afetle karşılaşmış, bunlara bağlı olarak da önemli miktarda can ve mal kaybı yaşanmıştır (Ataman & Tabban, 1977). Birçok şehir ve bölgenin bir ya da birden çok doğa kaynaklı afete uğrama tehdidi altında olan Türkiye’de etkilemiş olduğu insan sayısına, hasar gören yerleşim bölgesi sayısına ve sebep oldukları ekonomik kayıplara göre en çok yaşanan doğa kaynaklı afetler; deprem, heyelan, sel, kaya düşmesi, çığ düşmesi ve orman yangınları şeklinde sınıflanmaktadır (Avdar & Avdar, 2022). Çığ, don, kaya düşmesi, hortum gibi doğal afetler hem

daha yerel hem daha dar alanları kapsadığı için deprem, sel ve taşkınlara göre daha önemsizdir (Özşahin, 2013; Karaağaç, Karaman & Aktuğ, 2019). İklim değişikliği ile birlikte son dönemlerde meteorolojik, iklimatik ve hidrolojik kökenli afetlerin sayısında artış meydana gelmektedir (Aydın & Çelik, 2019). Bu afetlerden biri olan seller hem Türkiye hem de dünya genelinde en etkili doğal afetler arasında yer almaktadır. Yaygın olmaları ve yol açtıkları zararlar, sel ve su baskını olaylarını sürekli gündemde tutmaktadır. Çünkü Türkiye’de sel ve taşkın olayları hemen her mevsim ve her bölgede meydana gelebilmektedir. Ayrıca, bu doğal afetler sonucu insanlar hayatlarını kaybedebilmekte, tarım alanları ve meskenler zarar görmekte, ulaşım ve haberleşme kesintiye uğramaktadır (Zeybek, 2009).

Modern afet yönetimi sisteminde, kayıp ve zarar azaltma, hazırlık, tahmin ve erken uyarı, afetleri anlamak gibi afet öncesi korumaya yönelik olan çalışmalara “risk yönetimi” denilirken; etki analizi, müdahale, iyileştirme, yeniden yapılanma gibi afet sonrası düzeltmeye yönelik olarak yapılan çalışmalara ise “kriz yönetimi” adı verilir. Risk yönetiminin ihmal edildiği yerlerde kriz yönetimi başarılı olamaz. Yani, tek başına uygulanan kriz yönetimi; tepkisel, eşgüdümsüz, hedef kitle yanlış, etkisiz, zamansız, güven vermez ve afetin felakete dönüşmesine neden olur (Kadioğlu, 2008). Ülkemizde yaşanan doğal olayların afete dönüşme nedenlerinin başında yerleşmeler için yanlış yer seçimi, bilinçsiz ve denetimsiz yapılaşma ile halktaki bilinç eksikliği gelmektedir. Afet yönetimi sürecinin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Afet meydana gelmeden, diğer bir ifade ile doğal olaylar afete dönüşmeden önce alınacak önlemler, zarar azaltma bağlamında can ve mal güvenliğini sağlayıcı en yaşamsal faaliyetlerdir (Arslan & Ünlü, 2011; Şengün & Sipahi, 2017).

Bir yerleşim yerinde afet meydana geldiğinde veya o yerleşim yerinin afete uğrama olasılığı söz konusu olduğunda yeniden yerleşim ve yapılaşmaya yönelik yer seçimi süreci, “daha uygun bir planlama yapılması ve gelecekteki olası afet zararlarının azaltılması” açısından önemli ve üzerinde dikkatlice durulması gereken bir evredir. Bu açıdan bakıldığında afetlerle mücadele için en önemli adımlardan biri yerleşim yeri seçimidir. Özellikle afet riski olan bölgelerde bu çalışmaların çok daha titizlikle yürütülmesi gerekmektedir. Afetler sonrası yerleşim yerlerinin yenilenmesinde ya da yeniden yerleştirme işlemlerinde dünyada yaygın olan üç farklı yaklaşım ve uygulama söz konusudur. Bunlardan ilki afete maruz kalan kişilerin çevredeki diğer yerleşmelere dağıtılarak yıkılan yerleşim yerinin tümüyle terk

edilmesi, ikincisi afetin gerçekleştiği alanda daha sağlam bir yerleşmenin kurulması, üçüncüsü ise afete uğrayan yerleşmenin yakın çevresinden bir yer seçilerek buraya yeni bir yerleşme kurulması şeklindedir. Türkiye’de afet sonrası yeniden inşa faaliyetinde benimsenen ve uygulanan yöntem bunlardan üçüncüsüdür. Bu yöntem başvurulmasında, gelecekteki olası afetler karşısında bir azaltım stratejisi olarak, yerleşimin afet riskinin daha düşük olduğu alanlara doğru yönlendirilmesi belirleyici olmaktadır (Şengün & Sipahi, 2017).

Başta doğal afetler olmak üzere ülkemizdeki tüm afet olayları karşısında uygulanabilir etkin politikaların üretilmemesi, yapısal sorunların ortadan kaldırılmasına ve örgütlenmelerdeki dağınıklığın giderilmesine yönelik düzenlemelerin yapılamaması nedeniyle, kırsal bölgelerdeki afetzedelerin barınma gereksinimlerine çözüm olarak sunulan afet sonrası yeniden yerleşme süreci ile yeniden yapılaşma uygulamaları birer soruna dönüşmektedir. Genelde ‘imar planları’nın ihaleye verilecek inşaatların yer teslimlerinin yapılması için gerekli bir belge olarak görüldüğü afet sonrası yapılanma süreçlerinde, ‘çevre’ konusu da çoğunlukla bir yasal evrak tamamlama aşaması olarak algılanmaktadır (Tercan, 2019).

Afetzedeler kendi yerleşim alanında ya da başka köy, belde, ilçe veya il sınırları içerisine yerleştirilir. Afet sonrası yer seçimlerinde öncelikle göz önünde bulundurulacak nokta, çok büyük zorunluluk olmadıkça yerleşme ünitelerinin parçalanmaması ve yeni

yerleşme yerlerinin eski idari sınır dışında kalmayacak şekilde planlanmasıdır (Tercan, 2001).

Bu çalışmada, afet riski olan bölgelerde yerleşim yeri seçiminin önemi Babaçay Köyü (Sinop/Ayancık) örneği üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. 1985 yılında Babaçay ve Otmanlı Köylerinde heyelandan etkilenen aileler için yapılan afet evlerinin yer seçimi dikkatli yapılmadığı için aynı afetzedeler Ağustos 2021’de tekrar afete maruz kalmışlar, bu kez de evlerini sel sularına teslim ederek can ve mal kayıpları yaşamışlardır.

1.1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

11 Ağustos 2021 tarihinde Batı Karadeniz Bölümü’nde etkili olan yağışlar sonrası meydana gelen sel felaketi birçok yerleşimde can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Bu yerleşimlerden biri de Sinop iline bağlı olan Ayancık ilçesidir. İlçe merkezinde maddi hasar meydana getiren sel felaketi ilçeye bağlı Babaçay Köyünde maddi hasar yanında can kayıplarına da neden olmuştur. Can kayıplarının meydana geldiği alan aynı zamanda eski bir afet sonrası iskân sahasıdır. Çalışma alanımız üç üniteden meydana gelmektedir. Bunlardan ilki 1985 yılında heyelan afetinin olduğu yamaçtaki eski Babaçay köyü, ikincisi afetzedelerin yerleştirildiği ve 11 Ağustos 2021 selinde zarar gören vadi tabanındaki Babaçay Köyü, Makas mahallesi ve üçüncüsü ise sel ve taşkından zarar görenler için aynı yörede Otmanlı köyünde inşa edilecek yeni afet evleri sahasıdır (Şekil 1).

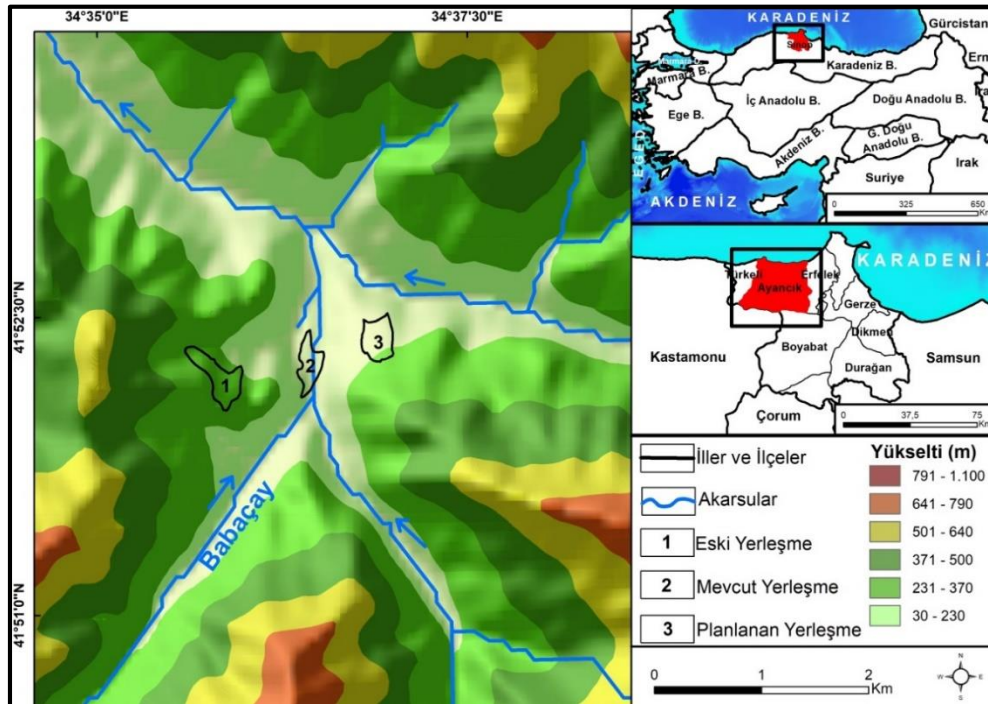

Figure 1- Location map of the research area

1.2. Materyal ve Yöntem

Nitel araştırma olarak tasarlanan çalışmada kullanılan veriler doküman inceleme ve saha araştırmaları ile elde edilmiştir. Öncelikle Babaçay Köyü'nde geçmişte yaşanan afetler ve bu konuda yapılan çalışmalar incelenmiştir. 11 Ağustos 2021 tarihinde gerçekleşen son sel felaketi sonrası Babaçay Köyü ziyaret edilmiş, selden zarar gören vatandaşlarla yapılandırılmamış görüşme formu kullanılarak mülakatlar yapılmış, yaşanan sel felaketi ve etkileri hakkında bilgi alınmıştır. Afet bölgesinin fotoğrafları çekilmiş, bunlar hava fotoğrafları ve haritalarla karşılaştırılarak detaylı olarak incelenmiştir.

Araştırma sürecinde gerçekleştirilen arazi çalışmalarında yörede geçmiş heyelanlara ait izlere rastlanmıştır. Bunun yanı sıra yöre insanından

Babaçay yerleşmesinin önceki konumundan mevcut konumuna heyelan nedeniyle taşındığı öğrenilmiştir. Bunun üzerine yeni kurulacak yerleşme için seçilen alanının konumu itibarıyla heyelan açısından riskli bir alan olabileceği düşünülmüş, bu konuya açıklık getirmek amacıyla ArcGIS programının “Owerlay” aracı ile “Weighted Owerlay” tekniği kullanılarak yöre için bir heyelan risk analizi yapılmıştır. Yörenin coğrafi özellikleri ve bu teknik ile daha önceden yapılmış çalışmalar (Özşahin, 2013, 2014; Öz & Günek, 2021; Avcı, 2015; Sunkar & Avcı, 2016) göz önüne alınarak heyelan için parametreler belirlenmiş, veriler ilgili kaynaklardan temin edilmiştir (Tablo 1).

Araştırmada arazi gözlemlerine, literatüre dayanarak analizde kullanılacak parametrelere ağırlık ve etki değerleri atanmıştır. Belirlenen parametreler, ağırlık ve etki değerleri şöyledir (Tablo 2).

Tablo 1- Çalışmada kullanılan veriler ve kaynakları.
Table 1- Data and sources used in the study.

Veri	Veri Türü	Veri Kaynağı	Kullanım Amacı
Sayısal Yükseklik Modeli (DEM) 1/25.000 Ölçekli	Raster	Digital Elevation Data (http://www.viewfinderpanoramas.org/)	Baki Yükseklik Eğim Eğim Şekli Akarsu ağlarından uzaklık
Sinop, Ayancık, Boyabat, Dikmen Durağan, Erfelek, Gerze, Türkeli Meteoroloji istasyonları yağış verileri		T.C. Çevre, Şehircilik ve Küresel İklim Değişikliği Bakanlığı (https://mgm.gov.tr/)	Yağış
CORINE 2018 arazi örtüsü verileri		CORINE Land Cover (https://land.copernicus.eu/)	Arazi örtüsünün tespiti
MTA'dan alınan litoloji verisi	Vektör	Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü https://yerbilimleri.mta.gov.tr/	Litoloji
Google Earth Pro 12.12.2020 tarihli uydu görüntüsü		Google Earth Pro https://www.google.com/earth/download/gep/agree.html	Ulaşılabilirliğin Tespiti

Tablo 2- Babaçay ve çevresi için yapılan Heyelan risk analizinde kullanılan parametreler, etki ve ağırlık değerleri.
Table 2- Parameters, impact and weight values used in the landslide risk analysis for Babaçay and its surroundings.

Parametreler	Alt Parametreler	Etki Değeri	Ağırlık Değeri (%)
Yükselti	70 – 210 m	1	5
	211 – 330 m	3	
	331 – 440 m	4	
	441 – 560 m	5	
	561 – 690 m	4	
	691 – 930 m	1	
Jeomorfoloji	Plato	2	10
	Yamaç	5	
	Vadi Tabanı	1	
	Heyelan	5	

Tablo 2'nin devamı

Parametreler	Alt Parametreler	Etki Değeri	Ağırlık Değeri (%)
Eğim	0 – 15 %	1	15
	15.1 – 30 %	2	
	30.1 – 40 %	3	
	40.1 – 50 %	4	
	50.1 – 60 %	5	
	60.1 > %	5	
Bakı	Kuzey Faktörlü (K, KD, KB)	5	5
	Güney Faktörlü (G, GD, GB)	2	
	Doğu Faktörlü	3	
	Batı Faktörlü	4	
Yağış	810-830 mm	2	15
	830.1-850 mm	3	
	850.1-870 mm	4	
	870.1-890 mm	5	
	890.1-910 mm	5	
Litoloji	Alüvyon	1	15
	Kireçtaşı-Şelf	1	
	Kumtaşı-Çamurtaşı	5	
	Volkanit-Çökel Kaya	3	
Arazi Örtüsü	Yerleşme	3	5
	Tarım	5	
	Orman	1	
	Çalı ve Mera	3	
Yollara Uzaklık	0 - 50 m	5	10
	50.1 - 100 m	4	
	100.1 - 150 m	3	
	150.1 - 200 m	2	
	200.1 – 250 > m	1	
Akarsu Ağlarından Uzaklık	0 - 50 m	5	10
	50.1 - 100 m	4	
	100.1 - 150 m	3	
	150.1 - 200 m	2	
	200.1 – 250 > m	1	
Eğim Şekli	İçbükey	4	5
	Düz	1	
	Dışbükey	5	
Topografik Nemlilik	-18,4 - -16,6	1	5
	-16,5 - -15,2	2	
	-15,1 - -13,3	3	
	-13,2 - -10,1	4	
	-10 - -4,99	5	

2.BULGULAR

1985 yılında Sinop ili genelinde aşırı yağışlara ve yüksek eğim değerleri içeren jeomorfolojik yapıya bağlı olarak birçok noktada heyelanlar meydana gelmiştir. Aynı yıl Ayancık ilçe genelinde de 16 köy/mahalle yerleşimi heyelandan olumsuz etkilenmiştir. Heyelan afeti yaşayan kırsal yerleşim alanlarından biri de Babaçay Köyü'dür. Babaçay Köyü Sarnıç Mahallesi'nde 19-20 Mart 1985 tarihlerinde meydana gelen heyelân sonucunda mahallede bulunan 30'a yakın evin çoğu yıkılmış ya da heyelân esnasında oluşan yarıklarda kaybolmuştur (Foto 1-2).

1985 yılında yaşanan Babaçay köyü heyelanında can kaybı yaşanmamış fakat birçok ev

kullanılamaz hale geldiği için bu evlerde yaşayanlar için yeni konut ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Afetten etkilenen ve zarar görenler başta Ayancık ilçe merkezi olmak üzere afet alanları dışında farklı yerleşim alanlarında iskân edilmişlerdir. Fakat diğer afetzedelerin aksine, Babaçay Köyü Sarnıç mahallesinden 18 aile aynı köyün sınırları içinde Babaçay merkez Makas mahallesine yerleştirilmişlerdir. Sarnıç mahallesinden gelen afetzedelere komşu Otmanlı Köyü'nden 1 ailenin daha eklenmesiyle toplam 19 hane Babaçay Köyü Merkez mahallede inşa edilen afet konutlarına yerleştirilmiştir (Tablo 3).

Planlama gelişiminin ön şartı çünkü kaynak israfının en engellenmesi ancak doğru planlama ile

mümkün olacaktır. Aksi takdirde gelişme için yapılacak planlar şartların daha da ağırlaşmasına ve farklı sorunların doğmasına neden olacaktır (Avcı 2000). Heyelandan zarar gören vatandaşlar için Babaçay köyü Makas mevkiinde yeni iskân yerinin seçimi esnasında yetkililer tarafından avantajlar ve dezavantajlar göz önüne alınmış ve değerlendirilmiştir. Bunlardan biri de yeni kurulacak yerleşim yerinin akarsu yatağına yakın olması nedeniyle ortaya çıkan taşkın riskidir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda bu konuda karar merci

olan DSİ yetkilisi “yerleşim yerinde su baskını riski olmadığını” beyan etmiş ve su basmanı seviyesini de 50 cm olarak belirlemiştir. Oysa 11 Ağustos 2021 tarihinde meydana gelen taşkında suların yüksekliği 5 m’yi bulmuş ve 19 evler olarak isimlendirilen Makas mevkiindeki yerleşim alanı büyük zarar görmüş, can ve mal kayıpları meydana gelmiştir. Sel felaketi yörede en sık rastlanan doğal afet olmasına rağmen yer seçimindeki bu yanlış tercih felaketin boyutunun artmasında etkili olmuştur (Foto 3-4).

Foto 1-2- Babaçay Köyü Sarnıç Mahallesi’nde 19-20 Mart 1985 tarihinde meydana gelen heyelânlar (Kuterdem & Temiz 2001-solda) (Özdemir, 2005-sağda).

Photo 1-2- Landslides in Babaçay Village, Sarnıç District, occurred on March 19-20, 1985 (Kuterdem & Temiz 2001-left) (Özdemir, 2005-right).

Tablo 3. 1985 yılında Ayancık ilçesinde meydana gelen heyelanlardan etkilenen hane sayıları ve yerleştirildikleri alanlar
Table 3- The number of households affected by the landslides that occurred throughout the Ayancık district in 1985 and the areas where they were settled

Afetten etkilenen Köy/Mahalle	Hane sayısı	Afetten Etkilenen Hane Sayısı	Belirlenen Yeni Yerleşim Yeri
Babaçay	-	18	Babaçay Köyü Makas Mevkii
Otmanlı	70	1	Babaçay Köyü Makas Mevkii
Uzunçam	130	1	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Çamyayla	69	3	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Tepecik Köyü	60	3	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Merkez Çayıçi Mahallesi	300	7	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Hüseyinbey Köyü	170	10	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Karakestane Köyü	80	5	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Kaldırarak Köyü	124	1	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Mustafa Kemalpaşa Köyü	95	21	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Hacıoğlu Köyü	70	6	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Abdülkadir Köyü	74	5	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Zaviye Köyü	-	47	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Kurtköy Köyü	70	4	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Göldağ Köyü	114	2	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi
Topağaç Köyü	106	4	Ayancık Merkez Cevizli Mahallesi

Kaynak: CDAB, 1985

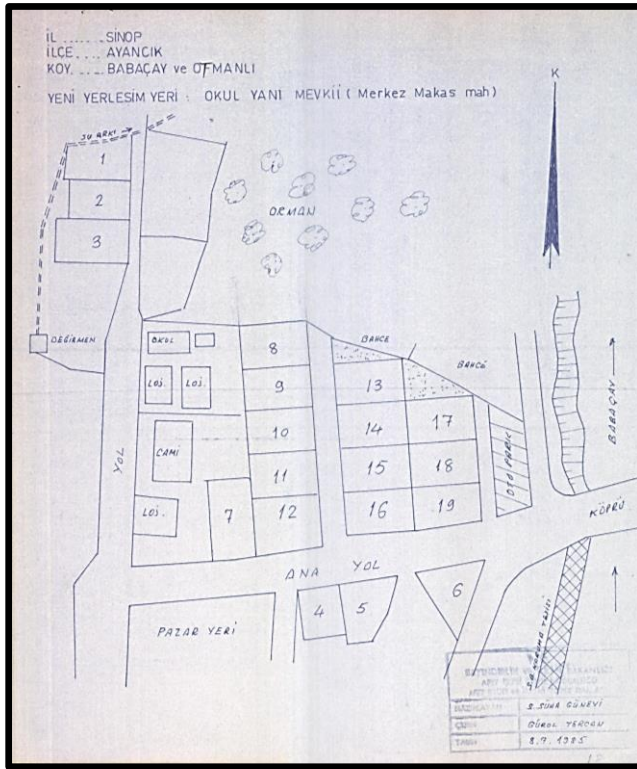

Foto 3- Babaçay Köyü Makas mahallesinde toplam 19 evden oluştuğu için 19 Evler adı verilen iskân ünitesinin yerleşim planı (CDAB, 1985).

Photo 3- Layout plan of the settlement unit called 19 Houses in Makas District of Babaçay Village as it consists of a total of 19 houses (CDAB, 1985)

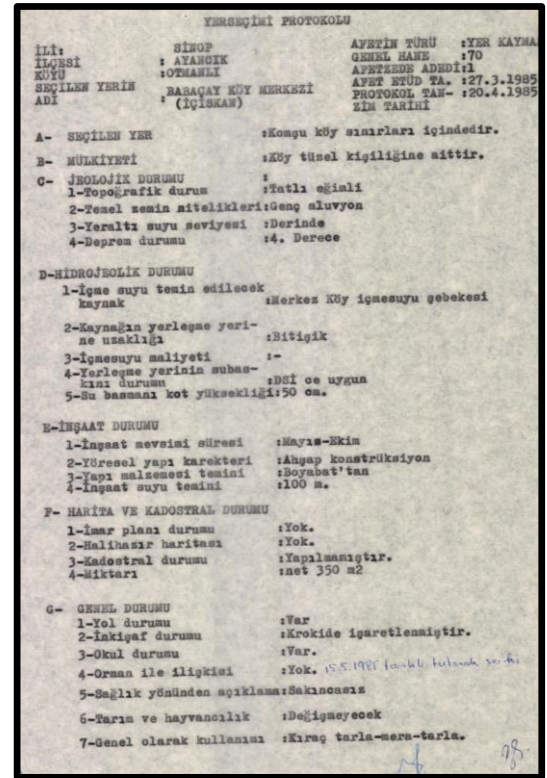

Foto 4- Otmanlı köyünde afete maruz kalan aile için oluşturulan "Yerseçimi" tutanağı (CDAB, 1985).

Photo 4- The "Location" report prepared for the family exposed to the disaster in Otmanlı village (CDAB, 1985)

Sel afetine maruz kalan Babaçay köyü Makas Mahallesi geçmişte demiryolu istasyonu olarak kullanılmış bir yerleşmedir. Ayancık ormanlarını işletmek ve bu orman ürünlerini işlemek üzere Ayancık ilçe merkezinde 1929 yılında yabancı sermayeli bir şirket olan Zingal Türk A.Ş. kurulmuştur. Fabrika ile işletme sahasındaki ormanlar arasında ulaşımı sağlayan yollarından biri de dar demiryolu hatlarıdır. Ayancık Çayının kolları boyunca ormanlara ulaşan demiryolu hatlarından ikisi Makas mevkiinde (Bugünkü Makas Mahallesi) birleşmiş, buradan ilçe merkezindeki fabrikaya doğru devam etmiştir (Kaya & Yılmaz, 2018). Zingal şirketine ait bir kısım tesislerin inşa edilmesi ve uzun yıllar kullanılmasıyla bu alanda küçük de olsa bir yerleşim alanı ortaya çıkmıştır. Makas mevki olarak adlandırılan bu alan ilerleyen dönemde daha da büyüyerek bugünkü Babaçay köyünün merkezi olmuştur (Yılmaz & Kaya, 2018)(Foto 5).

Zingal Şirketi'nin ilçe merkezine kurduğu kereste fabrikası ile hammadde temin ettiği Zindan ve Çangal ormanları arasında vadi tabanlarını takip ederek kurduğu demiryolu sistemi birçok kez sel afetine maruz kalmıştır. Sistemin kârlı bir yatırım

olması nedeniyle sellerin sebep olduğu hasar ve yıkımlar çoğu kez tamir edilmiş, sistem 1945'te devletleştirildikten sonra da bu işlem devam etmiştir. Bunlardan 1939 yılında ilk büyük yıkım gerçekleşmiş ve Babaçay'ın bulunduğu alan da dâhil sistem neredeyse tamamen yok olmuştur. Bu felaket sonrası sistem onarılmış ve kullanıma devam etmiştir. Fakat 1963 ve 1964 yıllarında art arda yaşanan sellerde yine büyük bir zarar ortaya çıkınca demiryolu sistemi terkedilmiştir. Hat boyunca kurulan yerleşmelerden biri olan Babaçay bugüne böyle ulaşmıştır (Foto 6).

EM-DAT (2020) verilerine göre, Türkiye, 1900 ve 2019 yılları arasında 42 büyük taşkına maruz kalmıştır. Bu taşkınlardan 1.785.240 kişi etkilenmiş, 98.536 kişi evsiz kalmış, 1.366 kişi ise hayatını kaybetmiştir. Bu doğal afetlerin Türkiye'ye zararı ise yaklaşık 2.195.500.000 \$ olarak kaydedilmiştir (EM-DAT, 2020). Sel ve taşkımlar hem Türkiye hem de Ayancık özelinde çok sık karşımıza çıkan bir afet olmasına rağmen Ayancık Çayı üzerinde geçmişte yaşanan sel felaketleri ne yazık ki yerleşim planlamalarında göz önüne alınmamış, dahası Türkiye'nin en büyük orman içi tomruk depolarından biri de aynı akarsu üzerine konuşlandırılarak afetin

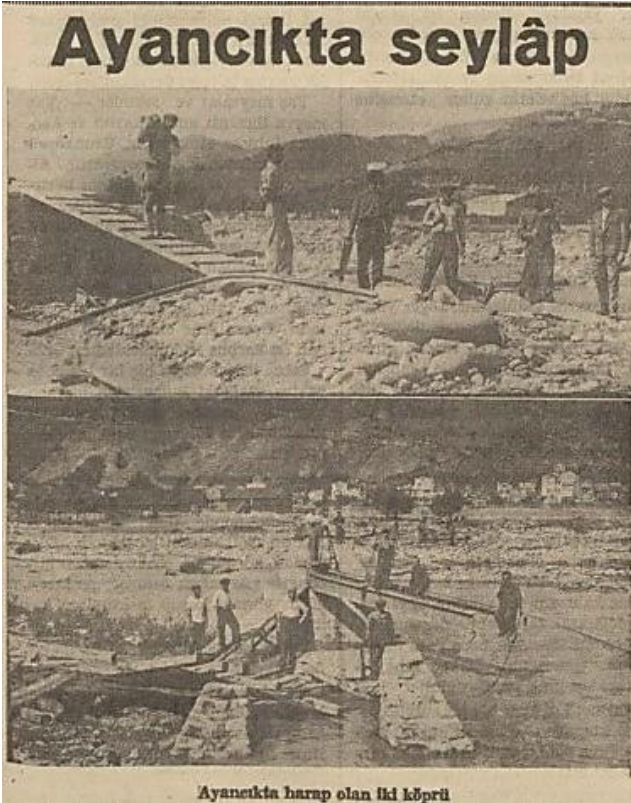
boyutlarının artmasına neden olunmuştur. Sık sık taşkınların meydana geldiği yörede 1985 yılında köylerinde heyelana maruz kalan afetzedeler için inşa

edilen konutlar 26 yıl sonra, 11 Ağustos 2021’de bu kez sel afetine maruz kalarak büyük can ve mal kayıplarının yaşanmasına neden olmuştur (Foto 7-8).

Foto 5- a) Zingal Orman İşletmesinin farklı vadilerden gelen dekovil hatlarının birleştiği Makas mevkiinin 1950’lerdeki görünümü (Yılmaz & Kaya, 2018) b) 11 Ağustos 2021 sel felaketi sonrası hali.

Photo 5- a) The view of the Makas locality where the narrow-gauge railroad coming from different valleys of Zingal Forest Management meet in the 1950s (Yılmaz & Kaya, 2018) b) The state aftermath the flood on August 11, 2021.

“17 Temmuz 1939 Pazartesi günü saat tam birde taşan Ayancık çayı Zingal şirketi imtiyaz çerçevesi dâhilindeki Zindan ve Çangal orman muntikalarında şirketin tesis ve inşa etmiş olduğu orman nakliyat ve tesisatından olan kuru ve sulu oluklarını, dekovil hatlarını ve köprülerini heyeti umumiyesi itibari ile yüzde 75 nispetinde harap etmiştir...

Çayın sabahleyin erken taşmasından dolayıdır ki insan ve hayvan zayıatı olmamıştır. Hat güzergâhında bulunan yazıhane, telefon dairesi, erzak ve levazım ambarlarını da alıp götürmüştür.

Sel tahribatı şu şekilde tespit edilmiştir. 75 kilometre uzunluğunda oluk hatları, 180 adet beton ve demir dekovil, 11 kilometre uzunluğunda potrel köprü harap olmuştur”.

Foto 6- 1939 tarihli Akşam Gazetesi’nde yayımlanan sel haberi (Akşam Gazetesi, 1939).

Photo 6- The flood news published in the 1939 Akşam Newspaper (Akşam Newspaper, 1939).

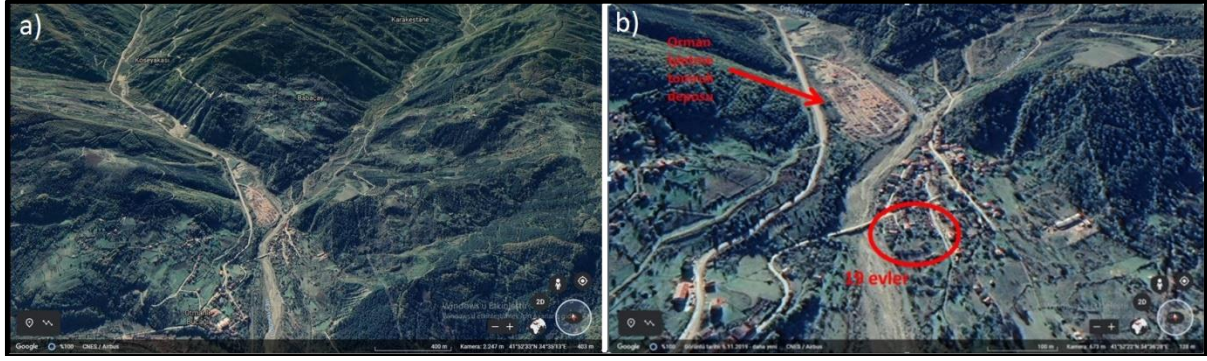

Foto 7- Babaçay köyü Makas Mahallesi'nin uydu görüntüleri; derin vadiler içinde geniş bir havzanın suyunu taşıyan akarsuya göre yerleşim yerinin durumu ve tomruk deposu (Google Earth, 2021a; Google Earth, 2021b).

Photo 7- Satellite images of Makas District of Babaçay village; The situation of the settlement and the log storage according to the stream that carries the water of a wide basin in deep valleys (Google Earth, 2021a; Google Earth, 2021b).

Foto 8- Babaçay köyü Makas Mahallesi'nin sel felaketi sonrası durumu (Foto: Kenan ESEN)

Photograph 8- The situation of Makas District, Babaçay village, after the flood disaster (Photo Kenan ESEN)

Foto 9- Ayancık ilçe merkezinde inşaatı devam eden afet konutları.

Photo 9- Disaster houses under construction in Ayancık district center

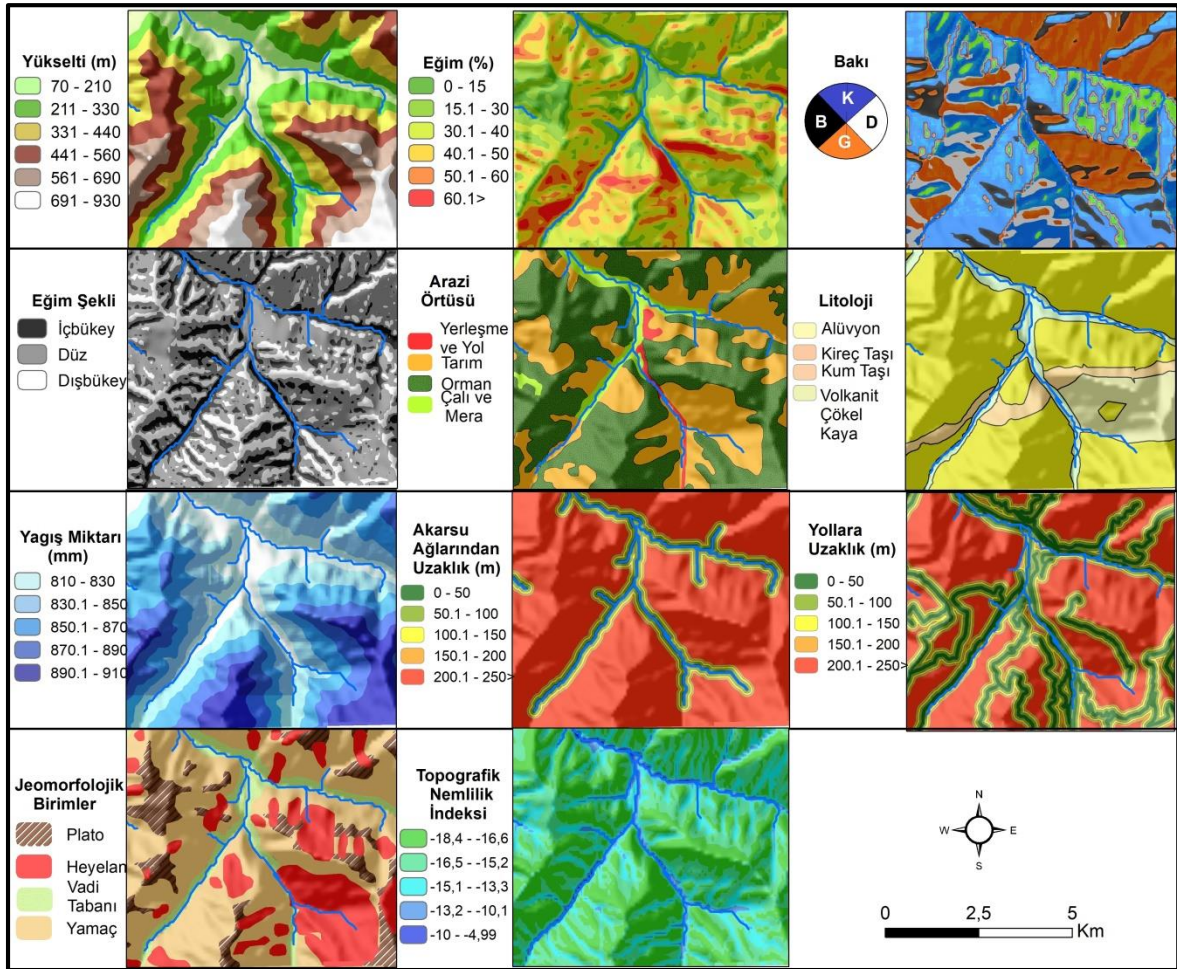
Yörede geçici konutlarda ikamet eden afetzedeler için 25 Ağustos 2021 tarihli Resmi gazete ile öncelikle afet sahasına komşu alanda kamulaştırma yapılmıştır (Resmi Gazete, 2021). Fakat bu sahanın da heyelan ve sel riski taşıdığı göz önüne alınarak bu

alanda herhangi bir yerleşim ünitesi kurulmamış, Ayancık ilçe merkezinde yeni bir yerleşim sahası belirlenmiştir. Bu arada afetzedelerin bir kısmının köylerinden uzaklaşmak istememeleri sonucu iki farklı sahada yerleştirme yapılmasına karar verilmiştir.

Böylece biri Ayancık ilçe merkezinde (*Foto 9*) diğeri ise Babaçay Köyüne komşu olan Otmanlı köyünde olmak üzere iki farklı sahada afetzedeler için yerleşim yeri planlanmıştır.

İki kez afete maruz kalan Babaçay Köyü sakinleri için yeni yerleşim sahası olarak belirlenen iki yerden biri Otmanlı Köyünde daha önce heyelan yaşanan vadinin diğeryamacında bulunmaktadır. Doğal ortam özellikleri bakımından Babaçay Köyü'nün 1985 yılındaki konumuyla benzer özelliklere sahip olan bu sahada da heyelan yaşanma riski bulunmaktadır. Arazi çalışmalarında yörede kütle

hareketlerinin varlığını gösteren birtakım işaretlerin de görülmesi üzerine sahadaki eski, mevcut ve planlanan yerleşim yerleri heyelan riski açısından değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında çalışma sahasının heyelan risk haritasını çıkarabilmek amacıyla yörede heyelanı tetikleme potansiyeli olan; yükselti, eğim, jeomorfoloji, eğim şekli, bakı, topografik nemlilik, arazi kullanımı, litoloji, yağış, akarsu ağlarına uzaklık, yollara uzaklık olmak üzere 11 parametre belirlenmiştir. Bu parametrelerin yöredeki durumu analiz edilerek, karşılaştırmaya uygun hale getirilmiştir (*Şekil 2*).

Şekil 2- Babaçay Köyü için yapılan heyelan risk analizinde kullanılan parametreler.

Figure 2- Parameters used in the landslide risk analysis for Babaçay Village

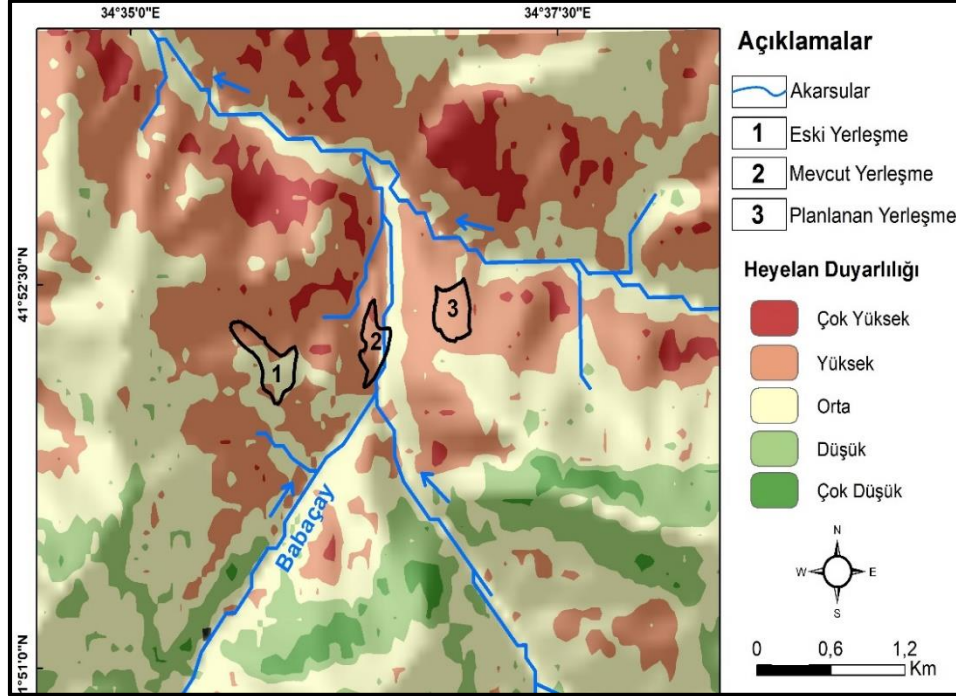
Analiz sonuçlarına göre, Babaçay'da afetzedeler için planlanan yeni yerleşim alanı heyelan bakımından yüksek ve çok yüksek risk içeren alanda bulunmaktadır. Yerleşmenin 1985 yılında heyelan nedeniyle değiştirilen konumu ile yeni yerleşmenin kurulması planlanan saha heyelan riski bakımından büyük ölçüde aynı risk aralığında yer almaktadır (*Şekil 3*).

Babaçay'ın eski yerleşim alanı heyelan olaylarına bağlı olarak boşaltılmıştır. Ancak konum, litoloji ve heyelanı etkileyen diğer parametreler bakımından yeni planlanan yerleşim alanı da köyün eski konumu ile benzer özellikler göstermektedir. Bu durum buraya kurulacak olan yeni yerleşim biriminin de heyelana maruz kalabileceğini göstermektedir. Babaçay yerleşmesinin mevcut konumunun güneyinde heyelan açısından daha az risk barındıran araziler

bulunmaktadır. Yeni yerleşim için alan seçimi yapılırken bu sahalar da göz önünde bulundurulabilir.

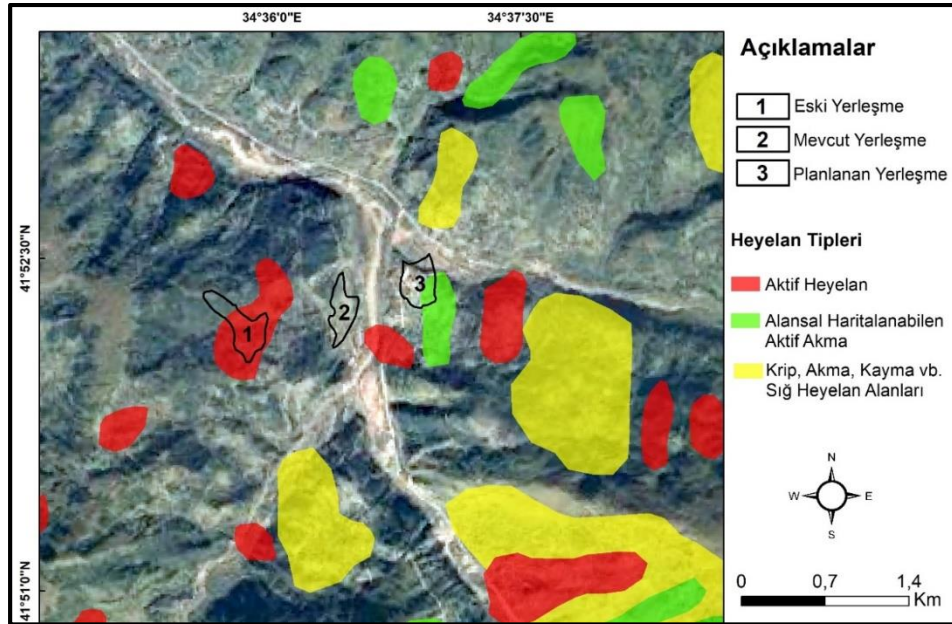
MTA tarafından oluşturulmuş heyelan veri tabanı, yapılan heyelan risk analizini doğrular şekilde Babaçay yerleşmesi ve çevresinin heyelan açısından riskli olduğunu göstermektedir. Babaçay yerleşmesinin eski, mevcut ve yeni konumunda aktif heyelan ve akmaların olduğu görülmektedir. Yeni

yerleşmenin kurulacağı alanda ise aktif akmalar tespit edilmiştir (Şekil 4). Bu tür kütle hareketlerinde kayma yavaş gerçekleşmektedir. Bu durum binaların duvarlarında ve taşıyıcı kolonlarında çatlaklar oluşmasına, binanın zemine dikey duruşunun bozulmasına neden olmaktadır. Bir müddet sonra tehlikenin boyutları arttığı için binalar kullanılmaz hale gelmektedir.

Şekil 3. Babaçay ve çevresinin heyelan risk haritası.

Figure 3. Landslide risk map of Babaçay and its surroundings.

Şekil 4- Babaçay yerleşmesi ve çevresindeki heyelan alanları (MTA,2022).

Figure 4- Babaçay settlement and surrounding landslide areas (MTA, 2022).

3. SONUÇ

Yaşanılan felaket sonrasında insanlara acılarını unutturmak, hayatlarını kolaylaştırıp tekrar gündelik yaşama katarak bir an önce kendilerine yeterli hale gelebilmelerini sağlamak devletin başta gelen görevlerindedir. Bu nedenle afete maruz kalanların yeniden yerleştirilmesi süreci “afet yönetimi” bağlamında alınan iyileştirici önlemlerin önemli bir kısmını oluşturur. Afetin oluş anından başlayarak her aşamada yapılan çalışmalarda gösterilecek özen, en zor ihtimallerin bile göz önüne alınması uygulamanın başarısını arttıracak, sonrasında tekrar yaşanması muhtemel felaketlerin vereceği zararları da en aza indirecektir. Afet yönetimi sürecinde gösterilecek bu çabalar, bir sonraki afette zarar azaltma etkinliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Şengün ve Sipahi, 2017).

Afet sonrası yeniden yerleştirme sırasında gösterilen özensizliğin nasıl bir sonuç doğurduğu Babaçay köyü örneği ile acı bir şekilde yaşanmıştır. 1939, 1963 ve 1964 yıllarında büyük zararlara yol açan Ayancık çayı taşkın ve sel felaketleri ortadayken, Babaçay köyü heyelanlarında zarar gören vatandaşlarımız için afet evlerinin bu akarsu yatağı kenarına inşa edilmesi sonucu aynı afetzedelerin evlerini bu kez sel ve taşkın sonucu kaybetmelerine sebep olmuştur. Fakat daha kötüsü; 1985’te yaşanan heyelanda can kaybı yaşanmazken bizzat devlet eliyle ve devletin seçtiği yerde inşa edilen afet konutlarında can kayıplarının meydana gelmiş olmasıdır. Babaçay’da can kaybının fazla olmasının diğer bir suçlusu da selle beraber gelen tomrukların verdiği zarardır. Burada da Orman İşletmesi’nin tomruk depolama alanı olarak yanlış yer seçimi söz konusu olmuştur. Babaçay’da meydana gelen selin bu kadar büyük yaralar açmasının en önemli iki sebebi olarak devletin gerek afet evlerinin inşasında, gerekse tomrukların depo sahası seçiminde gösterdiği özensizliktir.

Aslında özellikle kırsal bölgelerde meydana gelen afetlerde, yaşanan felaket bir fırsat olarak görülmeli, afet sonrası yeniden yerleşim uygulamalarında yer seçimi daha dikkatli yapılmalı, hedef sadece iskân etmek değil, aynı zamanda bu yeni yerleşimin bir toplumsal kalkınma projesi olarak ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle yeniden yerleşim uygulamaları esnasında afetzedelerin hızla üretken ve kendilerine yetecek şekilde örgütlenmelerini sağlayan afet sonrası yerleşme politikalarının geliştirilmesi sağlanmalıdır (Tercan, 2019). Maalesef günümüzde yeniden yerleştirme uygulamalarının birçoğu sadece güvenlik ve konutlandırma projesi olarak görülmekte, afetzedelerin işyeri-konut, konut-sosyal yaşam, işyeri-

sosyal yaşam ilişkilerini içeren kurgular çoğu zaman yetersiz planlanmaktadır (Tercan, 2018).

Oysa günümüzde afete maruz kalan alanlarda iskân yasaklanmakta, afetzedeler yaşadıkları ve geçimlerini sağladıkları coğrafi çevreden uzaklaştırılarak başka yerlere iskân edilmektedirler. Bu tür durumlarda en çok başvurulan yöntem şayet afet kırsal kesimde meydana gelmişse afetzedeler için bağlı oldukları ilçe merkezinin dış çeperlerinden uygun bir yere yerleştirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu uygulama doğru gibi görünse de kendi içinde önemli çelişkiler barındırmaktadır. Belki yüzlerce yıldır kırsal kesimde tarım ve hayvancılığa bağlı bir ekonomik uğraşının temsilcileri olan vatandaşlara ilçe merkezinde tarlası veya ahır olmayan 5-6 katlı afet konutlarının bir dairesine yerleştirilerek, sudan çıkmış balık misali, onlara “artık burada yaşayacaksınız” denilmektedir. Bu durum aynı zamanda kırdan kente zorunlu bir göçtür.

Afete maruz kalan insanlarımızın bir kısmı aldıkları maddi bedellerle gönüllü olarak kentlere göçmeyi tercih etmektedir. Fakat eskiden olduğu gibi kırsal kesimde kalmak ve tarımsal faaliyetleri sürdürmek isteyen kişiler için ilçe merkezinde bir daireye oturtulmak arzu edilen bir durum değildir. Bu kişiler yeni yerleşim alanlarının afet öncesi ekonomik faaliyetlerini sürdürdükleri arazilerinden uzakta olması ve yeni geldikleri mekanda geçimlerini sağlayacak başka kaynaklarının olmamasından şikayetçi olup, yine kırsal alanda kendilerine bir çözüm bulunmasını, en azından afete maruz kalmış köylerinin yakın çevresinde iskân edilmelerini talep etmektedirler. Nitekim Babaçay köyünden bazı afetzede vatandaşlarımız bu yönde talepte bulunmuşlar; “giden gitsin, fakat biz köyümüzü terk etmek istemiyoruz” demişler, gerekli destek sağlanır, talepleri yerine getirilirse kırsal üretime devam edeceklerini belirtmişlerdir.

Afet sonrası ilgililer vatandaşlarımızın bu taleplerini haklı bulmuş, ilçe merkezine gitmek isteyenlerden ayrı olarak, kırsal alanda kalmak isteyenler için Babaçay köyüne en yakın mesafedeki Otmanlı Köyünde yeni bir yerleşim sahası oluşturulmuştur. Bu açıdan bakıldığında yerel halkın isteklerinin göz önünde tutulması ve eski yerleşim sahasına yakın bir iskân ünitesinin kurulması sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan olumlu bir planlama yaklaşımıdır. Fakat bu iskân sahası her ne kadar afetzedelerin istekleri doğrultusunda seçilmiş ve yaşamlarına kaldıkları yerden kolayca devam edecekleri gibi görünse de yine afet riski olan bir sahada yeni bir yerleşim sahası oluşturmak bu planlamayı oldukça riskli hale getirmektedir. İki kez afete maruz kalarak yer değiştiren Babaçaylı köylülerin bu yeni yerleşim sahasında da bir afet

yaşaması afetin vereceği maddi hasarın yanı sıra telafisi olmayacak psikolojik etkiler yaratacaktır.

Afetlerin çevre ve insan hayatı üzerindeki etkileri çok yönlüdür. Ortaya çıkan problemlerin çözümü de birçok bilim dalını yakından ilgilendirmektedir. Ayancık'ta yaşanan sel felaketi ve bunun sonucu olarak özellikle Babaçay köyünde ortaya çıkan can ve mal kayıpları çok yönlü araştırılması gereken bir konu olup, benzer afetlerin önüne geçmek, şayet afet meydana gelirse de zararlarını azaltmak hususunda disiplinler arası çalışmalara ihtiyaç vardır. Nitekim XI. Kalkınma

Planı'nda afetlerle ilgili olmuş veya olması muhtemel afetler için yerel afet önleme projeleri hazırlanıp uygulanma kapasitesi artırılacaktır, ülke genelinde iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin senaryolar da dikkate alınarak afet tehlike ve risk haritaları hazırlanacaktır, afet riski yüksek olan yerler için yerel afet sonrası iyileştirme planları hazırlanacaktır (CSBB 2019) gibi kararlar yer almasına rağmen ne yazık ki uygulamada bunun karşılığı tam olarak görülmektedir.

REFERANSLAR

- Akşam Gazetesi (1939). Ayancık'ta Seylap. 28 Temmuz 1939 tarihli gazete.
- Arslan, H. & Ünlü, A. (2011). Afet sonrası yeniden yapılanma sürecinde yer değiştirme ve yere bağlılığın değerlendirilmesi: Düzce örneği. *İTÜ Dergisi*, 9(1).
- Ataman, O. & Tabban, A. (1977). Türkiye'de yerleşme alanlarının doğal afetler ile ilişkileri. *Mimarlık Dergisi*, 153, 25-27.
- Avacı, S., (2000) Planlamadaki yanlışlıklar ve yol açtığı sorunlara bir örnek: 1998 selinde Filyos çayı havzasındaki etkileri ve sonuçları. 9. *Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi* 5-6 Ekim 2000. Trabzon.
- Avacı, V. (2015). Bingöl Çayı Havzası'nın (Bingöl) heyelan duyarlılık analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2). <https://doi.org/10.18069/fusbed.66886>.
- Avdar, R. & Avdar, R. (2022). Türkiye'de yaşanan doğa kaynaklı afetlerin sosyo-ekonomik etkileri. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(1), 1-12.
- Aydın, T. & Çelik, M.A. (2019), 6-7 Ağustos 2018'de Elmalı ilçesinde meydana gelen sel afetinin tarım alanları üzerine etkisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(42), 1-15.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB). (1985). Sinop ilinin muhtelif ilçelerine bağlı bazı yerleşim yerlerinde heyelan afetine maruz kalan afetzedelerin ekli çizelgede belirtilen mevkiilere yerleştirilmeleri. Yer: 30-18-1-2 / 540 - 403 - 3.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (CSBB). (2019). On birinci kalkınma planı (2019-2023). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> adresinden alındı.
- EM-DAT. (2020). The International Disasters Database. http://emdat.be/emdat_db/ adresinden alındı.
- Google Earth (2021a). <https://earth.google.com/web/@41.86431406,34.60490108,171.12010922a,3973.10296973d,35y,-172.36217556h,58.50912112t,0r> adresinden alındı.
- Google Earth (2021b). <https://earth.google.com/web/@41.87103776,34.60848808,138.51867339a,1022.06806888d,35y,170.3708271h,58.4864985t,-0r> adresinden alındı.
- Kadıoğlu, M. (2008). Modern, Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri, M. Kadıoğlu & E. Özdamar (eds.), JICA Türkiye Ofisi Yayınları.
- Karaağaç, D., Karaman, H. & Aktuğ, B. (2019). Coğrafi bilgi sistemleri ile Kahramanmaraş ilinin afetselliğinin incelenmesi. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 17. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 25-27 Nisan 2019, Ankara.
- Kaya, M. & Yılmaz, C. (2018). Endüstriyel miras turizmi için bir örnek: Ayancık-Zingal orman işletmesi (Sinop) . *Erciyes üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32 (44) , 121-162.
- Kuterdem, K. & Temiz, A. (2001). Heyelân tehlikesi. Afet ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Eğitim-Haber-Bilim Dergisi, (1), 25-31.

- Limoncu, S. & Bayülgen, C. (2005). Türkiye’de Afet Sonrası Yaşanan Barınma Sorunları. *Megaron*, 1, 18.
- MTA, (2022), Yer Bilimleri Harita Görüntüleyicisi, <http://yerbilimleri.mta.gov.tr/anasayfa.aspx>
- Öz, T. & Günek, H. (2021). Solaklı Havzası’nın (Trabzon) heyelan duyarlılığı ve yerleşim yeri risk analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (44) , 396-412. doi: 10.32003/igge.931516
- Özdemir, N. (2005). Sinop ilinde etkili bir doğal afet türü: heyelan. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (5), 67-106.
- Özşahin, E. (2013). Türkiye’de yaşanmış (1970-2012) doğal afetler üzerine bir değerlendirme. 2. *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*, 25-27 Eylül 2013, Hatay.
- Özşahin, E. (2014). Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Kullanılarak Antakya (Hatay) Şehrinde Kütle Hareketleri Duyarlılığının Değerlendirilmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(2), 19-35.
- Resmi Gazete. (2021). 25 Ağustos 2021 tarih ve 31579 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/08/20210825-4.pdf> adresinden alındı.
- Sunkar, M. & Avcı, V. (2016). Şepker Çayı Aşağı Havzası’nın (Adıyaman Batısı) heyelan duyarlılık analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2) , 13-44. doi: 10.18069/firatsbed.346901
- Şengün, H. & Sipahi, E.B. (2017). Afet ve Barınma: Türkiye’nin Afet Sonrası Kalıcı Konut Uygulamaları. F. Beşel & F. Yardımcıoğlu (Eds.). *Yerel Yönetimler Üzerine Seçme Yazular*, Başköprü Yayınları.
- Tercan, B. (2001). Afet Sonrası Yeniden Yapılaşmada Yer seçimi Süreci, Planlama, TMMOB ŞPO Yayınları.
- Tercan, B. (2018). Afetler ve yerleşim yeri değişiklikleri. H. Şengün, S.Ç. Meydan Yıldız ve B. Tercan (Eds.), *Türkiye’nin Afet Yönetimi, Sosyal, Siyasal ve Yönetim Boyutuyla*, (ss. 161-194), Palme Yayınevi.
- Tercan, B. (2019). Kırsal Kalkınmada Bir Fırsat Olarak Afet Sonrası Planlama ve Yeniden Yerleştirme Uygulamaları: Karaköy Köyü Örneği, A. Mengi & D. İşçioğlu (Eds.) içinde *Kırsal Kalkınma ve Kooperatifçilik (519-552)*, Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları.
- Yılmaz, C. (2005) Doğal afet riski taşıyan yörelerde yeniden inşa edilebilir yapı malzemesi kullanımının önemi; Sinop örneği. *Ulusal Coğrafya Kongresi bildiriler kitabı* içinde, 29–30 Eylül 2005, İstanbul.
- Yılmaz, C. & Kaya, M. (2018). Bir mikrotoponimi denemesi; Sinop-Ayancık’ta Zingal Orman İşletmesi’nin yer adlarına etkisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23 (39) , 149-164. doi: 10.17295/ataunidcd.322042
- Zeybek, H.İ., (2009). 2-3 Mart 2005 Turhal sel afeti ve sonuçları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21, 233-247

NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN MEKÂNSAL YANSIMASI OLARAK GÜVENLİKLİ SİTELER VE TÜRKİYE

Gated Communities as Spatial Reflections of Neoliberal Urbanization and Türkiye

Arife KARADAĞ¹

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, İzmir-Türkiye

arife.karadag@ege.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6489-5569

Zehra DURUKAN

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İzmir/ Türkiye

zhradrkn@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7162-9899

(Teslim: 25 Mart 2022; Düzeltme: 24 Haziran 2022; Kabul: 25 Haziran 2022)
(Received: March 25, 2022; Revised: June 24, 2022; Accepted: June 25, 2022)

Abstract

Recent studies in urban geography focuses on neoliberal transformation of urban space. Neoliberalism, as a result of rapid globalization, influenced cities in a way to commodify urban space. Emergence of privatized educational and health facilities, changing character of commerce and consumption through shopping malls and residential pattern are among significant outcomes of neoliberalism on the urban landscape. One of the significant symbols of neoliberal urbanization in aspect of residential pattern is the gated communities. Gated communities are rapidly spreading not only in the Turkish big cities since 1990s but also in smaller-size cities in recent years. Such an urbanization results in segregation among different parts of urban residents. The aim of this article is to review the reflections of neoliberal urbanization in general but also in the case of development of gated communities in major Turkish cities such as İstanbul, Ankara, İzmir and Bursa. The neoliberal policies implemented in the world and in Türkiye have caused both physical, social and spatial differentiation and segregation that has become more evident with the security and social prestige concerns.

Keywords: Neoliberal urbanization, Spatial segregation, Social segregation, Gated Communities, Türkiye

Öz

Kent coğrafyası alanındaki çalışmaların son yıllarda odaklandığı konulardan biri kentsel mekânın neoliberal dönüşümüdür. Hızlı küreselleşmenin bir sonucu olarak neoliberalizm, kentleri, mekânın metalaştırılması şeklinde etkilemiştir. Özelleşmiş eğitim ve sağlık hizmetlerinin ortaya çıkışı, kentlerin ikamet dokusunun ve alışveriş merkezleri yoluyla da ticaretin ve tüketimin değişen karakteri, kentsel peyzajda neoliberalizmin ortaya çıkardığı önemli sonuçlar arasındadır. İkamet özelliklerinin değişimi açısından neoliberal kentleşmenin dikkat çekici sembollerinden biri güvenli sitedir. Güvenlikli siteler, 1990'lardan bu yana Türkiye'nin büyük şehirlerinde ama yakın yıllarda daha küçük şehirlerde de hızla yayılmaktadır. Bu şekildeki bir kentleşme, kent sakinleri arasında bir ayrışmayı da beraberinde getirmektedir. Güvenlikli sitelere odaklanan bu makalenin amacı, neoliberal kentleşmenin hem genel anlamda hem de Türkiye'nin başlıca büyük şehirleri özelinde bir değerlendirmesini yapmaktır. Neoliberal politikalar, Dünya'da ve Türkiye'de hem fiziksel hem de sosyo-mekânsal bir farklılaşmaya ve ayrışmaya yol açmaktadır. Bu ayrışmada, güvenlik ve toplumsal prestij kaygıları önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal kentleşme, Mekânsal ayrışma, Sosyal ayrışma, Güvenlikli siteler, Türkiye

1. GİRİŞ

Neoliberalizm kapitalizmi girdiği krizden kurtarmak amacıyla 1970'lerde Keynesyen politikalara karşı üretilen uluslararası şirketler ve devlet politikaları yoluyla dünyaya yayılmış bir

paradigmadır. Neoliberalizmin uyguladığı politikalar; kamuya ait mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi, ticari düzenlemelerin piyasaya bırakılması, devletin sermaye ve emek kontrollerini azaltması ve yabancı yatırımlara yönelik engellerin kaldırılması şeklinde özetlenebilir (Çelik, 2012). Her alanda uygulanan bu

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

politikalar kendisini en dramatik şekilde kent mekânlarında göstermiştir. Küreselleşmenin etkisiyle neoliberal politikalar kent mekânları üzerinde büyük bir hegemonya oluşturmuştur. Büyük ölçekli kentsel projelerin kent mekânlarında ve kentte yaşayanların sosyal ilişkileri üzerinde yabancılaştırıcı ve soylulaştırıcı bir etkisi bulunmaktadır. Neoliberal hegemonya kentlerdeki bu projelerle mekânın yeniden üretimini sağlayan bir kentleşme dinamiği haline gelmiştir (Penpecioglu, 2013).

Neoliberalizm, 1970’lerde sanayileşmiş ülkelerde sermaye birikimi sürecinde yaşanan sorunları çözmek için üretilen ekonomik, siyasal ve sosyal boyutları olan bir ideoloji olarak tanımlanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte daha da genişleme alanı bulan bu ideoloji, sadece gelişmiş ülkelerde değil az gelişmiş ülkelerde de ekonomik, siyasal ve sosyal yaşam dinamiklerinin içine girerek hayatın her alanına yayılmıştır. Böylelikle 500 yıllık bir geçmişe sahip olan kapitalist sermaye birikiminin de bütün dünyaya engellenemez bir hızla yayılmasına yol açmıştır (İnsel, 2004). Neoliberalizmin düşünsel temelleri 1930’ların sonlarından bu yana Misess ve Hayek (Avusturya Ekolu), Ropke, Muller-Armack (Freiburg Ekolu), Eucken ve Friedman, Becker gibi farklı iktisatçılar tarafından geliştirilmeye başlanmıştır. Neoliberalizm, işletmelerin uluslararası rekabet gücünü yükseltmek amacıyla sermayenin hareket serbestliğini ve kârını arttırmayı amaçlamıştır. Bununla yanısıra işgücü maliyetini düşürerek bireysel refahla birlikte ekonomik büyümenin bileşenleri olarak belirlediği kuralılaşma, esnekleştirme ve özelleştirme gibi yöntemlere dayanarak geliştirilmiş bir piyasa özgürlüğüdür (Mutevellioğlu & Işık, 2009).

1960’lı yıllarda başlayan iktisadi temelli sorunlar (üretim fazlasının satılamaması, işsizlik artışı vb.) ekonomik krizlerle sonuçlanmıştır. Bu yeni durum kapitalizmin dönüşüm geçirmesini beraberinde getirmiştir. Kapitalizm üretimi arttırmak için sürekli tüketimi teşvik ederek moda başlığı altında yeni bir yaşam tarzı fikrini pazarlamıştır. Pazara sunulan bu yeni ve pompalanmış yaşam tarzı, toplumda algılanan ihtiyaçlar yaratmış ve bu ürünlere erişim isteğini arttırmıştır. Bireylere kendi farklılıklarını ortaya koyma fırsatı verdiğini öne sürerek statü, moda, kimlik, yaşam tarzı, yeni bir sosyal sınıf, ayrıcalık gibi kavramları ön plana çıkarmıştır. Sonuç olarak tüketime dayalı bir kültür oluşturmuş ve mekân da, kapitalist üretim biçiminin bir ürünü olarak şekillenmiştir. (Harvey, 1997) Bu tüketime dayalı yeni yaşam tarzı ve kimlik arayışlarının en iyi pazarlandığı mekânlar ise hiç kuşkusuz kentler olmuştur. Böylelikle uygulanan neoliberal politikaların etkisiyle kentler büyük bir sosyo-mekânsal dönüşüm geçirmiştir.

Literatürde yaygın kullanımıyla ‘gated communities’ (kapalı yerleşmeler) (Blakely ve Synder, 1997) olarak ifade edilen dışa kapalı konut yerleşmeleri farklı araştırmacılar tarafından farklı isimlerle de kullanılmıştır. ‘Edge cities’ (kenar kentler) (Garreau, 1991), ‘fortified enclaves’ (duvarlarla çevrelenmiş yerleşim bölgeleri) (Calderia, 1996a), ‘gated enclaves’ (kapılar ardındaki yerleşim bölgeleri) (Grant, 2003) gibi kullanımlarla anılan kapalı konut yerleşmeleri, ilk olarak 1990 yılında Davis’in yayınladığı City of Quartz ile yaşamımıza girmiştir. Ardından 1994’te McKenzie’nin ‘Privatopia’ ve 1997’de Blakely ve Snyder’in ‘Fortress America’ adlı çalışmaları bu yeni olguya odaklanan öncü çalışmalar arasındadır (Kurtuluş, 2011). Güvenlikli sitelerin gelişimi dünyanın her yerinde aynı nedenlerle ve aynı seviyede olmamıştır. 1970’lerde ABD’nin California Eyaleti’nde emeklilere hitap eden kapalı güvenlikli siteler modeli neoliberal politikalarla birlikte dünyanın farklı yerlerine yayılmıştır. Banliyöleşme hareketinin devamı olan güvenlikli siteler güvenlik kaygısı ve sınıfsal eşitsizlik gibi sebeplerle ortaya çıkmış, orta ve üst sınıfın şehrin merkezinden kaçtığı yerler haline gelmiştir (Low, 2003; Le Goix, 2006; Tanülkü, 2012). Sonrasında bu sınıfların benzer projelerle kent merkezine dönmesiyle, söz konusu kentleşme süreci yeni bir dönüşüm aşamasına da girmiştir.

Türkiye bu yeni konut yerleşmeleri ile neoliberal politikaların uygulanmaya başladığı 1980’lerden sonra tanışmıştır. İlk olarak İstanbul metropolünde ortaya çıkan örnekler Ankara, İzmir, Bursa, Konya gibi diğer şehirlerimize yayılmıştır (Pérouse, 2012; Kurtuluş, 2011; Altun, 2008; Geniş, 2009; Özgür, 2006; Berköz, 2008).

2. NEOLİBERAL KENTLEŞME

Neoliberal kentleşme ne kadar 1970’lerde kendini gösterse de temelleri sanayi devrimine kadar inmektedir. 18. yüzyılda Avrupa’da pozitivist düşünceyle birlikte modernlik kavramının temelleri atılmış, Batı’da modern toplum olgusu ortaya çıkmıştır. Bu durum yaklaşık üç yüzyıllık bir dönemi kapsayan ekonomik, sosyal ve politik çıktılarını olan bir süreci başlatmıştır (Jeanniere, 1994). Sanayi devriminin başladığı İngiltere’de nüfus artışı, sanayileşme ve makineleşme Avrupa’ya yayılmış, hızla dönüşen bu kapitalist süreç toprağın kullanımının değişmesi ve yelkenli gemilerin yerini buharlı gemilerin almasıyla tüm dünyayı teknolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda etkilemiştir (Benevelo, 2006). Sanayileşmenin başlamasıyla birlikte yirminci yüzyılda kentler, kendilerini çevreleyen daha küçük yerleşme birimleriyle ve birbirleriyle birleşmeye başlamışlardır. Kentlerde çalışanların sayısı her geçen

gün artarken, bunların büyük bir kısmının kent dışı yerleşim alanlarında yaşadıkları ve çalışmak için kente gelip gittikleri görülmektedir. Sanayileşmeyle birlikte kent sınırları yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır (İşbir, 1982).

Kentleşmeyi kentsel ekolojik kuram ile açıklayan McKenzie, ABD’de yaptığı araştırmalarda 1910’lardan sonra Chicago yöresinde belirli bir ulaşım ve haberleşme düzeyinde (demiryolu ve telgraf) kentsel yerleşmeler arası karşılıklı etkileşimin birçok yönden değiştiğini ve kentler arasında büyüklük ve fonksiyon yönünden yeni bir farklılaşmanın doğduğunu ileri sürmüştür. McKenzie, çeşitli faaliyetlerin farklılaşmasını, imalatın büyük kentten kaçıp orta ölçekli kentlere yerleşmesini, çalışılan yerle oturlan yerin gittikçe birbirinden uzaklaşmasını açıklamıştır. Bu gelişmelerle birlikte çevrede yeni alt kentler (suburbs) oluşmasını, geniş bir alan içinde çeşitli büyüklükteki yerleşmeler arasında hareketli bir ilişkiler düzeni kurulduğunu belirterek, bu ilişkilerin yayıldığını ve bu durumun metropoliten kentleri doğurduğunu söylemiştir. Bu yayılmış alanın merkezinde bulunan metropoliten kentin yoğun nüfus, sosyal, ekonomik ve idari ilişkilerde hâkim bir rol oynadığını ve çevresini kontrol ettiğini gözlemlemiştir (Kıray, 2007). Bu kuramın ortaya çıkmasını sağlayan gelişmeler, şüphesiz sanayi devrimi sonrasında gerçekleşen ve önce ekonomiyle başlayan değişimlerdir. Ekonomik paradigmadaki bu değişim, sosyal ve kültürel çevreyi de etkilemiş ve kentleşme olgusu yeni bir döneme girmiştir. Kapitalizmin etkisiyle şehirler mekânsal örgütlenme çeşitlenmiş ve böylece neoliberal kentleşmenin temelleri atılmıştır.

1920’lerde kentleşme süreci devam ederken kentlerin iç yapılarıyla ilgili kuramlar oluşturulmuş ve sosyolog Burgess şehirlerin iç yapılarıyla ilgili ilk model oluşturma girişiminde bulunmuştur. Burgess, o zamanki Chicago şehrine dayandırılarak yaptığı modelde kentsel arazi kullanımını, “Merkezi İş Alanı”ndan (MİA) dışarıya doğru açılan konsantrik halkalar halinde göstermiştir. Bu halkalarda merkezden uzaklaştıkça arazi kullanım yoğunluğu azalmış, ancak varlıklı nüfus artmıştır. Kent merkezine en yakın halka sanayi faaliyetlerini ve daha çok göçmenlerin bulunduğu sefalet mahallelerini içine alan bir geçiş kuşağı olmuştur. Buna bitişik olan halkada, sanayi işçilerinin evleri; bunun yanındaki halkada daha üst sınıfın konutları yer almış; en dış halkada ise “Merkezi İş Alanı”na bir saatlik yolculuk mesafesi içinde şehre gidip gelenlerin yaşadığı kuşak yer almıştır (Tümertekin & Özgüç, 2014). Mekânsal ayrışmanın giderek belirginlik kazandığı Burgess modeli, dönemin kentleşme evresini ve mekânda meydana gelen değişimleri açıkladığı için önemlidir.

Ekonomist Homer Hoyt ise 1930’larda pek çok Amerikan kentinin incelenmesine dayandırılan bir model geliştirmiştir. Bu kuramında Hoyt, radyal ana ulaşım güzergâhlarının farklılaştırıcı etkisinin oldukça önemli olduğunu belirtmiş, arazi kullanıcılarının merkezden çevreye doğru açılan birbirine zıt sektörler temeline dayandırılan bir şehir içi yapı kuramı geliştirmiştir. Bu kurama göre kent büyüdükçe, daha iyi özellikli konutların bulunduğu bir alanda kent dışına doğru gelişebilecek ve daha üst sınıfa ait konutların bulunduğu radyal sektör de böylece kent merkezinden kent eteklerine kadar uzanacaktır (Tümertekin & Özgüç, 2014).

Kentsel ekolojik kuramda Burgess ve Hoyt’un kentte yaşayanların kent merkezini ve çevresini kullanma şekli, kent merkezinde sanayi faaliyetlerinin gelişimiyle dar gelirli sınıfının kent merkezinde yoğunlaşması buna karşın yüksek gelirli sınıfın kentin çevresine kaçması bugünkü orta ve üst sınıfın gelişim aşamalarına işaret etmektedir. Pek çok kent kuramının ortaya çıktığı bu yıllarda kapitalizm en büyük krizini yaşamıştır. 1929 yılında ekonomik alanda yaşanan bir üretim krizi, farklı bir gelişme dönemine girilmesine öncülük etmiş ve Keynesyen gelişme dönemi kapitalist ülkelerin politikalarına yön vermiştir. Kapitalizmin etkisini şehirlerin görünümünde iyice hissettirdiği 1980’lerde farklı bir gelişim sergileyen Amerikan şehirleri için yeni modeller aranmıştır. İlk kez Vance’ın 1965 yılında San Francisco’ya uyguladığı ve diğer coğrafyacılar tarafından geliştirilen “Şehirsel Alemler Modeli” küreselleşmenin etkisiyle şehirlerin kenar kısımlarının (banliyölerin, kenar şehirlerin vb) şehir merkezini örgütlediği post-modern şehirleşme süreci olarak bilinmektedir (Tümertekin & Özgüç, 2014).

Ekonomik ve sosyal değişimleri kentlerin fiziksel görünümünü ve fonksiyonlarını etkilemiş bu bakış açısıyla kent kuramları geliştirilmiştir. Uygulanan neoliberal politikalar, teknolojiye ileriyelemlerle birlikte dünya ekonomisinin küreselleşme hızını artırmış, böylece küresel ekonomi yeniden yapılanırken, hem kentsel alanlarda hem de kırsal alanlarda hızlı dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur (Şengül, 2009). Neoliberalizm, etkilerini özellikle kentlerde göstermiş; buna bağlı sosyo-ekonomik ve fiziksel gelişmeler yoluyla kentler yeniden yapılandırılmıştır. Söz konusu değişimler, kentsel dönüşüm süreçleri, alışveriş merkezleri, dışa kapalı güvenlikli sitelerin merkezde ve çeperde yoğun olarak ortaya çıkmasıyla, kentsel mekâna yeni bir görünüm kazandırmıştır.

3. NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN MEKÂNSAL YANSIMALARI

Kapitalizmin bir formu olarak piyasaya sürülen neoliberalizm, kurduğu sistemi devam ettirebilmek için kaynakları verimli bir şekilde kullanarak merkezine aldığı piyasa mekânizmasının etkinliğini arttırmaya ve genişletmeye çalışmaktadır. Bu süreçte en etkin kaynağı ise kent mekânları olmuştur. Neoliberal politikalar özellikle tüketimi arttırarak piyasa odaklı büyümeyi gerçekleştirebilmek için kentleri seçmiş (Brenner & Theodore, 2002 akt Bal, 2015); sonuçta da Neoliberal politikalar kentsel alan üzerinde köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Marksist tarih yazımında kentler kapitalizmin üretim ilişkisinde burjuvalar ile işçi sınıfının çatışma alanlarıdır. Kapitalizmin dönüşümü ile kentler emeğin yeniden üretildiği mekânlar haline gelmiştir. Bu sınıflar arasındaki çatışmanın seyri, kent algısı ve tanımının geçirdiği değişimi biçimlendirmektedir. Büyük ekonomik ve siyasi krizlerin şekillendirdiği günümüz kentleri ise emeğin değil sermayenin yeniden üretim alanlarıdır. Kapitalizm sürecinde ortaya çıkan Keynesyen ve ithal ikameci stratejilerin sebep olduğu krizlerle baş etmek için devletlerin ve piyasanın kullandığı yöntem işçi sınıfını ‘kentsel rekabetin’ dışında bırakmak olmuştur (Kahraman, 2013). Zira eşitsiz gelişme kapitalizmin doğasında vardır ve sermayenin karakterinde bulunan çelişkilerin coğrafi dışavurumudur (Smith, 2017). Kent mekânları sermayenin üretildiği mekânlardır ve sermaye bu mekânlarda merkezileşmiştir. Bu merkezileşme coğrafi mekânın şekillenmesinde bazı farklılıklara sebep olmaktadır. Bu farklılık kent mekânlarında toprak kullanımını gerektirmiş ve bu gereksinim ‘toprak rantı sistemini’ doğurmuştur (Smith, 2017). Sermayenin yeniden üretildiği, toprağın değer kazandığı kent mekânlarında eşitsiz gelişim, “soylulaştırma (mutenalaştırma)” kavramını beraberinde getirmiştir. Soylulaştırmayı ortaya atan Ruth Glass 1964’te Londra’nın merkezinde işçi sınıfının kullandığı Victoria dönemi evlerinin orta sınıf tarafından satın alınarak lüks ve pahalı konutlara dönüştürüldüğünü bu durumun mahallenin eski sahipleri yerinden edilene dek sürdüğünü belirtmiştir. (Glass 1964; Sönmez, 2014)

Soylulaştırma (*gentrification*) küreselleşmeyle birlikte kentlere nüfuz etmiş ve neoliberalizmle etki alanını genişletmiştir. Neoliberalizm, toplumda sosyo-kültürel etkisini soylulaştırma olarak göstermiş, merkezde bulunan sanayi üretim alanları banliyölere taşınmış ve yeni kent merkezi; kentsel dönüşüm projeleri, iş alanları, rezidansları, alışveriş merkezleri ile ‘yeni orta sınıfın’ hizmetine sunulmuştur. Bu yeni sınıfın eğlence anlayışına göre kentin merkezi ve

çevresi yeniden düzenlenmiştir (Smith & Williams, 2015). Bu durum kentlere sadece fiziki olarak yansımamış sosyal ve sınıfsal ayrışmayı da belirginleştirmiştir. “Sosyal ayrışma, kavramsal olarak farklı gruplar arasında ortaya çıkan, bir takım eşitsizlikler sonucu oluşan, sosyo-ekonomik ve/veya kültürel açıdan farklı grupların birbirleri ile iletişimlerinin kesilmesini ve birbirlerine karşı olumlu duyarlılıklarının kaybolması ya da duyarsızlaşmalarını ifade etmektedir.”(Tümtaş, 2012:70) Keleş’in ayrışma olarak ifade ettiği “segregation” kavramı “belli insan öbeklerinin, yasalara, toplumsal baskılara ya da törelere uyularak, birbirlerinden ayrı yerlerde yaşamaya, yalnızlığa itilmeleri olgusudur” (Keleş, 1998).

Son yüzyılda kentler küreselleşmenin de etkisiyle hem kent içinde hem de diğer kentlerle farklılaşma sürecine girmiş ve hızlı bir değişim geçirmişlerdir. Global akışkanlığın en önemli ayağı olan bireyler ve ekonomik faaliyetler kentlerde bulunurken ekonomik yeniden yapılanma sürecine dayalı bir sistemle yeni ekonomik ve sosyal sınıflar oluşmuştur (Yüceşahin & Tuysuz, 2011). Kent içi ayrışmayla birlikte kentlerde mekânsal farklılaşmalar artarken diğer taraftan da ayrılan bu parçaların aslında kendi arasında bir bütünlük sağladığı görülmektedir. Evler, iş merkezleri, sosyal alanlar bütünleşmiş ve kendine yeten alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Plazalar, kapalı konutlar gibi alanlardaki kontrollü girişler ve duvarlar yoluyla güvenlik kavramı ön plana çıkartılmaktadır. Aynı zamanda ‘refah gettoları’nda dışardan gelenler de bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır (Evren, 2007) Bu ekonomik ve sosyal değişim mekânda sosyo-mekânsal bir ayrışmaya sebep olmuştur. Tümtaş’a göre sosyo-mekânsal ayrışmayı ortaya çıkaran en önemli etken, toplumun alt ve üst sınıfları arasında gelire bağlı eşitsizliğin artmasıdır ve bu durumun nedenini ise kapitalist sistemin etkilerine bağlı olarak yorumlar (Tümtaş, 2012). Bu sürecin kente ve konut alanlarına yansımaları kentte pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Özgür (2006), sosyal ve mekânsal ayrışmanın kentlere yansımalarının sonuçlarını kent içindeki hayat kalitesinin düşmesi, geleneksel mahalle kültürünün önemini yitirmeye başlaması ve konut tüketim taleplerinin artarak piyasada çok çabuk karşılık bulması olarak açıklamıştır. Üst sınıfların sahip olduğu olanaklar onlara mekânı tasarım ve donatım yoluyla biçimlendirme olanağı vermiştir. (Özgür, 2006). Harvey’in de belirttiği gibi mekânsal farklılaşma kapitalist toplumun yabancılaştırıcı sosyal ilişkilerini sürdürmesi ve kendi sürekliliğini sağlaması için önemli bir rol üstlenmektedir. Kapitalizmin getirdiği bütün değerler sistemi kentlerde mekânsal ayrışmayı

yeniden biçimlendirmek üzerine programlanmıştır (Harvey vd., 2002).

Günümüzde neoliberal politikaların mekânsal yansımaları arasında kentsel dönüşüm projeleri, yeni ortaya çıkan merkezi iş alanları, alışveriş merkezleri, rezidanslar ve güvenlikli siteler sayılabilir. Bu projelerden biri olan kentsel dönüşüm projeleri, farklı sebeplerle kentte meydana gelen fiziksel ve sosyal bozulmaların iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren başlayan sanayi devriminden sonra kentlerde eski yapıların yıkılıp yeniden yapılmasıyla ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise kentlerin fiziksel bozulmalarının toplumsal bozulmaları etkilediği kabul edilmiş ve daha sonraki dönemlerde kentsel iyileştirme projeleri uygulanmıştır. Japonya'da 1945 yılında Hiroşima-Danbara Kenti Kentsel Dönüşüm Projesi İkinci Dünya

Savaşı'ndan sonra bu bölgeyi iyileştirmek için yapılan iyi bir proje örneğidir. 2000'lerden sonra ise bu projelerin amacının kentin eski iş alanlarını canlandırmak, kentte yaşayan insanların yaşam kalitesini arttırmak olduğu söylenebilir. (Aydın & Çamur, 2016). Türkiye'de ise kentsel dönüşüm politikaları, uygulanan neoliberal politikalarla eş zamanlı ilerlemiştir. Ülkemizde 2004 yılı 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu kentsel dönüşüm adı altında yapılan ilk yasal düzenlemedir. Daha sonra konuyla ilgili pek çok yasal düzenlemeler yapılmıştır ve bu projelerin sayısı artmıştır (Karadağ & Miroğlu, 2014). İzmir Yeni Kent Merkezi Projesi (Foto 1) ülkemizde kentsel dönüşüm projelerinde iş merkezlerinin dönüştürüldüğü mekânlardan biridir. İstanbul'da ise Beşiktaş ve Maslak'ta yürütülen projeler de yine aynı amaca hizmet etmektedir.

Fotoğraf 1- İzmir-Bayraklı Yeni Kent Merkezi
Photograph 1- İzmir-Bayraklı New Town Center
(Kaynak: Arife Karadağ)

Neoliberal kentleşme sürecinin diğer önemli çıktıları arasında alışveriş merkezleri (Timor, 2004) ve rezidanslar sayılabilir. Kapitalizm üretim ve tüketim alanında değişimlere yol açmıştır. Ekonomik alanda ortaya çıkan bu değişim üretilen malların hızla tüketiciye ulaşması için kendine yeni mekânlar oluşturmuştur. Bu mekânlardan biri de hiç şüphesiz alışveriş merkezleridir. Günümüzdeki alışveriş merkezleri, ilk defa Amerika'da ortaya çıkmıştır. Kentlerde nüfusun artmasıyla birlikte ihtiyaçların karşılanabileceği pazarlar oluşmuş ve alışveriş merkezlerinin en eski örnekleri olan "Mall"lar ABD'de şehrin dışındaki banliyölerde gelişme göstermiştir (Aydemir, 2005). Victor Gruen alışveriş merkezlerini kentteki yeni kamusal mekânlar olarak

düşünmüştür ve bu kapsamda ilk alışveriş merkezi olan Nortland Alışveriş merkezini tasarlamıştır. Gruen'in tasarladığı ikinci alışveriş merkezi ise Minnesota'da yer alan Southdale Center'dır ve kapalı olarak tasarlanmış ilk alışveriş merkezidir. Bu merkez tüketicilere birçok mağazanın bir arada olduğu bir alan sunmuştur. (Kowinski, 1985 akt. Vural & Yücel, 2006). Daha sonra Amerika'dan Avrupa'ya ve dünyanın başka yerlerine yayılan kapalı alışveriş merkezleri ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de ise modern alışveriş merkezleri 1980'den sonra inşa edilmeye başlanmıştır. 1988 yılında devlet ortaklığı ile Ataköy-İstanbul'da açılan Galeria Alışveriş Merkezi günümüzdeki alışveriş merkezlerinin ilk örneğidir. Daha sonra bu akım

Türkiye'nin diğer metropol şehirlerine yayılmıştır. Ankara'da Atakule ve Karum alışveriş merkezleri açılmıştır (Cengiz & Özden, 2002). Ülkemizde açık alanlı olarak planlanan alışveriş merkezlerine rağbet giderek artmaktadır. Forum AVM zincirleri, İstanbul Viaport, İzmir Mavibahçe AVM açık hava planlı alışveriş merkezleridir. Alışveriş merkezleri tüketicinin ilgisini çekmek için medya, reklam, indirim gibi araçları kullanmış ve böylece üretilen malları hedefledikleri kitleye ulaştırabilmiştir. Bunun yanında yemek ve oyun alanları, sinema gibi hizmetlerle insanların temel gereksinimlerini birlikte sunmuştur. Sunulan bu hizmetlerin asıl amacı insanları bütün gün bu mekânda tutmak ve sürekli tüketime teşvik etmektir.

Neoliberal politikaların mekân üzerindeki bir diğer yansıması da rezidanslardır. Rezidans türü yapıların ilk örneği ABD'de (Chicago) 1959 yılında inşa edilen Bertnard Goldberg tarafından tasarlanan ve 60 katlı iki silindirik betonarme kuleden oluşan Marina City projesidir ve bu projenin amacı insanları kentin merkezine çekmek olmuştur (Yaşar-Erdinç & Öymen-Gür, 2017). Türkiye'de ise rezidansların ilk örneği 1999 yılında Şişli'de yapılan Polat Tower Residence'dır. Ankara (Portakal Çiçeği, West Gate Residence vb.) ve İzmir'de (Folkart Tower, Folkart Vega, Mahal Bomonti, Mistral vb.) ise yakın dönemde inşa edilen örnekleri vardır (Foto 1). Bütün metropol şehirlerde görebildiğimiz rezidanslar, belli bir sosyal sınıfın yaşam tarzını temsil etmektedir.

Rezidanslar emlak ve konut piyasası açısından yeni bir eğilimin göstergesidir. Üst sınıflara ve küresel şehir yaşam kalıplarına uyan bir emlak ürünü olup, tamamen ayrıcalık sunan, zevk, eğlence ve alışveriş odaklı, güvenliğin yüksek seviyede olduğu küresel yapılarıdır (Pérouse, 2012). Tüketim kültürünün bir aracı olan alışveriş merkezleri ve güvenliğin üst seviyede olduğu rezidanslar çevresiyle arasına sınırlar koyan, duvarlar ören yapılarıdır. Hem teknolojiyi, yüksek standardı hem de mekânsal bir ayrılmayı temsil etmektedirler. Bu durum hitap ettikleri yüksek gelir grubunun konut seçimine de yansımıştır.

Neoliberal kentleşmenin kentler üzerindeki en belirgin mekânsal yansımalarından bir de literatürde “kapalı yerleşmeler” olarak yer bulan güvenliktir. Güvenlikli sitelerin sayıları son yıllarda dünyada ve ülkemizde hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Genişleyen orta ve üst sınıfın gözde yerleri haline gelen bu yerleşmeler hem mekânın fiziksel görünümünü değiştirmiş hem de mekân üzerinde sosyo-ekonomik değişimlere sebep olmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde açıkladığımız kapalı yerleşmelerin bir formu olan güvenliktir, küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisiyle emlak ve inşaat sektörünü farklı

bir boyuta taşımış yeni refah adalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak sözkonusu konutlar toplumda sınıflar arası ayrılmayı da belirginleştirmiştir.

4. GÜVENLİKLİ SİTELER

Neoliberalizmin kente yansımasının en belirgin modeli olarak karşımıza çıkan güvenliktir, Blakey ve Snyder (1997) “normalde kamuya ait olan alanların özelleştirilerek erişimin sınırlandırıldığı yerler” olarak tanımlamaktadırlar. Güvenlikli siteler daha çok “gated communities” şeklinde kullanılsa da farklı araştırmacılar tarafından değişik kullanımları da bulunmaktadır. “Edge cities”, “fortified enclaves”, “enclosed housing developments”, “gated enclaves” gibi isimlerle literatürde sıkça kullanılmış (Tümer ve Dostoğlu, 2008) ve farklı araştırmacılar tarafından çeşitli tiplere ayrılmıştır. Örneğin Blakey ve Snyder (1997) bu konutları yaşam tarzı olan siteler (lifestyle communities), prestijli siteler (prestige communities) ve güvenlik bölgeleri (security zone communities) olarak üç farklı türe ayırmıştır. Yaşam tarzı olan siteler daha çok rekreasyonel donatıları ön planda olan kent kulüpleridir ve emekliler için zaman geçirmek üzere oluşturulmuş bir yaşam tarzını simgelemektedir. Prestijli siteler ise, üst gelir grubuna hitap edip ünlüler ve süper zenginlerin statülerini temsil ederler. İkincil bölge siteleri ya da güvenlik bölgeleri ise bariyerlerle kapatılan konut bloklarıdır ve buralarda yaşayanlar güvenliği kontrol etmek isterler (Blakey & Snyder, 1997). Burke (2001) ise bu yerleşmeleri coğrafi konumu, fiziksel ve sosyal özelliklerine göre; güvenli kentsel bölgeler (urban security zones), güvenli apartman kompleksleri (secure apartment complexes), güvenli banliyöler (secure suburban estates), güvenli tatil toplulukları (secure resort communities), güvenli kırsal-kentsel yerleşmeler (secure rural-residential estates) olarak beş farklı tipe ayırmıştır (Altun, 2010).

Güvenlikli siteler, bazen çevresi duvar ve çitlerle çevrili ama her zaman yaya, bisiklet, otomobil girişlerinin kontrol edildiği, genellikle küçük yerleşim sokakları ve çeşitli donatılar içeren yerleşim alanlarıdır. Kontrollü, huzurlu ve güvenli yaşama düzenini simgeleyen konutlardır. Bu konutlar daha önceki dönemde bütün vatandaşlara açık olan sokaklara, yaya yollarına, parklara, açık alanlara, oyun alanlarına kamusal erişimi sınırlandırmaktadır (Blakey & Snyder, 1998; Yakışan, 2008). Bunların yanında sosyal yaşam için gerekli olan ihtiyaçlara da (sosyal tesisler, spor alanları, otopark vb.) sahip alanlardır. (Berköz, 2008)

Güvenlikli siteler banliyö tasarımının ve kamusal arazi kullanımının bir çıktısıdır. Orijinal

banliyöler suçun ve çöküşün göstergeleridir. İnsanlar güvenlik ve korumalı yaşamın sunulduğu konut alanları arayışındadırlar. Güvenlikli siteler insanların bu arayışlarını karşılamaktadır. Fakat sosyal uzaklığın getirdiği bu durumla birlikte fiziki duvarlar toplumun, bölünmesini ve ayrışmasını pekiştirmektedir (Blakey & Snyder, 1998 akt. Yakışan, 2008). Sosyo-mekânsal ayrışmanın kentte bir yansıması olarak beliren bu tip yerleşmeler günümüzde dünyanın her yerinde gözlenmektedir. Orta ve yüksek gelir grubuna hitap eden bu yerleşmeler, mekânda diğer alanlarla fiziksel bir sınır çizdiği gibi sosyo-kültürel açıdan da farklı gruplar arasındaki sosyal mesafeyi artırmaktadır.

4.1. Güvenlikli sitelerin ortaya çıkışı ve dönüşümü

Amerikan kentlerinde erken dönem kapalı sitelerin ilk örneklerinden biri New York 'a bir saatlik mesafede bulunan 1885'te inşa edilen Tuxedo Park'tır. Çevresi dikenli tellerle çevrilidir. Ayrıca bir saatlik tren yolculuğuyla buraya ulaşılmaktadır (Blakey ve Snyder 1997). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ciddi bir banliyöleşme ve nüfus artışı yaşanmış ve modern dönem güvenlikli sitelerinin ilk örnekleri de Amerikan banliyöleşmesinin bir sonucu olarak Kuzey Amerika'da ortaya çıkmıştır. İlk olarak Los Angeles'te görülen bu konutların mekânsal dağılımı kentsel yayılma ile bağlantılıdır. 1935'de Rolling Hills, 1938'de Bradbury, Hidden Hills (1940, Los Angeles) bu konut sitelerinin ilk örnekleridir. Los Angeles'ta 1960'dan önce yaklaşık 1700 konut varken bu sayı 1970 yılında 19900'e çıkmış, 2000 yılında ise 80000 olmuştur (Le Goix, 2006). Bu konutların bir kısmı sanayi kentlerinin yakınlarında inşa edilen kent karşıtı düşüncenin örnekleridir. Bir kısmı ise üst gelir grubuna ya da ünlülere aittir (Le Goix, 2006). Ancak günümüz güvenlikli sitelerinin gelişimi 1960-1970'lerde neoliberalizm ve onun politikalarıyla birlikte emlak piyasası tarafından ayrıcalık, prestij ve boş zaman kavramlarıyla tasarlanmış ve sunulmaya başlamıştır (Low, 2003). Daha sonraki dönemlerde Florida, Kaliforniya, Teksas, Arizona, New York ve Chicago'da bu tip konutlar yoğunlaşmıştır. 1980'lerden sonra en üst ve üst gelir grubunun ayrıcalığı olan bu konutlar 1990'lar da orta gelir grubuna sunulmuştur (Blakely & Synder, 1997). ABD'de ortaya çıkan bu yapılar daha sonra dünyanın diğer metropol şehirlerine, Avrupa, Asya, Uzakdoğu ve Latin Amerika şehirlerine yayılmıştır (Kurtuluş, 2011). 1980'lerden sonra Doğu Avrupa, Çin, Avustralya, Almanya, Güney Afrika, Endonezya, Fransa, İspanya, Mısır, Lübnan gibi ülkelerde yükseliş göstermiştir (Tanülkü, 2009 akt. Kaba & Südaş, 2019) Ekonomik gelişmişlik düzeyleri ve kentleşme deneyimleri farklı olsa da pek çok şehirde özellikle

yeni gelişen orta sınıf için yeni yaşam alanları sunmuştur.

Güvenlikli siteler eş zamanlı olarak küreselleşmeyle birlikte hızla yayılsa da her ülkede oluşumu ve gelişimi aynı olmamıştır. Kapalı/güvenlikli siteler, Suudi Arabistan da göçmen işçilere yönelik gelişirken, Güneydoğu Asya'da alt sınıftan korunmak için, Moskova'da sosyalistlerin çiftlik evi olarak, Güney Afrika'da kentin zorbalığından "korunmak" için inşa edilmiş, Çin'de elit kesime yönelik yapılmış, Batı Avrupa'da ise ikincil konutlar olarak görülmüştür (Altun, 2010). Neoliberal politikalara ek olarak komünizmin yıkılması Doğu Avrupa ülkeleri gibi ülkelerde güvenlikli sitelerin ortaya çıkıp yayılmasına sebep olmuştur (Polanska, 2010 akt. Kaba & Südaş, 2019).

Latin Amerika'da güvenlikli sitelerin ortaya çıkma sebebinin Calderia (1996b) daha çok suç korkusu ve bunun getirdiği güvenlik sorunları olarak belirlemiştir. Sao Paulo'nun kentleşme dinamiğinde 1940'lardan 1980'lere kadar merkez-çevre örüntüsü vardır. Orta ve üst sınıflar şehrin merkezinde ikamet ederken gelir düzeyi düşük olan sınıf kentin çevresine yerleşmiştir. Ev sahibi olmak bütün sınıflar için önemli hale gelmiştir. Ulaşım karayolu ile yapılmakta, üst ve orta sınıflar bu yolu arabayla, işçiler ise otobüsle gelip gitmektedir. 1970'lere kadar çevrenin kentleşmesi özel sektöre bırakılmıştır. İşçiler önceden merkezden ev kiralarken artık şehrin dışında illegal yollarla ucuz evler satın alabilmektedir. 1980'ler de yaşanan ekonomik sorunlarla beraber işçilerin ev alması imkânsız hale gelmiştir. Bu sınıfsal ayrışmanın bir sonucu olarak kentte suç oranları artmaya başlamış, yaşanan bu korku ve endişe ile beraber işçi ve göçmenler damgalanmaya başlamıştır. 1990'larda Sao Paulo mekânsal bir farklılaşma yaşamış ve kentin yoksulları kentin çevresinden kent merkezindeki gecekondu bölgelerine taşınmıştır. Kentteki suç oranındaki artışla beraber yüksek gelirli aileler kentin dış mahallelerine giderek kendilerine özel yalıtılmış alanlar oluşturmuşlardır. Bu alanlarda yeni konut ve konut tipleri ortaya çıkmıştır. Etrafı duvar ya da çitlerle çevrili, kapısında köpekli güvenliklerin yerleştirildiği dışarıdan erişime kapalı konutlar inşa edilmiştir. Kentteki bu sosyo-mekânsal değişim, özellikle ABD'de de görülen ticaret ve hizmet sektörü işlerinin merkezden çevreye kaymasıyla ilgilidir (Calderia, 1996b).

Leisch (2002) Güneydoğu Asya'daki güvenlikli sitelerin genel itibarıyla ABD'de ortaya çıkanlara benzerlik gösterdiğini ifade ederken, Endonezya'daki güvenlikli sitelerin ortaya çıkmasında yaşam tarzı, prestij isteği ve güvenlik kaygısı gibi faktörlerin birlikte etkili olduğunu vurgulamıştır. Çalışmada

Güneydoğu Asya ülkelerinde güvenli sitelerin arazinin çok ucuza alınıp az maliyetle iyi bir fiyata satılmasından dolayı oldukça kârlı olduğuna da vurgu yapılmıştır. Konut yatırımları Güneydoğu Asya’da olduğu gibi para birimi istikrarsız olan ülkelerde çok rağbet görmektedir. Daha fazla güvenlik, daha fazla prestij ve yeni bir yaşam tarzı sloganlarıyla tüketiciye sunulması güvenli siteleri cazip hale getirmektedir. Günümüzde güvenli siteler küreselleşmenin etkisiyle dünyanın hemen hemen her ülkesinde görülmektedir. Şehir merkezlerine taşınan orta ve üst gelir grubuna hitap eden bu konutlar sahiplerine ayrıcalık ve prestij vadetmektedir ve prestij kaygısı tüketici davranışlarında önemli bir rol oynamaktadır.

4.2 Türkiye’de güvenli sitelerin gelişim süreci ve etkileri

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye’de neoliberal politikaların başlangıcı 1980’li yıllara dayanmakta birlikte 1990’lı yıllarda önemli bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde, Türkiye’de neoliberalizmin kentsel ölçekteki uygulamaları ve bu uygulamalara temel oluşturan çeşitli alanlardaki mevzuat düzenlemeleri başlamıştır (Mutlu, 2017). Bu dönemden sonra devletin özel sektörü teşvik etmesi ve serbest piyasa politikalarını benimsemesiyle birlikte Türkiye’deki kent mekânları bir dönüşüm yaşamıştır. Küreselleşmeyle birlikte küçük ölçekli müteahhitler yerini uluslararası şirketlere ve emlak piyasasına bırakmak zorunda kalmıştır.

1950’lerden sonra tarımda makineleşmeye geçilmesi ve belli kentlerde sanayi faaliyetlerin artmasıyla birlikte yoğun göç almaya başlayan İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerimiz çarpık kentleşme ve gecekondulaşma sorunlarıyla yüzleşirken 2000’li yıllarda bir çözüm arayışı olarak kentsel dönüşüm projeleri uygulanmıştır. Bu projelerin amacı sağlıklı ve hızla artan gecekondulaşma sorununu çözmek olsa da, diğer taraftan gecekondu alanları birer yatırım aracına dönüşmekten kurtulamamıştır. Takip eden yıllarda TOKİ’nin (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) yürüttüğü toplu konut projeleri ortaya çıkmış fakat bunlar da farklı sosyal ve çevresel sorunlara sebep olmuştur (Kurtuluş, 2006; Karadağ & Miroğlu, 2012). Diğer taraftan birbirine entegre olan kapitalist dünya kentlerinin girdiği bu yarışta sermayenin kaynağı olarak görülen kent alanları; güvenli siteleri ve projeleri ile standartları arttırmakta, kentsel yaşam kalitesini göreceli olarak yükseltmektedir. Yapılan yatırımlarla konut piyasası hareketlenmiştir.

1999 Gölcük (Kocaeli) depreminden sonra İstanbul’da kentin dışında imara açılan alanlara yönelen orta sınıf depreme dayanıklı ve güvenli siteleri tercih etmişlerdir. Kent merkezinin zamanla

boşaltılmasıyla ve 2005 yılında ilan edilen kentsel dönüşüm yasası (Resmi Gazete, 2005) ile bu alanlarda güvenli siteler oluşturulmaya başlanmıştır. Rezidans tipi dikey olarak yapılan bu yapılar kentin merkezinde yükselmeye başlamıştır. Burada amaç 1990’lı yıllarda kentin dışındaki villa tipi güvenli sitelere yerleşen üst gelir grubunu kentin merkezine çekmektir. Böylece kent merkezinde arazi fiyatları aşırı yükselmiştir. Bu durum Türkiye’nin diğer büyük metropollerinde de gözlenmiştir (Görgülü, 2011). Kentte sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlamak için eski sanayi üretim ve gecekondu alanları temizlenerek yerine rezidanslar, korunaklı lüks konut siteleri, alışveriş merkezleri ve iş alanları inşa edilmiş ve kent merkezinde yeni MİA’lar oluşturulmuştur. Bu süreçte İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirlerde büyük ölçekli projeler yapılmıştır. Bu projeler İstanbul’da Levent-Maslak ve Ataşehir bölgesinde gerçekleşmiştir. 2000’den sonraki süreçte Maslak yönetim ve sermayenin de desteğiyle kentin finans merkezi haline gelmiş ve rezidans, alışveriş merkezleri, plazalar inşa edilmiştir (Öktem, 2011). Benzer projeler 1990’dan sonra Ankara’da da yapılmaya başlanmış Nazım planı ile kent batıya doğru büyütülmüş, İstanbul yolu boyunca orta ve alt gelir grubunun, Eskişehir yolu üzerine de üst gelir grubunun yerleşeceği öngörülmüştür (Uzun, 2006). İzmir’de ise 2003 yılında ilan edilen imar planıyla “Yeni Kent Merkezi” projesi hayata geçirilmiş, Alsancak Limanı’nın arka bölgesi ile Turan mahallesi arasındaki 480 hektarlık alan yeni kent merkezi alanı olarak ilan edilmiştir. Bu süreçte yerli ve yabancı gayrimenkul firmaları bu bölgeye büyük yatırımlar yaparak yeni lüks konutlar, gökdelenler ve iş merkezleri inşa etmişlerdir. İş merkezlerine yakınlığından dolayı orta ve üst gelir grubu kentin merkezinde kendilerine korunaklı, güvenli, dışa kapalı konutlar inşa etmiştir. Alt gelir grubu kentin dışına itilmiş, kent içinde yoksulluk ve sınıfsal farklılık belirgin hale gelmiştir.

Literatürde güvenli siteler ile ilgili yapılan çalışmaların 2000’lerde güvenli sitelerin Türkiye’deki çıkış noktası olarak kabul edilen **İstanbul** (Geniş, 2009; Kurtuluş, 2005; Özgür, 2006; Öktem, 2011) üzerine yoğunlaştığı, 2010’lu yıllarda da sonra **İzmir** (Altun, 2010, Kaba & Südaş, 2019), **Ankara** (Guzey, 2014; Ayten, 2011), **Bursa** (Tümer, 2006; Tümer & Dostoğlu, 2008, Yakışan, 2008) ve **Konya** (Sipahi, 2011) gibi büyükşehirlerimizi de kapsadığı görülmektedir. 2020 ‘li yıllarda ise **Bahkesir** (Ercan, 2021), **Batman** (Türk, 2020), **Aydın** (Yıldız, 2021), **Diyarbakır** (Karadağ & Ekinci, 2021), **Trabzon** (Baki, 2021) gibi şehirler için de güvenli siteler üzerine çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kurtuluş (2011), 1980’lerde ilk kez Bahçeşehir’de

görölmeye başlayan kapalı konutların 1990'lı yıllarda kentteki sayısının 100 civarındayken 2010'da 1000 den fazla kapalı konut projesi bulunduğunu belirtmiştir. Ataşehir, Alkent 2000, Aytek sitesi, Yamaçevler, Acarkent, Çekmeköy Göl Konakları,

Üsküdar Vaniköy Evleri (Foto 2) İstanbul'daki güvenlikli siteler arasındadır. Üsküdar'daki Vaniköy evleri İstanbul Boğazı kıyısının en gözde lokasyonlarından birinde konumlanmıştır.

Fotoğraf 2- İstanbul- Üsküdar Vaniköy Evleri

Photograph 2- İstanbul-Üsküdar Vaniköy Houses (Kaynak: Arife Karadağ)

Fotoğraf 3- İzmir-Çiğli -Yamaç Evler ve Bornova-Folkart City

*Photograph 3- İzmir-Çiğli -Yamaç Houses and Bornova Folkart City
(Kaynak: Turut & Karadağ, 2013; Arife Karadağ)*

İstanbul'da konut üretim sürecindeki gelişmeler ve depremin sebep olduğu korkunun etkisiyle çoğunlukla özel sermaye tarafından tasarlanmıştır (Özkan Töre & Kozaman Som, 2009).

Ankara'da ise güvenlikli sitelerin ortaya çıkış amacının çoğunlukla mahremiyet duygusu, güvenlik kaygısı ve toplumsallaşma duygusu olduğu belirtilmektedir (Guzey, 2014 akt. Yakışan, 2008). Ankara'da güvenlikli sitelerin en bilenenleri Angora

Evleri, Mesa Dora Evleri, Park Rönesans Konutları'dır. Yoğun bir göçe maruz kalan İzmir'de ise 1980 sonrasında çoğu tarihi konut yıkılmış ve yerine apartmanlar inşa edilmiş; gecekondulaşmayı önlemek amacıyla TOKİ, Oyak, Emlakbank gibi kuruluşların desteğiyle kent çeperlerine toplu konutlar yapılmıştır. Altun'un da belirttiği gibi (2008), bu tekdüze, soğuk, doğadan ve doğallıktan uzak yapılar insanların kent dışına kaçmalarına sebep olmuş ve kent dışında lüks konut temelli banliyöleşme başlamıştır. Mavişehir Soyak toplu konutları, Bornova Myvia 414, Narlıdere Folkart Evleri, Karşıyaka Yüksek Vadi Evleri, Çiğli Yamaç Evler, Bornova Folkart City (Foto 3) gibi güvenli siteler İzmir'deki önemli örnekler arasındadır. Bornova'nın yeni kent merkezinde inşa edilen Folkart City, "şehirden kopmadan hayatın içinde ol" sloganıyla şehrin merkezinde sakinlik, huzur ve sosyal imkânlar vaadiyle öne çıkmaktadır. Turut & Karadağ çalışmalarında (2013) İzmir'deki güvenli sitelerin sosyal ve mekânsal ayrışmaya etkilerini ve oluşma sebeplerini bu sitelerin dünyadaki örneklerinden farklı olarak **etnik, dinsel** yada **siyasi** sebeplerle değil, **güvenlik, ekonomik gelir düzeyi ve yaşam tarzı benzerliği** gibi sebeplerle tercih edildiğini belirtmişlerdir.

Bursa'da da dışa kapalı güvenli konutların gelişimi yaşanan sosyo-ekonomik değişimlerle bağlantılıdır. Bu değişimlerden en fazla üst ve üst-orta sınıf etkilenmiş otomotiv sanayinin gelişimiyle birlikte otomobil kullanımı artmış şehirde kalabalıktan kaçma isteği oluşmuştur (Tümer ve Dostoğlu, 2008). Tümer ve Dostoğlu (2008) Bursa'daki kapalı yerleşmeleri üç tipe ayırmıştır; Dışa kapalı müstakil konut yerleşmeleri (Akkent, Akman-1, Burçin Bursa Köşklere, Çağrısan Sitesi, Dikencik Country ve Meşeliköy), Çok katlı bloklardan oluşan dışa kapalı konut yerleşmeleri (Adalet kent, Kristal Park, Gökkuşluğu Evleri, Koru Park, Ottomanors, Sayginkent ve Yasemin Park), Apartman blokları ve müstakil konutlardan oluşan dışa kapalı konut yerleşmeleridir (Ergin Evler).

Türkiye'nin büyük kentlerinde yoğunlaşan güvenli siteler, fiziki açıdan farklı mimari tarzlarıyla kentlerin estetik görünümüne katkı sağlamış ve istihdam yaratmıştır. Ancak kamuya ait arazilerin özelleştirilerek konut yapımına açılması, şehrin merkezinde ama şehirden kopuk yaşam tarzlarıyla ve sosyo-mekânsal ayrışmaya sebep olmaları açısından eleştirilmektedirler. Yüksek güvenli sitelerin kurulduğu kent merkezlerinde sosyal sınıf değişime uğramıştır. Kentin eski sakinleri kentsel dönüşümle banliyölere gönderilirken kent merkezi ve çevresi yeni orta ve üst sınıfa açılmıştır. Kentsel dönüşüm projeleri ile alt gelir grubu kentten dışına itilmiş ve bu alanlara orta ve üst sınıf kentliler yerleştirilmiştir. Kentin

göbeğinde ama kentten izole konutlar olan güvenli siteler, daha sonra bütünüyle birer ayrıcalıklı, izole yaşam alanlarına dönüşmüştür. Bu yeni izole yaşam alanlarında, kentten diğer sakinleri ile oluşan ayrışma zaman içinde giderek şiddetlenmiştir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1970'lerden sonra neoliberal politikaların şekillendirdiği kent mekânları fiziksel görünümünün yanı sıra sosyo-kültürel olarak da bir dönüşüm geçirmişlerdir. Bu dönüşümün mekânsal yansımalarından biri olan güvenli siteler, ilk ortaya çıktıklarında kentlerin dışında, çeperlerinde, çoğu zaman orman içlerinde, az katlı konutlar olarak gelişmiştir. Bir süre sonra kentsel dönüşüm projeleriyle oluşturulan yeni merkezi iş alanları (MİA) ile kent içine doğru yayılmışlardır. Plazaların, lüks konutların, alışveriş merkezlerinin kente hakim olmasıyla beraber özellikle kent merkezlerinde arazi ve konut piyasasında daha önce görülmemiş bir artış yaşanmış bu alanlar üst ve yeni gelişen üst-orta sınıfın kullanımına açılmıştır.

Kentin yeni sakinlerinin etrafı çit ya da duvarlarla çevrili, herkesin giremediği, güvenlik önlemlerinin yüksek seviyede tutulduğu, dışa kapalı lüks konutları tercih etmeleri sonucunda kentlerde sosyal ve mekânsal ayrışmalar meydana gelmiştir (Caldeira, 2000; Torres, 1998). Dünya'nın ve Türkiye'nin pek çok kentinde gözlenen bu süreç, kentsel mekânda hem fiziksel hem de sosyal bir farklılaşmaya, dahası ayrışmaya sebep olmuştur (Altun, 2008).

Kapalı yerleşmeler olarak da tanımlanan güvenli siteler, post-endüstriyel dönemin sosyo-mekânsal yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemle ortaya çıkan toplumsal değişimlerin (parçalanma, bireycilik, ayrışma) de mekânsal bir yansımasıdır (Le Goix, 2006). Blakely ve Snyder kapalı yerleşmeleri kent mekânlarında yaşanan sosyal bir dışlanma olarak ifade etmektedirler. Şehirlerdeki kamusal alanların azalması yoksul sınıf için zararlıdır (Blakely & Snyder, 1997). Zira bu tarz yerleşmeler kamusal alanların özelleştirilerek toplumda belli bir seçkin sınıfın kendisini şehrin diğer sakinlerinden ayırmasına yol açmaktadır. Özelleştirilen bu bölgeler içinde kalan, kamuya ait göl, orman, park vb. kamusal alanlar sadece bu alanda yaşayan üst sınıfın hizmetine sunulmakta, dışardan erişime kapatılmaktadır (Le Goix, 2006; Blakely & Snyder, 1997; Caldeira, 2000).

Başlangıçta üst gelir grubuna hitap eden güvenli siteler, küreselleşme, refah düzeyinin artması, kentten yoğunluğundan kaçış, farklı yaşama isteği, güvenlik kaygısı gibi sebeplerle orta sınıf tarafından da talep edilmeye başlamıştır. Medya ve

reklam kuruluşları üzerinden geliştirilen algı bu yayılmayı hızlandırmıştır. Çoğu ülkede bu konutların ortaya çıkma sebebi, genellikle güvenlik temelli sorunlardır. Türkiye’de güvenlikli sitelerin yaygınlaşması, güvenlikten çok ayrıcalıklı bir sınıfa dâhil olma arzusunun yükselişindedir (Altun, 2008; Kaba & Südaş, 2019). Ülkemizde büyük kentlere olan göçler kentlerin nüfusunu ve yoğunluğunu daha da arttırmış ve kentlerin nüfuslarında bir çeşitlenme meydana gelmiştir. Bu durum orta ve üst sınıf olarak nitelendirilen grupların şehrin dışına doğru yönelmelerine sebep olmuştur. Güvenlikli yerleşmeler kent içinde moda haline gelerek zenginliğin ve yaşam tarzının bir simgesi olarak değerlendirilmiştir (Altun, 2008). Güvenlikli sitelerin Türkiye’deki yaygınlaşma sebepleri arasında güvenlik kaygısı, farklı ve kaliteli yaşama isteği, prestij, ayrıcalıklı hissetme ve mahremiyet ihtiyacı olarak özetlenebilir (Tümer & Dostoğlu 2008; Kurtuluş, 2011; Geniş, 2009; Altun, 2008; Kaba & Südaş, 2019; Türk, 2020). Örneğin, İzmir’deki en eski örneklerden biri olan Mavişehir’de, sakinlerin burayı tercih etmelerinde Mavişehir’in sessiz ve sakin bir yer olmasının, yeşil alanlarının bulunmasının, cadde ve sokakların temiz ve bakımlı olmasının, konumundan dolayı güvenli ve ayrıca prestijli olmasının önemli bir rolü olduğu bulgulanmıştır (Kaba ve Südaş 2019). Yine İzmir üzerine bir başka çalışmada, sakinlerinin bu türden ikamet birimlerinde güçlü sosyal ilişkiler ve yere bağlılık geliştirmedikleri bulgulanmıştır (Tunç, 2021).

Güvenlikli siteler, İstanbul’dan sonra Ankara, İzmir, Bursa, Konya, Balıkesir gibi şehirlerde yayılış göstermiştir. Günümüzde ise ülkemizin hemen hemen her kentinde güvenlikli site projelerine rastlamak mümkündür.

Kentsel görünümde önemli değişikliklere sebep olan neoliberal uygulamalar, bir yanıyla küresel kent

olma yolundaki çabaların bir ürünüken diğer yandan ayrışmayı tetiklemektedir. Çarpık kentleşme ve gecekondulaşma sorunlarına çözüm olarak görülen kentsel dönüşüm projeleri ile başlayan güvenlikli siteler akımı, bir yanıyla kentsel yaşam konforunu iyileştirme çabası olarak da yorumlanabilir. Nitekim bu projeler, dar gelir gruplarında istihdam olanağı sağlarken aynı zamanda kentlerde mimarinin ve estetiğin geliştirilmesine de olumlu katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte, birçok çalışmada vurgulandığı gibi (Calderia, 2000; Le Goix, 2006; Altun, 2008), bu tip projelerin kamusal araziye yerel yönetimlerin de desteğiyle özelleştirerek, toplumda sınıflar arası ayrışmayı tetiklediği söylenebilir. Kent sakinleri arasındaki sosyo-mekânsal ayrışma, orta ve üst sınıfın güvenlik ve prestij kaygısıyla daha da belirginleşmiştir.

Kollektif kent kimliğini ve kent kültürünü oluşturma anlayışına ters bir uygulama olarak karşımıza çıkan bu projeler, kent içi uzlaşmaya da göreceli olarak zarar vermektedir. Ayrışmanın belirgin bir şekilde yaşandığı, yeni postmodern kent kültürünün hakim olduğu bu alanlar, kentsel entegrasyon sürecini de güçleştirmektedir. Sosyal sürdürülebilir şehirler inşa etmek ve ortak bir kentsel bellek oluşturma çabalarını desteklemek adına, kent mekânındaki sosyo-mekânsal ayrımın azaltılması bir ihtiyaçtır (Lungo & Baires, 2001). Bu nedenle çalışmaya konu olan ve kentlerde her geçen gün artan güvenlikli site projelerinin önlenemez yükselişinin bu yanıyla da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda önleyici çözümler olarak; kentin her kesimi için kentsel entegrasyonu güçlendirecek, kent içi uzlaşma argümanlarını artıracak planlamaların yapılması, ortak kamusal alanların ve etkinliklerin artırılması gibi çalışmalar önemli bir çıkış noktası olacaktır.

REFERANSLAR

- Altun, D.A. (2008). Yeni yaşam tarzları kapalı konut yerleşkeleri, *DEÜ Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 10 (3), 73-85. [FEN ve MÜH DERG \(dergipark.org.tr\)](http://dergipark.org.tr)
- Altun, D. A. (2010). *Kent çeperlerindeki az katlı konut topluluklarının kullanıcı-mekân ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi: İzmir örneği*, Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Aydemir, M. Ali. (2005). *Büyük alışveriş merkezlerinin aile içi tüketim alışkanlıkları üzerindeki etkisi (Konya örneği)*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aydın, A. H., & Çamur, Ö. (2016). Kentsel dönüşüm uygulamalarında başarılı dünya örnekleri: Danbara, Solidere, Rio De Janeiro, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 53-68. [227175 \(ksu.edu.tr\)](http://ksu.edu.tr)
- Ayten, S.S. (2011). *Kapalı sitelerin sosyal ve mekânsal yapısının ankara örneğinde incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

- Baki, B.U. (2021). *Güvenlikli sitede komşuluk ilişkileri bağlamında suç korkusu*, Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Bal, E. (2015). Neoliberal kentleşmenin mekânsal tezahürlerinden biri olarak rezidanslar: İstanbul örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 17 (3), 176-190. [Türkiye İnşaat Mühendisliği 14 \(dergipark.org.tr\)](http://dergipark.org.tr)
- Benevelo, L. (2006). *Avrupa tarihinde kentler*, (1. b), Literatür Yayıncılık
- Berköz, L. (2008). İstanbul'da korunaklı tek-aile konutları: konut kalitesi ve kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi, *İtÜdergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 7 (2), 110-124. [\[PDF\] İstanbul'da korunaklı tek-aile konutları: Konut kalitesi ve kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi \(researchgate.net\)](https://www.researchgate.net/publication/312111111)
- Blakely, E. J., & Snyder, M. G. (1997). *Fortress America: Gated communities in the United States*, Brookings Institution Press
- Blakely, E.J. (2011). Yükselmekte olan küresel orta sınıf dünyasının yeni banliyö mekânları: Ayrılmış ve eşitsiz... (Çev. Zehra Ersoy), *Ege Mimarlık*, 2 (77), 14
- Brenner, N., & Theodore, N. (2002) Cities and the geographies of actually existing neoliberalism, *Antipode*, 34 (3), 349-379.
- Burke, M. (2001). The pedestrian behaviour of residents in gated communities. Australia: Walking the 21st Century, (pp.139-150). 20-22 February 2001. Perth, Western Australia.
- Calderia, T. (1996a). "Fortified Enclaves: The New Urban Segregation", *Public Culture* 8, 303-328
- Caldeira, T. P. (1996b). Building up walls: the new pattern of spatial segregation in Sao Paulo. *International social science journal*, 48(147), 55-66.
- Caldeira, T. (2000). *City of Walls. Crime, Segregation and Citizenship in São Paulo*, University of California Press
- Cengiz, E., Ozden, B. (2002). Perakendecilikte büyük alışveriş merkezleri ve tüketicilerin büyük alışveriş merkezleri ile ilgili tutumlarını tespit etmeye yönelik bir araştırma, *Ege Academic Review*, 2 (1), 64-77.
- Ceylan, M. N. (2010). *Tüketim toplumunun yeni kentsel mekânı: alışveriş merkezleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Çelik, Z. (2012). Neoliberalizmin Kısa Tarihi, *İdealkent*, 3 (7), 187-193.
- Ercan, P. (2021). *Balıkesir'de dışa kapalı konut sitelerinin kullanıcı memnuniyeti açısından incelenmesi ve yapı bileşenlerinin kalite değerlendirmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir
- Evren Y. (2007). İstanbul merkez bölge'de bütünleşme ve ayrışma 15. ısocarp genç profesyonel planlılar çalıştayının düşündürdükleri, *Megaron*, 2 (1), 11-21
- Garreau, J. (1991). *Edge City: Life on the New Frontier*, Doubleday, New York.
- Geniş, G. (2009). Neo-liberal kentleşmenin mekânda yansımaları: İstanbul'da güvenlikli siteler. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 116, 121-153
- Glass, R. (1964). London: aspectsof change, Lees, L., Slater, T. , & Wyly, E. (Eds) içinde, *Gentrification*, Routledge
- Görgülü, Ş.,T. (2011). Kapalı Yerleşmeler ve Mimari Arayışlar, *Ege Mimarlık Dergisi*, 2 (77), 22-26.
- Grant, J. (2003). Planning Responses to Gated Communities in Canada. International Gated Communities Conference: Building Social Division or Safer Communities? 18-19 September, 2003. University of Glasgow. p 1-11.
- Guzey, Ö. (2014). Neoliberal urbanism restructuring the city of Ankara: gated communities as a new life style in a suburban settlement, *Cities*, 36, 93-106.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*, (Çev. Sungur Savran), Metis, İstanbul
- Harvey D., Hatt P., vd. (2002). *20. Yüzyıl Kenti*, (Derleme ve Çev. Duru B., Alkan A.), İmge Kitabevi
- İnsel, A. (2004). *Neo-liberalizm: hegemonyanın yeni dili*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İşbir, E. (1982). *Kentleşme, metropolitan alan ve yönetimi*, A.Ü.İ.T.İ.A., Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Basımevi
- Jeanniere, A. (1994). Modernite nedir?. M. Küçük, (ed.) içinde, *Modernite versus postmodernite*, (2.b), Vadi Yayınları
- Kaba B., Südaş İ. (2019). "Mavişehir'in belli kuralları vardır" kapalı yerleşmelerde insan-mekân ilişkileri, 2. baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir

- Kahraman, T. (2013). Kent hukukunun yeni yüzü: düzenleyici devletten seçkinleştirici devlete, içinde, *İstanbul: müstesna şehrin istisna hali*, Sel Yayıncılık
- Karadağ, A., Mirioğlu, G. (2012). Bayraklı kentsel dönüşüm projesi üzerine coğrafi değerlendirmeler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (57), 21-32. [198431 \(dergipark.org.tr\)](https://doi.org/10.1501/198431)
- Karadağ, A., Mirioğlu, G. (2014). Türkiye’de kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamaları üzerine coğrafi değerlendirmeler: İzmir örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 20 (2), 41-57 [56749 \(dergipark.org.tr\)](https://doi.org/10.1501/56749)
- Karadağ E., Ekinci İ. (2021) Covid-19 Pandemisi Gölgesinde Sosyo-Mekânsal Eşitsizlikler ve Kent Planlama: Diyarbakır Örneği, *İdealkent*, S. 34, Cilt 12, s.1582-1613 DOI:10.31198/idealkent.880705
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimleri sözlüğü*, (2.B), İmge yayınevi
- Kıray, M. (2007). *Kentleşme yazıları*, (3.B) Bağlam Yayıncılık
- Kowinski, W. S. (1985). *The malling of America*, William Morrow and Company, Inc.
- Kurtuluş, H. (2005). *İstanbul’da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği, İstanbul’da Kentsel Ayrışma*, Bağlam Yayıncılık, 2. Baskı
- Kurtuluş, H. (2006). Kentsel dönüşüm modern kent mitinin çöküşü çerçevesinden bakmak, *Planlama*, 2, 7-12. [24d7f84fff11dd7_ek.pdf \(spo.org.tr\)](https://doi.org/10.1501/24d7f84fff11dd7_ek.pdf)
- Kurtuluş, H. (2011/2), Yeni Bir Sosyo-Mekânsal Form Olarak Kapalı Yerleşmeler, *Ege Mimarlık Dergisi*, 77, 18-21
- Le Goix, R. (2006), Gated communities: sprawl and social segregation in southern california in gated communities, *Housing studies*, 20 (2), 323-343. <https://doi.org/10.1080/026730303042000331808>
- Leisch, H. (2002). Gated communities in Indonesia. *Cities*, 19 (5), 341-350.
- Low, S. (2003). *Behind the gates: life, security and the pursuit of happiness in fortress America*, New York and London, Routledge.
- Lungo, M., & Baires, S. (2001). Socio-spatial segregation and urban land regulation in Latin American cities. *In International Seminar on Segregation in the City* (Cambridge, MA, USA).
- Mütevellioglu, N., & Işık, S. (2009). *Küreselleşme, kriz ve Türkiye’de neoliberal dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Mutlu, A. (2017). Neoliberalizm ve kentleşme: dün, bugün ve gelecek, kentsel politikalar, *Uluslararası Kentsel Politikalar Konferansı bildiriler kitabı içinde*, (s.42-60), 17-20 Eylül, KKTC. [1373_68876_1655.pdf \(omu.edu.tr\)](https://doi.org/10.1501/1373_68876_1655.pdf)
- Öktem, B. (2011). İstanbul’da neoliberal kentleşme modelinin sosyo-mekânsal izdüşümleri, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0 (44), 23-40. [Microsoft Word - 2-B\335NNUR_326KTEM \(dergipark.org.tr\)](https://doi.org/10.1501/335NNUR_326KTEM)
- Tümertekin., E & Özgüç., N. (2014). *Beşeri Coğrafya insan kültür mekân* (14.b). Çantay Kitabevi
- Özgür, F. E. (2006). Sosyal ve mekânsal ayrışma çerçevesinde yeni konutlaşma eğilimleri: kapalı siteler, İstanbul, Çekmeköy Örneği, *Planlama*, 4, 79-95. [c1d4df596d01da6_ek.pdf \(spo.org.tr\)](https://doi.org/10.1501/c1d4df596d01da6_ek.pdf)
- Özkan Töre, E., & Kozaman Som, S. K. (2009). Sosyo-Mekânsal Ayrışmada Korunaklı Konut Yerleşmeleri: İstanbul Örneği. *Megaron*, 4(3).
- Penpecioglu, M. (2013). Büyük ölçekli kentsel projeler, mekânın üretimi ve neo-liberal hegemonya: İzmir örneğinde karşılaştırmalı bir araştırma, *Megaron*, 8 (2), 97-114. doi: 10.5505/MEGARON.2013.87597
- Pérouse, J. F. (2012). Kapalı dikey rezidanslar ve üst sınıfların merkeze koşullu dönüş eğilimi: eleştirel bir değerlendirme, *İdealkent*, 3 (6), 84-95. [MALZEME, DOKU VE RENK”, \(dergipark.org.tr\)](https://doi.org/10.1501/MALZEME_DOKU_VE_RENK)
- Polanska, D. V. 2010. Gated Communities and the Construction of Social Class Markers in Postsocialist Societies: The Case of Poland, *Space and Culture* 13, 421 –435.
- Resmi Gazete (2005). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm>
- Sipahi, E.B. (2011). *1980 sonrası yeni-liberalizm ve küreselleşmenin etkisinde yeni bir kentsel gelişme biçimi olarak güvenlikli siteler: Konya örneği*, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Smith, N. (2017). *Eşitsiz gelişim doğa, sermaye ve mekânın üretimi*, (1.b) Sel Yayıncılık.
- Smith, N. ve Williams, P. (2015). *Kentin mutenalaştırılması*, Yordam Kitap.

- Sönmez B. (2014) Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek, *Planlama*, 24 (1), 42-53 doi: [10.5505/planlama.2014.11939](https://doi.org/10.5505/planlama.2014.11939)
- Şengül, T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset*, İmge Kitabevi
- Tanülkü, B. 2009. “An exploration of two gated communities in Istanbul”. *PhD Thesis*, Lancaster University
- Tanülkü, B. (2012). Güvenlikli siteler arası rekabet: “Ahlaklı kapitalizm”in kimlik üzerindeki etkisi, *İdealkent*, 3 (6), 124-153 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/460767>
- Timor, A. N. (2004). *Yaygınlaşan Bir Pazarlama Yöntemi: Modern Alışveriş Merkezleri ve Türkiye'deki Durumu*. Çantay Kitabevi. İstanbul
- Torres, H. (1998). Procesos recientes de fragmentación socio-espacial en Buenos Aires: la suburbanización de las élites. Paper to *Seminar El Nuevo Milenio y lo Urbano* organized by the Instituto de Investigaciones Gino Germani, November 1998, Buenos Aires
- Tunç, T. B. (2021). *Neoliberal konut yapılanmalarında insan-mekân ilişkileri: Bornova (İzmir) örneği*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Turut H., Karadağ, A. (2013). Küreselleşme sürecinde metropol kentlerde sosyal ve mekânsal ayrışmanın biryansıması olarak güvenlikli siteler: İzmir örneği, *III. Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 10-13 Haziran, Antalya
- Tümer, H. Ö. (2006). *Dışa kapalı konut yerleşmelerinin Bursa'daki örnekler kapsamında değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa
- Tümer, H. Ö., Dostoğlu, N. (2008). Bursa'da dışa kapalı konut yerleşmelerinin oluşum süreci ve sınıflandırılması, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 53-68 [202749 \(dergipark.org.tr\)](https://dergipark.org.tr/202749)
- Tümtaş, M. S. (2012). *Kent, Mekân ve Ayrışma, Kentsel Mekânda Ayrışma Dinamikleri*, (1.b) Detay yayıncılık
- Türk, E. (2020). Batman'da Mekânsal ve Toplumsal Ayrışmanın Yansıması Olarak Güvenlikli Siteler. *Journal of Academic Researches and Studies*, 12(22), 230-244
- Uzun, N. (2006). Kentsel dönüşümde yeni bir kavram: seçkinleştirme. (Der. A. Eraydın) içinde, *Değişen Mekân: Mekânsal süreçlere ilişkin tartışma ve araştırmalara toplu bakış: 1923-2003*. (ss. 340-360). Dost Kitabevi.
- Vural T., Yücel A. (2006). Çağımızın yeni kamusal mekânları olan alışveriş merkezlerine eleştirel bir bakış, *İTÜ Dergisi*, 5 (2), 97-106 [Microsoft Word - T_Vural.doc \(itu.edu.tr\)](https://www.itu.edu.tr/~vural/T_Vural.doc)
- Yakışan, D. (2008). *Postmodern planlamanın bir yansıması olarak kapılı- güvenlikli siteler ve Konya örneğinde bir araştırma*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yaşar-Erdinç, S., Öymen-Gür, S. (2017). Rezidans kültürü üzerine bir inceleme, *Yakın Mimarlık Dergisi*, 1 (1), 68-90. [yakın-mimarlik-dergisi-1-sayi.pdf \(neu.edu.tr\)](https://www.neu.edu.tr/~yakin-mimarlik-dergisi-1-sayi.pdf)
- Yıldız, Ö. (2021). *Dışarıya kapalı sitelerin aydın kentinde mekânsal analizi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya
- Yüceşahin M., Tuysuz, S. (2011). Ankara kentinde sosyo-mekânsal farklılaşmanın örüntüleri: ampirik bir analiz, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9 (2), 159-188 https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000123

Etik Sorumluluklar ve Politikalar / Ethical Responsibilities and Policies

Yayın Etiği	Publishing Ethics
<ul style="list-style-type: none">•Ege Coğrafya Dergisi'nde yayınlanan çalışmaların tarafsız ve etik olması amacıyla editörler kurulu tarafından etik politikalar geliştirilmiştir.•Bu politikalar yazarlar, editörler ve hakemler ile ilgili süreçleri kapsamaktadır.•Ege Coğrafya Dergisi'nde yer alan etik görev ve sorumluluklar, ulusal ve uluslararası alanlarda taranan dergilerin yayın politikaları ile açık erişim olarak <u>Committee on Publication Ethics (COPE)</u> tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır.	<ul style="list-style-type: none">•A series of ethical policies has been developed by editors and editorial board with the purpose of ensuring impartiality and ethics of studies to be published in the Aegean Geographical Journal.•These policies include processes related to authors, reviewers, editors and studies.•Ethical tasks and responsibilities in the Aegean Geographical Journal have been prepared in consideration of publishing policies of national and international indexed journals and open-access policies and guidelines published by Committee on Publication Ethics (COPE).
Yazarların Etik Sorumlulukları	Ethical Responsibilities of Authors
Araştırmacıların gönderdikleri makaleler özgün olmalı; yöntem ve bulgular doğru bir şekilde bildirilmelidir.	<i>The articles sent by researchers must be original; methods and findings must be reported correctly.</i>
Yazarlar, yazılarının hazırlanmasında, derginin yazım kurallarına uymalıdır.	<i>Authors should consult the journal's editorial and publication policies.</i>
Yazar(lar), yayınların içeriği açısından ortak sorumludurlar.	<i>Authors are take collective responsibility for the content of their publications.</i>
Ancak, yazarlar araştırmanın sadece belirli yönleri için sorumluluk alırsa, bu yayında belirtilmelidir. Çalışmanın içeriğine katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.	<i>However, if authors take responsibility only for certain aspects of the research this should be specified in the publication. Names that do not contribute to the study are not to be specified as authors</i>
Tüm yazarlar, yazar listesini kabul etmeli ve yayının gönderilen ve kabul edilen sürümlerini onaylamalıdır.	<i>All authors should agree the authors list and should approve the submitted and accepted versions of the publication.</i>
Yazar listesindeki herhangi bir değişiklik, listeden çıkarılmış olanlar da dahil olmak üzere, tüm yazarlar tarafından onaylanmalıdır.	<i>Any change to the author list should be approved by all authors including any who have been removed from the list.</i>
Sorumlu yazar, editör ile diğer yazarlar arasında bir iletişim noktası olarak hareket etmeli, yazarları bilgilendirmeli ve yayın hakkında önemli kararlara dahil etmelidir.	<i>The corresponding author should act as a point of contact between the editor and the other authors and should keep co-authors informed and involve them in major decisions about the publication.</i>
<ul style="list-style-type: none">•Yazar(lar)ın yararlandıkları bütün çalışmalara eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunmaları ve/veya alıntı yapmaları gerekmektedir.•Yazarlar, alıntılanan çalışmayı okumadıysa, diğer yayınlardan alıntılar kopyalamamalıdır.	<ul style="list-style-type: none">•Authors should represent the work of others accurately in citations and quotations.•Authors should not copy references from other publications if they have not read the cited work.
Diğer araştırmacıların yayınlarından doğrudan alınan orijinal ifadeler, uygun alıntılarla birlikte tırnak işaretleri içinde görünmelidir.	<i>Original wording taken directly from publications by other researchers should appear in quotation marks with the appropriate citations.</i>

Dergiye gönderilen yazılar başka yerde yayınlanmamış ve aynı anda sunulmamış olmalıdır.	<i>Manuscripts submitted to this journal should not have been published and simultaneously submitted, elsewhere.</i>
Araştırmacılar sonuçlarını dürüst, sahtecilik veya uygunsuz veri manipülasyonu olmadan sunmalıdır.	<i>Researchers should present their results honestly and without falsification or inappropriate data manipulation.</i>
<ul style="list-style-type: none">•Yazarlar, gönderilen eserin orijinal olduğuna ve herhangi bir dilde başka bir yerde yayınlanmama koşullarına uymalıdır.•Ancak, yurtdışında yabancı bir dilde yayınlanmış olmasına rağmen, bu makalenin Türkiye'de daha fazla okuyucuya ulaşması için makale, yayın kurulunun kararı ile Türkçe olarak yayınlanabilir.•Bu tür yayınlarda ilgili telif hakkı sözleşmelerine ve izin gereksinimlerine uyulmalıdır. Bu gerçek okuyuculara açık bir şekilde verilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">•Authors should adhere to publication requirements that submitted work is original and has not been published elsewhere in any language.•However, although it was published in a foreign language abroad, to benefit that article reach more readers in Turkey, the article can be published in Turkish by the decision of the editorial board.•In such publications, the relevant copyright agreements and permission requirements must be observed. It should be given to readers clearly.
<ul style="list-style-type: none">•Telif hakkı materyali (örneğin tablolar, şekiller, fotoğraflar, haritalar veya kapsamlı alıntılar) yalnızca uygun izin ve onay ile kullanılmalıdır.•Görüntüler, dosyalar, şekiller ve tablolar, orijinal veya mevcut bulgulardan yanıltıcı bir şekilde değiştirilmemelidir.	<ul style="list-style-type: none">•Copyright material (such as tables, figures, photos, maps or comprehensive citations) should only be used with appropriate permission and acknowledgement.•Images, files, figures, and tables should not be inappropriately altered from the original or present findings in a misleading way.
Yazarlar, insan görüntüleri için ilgili kişilerden izin almalıdır. Bu izin, çalışmanın hangi dergide yayınlanacağını katılımcılara bildirmelidir.	<i>Authors should obtain permission from the persons concerned for the image of people. This consent should inform participants which journal the work will be published in.</i>
Doğrudan ve dolaylı mali destek dahil olmak üzere tüm araştırma fonu kaynakları, ekipman veya materyal tedariki ve diğer destek açıklanmalıdır.	<i>All sources of research funding, including direct and indirect financial support, supply of equipment or materials, and other support should be disclosed.</i>
Yazar(lar) gönderilen, kabul edilen veya yayınlanan bir çalışmada bir hata bulmuşsa, editörü uyarmalıdır. Yazarlar düzeltmeler veya geri çekme konusunda gerektiğinde editörlerle işbirliği yapmalıdır.	<i>Authors should alert the editor promptly if they discover an error in any submitted, accepted or published work. Authors should cooperate with editors in issuing corrections or retractions when required.</i>
Yazarlar hakemlerin yorumlarına profesyonel ve zamanında cevap vermelidir.	<i>Authors should respond to reviewers' comments in a professional and timely manner.</i>
Yazarlar çalışmayı gözden geçirmek amacıyla geri çekerlerse ya da şartlı kabul aldıktan sonra hakem yorumlarına yanıt vermemeyi seçerse editöre bilgi vermelidir.	<i>Authors should inform the editor if they withdraw their work from review, or choose not to respond to reviewer comments after receiving a conditional acceptance.</i>
Editörlerin Etik Görev ve Sorumlulukları	Ethical Responsibilities of Editors
Editörler yayınladıkları her şeyden sorumludur	<i>Editors are accountable for everything they publish</i>
Editörler, yayınlanmış tüm makalelerin kendi alanlarına önemli ölçüde yeni bir katkıda bulunduğundan emin olmak için çalışmalıdır.	<i>Editors should work to ensure that all published papers make a substantial new contribution to their field.</i>
Editörler adil ve tarafsız kararlar vermeli; adil ve uygun bir gözden geçirme süreci sağlamalıdır.	<i>Editors should make fair and unbiased decisions and ensure a fair and appropriate review process.</i>

Editörler, yeterli uzmanlığa sahip kişileri seçerek ve çıkar çatışması olanlardan kaçınarak yayınlanmak üzere kabul edilen makaleler için uygun hakemler kullanılmalıdır.	<i>Editors should use appropriate peer reviewers for papers that are considered for publication by selecting people with sufficient expertise and avoiding those with conflicts of interest.</i>
Editörler yalnızca akademik konularda karar vermeli ve kararları için tüm sorumluluğu üstlenmelidir.	<i>Editors should make decisions on academic alone and take full responsibility for their decisions.</i>
Editörler hakemlerin kimliklerini korumalıdır.	<i>Editors should protect reviewers' identities .</i>
Uygun nedenlerle yazarlıkta değişiklikler olduğunda, editörler tüm yazarların (bir yazar listesinden isimleri çıkarılmış olanlar da dahil olmak üzere) bunların yazılı olarak kabul edilmesini şart koşmalıdır.	<i>When there are changes in authorship for appropriate reasons, editors should require that all authors (including any whose names are being removed from an author list) agree these in writing.</i>
Editörler, anti-intihal yazılımı kullanarak intihal aramaları yapma hakkını saklı tutar.	<i>Editors reserve the right to make plagiarism searches using anti-plagiarism software.</i>
Yayınlanmış çalışmalardaki hatalar, okuyucular, yazarlar veya editörler tarafından işaret edildiğinde, mümkün olan en kısa zamanda bir düzeltme yayınlanmalıdır. Yayının çevrimiçi versiyonu, düzeltme tarihi ve basılmış dizgi hatasına bir bağlantı ile düzeltilebilir.	<i>When errors in published work are pointed out by readers, authors, or editors, , a correction should be published as soon as possible. The online version of the paper may be corrected with a date of correction and a link to the printed erratum.</i>
Editörler, okuyucular, hakemler veya diğer editörler tarafından ortaya atılan her türlü iddia veya şüphe ya da yayın suistimali şüphesine cevap vermelidir.	<i>Editors should respond to all allegations or suspicions of research or publication misconduct raised by readers, reviewers, or other editors.</i>
İnsanların imgeleri için, editörler, yazarların yayın için açık bir şekilde onay almasını şart koşmalıdır. Bu izin, çalışmanın hangi dergide yayınlanacağını katılımcılara bildirmelidir.	<i>For images of people, editors should require the authors to have obtained explicit consent for publication.This consent should inform participants which journal the work will be published in.</i>
Editörler, derginin okuyucuları için uygun olmadığı veya kalitesiz olduğu düşünüldüğünde hakemli bir makaleyi reddedebilir. Bu karar adil ve tarafsız bir şekilde yapılmalıdır.	<i>Editors may reject a paper without peer review when it is deemed unsuitable for the journal's readers or is of poor quality. This decision should be made in a fair and unbiased way.</i>
Editörlerden gelen yazışmalar genellikle sorumlu yazar ile yapılır. Editörler tüm yazarların yayından haberdar olmasını ve yayının onaylanmasını sağlamak için ilk gönderimde ve son kabul aşamasında tüm yazarlarla iletişim kurar.	<i>Correspondence from editors is usually with the corresponding author. Editors Communicates with all authors at first submission and at final acceptance stage for to ensure all authors are aware of the submission and have approved the publication.</i>
Editörler tüm hakem yorumcularının yorumlarını bütünüyle iletmelidir. Bununla birlikte, istisnai durumlarda, örneğin, hakaret veya rahatsız edici ifadeler içeriyorsa, bir incelemenin bölümlerini hariç tutmak gerekli olabilir. Ancak, bu tür editöryal takdir yetkisinin uygunsuz yorumları bastırmak için uygunsuz bir şekilde kullanılmaması önemlidir.	<i>Editors should pass on all peer reviewers' comments in their entirety. However, in exceptional cases, it may be necessary to exclude parts of a review, if it, for example, contains libellous or offensive remarks. It is important, however, that such editorial discretion is not inappropriately used to suppress inconvenient comments.</i>
Hakemlerin Etik Sorumlulukları	Ethical Responsibilities of Reviewers
Hakemler, sadece uzmanlık alanı ile ilgili çalışmalarını değerlendirmeyi kabul etmelidirler.	<i>Reviewers should only accept to evaluate the work related to the field of expertise</i>
Hakemler, değerlendirme sürecini belirli bir zamanda tamamlamalıdır.	<i>Reviewers should complete the assessment process within a specified time frame</i>

Hakemler, tarafsızlık ve gizlilik içerisinde değerlendirme yapmalıdırlar.	<i>Reviewers should make an assessment within the neutrality and confidentiality.</i>
Hakemler dini inanç, ırk, cinsiyet siyasi düşünce gibi faktörlerin değerlendirme sürecine kesinlikle etki etmemesi konusunda duyarlı davranmalıdır	<i>Reviewers should be sensitive to factors such as religious beliefs, race, gender, political thought, etc.</i>
Hakemler değerlendirmeyi yapıcı ve nazik dille yapmalıdır.	<i>Reviewers should make a constructive and polite evaluation.</i>
Hakemler, makaleyi akademik açıdan değerlendirmelidir ve değerlendirmeler makalenin içeriği ile ilgili olmalıdır.	<i>Reviewers should evaluate the article academically and the evaluations should be related to the content of the article.</i>

YAYIN ÖN KOŞULLARI	PUBLICATION PRECONDITIONS
Ege Coğrafya Dergisi'ne makale gönderimi, derginin https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd adresindeki makale yükleme süreçleri izlenerek yapılmalıdır. Dergipark sistemi dışında makale kabul edilmemektedir.	<i>Submission of articles to Ege Geography Journal should be done by following the article upload processes in the journal's web address (https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd). No articles are accepted outside the Dergipark system.</i>
Yazar(lar) kurum ve iletişim bilgilerini, ORCID numaralarını Dergipark sisteminde belirtmelidirler.	<i>Authors should report their institution and contact information, ORCID numbers in the Dergipark system.</i>
Dergiye gönderilen yazılar, daha önce yayınlanmamış ve aynı anda yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.	<i>Manuscripts submitted to the journal should not have been previously published and sent to another institution for publication.</i>
Makale gönderim sürecinde, Telif Hakkı Formu ve gerekiyorsa Etik Kurul Belgelerinin sisteme yüklenmesi gerekmektedir.	<i>During the submission of the article, Copyright Form and Ethics Committee Documents should be uploaded to the system if necessary.</i>
Yazarlar, makalelerinde, derginin Etik kurallarına kesinlikle uymalıdır. Yazarların, bu etik kuralları okuduğu kabul edilir ve bu kurallara uygun olmayan makaleler geri gönderilir.	<i>Authors must strictly follow the journal's Code of Ethics in their articles. The authors are considered to have read the ethical rules and articles that do not comply with these rules are sent back.</i>
Sosyal bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.	<i>Ethics committee approval must be obtained for studies requiring an ethical committee decision in all scientific studies, including social sciences. This approval must be stated and documented in the article.</i>
Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.	<i>The statement about the compliance of Research and Publication Ethics should be included in the Articles.</i>
Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir	<i>In studies requiring ethics committee permission, information about the permit (name of the board, date and number) should be included in the method section and also on the first / last page of the article.</i>
Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir	<i>Copyright regulations must be followed for the ideas and works of art used.</i>
Yazarlar, yazılarının hazırlanmasında, derginin yazım kurallarına uymalıdır. Yazım kurallarına uygun olmayan makaleler geri gönderilir.	<i>Authors must comply with the journal's writing rules in the preparation of their articles. Articles that do not comply with the spelling rules are sent back.</i>
Teslim edilen yazının çok yazarlı olması durumunda, aksi belirtilmediği sürece, yazışmalar sorumlu yazar olarak ilk yazara gönderilir.	<i>If the submitted article is multi-author, the correspondences are sent to the first author as the responsible author, unless stated otherwise.</i>

Gönderilen yazılar Word dosyası olarak yüklenmeli ve Times New Roman fontunda, 11 punto, tek aralık, tek sütun olarak yazılmalıdır. Makaleler, çok özel durumlar dışında, tüm şekil, tablo ve fotoğraflar dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir.	<i>Submitted manuscripts should be uploaded as a Word file and should be written in Times New Roman font, 11 font size, single space, single column. Articles should not exceed 25 pages including all figures, tables and photographs, except in very special cases.</i>
Metin içinde yazarların kimliklerini belirten herhangi bir ibare bulunmamalıdır. Yazarın kimliğini belli edecek bazı açıklamalar, dipnotlar varsa bunlar makale dosyasından ayrı olarak gönderilmelidir.	<i>The article should not contain a statement of the authors' identity. If there are some explanations and footnotes to show the identity of the author, these should be sent separately from the article file.</i>
Makale, bir yüksek lisans veya doktora tezinden üretiliyse, bu bilgi makale dosyasından ayrı olarak paylaşılmalıdır.	<i>If the article was produced from a master's or doctoral thesis, this information should be shared separately from the article file.</i>
Editörlerin yeniden gözden geçirdiği yazılar, en az iki hakeme gönderilir.	<i>Manuscripts are sent to least two referees.</i>
YAZIM KURALLARI Metin	NOTES FOR CONTRIBUTORS Main Text
Dergiye verilecek yazılar, PC ortamında, Word'ün yeni versiyonlarında düzenlenmiş olmalıdır.	<i>Manuscript should preferably be in PC Word format.</i>
Yazılar Times New Roman fontunda, 12 punto, 1,5 aralık, tek sütun olarak yazılmalıdır.	<i>All text should be written in Times New Roman font, 12 font size, 1.5 spacing, single column.</i>
Dip not gerekmedikçe kullanılmamalıdır.	<i>Footnote must not be used.</i>
Metin içi vurgular (koyu, alt çizgili, italik vb.) yazarların tercihine bırakılmıştır.	<i>The accents in the text (bold, underline, italic, etc.) are left to the authors to choose.</i>
Metin üst bilgi bölümünde ve içinde yazarların kimliğini açığa çıkaracak bilgiler yer almamalıdır.	<i>Author(s) name and marks which reveal authors identification must not be used in any part of text including header and footer.</i>
Matematiksel ifadeler, denklemler numaralandırılmalı, denklemler sola, denklem numaraları ise parantez içinde sağa dayalı olmalıdır.	<i>Equations should be numbered serially in the right-hand side, in parentheses.</i>
Metnin hazırlanmasında şu sıra izlenmelidir. Başlık (İngilizce karşılığı ile), İngilizce abstract, keywords, Türkçe öz ve anahtar kelimeler, ana metin, teşekkür bölümü, referanslar ve varsa ekler.	<i>The main text should be formed by following order: Title (both in Turkish and in English), Abstract in English, Keywords in English, Abstract in Turkish, Keywords in Turkish, Main text, Acknowledgements, References and appendices.</i>
Yazar adları, adresleri, e-mailleri ORCID numaraları metinden ayrı bir sayfada gönderilmelidir.	<i>Author names, addresses, e-mails and ORCID numbers should be sent on a separate page from the text.</i>
Başlık	Title
Makalenin yazım dilindeki ana başlığı (büyük harflerle) mümkün olduğunca kısa olmalı ve makalenin içeriğini tam olarak yansıtmaya özen gösterilmelidir. İngilizcesi (özel isimler dışında küçük harf) belirtilmelidir.	<i>The main title of the article in the writing language (in capital letters) should be as short as possible and care should be taken to reflect the content of the article exactly. English (lower case except special names) should be specified.</i>
Abstract	Abstract
Abstract İngilizce hazırlanmalı ve 300 kelimeyi kesinlikle aşmamalıdır. Çalışmanın amacını, yöntemini, bulgularını içermelidir. Abstract'ın sonunda, çalışmanın bütünlüğünü yansıtan beş (5) anahtar kelime (Keywords) yer almalıdır	<i>Abstract should be prepared in English and should never exceed 300 words. It should include the purpose, method and findings of the study. At the end of the Abstract, there should be five (5) keywords that reflect the integrity of the study.</i>
Öz	Öz
Abstract'ın Türkçe karşılığı olmalı ve 300 kelimeyi	<i>Abstract should have a Turkish equivalent and should not</i>

aşmamalıdır. Sonunda yine Türkçe hazırlanmış beş (5) anahtar kelime bulunmalıdır.	<i>exceed 300 words. Finally, there should be five (5) keywords prepared in Turkish.</i>
Şekiller ve Tablolar	Figures and Tables
Metin içinde yer alan tüm çizim, harita, grafik ve “şekil”, fotoğraflar “fotoğraf”, çizelgeler ise “tablo” olarak isimlendirilir.	<i>All drawings, maps, charts, diagrams and are to be referred to as “figures”, photographs as “photo” and tables as “table” in the main text.</i>
Tablo, şekil ve fotoğraflardaki numaralandırma aşağıdaki gibi yapılır. Şekil 2- Tablo 5-	<i>Numbering in tables, figures and photographs is done as follows. Figure 2- Table 5-</i>
Tüm tablo başlıkları, tablonun üst kısmında, şekil ve fotoğraf başlıkları altta yer almalıdır.	<i>All table titles should be at the top of the table and figure and photo titles at the bottom.</i>
Tüm şekil, tablo ve fotoğrafların başlıkları mümkün olduğu ölçüde kısa olmalı ve Türkçe başlıktan hemen sonra İngilizceleri mutlaka belirtilmelidir.	<i>Titles of all tables and figures should be short and explanatory in both in English and in Turkish.</i>
Makalede yer alan tüm şekillerin içeriğinde kullanılan yazıların boyutu, şekillerin gerektiğinde küçüleceği düşünülerek belirlenmeli ve okunur olmalıdır.	<i>The size of the texts used in the content of all the figures in the article should be determined and readable considering that the shapes will be shrink when necessary.</i>
Referanslar	References
Kaynaklar, metnin sonunda, kendi içinde alfabetik olarak verilmeli ve başlık olarak "Referanslar" kullanılmalıdır.	<i>All references should be arranged in alphabetical order and grouped together at the end of the paper under the title of “References”.</i>
Referanslar bölümünde, yalnızca metin içinde atıf yapılan referanslar yer almalıdır.	<i>All publications cited in the text must only be presented in the references section.</i>
Referanslar bölümünde, tüm kitap ve dergi isimleri, kısaltılma yapılmadan ve italik olarak yazılmalıdır.	<i>Names of periodicals and books should be written out in full and italic without any abbreviation.</i>
Referanslar bölümünde, birden çok yazarı olan referanslardaki tüm yazarlar belirtilir.	<i>All authors’ name must be complete in the reference section.</i>
Aynı yazara ait referanslar tarih sırasına göre verilmelidir. Referans verilen yazarın aynı tarihe ait birden fazla yayını var ise yayın yılının yanına (a) şeklinde belirtilmelidir.	<i>Reference is made to more than one work by the same author published in the same year; identify each as (a) mark after the date.</i>
Metin içinde verilen referanslarda, yazarın soyadı ve yayın yılı parantez içinde verilir. (Kayan, 1998). Sayfa numarası belirtilmez.	<i>In the text, references should be cited by the author’s name and the year in parentheses (Kayan, 1998).</i>
Metin içinde, referans verilen yazarın, aynı yıla ait iki birden fazla yayını kullanılıyorsa, şu şekilde belirtilir: (Kayan, 1998a).	<i>Where there are two or more references to one author in the same year, the following form should be used (Kayan, 1998a) or (Kayan, 1998b).</i>
Üç ve daha fazla yazarlı yazarlara yapılan atıflarda ilk yazarın soyadı esas alınır: (Kayan vd., 1999).	<i>Where references include three or more authors the form (Kayan et. al., 1999) should be used.</i>
Bu genel ilkeler dışında, referansların hazırlanmasında derginin web sayfasındaki örnekler kullanılmalıdır.	<i>Except from the abovementioned principle in citing, examples of the references can be followed in the web page of the journal</i>
Ekler	Appendices
Ekler bölümünde, metin içinde verilemeyen uzun tablolar, kullanılan denklem veya yöntemlerin detayları yer alabilir.	<i>Appendices are encouraged for long tables, specific details of methods or mathematics.</i>

Dergide Makale / Journal Article

Yılmaz, C. 2011. Anadolu kentlerinin öğrencileşmesi: Başka bir kentleşme deneyimi.
Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 25, 1-18.

Işık, Ş. 2008. Türkiye’de üniversitelerin kentleşme üzerine etkileri.
Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(10), 159-181.

Brown, K.H., Heaney, M.T. 1997. A note on measuring the impact of institutions of higher education.
Research in Higher Education, 38(2), 229-240.

Kitap / Book

Eriş, S. 1982. *Jeomorfoloji I*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2931, İstanbul.

Ramsay, J.G. 1967. *Folding and Fracturing of Rocks*. McGraw-Hill, New York.

Editörlü Kitap / Edited Book

Gregory, D., Martin, R., Smith, G. (eds.) 1994. *Human Geography*. Macmillan, London.

Editörlü Kitapta bölüm / Article or chapter in edited book

Smith G. 1994. Political Theory and Human Geography. In Gregory D., Martin R., Smith G. (Eds.) *Human Geography*. Palgrave, London.

Baykal, F. 2018. Ege Bölgesi’nin Turizm Coğrafyası. *Türkiye Turizm Coğrafyası*. (Ed. Sertkaya Doğan ve Ö., Duran,E.) içinde, s. 383-411, Paradigma Akademi, Çanakkale.

Kurumsal Kitaplar / Book without authors

Devlet Planlama Teşkilatı. 1998. Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.

Ceviri Kitaplar / Translation of a book

Lewis, B. 1996. *Ortadoğu*. (Çev. M. Harmancı), Sabah Yayınları, İstanbul, (Orijinal Basım Tarihi 1995).

Bildiri Kitapları / Proceedings

Erlat, E. 2002. Türkiye’de yağış anomalileri ve Kuzey Atlantik Salınımı arasındaki ilişkiler. *Klimatoloji Çalıştayı 2002 Bildiriler Kitabı*, 193-210, Ege Üniversitesi, İzmir.

Türker, D., Öktener A., Ünal, A., 2019. Dünden bugüne Manyas gölü balık faunası. 2. *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS’19) Tam Metin Bildiriler Kitabı III*, 282-296, Bandırma Onyedinci Eylül Üniversitesi, Balıkesir.

Tezler / Thesis

Işık, Ş. 1995. *Aşağı Akçay Havzasında (Aydın) beşeri ve iktisadi coğrafya araştırmaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi.

Weerts, H.J.T. 1996. *Complex confining layers*. PhD Thesis, Utrecht University.

URL ADRESLERİ / URL references

Goddard Space Flight Center, 1997. Geomorphology From Space, <http://daac.gsfc.nasa.gov/DAAC-DOCS/geomorphology/GEO-HOME-PAGE.html>.

EGE Coğrafya DERGİSİ

Aegean Geographical Journal

Editörler/Editors

Şevket IŞIK
İlkay SÜDAŞ
M. Kirami ÖLGEN
Ecmel ERLAT
İsmail KERVANKIRAN

Haziran / June

2022

Cilt/Volume **31**

Sayı/Number **1**

eISSN: 2636-8056

İzmir-Türkiye, 2022